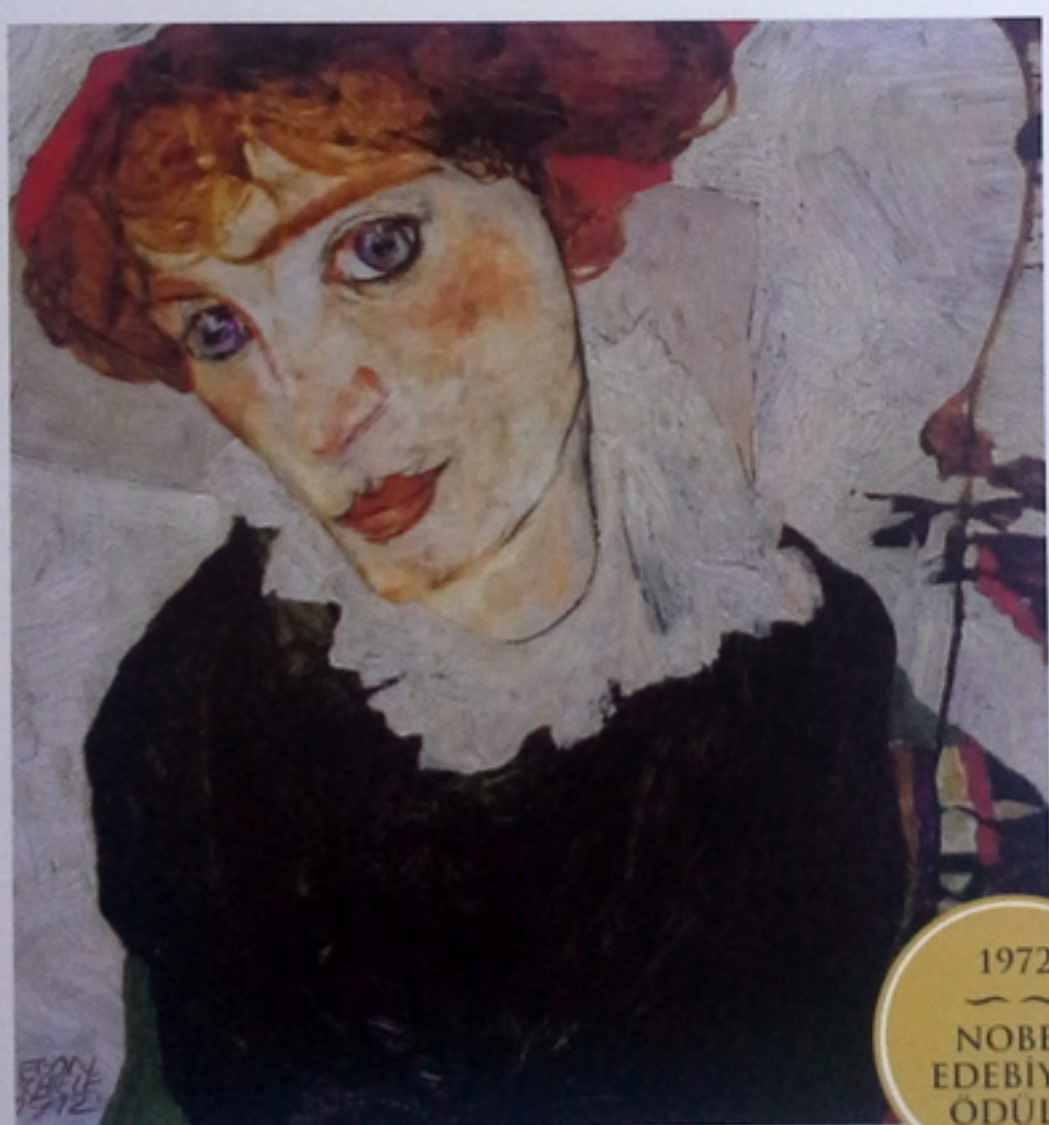
HEINRICH BÖLL

FOTOĞRAFTA KADIN DA VARDI

ROMAN

1972
NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Çeviri: SEZER DURU

CAN

2. BASKI

HEINRICH BÖLL

FOTOĞRAFTA KADIN DA VARDI

Gruppenbild mit Dame, Heinrich Böll
© 1971, 1994 Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, Köln, Almanya
© 1998, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.
Bu eserin Türkçe yayın hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla alınmıştır.
Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: 1998
2. basım: Mart 2013
Bu kitabın 2. baskısı 1000 adet yapılmıştır.

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak baskı: Azra Matbaası
İç baskı ve cilt: Ekosan Matbaası

ISBN 978-975-510-853-7

CAN SANAT YAYINLARI
YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul
Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33
www.canyayinlari.com
yayinevi@canyayinlari.com

HEINRICH BÖLL

FOTOĞRAFTA KADIN DA VARDI

ROMAN

1972 NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜ

Almanca aslından çeviren

Sezer Duru

CAN

Heinrich Böll'ün Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru, 1999
Babasız Evler, 1999
Dokuz Buçukta Bilardo, 2000
Yolcu, Sparta'ya Varırsan Eğer, 2011
Palyaço, 2013

HEINRICH BÖLL, 1917'de Köln'de doğdu. İkinci Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştı, birkaç kez yaralandı, esir düştü. Savaştan sonra hem üniversite öğrenimini sürdürdü, hem de ağabeyinin marangozhanesinde çırak olarak çalıştı. İlk öyküleri 1947'den sonra yayımlanmaya başladı. Eserleri için aldığı ödüller arasında 1967 Georg-Büchner Ödülü, 1972 Nobel Edebiyat Ödülü vardır. Alman ve Uluslararası PEN Derneği'nin başkanlığını yaptı. 16 Temmuz 1985'te öldü. Heinrich Böll, edebiyat yaşamına öykü yazarak başlamış ve öykücülüğü hep ön planda tutmuştur. İlk çalışmalarından en nitelikli yapıtlarına kadar, Böll'ün öykülerinde keskin gözlemcilik yeteneği, çağdaş ve eleştirel düşünce yapısı, alaycılığı, insancıl yaklaşımı kendini açıkça belli eder. Böll'ün eserleri yalnız Almanya içinde ve Alman dilini kullanan ülkelerde değil, bütün dünyada XX. yüzyılın önde gelen klasikleri arasına girmiştir

SEZER DURU, 1942'de doğdu. Avusturya Lisesi'ni bitirip İÜ'de Sosyoloji; Ankara' da DTCF, Alman Dili ve Edebiyatı, Latince ve Yunan-Roma Edebiyatı okudu. Max Frisch, Heinrich Böll, Siegfried Lenz, Jerzy Stefan Stawinkey, Gustav Meyrink, Thomas Bernhard, Edgar Hilsenrath, Daniel Glattauer gibi yazarların yapıtlarını Türkçeye; Ferit Edgü, Adalet Ağaoğlu ve birçok Türk şairinin yapıtını Almancaya çevirdi. Almanya Büyük Liyakat Nişanı, Rodos Yazar ve Çevirmenler Evi, Frankfurt Edebiyat Evi, Dünya Kitap Yılın En İyi Çevirmen ödüllerini aldı.

Leni, Lev ve Boris'e

I

Olayın birinci bölümündeki dişi kahraman kırk sekiz yaşında bir kadın, Alman, 1,71 boyunda, 68,8 kg ağırlığında (ev giysileriyle), yani ideal kilonun 300-400 gram altında, koyu mavi ile siyah arasında değişen gözleri, hafif kırlaşmış, düz dökülen, başını miğfer gibi saran gür sarı saçları var. Kadının adı Leni Pfeiffer, kızlık adı Gruyten, çalışma süreci denilen o tuhaf süreç içinde, bazen ara vermiş olsa da otuz iki yıl geçirmiş; beş yıl eğitimsiz yardımcı eleman olarak babasının bürosunda, yirmi yedi yıl vasıfsız işçi olarak fidanlık işinde. Neustadt'taki değerli gayrimenkulünü, bugün rahatlıkla dört yüz bin marka kiraya verebileceği evini, enflasyon koşulları altında sorumsuzca elden çıkarttığı için, bir nedene dayanmadan, ne hasta ne de yaş haddinden olmaksızın işini de bıraktığından bugün oldukça sıkıntıdadır. 1941 yılında Alman Silahlı Kuvvetleri'nden bir teğmenle üç gün evli kaldığından savaş dullarına bağlanan ve bugünlerde sosyal emeklilikle düzeltilmesi beklenen bir maaş almaktadır. Denilebilir ki şu sıralarda Leni'nin durumu yalnızca maddi açıdan değil, özellikle de sevgili oğlu hapiste olduğundan berbattır.

Leni saçını daha kısa kestirse, hafif bir griye boyatsa, kendini iyi korumuş kırk yaşlarında bir kadın görüntü-

sü kazanabilirdi, saçını şimdi taşıdığı biçimiyle, artık çok genç olmayan yüzü arasında büyük bir farklılık doğuyor, onu gören kırklarının sonunda sanıyor, ki gerçek yaşı da bu, gerçekle bir ilişkisi olmamasına rağmen geçkin bir sarışın, başıboş bir yaşam sürmüş ya da o yaşamı arayan biri izlenimi yaratıyor ki bunun farkına varabilmeliydi. Leni bu yaşta olup da mini etek giyme cesaretini gösterebilen ender kadınlardandır: Bacak ve kalçalarında ne damarlar çıkmış ne de sarkma olmuştur. Oysa Leni aşağı yukarı 1942'lerde moda olan etek boyuna sadık kalmıştır, bunun nedeni büyük ölçüde eski etek-ceket ve bluzlarını giymeyi tercih etmesindendir, kazak ise (belli bir haklılıkla) göğüsleri yüzünden ona fazla rahatsız edici gelmektedir. Paltoları ve ayakkabılarına gelince; gençliğinde, ana babasının geçici bir süre varlıklı oldukları zamanlarda alınan iyi kaliteli, bozulmamış olanlarıyla yetinmektedir. Grili pembeli, yeşilli mavili, siyahlı beyazlı, gök mavisi (tek renk) dayanıklı dokunmuş tüvit, başını örtme gereğini duyduğu zamanlarda bir başörtüsü kullanır, ayakkabıları da 1935-1939 yıllarında, insanın kesesi elveriyor idiyse, "asla eskimeyen dayanıklılıkta" satın alınanlardandır.

Şimdilerde Leni sürekli yanında olan bir erkeğin korumasından ya da akıl vermesinden yoksun olduğundan, saç modeliyle ilgili olarak sürekli bir yanılma altındadır, suç aynasındadır, 1894'ten kalma bu ayna Leni'nin şanssızlığına bakın ki iki dünya savaşı atlatmıştır. Leni hiçbir zaman bir berber salonuna, hiçbir zaman aynalarla dolu bir süpermarkete gitmez, yakında değişime ayak uydurmak zorunda kalacak olan ufak bir dükkândan yapar alışverişini, bu yüzden yalnızca bu aynaya bağımlıdır, kızlık adı Holm olan büyükannesi Gerta Barkel bile daha o zamanlar aynanın pek zayıf gösterdiğini söylerdi; Leni aynayı çok sık kullanır. Leni'nin saç tuvaleti canını sıkan nedenlerden biri, ama ayna ile olan ilişkisini göre-

miyor bunun. Büyük öfke duyarak hissettiği şey çevresinde, evinde, komşularında giderek artan hoşnutsuzluklar. Son aylarda Leni'nin evine birçok erkek girip çıktı; ödeme emirlerine tepki göstermediği için kapısına dayanan kredi kurumları görevlileri, icra memurları, avukatların gönderdiği haberciler, en sonunda rehin edilmiş malları toparlayıp götürenler, Leni'nin kiraya verdiği möbleli üç odasının kiracıları sürekli değiştiğinden, oda kiralamak isteyen genç erkekler de geliyordu. Bu erkeklerden bir kısmı Leni'ye sarkıntılık etmeye yeltendi –tabii başarısız oldular– sarkıntılıkları sonuçsuz kalanların sarkıntılıklarının başarısıyla nasıl övündüklerini herkes bilir, aynı şekilde herkes Leni'nin adının nasıl kötüye çıktığını da tahmin edecektir.

Yazar hiçbir zaman Leni'nin tüm bedensel, tinsel ya da aşk yaşamı üzerine eksiksiz bilgiye erişememiştir, gene de Leni hakkında nesnel bilgi denen şeyin öğrenilmesi için her şey, ama her şey yapılmıştır (yeri geldiğinde bilgisine başvurulan kişiler kendi adlarıyla anılacaklardır), burada anlatılanlar kesinlik sınırına dayanmış olasılıklar olarak doğru diye nitelendirilebilirler. Leni sessiz ve suskundur, burada organik olmayan iki özelliğini saydığımıza göre, iki tanesini daha ekleyebiliriz: Leni üzgün değildir, pişmanlık da duymaz, ilk kocasının ölümüne yas tutmadığına bile pişman değildir. Leni'nin pişmanlık duymayışı öylesine bir bütündür ki, pişmanlık duygusu ile ilgili olarak "çok" ya da "az" gibi nitelemeler uygunsuz düşerdi; herhalde pişmanlığın ne olduğuna dair bir bilgisi yok, bu ve diğer noktalarda aldığı dinî eğitimin başarısız olduğu, bunun da Leni'nin lehine bir durum yarattığı söylenebilir.

Bilgilerine başvurduğumuz kişilerin anlattıkların-

dan şu sonuç kesinlikle ortaya çıkmaktadır: Leni artık bu dünyayı anlayamaz olmuştur, dünyayı bir kez olsun kavrayabildiği de söylenemez, çevrenin kendisine karşı beslediği düşmanlık duygularını hiçbir şeye yoramamakta, insanların nasıl olup da kendisine bu denli kötü davranabildiklerini anlamamaktadır, o bir kötülük yapmamıştır, kendisine yapanlara bile; şimdilerde en gerekli ihtiyaçları için alışverişe çıktığında, rastladığı insanlar kendisiyle düpedüz alay etmektedir, en hafifleri "pislik", "serilmiş yatak" olan sözler söylemektedirler. Otuz yıl öncesinin olaylarına dayanan küfürler bile yeniden sarfedilmektedir: komünist orospusu, Rus sevgilisi gibi. Leni bu alayları umursamaz. Arkasından küfürler savrulması günlük olağan şeylerdir onun için. Herkes onu duygusuz ya da kaygısız sanır; ikisi de yanlıştır, güvenilir kişilerin söylediklerine göre (Marja van Doorn) evinde oturup saatlerce ağlar, gözyaşı bezleri ve kanalları saatlerce çalışır. Bugüne kadar dostça ilişki içinde olduğu komşu çocukları bile arkasından ne onun ne de kendilerinin anlayabildiği sözler savururlar. Leni hakkında elde edilen en ayrıntılı ve en emin, son ve gerçekten de en son tanık kaynaklarına dayanılarak saptanabilir ki, şimdiye kadar olan yaşamında Leni kesinliğe çok yakın bir olasılıkla hepi topu yirmi dört kez bir erkekle beraber olmuştur: İki kez sonradan evlendiği Alois Pfeiffer ile (bir kez evlenmeden önce, bir kez de topu topu üç gün süren evliliği içinde), bunun dışında da, koşullar elverseydi evleneceği adamla. Birkaç dakika sonra, Leni'nin olayın içine doğrudan doğruya girmesine izin verildiğinde (bir süre daha alacak bu) hata denebilecek şeyi yapmış olacak; önünde diz çöküp anlamadığı bir dilde kendisinin olması için yalvaran bir Türk işçisinin dileğini yerine getirecek, o da birisinin önünde diz çökmesine dayanamadığı için olacak (kendisinin asla diz çökmemesi en başta gelen niteliklerinden-

dir). Bu arada belki Leni'nin öksüz olduğunu, ailedeki evlenmeler yoluyla edinilmiş tatsız birtakım akrabalarının bulunduğunu, evlenme yoluyla olmayıp, daha az tatsız, köyde yaşayan kendi akrabalarının ve kızlık soyadını taşıyan, şimdilerde hapishanede olan yirmi beş yaşında bir oğlunun bulunduğunu söylemek gerekir. Gövdesindeki bir özelliği daha belirtmek belki erkeklerin onun peşinde koşmalarını anlamak bakımından yararlı olabilir: Leni'nin göğüsleri bir kadında ender bulunan, güzelliğini hiç yitirmeyen, rahatlıkla sevilen, üzerine şiirler yazılan göğüslerdendi. Çevrenin en çok istediği, Leni'yi bir kenara itmek ya da tümüyle ortadan kaldırmaktı, ardından "yok ol", "boyun devrilsin" diye bağırılmış, ara sıra gazla zehirlemek isteği bile dile getirilmişti, böyle bir olanağın onların eline geçip geçmeyeceğini yazar bilememektedir, ama o bu isteğin sık sık yinelendiğini söyleyebilir.

Leni'nin alışkanlıkları üzerine birkaç ayrıntıdan daha söz etmek gerekir; yemek yemeyi sever, ama ölçülü yer, ana yemeği sabah kahvaltısıdır, çıtır çıtır taze iki küçük ekmek, taze rafadan bir yumurta, biraz tereyağı, bir ya da iki kaşık marmelat (daha kesin belirtmek gerekirse, erik ezmesi denilen cinsten, başka yörelerde bu cins Powidl adıyla tanınır), sıcak süt ile karıştırdığı sert bir kahve, çok az şeker; öğle yemeği denen öğünle çok az ilgilenir; çorba ve ufak bir tatlı onun için yeterlidir, akşamları da soğuk şeyler yer, biraz ekmek, iki-üç dilim kadar, biraz salata, sosis ve eti alabilecek gücü varsa yer. Leni en çok kapısına getirtmediği, gidip kendisinin, elleyerek değil de, renklerine bakarak seçtiği taze ekmeklere değer verir, yemek konusunda hiçbir şeyden, bayatlamış ekmekten nefret ettiği kadar nefret etmez. Ekmekler uğruna ve kahvaltı onun günlük şölen yemeği olduğundan sabahları insanların arasına karışır, küfürleri, kötü sözleri, alayları göze alır.

Sigara içme konusunda şunlar söylenebilir: Leni on yedi yaşından beri sigara içmektedir, normal olarak sekiz sigara, asla daha fazla değil, çoğunlukla daha az; savaş sırasında geçici olarak sigara içmekten vazgeçti, sevdiği kişiye (ki o kocası değildi) sigaraları vermek istediğinden. Leni ara sıra bir kadeh şarap içmeyi seven, hiçbir zaman da yarım şişeden fazla içmeyen insanlardandır, hava durumuna göre de bir şnaps, keyfine ve parasal durumuna göre de bir *sherry* içenlerdendir. Diğer haberler: Leni'nin 1939'dan bu yana ehliyeti vardır (özel bir izinle alınmıştır, bu konuda ayrıntılı bilgi daha sonra verilecektir) ama 1943'ten beri kullanacak bir otomobili olmamıştır.

Leni hâlâ doğduğu evde oturmaktadır. Kentin bu semti açıklanamayan rastlantılar sonucu bombalardan korunmuştur, yani oldukça korunmuştur; yalnız yüzde 35'i yıkılmıştır, yani kader bu yöreye yardımcı olmuştur. Kısa bir süre önce Leni'nin başından, kendisinin bile konuşkan olmasına yol açan, ilk fırsatta en iyi arkadaşı, en güvendiği, yazarın da baş tanığı olan kişiye hararetle, heyecanla anlattığı bir olay geçti; sabahleyin ekmek almaya giderken, caddede karşıdan karşıya geçtiği sırada sağ ayağı yaya kaldırımı üzerindeki bir çıkıntıyı tanıdı, bu çıkıntıya Leni'nin sağ ayağı kırk yıl önce diğer kız çocuklarla birdirbir oynarken takılmıştı, burada söz konusu olan kaldırım taşındaki küçük bir kırıktı, bu kırık daha 1894 yılında caddeye taş döşenirken işçiler tarafından kırılmış olmalıydı. Bu algılama Leni'nin bacağından hemen beynine iletildi, beyninden de tüm duyarlık organlarına ve duygu merkezlerine, Leni her şeyi, ama her şeyi hemen erotizme dönüştüren korkunç duyarlı bir kişi olduğundan, şaşırma, üzüntü, anımsama ve tümüyle heyecanlanma etkisiyle din bilim ansiklopedilerinde "varoluşun kesin gerçekleşmesi" diye adlandırılan, ama bununla bambaşka bir şeyin kastedildiği o olayı yaşadı ki, buna

kaba erotizmciler ve seksoloji dini dogmatikleri zavallı bir biçime indirgeyerek orgazm diyorlar.

Leni'nin yalnızlık içinde olduğu etkisi uyanmadan önce burada dostlarının anılması gerekir, bunların çoğu ona gelişigüzel, ikisi ise gerçek bağlarla bağlıdır. Leni'nin yalnızlığı suskunluğuna ve ketumluğuna dayanır, sözcük haznesi zayıf biri de denilebilir onun için, gerçekten "kabuğunun dışına çok ender çıkar", genç kızlık adı Zeist olan en eski arkadaşı Margret Schlömer'e ve genç kızlık adı Berntgen olan Lotte Hoyser'e bile, ki onlar her zaman Leni'den yana olmuşlardır, açılmaz. Margret Leni'yle aynı yaşta ve duldur, ama bu terim yanlış anlamalara yol açabilir, Margret çok sayıda erkekle düşüp kalkmıştır, nedeni ileriki bölümlerde anlatılacaktır, onlarla hiçbir zaman bir çıkar hesabıyla düşüp kalkmamış, gene de ara sıra – gerçekten çok sefil durumlara düştüğünde– ücret talep etmiştir, Margret'in kişiliğini daha iyi tanımlamak için onun tek hesabi erotik ilişkisinin on sekiz yaşındayken evlendiği adamla olduğunu söylemek gerekir, kanıtlanmış tek orospuca sözleri de o zaman sarf etmiş ve Leni'ye (yıl 1940): "Zengin bir budala tavladım, benimle mutlaka nikâh masasına oturmak istiyor," demiştir. Margret şu sıralarda hastanede, tecrit edilmiş bir odada yatmakta, amansız, büyük olasılıkla öldürücü bir zührevi hastalıktan mustarip, kendisi bile kendi hakkında, "Artık öteki tarafa göçtüm," biçiminde konuşmakta, tüm hormonal düzeni darmadağın olmuş; onunla ancak bir cam bölmenin arkasından görüşülebilmekte, ona getirilen her paket sigaraya, piyasada bulunabilen en ucuz cinsten şnapsa, bu şnaps Flachman şişesine doldurulmuş olsa da, ufacık bir porsiyonuna bile müteşekkir. Margret'in içsalgısal

durumu öylesine altüst ki, "gözlerinden yaş yerine birdenbire sidik aksa şaşırmayacak". Ona getirilecek her türden uyuşturucuya müteşekkir, eroin, morfin ve esrarı bile kabullenmeye hazır.

Hastane kentin dışında, yeşillikler içinde, ayrı ayrı pavyonlar halinde kurulmuş. Yazar Margret'in yanına girebilmek için çeşitli küçük düşürücü yollara başvurmak zorunda kaldı; rüşvet, görevi konusunda palavra sıkmak (fuhuş sosyolojisi ve psikolojisi doçenti olarak tanıttı kendisini).

Margret üzerine bilgi verirken burada önceden şunu belirtmek gerekir ki o "aslında" Leni'den çok daha az duyarlı bir kişidir; Margret'in mahvoluşu kendisinin cinsel zevklere duyduğu arzudan kaynaklanmamaktadır, mahvoluşu ondan çok fazla cinsel zevk istenmesiyle ilişkilidir, bu zevkleri vermeye doğuştan yetenekliydi, bu konu üzerinde daha sonra durulacak. Ne var ki Leni acı çekmektedir, Margret acı çekmektedir.

"Doğrudan kendisiyle ilgili olamadan", ama çok bağlı olduğu Leni acı çektiği için acı çeken kişilerden biri daha önce de adı anılmış olan Marja van Doorn'dur, yetmiş yaşında, eskiden Leni'nin ana babasının, Gruyten'lerin yanında ev işlerinde çalışmış, şimdi köye inzivaya çekilmiş, harp malullerinin eşlerine verilen maaş, bir sebze bahçesi, birkaç meyve ağacı, bir düzine tavuk, besiye yatırılışlarına katıldığı bir domuz ve bir ineğin yarısı ile hoş sayılabilecek bir yaşam sonunu garantilemiştir. Aslında Marja'nın Leni ile sıkı fıkı bir ilişkisi olmamış, olaylar iyice "büyüdüğünde" gerçek kuşkusunu dile getirmiştir – bunlar şaşırtıcı biçimde ahlaki değerlerle ilgili kuşkular değil, daha çok milliyetçilikle ilgili kuşkulardı. Marja bun-

dan on beş-yirmi yıl önce "yüreğini sağ tarafta taşıyan" kadınlardan biriydi herhalde; bu arada büyük değer taşıyan bu organı gövdesinin bir başka köşesine kaymış olmalı, hâlâ gövdesinde duruyorsa, ama "donuna" kaçmadığı kesin, hiçbir zaman korkak olmamış, sevgili Leni'sine yapılanlar karşısında hayrete düşüyor, çünkü onu çok iyi tanıyor, Leni'yi adını taşıdığı adamdan çok daha iyi tanıyor. Ne de olsa Marja van Doorn 1920 yılından 1960 yılına kadar Gruyten'lerin evinde yaşadı, Leni'nin doğumunda bulundu, alın yazısının Leni'ye hazırladığı her olaya tanık oldu, hâlâ da Leni'nin yanına dönmeye hazır, ama onun asıl istediği Leni'yi yanına, köye almaktır, şimdilerde tüm gücüyle (ki oldukça güçlüdür) bu planın gerçekleşmesi için uğraşmaktadır. Leni'ye yapılanlar karşısında hayrete düşmekte, şimdiye kadar olabilirliklerinden pek kuşkuya düşmediği tarihî vahşet olayının pek kabullenmediği sayısal yanını bile kabullenmeye hazırdır.

Bilgilerine başvurduğumuz kişiler arasında müzik eleştirmeni Dr. Herweg Schirtenstein özel bir yer tutmaktadır; kırk yıldan beri bir evin arka bölümünde yaşamaktadır, seksen yıl öncesinde bu ev muhteşem olarak nitelendirilirken, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra o eski ihtişamını yitirmiş, bölünmüştür, eleştirmenin oturduğu girişteki, avluya bakan kat, Leni'nin evinin avluya bakan kısmıyla bitiştiğinden, eleştirmenin Leni'nin piyanoda yaptığı egzersizleri ve çalmada gösterdiği ilerlemeyi bütün o yıllar boyunca yakından izlemiş olması gerekir, piyano çalan kişinin Leni olup olmadığını hiçbir zaman öğrenememiştir, gerçi Leni'yi fizik olarak tanımaktadır, (kırk yıldan beri ona sokakta rastlamaktadır) eleştirmenin Leni henüz seksek oynarken onu seyrettiği

bile büyük bir olasılıktır, çünkü bu adam çocuk oyunlarıyla pek yakından ilgilidir ("Çocuk Oyunlarında Müzik" konusunda doktora tezi yazmıştır), dişi cinselliğe karşı da umursamaz olduğu söylenemeyeceğinden Leni'nin yıldan yıla serpilişini de dikkatle izlemiş olmalıdır, mutlaka ara sıra sempatiyle başını eğerek selam vermiştir, hatta belki kafasından arzulu düşünceler bile geçmiştir, ama gene de Schirtenstein'ın yakın ilişki kurduğu kadınlara kıyasla Leni'yi "bir nebze bayağı" bularak ciddi bir biçimde tartmadığını söylemek yerinde olur. Oldukça başarısız egzersiz yıllarından sonra, yalnızca Schubert'in iki piyano yapıtını ustaca çalmayı başaran kişinin Leni olduğunu bilse, ki bunları yıllardan beri tekrar tekrar dinlemek zorunda kalmakta, ama dinlemekten asla sıkılmamaktadır, belki onun hakkındaki düşüncelerini değiştirirdi, Monique Haas bile bu eleştirmenin önünde titremekte ve ona büyük saygı duymaktaydı. İleride Leni ile ister istemez telepatik değil de, teleseksüel bir cinsel ilişkiye girecek olan Schirtenstein'a geri dönmemiz gerekecek, gerçekten belirtmek gerekir ki, Schirtenstein Leni ile içli dışlı olabilirdi de, ama kendisine bu şans tanınmadı.

Leni'nin annesi babası hakkında çok şey, Leni'nin iç dünyası üzerine az, ama dış yaşantısı hakkında çok şey bilen bilgisine başvurduğumuz bir kişi de Otto Hoyser' dir, yirmi yıl önce muhasebecilikten emekliye ayrılmış, bugün lüks bir otel ile lüks bir sanatoryum arası olan rahat bir huzurevinde kalmakta, Leni'yi düzenli ziyaret etmekte ya da Leni tarafından ziyaret edilmektedir.

Önemli tanıklardan biri de gelini kızlık adı Berntgen olan Lotte Hoyser'dir, onun otuz beş ya da otuz yaşına gelmiş olan oğulları Werner ve Kurt daha az güve-

nilir tanıklardı. Lotte Hoyser etkileyici ve öfkelidir, ama öfkesi hiçbir zaman Leni'ye yönelmemiştir, Lotte elli yedi yaşında, Leni gibi savaş dulu, bir büroda memur.

Lotte Hoyser sert bir dille kayınpederi Otto'yu (yukarıdaki bölüme bakınız) ve küçük oğlu Kurt'u kan bağına aldırmadan ve hiç çekinmeden haydutlukla suçlamaktadır. Bir zamanlar Leni'nin başına gelen felaketlerden tümüyle onları sorumlu tutmaktadır; ancak çok kısa bir süre önce "Leni'ye söylemeye cesaret edemediğim birtakım şeyler öğrendim, çünkü bunlara kendim bile henüz inanma yürekliliğini gösteremedim. Akıl almaz şeyler," demektedir. Lotte kentin merkezinde, iki oda, mutfak ve banyolu bir evde oturmakta, bu kat için aylık gelirinin yaklaşık üçte birini kira olarak ödemekte, gene Leni'nin evine taşınmayı düşünmektedir, hem ona yakınlık duyduğundan hem de (şimdilik bilinmeyen nedenleri olan) tehditleri savurarak, "Bakalım beni de mahkeme kararı ile evden atabilecekler mi? Korkarım atarlar," diye düşündüğünden. Lotte "güvenilir olmayan" (bunu kendisi hiç sorulmadan söylüyor) bir sendikada çalışmaktadır, "Sırf ekmek parası ve yaşam mücadelesi için," diye ekliyor.

Bilgi veren kişiler arasında önemsiz sayılmayan diğerleri: çapraşık bir ilişkiyle Leni'nin yaşamına girmiş olan Slav dilleri uzmanı Dr. Scholsdorff. Bu karmaşıklık ne denli çelişkilerle dolu olsa da anlatılacaktır. Scholsdorff çok daha katmanlı durumlar sonucu, ki bunlar da uygun yerde anlatılacaktır, yüksek bir maliyeci mevkiine gelmiş, ama yakında erken emeklilikle bu işten ayrılacaktır.

Bir diğer doktoralı Slav dilleri uzmanı olan Dr. Henges ufak bir rol oynamaktadır, ama bilgisine başvurulan

kişi olarak zaten kuşkuludur, kendisi de bu kuşkulu durumun farkındadır, hatta onun altını çizmektedir, biraz da bunun tadını çıkarmaktadır. Kendisinin "tamamen mahvolmuş" biri olduğunu söylemektedir, bu kendi sıfatlandırması olduğundan yazar üzerine alınmaz, Henges hiç de sorulmadığı halde aristokrat bir soydan gelen ve kısa süre önce Sovyetler Birliği'nde öldürülen bir diplomatla yürütülen Alman savaş sanayii için iş gücü "alınması" görüşmeleri sırasında "o güzelim Rusçasına ihanet ettiğini" anlatıyor. Henges maddi açıdan "hiç de kötü olmayan" (H.H. hakkında) koşullar altında Bonn yakınlarında kırlık bir yerde yaşamakta, Doğu politikasıyla ilgili birçok dergi ve bürolara çeviriler yapmakta.

Bilgilerine başvurulan kişileri burada ayrıntılarıyla saymak çok zaman alır. Yeri geldiği zaman kendileri anılacak ve durumları anlatılacak. Leni'nin tanığı olarak değil, ama onun yaşamında önemli bir yer tutan Katolik bir rahibe vardır, burada bir de önceleri sahaf olan, yalnızca B.H.T. harflerinin kullanılması ile tanınmasının yeterli olduğuna inanan bir kişiye de değinelim.

Hayatta olan, ama silik bir insan olarak kalan, konu kendilerine değindi mi kaçamak davranan biri de Leni' nin kayınbiraderi kırk dört yaşındaki Heinrich Pfeiffer'dir, kızlık soyadı Irms olan Hetti adlı bir kadınla evlidir, on sekiz ve on dört yaşlarında Wilhelm ve Karl adında iki oğulları vardır.

Gereken yerde önem sırasına göre ayrıntılarıyla tanıtılacak kişilerden birkaçı da yüksek mevkilerde olan üç erkektir, bunlardan biri eyalet politikacısı, diğeri büyük sanayi sektöründen, üçüncüsü yüksek bir askerî donatım amiri, ayrıca iki harp malulü işçi kadın, iki ya da üç Sovyet Rusya vatandaşı, çiçekçi dükkânları zinciri sahibi bir kadın, yaşlı bir bahçıvan, pek yaşlı olmayan, (kendi anlatımıyla) "bir zamanlar bahçe sahibi olan" ve "kendisini tümüyle bu işletmelerin idaresine vermiş" biri ve birkaç başka kişi. Bilgilerine başvurulan kişiler arasında önemli olanları boy ve ağırlıklarının kesin ölçüleriyle tanıtılacak.

Leni'nin evinin döşeniş tarzı birçok eşyanın rehine verilmesinden sonra elinde kalanlarla 1885 ile 1920-1925 yılları möblelerinin karışımından oluşmaktadır, 1920-1922 yılları arasında ana babası miras yoluyla Jugendstil birkaç mobilyaya sahip olmuşlardı, bir komodin, bir kütüphane, iki sandalye Leni'nin evinde kalmıştır, bunların antika değeri şimdiye kadar haciz memurlarının gözünden kaçmıştır, onlar bunları "eski, hantal eşya" diye el koymaya değmez diye nitelemişlerdir. Çağdaş ve yerel ressamların 1918-1935 yılları arasında yaptıkları on sekiz orijinal tabloya haciz memurları tarafından el konulmuştur, bu tablolara mahkeme dinî konuları işledikleri ve orijinal oldukları için asıl değerlerinin çok üzerinde paha biçmiştir, bunların kaybı Leni'yi en ufak bir biçimde bile üzmemiştir. Leni'nin duvar süsleri kayınbiraderinin sağladığı renkli, insan organlarını gösteren fotoğraflardan oluşmaktadır; Heinrich Pfeiffer Sağlık Bakanlığı'nda görevli olduğundan diğer işlerinin yanında eğitim ve enformasyon malzemelerini de yönetmektedir, "vicdanımla uyum sağlamasa da" (H. Pfeiffer) dese

de eskimiş ve elden çıkarılması öngörülen bu tabloları Leni'ye getirmekte, muhasebe açısından namuslu davranmak için Pfeiffer elden çıkartılacak tablolara ufak bir ücret ödemektedir, adı geçen bu tabloların yenilerinin edinilmesi de "ona bağlı" bir iş olduğundan Leni ara sıra onun kanalıyla yeni tablolara da sahip olabiliyordu, bunları doğrudan doğruya üretici firmadan alıyor ve tabii kendi (dar) bütçesinden ödüyordu. Eskimiş afişleri kendisi tamir ediyor, onları özenle temizliyor, sabun ya da benzinle siliyor, siyah bir grafik kalemiyle çizgilerin üzerinden geçiyor ve oğlunun çocukluğundan kalma bir boya kutusundaki suluboyalarla resimleri düzeltiyordu. En sevdiği afiş piyanosunun üzerine astığı bir gözün bilimsel açıdan büyütülmüş şeklini gösterendir (birçok kez rehine verilmiş piyanosunu kurtarabilmek, icra memurlarının piyanoyu alıp götürmelerini engelleyebilmek için Leni çoğu zaman ölmüş ana babasının sağ kalan dostlarından para istemiş, evindeki kiracılardan avans almış, kayınbiraderi Heinrich'ten para pompalamış, görünüşte ailevi olan ilişkileri hiç de hoşuna gitmeyen yaşlı Hoyser'e yaptığı ziyaretlerde çoğunlukla kendini küçük düşürmüş, güvenilir üç tanığın [Margret, Marja, Lotte] ifadelerine göre piyano uğruna "Sokakta kendimi satarım," demeyi bile göze almıştır – Leni için akıl almaz cesur bir ifade). İnsan bağırsakları gibi küçümsenen organlar da Leni'nin duvarlarını süsler, ayrıca pornografik resimler ün kazanıp yayılmadan önce bile Leni'nin duvarlarında cinsel organ tabloları ve bunların işlevleri hakkında bilgiler süs olarak asılı durmaktaydı, bir zamanlar Leni ile Marja arasında bu resimler yüzünden geçimsizlik çıkmış, Marja bunları geleneklere aykırı olarak nitelendirmiş, oysa Leni tavrını hiç değiştirmemişti.

İleride nasıl olsa Leni'nin metafizik anlayışından söz edileceğinden burada hemen şunu açıklayalım: Metafizik Leni'ye en ufak bir zorluk dahi çıkartmamaktadır. Meryem Ana'ya güveni vardır, Bakire Meryem'i hemen her gün televizyon ekranında –sarışın oluşuna hayret ederek– şaşkınlıkla karşılamaktadır, istenildiği gibi genç de değildir artık, bu rastlaşmalar suskunluk içinde gerçekleşir, çoğunlukla geç saatlerde, tüm komşular uyuduğunda, diğer televizyon programları –Hollanda'nınki bile– bitiş işaretlerini ekranlarına getirdiklerinde Leni ve Meryem birbirlerine gülümserler. Kararınca. Günün birinde televizyon yayını bittikten sonra Bakire Meryem'in oğlu Leni'ye tanıştırılacak olsa, o buna şaşırmayacak, korkmayacak da. Böyle bir olayı bekleyip beklemediği konusunda olayın anlatıcısının bir bilgisi yok. Bu arada öğrendikleri göz önüne alınırsa şaşırmazdı da. Leni ara sıra mırıldandığı iki dua bilmekte: *Pater Noster* ve *Ave Maria*. Bunun dışında biraz da tespih çekme duaları. Dua kitabı yok, kiliseye gitmez, evrende "canlı yaratıkların" (Leni) dolaştığına inanır.

Leni'nin boşluklarla dolu eğitimine eğilmeden önce, babasının büyük bir seçim yapmadan toptan satın aldığı, bugün tozlanmış kitapların yer aldığı kütüphanesine bir göz atmak yerinde olur. Kitapların başına da orijinal tabloların başına gelen gelmiş, onlar da rehine verilmiştir, burada eski, dinî (Katolik) eğilimli bir aylık derginin bazı sayıları vardır, ki Leni bunları ara sıra karıştırır, ender rastlanır antika değeri olan bu dergiler de icra memurlarının bu konudaki bilgisizliklerinden ötürü elde kalmıştır, çünkü onlar dış görünüşe bakıp aldanmışlar, umursamamışlardır. *Hochland* adlı derginin 1916-1940

yılları arasında yayımlanan sayıları ile Leni'nin annesinden kalan William Butler Yeats'in şiirleri, ne yazık ki icra memurlarının dikkatinden kaçmamıştır. Toz alma yoluyla gözlemlerini dikkatle gerçekleştirmiş olması gereken Marja van Doorn ya da savaş süresince Leni'nin en güvendiği arkadaşlarından biri olan Lotte bu Jugendstil kütüphanede yedi-sekiz kadar şaşkınlık uyandıran kitaba rastladı: Brecht, Hölderlin ve Trakl'ın şiirleri, Kafka ve Kleist'tan iki roman, Tolstoy'un iki yapıtı (*Diriliş ve Anna Karenina*) bu yedi ya da sekiz kitap da yazarlarını onurlandırıcı, sevindirici biçimde defalarca okunmuş ve harap olmuşlardı, öyle ki çeşitli yapıştırıcılar ve bantlarla durmadan, amatörce tamir edilmişler, bazı bölümleri de oldukları gibi bir lastikle ayrılmasınlar diye bağlanmıştı. Bu yapıtların yeni baskılarının armağan edilmesi tekliflerini (Noel, doğum günü, isim günlerinde) Leni şiddetle reddetmiştir. Yazar burada kendi yeteneğini aşan bir noktaya işaret etmek gereğini duymaktadır: Leni'ye edebiyat konusunda öneriler yapan kişinin etkili olduğu zamanlarda Beckett'in kitapları yayımlanmış olsa ya da onun tarafından biliniyor olsaydı, Leni'nin kitapları arasında Beckett'in birkaç romanına rastlamak mutlaka mümkün olacaktı.

Leni'nin günlük arzuları yalnızca sekiz sigara, oldukça bastırılmış olsa da yiyeceklere karşı duyduğu iştah, Schubert'in iki piyano parçasını çalma, bağırsaklar dahil insan organları afişlerini ilgiyle seyretme, şu sıralarda hapiste olan oğlu Lev'i sevecen duygularla anma ile sınırlanamaz. Dans etmeyi de sever, her zaman dansı seven bir insan olmuştur (ancak bir kez hoşuna gitmeyen Pfeiffer adını almasına yol açma bakımından yük olmuş-

tur dans ona, üstelik bu addan da bir türlü kurtulamamıştır). Ama şimdi kırk sekiz yaşında, çevresinin kendisini zehirlemeye çalıştığı bir kadın nereye gidip dans edebilir ki? Gençlerin dans lokallerine gitse ona cinsel yaşamına aşırı düşkün büyükanne gözüyle bakarlar, belki de bu yanlış düşünce yüzünden kötü davranılmasına yol açarlardı. Ayrıca kilisenin düzenlediği dans da edilen toplantılara gitmek ona yasaklanmıştı, çünkü on dört yaşından beri yaşamında kilisenin yeri yoktu. Hayatının sonuna kadar herhalde dans edemeyecek olan Margret dışında bir arkadaşıyla sözleşip bir yere gidecek olsa, ya bir seks partisine ya da çiftlerin değiştirildiği partiye düşecek, üstelik de yanında kendi kavalyesi olmayacaktı, yaşamında dördüncü kez kızaracaktı. Leni şimdiye kadarki yaşamında üç kez kızarmıştı. Ne yapıyor o halde Leni? Yalnız dans ediyor, bazen hem oturma hem yatak odası olan odada hafif giysiler içinde, bazen de banyoda, kendisini şımartan aynanın önünde. Bu arada bazen gözetlenir, hatta bir sürprizle bile karşılaşabilirdi. Bir keresinde mobilyalı odalardan birinde oturan mahkemede kâtip olarak çalışan kafası vaktinden önce kabaklaşmış Erich Köppler'le dans etmişti; Leni bu dans sırasında neredeyse kızaracaktı, ama adamın elle yaptığı sarkıntılıklar çok kabaydı, onu evden çıkarmak zorunda kaldı, çünkü adam –ne cahildi ne de içgüdüden yoksundu– Leni'nin aşırı duyarlılığını sezinlemiş, kirayı ödemeye gelip Leni'nin dans müziği dinlediğini görünce "göze aldığı dans"tan (Leni) sonra her gece kapısının önünden ayrılmaz olmuştu. Leıii ondan hoşlanmadığı için ona kulak asmak istemiyordu, komşu evlerden birine taşınmış olan Köppler o günden beri en korkunç iftiracılardan biri olmuştu, yakında yeni düzene uymak zorunda kalacak olan bakkal dükkânının sahibesine Leni ile yaşadığı hayalî aşk hakkında öyle ayrıntılar anlatıyordu ki, kocası

gündüzleri evde olmayan (bir otomobil fabrikasında çalışıyordu) soğuk bir güzelliğe sahip bu kadını öylesine heyecanlandırıyordu ki, aradan geçen zaman içinde müşavirliğe yükselmiş olan kel kafalı mahkeme memurunu kadın arkadaki odaya çekip kendisini ona teslim ediyordu. Käte Perscht adlı yirmi sekiz yaşındaki bu kadın da Leni'ye en acımasız biçimde laf atanlardan biriydi, Leni'yi ahlaki açıdan reddediyordu, oysa kendisi kocasının zoruyla kente fuar ziyaretçileri akın ettiği zamanlar bir gece kulübünde iyi para karşılığı "fuar striptizi" yapıyor, üstelik de yapışkan bir anonsçu kadın sahneye çıkmadan önce, onun gösterisi karşısında heyecanlarına hâkim olamayacaklara kadının tatminsel hizmet sunacağını ilan ediyordu.

Son zamanlarda Leni ara sıra dans etme olanağı bulmuştur. Başına gelenlerden sonra odaları ya evli çiftlere ya da yabancı işçilere kiralamaktadır. Böylece kolaylık olsun diye Hans ve Grete diye anacağımız bir çifte –mali durumlarının kötü olmasından ötürü– iki odayı oldukça ucuza kiralamış ve bu Hans ile Grete birlikte dans müziği dinledikleri zamanlarda onun içine ve dışına yansıyan ritmik hareketlenmeleri doğru yorumlamışlar, Leni de ara sıra "onurlu bir dans" yapma olanağını bulmuştur. Hatta Hans ile Grete bazen Leni'ye dikkatle onun durumuyla ilgili bazı önerilerde bile bulunuyor, daha modern giyinmesini, saç biçimini değiştirmesini, bir sevgili bulmasını salık veriyorlardı. "Biraz süslenmek gerek Leni, gülkurusu bir giysi, o şahane bacaklarına şık çoraplar, göreceksin nasıl çekici bir kadın olup çıkacaksın." Ama Leni başını sallıyordu, çok alınıyordu, artık bakkala bile gitmiyor, gerekli alışverişi Grete yapıyordu, her sabah fırına yaptığı yolu da Hans devralmış, işe gitmeden önce Leni için kutsal sırlardan da değerli olan taze ekmekçikleri alıp getiriyordu (Hans yol yapım idaresinde

teknik eleman olarak, Grete de güzellik uzmanı olarak çalışmaktaydı ve bugüne kadar Leni'ye bedava bakım yapacağını hep belirtmiş, ama Leni buna yanaşmamıştı).

Leni'nin duvar süsleri yalnızca öğretici biyolojik afişlerden oluşmuyordu, duvarlarına asılmış fotoğraflar da vardı; ölmüşlerin resimleri, 1943 yılında kırk bir yaşında ölen annesinin ölümünden kısa süre önce çekilen fotoğrafı acı çeken zayıf, kır saçlı, kocaman gözlü bir kadını göstermekte, bir örtüye sarınmış, belli ki üşümekte. Rhein kıyısındaki Hersel yakınlarında bir banka oturmuş, oturduğu yer iskeleye yakın, iskelenin adını orada asılı olan bir levhada görüyoruz, geride ise bir manastırın duvarları. Fotoğrafa bakınca hemen anlaşılabileceği gibi Leni'nin annesi çöküktür, gözlerindeki donukluk dikkati çekmektedir, ağzındaki şaşırtıcı kesinlik ve pek canlı görünmeyen yüzü artık yaşamak istemediğini belli etmektedir, yaşı sorulacak olursa, çabuk çökmüş bir otuzluk karşısında mıyız, yoksa kendisini iyi korumuş altmış yaşlarında bir kadına mı bakıyoruz kestirmek güç. Leni'nin annesi bu fotoğrafta gülümsemektedir, gülümsemekte güçlük çektiği söylenemez, ama kendisini buna zorladığı kesin.

1949 yılında kırk dokuz yaşındayken –ölümünden kısa bir süre önce– basit bir makineyle çekilmiş olan Leni'nin babasının fotoğrafı, o da gülümsüyor, kendisini gülümsemeye zorladığı pek söylenemez, çok sıkça ve özenle yamanmış bir duvarcı ustası giysisi içinde yıkık bir yapı önünde görülmekte, sol elinde bir demir parçası tutuyor ki, işten anlayanların buna "mengene", sağ elinde de gene işten anlayanların "taşçı çekici" dedikleri bir çekiç tutmakta; önünde, sağında ve solunda çeşitli büyüklükte demir taşıyıcıları durmakta, oltayla balık avlayan-

ların gündelik rızklarına gülümsedikleri gibi o da bu demirlere gülümsemekte. Gerçekten de –ileride ayrıntılarıyla anlatılacağı gibi– burada söz konusu olan da onun günlük rızkıdır, o zamanlar, daha önce sözünü ettiğimiz daha önce bahçeci olan biri için çalışmaktaydı (Lotte H.nin deyişiyle) bu adam "hurda" kokusunu erkenden almıştı. Leni'nin babasının başı fotoğrafta açık, çok gür, hafif kırlaşmış saçları var ve bu uzun boylu, ince yapılı, araçları elinde rahatlıkla tutan adamın hangi toplumsal sınıftan olduğunu yüzünden okumak olanaksız, işçi sınıfından mı? Yoksa bir beyefendiye mi benziyor? Hoşuna gitmeyen bir işte çalışan bir kişi izlenimini mi uyandırıyor, yoksa ağır işçiliğe alışkın mı? Yazar her iki durumda da her iki olanağın doğru olduğu kanısında. Bu fotoğraf hakkında Lotte H.nin verdiği bilgi onu kısıtlıyor, Lotte H. onu bu fotoğraftaki haliyle "işçi beyefendi" olarak tanımlıyor. Leni'nin babasının yaşam sevincini yitirmiş bir hali hiç yok. Olduğundan ne daha yaşlı, ne de daha genç görünüyor, tam anlamıyla kendisini iyi korumuş "ellisine merdiven dayamış" bir adam; bir eş bulmak için gazeteye ilan verecek olsa, "Neşe dolu bir hayat arkadaşı arıyorum, mümkünse kırk yaşını geçmemiş olmalı, onu mutlu etmeye hazırım," diye yazdırabilirdi.

Bunların dışındaki dört fotoğrafın dördü de yirmi yaş civarında olan dört genç erkeği göstermektedir, üçü ölü, biri (Leni'nin oğlu) hayattadır. Bu genç adamlardan ikisinin fotoğrafında yalnızca giysileriyle ilgili sakatlık görmek mümkün; resimler vesikalık olmasına rağmen ikisinin de göğüs kısımlarından Alman Nazi üniformasını tanımak işten değil, üniformaların üzerinde imparatorluk kartalı ve gamalı haç var, bu simge birleşimine onunla tanışanlar "iflas etmiş leş kargası" derler. Söz konusu olan genç adamlar Leni'nin erkek kardeşi Heinrich Gruyten ile yeğeni Erhard Schweigert'tir, bunları

da –diğer fotoğraftaki hayatta olmayan kişi gibi– İkinci Dünya Savaşı'nın kurbanlarından saymak gerekir. (Yazara göre) Heinrich ve Erhard "tipik Alman"a benzemekteler, (yazara göre) ikisi de belli bir biçimde genç Alman erkek öğrencilerinin ele geçirilen tüm resimlerine uyum sağlamaktadırlar, belki de burada Lotte H.nin onlar için kullandığı "Bamberg Süvarileri" sözlerini belirtmek daha doğru olur, ileride de görüleceği gibi bu hiçbir zaman iltifatla dolu bir kişilik tanımlaması değildir. E.nin sarışın, H.nin kumral olduğunu saptamak güç değil, fotoğraflarda ikisi de gülümsemektedir, (yazara göre) E. "içten ve kendiliğinden" gülümsemekte, ayrıca sevimli ve çok hoş, H.nin gülümseyişi bu denli içten değil, ağzının çevresinde kötümserlik izine rastlamak mümkün, bu kötümserlik genellikle inatçılık olarak nitelenip yanlış anlaşılmaktadır, 1939 yılı için böylesine bir yorum yapmak oldukça erken, neredeyse ilerici olarak nitelenecek bir yorumdur.

Hayatta olmayanların fotoğraflarından üçüncüsü Boris Lvoviç Koltovski adlı bir Sovyet erkeğini göstermekte, o gülümsemiyor, bu fotoğraf bir vesikalık resmin grafik etkisi yapan büyütülmüş bir şeklidir, 1941 yılında Moskova'da yapılmış özel bir çekimdir. Resimde B. ciddi, soluk yüzlü bir insandır, ilk bakışta dikkati çeken açık alnı neredeyse saçlarının dökülmüş olduğu izlenimini uyandırmakta, oysa saçları gür, sarı dalgalı olduğundan Boris K.nin kişiliği için belirli bir işaret oluşturuyor. Gözleri koyu renkte ve oldukça iri, Kızıl Ordu' nun verdiği bir ordu gözlüğü yüzünden grafik bir zarafet olarak anlaşılacak biçimde yansımakta. İnsan bu fotoğraftaki adamın ciddi, zayıf ve hayret edilecek kadar açık alınlı olmasına rağmen resmin çekildiği zaman genç olduğunu hemen anlıyor. Sivil giyinmiş, gömleğinin yakası açık ve yakanın modeli Schiller devri yakası, ceket

giymemiş, buradan da fotoğrafın yaz mevsimine rastlayan bir zamanda çekildiği sonucunu çıkartabiliriz. Altıncı fotoğraf hayattaki bir kişiyi, Leni'nin oğlunu gösteriyor. Resmin çekildiği zaman o E., H. ve B.nin yaşında olmasına rağmen içlerinde en genç duranı, bunu da bu fotoğrafın çekildiği zamanlarda fotoğrafçılık gereçlerinin 1939 ve 1941 yıllarına kıyasla çok daha iyi olduğuna yormak gerekir, ne yazık ki şu yadsınamaz: Genç Lev gülümsemiyor, 1965 yılında çekilen bu fotoğrafta gülüyor, buna bakarak kimse onu "neşeli bir delikanlı" olarak nitelemekten kendini alıkoyamaz; Leni'nin babası ve onun da babası Boris'le olan benzerliğini sezinlemek işten değil. "Gruyten saçları" ve "Barkel gözlerine" (Leni' nin annesinin kızlık soyadı Barkel'di) sahip (yazara göre). Böylelikle Erhard'a da benzemekte. Gülüşü ve gözleri annesinin iki özelliğini taşımadığını ortaya koyuyor; o ne sessiz ne de suskun biri.

Burada Leni'nin fotoğraflar, insan organlarını gösteren afişler, piyano ve taze ekmekçiklerden başka düşkün olduğu bir giysiye de değinmek gerekir; bornozu, kendisi ise bunu sabahlık olarak adlandırmakta (Lotte H.nin dediğine göre). Bu "iyi cins bir havlu kumaştır", bugünkü haliyle sırt ve cep kenarlarından anlaşıldığı üzere bir zamanlar şarap kırmızısıymış, aradan otuz yıl geçmiş, bornoz da açık çilek rengini almış. Birçok yeri turuncu renk pamukla örülüp yamanmış, anlaşılacağı gibi bu tamiratlar büyük bir beceriyle yapılmış. Leni bu giysiden bir türlü ayrılamıyor ve çoğunlukla üzerinde bu bornoz var; "Vakti geldiğinde bununla gömülmek istiyorum," demiş olduğu söyleniyor (evdeki haberlerin tümünü veren Hans ve Grete Helzen'e göre).

Şu sıralarda Leni'nin evinde kalan kiracıları da belki belirtmek yerinde olur; iki odayı Hans ve Grete Helzen'e, iki odayı üç çocuklu Joaquim ve Ana-Maria Pinto adındaki Portekizli bir aileye kiralamış, çocukların adları Etelvina, Manuela ve Jose; odalardan biri de üç Türk işçisine kiralanmış, adları Kaya Tunç, Ali Kılıç ve Mehmet Şahin, üçü de artık pek genç sayılmayacak yaşta.

II

Doğaldır ki Leni her zaman kırk sekiz yaşında değildi, bu nedenle mecburen geriye bir bakış atmamız gerekecek. Gençlik fotoğraflarında Leni için genç, neşeli bir kız denilebilir, hatta on üç, on dört, on beş yaşlarında bir Nazi Kızlar Örgütü'nün üniforması içinde bile hoş bir bir kız olduğu belli, ona bakan hiçbir erkek gövdesinin çekiciliğine kapılmaktan kendini alamayacak, "Aman Tanrım, hiç de fena değil!" demeden edemeyecektir. İnsanların çiftleşme arzusu ilk bakışta aşktan, karşı ya da kendi cinsinden bir kimseye duyulan birden ortaya çıkan bir duyguya kaymakta, sürekli bir bağlanma isteği getirmeden, durulmaz ruh ve bedenin yarattığı en derin isteklere varmakta, tüm kuraldışı oyunlar belirmekte ve bunların en yüzeyde olanından en derinine kadar hepsini Leni'nin uyandırabileceğini ve uyandırdığını söylemek olası. On yedi yaşına geldiğinde hoş bir kız olmaktan çıkıp güzel bir kız olma niteliğini kazandı, sarı saçlı koyu renk gözlü kızlar açık renk gözlü olanlardan daha kolay bu niteliği elde ediyorlardı. Bu durumda hiçbir erkeğin yargısı "dikkate değer" demekten az olamazdı.

Leni'nin eğitimi üzerine de birkaç noktaya değinmek gerekir. On altı yaşına geldiğinde, babasının bürosunda çalışmaya başladı. Hoş bir genç kız olmaktan güzele dönüşme adımını attığını sezinleyen babası, onun erkekler üzerindeki etkisini de bildiğinden (yıl 1938'di) onu önemli iş toplantılarına götürüyordu, Leni elinde bir bloknot ve kalemle toplantıya giriyor, bloknotu dizlerinin üzerine koyarak birtakım notlar alıyordu. Steno bilmiyordu, öğrenmeye de hiç niyeti yoktu. Soyut olan şeyler ve soyutlamalar aslında ona çok yabancı değildi, ama "parçalanmış yazı" olarak adlandırdığı stenoyu öğrenmek istemiyordu. Eğitimi de acılarla oluşmuştu, öğretmenlerininki onunkinden daha büyüktü. İki kez doğrudan doğruya sınıfta kalmış olmasa da, kendi isteğiyle ayrıldıktan sonra ilkokulun dördüncü sınıfını pek de parlak olmayan bir karneyle bitirmişti. Halen altmış beş yaşında hayatta olan o zamanki okul öğretmenlerinden, şimdilerde köyde bir yaşlılar evinde yaşayan müdür Schlocks bulunmuş, ziyaret edilmiş ve o Leni'nin ara sıra yardımcı bir okula gitmek için boşuna çaba harcadığını, iki koşulun kendisini bundan alıkoyduğunu söylemiştir; bir babasının varlıklı oluşu –bu durum doğrudan doğruya değil dolaylı bir rol oynamıştır yalnızca diye sözlerine ekleme yapma gereğini duymuştur Schlocks– iki, Leni' nin iki yıl üst üste "okulun en Alman kızı" unvanını kazanmasıdır, bu unvanı okuldan okula dolaşan bir kurul vermiştir. Leni bir kez de "kentin en Alman kızı" adayı olmuş, ama birinciliği gözleri onunkilerden daha açık renk olan Protestan bir papazın kızı kazanmıştır. "Okulun en Alman kızı"nı yardımcı okula göndermek olası mıydı? Leni on ikisine bastığında rahibelerin yönettiği yüksek bir okula girmiş, ama on dördüne bastığında başarısızlığından ötürü buradan da çıkarılmak zorunda kalmıştır; bu iki yıl içinde bir kez toptan sınıfta kalmış, bir

kez de ana babası kimseye söylemeyeceklerine dair kocaman bir söz verdikleri için başka yere nakledilmişti. Bu söz tutuldu.

Bir yanlış anlamaya yol açmadan önce burada Leni'nin içinde bulunduğu, daha doğrusu içine itildiği kötü eğitim koşullarını tarafsız olarak açıklamak gerekir. Bu bağlantıyla ilgili olarak herhangi bir suçluluk sorunu söz konusu değil, önemli güçlükler bile yok –ne ilkokulda ne de Leni'nin gittiği lisede– yalnız anlaşmazlıklar var, Leni öğretime tamamen yatkın, hatta aç, susamışçasına öğrenmek isteyen bir kişiydi, tüm ilgililer onun açlığını, daha doğrusu susuzluğunu giderme çabası içindeydiler, oysa kendisine sunulan bilgiler onun zekâsına uygun nitelikte değildi, yaradılışına, kavrama gücüne tam bir karşılık vermiyordu. Çoğu hallerde denebilir ki, her durumda, kendisine sunulan malzeme, o duygusallıktan, duygulardan yoksun olduğu için Leni'nin kavramak istediği boyutlara erişemiyordu.

Örneğin yazı yazmak ona en ufak bir güçlük bile çıkartmıyordu, oysa böylesine aşırı soyut bir eylemde tam zıt bir durumu beklemek gerekirdi, oysa yazı yazmak Leni'nin her yönden hoşlandığı bir şeydi, hatta kokusundan bile (çeşitli mürekkeplerin, kurşunkalemlerin ve kâğıt cinslerinin kokularını düşünmek gerekir), böylelikle en güç yazı ve dil bilgisi çalışmalarını başardı, az kullandığı el yazısı güçlü ve sevimliydi, şimdi de öyledir. Emekli müdür Schlocks'un söylediğine göre (ilköğretim ayrıntılarının tümü üzerine bilgi veren kişi) Leni'nin el yazısı "erotik, yani cinsel heyecan uyandırmaya yatkın" nitelikteymiş. Leni özellikle birbirine yakın iki derste çok güçlük çekmekteydi; din ve hesap dersleri, yani ma-

tematik. Erkek ya da kadın öğretmenlerinden hiçbiri küçücük, altı yaşındaki Leni'ye çok sevdiği yıldızlarla bezeli gökyüzünün matematik ve fizik açılarından yaklaşılması mümkün olan bir boyut olduğunu açıklamaya kalkma düşüncesinde değillerdi oysa, diğer insanlar çılgınlıktan nasıl nefret ediyorlarsa, Leni de küçük ve büyük kerrat cetvellerine, nefret ettiği halde karşı çıkmamıştı. Düz bir kâğıt üzerine çizilmiş olan, hesap yapmayı denedikleri ceviz, elma, inek ve bezelyelere her zaman yabancı kalmıştır; içinde hesaba karşı bir yetenek yoktu, oysa doğabilime karşı vardı. Okul kitaplarında ya da karatahtada çoğu kez görülen beyaz ve pembe Mendel çiçeklerinden başka, biraz daha karmaşık bir gelişim eylemi sunulsaydı, –o güzel deyimle– öğrenme ateşiyle yanıp tutuşarak buna sarılırdı. Biyoloji derslerinin yetersizliği yüzünden birçok dileği yerine gelemedi, ancak şimdilerde, bu ilerlemiş yaşında, ucuza alınmış bir suluboya kutusundaki renklerle, karmaşık organik oluşumların üzerlerini çizip boyamakta, gizli kalmış olan bu yeteneğini böylelikle açığa vurmaktadır. Van Doorn, Leni'nin ilkokul öncesi yıllarına ait bir ayrıntıyı bugün bile unutmamış ve buna Leni'nin cinsel organ afişlerini asmasına şaşmadığı gibi şaşmıyor. Daha çocukken bile Leni kendi en yüksek teslimiyetiyle ilgilenmiş ve –ne yazık ki– bu konu hakkında boşu boşuna bir bilgi beklemiş, "Senden çıkan bu şey nasıl bir şeydir?" sorusu havada kalmış. Ne annesi ne van Doorn ona yanıt verebilmişlerdir. Bugüne kadar geçen yaşamında birlikte olduğu iki erkekten ancak ikincisi, ki o da bir yabancı, üstelik Sovyet Rusyalı, Leni'nin şaşılacak derecede duyarlı ve zeki başarılara yatkın olduğunu keşfetmeyi bilmiştir. 43 yaşı ile 45 yaşı ortalarında bugünkünden çok daha sessiz olan Leni ona da, daha sonraları Margret'e yeniden anlattığı şeyi anlatmıştı: ilk ve tam "varlığın gerçekleşmesi" olayını on altı

yaşındayken, yatılı okuldan kovulduktan hemen sonra yaşamış, bir haziran gecesi bisikletiyle giderken bir ara fundalıklara sırtüstü yatmış, "Uzandım ve kendimi tamamen bıraktım," (Leni Margret'e) henüz pırıldamaya başlayan yıldızlı gökyüzüne dikmiş bakışlarını, akşam kızıllığı vurmuş gökyüzüne, bugün çok daha sık aranan o mutluluk ânını yakalamış; Leni –Margret'e anlattığı gibi anlatmış Boris'e– 1938 yılı o yaz akşamında, orada uzandığında "açılmış" olarak sıcak fundalıkta yatarken tamamen "elde edilmiş" ve kendisini "teslim etmiş" hissini duymuş, –sonradan Margret'e de açıkladığı gibi– gebe kalsaymış asla şaşırmazmış bu duruma. Bu yüzden bakirelerin çocuk doğurmasına da şaşmıyormuş.

Leni din ve matematik derslerinden kötü notlarla dolu bir karneyle liseden ayrıldı. İki buçuk yıl yatılı bir okula giderek orada ev işleri, Almanca, din dersi ve biraz tarih (Reform'a kadar), müzik (piyano) dersleri aldı.

Burada, daha sonra iyice ayrıntılı olarak anlatacağımız Sovyet insanı yanında Leni'nin eğitiminde önemli rol oynamış, bugün hayatta olmayan bir rahibeye anıt dikmeden önce, hayatta olan tanık üç rahibeden söz etmemiz gerekir, onların Leni'yle son karşılaşmalarının otuz dört ya da otuz iki yıl öncesine dayanmasına karşılık, yazar kendilerini elinde kalem ve not defteriyle üç ayrı yerde ziyaret ettiğinde, Leni adı geçer geçmez: "Ah evet, şu Gruyten!" diye çığlık atmışlardır. Bu üç aynı çığlık yazar için önemlidir, çünkü Leni'nin ne kadar etkileyici biri olduğunu göstermektedir.

Üç rahibenin yalnızca "Ah evet, şu Gruyten!" diye çığlık atmaları değil, aynı zamanda belli gövdesel davranışları da aynı olduğundan, satırlardan tasarruf etme nedeniyle bazı ayrıntılar senkronize olarak anlatılabilir. Üçünün de ciltleri kâğıt gibi denilen cinstendi: ince bir biçimde zayıf elmacıkkemiklerine gerilmiş, sarımtırak, biraz buruşmuş; her üçü de olayın anlatıcısına çay ikram ettiler (ya da getirttiler). Nankörlük etmek için değil, ama nesnellik açısından söylenmesi gerekir ki, her üçünde de çay çok koyu değildi; her üçü de kuru pasta ikram etti (ya da getirtti); yazar sigara içmeye başlayınca her üçü de öksürdü (izin almadan içerek kabalık etmişti, ama bir hayır'ı göze almak istemiyordu); her üçü de onu hemen hemen aynı olan ziyaretçi odalarında kabul etmişti, duvarlar dinî baskı resimler, bir haç, o sıradaki papanın ve bölge kardinallerinin portreleriyle süslenmişti; üç ayrı ziyaretçi odasındaki üç masada peluş örtüler serili, bütün iskemleler rahatsızdı; her üç rahibe de yetmiş ile yetmiş iki yaşlarındaydı.

Bunlardan birincisi Rahibe Columbanus Leni'nin iki yıl başarısızlıkla devam ettiği lisenin müdiresiydi. Çok zarif biriydi, solgun gözlerinden akıllılık okunuyordu, röportajın tüm süresi içinde başını sallayarak öylece oturdu, çünkü Leni'nin içinde kalmış gizli yetenekleri gün ışığına çıkartamadığından ötürü kendisine sitem ediyordu: "Onun içinde bir şey gizliydi, hatta çok güçlü bir şey, ama biz bunu değerlendirip dışarı çıkartmayı başaramadık." Rahibe Columbanus matematik doktoruydu, bugün bile hâlâ (büyüteçle) mesleki yayınları okuyordu; kadınların öğrenim arzusu duyduğu erken bir dönemde haklarını elde etmiş olanlar tipine tamamen uyuyordu, ne yazık ki bu durum rahibelikte gerektiği gibi benimsenmemiş ve daha az itibar görmüştür. Yaşamının ayrıntılarını kibarca sorduğumuzda, daha 1918'de

çuvaldan yapılmış giysiler giydiğini ve bu yüzden bugün bazı haylazlarla nasıl alay ediliyorsa, öyle alaya alındığını ve küçümsendiğini söylüyor. Yazardan Leni'nin yaşamıyla ilgili bazı ayrıntıları öğrendiğinde, soluk gözlerinde bir parlama oldu, içini çekerek ama gene de belli bir hayranlıkla, "Aşırı, evet aşırı, böyle olmalıydı yaşamı," dedi. Onun bu tanımlaması yazarı hayrete düşürdü. Veda ederken üzüm yaprağı şeklindeki seramik küllükte küllerin arasında duran dört sigara izmaritine utanarak baktı, belli ki çok seyrek kullanılıyordu küllük, ara sıra bir Katolik papazının purosunu silkelemesine yarıyordu.

İkinci rahibe, Rahibe Prudentia Leni'nin Almanca öğretmeniydi, Rahibe Columbanus'tan bir nebze daha az kibardı, bir nebze daha kırmızı yanaklıydı, tabii bununla onun kırmızı yanaklı olduğunu söylemek istemiyoruz, yalnızca eski kırmızı yanaklılığının birazcık ışıltısının kalmış olduğunu söylüyoruz, oysa Rahibe Columbanus'un cildi açıkça daha gençlik yıllarında sahip olduğu sürekli solukluğu ele veriyordu. Rahibe Prudentia (Leni'nin adını duyduğunda gösterdiği tepki için yukarıya bakınız!) birkaç şaşırtıcı ayrıntıyı da sözlerine ekledi: "Ben," dedi, "onun okulda kalmasını sağlamak için elimden geleni yaptım, ama ona Almancadan dokuz verdiğim halde ve verebilmeme rağmen gene de mümkün olmadı bu; *Marquise von* O...[1] üzerine çok iyi bir kompozisyon yazmıştı, biliyor musunuz bu kitaba izin verilmiyordu, hatta kötü gözle bakılıyordu, ama ben on dört yaşındaki kızların bunu okuyup üzerinde düşünmelerinden yanaydım, şimdi de öyle düşünüyorum, o zaman Gruyten çok müthiş bir şey yazdı, Kont F.nin ateşli bir

1. Heinrich von Kleist'ın 1808 tarihli öyküsü, Kuzey İtalya'da geçen öykü, dul bir markizin, hamile kaldığını fark etmesi üzerine, çocuğunun babasını bulduğu takdirde onunla evleneceğini duyuran bir gazete ilanıyla başlar.

savunmasını yaptı, hani diyelim ki erkek cinsiyetinin hissedilmesi yeteneği beni çok şaşırtmıştı, müthişti, neredeyse on alabilirdi, ama bunun yanında din dersinde yetersizdi, aslında sıfır almıştı, ama din dersinde kıza sıfır vermeye cesaret edemediklerinden yetersiz demişlerdi, ama matematikte gerçekten yetersiz almıştı, haklı olarak, Rahibe Columbanus iki gözü yaşlı olarak ama hakkaniyetli davranması gerektiğinden ona bu notu verdi, Gruyten de çekti gitti... gitti, gitmek zorunda kaldı."

Leni'nin on dört yaşından hemen hemen on yedi yaşına kadar eğitimini sürdürdüğü yatılı okulun rahibeleri ve öğretmenlerinden burada anlatılan rahibelerden üçüncüsü olan Rahibe Cecilia'yı bulmak kalıyordu geriye. Leni'ye iki buçuk yıl boyunca özel piyano dersleri veren oydu, Leni'nin müzikalitesinin hemen farkına varmış, ama onun notaları okuyamaması, okunan notalarda belirtilen sesleri tanıyamaması karşısında hayretler içinde kalmış. Hatta donakalmış, ilk altı ayı Leni'ye plak dinletip, bu dinlettiklerini çalmasını isteyerek geçirmişti, Rahibe Cecilia'ya göre kuşkulu, ama başarıyla sonuçlanan bir denemeydi bu, Rahibe Cecilia'ya göre bu durum ona "Leni'nin yalnızca melodileri ve ritimleri değil, aynı zamanda yapıyı da kavradığını" ispat ediyordu. Ama –rahibe üst üste iç çekti– Leni'ye zorunlu olan nota okumayı nasıl öğretebilirdi? Aklına bunu coğrafya yoluyla denemek gibi dâhiyane bir fikir geldi. Gerçi coğrafya dersi oldukça zayıftı, çoğunlukla Rhein Nehri'nin tüm kollarının sayılması ve ezberlenmesi, bu nehirlerin sınırlarını çizdiği orta yaylaların ve yörelerin ezberlenmesinden meydana geliyordu, ama gene de Leni haritalara doğru bakmayı öğrenmişti: Hunsrück ve Eifel arasındaki bu siyah kıvrıntılarla uzayan çizgi, yani Mosel Nehri, Leni için yalnızca siyah kıvrımlı bir çizgi olarak kalmıyor, gerçek bir nehrin simgesini taşıyordu. Böylece deney başa-

rılı oldu; Leni notaları okumayı öğrendi, zorla, karşı koyarak, çoğu zaman öfkeden ağlayarak da olsa öğrendi. Rahibe Cecilia Leni'nin babasından ayrıca iyi bir ücret alıp bunu mensup olduğu tarikatın kasasına aktardığından, kendisini Leni'ye bir şeyler öğretme konusunda sorumlu tutuyordu. Başardı da: "Onda hayranlık duyduğum bir şey de kendi sınırının Schubert'e kadar dayandığını hemen anlaması oldu, bunun dışına çıkma denemeleri başarısız kaldı, öylesine başarısızdı ki ben bile, babası Mozart, Beethoven da çalması konusunda ısrar etmesine karşılık ona kendi sınırlarını aşmamasını salık verdim."

Rahibe Cecilia'nın cildiyle ilgili bir noktaya da değinelim: Hâlâ nemli bazı kısımları görülüyordu, yumuşak beyaz, henüz çok kurumamış, yazar bu sevimli ihtiyarın cildinden daha fazla kısımları da görme isteği taşıdığını açıkça itiraf eder, bu istek onun yaşlılık meraklısı kuşkusunu uyandırsa da. Leni için önemli olan bir başka rahibe sorulduğunda Rahibe Cecilia ne yazık ki tam anlamıyla buz kesmiş, neredeyse aksileşmiştir.

Büyük bir olasılıkla anlatımız boyunca kanıtlanacak olan Leni'nin duyarlılığın keşfedilmemiş bir dâhisi olduğu konusuna burada değinebiliriz. Uzun süre kolaya kaçtığı için zevkle kullanılan bir kategoriye konulmuştur: ahmak kadın. Yaşlı Hoyser bugün bile Leni'yi bu kategoriye koyduğunu itiraf etmiştir.

Yaşamı boyunca yemek yemeyi sevmiş olan Leni'nin çok başarılı bir aşçılık öğrencisi ve en sevdiği dersin de ev idaresi olduğu sanılabilir; asla öyle olmamıştır: Yemek pişirme dersi ocağın başında ve mutfak masasında koklanan, elle tutulan, tadına bakılan, görünür malzemeyle öğretildiyse de, (yazar Rahibe Cecilia'nın bazı değinme-

lerini doğru yorumladıysa) Leni bu dersi matematikten daha soyut, din dersinden daha anlamsız bulmuştur. Leni olağanüstü bir aşçı olacakken olamayan bir kişi midir, saptanması zor bir durum, yoksa rahibelerin baharatlara karşı duydukları metafizik korku mu yemek dersinde hazırlanan yemeklerin ona "tatsız" gelmesini sağlamıştır, bunu saptamak daha da zordur. İyi bir aşçı olmadığı ne yazık ki su götürmez, yalnız arada bir iyi çorba yapardı, tatlı da, ayrıca çok iyi kahve yapar ki –hiç de doğal değildir– bebe mamalarını severek yapardı (M.v.D.nin tanıklığı), ama doğru dürüst bir mönü ortaya çıkartmayı asla başaramamıştır. Bir sosun kaderi hiçbir kuralı olmayan ve kurala bağlanamayan hızlı bir el hareketiyle nasıl değişirse, biri sosa herhangi bir şeyi nasıl ilave eder ve onu bozarsa Leni'nin din eğitimi de öylece bozulmuştur (ya da daha doğrusu iyi ki başarılı olamamıştır). Ekmek ya da şarap söz konusu olduğunda, birine sarılma, elle dokunma, dünyevi-maddesel durumlar işin içine girdiğinde zorluk çekmiyordu. Bugün bile birinin salya sürülerek iyileşebileceğine olan inancı sarsılmamıştır. Ama kim kimi salyayla sıvar ki? O Sovyet adamını ve oğlunu salyayla sıvayarak iyileştirmiş, eliyle dokunarak da Sovyet adamını mutlu kılmış, oğlunu yatıştırmıştı (Lotte ve Margret). Ama artık kim kime elle dokunuyordu ki? O ilk kutsal vaftizi yapıldığında ona verdikleri nasıl bir ekmekti (bir kilisede başına gelen son olaydı bu) ve şarap, lanet olası şarap nerede kalmıştı? Ona neden vermiyorlardı? Düşmüş kadınlar vesaire, Meryem'in oğlunun dolaştığı bir yığın kadın, hepsi de çok hoşuna gidiyordu, gökyüzünün görüntüsü gibi başını döndürebilirdi.

Yaşamı boyunca sabahları taze ekmekleri yemeyi bu kadar seven, onların uğruna komşuların alaylarına katlanan Leni'nin ilk komünyon törenini şiddetli bir istekle beklediği söylenebilir. Leni'nin lisedeyken ilk komün-

yondan yoksun tutulduğunu bilmek gerekir, çünkü hazırlık derslerinde birçok kez sabrı taşmış ve daha o zamanlar yaşlı, beyaz saçlı, çileci bir insan olan ve ne yazık ki yirmi yıl önce ölmüş bulunan din dersi hocasına sürekli olarak saldırmış ve dersten sonra birçok kez çocuksu bir ataklıkla ona, "Ne olur, ne olur bana bu yaşam ekmeğini tattırın! Neden bu kadar uzun süre beklemem gerekiyor?" diye sormuştur. Kendisinden Erich Brings olan adının ve bazı yayınların kaldığı bu din dersi öğretmeni Leni'nin bu birden açıkladığı duygularını "suç ihtiva eder" bulmuştur. Bu duygu açıklaması karşısında dehşete düşmüş ve bunu "duygusal arzular" kavramı altında yorumlamıştı. Doğal olarak Leni'nin bu isteğini "kutsal öğeleri kavrayacak kadar olgun ve yetişkin olmadığı" gerekçesiyle kabaca reddetmişti. Bu olayla ilgili iki tanığımız var; yaşlı Hoyser iyi anımsıyor o günleri ve "Bir skandal zorla önlendi," diyor, "Leni'nin haberinin olmadığı rahibelerin iç siyasal durumları (1934!) yüzünden, olayın daha fazla büyütülmemesine karar verildi." İkinci tanık, mucibeler öğretisi baş konusu olan yaşlı beyefendinin kendisiydi, bu öğreti neden olabilecek düşünülebilir tüm koşullar altında kutsal ekmek mucizesini aylarca, gerekirse de yıllarca ertelemeyi gerektiriyor ya da gerektirebiliyor, gerektirmek zorundaydı. Bugün bile mucibeler konusunda belli bir şöhreti olan bu beyefendi daha sonraları dinî-edebî bir dergide "Yaşamımdan Notlar" adı altında sürekli yazılar yazmış, diğerleri yanında Leni'yle olan olayını da –ki o zamanlar on iki yaşında olan Leni'nin adını bu yazıda utanmazca ve fanteziden yoksun bir biçimde L.G. diye kısaltarak– ele vermiştir. Leni'nin "alevli gözlerinden", "arzulu dudaklarından", şivesinin değişikliğinden küçümseyerek söz ediyor, ana babasının evini "tipik yeni zengin, bayağı" olarak niteliyor ve yazısını şu cümleyle bitiriyor: "En yüce varlığa karşı böylesi-

ne proleter materyalistçe dile getirilen bir arzuyu yerine getirmekte tereddüt etmek zorundaydım." Leni'nin ebeveyni dine ve kiliseye fazla düşkün değillerdi, ama içinde yaşadıkları çevre ve yöreyi düşünerek "Leni'nin hâlâ kiliseye gitmemesini" eksiklik saydıklarından, daha sonra Leni on dört buçuk yaşındayken ve yatılı okula giderken onu da sürüklediler, böyle söylenir ve Marja van Doorn'un güvenilir tanıklığından ortaya çıktığı gibi Leni o zamanlar kadın cinselliği üzerine kafa yorduğundan kilisedeki tören tamamen bozguna uğradı, kilise dışı yapılan tören de aynen ona benzedi. Leni bu bir parçacık ekmeği öylesine arzu etmişti ki, tüm duygularını büyülenmeye hazırlamıştı. "Ama (duyduklarından dehşete kapılan Marja van Doorn'a o zamanlar böyle anlatmıştı) bu soluk, yumuşak, kuru, hiçbir şeye benzemeyen tadı olan şey dilimin üzerine konduğunda onu neredeyse kusmaya hazırdım." Marja birkaç kez istavroz çıkartmış ve mumlar, günlük otu, org ve kilise korosu şarkıları gibi elle tutular duygululukların bile Leni'yi uğradığı hayal kırıklığından kurtaramadığını görmüştü. Âdet olan o şölensi yemek, kuşkonmaz, jambon, vanilyalı kremalı dondurma bile onu bu hayal kırıklığından koparamadı. Leni'nin kendisinin de bir "vecibeci" olduğu zaten her gün kanıtlanıyor, çünkü tabağında kalan tüm ekmek kırıntılarını toplayıp ağzına atıyor (Hans ve Grete).

Bu anlattığımız olayda mümkün olduğunca bayağılıktan kaçınılmalıdır, ama eksik bir şey kalmaması için burada şunu da açıklamak gerekir ki, Leni'nin ilk komünyonuna müdüriyetin baskısıyla izin veren din dersi hocasının bulunduğu bu yatılı okulda daha genç, dini bütün, adı Horn olan genç bir adam, en küçüğü on altı, en

büyüğü yirmi bir yaşında olan genç kızları yatılı okulu terk etmelerinden önce cinsel konularda aydınlatıyordu. Yumuşak bir sesle konuşur, yiyeceklerin en lezizlerini simge olarak kullanır, konuşmalarında aşırı biyolojik ayrıntılara yer vermez, birleşme eylemini "gerekli üreme olayı" olarak tanımlar, "kremalı çilek" der, uydurduğu bu benzetmelerde kendini kaybederek yasak ve yasak olmayan öpüşmeleri tanımlar, kızların "sümüklüböcek" olarak önemli bir rol oynadıklarını söylerdi. Bu yumuşak sesle en leziz yemeklerin semboliğiyle öpüşme ve birleşmenin akıl almaz ayrıntıları anlatılırken Leni'nin yaşamında ilk kez cinsel haz duyduğunu saptamak gerekir (Margret), kendisi pişmanlık duyma yeteneğine sahip olmadığından –ki bu durum günah çıkartma eylemini onun için sıradan kılmıştır, bir şeyler uydurup söylemiş ve rahatlamıştır– bu cinsel bilgilendirme deneyi onun henüz keşfedilmemiş bazı hassas merkezlerinin harekete geçmesini sağlamış olmalıdır. Burada Leni'nin yapmacıksız, proleterlere özgü, hatta dâhiyane sayılabilecek duyarlılığını inandırıcı bir biçimde yorumlamaya çalışıyorsak, şunu da sözlerimize eklemek zorundayız ki, Leni edepsiz değildi, bu yüzden de ilk kez duyduğu bu cinsel boşalmadan sansasyonel olarak söz etmek gerekir. Bu şiddetli boşalmayı Leni sansasyonel, ıstırap ve acı verici olarak tanımlamış ve kendi kontrolü dışında oluştuğunu görmüştür. Onun içinde akıl almaz bir erotik ve cinsel beklentinin yattığının altını çizmemize artık gerek yok burada, bu biçimde bir din öğretmeni tarafından anlatılmış olması, aynı zamanda komünyon gibi kutsal bir durum olarak övülmesi de, onun şimdiye kadar tanımadığı bir duygu olan boşalma hakkındaki şaşkınlığını ve hayretini artırdı. Öfkeden dili tutulmuş, yüzü kıpkırmızı olarak din dersini terk etti; bu da bir sıfır daha almasına neden oldu, hem de din dersinden, çıkış karnesine işlen-

di. Din dersinde hiç durmadan ama durmadan Batı kültürünün üç dağından söz ediliyor, ama bunlar onda hayranlık yaratmıyordu: Golgotha, Akropolis ve Capitol. Golgotha'ya büyük bir antipatiyle bakmıyordu, İncil dersinden tanıdığı bu dağ bir tepeydi ve asla da Avrupa'da değildi. Leni'nin gene de *Pater Noster* ve *Ave Maria* dualarını aklında tutup bunları hâlâ kullanıyor oluşu gerçeğini düşünecek olursak, birkaç tespih duasını bildiğini, Meryem Ana'yla ilişkisinin son derece doğal olduğunu biliyorsak, belki burada şu saptamayı yapmamız doğru olur: Leni'nin dinsel yeteneğinin de duyarlılığı gibi keşfedilememiş oluşu, belki de onda büyük bir mistisizmin yattığı ve geliştirilmesi gerektiği gerçeğini ortaya koyar.

Nihayet dişi bir kişilik için dikmemiz gereken anıtın hiç değilse tasarımını çizmeye başlamamızın zamanı geldi, ne yazık ki artık onu tanık olarak ne ziyaret edebiliriz, ne de çağırabiliriz; 1942'nin sonunda şimdiye kadar aydınlanmayan nedenlerle yaşamını yitirmiştir, doğrudan doğruya bir şiddet yüzünden değilse de çevresinin ona hazırladığı tehdit edici dolaylı şiddet ve ihmal yüzünden. Şu B.H.T. ve Leni bu kadın kişinin sevdiği yegâne insanlar olmuştur, vatandaşlık adı da tüm titiz araştırmalara rağmen bulunamamıştır, ne hangi yöreden geldiği ne de hangi ortamdan geldiği saptanabilmiştir, Leni, Margret, Marja B.H.T. inisiyalleriyle yeterince yasallaştığına inanan ve o zamanlar sahaf çırağı olan kişi de onun manastırdaki adının Rahibe Rahel olduğunu bilen yeterli tanıklardır. Ayrıca takma adı da vardır: Haruspica. Leni ve aynı dönemlerde B.H.T. ile tanışıklığı başladığı yıllarda (1937-1938) yaklaşık olarak kırk beş yaşındaydı. Ufak tefek ve çevikti (yalnızca B.H.T.ye bir zamanlar 80 m.

engelli koşuda kadınlar arası gençler Almanya şampiyonu olduğunu söylemiş, Leni'ye bile bundan söz etmemişti); herhalde 1937-1938 yıllarında kökenini ve aldığı eğitimi saklayacak yeterli nedeni vardı – acaba o zamanlar "son derece kültürlü" dedikleri kişilerden biri miydi, herhalde üniversiteyi bitirmişti, belki de (mutlaka başka bir isimle) doktora bile yapmıştı. Boy ölçüsünü tanıkların aklında kalanlarla tahmin edebiliriz ancak ne yazık ki 1,60 m. kilosu ise 50 civarında olmalıydı; saç rengi kırlaşmış siyah; gözleri açık mavi, Kelt aşıllı olabilir ya da Yahudi kökenli. Şimdilerde diplomasız kütüphaneci olarak orta çapta bir kent kitaplığında eski kitap kataloglarını inceleyen ve yeni alınacak kitaplar politikası konusunda belli bir etkisi olan, yaşına göre oldukça yıpranmış, heyecan ve duyguları oldukça yitmiş olmasına rağmen sevimli bir insan olan B.H.T. en az yirmi yıla yaklaşan yaş farkına rağmen bu rahibeye âşık olmalıydı. 1944 yılına kadar askerlikten kaçabilmeyi başarmış olması, yani Leni ile Rahibe Rahel arasında bir çeşit *missing link*[1] yaratmış olması (savaşın beşinci yılında askere alındığında gene de yirmi altı yaşına gelmiş ve kendi deyişiyle turp gibiymiş) onun inatçı ve planlı olarak işleyen bir zekâya sahip olduğunu gösterir.

Kendisine Rahibe Rahel'den söz edildiğinde canlandı, neredeyse büyülendi. Sigara içmiyor, bekâr –iki buçuk odalı banyolu evindeki kokulara dayanarak söyleyebiliriz ki– olağanüstü bir aşçı da. Yalnız eski kitapları kitaptan sayıyor; yeni yayınları küçük görüyor: "Yeni bir kitap kitap değildir!" diyor B.H.T. Başı vaktinden önce kabaklaşmış, iyi ama tek taraflı beslendiği tahmin edilebilir, organizmasında kireçlenme başlamış, burnu kaba

1. (İng.) Eksik halka.

delikli, kulak arkasında ufak kistler oluşma eğilimi gösteriyor, bunu birçok ziyaretten sonra saptadık. Yaradılış olarak fazla konuşkan değil, ama söz Rahel-Haruspica'dan açıldığında, anlatma gereği duymakta, rahibenin anlatmasından "daha birçok güzel ve acı şeyler yaşayacak olan o inanılmaz güzellikteki sarışın kız" olarak bildiği Leni' den idealist gençlik hayranlığıyla söz ediyor, yazarın değer verdiği bir konu olsaydı ve de kendisi bizzat Leni'ye âşık olmasaydı otuz dört yıllık bir gecikmeden sonra Leni ile onun arasını yapardı. Bu B.H.T. denen delikanlının (gizli ve açık) ne gibi özellikleri olursa olsun, sadık bir insan olduğu kesin.

Herhalde kendisine karşı da Bu delikanlı hakkında çok şey söylemek olası, ama gerek yok, çünkü doğrudan doğruya Leni'yle bir ilişkisi olmamış, ama bir yansıtıcı olarak belli hizmetler sunabilir.

Leni'nin bu yatılı okulda acı çektiğini kabul etmek çılgınlık olurdu, orada olağanüstü şeyler yaşadı, kaderin sevgili kullarının başına gelen geldi onun başına, doğru ellere düştü. Derslerde öğrendikleri hemen hemen önemli değildi, sakin ve sevimli Rahibe Cecilia'nın verdiği özel dersler önemliydi, ürününü de verdi. Leni'nin yaşamında en az daha sonra ortaya çıkacak olan Sovyet insanı kadar önemli olan bir kişi de Rahibe Rahel'di, 1936'da derslere girmesine izin verilmeyen Rahel, küçümsenen işlerle görevlendiriliyor, kızların dediğine göre koridor rahibeliği yapıyor, sosyal statü açısından iyi durumdaki bir hizmetçiden bile daha aşağıda sayılıyordu. Kızları zamanında uyandırmak, sabah temizliklerini denetlemek, onlara –biyoloji dersi veren rahibenin çekinip de açıklamadığı– kadınların başlarına gelen olayı açıklamak onun işiydi; ayrıca bir görevi daha vardı ki, öteki rahibeler bu görevden tiksiniyor, asla yapılamaz buluyorlardı, oysa Rahibe Rahel bu görevi hayranlıkla, içten bir dikkatle

yerine getiriyordu; bu görev gençlerin dışkılarının katı ya da sulu biçimde oluşunun denetlenmesiydi. Kızlar Rahibe Rahel denetlemeden sindirim ürünlerini yok etmemekle yükümlüydüler. Kendi denetimi altında olan on dört yaşındaki kızların dışkılarını sakin ve kesin bir teşhisle saptar, kızlar ise şaşıp kalırlardı. Burada, şimdiye kadar sindirim konusuna büyük ilgi duymuş ve hiçbir zaman da bu konuda tatmin olmamış olan Leni'nin Rahibe Rahel'in başyardımcısı olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Çoğu hallerde Rahibe Rahel'in dışkılara bir göz atması o çocuğun fiziksel ve ruhsal durumunu anlamasına yeterdi, giderek bu dışkılara bakarak çocuğun okuldaki başarısını bile söyler duruma gelmesi, sınıflarla ilgili işlerden büsbütün elinin çekilmesine yol açmış ve yıllar geçtikçe (1933'ten itibaren) Haruspica takma adını almıştır, bu adı ona daha sonra gazeteci olmaya çabalayan bir öğrenci takmıştı. Rahel'in en ufak ayrıntıları saptayarak defter tuttuğu sanılmaktaydı (daha sonraları Rahibe Rahel'in sırdaşı olan Leni bunu doğrulamıştır). Kendisine takılan adı da bir iltifat olarak algılamış ve korumuştur. Yıllık ders günü ortalaması iki yüz kırk olarak kabul edilirse, buna on iki kız öğrenci ve beş yıl süren koridor hizmeti (bir çeşit alt rütbeli manastır hizmeti) de eklenirse, o zaman Rahibe Rahel'in yirmi sekiz bin sekiz yüz dışkıyı istatistiğe geçirdiği kolayca hesaplanabilir; dışkılarda görülen bozukluklar ve idrar üzerine paha biçilmez, kısa, şaşılacak bir belgenin ortaya çıktığı saptanabilir. Bu notların alçakça yok edildiği olasıdır! Yazarın analizleri, Rahel'le ilgili olarak B.H.T.nin doğrudan doğruya kullandığı terimler, Leni'nin (Marja'nın filtresinden geçen) dolaylı sözleri, Marja'nın dolaysız anlatıları, Rahel'in kültürü konusunda bizi şu sonuca götürüyor: tıp, biyoloji ve felsefe bilimlerinin doğurduğu bir kültür, doğrudan doğruya mistik kökenden gelen bir de dinbilimsel karışım.

Rahel sorumlu olmadığı konulara da el atardı: güzellik bakımı, saç, cilt, gözler, kulaklar, saç kesimi, ayakkabı seçimi, iç çamaşırlar. Siyah saçlı Margret'e koyu yeşil, sarışın Leni'ye dumanlı alev kırmızısı, Katolik bir öğrenci yurdunda kalanlar için tertiplenen bir baloda bakır kırmızısı ayakkabı giymelerini salık vermesi, Leni'ye cilt bakımı için badem sütü önermesi, mutlaka buz gibi olması gerekmeyen, ama oldukça soğuk su ile yıkanmayı uygun görmesi onun genel eğiliminin çok ileride olduğunu gösterir. Ayrıca dudak boyası kullanılmasını yadsımaz –anlaşılacağı gibi ölçülü ve insanın tipine uygun olarak– tavsiye bile ederdi. Neredeyse katı bir biçimde saç bakımının üzerinde durur, saçların özellikle akşamları kuvvetlice fırçalanmasını isterdi.

Rahel'in manastırdaki durumu açıklık kazanmamıştır. Birlikte çalıştığı rahibelerin çoğu onu tuvalet ve temizlik hizmetçisi arasında bir yere oturtmuş, ama öyle bile olsaydı reddetmek gerekirdi bu durumu. Bazıları ona saygı duyar, bazıları ondan korkardı; müdireyle arasında "sürekli gerilime dayanan bir saygı" mevcuttu (B.H.T.). Sert, zeki, sarışın bir güzel olan müdire, Leni okulu terk ettikten bir yıl sonra rahibe giysilerini çıkartmış, bir Nazi kadın örgütünün hizmetine girmiştir, Rahibe Rahel'in manastır anlayışına uymayan kozmetikle ilgili önerilerine pek karşı çıkmamıştır. Müdireye "Tigress" lakabının takıldığı, okuttuğu ana dersin matematik, yan derslerin de Fransızca ve coğrafya olduğu düşünülürse, Haruspica'nın "dışkısal mistisizm"le ilgili tavırlarını gülünç ama tehlikesiz bulması anlaşılır. Dışkısına bir bakış bile atmanın bir kadının şerefiyle uyuşmadığına inanan (B.H.T.), bütün bunların "putperestlik" olduğunu söylerdi, oysa (gene B.H.T.) aynı putperestlik onu kadın Nazi organizasyonuna itmiş olmalıydı. Hakkını yememek için bir şeyi belirtmemiz gerekir (hepsi B.H.T.ye göre): manastı-

rı terk ettiğinde bile Rahel'i ele vermemiştir. Leni, Margret ve B.H.T. onu "gururlu bir kişi" olarak tanımlamaktadırlar. Elde edilen tüm bilgilere göre, çok güzel ve "cinsel çekiciliği" olan (Margret) bir kadın olmasına karşın, manastırdan ayrıldıktan sonra da evlenmemiştir, gururlu olması nedeniyle olsa gerek, hiçbir şekilde zayıf görünmek, bir açık vermek istemiyordu; henüz ellisine bile gelmeden, savaş sonunda Lemberg ile Çernivtsi arasında bir yerde kaybolduğunda yüksek hükümet müşaviri olarak "kültür politikası" görevi yapan bir makamda bulunuyordu. Ne yazık ki kayboldu. Yazar kendisini seve seve konuyla ilgili olarak "sorgulamak" isterdi.

Rahel'in yatılı okulda ne eğitimci ne de doktor olarak ciddi bir işlevi vardı, ama bu iki işi de yapıyordu; ağır ishal ya da iltihabi kuşkulu durumlarda hemen bilgi vermesi gerekiyordu, sindirim sistemiyle ilgili dikkati çeken pisliklerin görüldüğü zamanlarda ya da geleneksel kurallara karşı bir durum ortaya çıktığında rapor vermekle yükümlüydü. Bu sonuncu işi hiçbir zaman yapmadı. Kızlara daha ilk gün, her türlü büyük aptesin yapılmasından sonra uygulanacak temizlik metotları hakkında ufak bir konferans vermeyi önemserdi. Önemine inandığı bütün kasların, özellikle belden aşağıdaki kasların esnek ve hareketli olması gerektiğini anımsatır, bunun için biraz atletizm ve beden eğitimi önerir, sonra da hemen en sevdiği konuya geliverirdi: sağlıklı ve kendi deyimiyle bilgili bir insan elinde bir parça kâğıt bile olmadan bu işi yapabilirdi. Ama bu ideal duruma hiç erişilmediğinden ya da çok ender olarak erişildiğinden, eğer kâğıt kullanılacaksa, bunun nasıl kullanılması gerektiğini ayrıntılarıyla anlatırdı.

Bu gibi konular hakkında –ki burada B.H.T.nin yeri doldurulmaz bir kaynak olduğunu belirtmeliyiz– çok şey okumuştu, tüm zindan ve hapishane yazınını gözden ge-

çirmiş, (adi ya da siyasal suçlu) tüm mahkûmların anılarını araştırmıştı. Bu konferans sırasında kızların yapacakları saçmalıklara ve kikirdemelerine karşı hazırlıklıydı.

Margret ve Leni tarafından anlatılan bir şeyin burada altını çizmemiz gerekir; Rahibe Rahel rapor vermesi gereken Leni'nin ilk dışkısını gördüğünde bir çeşit hayranlık duydu. Bu çeşit bir karşılaşmaya alışkın olmayan Leni'ye, "Kızım sen kaderin şanslı bir kişisisin – tıpkı benim gibi," demişti.

Leni birkaç gün sonra "kâğıtsız" düzeyine erişen kişi olduğunda, çünkü bu "kas işinden" hoşlanmıştı (Leni Marja'ya anlatıyor, Margret de doğruluyor) aralarında sarsılmaz bir sempati doğmuştu ve Leni'nin daha sonra yaşayacağı eğitimiyle ilgili darbelerde ona çok önceden sunulmuş bir teselli yaratacaktı.

Rahibe Rahel'in yalnızca dışkılarla ilgili alanda bir dâhi olduğu etkisinin uyanması yanlıştır. Güç bir eğitim sürecinden geçtikten sonra ilkin biyolog, sonra doktor, daha sonra da felsefeci olmuş, Katolikliğe geçmiş, "gençleri biyoloji-tıp-felsefe-dinbilim bağlantısında eğitmek üzere" manastıra girmişti, ama daha ilk yılda öğretmen olarak ders verme izni Roma'daki genel kurul tarafından biyolojist olmak ve mistik materyalizmle suçlanmak yüzünden geri alınmıştı; ayak işlerine koşulması cezası aslında tarikattaki yaşamdan acı duymasını sağlamak ve onu yeniden "şerefle" laik dünyaya geri çevirmek amacını güdüyordu (bunların hepsini Rahel B.H.T.ye sözlü olarak iletmiştir), ama o bu aşağılanmayı bir yüceltme olarak yalnızca kabul etmekle kalmamış, aynı zamanda bu ayak işlerinde öğreteceklerini derslerde olduğundan daha iyi uygulama olanağı bulmuştu. Tarikatla olan güçlükleri tam 1933 yılına rastladığından, sırayla her işten el çektirilmiş ve sonunda ona beş yıl boyunca "helacılık" kalmıştır (Rahel hakkında B.H.T.ye). Temizlik malzeme-

si, tuvalet kâğıdı, dezenfektan ilaçlar, yatak çarşafları ve benzeri alışverişi yapmak için ara sıra bisikletle yakındaki üniversite kentine gitmek zorunda kalmış, oradaki üniversite kütüphanesinde saatler geçirmiş, daha sonra oldukça değerli kitapların bulunduğu o sahafta günler geçirmiş ve orada B.H.T. ile platonik, ama çok coşkulu bir dostluk kurmuştur; B.H.T. onun şefin arşivine girmesine izin vermiş, hatta çalışanlar dışında kimsenin kullanımına izin verilmeyen bir kataloğu kullandırmış, her istediği kitabı okumasına izin vermiş, termosundaki kahvesinden ona da ikram etmiş, arada bir derin çalışmalara daldığında tereyağlı bir ekmek bile vermişti. Ana ilgi alanı eczacılık, mistik ve biyolojik literatüre yönelikti, otlar bilgisine de, iki yıl içinde tuhaf bir alanda uzmanlaşmıştı: dışkısal aksaklıklar, sahafta bulunan çok sayıdaki mistik literatürden elde edebildiği bilgilere dayanarak.

Rahibe Rahel'in kökeni ve geçmişi hakkında her şey, ama her şey yapılmışsa da, B.H.T., Leni ve Margret'in söylediklerinin ötesinde bir şey öğrenmek mümkün olmamıştır; Rahibe Cecilia'ya yapılan ikinci ve üçüncü ziyaret de onun eski rahibe meslektaşı hakkında yeni bir bilgi ortaya koymamış, yazarın inatçılığı sonunda rahibenin yüzüne ateş basmıştır, şunu açıkça söylemek gerekir ki, cildi süt gibi beyaz olan yetmişindeki bir yaşlı kadının kızarması hoş bir görünüm arz etmektedir. Dördüncü bir ziyaret –yazar görüldüğü gibi inatçıdır– daha manastırın kapısında başarısızlığa uğradı, bundan böyle içeriye alınmadı. Roma'daki manastır arşivi ve personel fişlerinden bir şey öğrenebilmesi bu işi yapabilmek için zaman bulabilmesine, yolculuk giderlerinin karşılanmasına bağlıdır, en önemlisi de manastır sırlarına eğilmesine izin verilip verilmeyeceğidir. Geriye 1937-1938 yıllarındaki durumu anımsama görevi kalıyor: ufak tefek, hareketli bir rahibe, mistisizm ve biyoloji

bağımlısı, dışkılara karşı özel bir ilgi duyduğu şüphesini uyandırıyor, biyolojizm ve materyalist mistisizmle suçlanıyor, bir sahafın karanlık bir köşesinde oturup, o zamanlar kel olmanın henüz hiçbir izini taşımayan, toplu genç bir adam kendisine kahve ve katıklı ekmek ikram ediyor. Bu görüntü Vermeer ayarında bir Hollandalı usta tarafından resmedilmeye değer, iç ve dış siyasal duruma haksızlık etmemek için kıpkırmızı bir fonla yapılmalı, kan lekeli bulutlar olmalıydı; bir yerlerde SA'nın ilerlemekte olduğu düşünülmeli, 1938 yılında savaşın patlak vermesi tehlikesi, patlak verdiği ertesi yıldan daha büyüktü, Rahel'in sindirim sistemiyle ilgili konulara kendisini böylesine coşkuyla kaptırmış oluşu fazla mistik bulunabilir, iç salgılarla ilgilenmesinden iğrenilebilir (bunu öylesine ileriye götürmüştü ki, sperm denen maddenin bileşimini öğrenmeyi büyük bir hırsla istiyordu), ama şunu belirtmek gerekir ki, özel olarak yaptığı (yasak olan) idrar deneylerine dayanarak genç sahafa onun Alman ordusuna alınmamasını sağlayan öneriyi yapan da odur, ikram ettiği kahveyi içerken, (ki ara sıra ender bulunur antika kitaplara damlatıp onları lekeliyordu, kitapların basılış biçimlerine karşı duyduğu saygı pek büyük değildi) ona ne içmesi, ne yemesi, hangi şurupları içmesi, hangi ilaçları alması gerektiğini anlattı, yapılacak olan idrar muayenesinde yalnızca yüzeyde kalan bir bozukluk değil, gerçek bir "çürüklük" belgesi almasını sağlayabilmek için hangi "aşamalı planını" hazırladı (B.H.T. Rahel'in bu terimi kullandığına tanıklık ediyor), bu plan askerî hastanede bir, iki, üç gün kalındığında bile her türlü tepkiye karşı yeterince albümin bulunmasını garantiliyordu. Bu haberi politik durumu unutmuş olanlara nispet olarak verdik. Ne yazık ki B.H.T. bu "aşamalı planı" tüm ayrıntılarıyla askere çağrılan diğer gençlere verecek kadar cesur değildi.

"Memur olduğundan" kendi üst makamlarıyla arasında çıkabilecek zorluklardan korkmuştu.

Rahel'e hiç değilse bir hafta süreyle bir erkek yatılı okulunda bu tür hizmetler verme izni verilse ve kızlarda edinmeye alışkın olduğu saptamaları orada da yapabilseydi sonsuz sevinirdi (yazarın varsayımı). O zamanlar erkeklerle kadınların sindirim sistemlerine ait literatür az olduğundan, yalnızca tahminler yürütmeye bağlı kalmış, bunlar da onda bir önyargıyı güçlendirmiştir; ona göre hemen hemen tüm erkekler "katı dışkılı"ydı. Bu isteği Roma ya da bir başka yerde duyulsaydı, doğal olarak hemen kiliseden uzaklaştırılır ve aforoz edilirdi.

Sabahları denetimlerinden sorumlu olduğu kızların oturaklarına bakarken duyduğu aynı sevgiyle onların gözlerine bakıyor, göz banyoları yapmalarını öneriyor, elindeki çok az sayıdaki göz kadehlerini ve bir testi pınar suyunu onlar için hazır bulunduruyordu; en hafif iltihap belirtilerini ya da trahomu hemen keşfeder, sindirim olayını anlatışından çok daha büyük bir hayranlıkla her seferinde kızlara gözün ağtabakasının bir sigara kâğıdı kadar ince olduğunu, bunun yanı sıra üç tabakadan, yani saydam tabaka, damar tabaka ve ağtabakasından oluştuğunu ve yalnız birinci tabakada sigara kâğıdının üç katı incelikte ya da üçte biri kalınlıkta ortalama altı milyon damar ve yüz milyon yan damar bulunduğunu ve bunların ağtabakaya düzenli olarak değil de düzensiz yayıldığını anlatırdı. Kızlara, gözlerinin çok büyük ve yeri doldurulmaz kıymette oldukları vaazını verirdi; ağtabakası gözün on dört tabakasından biriymiş, yalnız kendi içinde yedi ya da sekiz tabaka mevcutmuş, bunların her biri ötekinden ayrılmaktaymış, sonra saydam tabakadan, retina, iris, göz akı ve yönetici kaslardan söz etmeye başladığında, ara sıra ona takılan ikinci takma ad olan ağ rahibesi ya da rahibe ağı sözlerinin mırıldandığı duyulurdu.

Rahel'in kızlara bir şeyler açıklamak için ara sıra kısa zaman bulduğunu düşünmek gerekir; kızların günlük programları saptanmıştı, çoğu için Rahel'in sorumluluğu tuvalet kâğıdından öteye gitmiyordu. Tabii o terleme, irin, aybaşı kanı ve oldukça ayrıntılı olarak da akıntı üzerine konuşuyordu; dişlerin sert bir biçimde fırçalanmasının kesinlikle karşısında olduğunu söylememize pek gerek yok, gene de kalkıldıktan sonra dişlerin vahşice fırçalanmasına kendisi inanmadığı halde velilerin ağır protestoları yüzünden katlanmak durumunda kalmıştı. Kızların yalnız gözlerine değil ciltlerine de bakıyordu, ne yazık ki birkaç kez bazı veliler tarafından terbiyesizce dokunduğu konusunda şikâyet edildiğinden onların göğüs ve karınlarını kontrol edemiyor, yalnız kollarının alt ve üst bölümlerine bakabiliyordu. Daha sonraları kızlara kendileri hakkında yeterli deneyi elde ettiklerinde dışkılarına bir bakış atmanın zaten kalkarken insanın hissettiği şeyin kanıtı olduğunu söyledi; yani kendilerini nasıl hissettiklerinin derecesini anlayabilirlerdi, gerekli deney kazanıldıktan sonra ise, bakmak bile gerekmezdi, ama insanın kendi durumundan kuşkusu varsa, neyi olduğunu anlamak için bir bakış atması gerekecekti (Margret ve B.H.T.).

Leni gittikçe daha sık olarak kendini hasta yazdırmanın tadını çıkardığında arada bir Rahibe Rahel'in ufak odasında bir sigara içme iznini bile koparmıştı; Rahel ona Leni'nin yaşında bir kadının günde üç ya da beş sigaradan fazla içmesinin zararlı olduğunu açıkladı. Büyüdüğünde yedi ya da sekiz sigaradan asla daha fazlasını içmemeli, mutlaka on sigaranın altında kalmalıydı. Kırk sekiz yaşındaki Leni'nin hâlâ kurala uyması karşısında aldığı bu eğitimin ne derece değerli olduğunu kim tartışabilir ki, şimdilerde bir de bir buçuğa bir buçuk metre büyüklüğündeki kahverengi bir kâğıda (aynı büyüklükte

beyaz kâğıt almaya şimdiki bütçesi izin vermiyor) bugüne kadar fırsat bulamadığı bir düşünü gerçekleştiriyor: gözün ağ tabakasının kesitini aslına uygun olarak çiziyor, gerçekten de altı milyon kılcal damar ve yüz milyon sinir ucu çizmeye kararlı, hem de oğlunun çocukluğundan kalma boya kutusunda bulduklarıyla, arada bir ucuz renkli kalem satın aldığı da oluyor. Günde en fazla beş yüz kılcal damar ya da ince sinir ucu çizdiği düşünülürse yılda aşağı yukarı iki yüz bin elde ederiz, böylece daha beş yıl tam kapasiteli bir işle uğraşacağını, çiçek bağlama işini belki de kılcal damar ve ince sinirleri çizmek için bıraktığını anlarız. Tablosuna "Rahel adlı Bakire Meryem Ana'nın sol gözünün ağ tabakasından bir kesit" adını vermiş.

Leni'nin resim yaparken şarkı söylemekten hoşlandığını duymak kimi şaşırtabilir? Kaygısızca Schubert'in yapıtlarına halk şarkıları öğelerini ve orada burada işittiği plakların (Hans) ritim ve melodilerini eklemekte ve bu şarkılar Schirnstein gibi bir adamın "yalnızca duygulanmasına değil, dikkat kesilmesine ve saygı duymasına" (Schirnstein) yol açmaktadır. Şarkı repertuvarının piyanoda çaldığı parçaların repertuvarından daha kapsamlı olduğu açıktır; yazarın elinde Grete Herzen'in kendisi için doldurduğu bir kaset vardır ve yazar bu kaseti yanaklarından gözyaşları dökülmeden dinleyememektedir (yazar). Leni oldukça alçak, kuru, güç dolu bir sesle söylemektedir, sesi çekingenlik yüzünden alçak duyulmaktadır. Bir zindandan seslenen bir insan gibi söylemektedir şarkılarını. Ne mi söylüyor?

Gümüş gibi yansıyor aynada görüntüsü
iç içe giren ışıklara yabancı
ve solgun aynadaki alacakaranlık
korkutuyor onu berraklığı.

İnancım iffetsizlikle yoksulluktur
iffetsizlik masumluğumu tatlandırır çoğu kez
Tanrı'nın güneşi altında birinin yapmaya çalıştığı
onun Tanrı'nın toprağında çektiği acıdır...

Ola ki bu ses nehirlerin en değerlisinden, kendiliğinden doğan Rhein Nehri'nden gelsin, ama nerede, özgür kalmak ve ömrü boyunca yürekten dilediğini yapmak için bu nehir gibi, en elverişli yüksekliklerden ve aziz kucaklardan doğmuş bir başka nehir var mı?

Ve savaş ilk ilkbaharında barış umudu göstermediğinde, asker hesabını yaptı ve bir kahraman olarak öldü.

İnsanları tanıdığımdan
Eter kokusunun sessizliğini anlamış
insanların söylediklerini hiç kavrayamamıştım...
Ve sevmeyi çiçekler altında öğrendim...

Sözünü ettiğimiz bu son dörtlük çok sık söylenmekte, kasette dört ayrı varyasyonu var, hatta bir tanesi *beat* müzik ritminde.

Görüldüğü gibi Leni aslında kutsal olan metinlerle özgürce oynuyor, yalnız müziği değil metinleri de gelişigüzel birbirine karıştırıyor.

Özgür doğmuş Rhein Nehri'nin sesi – ey Tanrı,
bize acı
Ve sevmeyi çiçekler altında öğrendim – ey Tanrı
bize acı

Kırılsın zalimlerin boyunduruğu – ey Tanrı
bize acı
İffetsizlik ve yoksulluk benim inancım – ey Tanrı
bize acı
Genç kızken gökyüzüyle bir ilişkim oldu – ey Tanrı
bize acı
Müthiş, leylak rengi sevdi beni bir erkek aşkıyla –
ey Tanrı bize acı
Atalarımızın hareleri karardı artık – ey Tanrı bize
acı
Ruhumun sırrını nasıl duyuyorsam öyle söyleyene
dek – ey Tanrı bize acı

Görülüyor ki Leni yalnızca meşgul değil, aynı zamanda da üreterek çalışıyor.

Kadınların başlarına gelen olaydan her seferinde ürken Leni'ye Rahel uygun olmayan simgeleri kullanmadan birleşmeyi tüm ayrıntılarıyla anlattı, ne Leni ne de kendisi bu anlatış sırasında utanarak kızarmak zorunda kaldı; bu tür açıklamaların doğal olarak gizli kalması gerekiyordu, çünkü Rahel kendisine verilen yetkilerin dışına taşmış oluyordu. Bundan bir buçuk yıl sonra "kremalı çilek" diye resmî bilgilendirme yapıldığında Leni belki de bu yüzden şiddet ve öfkeyle kızarmıştır. Rahel dışkı biçimlerini anlatırken "klasik mimari" terimini kullanmaktan bile kaçınmamıştı (B.H.T.).

Yatılı okul hayatının daha ilk ayında Leni ömür boyu ayrılmayacağı bir arkadaş buldu, bu daha o zamanlar adı "rezil"e çıkmış olan Margret Zeist'dı, aşırı dindar bir ailenin ipe sapa gelmez kızı olan Margret'le ne ana babası ne de o zamana kadar olan öğretmenleri başa çıkabilmişler-

di. Margret'in keyfi her zaman yerindeydi, bu yüzden ona "neşeli tavuk" denirdi, koyu renk saçlı, ufak tefekti, Leni'yle karşılaştırıldığında çenebazlığıyla dikkati çeken biriydi. On dört gün sonra Margret'in cildini tetkik ederken (omuz ve kolların üst kısmını) onun erkeklerle ilişkisi olduğunu saptayan Rahel'di. Bu olayların tek tanığı Margret'in kendisi olduğu için burada belli bir dikkat göstermek gerekir, yazar Margret'in son derece inanılır biri olduğu hissini taşımaktadır. Margret'e göre Rahel onun durumunu yalnız "hemen hemen kesinlik gösteren kimyasal içgüdüsüyle" saptamakla kalmamış, aynı zamanda cildin fiziksel yapısından da çıkarmıştır, Rahel Margret'le özel bir konuşma yaptığında ona cildinin "okşanmışlık yansıttığını ve okşama sunduğunu" söylemiş, bunun üzerine Margret mahcup olmuş hem de ömründe ne ilk ne de son kez olmak üzere –onun onurunu göstermek açısından söylemek zorundayız bunu– kendisi de geceleri, açıklayamayacağı bir biçimde manastırdan kaçtığını, erkeklerle değil, köy delikanlılarıyla buluştuğunu itiraf etmiştir. Yetişkin erkeklere karşı tiksinti duyarmış, çünkü kokarlarmış, bu sonuca kendisiyle baş edilemeyeceğini iddia eden öğretmenle edindiği deney yüzünden varmış. "Ooo," diye sürdürdü sözlerini Margret kuru Rhein dolayları şivesiyle, "benimle çok iyi başa çıktı." Kendi yaşındaki oğlanlar en uygun olanlarıymış, erkekler kokuyormuş –ve cesaretle sözlerine şunları ekledi– delikanlıların sevinçleri müthişmiş, kimisi mutluluktan çığlık atıyormuş, Margret de o zaman çığlık atıyormuş, zaten delikanlıların bu işi "tek başlarına" yapmaları iyi bir şey değilmiş, genç erkekleri mutlu kılmak Margret'i sevindiriyormuş, burada Rahel'in ilk kez müthiş ağladığını belirtmekte yarar var: "Korkunç ağladı, ben de ürktüm; bugün burada kırk sekiz yaşında frengi ve her türlü başka hastalığı çekerken Rahel'in neden ağladığını anlıyorum," (di-

yor Margret hastanede). Margret'in anlattığına göre, oldukça uzun süre ağlayan Rahel, gözyaşlarını durdurabildikten sonra düşünceli düşünceli bakmış ve hiç de surat asmadan, "Sen bir zevk kızısın," demiş. "Bu benzetmeyle neyi kastettiğini o zamanlar anlayamamıştım" (Margret). Leni'yi de aynı yola sürüklememeye, ona yatılı okuldan kaçış yolunu göstermemeye söz vermek zorunda kalmış, gerçi Leni erkeklerde büyük istek uyandıracak biriymiş, ama hiçbir zaman zevk kızı olamazmış. Margret yemin etmiş, yeminini de tutmuş, "ayrıca Leni hiçbir zaman böyle bir tehlikeyle karşı karşıya kalmamış, kendisi ne istediğini bilirmiş". Nazikçe sevilmek isteyen ve şiddetle arzu duyan şey teniydi derken Rahel haklıydı, özellikle de göğüs çevresindeki teni, delikanlıların ona yaptıkları inanılır gibi değildi. Rahel bir ya da birkaç kişiyle birden ilişki kurup kurmadığını sorduğunda Margret yirmi dakika içinde ikinci kez kıpkırmızı kesildi ve gene o kuru Rhein bölgesi ağzıyla "Her kezinde bir kişiyle oluyor." Rahel gene ağladı, Margret'in yaptığının doğru olmadığını mırıldandı, sonunun kötü olacağını söyledi. Margret'in yatılı okulda kalışı da uzun sürmedi; günün birinde her şey açığa çıktı. Köyde delikanlılarla yaptıkları öğrenildi (gençlerin çoğu kilise korosundaydı), bunların ana babalarıyla, papazla, kızların ana babalarıyla sorunlar çıktı, olay araştırıldı, Margret ve delikanlılar konuşmaktan çekindiler, Margret ilk yılın sonunda yatılı okulu terk etmek zorunda kaldı, Leni'yle ömür boyu süren, daha sonraları tuhaf, tehlikeli anlarda da kopmayan bir dostluk kaldı.

Bir yıl sonra Leni hiç de üzülmeden, ama dindirilemeyen bir merakla iş hayatına atıldı, babasının bürosunda çırak olarak (resmî meslek adı muhasebeciydi) çalış-

maya başladı, onun ısrarlı ricası üzerine bir Nazi kız örgütüne katıldı, bu örgütün üniforması içinde bile (Tanrı bizi bağışlasın) hoş görünüyordu. Leni'nin örgüt gecelerine çok isteksiz katıldığını söylemek zorundayız, ayrıca bir yanlış anlaşılmaya yol açmadan burada Leni'nin Naziliğin politik boyutlarına en ufak bir şekilde bile eğilmediğini belirtmek gerekir, kahverengi üniformaları sevmiyordu, hele SA'dan nefret ediyordu, Rahibe Rahel'in pislikle ilgili eğitiminden geçtiğini biraz olsun anlamış olan biri, onun kahverengine neden bu kadar antipati duyduğunu sezinleyecektir. Eylül 1939'dan itibaren babasının bürosunda "savaş için önemli" bir eleman olarak çalışmaya başladığından zaten isteksizce katıldığı örgüt gecelerine gitmekten vazgeçmesinin başka nedenleri de vardı; oradaki hava rahibelerin dindarlığı gibi gelmişti ona, kendisinin verildiği grup genç, çevik bir Katolik kadın tarafından "tırmandırıldığından" ve o bu "işi" halletmeye kararlı olduğundan, yönetimi altındaki kızların güvenini kazandığına –ne yazık ki yarı yarıya– emin olduğunda bütün geceleri Meryem şarkıları ve tespih meditasyonları söyletmekle geçirmeye başlayarak başka bir biçime sokmuştu; o sıralarda henüz on yedi yaşında olan Leni iki buçuk yıl güçlükle dayandığı rahibe okulu dindarlığından sonra bu olup bitenle pek ilgilenmedi, bunları can sıkıcı buldu; şaşırtıcı değil, yalnızca can sıkıcı. Bu genç kadının –adı Gretel Mareike'ydi– denemeleri tabii ki dikkati çekti, Paula Schmitz adlı bir kız tarafından gammazlandı, Leni bile tanık olarak dinlendi, Gretel Mareike'nin babası tarafından uygun bir biçimde hazırlanarak sıkı durdu, gözünü bile kırpmadan Meryem şarkıları söylenmediğini belirtti (ayrıca on iki kızdan onu da aynı yönde tanıklık ettiler) böylece Gretel Mareike büyük acılara düçar olmaktan kurtuldu, ama iki aylık bir Gestapo tutukluluğu ve soruşturmalardan, "ki bu bile

ona yetmişti" kendini sıyırması mümkün olmadı, bu konuda bunun dışında bir şey söylemedi (van Doorn ile yapılan birçok konuşmanın özetidir).

Bu arada 1939 yılının yazındayız. Leni yaşamının en konuşkan olduğu süre içine girer, bu süre bir yıl dokuz ay sürecektir. Güzel olarak nitelenmektedir, özel bir izinle ehliyet alır, zevkle araba kullanır, tenis oynar, babasına konferanslarda ve iş yolculuklarında eşlik eder. Leni "seveceği ve kendisini koşulsuz teslim edeceği" bir erkeği beklemektedir, "Ona cesur incelikler vermeye hazırım, o benden zevk almalı ben de ondan," (Margret'e) demektedir. Leni dans etme olanaklarının hiçbirini kaçırmamakta, yaz akşamları seve seve teraslarda oturmakta, buzlu kahve içmekte ve biraz "zarif kadın" rolünü oynamaktadır. O zamanlardan kalma insanı şaşırtan fotoğrafları vardır, hâlâ "kentin en Alman kızı", hatta yörenin, belki de eyaletin ya da Alman Reich'ı adıyla tanınan o politik-tarihî-coğrafi sınırların içinde bu unvanı taşıyabilecek görünümdeydi. Bir azize olarak (Magdalena) dinî oyunlarda rol alabilir, cilt kremi reklamlarında kullanılabilir, belki de filmlerde bile rol alabilirdi, gözleri artık iyice koyulaşmış, neredeyse siyah olmuştur, gür, sarı saçlarını sayfa 7'de anlattığımız gibi taramaktadır, Gestapo'nun sorguya çekmesi gerçeği, o Gretel Mareike denen kadının iki ay tutuklu kalması bile kendine duyduğu güveni büyük ölçüde sarsmaya yetmemiştir.

Rahel'den erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılık hakkında çok az şey öğrendiğine inandığından büyük

bir merakla bu konuda bilgi toplamak istiyordu, ansiklopedileri boşuna karıştırıyor, gene boşuna ana babasının kitaplığındaki kitaplarda bir şeyler arıyordu, fırsat buldukça pazar günleri öğleden sonraları Rahel'i ziyaret ediyor, manastırın devasa bahçesinde onunla yürüyüşe çıkıyor, kendisini bilgilendirmesi için Rahel'e yalvarıyordu, bir duraksamadan sonra yumuşayan Rahel ikisini de mahcup etmeyecek bir biçimde ona ayrıntıları anlatıyor, iki yıl önce değinmediği noktalara değiniyor, erkek cinsel organının yapısını, tahrik olmasını, ereksiyonunu, tüm sonuçları ve zevk alışını açıklıyordu; Leni'nin erkeklik organı resimlerini görme isteğini kesinlikle reddediyor, bu tür fotoğraflara bakmanın doğru olmadığını söylüyordu, Leni (hiç de gerekli olmadan) sesini değiştirerek telefon ettiği bir kitapçının önerisiyle "Kent Sağlık Müzesi"ne gider ve orada cinsel yaşam konusu altında zührevi hastalıklar bölümüyle karşı karşıya gelir; basit belsoğukluğundan, hafif frengi çıbanından en ilerisine frenginin her kademesi doğal görüntü ve renkleriyle alçı modellerde gösterilmişti, bu sağlıksız dünyadan Leni bir şeyler öğrendi, korkmadı, yalnızca afalladı, onu öfkelendiren cinsellikle zührevi hastalıkların bu müzede eşit yorumlanmasıydı; bu karamsar doğacılık içinde din dersi öğretmeninin sembolizmine duyduğu aynı öfkeyi duydu. Sağlık Müzesi Leni'ye "kremalı çileklerin" bir başka varyasyonu olarak gelmişti (tanık Margret bir kez daha mahcup olarak Leni'yi aydınlatmaktan çekinmişti). Şimdi burada Leni'nin doğru ve sağlıklı bir dünyadan uzak kaldığı kanısı uyanabilir. Kesinlikle yanlıştır bu, Leni'nin maddeci duygusal somutluğu öylesine ileri gitti ki, kendisine gösterilen sayısız yanaşma deneylerine karşı direncini yitirerek sonunda babasının bürosunda çalışan, istekle yalvaran, genç, sevimli bir mimara buluşma sözü verdi. Hafta sonu, yaz mevsimi, Rhein kıyısında lüks bir

otel, akşam taraçada dans, kız sarışın, erkek sarışın, kız on yedi yaşında, erkek yirmi üç, her ikisi de sağlıklı, bütün bunlar bir mutlu sonla, ya da en azından mutlu bir geceyle biteceğe benzerken, öyle olmadı, daha ikinci danstan sonra Leni henüz kullanmadığı tek kişilik bir odanın parasını ödeyerek otelden ayrıldı, sabahlığını (bornoz) ve henüz doğru dürüst yerleştirmediği tuvalet eşyalarını toplayıp Margret'e gitti ve ona daha ilk dansta "herifin" "yumuşak elleri" olmadığını anladığını, o yüzeysel hoşlanmanın da hemen uçup gittiğini anlattı.

Şimdiye kadar az çok sabır gösteren okuyucunun şu soruyu soracağı kuvvetle hissedilmektedir: Tanrım, bu Leni kusursuz mu? Yanıt: Hemen hemen. Başka okurlar da –ideolojik temellerine göre– soruyu başka biçimde yöneltecektir: Tanrım, ne biçim bir hınzır bu Leni? Yanıt: Hınzır değil. O yalnızca henüz ortaya çıkmamış olan "doğru erkeği" beklemektedir; ona asılmaya devam edecekler, hafta sonu gezintilerine çağrılacak, hiçbir şeyden iğrenmeyecek, yalnızca tedirgin edilecek, onunla yatma isteklerinin dile getirilişi çoğunlukla kaba olacak, ama o başını sallayıp geçecektir. Güzel giysiler giymeyi sevmektedir, yüzer, kürek çeker, tenis oynar, uykuları bile tedirgin değildir, "Kahvaltının tadını çıkarışını seyretmek bir zevktir, iki küçük taze ekmekçik, iki dilim kara ekmek, rafadan yumurta, biraz bal, ara sıra bir dilim jambonu yiyişi, kahvesini sütlü ve şekerli olarak çok sıcak içişi, ah bir görseydiniz, çünkü zevkti onu seyretmek, her gün bir zevkti kızın iştahını görmek" (Marja van Doorn).

Sinemaya gitmeyi de seviyordu "orada karanlıkta rahatça ağlamak için" (Marja van Doorn'un cümlesi).

Örneğin *Befreite Hände* gibi bir film iki mendilinin öylesine ıslanmasına neden olurdu ki Marja yanılarak Leni'nin sinemada nezle kaptığını sanardı. *Rasputin Dämon der Frauen* gibi bir filme soğuk bakardı, *Der Choral von Leuthen* ya da *Heißes Blut* filmlerine de. "Bu gibi filmlerden sonra," (Marja van Doorn) "mendilleri hiç ıslanmaz, hatta yeni ütülenmiş kadar kuru olurdu." *Das Mädchen von Fanö*[1] ise *Befreite Hände* kadar olmasa da onu ağlatırdı.

O güne kadar çok az gördüğü erkek kardeşini tanır; ondan iki yaş büyüktür erkek kardeşi, henüz sekiz yaşındayken on bir yıl geçirdiği yatılı okula gitmiş. Okul tatillerinin büyük bölümü daha fazla eğitim alması için kullanılmıştır: İtalya, Fransa, İngiltere, Avusturya, İspanya'da kalışlar, ana babasının isteği onu en iyi biçimde yetiştirmekti; "gerçekten iyi eğitimli genç bir adam" olarak. Gene M.v.D.na göre, genç Heinrich Gruyten'in annesi "kendi ortamını çok bayağı" buluyordu, kendisi de Fransa'da rahibeler tarafından eğitildiği için ömür boyu belli bir "zaman zaman abartılı hassasiyeti" taşımayı sürdürmüştü, oğlu için benzer şeyleri amaçladığı düşünülebilir. Bu konuda edinilen bilgilere göre başarılı da olunmuş. Ömrünün on iki yılını, ruh gibi, neredeyse Tanrı gibi, genç Goethe, genç Winckelmann karışımına eklenen Novalis bileşimiyle ailesinden uzakta geçiren bu Heinrich Gruyten'le kısa bir süre ilgilenmek zorundayız: Ara sıra –on bir yıl boyunca yaklaşık dört kez– ailesinin yanında gözükmüş, o zamana kadar Leni'nin onun hakkında bil-

1. Sırasıyla, "Kurtarılmış Eller", Hans Schweikart, 1939; "Kadınların Şeytanı, Rasputin", Adolf Trotz, 1932; "Leuthen Korosu", Carl Froelich, 1933; "Sıcak Kan", Georg Jacoby, 1936; "Fanö'lü Kız", Hans Schweikart, 1941.

diği "çok sevimli, korkunç sevimli ve iyi" olduğuymuş. Kabul etmek gerekir ki bu fazla bir bilgi değildir, çok azdır, M.v.D. bile onun hakkında Leni'den daha fazla bir şey söylemiyor ("Çok sevimli, çok zarif, ama asla kibirli değil, asla"), Margret ise 1939 yılı boyunca iki kez resmî olarak, o da Gruyten'lere kahve içmeye çağrıldığında, bir kez de özel olarak 1940 yılının oldukça serin bir nisan ayı akşamında, Heinrich'in yukarıda sözünü ettiğimiz Alman İmparatorluğu için Danimarka'yı ele geçirmek üzere tankçı olarak sevk edilişinin akşamında gördüğünden, Leni'nin suskunluğu ve M.v.D.un bu konudaki yetersiz kalan bilgileri yüzünden ruhani olmayan tek tanığımızdır. Elli yaşına henüz gelmiş, zührevi hastalığa yakalanmış olan bir kadından Heirich hakkında hangi koşullarda bilgi edindiğini anlatırken yazar sıkıntılı olduğunu açıklar. Margret'in ağzından çıkan her söz teypten daktiloya çekilmiş, değiştirilmemiştir. Önce belirtelim ki, sakınmadan hemen ilk söylediği sözler olan, "Evet onu sevdim. Sevdim onu," ile bir coşkuya kapıldı, (zaten oldukça değişmiş olan) yüzü çocuksu içten bir durum aldı. Onun da kendisini sevip sevmediği sorusu üzerine ise başını salladı, yadsıma anlamından çok kuşku duyduğunu belirten bir davranıştı bu ve asla –burada yemin ederek onaylarım ki– asla kırgınlık taşımıyordu. "Şunu bilmelisiniz ki, koyu renk saçları, açık renk gözleri vardı ve evet, buydu, asildi. Kendisi nasıl bir çekiciliği olduğunun farkında değildi, o kitap okuyabilsin ya da ne bileyim, kitap ve kilise raporları dışında ne öğrendiyse, korolar üzerine çalışsın, müzik dinlesin –Latince, Yunanca– mimari üzerine her şeyi yapsın diye ben sürekli olarak orospuluk yapmaya hazırdım, Leni'ye benziyordu, onun esmeriydi, sevdim ben onu. İki kez onlara kahve içmeye gitmiştim, onu gördüm – 1939 yılı Ağustosu'nda ve 7 Nisan 1940'ta bana tele-

fon etti, o sıralarda kancayı taktığım zengin Knoop'la evliydim, bana telefon etti ve ben hemen onun yanına Flensburg'a gittim, vardığımda dışarı çıkması yasaklanmıştı, dışarısı buz gibiydi, vardığımda ayın sekiziydi. Bir okulda yatıyorlardı, her şeylerini hazırlamışlardı, gece yola çıkmak için uçakla mı yoksa gemiyle mi gittiler, orasını bilemiyorum, dışarıya çıkma izinleri kaldırılmıştı. Onun yanına gittiğimi kimse bilmiyordu ve asla da öğrenmedi, ne Leni ne ana babası ya da bir başkası. Heinrich yasak olmasına karşın çıktı. Okulun avlusundaki kızlar tuvaletinin duvarından. Ne bir otel odası ne de bir pansiyon vardı. Bir tek bar açıktı, oraya girdik ve kızlardan biri bize odasını verdi. Karşılığında iki yüz mark olan bütün paramı, rubili yüzüğümü, onun bütün parası olan yüz yirmi markı ve altın sigaralığını bıraktık. Heinrich benimle ben de onunla seviştim, tüm çevrenin orospuca oluşu bizi hiç rahatsız etmedi. "Hiç, ama hiç etmez!" Evet, teyp iki kez dikkatlice dinlendi burada, Margret'in, "Hiç ama hiç etmez," dediği onda şimdiki zaman kipini kullanıp kullanmadığını saptamak için: Evet kullanmıştı. "Eh, bunun hemen ardından da öldü zaten. Ne çılgın, ne çılgın bir israf." Bu bağlamda aklına o şaşırtıcı israf sözcüğünün nereden geldiği sorulduğunda Margret, kelimesi kelimesine şunları söyledi (teypten aynen daktilo edilen tutanak): "Düşünsenize, o eğitim, o yakışıklılık, o erkeklik gücü –henüz yirmi yaşındaydı, daha kaç kere, kaç kere daha sevişebilirdik, hem de orospu odalarında değil, havalar ısındığında dışarıda da– ne kadar anlamsız her şey, israf diyorum ben buna."

Heinrich G.ye karşı Margret, Leni ve M.v.D. bir azize duyulan hisler beslediklerinden bu konuda daha so-

mut bilgiler arandı; bu da kâğıt gibi cildi olan iki Cizvit papazından elde edildi, ikisi de yetmiş yaşlarını aşmışlar, ikisi de pipo dumanı dolu odalarda iki ayrı dergi için olmakla birlikte aynı konularda düzeltme yapmakla uğraşıyorlardı (sola mı sağa mı açılma konusu), biri Fransız, öteki Alman (ya da İsviçreli), ilki saçları ağarmış bir sarışın, ikincisi saçları ağarmış bir esmer, ikisi de bilgiç, iyi niyetli, kurnaz, insancıl; soru sorulur sorulmaz ikisi de "Ah Heinrich, şu Gruyten!" diye çığlık atan (cümle, kuruluş ve dilbilgisi açısından noktalama işaretlerine kadar aynıydı, çünkü Fransız da Almanca biliyordu), ikisi de ellerinden pipolarını bırakıp arkalarına yaslandılar, önlerinde duran düzeltmeleri bir yana ittiler, kafalarını salladılar, sonra anımsadıklarını belirterek başlarını öne doğru eğdiler, derin bir soluk alıp konuşmaya başladılar; burada bütünsellik sona ermekte, yalnız kısmi bir uyum kalmakta, çünkü beyefendilerden biri Roma'da, diğeri Freiburg yakınlarında aranıp bulundu, böylesine uzak mesafelerle telefon konuşması yapılarak anlaşma çok güç olacağından, büyük masraflar yapılarak ziyaretlerine gidildi, bu gibi rastlaşmaların "insani değeri" bir yana bırakılacak olursa, ki o da bu kadar para harcamadan da elde edilebilir, sonuç olarak pek değmedi. Çünkü her iki beyefendi de merhum Heinrich G.nin daha da kültleşmesine katkıda bulundular, beyefendilerden Fransız olanı "O çok Alman'dı, çok Alman'dı ve çok asildi," dedi. Öteki "O çok asildi, çok asildi ve Alman'dı," dedi. Anlatımı kolaylaştırmak için bu iki beyefendiye başvurduğumuz sürece onlardan C(izvit) I ve C(izvit) II diye söz edeceğiz. C. I: "Yirmi beş yıl boyunca onun gibi bilgili ve yetenekli bir öğrencimiz olmadı." C. II: "Yirmi sekiz yıl boyunca onun gibi yetenekli ve zeki bir öğrencimiz olmadı." C. I: "Onda bir Kleist saklıydı." C. II: "Onda bir Hölderlin saklıydı." C. I: "Hiç-

bir zaman onu papaz yapmaya çalışmadık." C. II: "Onu manastıra almak için hiçbir deneyde bulunulmamıştır." C. I: "İsraf olurdu bu." C. II: "Manastıra bağlı papazlar bile bunu reddetti." Okuldaki başarıları sorulduğunda C. I: "Her dersi pekiyiydi, beden eğitimi bile, ama asla sıkıcı biçimde değil, öğretmenlerinin hepsi, ama hepsi sıranın meslek seçimine geleceği andan ürküyorlardı." C. II: "Tabii ki karnesi baştan aşağıya pekiyiyle doluydu. Ama ne olacaktı sonu? Bu hepimizi ürkütüyordu!" C. I: "Diplomat mı, bakan mı, mimar mı, yoksa hukukçu mu, ama mutlaka şair olacaktı." C. II: "Büyük bir öğretmen, büyük bir sanatçı – ama mutlaka bir şair." C. I: "Yalnız bir şeye yeteneği yoktu, bunu da yaparsa yazık olurdu, o da herhangi bir orduda görev almaktı." C. II: "Asker olmamalıydı, asla olmamalıydı." C. I: "Ama oldu." C. II: "Ve onu asker yaptılar."

Heinrich, 1939 Nisanı ile 1939 Ağustosu arasında lise bitirme denilen eğitimini tamamlamış olmasına rağmen bu eğitimden fazla yararlanmamış ya da yararlanmak istememiştir. Yeğeniyle birlikte "Reich Çalışma Hizmeti" denilen bir kuruma girmişti, Mayıs 1939'dan sonra cumartesi günleri saat on üçten pazar günü saat yirmi dörde kadar izinliydi; kendisine bahşedilen bu otuz beş saatin toplam sekiz saatini trende geçiriyor, geriye kalan yirmi yedi saati kız kardeşi ve yeğeniyle dansa gitmek, biraz tenis oynamak, aile çevresinde birkaç yemeğe katılmak, yaklaşık dört-beş saat uyumak, iki-üç saati de onun Almanya'da askerlik hizmeti diye adlandırılan işe girmek için alınacağı sınava girmemesi için her şeyi, ama her şeyi yapmaya hazır olan ve mutlaka da yapacak olan babasıyla kavga ederek geçiriyor, Hein-

rich ona karşı çıkıyordu. Oturma odasının kilitli kapısı ardında sert tartışmaların geçtiği anlatıldı, Frau Gruyten sessizce ağlıyordu, Leni uzak tutuluyordu, M.v.D. Heinrich'in bir sözünü açıkça duymuştu, buna tanıklık ediyordu: "Pislik, pislik, pislik olmak istiyorum ben de, pislikten başka bir şey değil." 2 Ağustos yazı pazar öğleden sonrası Heinrich'le kahve içtiği kesin olan Margret ve (kuraldışı olarak, Leni'nin) de tanıklığı kesin olduğundan, ilk izin de mayıs sonunda verildiğinden Heinrich'in yedi kez eve geldiğini hesaplayarak avunabiliriz, toplam olarak yüz doksan sekiz saati evinde geçirmiş – bunun yirmi dört saatini uyuyarak, on dördünü de babasıyla kavga ederek geçirmiştir. Burada H.nin kaderin mutlu bir kulu olup olmadığı seçimini yapmayı okura bırakmak gerekir. Her şeye rağmen, iki kez Margret'le kahve içmiştir. Bundan birkaç ay sonra da bir aşk gecesi. Ne yazık ki "Pislik, pislik, pislik olmak istiyorum ben de, pislikten başka bir şey değil," sözleri dışında onun söylediği başka sözler bilinmemektedir. Latince ve Yunancada, konuşma sanatı ve sanat tarihinde aynı derecede mükemmel olan bu insan hiç mektup yazmamış mıdır? M.v.D.ye en sevimli biçimde yalvarılmış, sayısız fincan kahve içilmiş ve birkaç paket filtresiz Virginia sigarası rüşvet olarak verilmiş (altmış sekiz yaşında sigara içmeye başlamış ve "şeyleri nefis buluyor") ve onun Leni'nin ara sıra açtığı aile komodininden sırayla üç mektubu alıp getirmesi sağlanmış, bunların acele fotokopisi çekilmiştir.

Polonya'daki savaşın bitiminden iki gün sonraki 10 Ekim 1939 tarihini taşıyan birinci mektubun ne bir başlığı ne de bitişinde selam vardı; kolay okunan, Latin ya-

zısı son derece sevimli ve akıllıydı, bu yazı daha iyi konuları yazmaya layıktı. Mektup şöyle:

Düşmana karşı askerî amacın kurulmasını gerektirdiğinden daha fazla acı vermek yerinde olmaz; geçerli olan temel ilke budur.

Yasak olanlar:

1. Zehir ve zehirli silahların kullanılması,
2. Alçakça öldürme,
3. Tutsakların öldürülmesi ve yaralanması,
4. Özür dilemekten kaçınmak,
5. Gereksiz acıya yol açan atış ya da silahlar, örneğin dum dum diye ateş etmek,
6. Meclis bayrağının (ve ülke bayrağının), askerî nişanların, düşman üniformalarının, Kızılhaç işaretlerinin (savaş kurnazlığına dikkat) kötüye kullanılmaması,
7. Düşmana ait eşyanın bilerek harap edilmesi ya da alınması,
8. Düşman devlet vatandaşlarının kendi ülkelerine karşı savaşmaları için baskıya sokulması (örneğin Fransız lejyon ordusundaki Almanların).

Mektup 2: 13 Aralık 1939 tarihli.

Er, üslerine karşı rahat, yardıma hazır, nazik ve dikkatli davranır. Rahat davranışı doğallıkla, uyanıklıkla ve görev yapma istekliliğiyle gösterir. Yardıma hazır, nazik ve dikkatli davranış için şu örnekleri aklından çıkarmamalıdır: Üstlerden biri odaya girip o sırada içeride bulunmayan birini sorduğunda yalnızca onun orada olmadığını belirten bir karşılık vermekle yetinmeyip sorulan kişiyi aramaya çıkmalıdır. Üstlerden biri elinden bir şey düşürdüğünde, alt kademedeki bunu hemen kaldırmalıdır (taburda ise yalnız emir üzerine). Alt kademeden biri üstünün puro yakmak istediğini gördüğünde ona he-

men yanan bir kibrit uzatmalıdır. Üstlerden biri odadan çıkmak istediğinde ona hemen kapıyı açmalı, arkasından yavaşça kapamalıdır. Nazik ve dikkatli bir er üstleri palto giyerken ya da silahını takarken, arabaya ya da ata binip inerken ona yardımcı olmalıdır. Aşırı kibarlık ve aşırı dikkatlilik askerce değildir (yardakçılıktır); askerin böyle bir etki yaratmaması gerekir. Üstüne armağanlar vermek ya da davetiyeler yollamak gibi tuhaf düşünceleri de olmamalıdır.

Mektup 3: 14 Ocak 1940.

Yıkanmak için gövdenin üst kısmı çıplak olacaktır. Er soğuk suyla yıkanır. Sabun tüketimi temizliğin bir ölçüsüdür. Her gün eller (tekrar tekrar), yüz, boyun, kulaklar, göğüs ve koltukaltları yıkanacaktır. Tırnaklar bir tırnak temizleme aleti ile (bıçakla değil) temizlenecektir. Saçlar mümkün olduğu kadar kısa kesilecektir. Ayrıklı olarak taranacaktır. Fino köpeği gibi saçlar askere yakışmaz (resme bakınız). (Resim mektubun içinde değildi. Yazar.) Mümkünse er her gün tıraş olacaktır. Nöbete, denetimlere, üslerinin karşısına ve önemli yerlere tıraş olmuş olarak gidecektir.

Her yıkanmadan sonra hemen kurulanmak gerekir (cilt kızarıncaya kadar ovalamak gerekir), aksi halde insan üşütebilir ve soğuk havada cilt çatlar. El ve yüz havluları ayrı ayrı olmalıdır.

Leni ağabeyi hakkında ender konuşur, çünkü onu çok az tanımıştır, onun hakkında bildikleri ve söyledikleri "Çok büyük bilgiye sahip olduğu için ondan ürkerdim" ve "Sonra müthiş, bu kadar müthiş nazik oluşuna şaştım"ı geçmez (M.v.D. naklediyor).

M.v.D. de ondan ürktüğünü itiraf etmektedir, oysa ona karşı da "son derece nazik" davranmıştır. Hatta bod-

rumdan kömür ve patates taşımasına yardım etmiş, bulaşıklara yardım etmekten bile kaçınmamıştır, ama gene de "Onda öyle bir şey vardı ki, biliyor musunuz –kendine özgü– ah, işte onda öyle bir şey vardı ki, asil bir yön, oysa Leni'ye ne kadar da benzerdi." Bu "oysa" sözcüğü üzerine geniş yorumlar yapmak gerekirdi, ama yazar bundan vazgeçiyor.

"Asil", "Alman", "son derece, son derece nazik", "korkunç kibar" bu sözler çok şey anlatmakta mıdır? Yanıt şu olmalı: Hayır. Ufak bir görüntü çıkıyor ortaya, resim değil, Flensburg'daki barın üst katındaki odada Margret'le geçirilen aşk gecesi de olmasa, doğrudan iletilen sözlerini (pislik vs.) bu mektuplar ve başına gelen sonu bilmesek: henüz yirmi bir yaşında bile değilken, yeğeniyle birlikte askerden kaçma ve vatana ihanetten (Danimarkalılarla ilişkiler), "orduya ait savaş araçlarının açıklanmasını deneme" den (bir zırhlı savunma topu üzerine) geriye pipo içen, kâğıt gibi cildi olan, solgun iki Cizvit papazının anılarından başka bir şey kalmayacaktı, "hâlâ Margret'in kalbinde açan bir çiçek, bir çiçek" ve o korkunç yas yılı 1940-1941. Bu yüzden onun hakkında söylenecek belirleyici sözü de Margret söylemeli (kasetten): "Ona kaçmasını söyledim, benimle kaçmasını –başarabilirdik, orospuluk bile yapsam– ama o yeğenini yalnız bırakmak istemedi, onsuz yok olurmuş, hem nereye gidebilirmişiz. Çevremizdeki o genelev görüntüsü, o lanet olası kırmızı lambalar, zevksiz eşyalar, pembe şeyler, kirli fotoğraflar, bunların hepsi iğrençti. Ağlamadı da, oysa nasıl oldu sonu? Ah. O hâlâ içimde çiçek açıyor, açıyor, yetmişine de gelse, seksenine de gelse onu hâlâ severdim, ona yemesi için ne verdiler sanki sonra: Avrupa'yı. Karnında tüm Avrupa öyle öldü –Golgotha, Akropolis, Capitol (deli gibi güler)– üzerine bir de Bamberg'li biniciyi koy. Böyle bir son için yaşadı böylesine müthiş bir oğlan. Böylesine bir son için."

Biri duvardaki fotoğrafı görür de Leni'ye ağabeyini sorarsa o serinkanlı, neredeyse hanımsı bir tavırla şu şaşırtıcı sözleri söyler: "Otuz yıldır Danimarka toprağında yatıyor."

Margret'in sırrı da doğal olarak saklanmış, ne Cizvitler, ne Leni ne de M.v.D. bundan haberdar olmuştur; yazar Margret'i bir fırsatta bunu Leni'ye anlatmaya ikna etmeyi düşünmektedir, ağabeyinin ölümünden önce on sekiz yaşındaki Margret'le bir aşk gecesi geçirmiş olması Leni için bir teselli olabilir diye düşünür. Leni herhalde gülümserdi, bir gülümseme de ona iyi gelirdi. Yazar H. nin ozanlık yeteneği konusunda kanıtlara sahip değildir, belki de somut şiirin erken örnekleri sayılabilecek belirtilen metinler dışında bir şeye sahip değildir.

III

Nihayet daha derine inebilmek için yazarın kuşkuyla ele aldığı bir kişiliğe eğilmemiz gerekir, kuşkuyla, çünkü ondan sayısız fotoğraf kalmıştır, hakkında konuşacak tanıkların sayısı Leni hakkında konuşanlardan daha fazladır, gene de belki de bu kadar çok tanık olduğu için belirsiz bir tablo çıkmaktadır ortaya: Bu kişi 1949 yılında kırk dokuz yaşındayken ölen Leni'nin babası Hubert Gruyten'dir. Onunla doğrudan doğruya ilişkisi olan M.v.D., Hoyser, Lotte Hoyser, Leni, Leni'nin kayınpederi ve kayınvalidesi, kayınbiraderi gibi kişiler yanında onu yaşamlarının çeşitli dönemlerinde tanımış olan, çoğunluğu onunla çalışmış olan yirmi iki kişi daha bulunmuştur; on sekiz kişi inşaat işinden, dört kişi memurluktan, mimar ve hukukçudan, bir kişi emekli tutukevi memurluğundandı. Biri dışında diğerleri onun emrinde çalışmış kişilerdi, teknik işçiler, teknik ressamlar, istatistikçiler, plancılar, bugün kırk beş ile seksen yaşları arasında olan bu kişileri dinledikten sonra Gruyten hakkındaki kesin sonuçları vermek daha doğru olur: 1899 yılında doğan Hubert Gruyten duvarcılık mesleğini öğrenmişti, bir yıl Birinci Dünya Savaşı'na katılmış (yaşlı Hoyser'e göre bir tarafı tutmadan ve isteksizce), savaştan kısa süre sonra duvar işçiliği ustabaşılığına yükselmiş, 1919'da ken-

di "sınıfının çok üzerinde", oldukça yüksek bir mevkide görevli (inşaat müdürü) bir mimarın kızı olan Leni'nin annesiyle evlenmiş, Helene Barkel bu evliliğe değerini yitirmiş Türk Demiryolları'na ait bir yığın hisse senedi ve daha da önemlisi iyi konumdaki müstakil bir evi çeyiz olarak getirmiş, ki daha sonra Leni bu evde doğmuştur, ayrıca kocasının "nelere yeteneği olduğunu keşfeden" de (yaşlı Hoyser) o olmuş, onun üç yıl inşaat mühendisliği okumasını sağlamıştır, yaşlı Gruyten bu yılları öğrenim yılları olarak anmaktan hoşlanmaz, karısı "bu öğrenim yıllarından" "Çetin, ama güzel," olarak söz etmeyi sever, yaşlı Gruyten'e ise bu acı verirdi, anlaşılan kendisini öğrenci olarak görmemişti. Öğrenimini bitirdikten sonra 1924-1929 arası aranan bir inşaat sorumlusu olmuş, büyük binalarla da uğraşmış (kayınpederinin yardımını göz ardı etmemek gerekir), 1929'da kendi firmasını kurmuş, 1933'te iflasın sınırına dayanmış, 1933'ten sonra büyük işlere girişmiş, 1943'te başarısının doruk noktasına çıkmış, daha sonra savaşın bitimine kadar iki yılı hapishanede geçirmiş, orada zorunlu işçilik yapmış, bütün hırslarını bir yana bırakarak 1945'te evine dönmüş, ufak bir sıvacı ekibi kurmuş ve bununla yetinmiş, 1949'daki ölümüne kadar "çok iyi biçimde suyun üstünde kalmayı" (Leni) başarmış. Ayrıca "hafriyatçılık" da (Leni) yapmıştır.

Aile dışında kalan tanıklara onun mesleki hırsının öğeleri sorulduğunda, kimi bu hırsı reddetmekte, kimi de bunu "onun varoluşunun temel öğesi" olarak nitelemektedir; on iki kişi hırslı olmadığını söylerken, on kişi hırsın onun "temel öğesi" olduğunu belirtmektedir. Hoyser gibi yaşlı bir adam da dahil olmak üzere herkes onun mimar olarak en ufak bir yeteneğe sahip olma-

dığı kanısındadır, "genel bir inşaatçı" olarak bile onun yeteneğinden söz edilemez demektedir hepsi. Kimsenin karşı çıkmadığı şey ise onun iyi bir organizatör, koordinatör olduğu idi, şirketinde neredeyse on bin kişi çalıştığı sırada bile "hiçbir zaman kontrolü kaybetmemişti" (Hoyser). Dikkati çeken bir nokta da, aile dışı tanıklardan beşi (ikisi "hırssız", üçü "hırs onun temel öğesiydi" diyenlerden), birbirlerinden ayrı ayrı olarak sorulduklarında onun "işkilli" biri olduğunu söylemiştir, bu şaşırtıcı tanımlamayı da nereden çıkardıkları sorulduğunda üçü basitçe: "İşkilli işte, işkilli biri işkilli biridir!" demişlerdi. Nelere işkillendiği sorusuna yalnız iki kişi eğilmiştir ve ek bilgi vermiştir. Heinken adlı emekli inşaat baş müdürü, ki şimdi taşrada yaşıyor, çiçek ve arı yetiştiriyor (acayip bir biçimde sorulmadığı halde tavuklardan nefret ettiğini söylüyor, her iki cümlede bir "tavuklardan nefret ederim" imasını koyuyor) Gruyten'in işkilliğinin "doğrudan doğruya varoluşsal bir işkillik" olduğunu anlatıyor; bana sorarsanız varoluşsal bir işkillikti, sürekli olarak yoluna çıkan herhangi bir ahlak sorunu ile çatışması vardı. Başvurduğumuz ikinci kişi, hâlâ çalışmakta olan aşağı yukarı elli yaşlarındaki istatikçi Kern, bu arada federal hükümetin bir memuru olarak hizmet vermekte, şunları söyledi: "Hepimiz onu canlı bir insan olarak görürdük, mutlaka öyleydi de, ben şahsen son derece ağır bir kişi olduğumdan (bu yorum istenmedi ondan, ama doğrusu son derece doğruydu, yazar) ona saygı ve hayranlık duyardım, hele –kendisi basit bir geçmişe sahip olmasına rağmen– yüksek mevkideki beyefendilerle pazarlık yaparkenki tavrı, tamamen değişmesi ve istediğini elde etmesi benim hayranlık duymama neden olurdu, ama çok sık, çok sık olarak yanına gitmem gerekirdi, gittiğimde onu yazı masasının başında oturup öylece boşluğa bakarken görürdüm, düşünüyordu, ba-

na sorarsanız gerçekten işkilleniyordu, yalnız işiyle ilgili şeylere değil; bu da benim biz cansız kişilerin canlı kişiler hakkında ne kadar yanıldığımız konusunda düşünmeme neden oldu."

"Dalıp düşünmesi" konusunda nihayet yaşlı Hoyser'e soru yöneltildiğinde o şaşırarak bakar ve: "Bu gelmezdi aklıma doğrusu, ama şimdi bunu duyduğumda, isabetli bir buluş diyorum. Ne de olsa ben Hubert'i vaftizde elimde tuttum, benim yeğenimdi, savaştan sonraki yıllarda (Birinci Dünya Savaşı kastediliyor. Yazar) ben ona biraz yardım etmiştim, o bana daha sonra cömertçe yardım etti; şirketi kurduğunda ben otuz yaşında olduğum halde beni hemen işe aldı, baş muhasebeci oldum, mali danışmanı, daha sonra da ortağı; ara sıra gülerdi, doğru, biraz değil oldukça büyük bir kumarbaz yatardı onun içinde. Sonra o felaket olduğunda, bunu neden yaptığını bir türlü anlayamadım, belki de 'işkilli' onun için seçilmiş doğru bir açıklamadır. Ama (haince güler) daha sonra Lotte'mize yaptığı düşüncelilik değildi doğrusu."

Hayatta olan eski meslektaşlarının yirmi ikisinin hiçbiri G.nin cömert olduğu konusunda kuşkuya düşmemekte, "Çevresiyle ilişkisinde nazik, çekingen, ama nazikti," diyorlar.

Birbirinden ayrı ayrı olarak sorulan iki tanığın açıklamalarıyla kanıtlanmış olan G.nin 1932 yılında iflasın eşiğindeyken söylediği bir cümle var. Brüning'in devrilmesinden birkaç hafta önce söylenmiş olmalı. M.v.D. cümleyi şöyle alıntılıyor: "Beton kokuyor çocuklar, milyarlarca ton çimento, sığınak ve kışla kokuyor." Hoyser ise cümleyi şöyle naklediyor: "Sığınak ve kışla kokuyor çocuklar, en az iki milyon asker için kışla. Önümüzdeki yarım yılı atlatırsak başardık demektir." Yaşlı G. hakkında elimizde geniş bilgiler olduğundan, burada bilgisine başvurduğumuz herkesi tek tek tanıtamayız. Önemli olan,

arka planda önemli olan yan kişiliklerden oldukça tarafsız bilgiler edinilmesi konusunda da hiçbir güçlükten kaçınılmadığıdır.

Marja van Doorn'a yaşlı G. olayında belli bir dikkatle yanaşılması gerekir; çünkü onunla aynı yaştaydı (yaşta) ve aynı köydendi, bu yüzden ona âşık olduğu düşünülebilir, hiç değilse ona göz koymuştur, bu yüzden de tarafsız değildir. Genç yaşta evlenen Gruyten'in yanına on dokuz yaşındayken ev hizmetkârı olarak girmiş, Gruyten henüz on yedi yaşına basmış olan Helene Barkel'i yarım yıl önce mimarlar balosunda tanımış, oraya Helene'nin babası G.yi davet etmişti; kız ona âşık olmuştu, onun da kıza aynı biçimde âşık olup olmadığı kesinlikle bilinemiyor; herkesin ne derece canlı biri olduğunu söylediği on dokuz yaşındaki bir köylü kızını bu gencin evliliğe sürüklemesinin doğru olup olmadığı tartışma konusudur. Tartışma götürmeyen şey Marja'nın Leni'nin annesi hakkında söylediklerinin tümünün oldukça olumsuz oluşudur, oysa Leni'nin babasını durmadan kutsal bir ışık içinde görmektedir, neredeyse sürekli yanan bir gaz lambası ışığında, ister mum, ister elektrikli mum, ister neon ışığı olsun onun görüntüsü kalbinde İsa ya da Aziz Yusuf'unki gibidir. Van Doorn'un bazı açıklamaları kendisinin gerektiğinde Heinrich Gruyten'le onun evliliğini bozacak bir ilişkiye bile girmeye hazır olduğunu göstermektedir. Örneğin evliliğin 1927'den sonra "iyi gitmediğini" söylediğinde, oysa kendisinin karısının artık ona vermediklerini vermeye hazır olduğunu söylemesi oldukça belirgin bir değinmedir, böylesine bir değinmenin daha derinlerine inildiğinde, üstelik kendisinin "Neticede o zamanlar ben de genç bir kadındım," yorumunu

oldukça çekingen bir biçimde fısıldayarak yapması göz önüne alındığında bu konunun kesinliği tamamen ortaya çıkmış olur. Bu sözlerle evliliğin ana noktası sayılan cinselliği mi kastettiği sorulduğunda van Doorn o şaşırtıcı dobralığıyla, "Evet, onu kastediyorum," diyor, ayrıca hâlâ etkileyici olan kahverengi gözlerinin neyi anlattığını, yazar sessizce doğal olarak çıkartıyor, o ailenin yaşamının bir gözlemcisi olarak değil yalnızca, ayrıca yatak takımlarının da idarecisi olarak bu kanıya varmıştır. Gruyten'in herhangi bir yerde avuntu arayıp aramadığı sorulduğunda bunu kesinlikle yadsıdı ve –yazar onun yutkunmamak için kendini güç tuttuğunun farkında olduğundan neredeyse emindir– şunları ekledi: "Bir papaz gibi yaşadı, bir papaz gibi, oysa hiç de papaz olacak biri değildi."

Rahmetli Hubert Gruyten'in fotoğraflarına bakıldığında –bebeklik fotoğraflarını saymıyoruz, ilk fotoğraf olarak okulu bitirdiği sırada çekileni ciddi olarak inceliyoruz– onu 1913 yılında uzun boylu, ince, sarı saçlı, uzun burunlu, "kararlı" gibi, koyu renk gözlü bir genç olarak görmekteyiz, askerî okul öğrencisi gibi duran diğer sınıf arkadaşları gibi kasılmış değil, insan hemen öğretmenin, papazın ve aile fertlerinin hepsinin bir ağızdan sözlü olarak aktardıkları "bu oğlan adam olacak" sözüne inanıyor. Ne olacak? Diğer fotoğrafta çıraklık dönemini henüz bitirmiş bir gençtir, on sekiz yaşında, 1917, daha sonraları kendisine yakıştırılan "kılı kırk yarma" niteliği bu fotoğrafta psikolojik olarak beslenmeye başlamıştır. G. ciddi bir gençtir, ilk bakışta göze çarpan bir durum, kolayca anlaşılan iyi niyeti, iyice ortaya çıkan kararlılığı, iradesiyle bir çelişki oluşturmaktadır; fotoğrafların hepsi önden çekildiğinden burnunun uzunluğunun yüzüyle olan orantı-

sı hiçbir zaman belli olmamakta, saptanamamaktadır, son zamanlarda 1949'da Leni'nin kayınbiraderinin dökülen kutu makinesiyle çektiği fotoğraflar da bunun gibidir, 1941 yılında ünlü bir portre ressamı onun natüralist bir portresini (tuval üzerine yağlıboya, çok düz olmakla birlikte hiç de kötü değil, bu tabloyu görmek özel bir koleksiyonda son derece antipatik bir çevrede mümkün olmuştur) yapmış, o hiç değilse Gruyten'i bir kez hafifçe profilden çizme olanağını kullanmıştır, bu yüzden bir tek tahminde bulunma şansına sahibiz, sanıyoruz ki G. üzerindeki moda giysiler çıkarılsa Hieronymus Bosch'un tablolarından fırlamış bir tipe benzeyecektir.

Çamaşırlarla ilgili sırlara Marja yalnızca değindi, mutfak sırları üzerine açık konuştu: "Karısı kuvvetli baharatları sevmez, kendisi ise her şeyin iyi baharatlanmasını isterdi, bu yüzden hemen güçlükler çıkar, çoğu kez her şeyi ayrı ayrı iki kez baharatlamak zorunda kalırdım; karısı için hafif, onun için kuvvetli; sonunda masada kendi elleriyle her şeyi bir kez daha baharatlardı; daha genç bir oğlanken köyde onu sevindirmek için bir parça pasta yerine bir hıyar turşusu vermenin daha doğru olacağı bilinirdi."

Değinilmesi gereken bir başka fotoğraf da Luzern'de geçirdikleri balayına aittir. Frau Gruyten, Helene, kızlık adı Barkel, kuşkusuz pek çekicidir; ince ve sevimli, nazik, kimsenin, hatta Marja'nın bile karşı çıkamayacağı şu niteliklere sahiptir: Schumann ve Chopin çalmayı öğrenmiştir, oldukça akıcı bir Fransızca konuşur, örgü örmeyi, iş işlemeyi vs. bilir –belki de entelektüel bir ki-

şilik yitip gitmiştir onda, hem de potansiyel bir sol entelektüel– doğaldır ki –aynen ona öğretildiği gibi– Zola'nın kitaplarına asla "dokunmamıştır", sekiz yıl sonra kızı Leni ona sindirim sistemini sorduğunda nasıl afalladığı tahmin edilebilir, Zola ve büyük aptes herhalde onun için eşdeğerli kavramlardı. Bir doktor olamazdı mutlaka, ama sanat tarihini kolaylıkla bitirebilirdi. Ama haksızlık etmeyelim; onun sahip olamadığı koşullara sahip olsaydı, hüzün yerine analize dayanan bir eğitim alsaydı, ufak ruhlar yerine ruhun kendisiyle uğraşabilseydi (hiç değilse), yatılı okul yaşamının ona verdiği bütün saçmalıklardan korunabilseydi, belki doktor bile olabilirdi. Şurası kesin ki eline potansiyel edebiyat olarak şu hafifmeşrep sayılan kitaplar geçseydi Joyce yerine mutlaka Proust okuyucusu olurdu, geçmediği için o gene de Enrica von Handel-Mazetti, Marie von Ebner-Eschenbach ve o sıralar çıkan, şimdilerde antika değere ulaşan Katolik, haftalık resimli magazini okuyordu, bu dergi zamanında modernin de modernıydi, 1914-1920 arası çıkan *Publik* ile karşılaştırılabilecek nitelikteydi, bunun yanı sıra on altı yaşına bastığında ana babası tarafından *Hochland* adlı dergiye abone de edilmişti, bu yüzden ileri değil en ileri edebiyatla donatılmıştı, bu *Hochland* dergisi sayesinde herhalde İrlanda'nın geçmişi ve o günü hakkında iyice bilgilenmişti, Pearse, Connely, hatta Larkin ve Chesterton gibi isimler ona yabancı değildi, yetmiş beş yaşında olarak hayatta kalan, iyi durumdaki bayanların alındığı bir ihtiyarlar yurdunda zarifçe öten muhabbet kuşları topluluğu içinde "sakin sakin ölümü beklemekte" olan (kendi sözleri) kız kardeşi Irene Schweigert, kızlık adı Barkel, Leni'nin annesinin genç bir kızken "William Butler Yeats'in Almanca çevirilerini en önce değilse bile ilk okuyanlardan biriydi –kesin, çünkü ona ben armağan etmiştim– Yeats'in 1912'de çıkan düzyazı-

larını ve tabii Chesterton'u da," demiştir. Ama amacımız burada bir kimsenin edebiyat bilgisini ya da bilgisizliğini onun lehine ya da aleyhine kullanmak değildir, bütün bunları 1927'de yavaş yavaş trajik gölgeler göstermeye başlayan arka plandaki durumu aydınlatmak için kullanıyoruz yalnızca. Şurası apaçıktır ki; 1919 yılında çekilmiş olan balayı fotoğrafına bakıldığında, kadının hangi yönü yitip gitmiş olduysa olsun –fahişeliği önlenmiş biri asla değildir Leni'nin annesi– çok duyarlı görünmemektedir, asla şehvetli değildir, oysa kocası şehvetlidir, olasıdır ki –birbirlerine duydukları sevgi kuşku götürmez olsa da– ikisi de cinsellik konusunda hiçbir şey bilmeden evlilik serüvenine atılmışlardır ve olasıdır ki, Gruyten ilk gecelerde belki tam kaba değil ama, herhalde aceleci davranmıştır.

Erkeğin okuduğu kitaplara gelince; yazar onun hayatta olan ve onu "inşaat sektörü devi" olarak tanımlayan bir iş rakibinin vardığı hükme asla güvenmek istememektedir, bu kişi aynen şunları söylemiştir: "O ve kitap ha! Belki baş kitabı onu ilgilendiren bir kitaptı." Evet, Hubert Gruyten'in gerçekten çok az okuduğu kanıtlanmıştır, mühendislik okurken mecburen okuduğu konuyla ilgili kitaplar, bunun dışında çok popüler olan Napoléon'un yaşamöyküsü, ayrıca Marja ve Hoyser'in aynı biçimde tanıklık ettikleri gibi "gazete, daha sonraları da radyo ona yetip de artmıştır".

Yaşlı Frau Schweigert bulunduktan sonra, o zamana kadar belirsiz ve açıklanamayan bir konu olarak kalan, Marja'nın havada savurtup durduğu, yazarın not defterinde uzun süre üstü karalanmadan kalan, neredeyse sabırsızlığa kurban gidecek olan Frau Gruyten'in "Finlan-

diyalılara deliriyordu," sözleri açıklık kazandı. Aynı adı taşıyan bir cilt hastalığı asla kastedilmediğinden (Marja: "Cilt mi? Yok, cildi pürüzsüzdü, ben asıl Finlandiyalıları kastediyorum"), elde edilen tüm bilgilerde de Finlandiyalılarla ilgili en ufak bir ilişki bulunamadığından, onun bu sözleriyle "Fens" kastedilmiş olmalı, Frau Gruyten'in İrlanda'ya duyduğu sevgi daha sonraları romantik, hatta bir nevi duygusal biçimler almıştır. Şunu belirtmek gerekir ki Yeats en sevdiği yazardı, öyle de kalmıştır.

Gruyten ile karısının birbirlerine yazdıkları mektuplar bulunmadığından, bu konuda bir tek van Doorn'un oldukça kuşkulu ifadeleri bir ipucu verdiğinden tek çıkar yol, balaylarında Luzern Gölü kıyısındaki gezinti alanında çekilmiş fotoğraflarının incelenmesi kalıyor: çiftin erotik ya da cinsel bir armoni içinde olduğu görülmüyor. Gerçekten de. Bu erken fotoğrafta ve daha sonra çekilmiş olan fotoğraflardan anlaşıldığı üzere Leni daha çok babasına, Heinrich de annesine benzemektedir, ama baharat ve ekmekçikler konusunda annesine çekmiştir, şiirsel ve müziksel yeteneğinin ise tamamen annesine çektiği kanıtlanmıştır. Marja ile Gruyten'in evlendiğini varsayarsak, onlardan nasıl çocuklar çıkardı sorusuna burada olumlu bir yanıt vermek yerine olumsuz bir yanıt vermek daha kolaydır: mutlaka, kâğıt ciltli rahibelerin ve Cizvit papazlarının yıllar sonra hemen anımsayacakları çocuklar olmazdı bunlar.

Karıkocanın arasında neyin yanlış gittiği ya da yanlış anlaşıldığı bir yana, Gruyten ailesinin yaşamını yakından tanıyanların, hatta kıskanç van Doorn tarafından bile dile getirilen şey onun hiçbir zaman saygısız, bayağı ve kaba davranmadığı, karısının da ona "taptığı"dır.

Yaşlı Frau Schweigert, kızlık adı Barkel, hiçbir biçimde Yeats ya da Chesterton tipi olarak görülmüyor, kendiliğinden enişte si, hatta kız kardeşi ile onlar evlendikten sonra görüşmeye "fazla önem vermediğini" belirtiyor; kız kardeşinin bir ozanla, ressamla, heykeltıraşla ya hiç değilse bir mimarla evlenmesini yeğlermiş; Gruyten'in ona kaba geldiğini söylemedi ama, düşündüğü olumsuzluğu "yeterince incelmemiş" sözleriyle dile getirdi; Leni sorulduğunda ise iki küçücük sözü söylemekle yetindi: "Ne demeli?" Leni üzerine daha fazla şeyler söylemesi ısrar edildiğinde hep o "ne demeli"yi yineledi, oysa Heinrich'i Barkel ailesinin reklamı olarak kullandı, oğlu Erhard'ın ölümünde Heinrich'in rolü olması gerçeği bile onun "Böyle bir şeyi kendi isteğiyle yapmış olamaz ki," sözlerini sarfetmesine yol açtı ve bu, Heinrich için duyduğu sempatiyi azaltmıyordu, "Aşırı, aşırı derecede yetenekli, neredeyse dâhiyaneydi," diyordu onun için, yazar bu yüzden bu kadının oğlunun erken ölümünden çok acı duymadığı ikilemine düştü neredeyse, kadın, "Büyük kader zamanı," sözleriyle yetiniyor, oğlu ve Heinrich söz konusu olduğunda, çokça araştırılması gereken, tarihî düzeltmelere gereksinimi olan tuhaf bir açıklama yapıyordu. "İkisi de sanki Langemarck'ta şehit düşmüş gibiydi," diyordu. Langemarck sorunu, Langemarck mitosu sorunu düşünülecek olursa, 1914 ile 1940 arasındaki fark düşünülecek olursa, burada açıklamamızın olanaksız olduğu daha bir yığın karmaşık yanlış anlamalar düşünülecek olursa, o zaman yazarın Frau Schweigert'e neden nazikçe, ama soğuk bir biçimde bir daha dönmemek üzere olmasa da veda ettiği belki anlaşılabilir; daha sonra tanık Hoyser'den şimdiye kadar ortaya çıkmayan kocası Schweigert'in Langemarck'ta ağır yaralandığını, üç yılı bir askerî hastanede geçirdiğini, "Kurşunlarla delik deşik olmuştu" (Hoyser), Irene Barkel ta-

rafından gönüllü olarak bakıldığını, onunla 1919'da evlendiğini, bu evlilikten oğulları Erhard'ın doğduğunu, ama Herr Schweigert'in "öylesine morfin bağımlısı olup iyice sıskalaştığını, sonunda iğne yapacağı hiçbir delik bulamadığını", 1923'te yirmi yedi yaşındayken öldüğünü, meslek hanesinde öğrenci yazılı olduğunu öğrenince, bu hanımefendi Frau Schweigert'in kocasının keşke Langemarck'ta şehit düşmesi gibi bir isteği taşıdığı düşüncesine gelinebilir. Kendisi hayatını arsa emlakçısı olarak kazanmıştır.

1933'ten itibaren Gruyten'in işleri gelişmeye başlamıştır, önce sürekli, 1935'ten sonra dik, 1937'den sonra da dimdik yukarıya doğru; o zamanlar yanında çalışanların ve birkaç uzmanın ifadesine göre Westwall'da "yağlı kazançlar" sağlamış, Hoyser'in söylediklerine göre ise daha 1935'te "elde edilebilecek en iyi sığınak ve kışla uzmanlarını büyük para karşılığında satın almıştır", "hem de onlara iş çıkmasından çok önce". "Her zaman bugün bile başımı döndüren kredilerle iş yapıyorduk. Gruyten doğrudan doğruya bütün devlet adamlarında olduğuna inandığı saklanma kompleksine dayanıyordu, saklanma kompleksi mitosu çoktan bozulmuş olsa bile, devam edecektir ve hep olacaktır (Hoyser'e göre Gruyten'in sözleri), bir tek Ruslarda bu kompleks yoktur, çünkü sınırları çok uzundur, bu nedenle bu tür duygulara kapılmazlar bile, ama bu onların yararına mıdır, değil midir göreceğiz. Nitekim Hitler'de var bu kompleks, istediği kadar harekât savaşı propagandası yapsın ve bunu eyleme geçirsin, onda sığınak ve kale kompleksi var, göreceksin bak" (bunları 1940 başlarında Fransa ve Danimarka alınmadan önce söylemiş).

Kısacası Gruyten firması 1938'de 1936 yılına kıyasla altı kat büyümüştü, 1932'den sonra da altı kat büyümüştü, 1940'ta 1938'in iki katı büyümüştü ve "1943'te artık herhangi bir orantı kurmak olanaksızdı" (Hoyser).

Yaşlı Gruyten'in bir özelliği daha her ne kadar iki ayrı sözcükle de olsa doğrulanmaktadır, bir kısmı onun "cesur" olduğunu, diğerleri de "korkusuz" olduğunu söylemekte, üç-beş kişiden oluşan belirli bir azınlık da onun "büyüklük hırsına" sahip olduğundan söz etmektedir. Uzmanlar onun sığınak spesiyalistlerini zamanından önce işe aldığını, daha sonra hiç çekinmeden Fransız mühendis ve teknikerleri sığınak hattında görevlendirdiğini söylemektedirler, (adının açıklanmasını istemeyen o zamanın yüksek rütbeli bir savunma uzmanı) "O enflasyon zamanlarında ücretlerden ve maaşlardan kısmanın saçma ve anlamsız olduğunu biliyordu," demiştir. Bu kuşkulu dönemde kırk bir yaşındadır. Terziye ısmarlanan "pahalı, ama hiçbir zaman baş döndürecek kadar pahalı olmayan kumaşlardan" (Lotte Hoyser) giysilerle "oturaklı adam, oturaklı beyefendiye" dönüşmüştü; yeni zenginliği yüzünden utanç bile duymuyordu, bir iş arkadaşına (Werner von Hoffgau, asil soydan bir mimar) şunları söylemişti: "Tüm zenginlikler bir zamanlar yeniydi, sizinki de, henüz zengin değilken zengin olduğunuzda yeniydi." Gruyten o zamanlar zenginleşen kimseler için mutlak olan semtlerde bir villa yaptırmaktan hep kaçınmıştır (ömrünün sonuna kadar da birçok kez öğretildiği halde villa sözcüğünü filla olarak telaffuz etmiştir).

Gruyten'i basit ve kaba bir başarı insanı olarak görmek sorumsuzluk olurdu; onda diğerleri yanında öğrenilmesi ya da soya çekimle elde edilemeyecek bir yete-

nek vardı; insan ilişkilerini bilirdi, tüm çalışma arkadaşları, mimarlar, teknikerler, tüccarlar ona hayranlık duyar, çoğu ona saygı beslerdi. Oğlunun öğrenim ve eğitimini titizlikle planlar, onu dikkatle izler, oğlanı sık sık ziyaret eder, onu ender olarak eve getirtir, çünkü (Hoyser'in) şaşırtıcı ama kanıtlanmış ifadesine göre, onun iş yaşamında kirlenmesini istemezdi. "Onun için bir bilimadamı kariyeri düşünmekteydi, herhangi bir profesörlük de değil, bir zamanlar villa inşaa ettiğimiz biri gibi" (H.den işiterek Hoyser'in naklettiği ifadeye göre bu kişi oldukça ünlü bir romanisttir, onun kütüphanesi, dünyayı tanıyışı, "insanlarla dolaysız, yürekten bir ilişki kurabilmesi" Gruyten'i etkilemişti). Oğlu on beş yaşındayken "İspanyolcayı onun beklediği gibi iyi konuşamadığını sabırsızlıkla saptamıştı".

Leni'yi "aptal bir kız" olarak hiçbir zaman görmemiştir. İlk komünyon yapıldığında kızın öfkelenmesine asla kızmamış, hatta buna kahkahayla gülmüştür (ki yaşamında ender görülen bir şeydir), bu konudaki yorumu ise şöyle olmuştur: "Bu kız ne istediğini biliyor!" (Lotte H.)

Karısı gittikçe sararıp, biraz ağlar suratlı, hatta biraz da dindarlaşırken o "en iyi yıllarına" girer. Aşağılık duygusu denen şey onda hiçbir zaman yoktu, yaşamının sonuna kadar da olmayacaktı. Düşleri vardı mutlaka, oğlu ile ilişkili olarak mutlaka vardı, onun İspanyolca bilgisi ile ilişkili olarak mutlaka istedikleri vardı. Karısıyla evlilik ilişkisinin kalmamasından on üç yıl sonra bile (Marja van Doorn) onu aldatmamıştır, yani başka kadınlarla birlikte olmamıştır. Müstehcen öykülere karşı şaşırtıcı bir iğrenme duyardı, arada bir mecbur kaldıkça gittiği "erkek gecelerinde" ve kaçınılmaz bir biçimde saat sabahın ikisi ya da üçü olduğunda varılan düzeyde erkeklerden biri "sıcakkanlı bir Çerkes kızı" özlemini dile getirdiğinde bu iğrentisini dile getirmekten çekinmezdi. Müsteh-

cenlik ve "Çerkes kızları" konusundaki tutukluğu onunla alay edilmesine yol açardı, bunu rahatlıkla kabul ederdi (bir yıl boyunca onunla her fırsatta böyle erkek gecelerine takılan Werner von Hoffgau).

Gittikçe daha da sabırsızlanan okuyucu mutlaka bu ne biçim bir adam diye sormaktadır, böylesine iffetli yaşıyor, savaş hazırlıkları sayesinde, çıkan savaşta para kazanıyor, (Hoyser'e göre) cirosu 1935'te yılda bir milyona, 1943'te ayda bir milyona çıkıyor, 1939'da cirosu gene de dörtte bir yılda bir milyon tuttuğu halde, oğlunu kendisini zengin eden durumdan uzak tutmaya çalışıyor.

1939 ile 1940 yılları arasında Avrupa'nın üç yüksek dağından aşağılara inen, dört saatlik tren yolculuğunda bir yerde turp suladıktan sonra eve dönen oğul ile baba arasında sürtüşmeler, hatta tatsızlıklar çıkmaktadır, oğlan bu arada babasının arzusuna uyarak, her ne kadar o bir İspanyol Cizvit papazına yüklü bir ekstra para ödediyse de Cervantes'i özgün dilinde okuyabilmektedir. Haziran ile eylül arasında oğul aileyi aşağı yukarı yedi kez ziyaret eder, 1939 Eylül sonu ile 1940 Nisan ayı arasında beş kez, babasının ona uzattığı "eli" reddetmiş, "bu ona fazla kolay" gözükmüş (tüm alıntılar yaşlı Hoyser ve Lotte'den), "onu uygun bir yere getirtebilirdi" ya da kendisine savaş için son derece gerekli bir eleman diye askerden tamamen uzaklaşmasını sağlayabilirdi. Bu ne biçim bir oğuldur ki, askerdeki durumu ve yaşam koşulları sorulduğunda, kahvaltı masasında cebinden, *Ordudaki Görevler Üzerine Notlar, Zırhlı Birliklerine Mahsus* –Rei-

bert– Dr. Allmendiger'in yeni düzenlemesiyle, adlı bir kitabı çıkarıp mektuplarında henüz yazmadığı şeyleri kitaptan okumaya başlar: Hemen hemen beş sayfa uzunluğunda "onursal göstergeler" başlığını taşıyan bölümde, askerî selamların her çeşidi en küçük ayrıntısına kadar anlatılmakta, yürürken, yatarken, ayakta dururken, at üstünde ve arabada kimin kimi nasıl selamlayacağı anlatılmaktadır. Şunu bilmek gerekir ki, burada söz konusu olan baba sürekli olarak evde oturup oğlunun ziyaretini bekleyen bir baba değildir, bu arada bir hükümet uçağının emrine verildiği bir babadır (Leni uçmaya bayılmaktadır), çok ama son derece çok önemli işlerle uğraşmakta, çok ender olarak serbest kalabilmekte, önemli randevularını, örneğin bakanlarla (!) ancak bir bahane uydurarak (dişçi vs. gibi) atlatabilen ve böylece sevgili oğluyla buluşabilmeyi olanaklı kılan bir babadır; bu kadar zorlukla buluştuktan sonra oğlu ona şu Reibert'in Dr. Allmendiger tarafından yeniden düzenlenerek yayımlanan kitabından selam verme kurallarını okumaktadır, oysa o sevgili oğlunu bir sanat tarihi, gerekirse de arkeoloji enstitüsünde Roma ya da Floransa'da müdür olarak görmek isterdi.

Bu "kahve saatlerinin", bu kahvaltıların ve öğlen yemeklerinin "katılanlar için yalnız rahatsız edici olmakla kalmayıp, gittikçe işkenceye döndüğü, sinir bozduğu, sonunda korkunç hale geldiği" (Lotte Hoyser) yorumunu yapmaya gerek var mı? O zamanlar yirmi altı yaşında olan Lotte Hoyser, kızlık adı Berntgen, adını sık sık geçirdiğimiz ticari mümessil ve başmuhasebeci Otto Hoyser'in gelini, sekreter olarak Gruyten'in hizmetindeydi, kocası Wilhelm Hoyser de geçici olarak çizimci olarak çalışmıştır. Lotte 1939'un belirleyici aylarında Gruyten'in yanında çalıştığından ve arada bir tatile gelen oğulla "kahve saatlerine" katıldığından onun Gruyten hakkında vardığı "çok büyüleyici, ama sonuç olarak daha o zamandan kri-

minal" diye nitelendirdiği hükme burada belki bir köşede değinmeliyiz. Yaşlı Hoyser gelininin Gruyten'le "erotik, ama mutlaka platonik" bir ilişkisi olduğu düşüncesiyle oynamakta ve "Hemen hemen on dört yıllık bir yaş farkıyla mutlaka onun erotik çekim alanına giriyordu," demektedir. (Tuhaf bir biçimde Leni tarafından, ama doğrudan doğruya değil, dolaylı olarak, güvenilir olmayan Heinrich Pfeiffer'in nakledişine dayanarak) Lotte'nin, "Babam için o zamanlar sürekli bir çekicilik yarattığı, ama bir baştan çıkarıcı olmadığı," dediği teorileri ortaya atılmıştır. Lotte ise ara sıra yaşlı Gruyten'in anlatıldığına göre Berlin ya da Münih'ten, hatta bazen Varşova'dan uçakla gelip katıldığı ailenin kahve saatlerini "korkunç", "çekilmez" olarak nitelemiştir. M.v.D. yemek saatleri için "Felaket, tek kelimeyle felaket" sözlerini kullanmış, Leni ise "Fena, fena, fena" sözleriyle yetinmiştir.

M.v.D. gibi önyargılı bir tanık bile bu tatillerin Frau Gruyten'i "resmen yıktığını" ortaya koymuş, "O bu olup bitene dayanabilecek yaradılışta değildi," demiştir. Lotte Hoyser açıkça "bir baba katlinin entelektüel çeşitlemesi"nden söz etmekte ve adı geçen Reibert kitabından okunan bölümlerin yıkıcı niyeti olduğunu belirtmektedir; babanın siyasetin ortasında bulunduğunu, hatta çok yüksek seviyedeki siyasal gizlilikleri duyduğu ve öğrendiği, örneğin Rhein bölgesinde yapılacak kışlalardan, bunların yapımından çok önceden haberdar olduğunu, devasa hava bombardımanı sığınaklarının planlandığını bildiğini, bu yüzden de evde politika duymak istemediğini söylemiştir.

Leni bu acı dörtte bir yılı diğer gözlemciler kadar yoğun yaşamamıştır, onlar kadar dikkatli yaşamadığı ola-

naklıdır, o bu arada –tahminen 1939 yılı Temmuz ayında– bir adamı istedi; yok öyle değil, bu adam onu isteseydi onun dileğini yerine getirecekti; onun özlemle beklediği uygun kişi olup olmadığını bilmese de, adam onu isterse bunu saptayabileceğini biliyordu. Bu erkek yeğeni Erhard Schweigert'ti, Langemarck kurbanının ve Langemarck'ta şehit düşmüş olabileceğini iddia eden o hanımın oğlu. (Annesinin deyimiyle) Erhard "aşırı duygulu ve sinirli mizacı yüzünden" lise bitirme gibi kaba bir eğitim sonucu verilen sınavları başaramamış; hatta Reich İş Kurumu gibi korkunç bir örgüt tarafından geçici olarak evine gönderilmiş ve (M.v.D.nin söylediği üzere) "nefret ettiği" ilkokul öğretmenliği mesleğini elde etmeye çalışmış, ilkin özel olarak sınava hazırlanmış, sonra beklenmedik bir anda o katı örgüte çağrılmış, orada yeğeni Heiıırich ile buluşmuş ve Heinrich onu etkisi altına alıp izin ziyaretlerinde kız kardeşi ile apaçık bir biçimde arasını bulmaya çalışmıştır. Onlar için sinema bileti alıp onları "göndermiş" (M.v.D.), sinemadan sonra onlarla sözleşmiş, "ama gitmemiş" (yukarıya bakınız), böylelikle Erhard izninin büyük bölümünü, hayır tümünü Gruyten'lerde geçirmiş, annesine acele, kısa ziyaretler yapmış, kadın bu nedenle bugün bile öfkesini yenememiş, bunun yanı sıra oğlu ve Leni arasında "ciddi bir niyete dayalı" bir ilişki olabileceği olasılığını acıyla yadsımış; "Hayır, hayır ve gene hayır –bu eh işte kızla– hayır!" demiştir. Gene de kesinlik kazanan, tartışılmaz bir gerçek vardır ki, o da Erhard'ın ilk izninden beri –tahminen 1939 Mayıs ayından beri– Leni'ye büyük hayranlık duyduğudur; bu konunun su götürmezliğini ortaya koyan tanıklar mevcuttur, özellikle Lotte Hoyser açıkça şunları söylemektedir: "Erhard'la ilgili olarak mutlaka daha iyi bir sonuç doğabilirdi, yani 1941'de olandan daha iyisi, belki de 1943 yılının doğurduğu sonuçtan daha iyisi de-

ğil ama, gene de." Leni ile Erhard'ı kendi evine çekmek için birçok kez çaba harcadığını itiraf etmiştir, onları orada baş başa bırakmaya çalışmıştır: "Nihayet bu iş olsun bitsin diye. Lanet olsun; oğlan yirmi iki yaşındaydı, sağlıklıydı, çok sevimliydi, Leni de on yedisini biraz aşmıştı ve Leni, size açıkça söyleyeyim ki aşk için gerekli olgunluğa erişmişti, Leni kadınsıydı, müthiş bir kadındı daha o zamanlar, ama bu Erhard'ın çekingenliğini düşünemezsiniz bile."

Burada yeniden ya da gene yanlış anlaşılma ortaya çıkmasın diye Lotte Hoyser'in kişiliğinin tanımlanması gerekir. 1913 doğumlu, 1,64 boyunda, 60 kg. ağırlığındadır, kahverengi olan saçları kırlaşmıştır, toz gibi kurudur, diyalektiğe eğilimlidir, gerçi bu konuda eğitim almamıştır, ama dikkati çekecek biçimde açık bir kişidir, Margret'ten daha açık yüreklidir. Erhard döneminde Gruyten'lerle oldukça sık görüştüğünden, Leni söz konusu olduğunda her şeyi kutsallaştıran van Doorn'dan daha güvenilir bir tanık olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlı Gruyten'le arasındaki tartışmalı ilişkiye değinildiğinde Lotte açıkça şunları söylemiştir: "Evet, daha o zamanlar aramızda bir şey geçebilirdi, bunu kabul ediyorum, 1945'te ulaştığı yere daha o zaman gelebilirdi: Yaptıklarının hemen hiçbirini doğru bulmuyordum, ama anlıyordum. Siz neyi kastettiğimi anlarsanız eğer. Karısı ürküyordu, şu silahlanma zırıltılarından da ürküyordu, dehşet veriyordu ona ve felç ediyordu; daha aktif, daha ayağı yere basan bir kadın olsaydı, oğlunu İspanya'da bir yerde ya da ne bileyim ben bir manastırda falan saklardı ya da şu Fens bölgesinde diyelim, oraya gidip bir bakardı, tabii kocamı ve Erhard'ı da aynı biçimde Alman tarihinden kurtarmak

mümkündü. Yanlış anlaşılmasın: Helene Gruyten yalnız hoş bir insan değil, aynı zamanda akıllı ve iyiydi, ama ne demek istediğimi anlarsanız, o tarihin akışını anlayacak güçte değildi, ne politikayı, ne ticareti, ne de oğlunun bilinçli olarak kendini sürüklediği o korkunç yok oluşu anlayacak gücü vardı. Başkalarının size söyledikleri doğru (Margret'in adı verilmedi. Yazar): Bütün Avrupa'yı yutmuştu, ama elinde ne kalmıştı? Ufak bir bok yığını, bana sorarsanız o bu tanımlanması zor pislikle karşılaşmıştı. Bir yığın Bamberg'li atlı, çok az köylü savaşları. Ben daha on dört yaşında bir çocukken halk mektebinde, 1927'de köylü savaşlarının sosyopolitik nedenleri üzerine bir kursa katılmış, her şeyi not etmiştim. Bamberg'li atlının da köylü savaşlarıyla bir ilişkisi olmadığını biliyorum, ama bakın, saçlarındaki lüleleri kesin, tıraş edin, ne çıkar ortaya, ne kalır geriye; oldukça ucuz ve bayağı bir kutsal Joseph kalır. Yani oğlanda Bamberg'li atlıdan çok var, annesinde ise çok fazla suni gül, bir kez bana okumam için vermişti, gerçekten de güzeldi, müthiş bir kadındı, hiç kuşku yok, belki bir iki hormon iğnesine gereksinimi vardı, oğlan, Heinrich yani, âşık olunacak bir çocuktu, onu gören her kadının yüzünde tuhaf bir gülümseme oluşurdu, birkaç akıllı homoseksüel ve yalnız kadınlar bir insanda şair kokusunu alır. Tabii onun yaptığı doğrudan doğruya intihardı, apaçık bu, Erhard'ı neden yanında sürüklediğini bir türlü anlayamıyorum, ama belki o sürüklenmek istemiştir. Bilemiyoruz, iki Bamberg'li atlı, birlikte ölmek istiyorlar, bunu da başardılar: Kurşuna dizdiler onları, Heinrich'in vurulmadan önce ne haykırdığını biliyor musunuz: "Almanya'nın içine sıçın!" diye bağırmış. İşte benzer bir eğitimin ve kültürün sonu, zaten bir kez o boktan orduya girdikten sonra belki de bu son iyi oldu, 1940 ile 1945 arasında başka çeşit ölüm olanakları da vardı yeterince. İhtiyarın yeterince ilişkileri

vardı, bütün belgeleri getirtti, generalin biri buldu ona, ama hiç bakmadı içlerine, benden rica etti en önemli noktaları anlatmamı, iki oğlan Danimarkalılara bir top satışı öneriyorlar, onlar topun hurda fiyatını istiyorlar, beş mark gibi bir para, o sessiz, çekingen Erhard'ın mahkemede ne dediğini biliyor musunuz: "Onurlu bir iş uğruna ölüyoruz, silah ticareti uğruna."

Yazar elli beş yaşındaki Herr von Hoffgau, Werner'i bir kez daha ziyaret etmeyi zorunlu buldu, "Yapı insanı olarak deneylerimi geçici olarak ordunun hizmetine sundum, idari görevde bulundum," diyen bu beyefendi şimdi atalarından kalan su kenarındaki bir şatocuğun yan bölümünde ufak bir mimari büro açmıştı, "Bu büro tamamen barışçı amaçlara hizmet veriyor, yani toplu konut inşaatı yapıyor," diyordu. H.yi sakin, kır saçlı biri olarak düşünmek gerekir (kendisine sorulduğunda canlı biri olmadığını söylemiştir, ama olabilir de), bekâr, yazarın alçakgönüllü bakışına göre "mimarlık bürosu" bu adam için yalnızca bir bahanedir, şatonun gölündeki kuğulara saatlerce bakar, kiraya verilmiş olan ekonominin iç ve dış etkinliklerini gözlemler, tarlalarda gezintiler yapar (daha kesin belirtecek olursak pancar tarlalarında), bir kez daha bir jet uçtuğunda gökyüzüne öfke dolu bir suratla bakar; şatoda oturan erkek kardeşiyle ilişkiden kaçınır, çünkü o, "Benim haberim olmadan, adımı kullanarak belli hisseleri, benim yönettiğim bölümde elden çıkarttı," demektedir. H.nin hafif yağ bağlamış hassas hatlarında acı göze çarpmaktadır, kişisel değil, daha çok soyut bir ahlaki acı, yazara öyle gelmiştir ki o bunu bir içkiyle bastırmaktadır, fazlası alındığında en tehlikeli içkilerden biri olan *sherry*'yle. Yazar şaşkınlıkla çöpler ara-

sında çok sayıda boş *sherry* şişesi ile H.nin "çizim dolabı"nda da dolularını görmüştür. "Ağzım mühürlüdür," diyerek konuşmak istemeyen H.den elde edilemeyen bilgilerin hiç değilse dedikodu biçimde elde edilebilmesi için köy meyhanesine birkaç ziyaret yapmak gerekmiştir.

Aşağıdaki özet yazarın Hoffgausen'in köyünden on kişi ile üç kez meyhanede yaptığı konuşmalardan edindiği izlenimleri kapsar; köylüler hayat dolu olmayan Werner'e sempati duymaktadırlar, saygıları, neredeyse titreyen bir sesle dile getirdikleri hürmetleri ise hayat dolu olması gereken kardeşi Arnold'a yönelikti; köylülerin söylediklerine göre Arnold, kardeşi Alman askerî hava alanları planlama dairesini yönettiği sırada, bir CDU[1] milletvekilinin, bankacıların, savunma komisyonunun çeşitli lobicilerinin yardımı ile savunma bakanı üzerinde bile baskı yaratarak, "yüzyıllardır ünü olan Hoffgausen ormanına" ve onu çevreleyen birçok tarla ve arazinin üzerine NATO havaalanı yapılmasını sağlamıştır. Bu iş –köylülerin ifadelerine göre– "elli, kırk, en aşağı otuz milyon marklık bir işti" ve bu iş (köy sakinlerinden çiftçi Bernhard Hecker'e göre) "onun bölümünde ama onun isteği dışında gerçekleşmişti, oysa savunma komisyonu onaylamıştı".

Hoffgau anlatıyor: "Gruyten'e sonsuz şükran borçluyum, çünkü henüz genç bir insanken beni özel danışmanı yaparak o Nazi ordusuna girmekten kurtardı, ben de o kötü duruma düştüğünde hiç olmazsa bir karşılık verebildim." O karanlık Heinrich-Erhard öyküsünden söz etmeden önce bir an durakladı, sonra "Siz çok önem verdiğiniz için açıklayacağım, Frau Hoyser dosyaların tümünü görmedi. Sorunun tümünü kavrayamadı, ona yal-

1. Hıristiyan Demokrat Birliği (Alm. Christlich-Demokratische Union Deutschlands).

nızca davayla ilgili dosyalar gönderildi, onların da yalnız bir kısmı ve bir de kurşuna dizme birliği yüzbaşısının raporu; gerçekte olay çok karışıktı, düzenli bir sırayla anlatmam bile güç, Gruyten'in oğlu babasının kendisini korumasını istemiyordu, ama Gruyten o istemese de oğlunu koruyordu, onun ve yeğeninin ordu maliye sorumlusu olarak Lübeck'e tayinlerini sağladı, –ki bu onun için son derece kolaydı– Danimarka'nın işgalinden iki gün sonra, o zamanlar o –ihtiyar Gruyten'i kastediyorum– oğlunun dikbaşlılığını hesaba katmamıştı, gerçi oğlu yeğeni ile birlikte Lübeck'e gitmişti, ama neyin içine düştüğünü anlayınca hemen Danimarka'ya döndü, hem de bu konuda emir almadan, tayini çıkmadan; bu, iyi niyetle açıklarsak birlikten uzaklaşmaydı, katı biçimde açıklarsak askerden kaçmaydı; gene de iş burada kalsaydı halledilebilirdi, iki genç bir Danimarkalıya tank topu satmaya kalkıştı, Danimarkalı bu alışverişe yüz vermediyse de –çünkü gerçekten intihar olurdu, tamamen anlamsızdı– gene de bu bir suçtu, koruma diye bir şey artık söz konusu olamazdı, hiçbir şey etkili olmadı, iş olacağına vardı. Size karşı açık olacağım ve şunu söyleyeceğim, Gruyten'in özel danışmanıydım, o zamanlar Danimarka'da büyük tasarımlarımız olmasına ve hemen hemen bütün generalleri tanımamıza rağmen dosyaları elde etmekte güçlük çektik, ben dosyaları okuduktan –diyelim ki temizledikten, cilaladıktan ya da isterseniz düzelttikten sonra diyelim– Frau Hoyser'e verdim, Gruyten'in sekreteriydi, dosyalarda bir yığın 'kirli işten' söz ediliyordu, o bunları bilsin istemedim."

Kentin merkezinde, terasında bahçe olan küçük çatı katını terk edişini acılı bir iç çekişle anan Lotte H. derin

bir soluk almadan, durmadan bir sigara yakmadan, durmadan acele bir hareketle düz, kısa kesilmiş kır saçlarını okşamadan, kahve fincanına sürekli olarak elini götürmeden "bu işten" söz edemiyordu. "Evet, evet, öldüler işte, onların öldükleri su götürmez bir gerçek, ister askerden kaçtıkları için, ister satmaya çalıştıkları top uğruna olsun öldüler, ben gerçekten onların ölmeyi isteyip istemediklerini bilmiyorum. İçimde her zaman bu işe bir yığın öykü karıştı kanısını taşıdım, 'vurun' emri verildiğinde duvarın dibinde oldukça şaşkın ve korku içinde dikildiklerini düşünebiliyorum. Oysa Erhard'ın Leni'si vardı, Heinrich ise istediği kızı elde edebilirdi. Bu iki delikanlının yaptığı bana çok Alman işi gibi geliyor, hem de bu kadar büyük projelerimiz olan Danimarka'da olması. Neyse diyelim ki sembolllik üç 'l' ile, bu olaydan birkaç gün sonra Amiens dolaylarında şehit edilen kocam onlar gibi değildi, yaşamayı severdi, yalnız sembolik olarak değil, sembolik olarak ölmek de istemezdi, korkardı, korkunun ötesinde bir başka duygusu yoktu, çok iyi yönleri olan bir insandı, ama bu yönleri papaz olmak için gönderildiği, on altı yaşına kadar kaldığı manastırda yok edilmişti. Kendisi tüm çevresinin saçmalıklarla dolu olduğunu anladığında artık iş işten geçmişti, lise diploması olmadığı için aşağılık duygusundan kurtulamadı, bunu da ona manastırda aşılamışlardı. Birbirimizi 'Özgür Gençlik' örgütünde tanıdık, söylediğimiz şarkılar 'kardeşler, güneşe, özgürlüğe' ve benzerleriydi, hatta son satırları bile biliyorduk, 'Kardeşler, silahlara sarılın, kesin sonuca ulaşacak savaşa atılın. Komünizme saygı, onun olsun güç gelecekte.' Tabii bize 1927-1928 yıllarındaki komünizmin 1897'dekinden bir başka nitelik taşıdığı öğretilmemişti, Wilhelm'im hayatında eline silah almış bir kişi değildi, hiçbir zaman, sonradan bu budalalar uğruna silaha sarılmak zorunda kaldı; onlar bu saçmalık için onu şehit ettiler, kendi babasının

şirkette Gruyten'le anlaşarak Wilhelm'i savaşa katılması gerekmeyenler listesinden sildiklerini mırıldananlar oldu, bunu ayrıca Urias'ın karısı da söyledi, oysa benim elimden bir şey gelmedi, gelmezdi de, insan Wilhelm gibi sadık bir insana ihanet edemez ki, ben bile o öldükten çok sonra ona ihanet ettim. Eh gelelim şimdi ihtiyara. Evet, o zamanlar onunla aramızda bir şeyler geçebilirdi, onda beni büyüleyen yan, bu iriyarı, kemikli köylü çocuğundan, proleter yüzlü bu insandan böyle büyük bir adam çıkmasıydı, mühendis ya da mimar olmadı, ama bana sorarsanız müthiş bir planlamacı oldu. Büyük, zayıf, kemikli görünümünün yanında beni büyüleyen işte buydu; ondaki strateji yeteneği. Para konusundan 'hiç anlamadan' bir banker de olabilirdi, ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi. Büroda duvara bir Avrupa haritası asmıştı, haritaya iğneler, küçük bayrakçıklar saplamıştı, bir bakış atması yetiyordu– ufak tefek işlerle uğraşmazdı. Tabii çok etkili bir hüneri vardı, bunu da Napoléon'dan kapmayı bilmişti –sanırım okumuş olduğu tek kitap şu budalaca yazılmış Napoléon biyografisiydi– hüneri çok yalındı, belki de hüner değil, içinde gerçek duygusallık bulunan bir davranıştı. 1929 yılına biraz fazla büyük bir hamleyle başlamıştı, kırk işçi, amele ile. Ekonomik krize karşın bütün işçileri elinde tutmayı bildi, hiçbirini işten çıkarmadı, hiçbir dolambaçlı banka oyunundan, riskten, yüksek faizle kredi almaktan çekinmedi, böylece 1933'te yanında ona toz kondurmayan kırk işçisi vardı, komünist olanlar bile onu tutuyordu, o da adamlarını tutar, her konuda onlara yardım ederdi, karşılaştıkları siyasal güçlüklerde bile onlara yardımcı olurdu, düşünebiliyor musunuz, bunların hepsi ileriki yıllarda başarılı olmuşlardır, tıpkı Napoléon'un çavuşları gibi; bir projeyi tümüyle onların eline bırakırdı, her birinin, karılarının ve çocuklarının adlarını ezbere bilirdi, onlara rastladığında

nasıl olduklarını tüm ayrıntılarıyla sorardı –örneğin birinin çocuğunun sınıfta kaldığını vs. bilirdi, inşaat alanına gelip de bir dar boğazla karşılaştığında hemen kazma küreğe davranır, çok gerektiği zaman kamyon bile sürerdi– gerçekten gerektiğinde hep müdahale ederdi. Gerisini siz düşünebilirsiniz. Bir başka sır daha; paraya önem vermezdi, parayı bir araç olarak kullanırdı tabii; giysiler, araba, mobilya, arada bir bir davet, ne olursa, büyük para gene yatırıma giderdi, hatta bunun için borç bile alınırdı. Bir keresinde bana, 'Borç içinde olmak, iyice borç içinde Lotte, asıl gerçek bu,' demişti. Gelelim karısına, 'onun iç dünyasını' keşfeden karısı olmuştur– evet, ama onun gerçek dünyası ve bunun doğurdukları kendisini ürkütmüştür; kocasını yüceltmek, büyük bir ev yönetmek istemiş, ama bir genelkurmay başkanının karısı olmak istememiş. Bir deyim kullanmama izin verirseniz şunu anlatmak isterim: Tersi gibi görünse de soyut olan o, gerçekçi olan da karısıydı. Tanrı tanığımdır, yaptıklarını kriminal görüyordum; onlara sığınaklar, havaalanları ve merkez kışlalar inşa etmek, arada bir Hollanda ya da Danimarka'ya gittiğimde bizim inşa ettiğimiz sığınakları görüyorum yol kenarlarında, tiksiniyorum; ama gene de güç zamanlarıydı, zaman güce aitti, o da güçlü bir insandı, gücün kendisi tıpkı paranın kendisi gibi onu fazla ilgilendirmezdi. Onu çeken oyundu, o bir kumarbazdı, ama harikulade bir insandı; oğulları bu pisliğin dışında tutulmak istemedi."

Lotte'yi ikinci konu hakkında konuşmaya çekme deneyi, yani Leni ile Erhard'ın ilişkisine yöneltmek, başlangıçta bir sonuç vermedi. Gene bir sigara yaktı ve sabırsız bir el hareketi yaptı. "Sıra ona da gelecek, ama bırakın da önce anlatacaklarımı anlatayım. Bir noktanın aydınlanması gerek şimdi: Biz birbirimize uyuyorduk, aramızda bazı incelikler de geçti ya da adını nasıl koyarsanız koyun, kırk yaşlarındaki bir adamın yirmi yedi yaşındaki bir ka-

dınla olan duygusal ilişkisi gibi oldukça dokunaklıydı. Çiçek geliyordu tabii, iki kez kolumun altını öptü, en ilginci de Hamburg'da bir otelde bir gecenin yarısını benimle dans ederek geçirmesiydi, bu pek onun yaptığı bir şey değildi. Büyük adamların kötü dansçı oldukları hiç dikkatinizi çekti mi? Eh ben de kendi erkeğim dışındakilerle ilişkide oldukça çekingenim ve uzun süre kurtulamadığım lanet olası bir huyum var, sadığım. Bir kaçış gibi. Bir kazanç değil bu, daha çok utanç verici bir şey, o zamanlar kocam Wilhelm'i bu saçmalık için Amiens yakınlarında şehit ettiklerinde, çocuklar uyurken bilseniz bütün gece yatağımda tek başıma nasıl yattım. 1945 yılına kadar kimse bana elini süremedi, bütün bunlar inancım dışındaydı, öyle el sürülmemiş kadın olmayı falan umursamam, 1945'te aradan beş yıl geçmişti, işte o zaman o ve ben bir araya geldik. Şimdi gelelim Leni ile Erhard'a: Size bu Erhard'ın çekingenliğinin akıl almayacak aşırılıkta olduğunu daha önce söylemiştim, ayrıca Leni'nin çekingenliğinin de onunkinden aşağı kalır yanı yoktu; bunu bilmeniz gerek. O ilk gördüğü andan itibaren Leni'ye tapıyordu, Leni onun için Floransalı Bionda'nın tuhaf bir biçimde yeniden canlanışı ya da ona benzer bir yaratıktı, Leni'nin aşırı derecede kuru Rhein bölgesine özgü ağzı, kendini ifade ederkenki aşırı kuru tavırları bile onu yıldırmıyordu. Onun anlayışına göre Leni'nin tamamen bilgisiz oluşu ve kafasındaki birazcık ezoterik mistisizmi açığa vursaydı bile bunlardan etkilenecek değildi. Bilemezsiniz bizler –bununla Heinrich, Margret ve kendimi kastediyorum– ikisinin arası olsun diye neler yaptık. Unutmayınız ki fazla zamanımız yoktu: 1939 Mayısı ile 1940 Nisanı arasında belki ancak sekiz kez gelmişti Erhard. Tabii Heinrich ile ben birbirimize bir şey söylemiş değiliz, ancak göz kırpmakla yetindik, ikisinin birbirine nasıl âşık oldukları meydandaydı. İkisini böyle âşık görmek çok tatlıydı,

belki yatmadıkları için de yakınmamak gerekir. *Kameraden auf See*[1] gibi boktan ya da *Auchtung! Feind hört mit*[2] gibi budalaca filmler için onlara bilet aldım, hatta onları *Bismarck* filmine bile yolladım, düşünüyordum ki, program üç saat sürer, içerisi karanlık, ana rahmi gibi sıcak, mutlaka birbirlerinin elini tutarlar, belki de (çok acı bir gülüş. Yazar) öpüşmeyi akıl ederler, iş bu raddeye geldi mi de nasılsa ileriye de gider, ama hiçbir şey olmadı, hiçbir şey. Onunla müzeye gitti ve ona Bosch sanılan tabloların orijinal Bosch'tan nasıl ayırt edileceğini açıkladı, Schubert tımbırdatmaktan Mozart'a geçirmeye çalıştı onu, okuması için şiirler verdi, sanırım Rilke'nin şiirlerini, sonra da şimşek gibi çakan bir şey yaptı, kendisi Leni için şiirler yazdı. Eh Leni de öyle sevimli bir yaratıktı ki, –şimdi de öyle ya– bana sorarsanız ben bile hayrandım ona, bu Erhard ile nasıl dans ettiğini bir görmeliydiniz, birlikte gezmeye gittiğimizde, –ben, kocam, Heinrich, Margret ve ikisi– insan onlar için büyük bir yatak dilerdi hemen, başka bir şey değil, bu yatakta birbirlerini hoşnut etmeliydiler. Erhard Leni için şiirler yazdı, en şaşılacak nokta ise Leni'nin bunları bana göstermesiydi, oysa oldukça cesur şiirlerdi, hiç çekinmeden kızın göğüsleri üzerine şiir yazıyordu, onlar için 'suskunluğun büyük beyaz çiçeği' sözcüklerini kullanıyor ve bu çiçeği 'açacağından' söz ediyordu; çok iyi bir kıskançlık şiiri de yazdı, belki de bastırabilirdi bu şiir: 'İçtiğin kahveyi, ekmeğine sürdüğün tereyağını kıskanıyorum, diş fırçanı, içinde yattığın yatağı kıskanıyorum.' Demek istediğim şu ki bunlar açıkça koyuyordu durumu ortaya, iyi ama yalnız kâğıtta kaldı, kâğıtta..."

Leni ile Erhard arasında kendisinin, Heinrich'in ve

1. "Deniz Üzerinde Dostlar", Heinz Paull, 1938.

2. "Dikkat! Düşman Dinliyor", Arthur Maria Rabenalt, 1940.

diğerlerinin bilmediği bir yakınlaşma doğup doğmadığı sorulduğunda, Lotte şaşırtıcı biçimde kızardı (bu kadar yorucu araştırma içinde kızaran bir Lotte'nin sevindirici olduğunu, yazar itiraf eder), ve şöyle dedi: "Hayır, oldukça kesin biliyorum, çünkü bir yıldan biraz uzun bir süre geçtikten sonra Alois Pfeiffer'le çıkıp sonra da budalaca davranarak onunla evlendi, adam daha sonra müthiş bir sevinçle ağabeyi Heinrich'e böbürlenmiş, o da bana saf saf anlattı 'Leni'yi dokunulmamış bulmuş' diye." Lotte'nin kızarması devam ediyordu. Ona, bu Alois Pfeiffer'in kardeşi Heinrich'e hem de kendisinin ele geçirmediği bir ganimetle belki de övünmüş olabileceğini sorduğumuzda, ilk kez kuşkuya düştü ve, "Palavracı olduğu su götürmezdi, siz aklıma bir şey getiriyorsunuz. Hayır," kısa süre başını salladıktan sonra, "hayır, olamaz, ikisinin de eline yeterince fırsat geçmiş olmasına rağmen, bence gerçekleşmedi, hayır hayır," dedi ve şaşırtıcı biçimde yüzü gene kızardı. "Leni kocası öldüğünde bir dul gibi davranmadı, bilmem ne demek istediğimi anlıyor musunuz, eğer gerçeğin kendisini öğrenmek istiyorsanız o platonik bir dul gibi davrandı." Bu açıklama yazara oldukça açık göründü, gene de kızlık adı Berntgen olan tanık Lotte Hoyser'in dobralığına hayranlık duymuş, ama gene de tam tatmin olmamıştı, onun bu anlatım yeteneğini bu kadar geç keşfettiği için üzülüyordu. Onu şaşırtan Leni'nin yaşamının o döneminde iletişim sağlaması, hatta konuşkan oluşuydu. Buna karşılık şimdi daha dalgın, daha sessiz, eskisi kadar hazırcevap olmayan Lotte Hoyser, yazara arada bir neredeyse düşüncelere dalarak yaptığı açıklama ile onu şaşırttı: "Bu Erhard'ı sevdiği, onu umutla sevdiği kesindi, bununla neyi kastettiğimi belki düşünebilirsiniz, bazen bana öyle gelirdi ki, sanki o inisiyatifi eline almamak için kendini zor tutuyordu; ama size bir şey söyleyeyim ya bir sır vereyim, ben bir seferinde Leni'nin tıkanmış bir tuva-

leti nasıl temizlediğini gördüm, kıza şaştım da kaldım. 1940 yılında bir pazar gecesi Margret'in evinde oturmaktaydık, bir şeyler içtik, biraz dans ettik –benim Wilhelm de vardı– birden tuvaletin tıkalı olduğu anlaşıldı, iğrenç bir şey. Birisi tuvalete bir şey atmış, sonradan görüldü ki oldukça büyük, çürük bir elma, bütün tuvalet yolunu tıkamış. İlkin adamlar işe girişti, ilk denemeyi yapan Heinrich bir sonuç alamadı, bir demiri içeri sokuşturup durdu, sonra Erhard oldukça deneyimli gibi banyodan aldığı boruyu deliğe uzatıp fiziksel bir basınç elde etmeye çalıştı, ama boruyu deli gibi oynatıyor, iğrenç bir karışımın oluşmasına yol açıyordu, sonra da aslında tesisatçı, daha sonra tekniker, en sonunda da çizimci olan Wilhelm, kocam, korkunç işkilli biri olarak çıktı ortaya, Margret ve ben iğrendiğimiz için bir şey yapamadık, kim çözdü sorunu biliyor musunuz? Leni. Doğrudan doğruya eliyle, sağ elini, bugün bile görürüm güzel beyaz kolunu dirseğine kadar sarımsı pisliğe sokup kirletti, elmayı eliyle kavradı, çöp tenekesine attı, o korkunç pislik yağ gibi kayıp gitti tuvaletten aşağıya ve Leni yıkandı, iyice yıkandı, birkaç kez yıkandı, sonra kollarını ve ellerini kolonyayla ovdu, şimdi gene anımsıyorum yıldırım gibi çarpan bir de söz etti ve 'Ozanlarımız en cesur tuvalet temizleyicileriydi,' dedi. Yani demek istiyorum ki gerektiğinde işe el koyar ve hallederdi, belki de sonunda bu Erhard'a da el atmıştır; böyle olsa onun canına minnet olurdu tabii. Ayrıca aklıma bir şey daha geliyor; bu Margret'in kocasını içimizden hiç kimse görmedi."

Lotte Hoyser'in ifadesi Margret'inkine tam olarak uymadığından, Margret bir kez daha sorgulamaya alındı. Lotte'nin sözünü ettiği topluluk birkaç kez onun evinde

bir araya gelip dans etmiş miydi; "Flensburg Olayı" olarak adlandıracağımız olaydan önce de Heinrich'le yakın ilişkisi olmuş muydu? Margret viskisinden büyük bir yudum içip, yumuşak, melankolik bir havaya büründükten sonra: "Sonuncusunu kesinlikle evetlerim, nihayet ben ne olduğunu bilirim değil mi, yadsımak için de bir nedenim yok. O sıralar bir hata işledim ve kocamla Heinrich'i tanıştırdım. Schlömer eve seyrek gelirdi, hiçbir zaman onun ne iş yaptığını anlayamadım, silah işiyle mi uğraşıyordu, yoksa ihbarcı mıydı? Yeterince parası vardı. Benden, telgraf yolladığında 'onun için hazır olmamı' isterdi o kadar. Benden yaşlıydı. O zamanlar otuzlarının ortalarındaydı. Can sıkıcı bir insan değildi, şıktı falan, şu dünya insanı dedikleri cinstendi, ikisi birbiriyle iyi anlaştı. Heinrich olağanüstü bir sevgiliydi ama evliliğe ihanet edecek biri değildi, hiç değilse o zaman değildi, ben her zaman ihanet eden biri oldum, ama o değildi, kocama rastladıktan sonra çekindiğinden birlikte olamadık. Diğer konu ise –ki bunu size yalnız Lotte anlatmış olabilir– yani onu iki kezden daha sık gördüğüm, onunla dans ettiğim, burada evimde başkalarıyla birlikte olduğumuz doğru, ama topu topu dört kezden fazla görmedik birbirimizi."

Erhard ile Leni'nin ilişkisi sorulduğunda Margret gülümsedi ve şunları söyledi: "Ben bu işi derinlemesine bilmek istemiyorum, o zamanlar da bilmek istememiştim. Beni ne ilgilendirir ki? Ayrıntılar umurumda değildi ve hiç ilgimi çekmezdi. Öpüştükleri, hiç olmazsa el ele tutuşup mutlu oldukları, burada benim evimde, Lotte'nin evinde ya da Gruyten'lerin evinde yatağa girip girmediklerini nasıl bilebilirim; ama ikisinin ilişkisini olağanüstü buluyordum, ya Leni için yazıp gönderdiği şiirler? Leni onları saklayamadı, bu birkaç ay içinde içine kapalılığından sıyrıldı, ama sonra büsbütün kapandı gene. Leni'nin birlikte olduğu ilk erkeğin Erhard mı, yoksa o

budala Alois mi olduğunun ne önemi var? Bırakın bunları. Erhard'ı sevdi, ince duygularla, arzuyla bağlandı ona, sizi temin ederim ki, o zamana dek aralarında bir şey geçmemişse bile, bir sonraki izinde mutlaka geçecekti, ama sonun nasıl olduğunu biliyorsunuz. Danimarka'da bir mezarlık duvarının dibinde. Yok oldular. Leni'ye sorsanıza."

Leni'ye sorsanıza! Söylemesi kolay. O kendisine soru sorulmasına izin vermiyor, sorulduğunda da yanıtlamıyor. Yaşlı Hoyser Erhard hikâyesini "dokunaklı, ama doğrudan doğruya romantik bir ilişki" olarak niteliyor, "Sonu çok acıklı, o kadar!" diyor. Rahel ölmüş, şu B.H.T. Erhard konusunda tabii bir şey bilmiyor. Leni'nin manastırı sık sık ziyaret ettiği bilindiğinden, Rahel mutlaka birtakım bilgilere sahipti. Pfeiffer'ler çok sonraları yaşamına giriyor, onlara mutlaka "değerli olan" hiçbir şeyini anlatmamıştır. M.v.D. Erhard olayının "değerli" olduğunu belirtmiş, yazar da iç çekerek bu düşünceye sığınmıştır.

Yazar, onun Frau Gruyten hakkında söylediği şeylerden sonra aceleyle vardığı bazı hükümleri düzeltmek zorunda kaldı. Frau Gruyten ve kocası söz konusu olmadıkça van Doorn en ince bilgileri vermeye hazırdı. "Ah," dedi, yaşlılığını geçirdiği kırsal bölgede, sarmaşıklar, sardunyalar ve begonyalar arasında, güvercinlere yem atarak ve fino köpeğini okşayarak, "Leni'nin yaşamındaki bu kıymetli olayı bulandırmayın. Bir masal gibiydi, ikisi tamamen bir masal alemindeydiler. Birbirlerine öylesine âşıktılar ve öylesine güveniyorlardı ki, ben onları birkaç kez oturma odasında otururlarken gördüm –bu oda Leni'nin şimdi Portekizlilere kiraladığı odadır– büfeden en iyi porselenler çıkarılmış, onlarla çay içiyorlar, aslında Leni çayı hiç sevmezdi, ama onunla birlikte içerdi, Er-

hard da askerlikten pek yakınmazdı ama nefret isteksizliğini açıkça gösterir, Leni onu avutmak için elini koluna koyardı, bu hareket bile duygularının ya da duygusallığının gerçek bir devrimini oluştururdu Erhard'ın. Erhard'ın Leni'ye tam sahip olması için yeterince şansı vardı, zamanı da, Leni hazırdı, oldukça kaba bir sözcük kullanmama izin verirseniz, hazır yatmış onu bekliyordu derim, ben bu konuda konuşacaksam şunu söylerim: Leni sabırsızlanıyordu, evet evet sabırsızlanıyordu, biyolojik açıdan da; sinirli değildi, hayır, ona kızmıyordu da, eğer birkaç gün üst üste orada olabilseydi çocuk, her şey bambaşka gelişecekti tabii. Ben yaşlı bir kız olarak kaldım, erkeklerle doğrudan doğruya bir ilişkim olmadı, ama onları oldukça iyi izledim, sorarım size, bir adam cebinde dönüş biletiyle gelir, kafasında sürekli olarak yolculuk planı, kışlanın kapısı, önceden saptanmış bir saatte bu kapıdan geçmesi gerekirse ya da sürekli olarak savaşa gideceklerin listesini düşünürse ne biçim bir durumdur bu? Size yaşlı bir kız olan ben –Birinci Dünya Savaşı'nda genç kız olan, ikincisini ise uyanık bir kadın olarak izleyen ben– söylüyorum ki izne çıkmak hem erkek için hem de kadın için korkunç bir şeydir. Herkes erkeğin ne zaman izne geleceğini bilir, ikisinin niyetinin ne olduğunu herkes bilir –bu her seferinde açık bir düğün gecesi gibidir ve insanlar, özellikle bizim köydekiler değil, kenttekiler de hiç de aşırı duyarlı davranmazlar, alaylı sözler ederler– Lotte'nin Wilhelm'iyle de öyle oldu, çok duygulu bir insandı, her seferinde kıpkırmızı olurdu, babam savaş sırasında izne geldiğinde sanıyor musunuz ki benim ne olacağından haberim yoktu? Erhard'ın da Leni'yi fethetmek için zamana ihtiyacı vardı, nasıl yapabilirdi ki başka türlü, zamanları hep sıkışıktı, üstüne mi gitseydi, o yapamazdı bunu. Şiirleri duygularını açıkça ortaya koyuyordu, hatta ileri bile gidiyordu.

'Bir zamanlar dönüşeceğim topraksın sen,' diyordu, daha açık belirtilebilir mi? Hayır, onda eksik olan zamandı, zamanı yoktu. Düşünün bir kez, topu topu Leni'yle bir arada yalnız kaldığı süre yirmi saati bile geçmez, atılgan biri de değildi doğrusu. Leni bu nedenle ona kızmadı, ama üzüldü, çünkü hazırdı, evet annesi bile biliyordu durumu, üstelik istiyordu da, söylüyorum size. Leni'nin en güzel giysisini giymesine özen gösteriyordu, yuvarlak açık yakalı, safran sarısı elbisesini, takısını, taze koparılmış kiraz gibi duran mercan küpelerini takmasını sağlıyordu, ona kendi şık takılarını ve parfümünü veriyordu, onu bir gelin gibi hazırlıyordu, o bile biliyor ve istiyordu ama zaman kıttı, yalnızca zaman, biraz daha fazla olsaydı kadın olacaktı, öyle işte. Leni için çok kötü oldu."

Frau Schweigert'le bir kez daha görüşmek kaçınılmaz olmuş, kapıcı aracılığıyla telefonla gelinebilir mi diye sorulmuş, pek içten olmasa da "Buyursun," demiş, gözle görülür biçimde sabırsızca, çay içerek, ama çayından ikram etmeyerek "birkaç sorunun daha" kendisine sorulmasına izin vermiştir; evet, oğlu bu "eh, peki deyip duran kızı" ona bir kez getirmiş; getirmek ve tanıştırmak arasındaki farka önem veriyordu, çünkü tanıştırmak söz konusu olamazdı, kızı zaten çok önceden tanıyordu, onun eğitim süreci ve eğitim yolu hakkında da bilgisi vardı; tabii ki burada "âşık olma vardı işin içinde", ama evlilik denilen olası bir sürekli birleşme düşüncesini olanaksız diye nitelendirerek bir kez daha reddetti, kız kardeşinin kızın babasıyla yaptığı evliliğe karşı çıktığı gibi; sorulmadan kızın kendisini bir kez de yalnız olarak ziyaret ettiğini söyledi, –hakkını vermek gerekirmiş– terbiyeli bir biçimde çay içmiş onunla birlikte, konuşmanın

konusu ise, her ne kadar şaşırtıcı gelse de gene de doğruymuş, fundalarmış, kız ona fundaların ne zaman çiçek açtıklarını sormuş, acaba şimdi mi çiçek açıyorlarmış? "Mart sonuna doğruydu, bilmeniz gerekir, ben budala biriyle konuşurmuşum izlenimini edindim. Mart sonunda, üstelik de savaş yılı 1940'ta Schleswig–Holstein'da fundalar çiçek açar mıymış, kız Atlantik ve kaya fundaları arasındaki farktan tamamen habersizmiş, onların toprak koşulları hakkında da bilgi sahibi değilmiş." Frau Schweigert sonunda her şeyin yolunda gittiğini söyledi, oğlunun Alman Nazi ordusunun idama mahkûm etmesiyle ölmesine onun Leni'yle olası bir evlilik yapmasından daha iyi baktığı açıkça ortadaydı.

Haince katı tavrına karşılık Frau Schweigert'in bazı konuların arka planını aydınlattığını kabul etmek gerekir; kuşkulu "İrlandalılar" konusu açıklamış ya da hiç değilse onun açıklanmasına katkıda bulunmuştur, Leni' nin 1940 Martı'nın sonunda kendisini Erhard'ın annesini ziyaret edecek kadar alçaltması ve onunla Schleswig-Holstein'daki fundalıklar hakkında konuştuğu düşünülecek olursa, van Doorn'un ifadesine göre hazır, Lotte Hoyser'in düşüncesine göre ise eyleme geçmeye hazır olduğu ortaya çıkar, onun bir yaz gecesi yıldızlı gökyüzü altındaki fundalık yaşantısı hatırlanacak olursa, tarafsız kalındığında bile, Erhard'ı kuzeyde ziyaret etme fikrini taşıdığı ve onunla fundalıkta doyuma varma isteği gösterdiği sonucu ortaya çıkar, bitki ve iklim koşulları nesnelleştirildiğinde bile böyle bir niyetin nem ve soğuk karşısında gerçekleşemeyeceği sonucu ortaya çıksa da saptanmış bir gerçek vardır ki o da Schleswig-Holstein' daki bazı fundalık kesimler gerçekten de, hiç değilse yazarın deneylerine göre bazen mart ayında, çok kısa bir süre için olsa da sıcak ve kurudur.

Durmadan, ama durmadan sıkıştırılan Margret sonunda baklayı ağzından kaçırdı, Leni ona bir erkekle bir araya gelindiğinde neler yapılacağı konusunda akıl danışmış, Margret ana babasının geniş, yedi odalı, zaman zaman oldukça sakin olan evini önerdiğinde Leni değil, Margret kızarmış, ama Leni başını sallamış olmaz anlamında, sonunda bu evde kendi odasını önermiş, kapısını kilitlersin, kimseyi içeriye sokmazsın demiş, ama Leni gene başını sallamış, sabırsızlanan Margret'in nihayet oteller olduğunu söylediğinde, Leni o genç mimarla geçen başarısız macerasını anımsatmış (ki henüz çok zaman geçmemişmiş üzerinden) ve ona Margret'in, "Leni'nin o zamana kadar yaptığı en içten açıklama," diye çekinerek söylediği düşüncesinden söz etmiş, bu düşünceye göre "bu iş" asla "yatakta" olmamalıymış, dışarıda olmalıymış. "Açıkta, açıklıkta. Bu birlikte yatağa girme durumu değil benim aradığım," demiş. Leni olası bir evlilikte zaman zaman yatakta olma durumunun kaçınılmaz olduğunu kabul ediyormuş, ama Erhard'la hemen ilk anda yatağa girmek istemiyormuş. Flensburg'a gitmeye kesin kararlıymış, ama sonradan mayıs sonunda gitmeye karar vermiş, Erhard'la randevusu askerî tarih tarafından engellenmiş bir hayal olarak kalmış. Yoksa öyle değil mi? Kimse kesin olarak bilemiyor bunu.

1940 Nisanı ile 1941 Haziranı arasındaki yıl tüm aile ve aile dışı tanıkların ifadelerine göre bir tek tanımlamayı hak ediyor: karanlık. Leni yalnızca neşesini yitirmekle kalmamış, yeniden suskun olmuştur, üstelik iştahı da kapanmıştır. Otomobil kullanma isteği geçici olarak yok olmuş, uçma zevki –babası ve Lotte Hoyser'le birlikte üç kez Berlin'e uçmuştu– kaybolmuştur. Haftada

bir kez yalnızca direksiyonun başına geçmiş ve birkaç kilometre uzaktaki Rahibe Rahel'e gitmiştir. Orada bazen uzunca kalmıştır, Rahel'le neler konuştuğu öğrenilememiştir, B.H.T.den de, o Rahel'i Mayıs 1941'den sonra sahafta görememiştir –kendisi de ya tembellikten ya da akıl edemediğinden– onu ziyaret etmeyi düşünememiştir. 1940-1941 yılının yazında, sonbaharında, kışında bir rahibe manastırının dev büyüklükteki meyve bahçesi, yalnız siyahlar giyen on sekiz buçuk yaşında genç bir kız, üzüntüsünün dışarıya vuran tek ürünü gözyaşları. Birkaç hafta sonra Lotte'nin kocası Wilhelm Hoyser'in ölüm haberi de geldiğinde yaşlı Hoyser'in, Lotte'nin ve beş yaşındaki oğlu Werner'in çevresinde ağlayanların çemberi genişliyor, o zamanlar henüz ana rahminde olan en küçük oğlu Kurt'un ağlayıp ağlamadığı saptanamadı.

Yazar gözyaşları hakkında meditasyon yapmaya kendini yeterli ve uygun görmediğinden, gözyaşının oluşumu, kimyasal ve fiziksel bileşimi hakkında el altında bulunan bir başvuru kitabından bilgi edinmeyi doğru bulmaktadır. Adı tartışmalara yol açmış bir firmanın 1966 baskısı yedi ciltlik ansiklopedide gözyaşları hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Gözyaşları. Latincesi *lacrimae*, gözyaşı torbalarından akan sıvı, gözün yuvarlağı altındaki munzam tabakayı ıslatır, gözün kurumasını engeller, gözü yabancı küçük cisimciklerden korur, yıkar; gözün iç açısına, oradan da gözyaşı burun kanalına akar o (o herhalde sıvıdır. Yazar). Bir tahriş (iltihap ya da yabancı bir cisim) ya da ruhsal heyecan gözyaşı akışını çoğaltır (ağlama)." Aynı ansiklopedide *ağlamak* maddesinde şunları okumak mümkün: "Ağlamak → gülmek gibi bir krizin açığa vuruş biçi-

mi. Yani: acının, duygulanmanın, öfkenin ya da mutluluğun. *Psikolojik* olarak (vurgu yazara ait değildir) ruhsal özgürleşme denemesi. Gözyaşlarının akışı, hıçkırık ya da sarsıntıyla bir arada oluşu, istem dışı sinir sistemi ve küçük beyinle bağlantılıdır. Her an ağlamaya hazır olma ve ağlama krizi depresif durumlara bağlıdır, manik depresif hastalıklarda, mültipl sklerozda görülür."

Bu basit olayların anlatışıyla ilgilenenleri ve bir → işaretiyle bakınız diye işaret edilen diğer refleksi anlamak isteyenleri bu ansiklopediyi almaktan ya da hiç değilse açıp karıştırmak zahmetinden kurtarmak için burada ilgili paragrafı da vermeyi uygun gördük.

"Gülmek, *antropolojik* (aşağıdakiler de dahil olmak üzere, buradaki vurguların hiçbiri yazara ait değildir) kriz haline varan ruhsal duyguların gövdesel anlatımı → ağlamak. *Felsefi* gülüş Buddha'nın bilge gülüşü, Mona Lisa'nın özgüvenli gülüşü. *Psikolojik* sevincin, şakanın, alayın karşısında gösterilen bir tepki işareti. Çocuksu, alaycı, rahatlık dolu, rahatlatıcı, kötü niyetli, şımarık, kuşkucu gülüş, ruh ve karakter değerleri. *Patolojik* sinir sisteminin bozulmasında, psikozlarda zorlama gülüş, isterik gülüş, yüz hatlarının değişmesiyle oluşan alaycı gülüş. *Sosyal* olarak gülme bulaşıcı olarak görülür (tahayyül etme yoluyla hareketin düşünsel motoru)."

Burada aşağı yukarı duygusal ve kaçınılmaz bir biçimde de trajik döneme girilmesi gerektiğinden, donanımı kavramlarla saptamak ve tamamlamak daha doğru olur: Bu ansiklopedik sözlükte *Glück* (mutluluk) kavramı eksiktir, *Gluck*, Christoph Willibald, Ritter von ile *Glucke* sözcüğü arasına "*Glück auf*" (başarılar) sözcüğü girmiştir, *sonsuz saadet* sözcüğüne ise rastlanmıştır, bu da "tamamlanmış ve sürekli yaşam içeriği; her insan doğal olarak onun için çabalar, tüm yaşamını belirleyen bu en son ruh tatminini bulmak kendi seçimine dayanır; Hıris-

tiyan öğretisine göre gerçek mutluluğun sonsuz saadet'te olduğuna inanılır."

"Ruh yüceliğinin, tamamen acısız ve günahsız durumu tamamlanmış mutluluğun, tüm dinler tarafından dünya tarihinin anlamlı bir amacı olması istenir. *Katolik* inanca göre önce Tanrı'nın varoluşundaki sonsuz ruh yüceliğine sahip oluş; sonra insandaki (ve meleklerdeki), ruh yüceliği, Tanrı ile bütünleşmede onun ruh veren yaşamına bağışlayıcı katılımı, İsa yüceliğinin (tanrısal yücelik) zamansal yaşamındaki başlangıç ve sonsuz ruh yüceliğine geçiş → diriliş, yeniden biçim alışıyla tüm gerçeğin tamamlanması. Protestan inanca göre Tanrı'nın buyruğuyla bütünleşmiş birleşme, insanın asıl belirlenişi, selameti ve kurtuluşu."

Gözyaşı, ağlama, gülme ve sonsuz mutluluk yeterince anlatıldığından ve yeri gelince her zaman kitaplara başvurulabileceğinden bu rapor artık ruhsal durumların anlatımıyla daha fazla ilgilenmek durumunda değildir, arada bir bu kavramların ansiklopedideki açıklamaları kastedildiğinde baş harflerinin verilmesiyle yetinilecektir.

G., g. ve a., yalnız kriz durumlarında ortaya çıktığından burada belki de yaşamları boyunca kriz geçirmeyen, başına bir kriz gelmeyen ya da krizlerine engel olanlara, hiçbir zaman bir tek g. akıtmayanlara, a.dan kurtulanlara, hiçbir insanın ardından g. dökmeyenlere ve kurallara uygun biçimde g.lerini bastıranlara mutluluk dilekleri bahşedilmelidir. Gözyaşı torbaları hiç çalışmamış olanlara, bütün olaylardan kuru gözlerle sıyrılmış ve g. kanallarını hiç kullanmamış olanlara ne mutlu. Beyninin kökünü kontrol altında tutan ve varoluşlarının sürekli kendi güveni içinde hiçbir zaman bilgelik dışındaki bir başka varoluş duygusu ile gülmek ya da gülümsemek zorunda kalmayanlara ne mutlu! Varoluşlarında tamamen kendilerine güven duyan Buddha ve Mona Lisa, yaşayın siz.

Acı'ya da değinmek gerekli olduğundan, burada ansiklopedideki tüm bölümü almak yerine, onu kısaltarak en önemli cümlesini aktarmak doğru olacak: "A. duymanın ölçüsü kişiye göre değişir, çünkü önce bedensel olan a.ya sonradan ruhsal a. eklenir. İkisi birlikte öznel a.yı oluşturur."

Leni ve tüm ilgililer yalnız a. hissetmekle kalmamış aynı zamanda çekmişlerdir, bu yüzden donanımımızı tamamlamak için ansiklopedik sözlükteki *acı* bölümünün en önemli cümlesini buraya hemen aktaralım: "O (a) hayatıyla ilgili öğeler üzerindeki etkinin büyüklüğüne ve kişinin yapısının duyarlılığına göre çoğalır." Gülmek ve acı çekmeyi de bundan sonraki ruhsal durumları aktardığımızda baş harfleriyle kısaltarak vereceğiz.

Kesin olan bir nokta Gruyten ve Hoyser ailelerinin tüm fertleri, her iki aileye de aynı biçimde bağlı olan Marja van Doorn dahil olmak üzere, yaşamlarının oldukça büyük öğelerinden yaralanmışlardı. Leni'de ürkütücü bir durum ortaya çıktı; zayıflıyordu, dışarıdan kişiler ona "sulu göz" unvanını takmıştı, şahane saçları dökülmedi ama, soldu, Marja'nın olağanüstü çorba pişirme sanatı –ki o da gözyaşları dökerek hazırlıyordu onları– o zengin çorba bilgisini Leni'nin önüne koyuyor, en taze ekmekçikleri alıp getiriyordu, ama bütün bunlar Leni'nin iştahını değiştirmede bir rol oynamıyordu. Babasının yanında çalışan bir görevlinin o zamanlar çektiği, sonradan Marja'ya geçen fotoğraflar, Leni'yi oldukça sıska gösteriyor. Acı ve ıstıraptan, ağlamak ve gözyaşı dökmekten güçsüz kalmış, gülümsemenin en ufak bir izi dahi yok. Lotte Hoyser, "Leni gerçek bir dul olamadı," derken yoksa yanılmış mıydı? Yoksa Leni daha derin bir yerde,

Lotte'nin bile anlayamadığı bir yerde, hem de platonik olmayan bir dul muydu? Leni'nin öznel acısı gerçekten büyük olmalı. Diğerlerinde de aynıydı. Babası yalnız derin düşüncelere dalmayıp melankoliye yakalandı, yanında çalışanların hepsinin doğruladığına göre "artık kendini işe veremez oldu". Yaşlı Hoyser ve Lotte de (kendi ifadesine göre) yıkıldıklarından artık Lotte "eski Lotte" değildi, Frau Gruyten zaten yatak odasından dışarı çıkmıyordu, "ara sıra birkaç kaşık çorba içiyor, yarım dilim tost ekmeği yiyiyordu" (M.v.D.), ölüme doğru kayıyordu, bu koşullar altında işlerin iyi gitmekle kalmayıp genişlemesinin nedenini ancak yaşlı Hoyser'in sözleri ile açıklayabiliriz: "Firma o kadar iyi kurulup yerleşmişti ki, Hubert'in işe aldığı ekonomistler, plan ve inşaat uzmanları o kadar dürüsttüler ki, işler yürüdü, hiç değilse bir yıl için, o yıl Hubert de ben de hiçbir işle ilgilenemedik. Ama artık askerden dönenlerin zamanı gelmişti, bu arada birkaç yüz kişi oldular ve işleri ele geçirdiler."

Yaşlı G.nin yaşamında karanlık kalmış bir dönem için gidip Lotte Hoyser'i tanık olarak dinlemek tuhaf olurdu, bu yüzden onun kesin ve nefis soğukkanlılığından vazgeçmek zorunda kaldık.

Oldukça modaı bir terim kullanacak olursak, kendisi bir yıl sonra, yani 1940 Nisanı ile 1941 Haziranı arasında onun "sürekli refakatçisi" olmuştu. Herhalde Gruyten de onun sürekli refakatçisiydi, ikisinin de avuntuya gereksinmeleri vardı, sonuçta avuntuyu bulamamış olsalar da.

Yolculuk yapıp durdular, hamile dul ile melankolik adam, oğlu ve yeğeninin başına gelen acıklı sonla ilgili dosyaları okumadı, Lotte ve Hoffgau'nun durumu kısaca anlatmalarını dinledi yalnız; arada sırada "Kahrolası

Almanya!" diye mırıldanan adam, güya bir inşaat alanından öteki inşaat alanına gidip duruyordu, bir otelden ötekine, ama aslında hiçbir yerde ne planlara, ne dosyalara, ne de inşaat alanlarına bakıyordu. Tren ya da otomobille seyahat ediyor, ara sıra uçağa da biniyor, acıklı bir biçimde beş yaşındaki Werner Hoyser'i –ki o şimdi otuz beş yaşında, kendine ait modern döşeli şık bir eve sahip, Andy Warhol'a hayranlık duyuyor, vaktiyle ondan bir resim almadığına bin pişman, pop ve seks düşkünü, müşterek bahis bürosu sahibi– şımartıyordu, Werner Scheveningen, Mers les Bains, Boulogne sahillerindeki uzun yürüyüşleri, "dede Gruyten"in el sıktığını, Lotte'nin ağladığını çok iyi anımsıyordu, inşaat alanlarını, kalasları, "tuhaf giysili" işçileri (herhalde tutuklular. Yazar.) anımsıyordu. Gruyten ara sıra birkaç hafta evinde kalıyor, karısının yatağının ucunda oturuyor, Leni'nin de denediği şeyi boşuna deniyor, yani karısına İrlanda edebiyatından örnekler okumaya çalışıyor, –masal, efsane, şarkı– ama Leni gibi başarısız oluyor; Frau Gruyten yorgun başını sallıyor, gülümsüyor. A.sını daha çabuk atlatmışa benzeyen yaşlı Hoyser, eylülden itibaren g. de dökmemeye başlamış ve gene "şirkete gitmiştir", ara sıra şu şaşırtıcı soruyla karşılaşmaktadır: "İşler hâlâ bozulmadı mı?" Hayır. Hatta gelişmeye devam ediyor; eski askerler ayakta, birbirleriyle dayanışma içindeler.

Bu Gruyten henüz kırk bir yaşındayken mahvolmuş biri midir? Her yanda başka insanların oğulları yığınlar halinde ölürken o oğlunun ölümünü kabullenememiş midir? Kitap okumaya mı başlamıştır? Evet. Bir tek kitap. İlk vaftizi yapıldığında, 1913'te kendisine armağan edilmiş olan bir dua kitabını bulup çıkartmış ve "dinde

avuntu aramıştır" ("oysa hiçbir zaman inancı yoktu," yaşlı Hoyser). Okuduğu şey bir tek sonuç yaratmış ve para armağan etmiştir, Hoyser ve gelini Lotte'ye göre "yığınla", van Doorn'a göre "büyük miktarda" ("Bana da yığınla para verdi ve ben o zaman anamın babamın ufak çiftliğini ve biraz da araziyi tekrar satın aldım.") "Kiliselere gidiyor, ama oralarda bir-iki dakikadan daha uzun süre kalamıyordu" (Lotte). "Yetmiş yaşında göstermekte, henüz otuz dokuz yaşına girmiş olan karısı ise altmış yaşında göstermekteydi" (van Doorn). Karısını, bazen de Leni'yi öpmekte, ama Lotte'yi asla öpmemektedir.

Çöküş başlamış mıdır? O zamanlar aile doktoru olan, şimdi seksen yaşındaki Dr. Windlen, doktorlara mahsus sır saklama yaşını çoktan aştığından, eski muayenehanesinden kalma beyaz dolapların, beyaz sandalyelerin görüldüğü eski yapı evinde şimdilerde moda olan ilaç deliliğinin putperestlik olduğunu ortaya çıkarmakla uğraşmakta, Gruyten için "Tamamen, ama tamamen sağlıklıydı –ciğer, kalp, böbrekler, kan, idrar– herif günde bir sigara bile içmezdi, herhalde haftada bir şişe şaraptı içtiği. O mu hasta olacak? Hayır, asla, size şunu söyleyeyim ki, kim olduğunu biliyordu, ne yaptığını biliyordu. Ara sıra yetmiş yaşında görünmesi hiçbir anlam taşımaz, tabii ruhen ve moralman tamamen yaralanmıştı, ama organik olarak sağlamdı. İncil'den aklında kalan bir tek şey olmuştu: 'Haksız kazanılmış parayla kendinize dostlar edinin!' Bu durum da ruhu etkiler."

Leni dışkısına hâlâ çok önem veriyor muydu? Herhalde vermiyordu. Rahel'i daha sık ziyaret ediyordu, bunu anlatıyordu da. "Tuhaf şeyler oluyordu," diyor Margret. "Hiçbirine inanmadım, sonra bir kez onunla birlik-

te gittim ve doğru olduğunu gördüm. Haruspica artık çalışmıyordu, 'tuvalet rahibesi' bile değildi. Resmî koro konseri ya da ibadet olmadığı zamanlarda kiliseye girmesine izin veriliyordu. Küçük odasına bile sahip değildi artık, yukarıda çatı arasında eskiden süpürge, faraş, vim, toz bezinin durduğu daracık yerde oturuyordu ve bizden ne istedi biliyor musunuz? Sigara! Ben o zamanlar sigara içmiyordum, ama Leni ona birkaç tane verdi, hemen bir sigara yaktı ve içine çekti, sonra uçlarını kopardı, ben daha önce de başkalarının sigaraların uçlarını kopardıklarını görmüştüm ama, o bu işi çok iyi başarıyordu, uzmanlık gerektiren bir işti bu, tıpkı kodeste ya da hastanede tuvaletlerde yapıldığı gibi, son derece dikkatle sigaranın ateşini kesti, yere düşen külün içini karıştırdı bir lokma tütün kaldı mı diye, sonra her şeyi boş bir kibrit kutusuna doldurdu. Bu arada hep, 'Tanrı yakında, Tanrı yakında, burada!' diye mırıldanıp durdu. Deli gibi ya da alaylı söylemiyordu bunu, ciddiydi. Deli değildi, biraz düşmüştü, iyi yetiştirilmemiş gibiydi sanki. Ben bir daha oraya gitmedim, korktum doğrusu, sinirlerim zaten bozuktu, oğlan ve yeğeni ölmüştü, Schlömer evde olmadığı zamanlarda askerlerin yatıp kalktığı yerlerde dolaşır, sonra biriyle giderdim, daha on dokuzumdayken bitmiştim, rahibenin içine düştüğü durumu görecek halim yoktu, o tıpkı ölüme mahkûm edilmiş bir fare gibi kapatılmıştı, apaçık meydandaydı durum, daha da beter küçülmüştü, Leni'nin ona getirdiği ekmeği ısırıyordu, bana durmadan, 'Margret bırak bu işi, bırak!' diyordu. 'Neyi?' diye sorduğumda, 'Yaptığın işi!' diyordu. Artık cesaretim kalmamıştı, sinirlerim iyice bozulmuştu, bitmiştim, Leni daha yıllarca ona gitti. Komik şeyler anlatıyordu: 'Beni saklayacaklarına neden öldürmüyorlar ki?' diyormuş. Leni'ye de hep: 'Sen yaşamalısın, lanet olsun, yaşamalısın, duydun mu?' diyormuş – Leni ağladı. Çok sever-

di onu. Eh, sonradan ortaya çıktı tabii ('Ne?'), Yahudi olduğu, tarikatın onu hiç ihbar etmediği, bir taşınma sırasında kaybolmuş gibi gösterdiği, onu sakladıkları, ama fazla yiyecek vermedikleri. Çünkü onun yiyecek kartı yoktu, ama rahibelerin meyve bahçeleri ve şişmanlattıkları domuzları vardı. Yok, sinirlerim dayanmadı bunları görmeye. Küçük, yaşlı, büzülmüş kalmış bir fare gibi orada oturup duruyordu, yalnız Leni'yi onun yanına bırakıyorlardı, çünkü ısrar ediyordu, saf biri olduğunu da biliyorlardı. O rahibenin cezalandırıldığını sanıyordu. Sonuna kadar Leni bir Yahudi'nin ne olduğunu bilmiyordu. Ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu bilseydi de, 'Eh, ne olmuş?' derdi, yemin ederim. Leni'nin cesareti vardı, hâlâ da var. Yalnız rahibe, 'Tanrı yakında, yakında!' deyip sanki hemen kapıdan içeriye girecekmiş gibi kapıya baktığında durum zorlaşıyordu, ben korkuyordum, Leni korkmuyordu, o umutla kapıya bakıyordu, Tanrı oradan içeriye girse şaşırmayacaktı. Ama bunlar 1941 yılının başlarındaydı, ben askerî hastanede çalışıyordum, bana baktı ve, 'Yalnız yaptığın şey değil, aldığın şey daha da kötü, ne zamandan beri alıyorsun?' dedi. Ben, 'On dört gündür,' dedim. O, 'O zaman bırakabilirsin,' dedi. Ben, 'Hayır, asla bırakmam,' dedim. Morfin tabii. Siz bilmiyor muydunuz ya da hiç kuşkulanmadınız mı?"

Hiçbir zaman avutulması gerekmeyen biri olarak görülen tek kişi Frau Schweigert olmalı, Gruyten'lerin evine o sıralar sık sık gelip ölmek üzere olan kız kardeşini ziyaret ederek ona "kaderin insanı yıkmadığını, tersine güçlendirdiğini" anlatmaya çalışıyor, kocası Gruyten'in böylesine yıkılarak kötü bir ırktan geldiğini söylüyordu. Yavaş yavaş ölüme giden kız kardeşine, "Gururlu İrlan-

dalıları düşün!" demekten çekinmiyordu. Langemarck'tan söz ediyordu, Leni'nin açıkça görünen acısının nedenini sorup da bütün bu soruları yanıtlayan, bilgi veren van Doorn'dan Leni'nin onun oğlu Erhard için yas tutuyor olabileceğini öğrendiğinde, darılıyor. Şu "fundalıklar kızı"nın (gene "eh işte kızdan" daha iyi bir varyasyon. Yazar) kendisinin bile yas tutmadığı oğlu için yas tutması gerçeğini korkunç buluyor. "Bu ürpertici haberden" sonra ziyaretlerine son veriyor ve evi, "Ama bu da artık fazla fundalık," yorumunu yaparak terk ediyor.

Tabii o yıllarda da filmler gösteriliyor ve Leni de arada sırada sinemaya gidiyor. *Kameraden auf see, Es war eine rauschende Ballnacht*[1] filmlerini ve *Bismarck*'ı yeniden seyrediyor.

Yazar bu filmlerden herhangi birinin onu avuttuğundan ya da başka düşüncelere sevk ettiğinden kuşku duymakta.

O zamanlar moda olan şarkılardan "*Tapfere kleine Soldatanfrau*"[2] ya da "*Wir fahren gegen Engelland*" acaba avuttu mu onu? Kuşkulu kalacak.

Zaman zaman üç Gruyten de, ana, baba ve kız yataklarından çıkmıyor, karartılmış odalarda, hava alarmı verildiğinde bile odalarını terk etmiyor ve "günlerce, hatta haftalarca tavana dikiyorlardı gözlerini" (van Doorn).

Hoyser'ler bu arada hep birlikte Gruyten'lerin evine taşınıyor. Otto, karısı Lotte, oğlu Werner, önceden bilinen, hatta önceden iyice hesaplanan, ama gene de bir

1. "Başdöndüren Balo Gecesi", Carl Froelich, 1939.

2. İki marş: "Küçük Cesur Asker Karısı" ve "Melekler Ülkesine Doğru Gidiyoruz".

mucize gibi görünen bir olay oluyor, hatta bu olay sağlık getiriyor: Lotte'nin çocuğu doğuyor, 1940 yılının 21 Aralığını 22'ye bağlayan gece, hava bombardımanları altında, bir erkek çocuk, üç kilo iki yüz elli gram ağırlığında, beklenen zamandan biraz erken doğduğu için ebe hazır olmayıp "başka bir yerde meşgul" olduğundan (daha sonra anlaşıldığına göre bir kız çocuğunu doğurtmaktaymış), enerjik Lotte tıpkı van Doorn gibi birden zayıf ve çaresizleşiyor, bu sırada ikinci bir mucize gerçekleşiyor: Frau Gruyten yatağından kalkıp Leni'ye özenli, çevik gene de sevecen bir sesle yapılacak işleri söylüyor; Lotte'nin son sancıları gelince su ısıtılıyor, makas dezenfekte ediliyor, kundaklar ve bezler ısıtılıyor, kahve çekilip, konyak hazırlanıyor, buz gibi karanlık, yılın en karanlık gecesidir, iyice sıskalaşmış, artık "yalnızca bir deri bir kemik" kalmış (van Doorn) olan Frau Gruyten büyük bir iş başarmaktadır, açık mavi bornozu içinde durmadan komodinin üzerindeki gerekli araçları kontrol ederek, Lotte'nin alnına kolonya dökerek, ellerini tutarak, hiç ürkmeden bacaklarını ayırarak onu gerekli pozisyona getiriyordu ve hiç ürkmeden bebeği çıkartıyor, anayı sirkeli suyla yıkıyor, bebeğin göbeğini kesiyor, onun Leni'nin hazırladığı "sıcak, sıcak, sıcak" çamaşır sepetinin içine yerleştirilmesini sağlıyor. Bombaların yakına düşmesi onları hiç tedirgin etmiyor, Hoster adlı hava bombardımanları bekçisi durmadan elektriklerin söndürülmesini, herkesin sığınaklara inmesini istese de, ona büyük bir ustalıkla laf anlatıyor. Bu olaya tanık olan herkes (Lotte, Marja van Doorn, yaşlı Hoyser) hep bir ağızdan onun "bir jandarma gibi disiplinli" çalıştığından söz ediyor.

Bir doktor gerçekten yitirildi mi onda? Gene de "ana rahmini" temizliyor (Frau Gruyten, yaşlı Hoyser'e göre), sonu denetliyor, Leni ve Lotte'yle kahve ve konyak içiyor; o canlı van Doorn şaşırtıcı biçimde "bu olayla

başa çıkamayacak biri olarak ortaya çıkıyor" (Lotte), hiç yoktan bahaneler uydurarak zamanın çoğunu mutfakta geçirip Herr Gruyten ile Herr Hoyser'e kahve hazırlıyor, hiç durmadan "biz" diye konuşuyor ("Biz yaparız bunu, biz başarırız. Kendimizi alt ettirmeyiz, işte, biz vs."), çok hafif bir şekilde Frau Gruyten'i de eleştirerek, "Umarım sinirleri dayanır, aman Tanrım, umarım fazla gelmez bu ona," diyerek olayın geçtiği Lotte'nin odasından uzakta kalır ve ortaya işin en güç yanı bittikten sonra çıkar. Frau Gruyten kendi yeteneğiyle ortaya çıkardığı çocuğa bakmaya cesaret edemezken o küçük Werner'i elinden tutup yatak odasına girer ve, "Eh hadi şimdi küçük erkek kardeşimize bakalım," der. Sanki biri kuşku duymuş gibi yaşlı Gruyten yaşlı Hoyser'e, "Ben hep onun büyük bir kadın olduğunu biliyordum, bunu hep söyledim," der.

Birkaç gün sonra belirli gerilimler doğdu, Lotte ısrarla Frau Gruyten'in vaftiz anası olmasını istiyordu, o ise yanaşmıyordu, çocuğa Kurt adı verilmesi istenmişti (Willi'nin isteğiydi bu, kız olsaydı Helene konulacaktı), vaftize karşıydı. Kiliselere karşı alerjisi vardı, "hele şuradaki" diye söz ettiği vardı. (Hiçbir zaman hangisinin kastedildiği açıklık kazanmadı, ama Roma Katolik Kilisesi'ni kastettiği kesindi, çünkü başka Kilise tanımamıştı. Yazar.) Frau Gruyten bu duruma kızmamış, yalnızca "çok çok üzülmüştü", vaftiz analığını kabul etti ve oğlana doğru dürüst, elle tutulur, sürekliliği olan bir şey armağan etmek istedi ve ona kentin sınırında, anne babasının ölümünden sonra miras yoluyla elde ettiği, henüz üzerine bina yapılmamış bir arsa hediye etti, her şeyi titizce yaptı, notere gitti, yaşlı Gruyten de mutlaka yerine getireceği, ama ne yazık ki getiremediği bir söz verdi: "Evi de üzerine ben yaparım."

Ağır karamsar dönem geçmişe benziyor. Yaşlı Gruyten'in o zamana kadarki pasif lakayt melankolisi etkenliğe dönüşüyor: 16 Şubat 1941 günü sabahın erken saatinde büro binasına iki patlayıcı bombanın düşmesini "zaferle, hatta düşmanına sevinir gibi" (yaşlı Hoyser) karşılıyor. Ateşli bomba düşmediği ve patlamada yangın çıkmadığı için, "bütün bu harabenin yanması" umudu suya düşüyor; bir haftalık bir düzenleme işinden sonra, ki Leni bu işe isteksiz katılıyor, evrakların bir tanesinin bile kaybolmadığı ortaya çıkıyor, dört hafta sonra ise büro yeniden çalışmaya başlıyor. Gruyten oraya bir daha adımını atmıyor, çevresini şaşırtan bir şey gerçekleşiyor, "gençliğinde bile olmadığı kadar sosyalleşiyor" (Lotte Hoyser). Lotte Hoyser bu konuda: "Gerçekten tatlı, hoş bir adam oldu, büyük bir sürpriz. Her gün hepimizin bir araya gelerek saat dörtle beş arası kahve içmemizde ısrar ediyordu evde, Leni de katılmak zorundaydı, kayınvalidem, çocuklar, herkes. Saat beşten sonra babamla yalnız kalıp işin bütün ayrıntıları, hesap durumu, banka hesapları, planlar, inşaat alanları hakkında bilgi alıyordu, servet durumunu saptayıp avukatlarla, görevli hukukçularla saatlerce vakit geçirip –yalnız kendi üzerine olan firmayı– şirkete nasıl çevireceği hakkında bilgi alıyordu. Bir 'eski askerler' listesi hazırlandı. Kırk iki yaşında –üstelik de son derece sağlıklı– olduğu için askere çağrılabileceğini bilecek kadar kurnazdı, bu yüzden de kendisine müdürlük seviyesinde bir danışmanlık sağlamak istiyordu. Kendisine siparişleri veren yüksek mevkili hayvan heriflerin tavsiyesi üzerine –ki aralarında birkaç general de vardı ve görünüşe göre hepsi onun iyiliğini istiyordu– o titrini 'planlama şefi'ne çevirdi, ben personel dairesi müdiresi, babam mali danışman oldu, o sırada on sekiz buçuk yaşında olan Leni'yi müdire yapmayı beceremedi; Leni görev almak istemedi. Her şeyi düşündü, ama

bir tek şeyi unuttu, o da Leni'yi mali açıdan garanti altına almaktı. Sonradan skandal ortaya çıkınca hepimiz bunu neden yaptığını öğrendik, ama Leni ve karısı beş parasız kaldı. Her neyse, kendisi çok iyi biri olmuştu, daha da şaşırtıcı olan oğlundan söz etmesiydi, bir yıl boyunca oğlunun adı anılmamış, anılmasına da izin verilmemişti. Şimdi kendisi ondan söz ediyordu, kader ya da benzeri şeylerden söz edecek kadar aptal değildi, ama Heinrich'in 'pasif' kalmayıp 'aktif' bir biçimde ölmüş olmasını iyi bulduğunu söylüyordu. Ben bunu tam olarak anlayamadım, çünkü bu Danimarka öyküsü bana bir yıldan fazla bir süredir budalaca geliyordu ya da diyelim ki ben tuhaf buluyordum, ikisi de bir şey uğruna ölmeseydi, bugün diyorum ki 'bir şey uğruna ölmek' o şeyi ne daha iyi, ne daha büyük, ne de daha az budalaca yapar, sözün kısası tuhaf geliyor, bu konuda daha fazla bir şey de söyleyemem. En sonunda Gruyten firmanın yeni yapısını kurmuştu ve haziranda firmanın kuruluşunun on ikinci yılında bir eğlence düzenledi, bu eğlencede her şeyi açıklamak istiyordu. Tam olarak ayın on beşiydi, iki bombardıman arasına rastladı, sanki biliyordu böyle olacağını. Biz hiçbir şey hissetmiyorduk. Hiçbir şey."

Leni piyano çalışmalarını durmadan sürdürüyordu, daha yoğun ve "birden oldukça inatçılaşan bir suratla" (yaşlı Hoyser). Daha önce adı geçen Schirtenstein (kendi sözleriyle) "büyük ilgiyle değil ama, gene de biraz sıkılarak" pencere yanında düşüncelere dalmışken onu dinliyordu. "Sonradan bir haziran gecesinde birden dikkat kesilerek dinlediğimde, şimdiye kadar duyduğum en şaşırtıcı yorumu duymuştum. Birdenbire bir katılık, neredeyse soğuk bir katılık vardı yorumda, bunu şimdiye

kadar hiç duymamıştım. Şimdiye kadar bir yığın yorumcuyu parçalamış olan benim gibi yaşlı bir adamın sizi mutlaka şaşırtacak olarak sözlerine kulak verirseniz şunu söylemeliyim ki Schubert'i sanki yeniden keşfediyordum, çalan kimdi, söyleyecek durumda değildim, erkek miydi, yoksa kadın mıydı, bunu çalan bir şeyler öğrenmekle kalmamış aynı zamanda kavramıştı da ve profesyonel olmayanların böyle bir şey kavrayabilmeleri oldukça ender rastlanan bir olaydır. Burada bir piyano çalmıyordu, burada müzik yapılıyordu ve ben kendimi hep pencere başında otururken yakalıyordum, orada bekliyordum, özellikle de akşamları saat altı ile sekiz arasında. Sonradan askere alındım ve uzunca bir süre yoktum, uzun süre –geri döndüğümde ev işgal edilmişti, 1952'de– evet, on bir yıl yoktum, Ruslara tutsak düştüm, seviyemin çok çok altında yaşamak zorunda kaldım –durumum kötü değildi oysa– ama dans müziği, moda şarkılar, korkunç şeyler, 'kendisinden korkulan bir konser eleştirmeni' için bu ne demektir biliyor musunuz, yani günde aşağı yukarı altı kez *Lili Marleen*'i çalması? Dönüşümden dört yıl sonra, 1956 olmalı, gene eski evime kavuştum, avludaki şu ağaçları, yüksek tavanını seviyorum işte buranın ve on beş yıl sonra ne duyup tanıyayım dersiniz? La bemol sonatın moderatosunu ve sol bemol majör sonatın allegretto'sunu, öylesine berrak, öylesine katı ve derin, şimdiye kadar hiçbir yerde duymadığım biçimde, 1941'de dikkat kesilmeye başladığım zamanlarda bile duymadığım biçimde. Bu duyduğum dünya çapındaydı."

IV

Şimdi anlatacaklarımıza şöyle başlıklar koyabilirdik: Leni aptallık ediyor, Leni fazilet yolundan ayrılıyor ya da Leni'ye ne oldu?

Herr Gruyten 1941 Haziran ortasında verdiği şirket eğlencesine o sırada "memlekette bulunan firmaya bağlı tüm tatilcileri" de çağırmıştı. Kimsenin aklına gelmeyen, "davetiyeden de anlaşılabilen" (yaşlı Hoyser) bir şey birinin aklına gelmiş ve o eski firma üyelerinin de davetli sayılabileceğini çıkarmıştı, onun için eski firma üyesi demek bile fazlaydı, çünkü 1936 yılında yalnızca altı hafta firmada gönüllü olarak çalışmıştı, çırak olmak istemiyordu, bunu "ilkel" buluyordu, "stajyer" olması gerekiyordu, ama bir şey öğrenmek istemiyordu, bize inşaatın nasıl yapılacağını öğretmek istiyordu, biz de onu işten attık, zaten kısa süre sonra askere gitti, hiç de fena biri değildi, yalnız deliydi, belki Erhard gibi iyi bir deli değildi, kötü bir deliydi, büyüklük duygusuna eğilimi vardı, bu da bizim hiç işimize gelmiyordu, onun düşüncesine göre betondan vazgeçilmeli ve "taşın krallığını yeniden keşfetmeliydi", eh belki de işe yarar şeyler vardı düşüncelerinde, ama bizim kullanabileceğimiz düşünceler değildi, hem de kendisi eline bir taş almak istemiyor ve de alamıyordu. Lanet olsun, ben inşaat işinde altmış yıl çalıştım,

o zamanlar hiç değilse kırk yıldır bu işin içindeydim, ben "taşın asaleti" konusunda bir şeyler bilirdim, yüzlerce duvarcı ve duvarcı çırağı yetiştirdim, taşları nasıl kullandıklarına, doğru dürüst bir duvarcının duvarı nasıl yaptığına bakmalısınız önce! Neyse bunun taştan ne haberi ne de bir şey anladığı vardı, çenesi düşüğün biriydi. Kötü niyetli değildi, yalnız kafasında kavak yelleri esiyordu, nereden estiklerini de biliyorduk.

Eğlencenin önceden tahmin edilemeyen, berbat bir yanı da Leni'nin oraya hiç gitmek istememesiydi. Dans etme isteğini yitirmişti, "artık çok ciddi, sessiz bir kız olmuştu, annesiyle iyi anlaşıyordu, onunla Fransızca ve biraz da İngilizce çalışıyordu, piyanosuna âşık olmuştu" (van Doorn). Ayrıca "firmada çalışan personelin hepsini tanıyordu, içlerinden hiçbiri onda dans etme isteğini uyandıracak nitelikte değildi" (Lotte H.). Leni anne ve babasının ricası üzerine bu eğlenceye bir görev yapıyormuş gibi katıldı.

Burada, yalnızca aracı bir rol oynamasına rağmen, Hoyser'in ne yazık ki aşağılatıcı biçimde tanımladığı Alois Pfeiffer ve yakınları; onların geçmişi hakkında mutlaka birkaç şey söylememiz gerekiyor. A.nın babası Wilhelm Pfeiffer yaşlı Gruyten'in "okul ve savaş arkadaşı"ydı, aynı köyden geliyorlardı, Gruyten'in evliliğine kadar sorunsuz bir arkadaşlıkları olmuş, bu arkadaşlık Wilhelm P.nin Gruyten'in "sinirine o kadar dokunmaya başlaması ve artık dayanamaz hale gelmesi" (H.) üzerine bitmişti. İkisi Birinci Dünya Savaşı'nda aynı yerde çarpışmışlardı (sonradan ortaya çıktığına göre Lys'te), savaştan geri döndüklerinde o zamanlar yirmi yaşında olan Pfeiffer utanmadan (bu ve bundan sonra anlatılacak olanlar H.ye göre)

sağ bacağını sanki kötürüm olmuş gibi sürüklemeye başladı, neyse aylık bağlanmasını istemesine bir diyeceğim yok, ama o kadar abartıyordu ki birden "topluiğne büyüklüğündeki bir kurşun parçasından" söz etmeye başladı ve bu parçanın "o önemli bölgesine" isabet ettiğinden bahsediyordu, inatçı köpeğin biriydi o, üç yıl boyunca bacağını doktordan doktora, kamu bürosundan kamu bürosuna sürükledi, sonunda ona maaş bağladılar, bunun dışında da öğretmen okuluna gitmesini sağladılar. Hepsi iyi, neyse. Adama kötülük etmek istemiyorum tabii, belki de ne diyordum, gerçekten kötürümdü, ama kurşun parçasını hiç kimse bulamadı, belki de kurşun parçası yüzünden değildi, bulamamaları yok demek de değildi, her neyse, o zaten emekliliğini aldı, öğretmen de oldu vs., ama tuhaf bir adamdı, Pfeiffer'i sürüklediği bacağıyla görmek Hubert'i feci sinirlendiriyordu, bu durum gittikçe kötüleşiyordu, bazen bacağın kesileceğinden bile söz ediyordu, gerçekten de sonradan bacağı hareketsizleşti, ama bu "topluiğne başı büyüklüğündeki kurşun parçasını" en hassas röntgen makinelerinde bile hiçbir zaman kimse ne gördü ne kanıtladı. Hiç kimse bunu görmediği için Hubert bir gün ona, "Bugüne kadar kimse göremediğine göre parçanın topluiğne başı büyüklüğünde olduğunu nasıl biliyorsun?" dedi. Tabii bu çok önemli bir değinmeydi, Pfeiffer de o günden sonra iyice darıldı. Bu olaydan sonra o bir "topluiğne başı dünya görüşü" yarattı ve Lyssemich'teki okulda çocuklar durmadan, ama durmadan bu kurşun parçasını ve "Lys"teki savaşı dinlemek zorunda kaldılar, on yıl, yirmi yıl sürdü bu. Tabii kendi köyümüzden, hâlâ akrabalarımızın yaşadığı köyden haberleri alıyorduk, herkes onu anlatıyordu, Hubert de bir gün gene isabetli bir şey daha söyledi: "İçinde kurşun parçası da olsa benim bildiğim en sahtekâr bacak onunkisi," dedi. "Boyuna da bunu anlatıp duruyor, oysa

savaş mavaş olmadı, ben de oradaydım yahu, biz ya üçüncü ya dördüncü taburdaydık, savaşma sırası bize gelmedi bile, tabii çevrede kurşun falan vardı, ama eh, savaşın bir saçmalık olduğunu hepimiz biliyoruz, ama onun anlattığı biçimde feci bir durum yaşanmadı, zaten her şey bir buçuk gün sürdü, bu bir buçuk günü de insan ömür boyu anlatmaz. "Eh (H. iç çekti) işte bu Wilhelm'in oğlu Alois birden çıkageldi baloya."

Lyssemich köyünde Alois hakkında bilgi toplamak için yapılan birkaç ziyaret çok verimli olmadı. Aşağı yukarı A.nın yaşında olan iki meyhaneci ve onların karılarına soru soruldu, hepsi onu anımsıyordu, papaz evine yapılan ziyaretten bir sonuç çıkmadı; papaz Pfeiffer'leri yalnızca kilisenin kayıt defterlerinden biliyordu, buna göre 1756' dan beri Lyssemich'te kayıtlıydılar, Wilhelm Pfeiffer de sonunda, 1940'ta olsa gerek, "çok zavallı olan politik eylemi yüzünden değil de, kimse onu artık çekemediği için" (Lyssemich'li meyhaneci Zimmermann, 54 yaşında, esaslı ve inanılır bir adam) taşındı, böylece Pfeiffer' lerin izi oradan hemen hemen silindi; öteki tanıkların hepsi ne yazık ki –öyle veya böyle– önyargılı; van Doorn, bütün Hoyser'ler, Leni, (Margret Pfeiffer'ler hakkında bir şey bilmiyor) her iki tarafın verdikleri tarihler birbirleriyle çatışmıyor, yalnız yorumları farklı. Alois'e karşı olan takımın bütün tanıkları onun on dört yaşındayken yüksekokulu bırakmak zorunda kaldığını söylüyorlar –bu konuda Leni'yle benzerlik gösteriyor– Pfeiffer'ler ise onun "belli birtakım entrikaların kurbanı olduğunu" öne sürüyor. Tartışılamayan bir tek şey, her ne kadar alaylı kesintilerle söylense de, onun "güzel bir adam" olduğu. Leni'nin duvarlarında fotoğrafı asılı değil, Pfeiffer'lerde

on kadar asılı, şunu söylemek gerekir ki, güzel adam niteliği bir anlam taşıyorsa, bu Alois'e gerçekten uygun düşüyor. Açık mavi gözleri, neredeyse mavi-siyah saçları vardı. Son derece kaba ırk teorileri bağlamında A.nın mavi siyah saçları hakkında çok şey konuşulmuştu, babası sarışındı, annesi de, tüm sülaleleri de (bundan sonraki bilgilerin hepsi Pfeiffer'in ana babasından alınmadır), saç renkleri hakkında bugüne kadar ne biliniyorsa ve aktarılmışsa söylenmişti; Pfeiffer'lerin ve Tolzem'lerin (Frau Pfeiffer'in kızlık adı) kanıtlanabilen bütün akrabaları Lyssemich-Werpen-Tolzem coğrafi üçgeni içinde (yirmi yedi kilometrelik bir üçgen) dünyaya gözlerini açmışlardı, Alois'in erken ölen iki kız kardeşi Berta ve Käthe ve hâlâ hayatta olan erkek kardeşi Heinrich gibi açık renkliydiler, her ne kadar sapsarı değillerdiyseler de. Pfeiffer'lerin evinde sabah kahvaltısında bile bir numaralı tartışma konusu bu siyah saç-sarı saç konusu olmalıydı, hatta A.nın saç rengini açıklayabilmek için en iğrenç sözlerle sülalelerine saldırdıkları bile olmuştur, adı geçen üçgenin içinde (boyutları yüzünden uzun yolculuklar yapılmasına gerek kalmadan) kilise defterleri ve evlendirme daireleri evrakları incelenmiş (yörenin merkezi ve kayıt defterlerinin bilindiği yer Werpen'dir), soylarındaki kadınlardan hangilerinin kaçamak bir macera yaşayıp bir koyu renk saçlıyı aileye sokabileceği araştırılmış, aileyle ilgili konuşma yapılırken Heinrich Pfeiffer, hiç de espri yapmadan, "Sonunda 1936'da Tolzem'deki kilise evrakları arasında kardeşimin koyu renk saçının nereden geldiğini saptayabileceğimiz bir kadına rastladık, yalnızca Maria olan adı kayda geçmişti, ana babası 'göçer' adı altında listelenmişti," dedi.

Heinrich P. kızlık adı Irms olan karısı Hetti'yle din memurlarına ait bir sitede tek katlı bir evde oturuyor. İki oğlu var, Wilhelm ve Karl, yakında ufak bir otomobil

sahibi olmak üzere, H.P.nin bacağı takma, asık suratlı değil, ama biraz sinirli, nedenini "mal edinme güçlüklerine" bağlıyor.

Tabii bu coğrafi üçgen içinde koyu renk saç az görünen bir durum değil, yazar kendi gözleriyle bunun dikkati çeker olduğunu, ortalama olduğunu saptadı. Ama bir aile efsanesi, bir aile gururu vardı, "ünlü Pfeiffer saçı" adı altında bir kavram oluşmuştu, "Pfeiffer saçına" sahip bir kadına takdis edilmiş, kutsanmış ve her durumda da güzel gözüyle bakılıyordu. Torzem-Werpen-Lyssemich üçgeni içinde yapılan araştırmalara ve H.P.nin anlattıklarına göre Gruyten'ler ve onların atalarıyla çok sayıda ilişki kesişmeleri olmuş (Barkel'lerle değil, çünkü onlar kuşaklar öncesi kentleşmişler). Yazar bu durumda Leni'nin herhangi bir kesişme sonucu bu Pfeiffer saçını yakalamış olmasını olanaksız görmüyor. Şimdi doğruyu söylemeliyiz: A.nın saçı tarafsız bir bakışla –yani diyelim ki bir berberin gözüyle bakıldığında– akıl almaz derecede güzeldi: gür, koyu renk, kendiliğinden dalgalı. Dalgalı oluşu da birçok kuşkunun doğmasına neden oldu, çünkü Pfeiffer'lerin saçı tıpkı Leni'ninki gibi düz ve geriye taranmıştı vs. vs...

Doğduğu günden beri Alois hakkında bir yığın gürültü patırtı çıkarıldığı nesnel olarak kanıtlanabiliyor. Pfeiffer'lerin pratikliğine uygun olarak çaresizlik acele fazilete dönüştürülmüş ve ona "bizim Çingene" denilmiştir, yalnız 1933 yılına kadar, ondan sonra ise "klasik Kelt" diye anılmıştır, yazar bu saptamayı önemser, çünkü A. asla Keltik bir tip değildir, bu yanlış saptama Keltlerde açık renk göz ve koyu renk saça sık sık rastlanmasından ötürü yapılmıştır, ama A.da –daha sonra ortaya çıkacağı gibi–

Kelt duyarlığı ve fantezisi eksiktir; onu mutlaka ırksal bir kategoriye sokmak gerekiyorsa akamete uğramış bir Germen denilebilir. Çevreye gösterilmiş, pohpohlanmış, aylarca, belki de yıllarca "tatlı" diye anılmış, daha doğru dürüst konuşmaya başlamadan önce bile onun için akıl almaz başarılar düşünülmüş, özellikle de sanat alanında ondan yüksek beklentiler umulmuştur: Heykeltıraş, ressam, mimar olacağı düşünülmüştür (yazarlık daha sonra ailenin spekülasyon alanına girmiştir. Yazar). Yaptığı her şey birkaç kez abartılarak anlatılmıştır. Tabii ki o "papazın tatlı çömezi" olduğundan (adı yüzünden hangi mezhepten olduğunu söylememize herhalde gerek yok) teyzeleri, yeğenleri vs. ona "ressam papaz" gözüyle bakıyorlardı; belki de "resim yapan baş papaz" gözüyle (Lyssemich'teki meyhaneci Commer'in bugün altmış iki yaşında olan karısı ve onun şimdi seksen bir yaşında olan ve bütün köyde hafızasının kuvvetli oluşuyla ün yapan kayınvalidesi Büyükanne Commer'den). Öğrenildiğine göre A. Lyssemich'te papaz yardımcılığı yaparken kiliseye gidenlerin sayısı artmıştı, yani 1926 ile 1933 yılları arasında. "Tanrım, tabii ki iş günlerinde sık sık ve de pazarları kristeliyeye giderdik (bu kristeliye sözüyle hangi dinî görevin kastedildiği bugüne kadar anlaşılamamıştır. Yazar), afacanı orada görmek hoş bir şeydi" (Büyükanne Commer). Herr Pfeiffer ve kızlık adı Tolzem olan karısı Frau Marianne'yle birçok konuşma yapılması gerekti. P.lerin çevresinin oğulları H.ninkinden "bir sınıf daha yüksek" olduğunu söylememiz yeterli mi, biraz daha büyükçe bir ev, araba da var. Baba P. bu arada emekli, ayağını hâlâ sürüklüyor. P.ler anlatmaya bayıldıkları için A. hakkında bilgi almak hiç de zor olmadı, yaptığı her şey çok değerli öğeler gibi bir vitrinde saklanıyor, yaptığı on dört resim içinde aşağı yukarı iki ya da üçü hiç de fena değil, renkli kalemle Lyssemich çevresi doğası, buraların aşırı düzlüğü, düzlüklerde bile

kaçınılmaz olan seviye farklılıkları, derelerin oluşturduğu çukurluklar, ki altı-yedi metrelikleri bile sansasyon yaratmaya yetiyordu, A.yı resim yapmaya kışkırtmış olmalı hep, gökyüzü burada hep yerin üzerinde durduğundan A. bilerek ya da bilmeyerek –buna karar veremiyoruz– Hollanda resmindeki ışık sırrını aramış ve iki-üç resimde buna yaklaşmış, bu arada özgün bir biçimde ışık kaynağı olarak Tolzem'deki şeker fabrikasını kullanmış, fabrikayı Lyssemich'e yaklaştırmış ve çıkarttığı beyaz buharda güneşi saklamış. P.lerin bu resimlerden daha yüzlerce olduğu savı kuşku ile karşılanmış, kanıtlanamamıştır. A.nın yaptığı birkaç elişi ise –bir kaktüs çiçekliği, ziynet kutusu, babası için yaptığı bir pipo koyacağı, çok büyük bir lamba (hasır örgü işi)– baktıkça acıma duygusu uyandırıyordu, ayrıca çok iyi dereceleri gösteren altı tane spor diploması, aletsiz cimnastik ve yüzme, Lyssemich futbol kulübünden verilmiş bir takdirname. A.nın Werpen'de başlayıp altı hafta sonra yarıda kestiği duvarcılık öğrenimine Frau P. staj diyordu, "Onun yeteneklerini anlayamayan öğretmeninin kabalığı yüzünden yarıda bırakmak zorunda kaldı." Kısacası: A.nın kendisi ve çevresi ondan çok büyük şeyler bekliyordu.

P.lerin vitrininde A.nın yazdığı birçok şiir de saklanmıştı, bunlara değinmemeyi yeğliyor yazar. Bir tanesi, bir tek satırı bile Erhard Schweigert'in anlattıklarının gücüne uzaktan dahi yaklaşamamıştır. Yarıda kestiği öğreniminden sonra "Alois dâhiyane bir atılımla kendisini" (yaşlı P.) öyle bir mesleğe adadı ki, zaten zayıf olan kişiliğine bu meslek büyük zarar verdi: Oyuncu olmak istedi. Gezici bir tiyatroda birkaç başarılı oyun oynadıktan sonra "Flander'li Aslanlar" oyununda başrole çıkmıştı. P.lerin vitrinine üç gazete kupürü kaldı, bu kupürlerde "sınırsız övgü" yağdırılıyordu. Bu üç yazının da aynı eleştirmen tarafından üç ayrı bölge gazetesine başka başka adlarla

yazıldığı P.lerin dikkatini bugüne kadar çekmedi; eleştirilerin hepsinin metni bazı ufak değişiklikler dışında hep aynıydı ("sınırsız" yerine "tam", bir başka kez de "tartışılmaz" diyordu). Adının baş harfleri ise B.H.B., B.B.H., H.B.B. idi. Tabii oyunculuk da çevrenin A.nın "hassaslığına" gösterdiği anlayışsızlık yüzünden, çevrenin "onun güzelliğini" (Frau P.) kıskanması yüzünden, yürümedi.

P. ailesinin elindeki kıymetli eşyalar arasında en önemli yeri tutan şeylerden biri de basılmış birkaç düz yazı örneğiydi, biraz solmuş, altın çerçeveye konmuş, vitrinin en üst rafında durmakta olan, yazara Frau P. tarafından, "Bakın, yayımlanmış, gerçek yetenek bu, bunlarla neler kazanabilirdi," (bu en büyük idealizmle, kaba materyalizmin karışımı P.ler için tipik bir tutumdu. Yazar) sözleriyle gösterildi.

1. Hareket!

Sekiz aydır savaşıyoruz, daha bir kurşun bile sıkmadık. Uzun ve soğuk kış sert eğitimle geçti. Artık bahar geldi ve biz haftalardır Führer'in emrini bekliyoruz.

Biz Rhein kıyısında nöbet tutarken Polonya'da savaşılıyordu; Norveç ve Danimarka alınmıştı biz katılmadan, kimisi bizim savaşı vatanda geçireceğimizi bile iddia ediyor.

Eiffel'de küçük bir köydeyiz. 9 Mayıs saat 16.30'da Batı'ya yürüme emri geliyor. Alarm! Haberciler koşturuyor, atlar tımarlanıyor, her yerde sırt çantaları hazırlanıyor, kışladığımız yerdeki insanlara veda ediliyor, teşekkürler sunuluyor, küçük kızların gözleri ağlamaktan kızarmış, Almanya batıya yürüyor, batan güneşe doğru, kolla kendini Fransa!

Tabur akşam hareket ediyor. Önümüzde birlikler var, hemen arkamızdan ötekiler geliyor, yolun sol tara-

fında sonu gelmeyen motorize birlikler gitmekte. Gecenin içine doğru yürüyoruz.

Günün ağarmasını ancak sezebildiğimiz sırada Alman uçaklarının uğultuları yükseliyor, üzerimizden uçup batıdaki komşuya sabah selamını gönderiyorlar. Motorize birlikler hâlâ bizi geçip gitmekte. "Alman Birlikleri gün ağarırken Hollanda, Belçika ve Lüksemburg sınırını aştılar, batıya doğru ilerlemekteler." Bu özel haberi biri yanımızdan geçerken piyade alayına söyledi. Hayranlıkla tutuşuyoruz, hava kuvvetlerindeki kahraman arkadaşlarımıza el sallıyoruz, onlar durmadan üzerimizden uçuyorlar.

2. Maas 1940

Maas, nehir değil. Yalnızca ateş ışını. İki yanındaki kıyı yamaçları ateş saçan dağlar halinde. Savunma için son derece ideal olan bu yerde her türlü doğal kamuflaj sağlanmış.

Doğanın iflas ettiği yerde teknikten yararlanılmış. Her yanda makineli tüfek yuvaları, kayaların önünde, aralarında, içinde. Kayaların içlerine ufacık delikler açılıp duvar örülmüş, betonlanmış, üzerlerinde elli metre yüksekliğinde yüzyıllar öncesinden kalma iri taşlar var.

3. Aisne 1940

Yüz yirmi stuka bilinen homurtuları çıkarıyor! Yüz yirmi stuka, Aisne üzerine yağıyor!

Ama hiçbiri hedefine ulaşmıyor.

Doğa yerin üzerindeki kalın bir sis tabakası ile Weygand çizgisini koruyor.

Kalk meçhul piyade, bugün tek başına çevik, akıllı sınıfını ispatlamalısın. Senin zafer için duyduğun istek en güçlü savunmayı delmeli.

Chemin des Dames tepelerinden aşağıya inerken burada akan kanı düşün.

Senden önce binlerce kişinin bu yoldan geçtiğini düşün.

Sen ey 1940 askeri, bu yolu tamamla.

Anıt taştaki yazıyı okumadın mı: "Burada barbarların yok ettiği Ailette vardı." Düşmanlarını ne biçim canice bir düşünce harekete geçiriyor, onlar yaşama hakkı için savaşan sana bugün de barbar gözüyle bakıyorlar.

Bizim bölük 9 Haziran sabahı saldırıya hazır. Başka bir birlik de bizim mıntıkada saldırıya geçecek. Biz yedek birlik olarak ayrıldık.

Alarm! Dışarı!

Sabah saat 4. Herkes uykulu arka arkaya sürünerek çadırlardan çıkıyor. Müthiş bir manevra başlıyor.

4. Bir kahraman

Bu kahramanın öyküsü Alman subaylarının korkusuz cesaretinin ve gözünü kırpmadan kendini feda edişinin bir örneğidir. Subayın askerlerinden önce ölme cesaretini göstermesi gerektiğinden söz edilir. Ama her asker de savaş alanına girip düşmanın yakasına yapıştığı anda ölümle dostluk kuruyor. Yüreğinden korkuyu atıp, gücünü yayda ok gerer gibi geriyor, duyguları birden sonsuz yoğunlaşacak, kaderin ne yapacağı belli olmayan kollarına atacak kendini, farkına varmadan hissedecek ki, Tanrı'nın mutluluk bahşetmesi ve bağışlaması ancak cesurlara yöneliktir. Korkanlar, cesurun örneği ile sürüklenecekler. Hiç korkmadan cesaret örneği gösteren bir tek kişinin örneği, onun çevresinde olan erkeklerin yüreklerinde cesaret ateşini tutuşturacaktır. İşte Yüzbaşı Günther böyle biriydi!

5.

Düşman sert, hilekârca, etrafı çevrildiğinde sonuna kadar dövüşüyor. Hemen hemen hiç teslim olmuyor. Bunlar Senegalli Zenciler, burada bildikleri işi yürütmekteler, ormanda savaşmada ustalar. Ağaç kökleri, suni ya da doğal çalılıklar içinde savaşmada iyi eğitimliler, hep de saldırana çekici gelen, orman içindeki patikalara ya da açıklık bir yere pusu kurmuşlar. En yakın yerden ateş ediliyor, hemen her atışları isabetli oluyor ve öldürüyor. Ağaçlardaki korunma yerleri de çoğunlukla görünmüyor. Genellikle saldırganı arkasından vurmak için geçsin diye bırakıyorlar. Onları yok etmek olanaksız, durmadan yedekler, haberci birlikleri, subaylar, topçular gönderiyorlar. Çoktan kırıldıkları, yarı yarıya aç oldukları halde, günler sonra gene de birkaç asker daha öldürdüler. Ağaç gövdesinin yanında ya yatıyor ya ayakta duruyor ya da oturuyorlar, çoğunlukla yalnızca bir gizlenme ağı örtüyor onları, öylece avlarını bekliyorlar. Arada bir tanesi avı bulunca hemen çuval gibi üzerine yüklenip şimşek gibi kayboluyor çalılıklarda.

6.

İleri, duramayız, hele burada asla. Tabur sipersiz olarak ovada yürüyor. Sağda ve soldaki tepeliklerde düşman olmadığını kim biliyor, yalnızca ilerliyoruz! Kimsenin ilerlememizi durdurmaması mucize gibi bir şey. Köyler geri çekilen Fransızlar tarafından yağmalanmış ve yıkılmış. Yanımdaki bir arkadaş, "Orada uzakta Chemin des Dames gözüküyor," diyor, babası Birinci Dünya Savaşı'nda ölmüş. "Burası Ailette olmalı, o burada yemek alırken yaralanmış." Geniş bir araba yolu Ailette'e hâkim olan Chemin des Dames'ın geniş tepelerine doğru gidiyor. Cad-

denin solunda ve sağında bir parça toprak bile yok. Birinci Dünya Savaşı'nda birçok kez kurşun yağmuru altında altüst olmuş. Hiçbir yerde doğru dürüst gövdesi olan büyükçe bir ağaca rastlanmıyor. Daha 1917'de burada tek bir ağaç bile kalmamış, hepsi devrilmişti. Bu arada köklerden gene fışkırmalar olmuş ve her ağaç bir çalılığa dönüşmüş.

7.

Her an saate bakıyoruz. Bir kez daha her şey denetlenip ölçülüyor. Son ihtarlar, o anda bir kurşun sessizliği deliyor. Saldırı! Orman kıyıları ve çalılıkların ardından Alman topları ateşe başlıyor. Ateş yığını yavaş yavaş Aisne kıyısının öteki ucundaki tepeye doğru yükseliyor, bütün Aisne Ovası duman bulutuna bürünüyor, öyle ki zaman zaman çok az şey görebiliyoruz. Ateşin iyice hızlandığı sırada istihkâmcılar lastik salları getirip piyadeyi naklediyorlar. Aisne Nehri'ni ve kanalı geçme uğruna büyük bir mücadele başlıyor. Saat 12'ye doğru düşman şaşkınlık içinde kendini savunmaya devam etmesine rağmen karşı taraftaki tepeye varıyoruz. Biz artık B. noktasından ileriyi göremiyoruz. Önden giden gözlemci ve her iki telsizci daha öğleden önce piyade alayı ile gitti. Öğleden sonra B. noktası için de yer değiştirme emri geliyor. Güneş kızgın yakıyor. Kısa süre sonra Aisne'ye varıyoruz. 163 metre yükseklikte yeni bir B. noktası kurulacak.

Bu düzyazının ortaya çıkışıyla ilgili olarak tarafsız olamayan yazar bir yorum yapmaktan kaçınmak zorunda.

A. hakkında verilen bütün nesnel bilgiler toplanır, bütün nesnel olmayanlar nesnel olanlara indirgenirse A. herhalde yardımcı ders olarak resim öğreten bir spor öğretmeni olabilirdi. Başarısız olduğu birçok alandan sonra onun gelip nereye saplandığını okuyucu artık bilmektedir: askerliğe.

Bilindiği gibi askerlikte kimseye bir şey havadan verilmez, hele küçük rütbeli iken kariyer yapmak kesinlikle olanaksızdır, "dördüncü sınıftan ayrılarak ilkokula geri dönen" (yaşlı H.) A.nın tek çaresi buydu. Burada haksızlık yapmayarak A.nın on yedi yaşındayken kendi isteği ile çalışma kampına gittiğini söylememiz gerekiyor, sonra da gerçek Prusyalıların yanına. Ana babasına gönderdiği mektuplarda (hepsini isteyen vitrinlerde görebilir) aynen şöyle yazıyor: "Her şeye rağmen sonuna kadar dayanacağım, çevrem beni isterse küçük görsün, ama ben hep çevreye yüklemek istemiyorum suçu, sizden, anne ve baba, bir işe başladığımda beni hemen o işin en tepesinde görmemenizi istiyorum." Fena yazılmamış. Frau P.nin Alois ilk kez üniforma giyip eve tatile geldiğinde ona "İtalya'da askerî ataşe olacaksın ya da benzeri bir şey," demesiyle bağlantılı olarak yazılmış.

Burada biraz insaflı davranmak gerekirse, adalet denilen şeyin birazı düşünülürse, A.nın aldığı aşırı kötü terbiye hesaba katıldığında hiç de o kadar kötü olmadığı, ailesinden uzaklaştıkça iyileştiği, çünkü uzakta kimsenin onda bir kardinal ya da amiral görmediğini saptıyoruz. Gene de askerlikteki bir buçuk yıl içinde çavuş adayı olmayı başarmıştı, yaklaşmakta olan savaşın kolay kariyer yapmaya elverişli olduğu düşünülürse, onun Fransa'ya yapılan saldırı sırasında çavuşluğa yükselişine saygısızlıkla bakılamaz, işte henüz "yeni bir çavuşken" 1941 Haziranı'nda Gruyten'lerin firma eğlencesine katıldı.

O gece Leni'nin birden ortaya çıkan dans etme isteği hakkında inanılır bilgiler yok, yalnız dedikodu ve söylentiler var, ikisi de karışık tabiatta, iyi niyetli, çarpıcı, kıskançça, teyzece; akşam saat sekizden sabah saat dörde kadar yirmi dörtle otuz arası dans müziği parçası çalındığı göz önünde tutulur, Leni'nin gece yarısından sonra A.yla salonu terk ettiği de bilinince, o zaman –dedikodu ve söylentiler de ölçülü bir ortalamaya indirgendiğinde– Leni'nin on iki kere dans ettiği anlaşılıyor, kabul ettiğimiz bu on iki danstan hemen hepsini Alois'le etti. Babasına bile bir şeref dansı bahşetmedi, yaşlı Hoyser'e ve hayır, yalnız ve yalnız onunla dans etti.

P.lerin vitrininde savaş nişanlarının yanında görülen fotoğraflarda A.nın o zamanlar son derece parlak bir görünüşte olduğu, dergi kapaklarını yalnız savaş yıllarında süslemeye değil, aynı zamanda bu dergilerde yukarıda örneklerini verdiğimiz türden yazıları yayımlamaya, giderek barış yıllarında bile bastırmaya uygun nitelikte olduğu görülüyor. Lotte, Margret ve Marja'nın (hem doğrudan doğruya, hem de Leni'nin anlattığı birazcık şeylerin süzgeçten geçirilerek nakledilmesiyle), ayrıca Hoyser'lerin de söyledikleri eklendiğinde onu, otuz kilometrelik bir yürüyüşten sonra hâlâ pırıl pırıl, göğsünde dolu ve tetikte bir makineli tüfek tutarak, harekâtta giyilen gömleğinin düğmelerini açmış, gömleğin üzerine aldığı ilk nişan iliştirilmiş, kendi yönettiği bir birliğin en önünde bir Fransız köyüne, orayı tamamen fethettiğine tamamen inanarak giren; kendi yönettiği birliğin de yardımıyla o köyün ne çeteciler ne de cadılar tarafından sarıldığına inandıktan sonra iyice yıkanıp iç çamaşırlarını ve çoraplarını değiştirip kendi isteği ile gecenin içinde bir on

iki kilometre daha yol yürümeye kalkan biri olarak düşünebiliyoruz (daha önce köyde belki de bir köşede bırakılmış bir bisiklet olabileceğini akıl edemeyecek kadar akılsız, belki de insanı ürküten "Yağma ölümle cezalandırılır" dövizlerinden korktuğu için); tek başına, dimdik yürümeye başlaması, bunu sırf bu on iki kilometre ötedeki kasabada kadın olduğunu duyduğu için yapması, yakından bakıldığında orada birkaç yaşlı orospunun bulunuşu, 1940'taki ilk Alman seks akımı kurbanları, sarhoş, yoğun mesleki çalışmalardan sonra yorgun düşmüşler; görevli sağlık memuru bazı istatistik ayrıntıları bildirdikten sonra bizim ufak kahramanın acınacak derecede yaşlı görünen bu kadınlara bir bakış atmasını sağlar ve bizimki istediği şeyi elde edemeden o on iki kilometreyi tekrar geri döner (bu arada bir yerlere saklanmış bir bisikleti aramanın değeceğini anlar), adının ona ne gibi görevler yüklediğini pişmanlıkla düşünür, hepsi toplandığında elli dört kilometre yürüdükten sonra hemen derin kısa bir uykuya dalar, uyanmadan önce, herhalde gün ağarırken "yazarlık işlevini" sürdürür, sonra diğer Fransız köylerini fethetmek için yeniden yürümeye devam eder.

İşte bu kişiyle Leni tahminen on iki kez dans etti. ("Ne yalan söyleyeyim, müthiş bir dansçıydı." Lotte H.) Leni onun kendisini sabah saat bire doğru çok uzakta olmayan parka dönüştürülmüş bir kalenin çukurluğuna götürmesine izin verdi.

Bu olay üzerine doğal olarak çok yorum yapılmış, çok düşünce yürütülmüş, tartışılmış ve analiz edilmiştir. Skandaldı, sansasyondu bu, o zamana kadar "yanına yaklaşılmayan" Leni üstelik de "bu oğlanla" yatmıştı (Lotte H.). Bu olayla ilgili olarak tıpkı dansın yarattığı frekansta

olduğu gibi belli ses ve havanın yaratılması ortalaması alındığında ortaya düşüncelerin araştırılmasından şu sonuç çıkmakta: Olayı bilenlerin, olaya katılanların, gözlemleyenlerin yüzde 80'i A.nın Leni'yi baştan çıkartmasında maddi motifler olduğunu öne sürüyorlar. Hatta büyük çoğunluğu A.nın askerlikte yapmak istediği kariyerle bile bir bağlantı kuruyor; diyorlar ki Leni'ye kancayı takıp arkasında para olsun istedi (Lotte). Pfeiffer sülalesinde ise herkes (birkaç teyze de dahil olmak üzere, Heinrich bunların dışında kalıyor) Leni'nin Alois'i baştan çıkarttığına inanıyor. Herhalde her iki kuşku da doğru değil. A. ne olursa olsun, maddi hesapları olan bir kişi değildi, bu konuda ailesinden ayrılıyordu. Gelişmiş ve güzelleşmiş olan Leni'ye hemen âşık olduğu kabul edilebilir, yorucu ve hiç de iç açıcı olmayan Fransız genelevlerindeki maceralarından bıkmış olduğu da kabul edilebilir, Leni'nin "tazeliği" (yazar) onu sarhoş etmişti.

Leni'ye gelince: Kendini "unutup" (yazar) gittiğini iyimserlikle düşünebiliriz. Eski kale bahçesindeki gezinti davetini kabul etmişti, ne de olsa bir yaz gecesiydi, A.nın mutlaka zarif, hatta belki de ısrarcı olduğunu göz önüne alırsak en kötü olasılıkla şu sonucu çıkartırız: Leni ahlaki değil, ama temel bir varoluşçu hata yapmıştır.

Şimdilerde de park olan kale bahçesine gidip olayın geçtiği yeri görmek zor olmadığından oraya gidildi, aynı yerde bir çeşit botanik bahçesi yapılmıştı, aşağı yukarı elli metrekarelik bir bölüm fundalıktı (atlantik fundası). Bahçe müdürlüğü "1941 yılındaki ağaçlandırma planını bulamayacağını" belirtti.

Şimdi anlatacağımız üç günle ilgili olarak Leni'nin yaptığı tek yorum "anlatılamayacak derecede berbat" olmuş, bunu Margret, Lotte ve Marja'ya aynı biçimde tek yorum olarak söylemiş. Bu yorum dışında da ortaya çıkanlardan şu sonuç çıkıyor: A. ince düşünceli, fantezi dolu bir sevgili değildi. Leni'yi sabahın köründe Fernande Pfeiffer adlı tuhaf bir teyzesine sürüklemişti, kadın bu adı ailenin reddettiği Fransız hayranı ve ayrılıkçı babasının isteğiyle almıştı, 1895'ten kalma eski bir evde oturuyordu, yalnız banyosu değil suyu da yoktu evin, yani evin içinde yoktu, bunlar merdiven aralığındaydı. Bu Fernande Pfeiffer hâlâ ya da daha doğrusu şimdi de –çünkü zaman zaman durumu çok iyi olmuş– eski bir binanın tek odalı dairesinde (bu seferki 1902'den kalma) oturuyor ve "ikisinin gelişini" çok iyi anımsıyor, "Size şunu da söyleyeyim ki âşık güvercinler gibi değil, ıslanmış fino köpeklerine benziyorlardı. Tabii kızla bir otele gitmesi gerekirdi, hele doğayı seven âşıklar olarak davrandıktan sonra, kızı yıkanıp elbise değiştirebileceği, kendine çekidüzen verebileceği hoş bir otele götürmesi gerekirdi. Bu aptal oğlanın yaşam biçimi diye bir şeyden haberi yoktu." Kadın (ya da bakire) olan Fernande Pfeiffer yazarda kendisinin yaşam biçimini iyi bildiği hissini uyandırdı. Artık genç olmadığı halde –ellisini epey geçtiği belliydi– onun da hayranlık uyandıran, beğeniyle övülen ünlü Pfeiffer saçları vardı, maddi açıdan sınırlı koşullar altında yaşamasına rağmen en pahalı cinsinden *dry sherry*'si vardı. Fernande'ın, Heinrich de dahil olmak üzere P.ler tarafından "birçok kez, hem de hepsi başarısız olmak üzere meyhaneci olarak çalışması" yüzünden itilmesi gerçeği, onu yazarın gözünde daha az inandırıcı olmaya itmiyor. Son sözleri: "Rica ederim söyleyin, o hoş kız için ne biçim bir durumdu bu, öylece odamda oturup kalmak. Çıkıp dışarı mı gitmeliydim ikisi diyelim ki eğlenmeye ya da günaha girmeye devam etsinler diye,

yoksa burada mı kalmalıydım? Burası onun için, hiç olmazsa yıkanacak bir kap ya da bir havlu bulabileceği en ucuz cinsten bir otel odasından daha beterdi, oranın hiç değilse çekip kapısını kapatabilirdi." Sonunda Alois akşama doğru şu kararı aldı: "El ele, emin gözlerle, ana babasının kokuşmuş burjuva ahlakına karşı çıkacaktı" (F. Pfeiffer), bu terim Leni'nin hiç hoşuna gitmedi, sözleri yüzünden çok, küçük görücü yüz ifadesinden ötürü. A.nın atıp tuttuğunu, "Flander'li Aslanlar"dan alıntılar yapıp yapmadığını, yoksa "bu temiz yaşantı" (acıklı bir biçimde Leni'nin önünde olayı teyzesine böyle anlatıyordu) mı onda şimdiye kadar keşfedilmemiş idealist bir yapıyı ortaya çıkarıyordu nesnel olarak saptamak oldukça güç. Herhalde boş sözler sarf eden ya da üreten biri olarak ortaya çıktı ki, bu durumda madden dünyaya bağlı, insan olarak mükemmel olan Leni'nin alnında buruşuklukların meydana gelmesini kolayca düşünebiliriz. Bu tuhaf teyzenin anlattıklarına ister inanalım ister inanmayalım, ona öyle gelmiş ki Leni A.yla yatakta ya da fundalıkta asla bir gece daha geçireceğe benzemiyordu. A. bir kezinde dışarıda merdiven aralığındaki tuvalete gitmek için odadan çıktığında Leni onun cebindeki izin kâğıdını arayıp bulmuş ve izninin uzunluğunu görünce şaşkınlıktan ufacık burnunu buruşturmuş. Şurası muhakkak ki Leni'nin burnu ufacık değil, çok biçimli, kusursuz bir burun.

Alois baştan çıkarma ya da ona benzer bir doğrultuda hiçbir hareket yapmadığından, akşamın geç vaktinde, "öylece oturulup bütün kahvem içildikten sonra" gidip saygıdeğer ailelerle tanışmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı. Ne yazık ki önce uzakta bir banliyöde oturan Pfeiffer'lere gidildi. Yaşlı P. sevincini güçlükle saklayarak, "Eski

dostumun kızına bunu nasıl yapabildin!" diye haykırdı, Frau P. ise kuru bir "Yakışık almaz bu," demekle yetindi. O zamanlar on beş yaşında olan Heinrich Pfeiffer o gecenin kahve ve konyak içilerek geçirildiğini (Frau P.nin yorumu: "Masraf edeceğiz!") çok iyi anımsıyor, ayrıntılı evlenme planları yapılmış, Leni susmuş, zaten onun düşüncesi sorulmamış. Sonunda da uyuyakalmış, onlar planlarını kurmayı sürdürürken, evin büyüklüğü, döşenmesi en ufak ayrıntısına kadar konuşulmuş ("kızını beş odanın altında bir eve yerleştirmez, ona borçlu da zaten bunu" ve "maun ağacı, aşağısı olmaz". "Belki nihayet kendisi için ya da hiç değilse kızı için bir ev yapar"). Sabaha karşı Leni (tümü Heinrich P.nin aktarması) "çok açık kışkırtıcı bir deneye girişip kendini orospu gibi göstermek istedi. Arka arkaya iki sigara yakıp, dumanı içine çekip burnundan çıkarttı, durmadan ruj sürdü." Komşulardaki bir telefondan taksi çağrılır (bu kez Herr P.nin anlatımı: "Masraftan çıkacağız!") (Ne masrafı? Yazar) ve Gruyten'lerin evine gidilir. Buradan sonrasını van Doorn'un tanıklığına dayandırıyoruz: Leni susmakta ısrar ettiği için felaket erken bir saatte, yani sabah saat yedi buçuğa doğru varmışlar eve. Frau Gruyten az uyuduğundan (hava alarmları ve vaftiz evladı Kurt'un ilk soğuk algınlığı yüzünden) henüz yataktaydı ve kahvaltısını yapıyordu ("kahve, tost ve portakal reçeli, 1941 yılında portakal reçeli bulmanın ne denli zor olduğunu düşünemezsiniz bile, ama o bu uğurda her şeyi yaratırdı").

"İşte oradaydı yani, Leni, 'üçüncü gün yeniden dirilmiş olarak' bana öyle geldi, hemen annesinin yanına koştu, ona sarıldı, sonra odasına geçti, kahvaltısını getirmemi istedi ve –düşünün– piyanosunun başına geçti. Hakkını vermeliyim doğrusu Frau Gruyten'in, 'kalktı', bununla ne demek istediğimi anlarsınız sanırım, sakin sakin tuvaletini yaptı, şalını omuzlarına koydu –nefis eski bir şaldı bu, Barkel ailesinin en genç kızına veri-

lirdi hep– ve oturma odasına geçti, orada Pfeiffer'ler beklemekteydiler, kibarca 'Ne arzu ediyorsunuz?' diye sordu onlara. Daha sonra önce bu 'siz' diye hitap etmesi yüzünden bir tartışma çıktı: 'Ama Helene, neden birdenbire bize 'siz' diyorsun?', Frau Gruyten de, 'Size hayatımda sen diye hitap ettiğimi hatırlamıyorum,' dedi, bunun üzerine yaşlı Pfeiffer, 'Kızınızı oğlumuza istiyoruz,' dedi. Gruyten'den 'hmmm' diye bir ses çıktı. Başka bir şey söylemedi, telefona sarılıp büroyu aradı, kocasının nerede olduğunu bulmalarını, onu bulunca hemen eve yollamalarını istedi."

Anlaşılan bundan sonraki bir buçuk saatlik sürede o küçük burjuva evliliklerinde ortaya çıkan berbat güldürü ağlatı karışımı oynandı. Yüz kere "namus" sözcüğü geçti (van Doorn bunu kanıtlayabileceğini savunuyor, çünkü sözcüğün her geçişinde kapının tahta pervazına bir çizgi çizmiş). "Eğer söz konusu olan Leni olmasaydı olayı gülünç bulurdum, onlar Frau Gruyten'in kızının namusunun A.yla evlenerek tamir edilebileceğine hiç de önem vermediğini görünce dönüş yapıp oğullarının namusunu öne sürdüler, onu baştan çıkartılmış bir bakire gibi sunup bir subay olan oğullarının –ki hiç de subay değildi ve hiçbir zaman da olamayacaktı– namusunun yalnızca evlilikle tamir edileceğini savundular. A.larının vücudunu, güzel saçlarını, 1,85'lik boyunu, kaslarını övmeye başlamaları ise gülünçten de öteydi."

Neyseki kısa süre sonra korkuyla beklenen Herr Gruyten geldi, ("deli gibi bağırıp çağıran") bu adamın birden "son derece yumuşak, neredeyse nazik davranması, ondan çok korkan Pfeiffer'ler için rahatlatıcı oldu." "Namus" gibi sözleri kesip attı ("Bizim de namusumuz var, bizim de," diye söyleniyorlardı yaşlı P. ve karısı aynı anda ve aynı ses tonuyla), A.ya düşünceli düşünceli baktı, karısını gülümseyerek alnından öptü, A.ya bölüğünü, taburu-

nu sordu, "gittikçe daha düşünceli oldu", sonra Leni'yi odasından getirdi, "ona en ufak bir serzenişte bulunmadı," yalnızca, "Ne diyorsun kızım, evlilik mi değil mi?" diye kuru kuru sordu, bunun üzerine Leni belki de ilk kez A.ya doğru dürüst baktı, düşünceliydi, sanki gene bir şeyler sezmişti (Leni şimdiye kadar bir şeyler sezdi mi ki? Yazar), aynı zamanda da acıma duyuyordu, eh ne de olsa kendi isteği ile gidip onunla yatmıştı ve "Evlilik," dedi.

Bunun üzerine Gruyten sesindeki belli bir yakınlıkla A.ya baktı (van Doorn) ve, "Peki öyleyse," dedi ve devam etti: "Bölüğünüz bundan böyle Amiens'de değil, Schneidemühl'de olacak."

Hatta A.ya evlenme izninin alınmasında yardım edeceğini söyledi, çünkü "zaman daralıyordu". Geriye bakıldığında yaşlı G.nin 1940 sonlarından beri büyük bölük sevkıyatlarından haberdar olduğunu saptamak zor bir şey değildi, evlenme kararının verildiği geceden bir gece önce eski arkadaşlarıyla yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği'ne yapılacak bir saldırının çok yakın olduğunu öğrenmişti, "planlama şefi olarak bazı şeyleri haber alıyordu" (yaşlı Hoyser). Ertesi gün boyunca evlenme konusunda Lotte ve Otto Hoyser'in öne sürdükleri karşı çıkışlara, "Aman, bırakın... bırakın..." diye karşılık vermişti.

Saptanan şu ki, A. telgrafla aldığı evlenme izniyle bir haber daha alıyor ve izninin kesildiğini "derhal Schnedemühl'deki bölüğüne 19 Haziran 1941 tarihinde gelmesinin" emredildiğini öğreniyordu.

Evlendirme dairesindeki ve kilisedeki düğünü anlat-

mak gerekir mi? Önemli olan Leni'nin beyaz gelinlik giymek istememesi, A.nın düğün yemeğini son derece sinirlilikle bitirmesi, resmî zifaf gecesinin gerçekleşememesinden Leni'nin hiç de üzüntü duymaması, onu istasyona kadar geçirip orada kendisini öpmesine izin vermesi. Daha sonraları –1944 yılındaki son derece ağır bir bombardıman sırasında– Leni'nin Margret'e onun sığınağında söylediğine göre A. gitmeden birkaç saat önce Leni'yi Gruyten'lerin o zamanki evlerinin ütü odasında kendisine "sadık kalmaya, namuslu olmaya, evliliğin gerektirdiği görevleri yapmaya" zorlamış, "A. benim için daha ölmeden ölmüştü" (Leni, Margret'e dayanılarak).

Ve zaten 24 Haziran 1941 akşamı A.nın Grodno'nun alınışı sırasında "şehit düştüğü" haberi geldi.

Bu konuyla ilgili olarak önemli olan Leni'nin yas tutup yaslı görünmeyi reddetmesidir; yalnız görev yaparcasına A.nın bir fotoğrafını Erhard'la Heinrich'inkilerin yanına iliştirdi, ama A.nınkini 1942 yılının sonunda duvardan indirdi.

Leni'nin on dokuz, yirmi ve nihayet yirmi bir yaşına girdiği sessiz iki buçuk yıl daha geçti. Margret ve Lotte ara sıra olanak hazırladıkları halde artık hiç dansa gitmiyor. Ara sıra sinemaya gidiyor (ona sinema biletlerini sağlayan Lotte H.nin anlattığına göre) *Jungens, Reitet für Deutschland, Über alles in der walt* gibi filmleri görüyor. *Ohm Krüger, Himmelhunde*[1] adlı filmleri görüyor ve bu

1. "Genç Erkekler", Robert A. Stemle, 1941; "Almanya İçin Atılanın", Arthur Maria Rabenalt, 1941; "Dünyada Her Şeyin Üzerinde", Karl Ritter, 1941; "Krüger Amca", Hans Steinhoff, 1941; "Gökyüzü Köpekleri", Roger von Norman, 1942.

filmlerin hiçbiri bir tek gözyaşı bile dökmesine yol açmıyor. Piyano çalıyor, durumu gene kötüleşen annesi ile titizce ilgileniyor, sık sık çevrede arabayla dolaşıyor, Rahel'i daha sık ziyaret ediyor, ona giderken termos içinde kahve, peynirli ekmekler ve sigara götürüyor. Savaş ekonomisi gittikçe sertleştiğinden ve Leni'nin firmadaki işi gittikçe daha uydurma olmaya başladığından 1942 başında firmanın geçirmek durumunda kaldığı güç koşullardan sonra otomobilinin elden çıkarılması zorunluluğu ortaya çıkıyor, tüm tanıkların söylediği gibi Leni yaşamında ilk kez babasından bir istekte bulunuyor, "bu şeyi (bununla Adler marka olan otomobil kastediliyor) ona bırakması" için yalvarıyor, babası bunun artık kendi elinde olan bir şey olmadığını söylüyor, bunun üzerine Leni gittikçe daha çok yalvarıyor, sonunda babası "her türlü olanağı zorlayarak yarım yıllık bir zaman daha kazanıyor" (Lotte H.).

Yazar burada oldukça ağır bir müdahalede bulunma hakkını kendisine tanıyarak bir çeşit kader varsayımı yapma iznini veriyor kendisine ve eğer... diyor böyle olmasaydı Leni ne olurdu, ne olması gerekirdi, ne olmak zorundaydı gibi düşüncelere kaptırıyor kendisini.

O zamana kadar Leni'nin yaşamında önemli olan üç genç erkekten biri olan Alois savaşta ölmeyip de yaşasaydı ne olurdu, birincisi.

Asıl mesleğinin askerlik olduğu açıkça ortaya çıkan A. herhalde Moskova'ya kadar değil de oradan da öteye saldırır, subay, binbaşı, savaş sonunda da büyük bir olasılıkla –Rusların eline tutsak düşme olanağını bir tarafa bırakalım– albay olurdu, tutsak kampında kalışını bir yığın nişan almış biri olarak atlatır, kısmi saflığını herhangi

bir zaman içinde kaybetmek zorunda kalır ya da bu saflık ondan –kötü durumda güç kullanılarak– alınmış olur, vatana geri dönen biri olarak iki yıl, geç dönen biri olarak ise bir yıl yardımcı işçi olarak çalışır, büyük bir olasılıkla da yaşlı Gruyten'in yanında, yaşlı Gruyten de kendini beğenmiş bir A.dan çok, alçakgönüllü bir A.yı yeğlediğinden onun yanından ayrılır, şimdilerde federal ordu denilen orduya girer, bu arada elli iki yaşına gelir ve mutlaka general olurdu. Acaba bir kez daha Leni'nin kocası ya da aşk gecelerinin kahramanı olabilir miydi? Yazarın savı: Hayır, olamazdı. Leni'nin savlar öne sürülmesine çok az izin veren tavrı olması gerçeği bu konuda düşünce üretmeyi güçleştiriyor doğal olarak. Leni eğer, daha sonra anlatacağımız yoğun aşk ilişkisini yaşayamaz mıydı eğer... yazar yaşardı diyor, gene de...

A. elli iki yaşına geldiğinde de mutlaka güzel bir erkek olurdu, Pfeiffer'lere has saça sahip olduğu için de kabak olmaktan kurtulurdu, işlerin kötüye gittiği zamanlarda ise Bonn'daki Münster Kilisesi'nde ya da Köln'deki katedralde diyakozluğuna soyunabilirdi; ya o beceriyle dua kitaplarını dağıtan, lavabo, su ve şarap ibriklerini huşuyla uzatan güzel generalleri ne yapmalı? Ne yapmalı onları? Diyelim ki Leni ona sadık kalmadığı halde gene de "ondan ayrılmadı" ve ara sıra evlilik görevlerini yerine getirdi. O zaman da üç ya da dört "tatlı" çocuğuyla 10 Ekim 1956'da o ilk kez (ama son kez değil) düzenlenen federal ordu ayininde, ki Kardinal Frings Köln'deki Gereon Kilisesi'nde düzenlemişti, A.yı kutlar mıydı? Yazar hayır diyor buna. Leni'yi orada göremiyor. A.yı görüyor, hatta "tatlı" çocukları da, ama Leni'yi göremiyor. A.yı gördüğü diğer yerler de şunlar: ya dergi kapaklarında ya da Nannen ve Weidemann gibi güzel beyefendilerle yan yana herhangi bir Doğu Bloku kokteylinde. O –yazar– A.yı Washington, hatta Madrid'de

askerî ataşe olarak da görüyor, ama Leni'yi hiçbir yerde görmüyor, hele Nannen ve Weidemann adlı güzel beyefendilerin arasında hiç görmüyor. Yazar'ın A.yı hatta çocuklarını her yerde görüp Leni'yi görmemesi belki de onun görme yeteneğinin eksikliğinde aranabilir. Yazarın görme gücü mutlaka yetersizdir, ama neden o zaman A.yla kesinlikle görüyor da Leni'yi hiçbir yerde görmüyor? Evrenin herhangi bir yerinde içine herhalde Bavyera büyüklüğünde dev bir bilgisayarın yerleştirildiği, yaşam öyküleri savları kusan bilinmeyen bir uçar cisim vardır, biz de herhalde bu cisim keşfedilinceye kadar beklemek zorundayız. Şurası kesin ki Leni kendi kendini zorlamış ya da bir başkasının onu zorlamasıyla yaşamını A.yla geçirmek zorunda kalsaydı üzüntüden şişmanlardı ve bugün ideal kilosunun üç yüz gram altında olmaz on kilo üzerinde olurdu, bu durumda da Kuzey Rhein Vesfalya büyüklüğünde bu konularda uzmanlaşmış dev bir bilgisayara gereksinmemiz olurdu ki bu Leni gibi bir varlığın hangi iç ve dış nedenlerle şişmanladığını bize açıklardı. Leni'yi bir ataşe eşi olarak Saygon, Washington ya da Madrid'de dans ederken, tenis oynarken görebilir miyim? Belki şişman bir Leni'yi, ama bizim tanıdığımızı değil. Ne yazık ki her dökülmeyen g.yi, tüm r.yi, bütün m.yi, her a.yı, k ve i.yi fazla ya da eksik kiloya çevirecek olağanüstü araçlar henüz bulunmadı. Leni hakkında gerçeğin uzağında bir şey söylemek o kadar güç ki, bu bilgisayarlar da olmadığına göre bilim bize neden ihanet ediyor? (Sözlükler ise etmiyor.)

Yazar, A.nın tahmini mesleki kariyerini apaçık görüyorsa da, Leni'yi hiçbir yerde görmüyor. Belirtmeliyim ki onu evlilik görevlerinin herhangi birini yerine getirirken de görmüyor.

Bu olağanüstü araçların henüz kullanılmaması ne kadar yazık, bu araçlar şu İncilsel sorunun yanıtını da

bulabilirlerdi: Kilonun ne kadar az ya da çok olduğunu bana söyle, ben de sana g., a., k., m., r., ve ı.nın midende, bağırsaklarında, beyninde, ciğerinde, böbreklerinde, karnındaki salgıda ne kadar olduğunu, yanılan çabalarının ve duygularının nasıl fazlalaşıp eksilmesine yol açtıklarını söyleyeyim.

Eğer

İkincisi: Erhard savaştan sağ dönseydi

Üçüncüsü: Erhard ve Heinrich

Dördüncüsü: Erhard, Heinrich ve A.

Beşincisi: Erhard ve A.

Altıncısı: Heinrich ve A.

dönseydi Leni'nin kiloları ne kadar olurdu?

Şurası kesin ki, Erhard yaşasaydı, şu henüz keşfedilmemiş olan olağanüstü araç Leni'nin kilolarına sevinirdi (bilgisayarlar da sevinir), gövdesinin saldığı salgıların dengesine de. Ve en önemli soru: 1'den 6'ya kadar sayılan durumlarda Leni Pelzer'in fidanlığına girer miydi, anlaşmazlıklar çıksaydı bunlarla nasıl baş ederdi?

Gene de Leni'nin A.yla sürdüreceği tahmini yaşam hakkında kuşkular duymak için nedenlerimiz var, Leni'nin Schleswig–Holstein fundalıklarında gerçekleştirmeyi planladığı buluşma mutlaka iyi biterdi. Evli olma gerçeği de Leni'yi asla tedirgin etmezdi karşısına "doğru" biri çıktığında. Erhard hakkındaki verilere göre bir öğretmenin karısı (ana ders Almanca), gece programı yapımcısının karısı (ya da hayat arkadaşı), avangard bir derginin editörünün karısı olabilirdi (burada şunu da belirtmeliyiz ki, Erhard kanalıyla da Almanca yazan o yazarla tanışırdı, ki onunla daha sonra başkasının kanalıyla tanıştı, bu yazar Georg Trakl'dı). Şurası kesin ki: Erhard onu hep severdi, yirmi yıl için garanti edilemezse de, Erhard herhangi bir hak iddia etmez, ondan sürekli bir kendini adayış istemese de göstereceği sempatiyle yetinirdi. Yazarın (kendisini

de şaşırtan biçimde) görmediği şey Heinrich oluyor, onu hiçbir yerde, hiçbir tahmini meslekte görmüyor, bir yığın Cizvit papazının göremediği gibi.

Burada –belli bazı sözlüksel bilgiye dayanarak– şu soruyu da sormak gerekir: Yaşamın yüksek edinimleri nelerdir? Kim bize yaşamın edinimlerinin kimin için daha yüksek kimin için daha az olduğunu söylüyor? Bunlar sözlüklerde eksik olan acı şeyler, hem de en iyilerinde bile eksik. 2,50 DM'nin kendi yaşamları dışında başka bir insanın yaşamı için son derece yüksek bir kazanç olduğunu sanan insanların varlığı kanıtlandı, hatta öyleleri var ki, ele geçirdikleri ya da geçiremedikleri bir salam parçası için, karılarının ve çocuklarının yaşam kazançlarını, hoş bir aile yaşamını, nihayet yüzü gülen bir baba oluşlarını bile riske edebiliyorlar. Bize m. olarak övülen o yaşam edinimi nasıl bir şey? Lanet olsun, biri üç-dört izmaritten bir sigara yakıp m.ye yaklaştığını ya da çöpe atılmış bir şişenin dibinde bulduğu vermutu içerken m.ye yaklaştığını sanarken bir diğeri –tabii Avrupai seri dizi aşk tüketimi içinde– on dakika mutlu olabilmek için ya da daha doğrusu o sırada hoşuna giden insanla acele birlikte olabilmek için, özel bir uçağa gereksinim duyuyor, o insanla, kendisinin kilise ya da sivil bir yasal beraberliği olmadığı halde kahvaltı ile öğleden sonra kahvesi arasında hızla Roma'ya ya da Stockholm'e uçuyor ya da Acapulco'ya (ki oraya gidecek olursa bir ertesi günkü kahvaltıya kadar zaman ayırması gerekecek), arzu ettiği kişiyle erkek-erkeğe, kadın-kadına ya da yalnızca erkek-kadın olarak yatabilmek uğruna.

Burada artık saptamalıyız ki bir yığın bilgisayarlı birçok UFO henüz keşfedilmedi.

Acaba ruhsal ve bedensel a. yaşantısı nerede sapta-

nacak, gözyaşı torbalarımızın faaliyeti kardiyogramda olduğu gibi nasıl grafiksel olarak saptanacak, geceleri gizlice a.ya başladığımızda g.leri kim sayacak? Sonuç olarak k. ve 1. bunların 1. ve 2.cisiyle kim ilgilenecek? Lanet olsun, yazarlar mı çözecek her şeyi? En pahalı araçları göndererek aydan toz ya da taş getiren bilim ne işe yarayacak, oysa kimse o yaşam edinimleri relativitesi hakkında bilgi verecek UFO'nun yerini bile saptayacak durumda değil. Neden örneğin kendileriyle kısa süre yatılan bazı kadınların iki villa, altı otomobil ve bir buçuk milyon nakit alma hakları var da –istatistiklerle kanıtlandı– kutsal bir kentte fuhuş geleneğinin son derece yüksek olduğu, bizim Leni'nin yedi ya da sekiz yaşında olduğu zamanlarda genç kızlar bir bardak kahve için on sekiz kuruş (bahşişle birlikte yirmi fenik, –kesinlikle söyleyecek olursak on dokuz virgül sekiz fenik– ama hangi metal paranın aklına sıfır virgül bir ya da sıfır virgül iki kuruşluk para basmak gelir ki, bunların onu ya da beşi bir araya geldiğinde bir fenik eder) ve iki buçuk fenik değerindeki bir sigarayı almak için, hepsiyle birlikte yirmi iki virgül beş fenik ödemek zorunda kaldılar kendilerini teslim edip ekstra arzuları da yerine getirirken.

Yaşam edinimleri bilgisayarının yelkovanının durmadan son derece rahatsız olarak çalıştığını kabul etmek zorundayız, çünkü aynı hizmet için yirmi iki virgül üç fenik ile aşağı yukarı iki milyon mark arasında korkunç bir fiyat farkı görülüyordu.

Örneğin bir yaşam edinimi olan kibrit hangi duyarlılık basamağına konuluyor, hem de bütün, yarım, dörtte bir olmayan kibrit, tutukluların bir sigara yakmak için kullandıkları kibrit, diğerlerinin ise –Hem de sigara içmeyen biri olduğu halde!– gazlı çakmakları, iki yumruk büyüklüğünde hem de, amaçsız bir biçimde yazı masalarının üzerinde dururken.

Ne biçim durumlar bunlar? Nerede kaldı adalet?

Burada birçok sorunun yanıtsız kaldığını belirtmek zorundayız.

Leni'nin Rahel'e yaptığı ziyaretler hakkında çok şey bilinmiyor, çünkü o manastırdaki rahibeler Leni ile Rahel'in dostluklarının derecesini ortaya çıkarmaya pek önem vermiyorlar; nedeni de Margret'in sözünü ettiği tasarılar, ama biz bu konuyu açıklığa kavuşturmak zorundayız. Konuyla ilgili olarak yazara çok şey anlatan, ama anlattıkları pahalıya mal olan bir tanık var, bahçıvan Alfred Scheukens, 1941'den itibaren henüz yirmi beş yaşında bile değilken bacağı ve kolu takma bir adam olarak rahibelerin yanına bahçıvan olarak girmiş, Leni'nin ziyaretleri hakkında kesin bilgi sahibi olması gerekiyor. Onunla ancak iki kez konuşulabildi, ikinci konuşmadan sonra Aşağı Rhein bölgesinde bir manastıra tayin edildi, onu orada aramaya kalktığımızda başka bir yere atanmıştı bile, yazara, aşağı yukarı kırk beş yaşında oldukça çevik, Sapienta adındaki bir rahibe tarafından tarikatın personel politikası hakkında bilgi verme zorunluluğu olmadığı söylendi. Scheukens'in kayboluşu ile Rahibe Cecilia'nın yazarla, bu kez yalnız Rahel'i ilgilendiren konularda dördüncü konuşmayı yapmayı reddetmesi hemen hemen aynı zamana rastgeldiğinden, yazar hile ve entrikadan kuşkulanıyor, ayrıca nedenlerini de biliyor; tarikat bir çeşit Rahel kültü yaratmak istiyor, –belki de kutsal ya da takdis edilmişlik– bu arada ise "gammazlar" (bahçıvan) hele Leni hiç istenmiyordu. Scheukens'in konuştuğu ve neler söylemiş olabileceği bilinmediği için, konuşmasına izin verildiği süre içinde, Leni'yi 1942 ortalarına kadar haftada iki, bazen de üç

kez gizlice Rahel'in yanına kapıcı odasından geçirip soktuğu, onun oradan manastırın içine girdiği "manastırın iç bölümlerini de son derece iyi bildiği" ortaya çıkmıştı. Bu "mistik ve karanlık" rahibeyi hiçbir zaman tutmamış olan Lotte konu hakkında söyleyecek bir şey bulamıyor, Leni'nin Margret'e yalnızca Rahel'in ölümünden söz ettiği anlaşılıyor. "Orada üzüntüden yok oldu," dedi bana, "açlıktan öldü, oysa ben ona son zamanlarda hep yiyecek götürüyordum, ölüsünü bahçede bir yere gömüp sakladılar, ne mezar taşı yaptılar ne bir şey, gittiğimde artık orada olmadığını sezdim, Scheukens bana, "Artık değmez matmazel, artık değmez, yoksa toprağı mı kazımak istiyorsunuz?" dedi, sonra ben başrahibeye gidip Rahel'i sordum, bana yolculuğa çıktığını söyledi, nereye gitti diye sorduğumda, başrahibe ürktü ve, "Ama yavrum sizde hiç akıl kalmadı mı?" dedi. "Neyse," diye devam etti Margret, "ben bir daha onunla oraya gitmediğime, Leni'yi de ilan vermekten alıkoyduğuma memnunum, böyle bir şey yapsaydı, Leni için, manastır için, herkes için kötü olurdu. Şu 'Tanrı yakınımızda' sözü yetti bana" (burada istavroz bile çıkarttı).

"Ben kendi kendime (henüz konuştuğu zamanlarda Scheukens'in son ziyaretimde söyledikleri) tabii nasıl bir kadın bu diye sordum, hep şık ve hep şık bir arabayla geliyor; parti ileri gelenlerinden birinin karısı ya da metresidir diye düşünüyordum –o zamanlar kimin özel arabası vardı ki– ya partililerin ya da sanayicilerin.

Tabii ki kimsenin duymaması gerekiyordu, ben onu kulübemden geçirip gizlice bahçeye çıkarıyordum, sonra gene buradan dışarıya, ama sonradan anlaşıldı durum, çünkü rahibenin odasında sigara izmaritleri bulunmuş-

tu, sigara dumanı kokuyordu, bir keresinde de bombardıman nöbetçisiyle büyük bir kavga çıktı aramızda, bir pencerede ışık gördüğünü iddia ediyordu, bu ancak ikisi sigara içerken yaktıkları kibritin alevi olabilir, her yer kapkaranlık olunca kilometrelerce uzaktan görülür ışık tabii. Çok kızdılar ve ufaklığı hemen mahzene tıktılar. (Ufaklığı mı?) Evet, yaşlı, küçük rahibeyi, bir kez gördüm ben onu, taşınırken bir dua iskemlesi ve yatağı vardı yanında, haçı almak istememişti, hayır, 'Bu değil ki, bu değil ki,' diyordu. Tuhaf bir durumdu. Ama şık sarışın kadın gelmeyi sürdürüyordu, size şunu söylemeliyim ki, çok inatçı idi, ufaklığı kaçırmamız için beni ikna etmeye çalıştı. Onu öylece alıp gitmek istiyordu. Ben de bir aptallık yapıp rüşvet aldım, –sigaralar, tereyağı ve kahve– onu içeriye ben salıveriyordum, mahzene de. Hiç değilse orada sigara içtikleri görülmüyordu, pencere kilisenin seviyesinden daha aşağıdaydı. Eh işte, sonunda günün birinde öldü, bahçedeki ufak mezarlığa gömdük. (Tabutlu, haçlı ve papazlı bir tören mi?) Tabut evet, papaz yoktu, haç da yoktu. Başrahibenin, 'Neyse artık lanet olası sigarasından kurtulduk!' dediğini duydum."

Scheukens'e gelince. Sempatik bir insan görünümü yaratmıyordu, çenesinin düşük oluşu bazı umutlar veriyordu, ama bundan da bir şey çıkmıyordu, bütünüyle düşünüldüğünde çenesi düşüklerin verdikleri bilgiler ancak nelere "ihanet ettikleri" saptandığı zaman belirli değerler taşırlar, Scheukens de kendine ihanet etmeye başlamıştı, ama tam o sırada yazardan zorla ayrıldı, sevimli Rahibe Cecilia bile, ki yazar ona duyduğu sempatinin karşılıklı olduğuna inanıyor, kaynak olmaktan çıktı.

"Şurası kesin ki Leni 1941-1942 yılı başında sus-

kunluğunun ve ketumluğunun zirvesine erişti. Pfeiffer'leri hor gördüğünü açıkça belli ediyor, onlar odaya girdiklerinde o çıkıp gidiyordu. Leni'ye yönelttikleri bu tatlı ilgi ziyaretleri, van Doorn gibi akıllı bir kadının bile aslında onların ilgisinin neye yönelik olduğunu anlaması altı hafta sürdü, onlar Leni'nin dulluk yaşamının nasıl sürdüğüne bakmakla kalmıyor, ailelerini sürdürecek bir gebelik var mı diye merak edip umutlanıyorlardı. Ancak A.nın ölümünden altı hafta sonra, yaşlı Pfeiffer'in gurur duyduğu yas öyle bir noktaya erişmişti ki, gurur ve yastan neredeyse ikinci bacağını kaybedecekti –sağlıklı olan bacağı sağ bacağı mıydı, yoksa sol bacağı mıydı, bilemiyorum– onu da sürüklemeye başlamıştı, ama bir bacağını sürükleyebilmek için öteki bacağı sağlam kalmalıydı, değil mi? Evde yapılmış kötü, yapış yapış pastaları alıp geliyorlardı, kimse, ne Leni, ne Frau Gruyten, ne ihtiyar, ne de Lotte onlarla ilgileniyordu, bu güruha katlanamıyorlardı, bu yüzden onlar mutfakta benimle oturup duruyorlardı, size şunu da söyleyebilirim ki, durmadan sordukları 'Leni'de bir değişiklik olup olmadığı' sorusunu ben hep dul yaşamıyla ilgili sandım, sevgilisi olup olmadığını ya da benzeri bir şeyi öğrenmek niyetindeler herhalde diyordum, Leni'nin çamaşırlarını bile kontrol etmeye kalktıklarında kafama dank etti. Demek ki bilmek istedikleri buydu, ben de durumu anlayınca onları iyice işletip, Leni'nin iyice değiştiğini söyledim, o zaman ördeklerin gagalarıyla yeme saldırdıkları gibi, üzerime saldırıp 'nasıl' diye sordular, ben de soğukkanlılıkla ruhen değiştiğini söylediğimde gene kabuklarına çekildiler. Sekiz hafta sonra Tolzem'gile düşünün ki hepimiz aynı köydeniz, birbirimize sen diye hitap ederiz – Leni'yi doğrudan doğruya sormaya ve muayene ettirmeye kalkıştığında sabrım tükendi ve ona, 'Yok yok, sizi temin ederim ki ailenin devamı yolda değil,' dedim. Ufak Pfeiffer'in

dünyaya gelmesi öyle işlerine gelirdi ki, işin komik yanı Hubert de aynı merakı gösteriyordu, tabii patavazsızca değil, biraz hüzünle, bu adamdan bile olsa bir torunu olsun isterdi, sonunda oldu da, hem de onun adını taşıyan bir torunu oldu."

Yazar burada tamamen şaşırıyor, genellikle masumiyet adı altında bilinen bir vasfı Leni'de gördüğünden sözlüklere başvurmak gereğini duyuyor. Sözlüklerde suç, insanın suçu kabullenmesi, suçun ortaya nasıl çıktığı konusunda oldukça geniş açıklamalar yer alıyor, suç-dramı ve ardından gelen sözcükler g., a., k., m., r. ve i. konularının üç katı bilgilendirilmiş, ama suçsuz olma, masum olma üzerine tek kelime yok, anılmıyor bile. Lanet olsun, ne biçim bir iş bu? Almanlar için sözlükte bundan önce gelen okuma hakkı, gülmek, ağlamak, acı çekmek, ıstırap çekmek ve mutlu olmaktan daha mı önemli? Masumiyetin eksikliği çok kötü bir şey, sözlük olmadan insan bu kavramı irdeleyemez. Sonunda bilim bize gerçekten de ihanet mi ediyor? Acaba Leni'nin yaptığı her şeyi bütünüyle masumiyet içinde yapmış olduğunu söylemek yeterli mi, tırnak işaretlerinden vazgeçmek yeterli mi? Yazarın sevgiyle bağlı olduğu Leni bu kavram olmadan anlaşılamaz. Onun bilinçlenme olanaklarının eksik olmadığı da bir süre sonra, tam yirmi bir yaşına girdiğinde ortaya çıkacaktı.

"Şık sarışın" diye bilinen, savaşın ortasında şık bir otomobille dolaşan, çenesi düşük bahçıvanlara rüşvet veren (karanlık manastır bahçesinde herhalde sarkıntılık etmeye kalkışmıştır), solup giderek ölüme mahkûm edilen hor görülen bir rahibeye kahve, ekmek ve sigara götüren, aynı rahibe kapıya gözünü dikip, "Tanrı yakında,

Tanrı yakında," haçı gördüğü zaman, "O değil bu," dediği zaman, en ufak bir korkuya kapılmayan bu genç kadın nasıl birisidir? Başkaları kahramanca ölümlerle yok olup giderken o dans ediyor, bombalar atılırken sinemaya gidiyor, hiç de etkileyici olmayan bir oğlanın kendisini baştan çıkarmasına izin veriyor, evleniyor, işe gidiyor, piyano çalıyor, müdür olmayı reddediyor, sonraları daha çok insan şehit düştükçe o sinemaya gitmeyi sürdürüyor, *Der grosse König*[1] ve *Himmelhunde* filmlerini izliyor. Bu iki savaş yılı içinde söylediği bazı şeyler biliniyor. Tabii bunları başkalarından duyuyoruz, inanılırlar mı acaba? Ara sıra odasında başını sallayarak nüfus cüzdanındaki resmine baktığını öğreniyoruz, cüzdandaki kızlık soyadı Gruyten, adı Helene Maria Pfeiffer, doğum tarihi 17 Ağustos 1922. Marja da Leni'nin saçının gene tüm güzelliğine kavuştuğunu saptıyor, Leni'nin (başka şeyler yanında) savaştan ve savaştan önce pazar günlerinden, taze küçük ekmek bulunmadığı için nefret ettiğini söylüyor.

Babasındaki tuhaf neşeyi fark etmiyor mu, (Lotte H.ye göre) "zarafetinin tamamen farkında" olan baba gününün, büyük bölümünü kentteki bürosunda geçiriyor, toplantılar yapıyor, artık "planlama şefi", ne firmanın sahibi ne de ortağı, yalnız oldukça yüksek maaş ve yövmiye alan biri.

Leni, kayınpederinin otuz yıl önce katıldığı savaş için cephede çarpışanlara verilen madalyayı, hem de 2. sınıf Demir Haç olanını isteyen, bunu alabilmek için, kentteki bürosuna doğal olarak ara sıra generallerin geldiği Gruyten'in kulağına yardım etmesini fısıldadığını duyduğunda hemen küçük görerek suratını buruşturur. "Kaybedilen ayağını" sürüklemesine neden olan "toplu-

1. "Büyük Kral", Veit Harlen, 1942.

iğne başı büyüklüğündeki" kurşun parçası hâlâ hiçbir doktor tarafından bulunamadı. Pfeiffer'lerin onu kandırmaya çalıştıklarını, Leni'nin dul maaşı alabilmesi için başvurmalarını, başvuruyu imzaladığının farkına var mıyor mu? 1 Temmuz 1941'den itibaren –tabii o zamana kadar birikmiş maaşları da alarak– altmış altı markın bankadaki hesabına yatırıldığını anlamıyor mu? Pfeiffer'ler bunu, aşağı yukarı otuz yıl ondan kötü bir biçimde intikam almak için mi yaptılar, aslında çok iyi diye bildikleri, bacağını sürüklemeyen, ama kanıtladığı üzere bacağını gerçekten kaybetmiş olan oğulları Heinrich kanalıyla, günün birinde Leni'nin karşısına dikilip Pfeiffer adı sayesinde en azından kırk, belki de elli bin mark elde ettiğini, otuz yıldır maaş tutarının birkaç kez arttırıldığı, onun meslek yaşamı yüzünden durmadan değişikliğe uğrayan dul maaşını aldığını ve bir kezinde iyice ileriye giderek (yazara göre ilk gördüğü andan itibaren Leni'ye vurulduğu için, tanık yok) ve bu duruma kendisi de sinirlendiği için tanıklar (Hans ve Grete Helzen) önünde Pfeiffer Leni'nin yüzüne karşı bağırarak, "Peki sen ne yaptın elli bin marka karşılık? Çalılıklar arasında bir kez onunla yattın, ikincisinde de –herkes biliyor ki– onu yalvarttın, zavallı çocuk, dört gün sonra da öldü gitti zaten, sana şerefli adını bıraktı, oysa sen, oysa sen, oysa sen..." Leni'nin gözlerindeki bakış onu susturdu.

Leni kendini "yüzüne vurulan" bu elli bin marka karşılık iki kere yattın karşısında orospu gibi mi hissediyor? Oysa o, oysa o, oysa o...

Leni artık işten hoşlanmıyor, oraya gitmiyor bile, Lotte H.ye söylediğine göre "yeni basılmış yığınla para" midesini bulandırıyor, arabasının ikinci kez ipotek edil-

mesine karşı onu savunuyor, artık arabayı yalnız çevrede dolaşmak için kullanıyor, annesini gittikçe daha sık yanında dolaştırıyor, "daha çok da Rhein kıyısındaki hoş kahve ve lokantalarda saatlerce oturuyor, birbirlerine gülümsüyor, geçen gemilere bakıyor, sigara içiyorlar: O sıralarda bütün Gruyten'ler için karakteristlik olan "insanı yavaş yavaş deli eden anlaşılmaz neşeleri" (Lotte H.). Frau Gruyten'in hastalığına artık iyileşmesi umutsuz bir hastalık olduğu teşhisi konmuştur: multipl skleroz, gittikçe sona yaklaşan bir durum. Leni onu arabaya ve arabadan dışarıya taşımak zorunda kalıyor, artık okumuyor, Yeats'i bile, ara sıra tespih çektiği görülüyor (van Doorn), "kilisenin avunularını" istemiyor.

Gruyten'lerin yaşamındaki bu bölüm –1942 ile 1943 yılının başı arası– katılan herkes tarafından onların en "lüks" zamanı olarak adlandırılıyor. "Sorumsuzca, evet sorumsuzca, böyle adlandırırsam belki anlarsınız bugün Leni'ye karşı belki sert değil, ama çok yumuşak da davranmamamın nedenini. Avrupa karaborsasının sunduğu her şeyin tadını çıkarıyorlardı, sonra o korkunç şey çıktı ortaya, Hubert'in bunu neden yaptığını bugüne kadar anlamış değilim. Gereksinimi yoktu ki buna. Gerçekten, gereksinimi yoktu." (M.v.D.)

"Olay" tamamen soyut bir rastlantıyla ortaya çıktı. Gruyten sonradan buna, "Salt not defteri işi," demişti, bütün evrakları cüzdanında ve bir not defterinde hep yanında taşıyordu, bu olaydaki adresi kentteki bürosunun adresiydi, bu olaya kimseyi karıştırmadı, arkadaşı ve baş muhasebecisi Hoyser'i bile. Tehlikeli bir işti, yüksek meblağın söz konusu olduğu bir oyundu, Gruyten kesinlikle meblağdan çok işin oyun yönüyle ilgilenmişti, her-

halde bugüne kadar da bir tek Leni onu "anladı", karısının onu "anladığı" gibi, tabii sınırlı olarak, işin büyük bölümünü anlayan Lotte H. bile işin intiharımsı yanını anlamadı, –evet intihardı, doğrudan doğruya intihar– ya parayla ne yaptı? Paket, deste, tomar halinde hediye etti parayı! O kadar anlamsız, o kadar nihilistçe bir şeydi ki ne kadar soyut ve delice.

G. bu iş için aşağı yukarı altmış kilometre uzaklıkta bulunan bir kasabada bir firma kurmuş, adını "Schlemm ve Oğlu" koymuştu. Sahte kimlik kartları elde etmişti, sahte imzalı sahte siparişler düzenliyordu. (Formları her an bulabilirdi, imzaları atmak da onun için zor değildi, 1929 ve 1933 arasındaki kriz döneminde de karısının imzasını bile sahte olarak atmıştı: "O nasıl olsa sonradan anlar bunu, neden şimdi sinirlendirmeli ki," demişti (yaşlı Hoyser).

Oyun ya da olay gene de sekiz ya da dokuz ay sürdü ve tüm inşaat dünyasında "Ölü Canlar Skandalı" diye tanındı. Bu korkunç skandal "soyut bir not defteri oyunundan" (Lotte H.) meydana geliyordu, korkunç büyük paralar çekiliyor, ödeniyordu karaborsadan alınan, gerçekte var olmayan hayalî çimentolara, hayalî "yabancı işçilere", mimarlar, inşaat ustaları, işçiler, hatta kantinler, aşçı kadınlar vs. rol oynuyordu, hepsi Gruyten'in not defterinde kayıtlıydı adlarıyla, teslim etme protokolleri bile eksik değildi, doğru imzalarla, banka hesap numaraları, banka dekontları hepsi vardı, "Tamamen doğru ya da daha doğrusu eksiksiz gibi görünen bir olaydı" (daha sonra Dr. Scholsdorff'un mahkemede söyledikleri).

Bu Scholsdorff o zamanlar daha otuz bir yaşında olmasına karşın en keskin teftiş kurallarını bile hilesiz kul-

lanabilecek bir tipti ("Entrikalardan korkmadım, ama onlara gereksinimim yoktu"), ama herkes ona organik bir hastalığı olmamasına karşın son derece ince, duygulu ve sinirli biri olduğu için işe yaramaz diye niteledi; tabii önemli bu, 1965'te bile teftiş kurulu üyesi Alman doktorların, hiç de sıska olmayan genç Almanlara seve seve "Stalingrad kürü" yazacak oluşları düşünülecek olursa. Onu sınamak için, Sch.nin çok etkili bir mevkide olan sınıf arkadaşı, o kasabanın maliye müdürlüğüne tayin ettirmişti onu ve Sch. orada yabancısı olduğu konuda o derece hızlı ve iyi çalışmıştı ki daha bir yıl geçmeden "artık bu işin ayrılmaz ve yeri doldurulamaz" bir parçası durumuna gelmişti. (Sch.nin o zamanlar şefi olan, bir prostat tedavi merkezinde konuştuğumuz emekli maliye bakanı Dr. Kreipf) Kreipf'a göre o: "Aslında dilbilimci olmasına karşın, karmaşık mali ve muhasebe hesaplarını titizlikle gözden geçirmeyi biliyor, transaksiyonlardaki kuşkuyu hemen ortaya çıkarabiliyordu ve bunları asıl yeteneğinin karşıtı bir iş olmasına karşın yapabiliyordu." Bu "asıl yeteneği" Slavistik'ti, Sch.nin bugüne kadar sürüp gelen özel alanı: XIX yüzyıl Rus edebiyatı, "Ama son derece çekici teklifler yapıldığı halde, Maliye'deki işimi tercih ettim, subay ve general Almancasını nasıl olur da Rusçaya çeviririm ki? Benim için kutsal olan bu işe ihanet mi etseydim, onu ağızda gevelenen sözcüklere mi çevirseydim? Asla!"

Scholsdorff rutin bir denetleme sırasında "Schlemm ve Oğlu" firmasının evraklarına rastlıyor, en ufak bir hata bile görmüyor, gene tamamen rastlantıyla ücret bordrolarını incelemek istiyor, işte o zaman şaşırıp kalıyor: "Ne diyorsunuz, bana yabancı olmayan, hep onlarla yaşadığım adlara rastlayınca hayretten donakaldım." Burada Sch.nin G.ye karşı olmasa da, inşaat sektörüne karşı duyması olası bir intikam duygusundan söz etme-

liyiz, o vaktiyle bir inşaat firmasında ücret bordrolarını yaparak işe başlamış, kendisini oraya yüksek bir mevkideki bir arkadaşı önermiş, ama sonradan onun sayılar ve rakamlar konusunda bir deha olduğunu keşfettiklerinde övülmüş, ama o işten uzaklaştırılmış, çünkü kimse, hiçbir inşaat şirketi bir filologdan beklenmediği üzere defterlerinin kontrol edilmesine katlanamazmış. Anlatılamaz saflığı içinde Sch. firmaların aslında korktukları şeye önem verdiklerini sanmış, yani sahtekârlıklarının gözden geçirilmesi. Onlar dünyaya yabancı, deli bir filoloğu işe almışlardı, "onu doyurmak ve askere gitmekten kurtarmak" istemişlerdi: (bugün de sektörde büyük olan aynı adlı firmadan Herr Flacks), oysa burada "ortaya tüm maliyecilerden daha titiz biri ortaya çıkmıştı. O bizim için tehlikeliydi."

Raskolnikov'un çalışma odasının kaç metrekare olduğunu, Raskolnikov'un avluya çıkmak için kaç merdiven basamağı inmek zorunda bulunduğunu kesinlikle söyleyebilecek durumda olan Scholsdorff, birdenbire Schlemm ve Oğlu firması için Danimarka'da bir yerde beton karıştıran, firma kantininde yemek yiyen bir Raskolnikov'a rastladı. Sonra henüz kötü niyet beslemeden, ama "oldukça sinirlenerek" bir Svidrigailova, bir Rasumişin'e rastladı, sonunda Çiçikov'u, Ssobakeviç'i buldu, sonra aşağı yukarı otuz yerde Gorbaçov gördüğünde bembeyaz olup, ardından da Puşkin, Gogol ve Lermontov'un kötü maaş alan savaş tutsakları olduğunu görünce sinirden titremeye başladı. Tolstoy adından bile kaçınılmamıştı. Burada bir açıklık getirmemiz gerekiyor: "Alman savaş sanayiinin temiz olup olmaması" ya da benzeri şeyler bu Dr. Scholsdorff'un "umurunda bile değildi", maliye teknikleri konusundaki titizliği (yazarın yorumu bu, çünkü yazar onunla sık sık ve uzun konuşmalar yaptı, herhalde daha sürdürecek de bunları) onun

XIX. yüzyıl Rus edebiyatının tüm kişiliklerini tanıması titizliğiyle bağlantılıydı, o onların hepsini tanıyor, seviyor ve yorumluyordu: "Örneğin bu listede Çehov ve tüm personelinin eksik olduğunu gördüm – Turgenyev de yoktu size daha o zamanlar bu listeyi kimin yaptığını söyleyebilirdim, okul arkadaşım Dr. Henges'ti bu, başkası olamazdı, sefih, rezil; ama coşkulu bir Turgenyevci, çılgın bir Çehovcuydu, bence bu iki yazar pek benzerlik göstermese de, şunu açıklamakta bir sakınca görmüyorum, okuldayken Çehov'un değerini anlayamamıştım." Sch. ne bu olayla ilgili olarak ne de başka zaman ihbarda bulunmuş. "Son derece tehlikeliydi, oysa sahtekârlıktan ve dolandırıcılıktan nefret ederim, hiçbir zaman birini ihbar etmedim, insanları çağırır, yaptıklarını açıklamalarını, düzeltmelerini, borçlarını sonradan da olsa ödemelerini isterim, kendi işyerimde bu ödemeleri en çok temin eden kişi ben olduğumdan Kreipf beni tutuyordu. Başka şey yapamazdım, ihbar, asla, insanların hangi hukuk mekanizması içine atılacağını çok iyi biliyordum, sahtekâr ve dolandırıcıları bile oraya itmek istemezdim. Bir kazak çaldıkları için ölüme mahkûm edilen insanları düşünecek olursanız, ama bu kez benim sabrım taşmıştı. Lermontov'u Alman inşaat sanayiinin Danimarka'daki bir tutsağı, Puşkin, Tolstoy, Rasumişin ve Çiçikov'u beton karıştıran, bulgur çorbası içen birileri olarak düşünebiliyor musunuz? Hele Gonçarov'u Oblomov'uyla birlikte, elinde kürekle!"

Kısa bir süre sonra başmüşavirlikten emekliye ayrılacak olan Sch. hâlâ Rus, hatta çağdaş Rus yazınıyla yakından ilgili, yaşlı Gruyten'den özür dileme olanağı da bulmuş, ayrıca onun torununa, Leni'nin oğlu Lev'e nefis bir Rusça öğreterek diyet de ödemiş, bugün Leni'ye ara sıra çiçek gönderiliyorsa (ki o yirmi yedi yıl, başkalarının bezelyeyle uğraştığı gibi, çiçekçilikle uğraşmasına

karşın, hâlâ çiçek sevebiliyor), odasında çiçekler varsa, bunlar Dr. Scholsdorff tarafından gönderiliyor! Scholsdorff şu sırada Ahmadulina'nın şiirlerine dalmış. "Tabii ki onu da ihbar etmedim, önce bir mektup yazdım, içinde aşağı yukarı şunlar dile getiriliyordu: 'Hemen gelip benimle tanışmanızı rica ediyorum, işin önemini anlatacak sözcükleri bulamıyorum.' Bir kez, ikinci kez ihtarda bulunmuş, Henges'i bulmaya çalışmış –hepsi boşuna– benim evraklarım da teftişten geçtiğinden, yaptığım çağrılara rastlandı ve hemen soruşturma davası açıldı 'Schlemm ve Oğlu' aleyhine. Sonra da, sonra da o vahşi işlem başladı."

Sch., ancak iki gün süren davanın baş tanığı oldu, yaşlı G. hiç karşı koymadan bütün suçu üzerine almıştı, soğukkanlı kaldı, yalnız "isim listesi" (Düşünün bir kez "isim listesi" Scholsdorff) sorulduğunda ki, Sch. de gayet iyi biliyordu isimleri, ele vermedi. Mahkemenin ikinci günü aşağı yukarı üç saat, Berlin'den getirtilen bir Slavist uzmanın yaptığı denetimle geçti, çünkü G. isimleri kitaplardan çıkarttığını söylemişti, oysa tek bir Rusça kitap okumadığı, hatta *Kavgam* dahil bir tek Almanca kitap bile okumadığı (Sch.) ortaya çıkmıştı, listeyi hazırlayan Henges'ti. Gruyten onu ele vermedi, bu arada Scholsdorff onun izini bulmuştu. Orduda özel bir bölümde çalışıyor ve Rus savaş tutsaklarının askerî sırları vermelerini sağlamaya çalışıyordu. Oysa Çehov uzmanı olarak uluslararası bir üne kavuşma şansına sahip olabilirdi.

Kendi isteğiyle teslim olan Henges mahkemeye özel bir başkan üniformasıyla geldi, üniforma "üzerine pek oturmuyordu, henüz dört haftadır onu giymekteydi" (Sch.). Evet, onu arayan Gruyten'in avukatıyla bu konuyu konuşmuş ve, "Bu konuyu söylemem olanaksız, anlıyor musunuz?" demişti. Bunun üzerine Gruyten ve avukatı bu korkunç ayrıntıdan vazgeçmişlerdi, ama Henges,

Scholsdorff'a mahkemeye yakın bir meyhanede sürdürdükleri tartışmada itirafta bulunmuştu. Mahkemede, Henges ile Scholsdorff arasında tartışma çıkmış, Scholsdorff Henges'e kızgınlıkla, "Hepsini, hepsini ele verdin, yalnız Turgenyevini ve Çehovunu kolladın!" diye bağırmıştı. Savcı bu "Rus saçmalıklarını" susturmuştu.

Bu ara bölümde çıkarılacak ders şu: Hayalî maaş bordroları düzenleyen müteahhitler edebiyat bilgisi sahibi olmalı, edebiyat bilgisi sahibi olan maliyeciler de son derece yararlı ve devletin hizmetinde olabilirler.

Bu davada bir tek suçlu vardı: G. Her şeyi itiraf etti, onu bu işe sevk eden şeyin para kazanma olduğunu reddettiği için, işler zorlaştı, hangi nedenle bunu yaptığı sorulduğunda, yanıt vermekten kaçındı, sabotaj yapmayı düşünüp düşünmediği sorulduğunda bunu yalanladı. Bu işin nedeni daha sonra kendisine sık sık sorulan Leni "intikam" gibi bir şeyden söz etti (Neyin intikamı? Yazar). G. "çok çok yetkili olan arkadaşlarının, mahkemede defalarca sorgulanmaları ve onun Alman savaşı sanayiine yaptığı tartışmasız hizmetlerin altını çizmeleriyle (yaşlı H.ye göre) ölüme mahkûm edilmekten kurtuldu, ömür boyu hapse mahkûm edildi, bütün servetine el kondu. Leni iki kez mahkemeye gitmek zorunda kadı, ama masum olduğu ortaya çıktığından serbest bırakıldı, tıpkı Hoyser, Lotte, bütün öteki arkadaşları ve memurları gibi. El konulmayan ve kurtulan tek şey Leni'nin doğduğu ev oldu, bunu da "aslında çok sert olan savcının" onun "savaş dulu olarak acı kaderini ve kanıtlanan suçsuzluğunu" göz önüne almasına ve A.nın kahramanlık öykülerinin acı bir söylevle tekrar "gün ışığına" çıkarmasına (Lotte H.) borçluydu, hatta Leni'nin Nazi Kız-

lar Örgütü'nde vaktiyle çalışmış olması da onun için iyi bir nottu. "Oğlunu ve damadını savaşta kaybetmiş olan ölüm döşeğindeki bu annenin (Frau Gruyten) hatasız yaşamı kanıtlanmış olan bu genç Alman kadının elinden, hem de aileye suçlu tarafından değil de, karısının evlilik yoluyla getirdiği bir servet olan bu evden mahrum etmek düşünülemez."

Frau Gruyten bu skandalı atlatamadı. Kalkamadığı için birkaç kez yatağında sorguya çekildi, "Bu da yetti zaten ona," (van Doorn), "Bu dünyadan ayrılışına o kadar üzülmedi, eh ne de olsa zarif, doğru ve cesur bir kadındı. Hubert'e veda etmeyi çok isterdi, ama olmadı, sessizce gömdük onu. Tabii kilise töreniyle."

Leni artık yirmi yaşındadır; otomobili elden gitmiştir, firmadaki işini bırakmayı doğru bulur, babası şimdilik iz bırakmadan kaybolmuştur. Bütün bu olup bitene üzülmüyor mu, yoksa çok mu üzülüyor? Şık otomobilli, üçüncü savaş yılında biraz piyano çalmak, hasta annesine İrlanda masalları okumak, ölmekte olan bir rahibeyi ziyaret etmek dışında pek bir işi yok görünen, neredeyse ikinci kez dul kalan, hiçbir yas izi göstermeden annesini kaybeden, babası zindanlarda yok olan bu şık sarışın ne olacak? Çevresinde yaşayanlara yaptığı etki çok şaşırtıcı. Lotte Leni'nin, "herhangi bir biçimde hafiflediğini", van Doorn kurtulmuş etkisi yaptığını söyledi, yaşlı Hoyser ise, "Herhangi bir biçimde derin bir soluk aldı sanki," diyor; bu iki açıklamadaki "herhangi bir biçimde" lafı kaygı uyandırıyor, ama Leni'nin içine fanteziye bir aralık açıyor. Margret ise şunları söylüyordu: "Yıkılmış etkisi yapmıyordu, bende tam tersine canlanmış ya da yeniden canlanmış etkisi yaptı. Onun için babasının başına gelen

skandaldan, annesinin ölümünden daha acı olan Rahibe Rahel'in tuhaf bir biçimde kayboluşuydu." Leni'nin bir işle görevlendirildiğini saptıyoruz, geri planda çalışan, "elinde bazı yetkiler olan", adının söylenmesini istemeyen, ama yazarın adını bildiği bir hami onun çelenk yapım evine girmesini sağladı.

V

Daha geç doğmuş olanlar 1942-1943 yılları arasında çelenklerin savaşta neden bu kadar önemli olduğunu sorabilirler. Yanıtı şu: Cenazeleri mümkün olduğunca eskisi gibi şerefli kaldırabilmek için. O sıralarda çelenkler sigara kadar istenen bir şey değillerse de, gene de az bulunur şeylerdi kuşkusuz, psikolojik olarak da savaşın yönetimi için önemliydiler. Resmî çelenk gereksinimi de çok yüksekti: Bombardımanlarda ölenler, askeri hastanelerde ölen askerler, ayrıca "ara sıra da olsa kendi eceliyle ölenler" (şimdi emekliye ayrılmış olan, yatırımlarının geliriyle yaşayan Leni'nin o zamanki şefi Walter Pelzer) ve "oldukça sık olarak da parti, sanayi ve ordunun yüksek rütbeli kişilerine çeşitli kategoride devlet cenaze töreni" yapıldığından her çeşit çelenk, "en sadesinden, tutumlu bir biçimde süslenmişinden, güllerle donatılmış en büyüğüne kadar" (Walter Pelzer) hepsi önemliydi. Burası şimdi devleti cenazeleri kaldırma özelliği içinde övme yeri değil, yalnız tarihin ve bilimin kanıtladığı bir şeyi kaçınılma olarak ispatlayabiliriz ki, o da bir yığın cenaze töreni olduğu, resmî ya da özel törenler için çelenk istendiği, Pelzer'in de çelenk yapım evini savaş için son derece önemli bir kurum haline getirmiş olması. Savaş ilerledikçe, daha uzun sürdükçe (bu-

rada ilerleme ve süre arasındaki ilişkiye dikkat çekmeliyiz) tabii çelenkler de azalıyordu.

"Herhangi bir yerde" çelenk hazırlama sanatının önemli olmadığı konusunda bir önyargı varsa, burada ona –sırf Leni uğruna bile olsa– bütün gücümüzle karşı çıkacağız. Çiçekli çelengin son ve temel biçim olduğunu, temel biçimin uyumunun her durumda korunması gerektiğini, bir çelenk gövdesini yapmak için çeşitli biçim ve teknikler olduğunu, bağlanan yeşilliklerden hangisinin hangi biçim çelenge uygun oluşunun önemini, altlık için bile dokuz çeşit önemli yeşilliğin gerektiğini, tamamlanmış biçim için yirmi dört çeşite ihtiyaç olduğunu, tepelik ve kovanlar için (sokularak yapılan kategori) yirmi dört çeşit, ayaklı Roma tarzı çelenkler için yirmi dokuz çeşit olduğunu düşünürsek toplam yüz on iki çeşit olduğu ortaya çıkar, bunlar kullanılış kategorilerinde kesişseler de gene de beş çeşit kullanım kategorisi ve karmaşık bir örme yöntemi ortaya çıkar, şu veya bu yeşilliğin hem bağlama sırasında hem de çelengin üst kısmına konulduğu, hatta sokulduğu düşünülürse, ana kuralın neyin nerede kullanıldığının bilinmesi gibi güç bir iş ortaya çıkar. Biri çıkıp çelenk yapmanın küçük görülmesi gereken bir iş olduğunu söyleyecek olursa, ona karaçamın ne zaman altlık ne zaman tepelik olarak kullanıldığını sormak gerekir, nasıl bilebilir ki mazı ağacı yeşilliğinin, İzlanda çimeninin, yabani kuşkonmazın ve diğer yeşilliklerin ne zaman nerede kullanılacağını? Yeşilliğin kusursuz bir biçimde oturması gerektiğini, her zaman ve her yerde çelenk bağlama işinde hüner beklendiğini bilir mi? İşte böylece, şimdiye kadar hafif ve sistematik olmayan bir büro işinde çalışan Leni'nin, hiç de kolay olmayan, kolayca öğrenilemeyecek, neredeyse sanat atölyesi sayılabilecek bir işe girdiği anlaşılacaktır.

"Roma tarzı çelengin" Germen tarzı çelenkler önem kazanınca uzun bir süre arka plana itildiğini burada saptamak belki de gereksizdir, ama bu konudaki tartışma eksen kurulup da Mussolini, Roma tarzı çelengin yerilmesini yasaklayınca kesildi, "Romalılaştırmak" fiili 1943 ortalarına kadar sakıncasızca kullanıldı, ama sonra İtalyanlar ihanet edince tamamen kaldırıldı (oldukça yüksek mevkideki bir Nazi şu yorumu yaptı: "Artık bu ülke Romalılaştırılmayacak, çelenk yapımı ve çiçek demetlerinde bile!") her dikkatli okuyucu anlayacaktır ki, aşırı siyasi durumlarda çelenk bağlama işi bile tehlikesiz bir iş olmaktan çıkar. Roma çelengi taştan yapılmış taklitleri ile süsleme çelenkleri olarak Roma cephelerine de konduğundan, kesinlikle yasaklanması için ideolojik bir neden de atıldı ortaya: Bu tür çelenklerin hepsi "ölmüş", diğerleri ise "canlı" ilan edildi. Leni'nin o zamanki yaşamı için önemli bir tanık olan Walter Pelzer, her ne kadar adı o zaman kötüye çıkmış olsa da, çünkü 1943 sonu, 1944 başında, "hayati tehlikeli olan" (Pelzer) "hâlâ Romalı işleri yapıyor" gerekçesiyle el sanatkârları odasına ihbar edildiyse de, bu ihbarın kıskançlar ve rahipler tarafından yapıldığını ispat edebilmişti. "Kahretsin, çok kötü sonuçlar da çıkabilirdi bundan" (P.). Adı kötüye çıkan Pelzer, 1945'ten sonra "politik nedenlerle takip edildiğini" ispata çalışmış, Leni'nin yardımıyla da bunda başarılı olmuştu. "Çünkü bunlar onun –Leni'nin, Pfeiffer'in demek istiyorum– kendi bulduğu biçimlerde gerçekten de mineli izlenimi uyandıran düz parlak, yabanıl otlardan yapılan çelenklerdi. Bunların Romalılarla uzaktan yakından bir ilgisi yoktu, ama halk çok beğeniyordu, Pfeiffer'in kendi buluşuydu. Roma tarzının bir çeşidi olarak görüldüğü için az daha hapı yutuyordum."

Bu arada yetmiş yaşına gelmiş, emekli yaşamı sürdüren, yatırımlarından gelen gelirle yaşayan Pelzer'in yüzünde aradan yirmi altı yıl geçtiği halde korku ifadesi belirdi ve öksürük krizi tutacağını sandığından geçici olarak elindeki puroyu küllüğe koydu. "Genel olarak benim için yaptıklarım, üstünü örttüğüm şeyler o kadar hayati tehlikeliydi ki, Roma tarzı çelenk yapma kuşkusu bunların yanında solda sıfır kalır."

Leni'nin uzun süre sıkı, yakın ve her gün birlikte çalıştığı on kişiden, hiç değilse Pelzer ve onun baş bahçıvanı Grundtsch'u da katarsak, beş kişi daha bulunabildi. Pelzer ve Grundtsch'u dürüst davranarak Leni'nin amirleri olarak sayarsak, geriye, kendileriyle aşağı yukarı eşit düzeyde olarak çalıştığı sekiz kişi kalır ki, bunların üçü bulunamamıştır.

Pelzer, kendisinin bungalov dediği, ama bizim tumturaklı bir villa (Pelzer villa'yı filla olarak söylemiyor) diyebileceğimiz, sarı tuğlayla yapılmış, görünüşte tek katlı olan, ama bodrum katında lüks bir barı, boş zamanları değerlendirme odası, ki orada bir çeşit çelenk müzesi kurmuş, konuk bölümü, nefis şaraplarla dolu bir mahzeni olan bir mimari şaheserinde oturuyor; sarıdan (tuğlalar) sonraki hâkim renk siyah: Pencere pervazları, kapılar, garaj kapısı hepsi siyah. Anıtmezarı anımsatması yersiz sayılacak bir düşünce değil. Pelzer bu evi güzel yüzü oldukça hüzünlü bir etki yapan, kızlık adı Prumtel olan, altmış yaşı ortalarında görünen bir kadınla, Eva'yla paylaşıyor.

Seksen yaşında olan Albert Grundtsch hâlâ "kendi kabuğunda sürünüyor, hani neredeyse mezarlıkta" (G. G. hakkında). İki serasına kolaylıkla geçebildiği iki buçuk odalı tuğla evinde oturuyor. Grundtsch, Pelzer gibi me-

zarlık genişletilmesi işinden yararlanmamış (yararlanmak da istememiş açıkçası) ve "seraların geleceğini savunuyor, ki bunları ona ben budalaca davranıp hediye ettim" (Pelzer). "Bahçeler ve mezarlıklar dairesi, o göçtüğü, o köşeden çekip gittiği, eh hadi, zamanı geldiğinde rahmetlik olunca diyelim, derin bir nefes alacak."

Pelzer'in fidanlığı dışında, diğer fidanlıklar ve mezar taşçılardan da birkaç dönüm yutan mezarlığın tam ortasında Grundtsch yalın bir yaşam sürüyor: Malul maaşı var tabii ("onun için epeyce uğraştım" P.), kira vermeden oturuyor, tütünü ile sebzesini kendisi yetiştiriyor, vejetaryen olduğu için, beslenme sorunu kolay, giyim sorunu da yok, hâlâ yaşlı Gruyten'in 1937'de diktirdiği, Leni'nin ona 1944'te hediye ettiği pantolonu giyiyor. Kendi deyimiyle kendisini "mevsimlik saksı çiçeği işine" vermiş, Beyaz Pazar[1] için ortanca, Anneler Günü için menekşe ve unutmabeni çiçeği, Noel için şerit ve mumlarla süslü mezarlara konulan küçük saksı çamları "mezarlara da neler konduğuna akıl sır ermez" yetiştiriyor.

Yazarda, şayet bahçeler müdürlüğü G.nin ölümünü bekliyorsa, daha çok bekler etkisi uyandı. Hakkında iddia edildiği gibi asla bir "kulübe ya da sera bekçisi" değil (belediye bahçe işçisi), bu arada devasa boyutlara ulaşan mezarlığı, "paydostan sonra, zil çaldığında, ki bu da çoğu zaman erken saatlerde oluyor, özel parkım olarak kullanıyorum, uzun yürüyüşler yapıyorum, şurada burada bir bankın üzerinde pipocuğumu içiyorum, keyfim yerindeyse unutulmuş, bakımsız bir mezarla ilgileniyor, ona iyi bir zemin hazırlıyor, yosun ve çam dalları koyuyorum, arada bir çiçek bile bırakıyorum, inanın şimdiye kadar birkaç renkli metal hırsızı dışında kimseye rastla-

1. Pentekostes Yortusu. Beyaz Pazar denmesinin nedeni İngiltere'de bu yortuda yeni vaftiz edilen kişiye özel bir beyaz giysi giydirilmesidir.

madım, tabii ara sıra ölülerin ölmüş olduğunu unutan birkaç deli çıkıyor, duvardan tırmanıp geceleri de mezarın başında ağlayıp, hıçkırmak, dua etmek, beklemek istiyorlar, ama bu gibilere elli yıl içinde iki-üç kez rastgeldim, geri çekildim o zaman tabii, sonra on yılda bir falan korkusuz, önyargısız, dünyada mezarlıktan başka tedirgin edilmeyecekleri bir yer daha olmadığını anlayan sevgililer çıkıyor, tabii o zaman da saklanıyorum, bu arada mezarlık dışındaki mahallelerde neler olup bittiğinden haberim yok, size şunu da söyleyeyim ki, kışın kar yağdığında burası çok güzel olur, ben de içi kürklü botlarımı giyip pipomu da alarak gezintiye çıkarım, her yer öyle sessiz, öyle barış içinde, öyle barış içinde olur ki. Zorluğum kadın arkadaşlarla oldu, onları alıp odama getirmek istediğimde hiçbiri gelmedi, size şunu da söyleyeyim ki, orospular söz konusu olduğunda iş daha da zorlaştı, para mara kâr etmedi."

Leni sorulduğunda, neredeyse şaşırdı. "Evet, tabii, Pfeiffer – onu anımsamak mı! Unutabildim mi ki onu! Leni. Tabii bütün erkekler peşindeydi, hepsi, kurnaz Walter'cik de (bu arada yetmiş yaşına gelen Pelzer'i kastediyor. Yazar), ama kimse yanaşamadı yanına. Ona yaklaşılamazdı, ama kibirlilik yüzünden değil, ben en yaşlıları olarak –daha o zaman ellilerimin ortasındaydım– kendime şans tanımadım, ötekilerin içinde bir tek Kremp asıldı, ona, 'Pis mis Heribert,' derdik, onu soğuk bir biçimde bir daha yaklaşmaması için tersledi. Walter'cik ona yanaşma işini nereye kadar götürdü bilemem, ama bir şey elde edemediği kesin, bizim dışımızda zaten yalnız kadınlar çalışıyordu burada, savaş nedeniyle anlayacağınız üzere, kadınlar da o Rus konusunda taraftar olanlar ve karşı olanlar diye, Leni'ye değil Rusa, ikiye ayrılmışlardı, sonunda kalbinin seçtiği kişinin o olduğu ortaya çıktı. Bütün bu öykünün neredeyse bir buçuk yıl sürdü-

günü düşünürseniz –ki kimse, bizden hiçbiri ciddi bir şey olduğunu anlamadı– onlar akıllı ve dikkatli davrandılar. Tabii oyunun içinde iki boynun gitmesi vardı, bir tam bir de yarım. Kahretsin, şimdi düşündüğümde bile sırtımdan aşağıya, kıçıma kadar soğuk terler akıyor, kız neyi göze almıştı? Ustaca? Nasıl da usta idi? Belki de ben önyargılıyımdır, çünkü onu çok severdim, gerçekten severdim, bazen bir babanın kızını sevdiği gibi, hiç olmamış kızını sevdiği gibi –ben ne de olsa ondan otuz üç yaş daha büyüktüm– bazen hiç elde edilememiş bir sevgili gibi. Doğuştan yetenekli gibiydi, bununla her şeyi anlatmış oluyorum. Bizim burada iki tane eğitimli bahçıvan vardı, Walter'i de hesaba katarsak üç, ama onun aklı hesap defterleri ve kasasındaydı hep. İki kişi yani: Hölthohne, genç bilgili bir kadın, liseyi bitirmişti, okumuş ve bahçıvanlığa başlamıştı, romantik biriydi, toprağa ve el işine bakışı romantikti, ama bildiği şey çoktu, bir de ben vardım. Gerisi eğitimsizdi, Kremp, Schelf, Kremer, Wanft ve Zeven sürüyle kadın, artık tazeliklerini yitirmişlerdi, yani aralarında, yapraklar ve çiçekler arasında şöyle çelengin üstüne yatırayım diyebileceğin biri yoktu. Henüz iki iş günü geçmeden, Pfeiffer'in bir konuda söz konusu olamayacağını anlamıştım, çelenklerin gövdelerini hazırlayamazdı, bu kaba ve oldukça zor bir işti, bu işi Heuter-Schelf-Kremp grubu yapıyordu, onlara bir liste veriliyor, bir yığın da yeşillik, bir daha sonraları kıtlık zamanında çınar, kayın yaprakları ve çam dalları, bir de çelengin büyüklüğü, ama törensel cenazeler için kısaltmalar kullanıyorduk, PK1, PK2, PK3 gibi, bu birinci, ikinci, üçüncü sınıf parti kodamanı demekti, bizim muhasebe işleriyle ilgili olarak K1, K2, K3 gibi, yani birinci sınıf, ikinci sınıf, üçüncü sınıf kahraman kısaltması kullandığımız ortaya çıkınca, bu kısaltmaya darılan, kendine hakaret edildiğini sanan pis mis Kremp'le kavga

çıktı, çünkü o ikinci sınıf bir kahramandı, bacağı takmaydı. Birkaç madalya ve şeref unvanına sahipti, diyeceğim Leni çelenk gövdesi hazırlama işinde çalışamazdı, bunu hemen anladım ve onu süsleme grubunun yanına verdim, orada Kremer ve Wanft'la birlikte çalıştı ve size şunu söyleyeyim ki, süslemede doğuştan bir dâhiydi ya da bir süsleme topuydu. Defne ve ormangülü yapraklarıyla neler yarattığını bir görseydiniz; onun eline en pahalı malzemeyi verebilirdiniz, bu ne boşa harcanır, ne de kırılırdı, birçoklarının hiçbir zaman anlamadıkları şeyi o hemen kavramıştı: Süslemenin ana ve ağırlık noktasının çelengin sol üst dörtgeninin içinde bulunması gerekir, bu şekilde yapıldığı zaman çelenk neşeli ve iyimser bir görünüş alır, eğer süslemeyi sağ tarafta yoğunlaştırırsanız kötümser bir görüntü çıkar ortaya. O, geometrik süsleme biçimleriyle bitkiselleri karıştırmayı asla düşünmezdi, asla diyorum size. Ya böyle olacak ya da olmayacak diyen tiplerdendi, bunu bir çelengin süslenişinde de görebilirsiniz. Onu her zaman vazgeçirtmeye çalıştığım şey geometrik figürlerdi, onları çok seviyordu – eşkenar dörtgenler, üçgenler, gerçekten de bir kezinde PK1 çelenginde hem de, bir yığın geometrik oyun kullanmıştı, bilerek yapmadığı ortadaydı, ama papatyalardan bir Davud Yıldızı yapmıştı, elinden öylece çıkıvermişti, herhalde bugüne kadar neden o kadar sinirlenip köpürdüğümü anlayamamıştır, düşünün bir kez, ya çelenk kontrolden geçmeden cenaze arabasına girseydi, zaten herkes bitkisel biçimleri daha çok seviyordu, Leni de şık biçimler yaratıyordu, her zaman bitki kullanmasa bile, gene de organik şeyler kullanıyordu, bir keresinde bir PK1 çelengine gül koyma zorunluluğu vardı, Walter'cik de gülleri göndermişti, en iyi cinsten gonca güller, o zaman Leni sanatçı kesiliyordu. Ne güzel tablolar yaratıyordu, ne yazık ki geçiciydiler, minyatür parklar, göller, göllerde ku-

ğular yapıyordu, eğer ödül gibi bir şey dağıtılsaydı, hepsini alırdı, Walter'cik için önemli olanı da yerine getiriyordu, yani başkalarının bir yığın süsleme aracı ile yapamadığını o az malzeme kullanarak gerçekleştiriyordu ve daha etkili bir şey çıkarıyordu ortaya. Çok tutumluydu. Biten her çelenk, çıkış grubuna teslim ediliyor, orada Hölthohne ve Zeven çalışıyordu, ama hiçbir çelenk ben görmeden teslim edilmezdi, Hölthohne çelenkleri ve süslemeleri denetliyor, gerekirse düzeltmeler yapıyordu, Zeven'se bantçıydı, onu öyle çağırıyorduk, kurdeleleri takıyordu, kurdeleler kentten sipariş üzerine geliyordu, tabii karışıklık olmasın diye çok dikkat ediyorduk. 'Hans'a son selam: Henriett,' diye ısmarlanmış bir çelenk şeridine, 'Unutmadığım Otto'ma Emilie'den,' ya da tersi yazılsa kötü olurdu, o kadar çelengin içinde başımıza dert açabilirdi, bir de üç tekerlekli otomobili vardı, bu arabayla çelenkler kiliselere, hastanelere, ordu hizmet merkezlerine, partilere ya da cenaze kurumlarına yollanıyordu. Walter'cik arabasını elden çıkarmadı, çünkü o zaman işi aksardı; alacaklarını toplar, hemen sıvışırdı."

Leni ne Lotte'ye, ne van Doorn'a, ne Margret'e, ne yaşlı Hoyser'e ve ne de Heinrich Pfeiffer'e işiyle ilgili olarak asla yakınmadığına göre, bu işin gerçekten de onun hoşuna gittiğini varsayabiliriz. Yalnız ellerinin ve parmaklarının yıpranması onu üzmüşe benziyor: Annesinin ve babasının depoladığı tüm eldivenleri kullanıp eskittikten sonra, bütün aileden "kullanmadıkları eldivenleri" istedi.

Sessizce, ölen annesini, Erhard ile Heinrich'i, hatta ölen Alois'i bile düşündüğü olanaklıdır. O yılla ilgili olarak o "hoş, sevimli ve çok sessiz" olarak tanımlanıyor.

Pelzer bile onun için, "Çok sessiz, aman Tanrım, o ağzını açana kadar!" diyor, "ama zarif, sevimli ve hoştu, o sıralar benim en çalışkan elemanımdı, tabii şimdi yaşlı bir kurt olan Grundtsch'u saymazsam, bir de Hölthohne'yi, ama onun son derece titiz bir tavrı vardı, bazen iyi fikirleri bile düzelten bir akademik tavrı. Oysa Pfeiffer'in yalnız kompozisyon yeteneği değil, aynı zamanda botanik için de sezgisi vardı, o, bir sıklamenle, sert saplı bir gül ya da şakayıktan başka türlü farklı ilgilenilmesi gerektiğini biliyordu; size şunu da söyleyeyim ki, çelenk için kırmızı gül siparişi verilmesi benim için her seferinde bir yıkımdı, çünkü kavalyeler için hoş bir karaborsa vardı, onlar aşk ilişkileri için en iyi hediyenin bu olduğuna inanıyorlardı; muazzam iş yapılabiliyordu, hele genç subayların sevgilileriyle birlikte geldikleri otellerde. Otel kapıcıları bana o kadar çok telefon ederlerdi ki, uzun saplı güller için yalnız para değil, iyi mal da teklif ederlerdi. Kahve, sigara, tereyağı, hatta kumaş bile –el dokuması kumaş bile teklif edildi bir kez– eh her şeyin ölülere gitmesi, yaşayanlara bir şey kalmaması da ayıptı zaten."

Pelzer gül bulmakta zorluk çekerken, Leni az daha ev işletmesi kurumunun kurbanı oluyordu; resmî makamlar yedi odalı, mutfaklı, banyolu evde yedi kişinin oturmasını (yaşlı Herr Hoyser, yaşlı Frau Hoyser, Lotte, Kurt, Werner, Leni ve van Doorn) az bulmuşlardı. Kent o güne kadar beş yüz elli bombardıman alarmı ve yüz otuz saldırıya uğramıştı, Hoyser ailesinin tümüne üç büyük oda verilmişti, Leni ve Marja van Doorn'un "tüm ilişkilerin kullanılması sayesinde" (M.v.D.) birer odaya sahip olmalarına izin verilmişti. Bu konuda yüksek mevkili, adının açıklanmasını istemeyen bir kişi etkili olmuştu, kendisi ise "yalnızca yardımcı" olduğunu belirtiyor, gene de geriye iki boş oda kalıyordu, "Bu korkunç Pfeiffer'ler ahır gibi olan evlerini bombardıman yüzünden terk et-

mek zorunda kalmışlardı" (Lotte H.) ve "sevgili gelinimizle birlikte oturmak için" tüm olanakları kullanmışlardı. Yaşlı Pfeiffer bombanın verdiği zarardan, sakat ayağından faydalandığı gibi faydalanmayı becerdi, zevksizce, "Zorla elde ettiğim mütevazı evimi de vatanım için feda ettim," (Lotte H.) dedi. "Tabii hepimiz dehşete kapıldık, ama Margret parti kodamanı (?? yazar) sevgilisinden, Pfeiffer'in yakında bir köye tayin edileceğini öğrenmişti, o zaman boş verdik, üç hafta tepemizde oturdular, sonra sakat bacağına karşın köye gitmek zorunda kaldı, evde yalnız sevimli Heinrich Pfeiffer kaldı, o da zaten gönüllü olarak askere yazılmıştı, çağrı bekliyordu, hem de Stalingrad Savaşı'ndan kısa bir süre önce!" (Lotte H.)

Leni'nin fidanlıktaki baş düşmanı hakkında bilgi toplamak epey zor oldu; yazar, Savaş Mezarlıkları Komisyonu'na başvurmayı, ancak, nüfus kütüklerini, birlik listelerini iyice ve boşuna karıştırdıktan sonra akıl etti. Savaş Mezarları Komisyonu'na yapılan müracaatta 25 yaşındayken mart başında Rhein kıyısında bir yerde şehit düşen Heribert Kremp'in Frankfurt-Köln otoyolunun yakınında bir yere gömüldüğü ortaya çıktı, Kremp'in mezarlık adresinden de ana babasının adresine ulaşmak güç olmadı, ama onlarla yapılan konuşma hiç de iç açıcı değildi, Pelzer'in fidanlığında oğullarının çalıştığı her yerde düzen ve temizlik için uğraştığını, ama vatan güç duruma düşünce, artık onu tutmanın olanaksız olduğunu, böylece askere gönüllü yazıldığını, oysa bacağının üst kısmında sakatlık olduğunu, mart ortasında gönüllü olarak Volkssturm'a girdiğini ve "düşünülebilecek en güzel ölümle öldüğünü" söylediler. Kremp'in ana babasının onun ölümünü son derece doğal karşıladıkları anlaşılı-

yordu. Yazardan bazı yüceltici sözler bekledilerse de o bunları söylemedi, kendisine gösterilen fotoğrafa da bir tepki göstermediği için bir an önce kalkıp gitmeyi uygun buldu –tıpkı Frau Schweigert'in yanından ayrıldığı gibi– fotoğraf (yazara) sevimsiz, geniş ağızlı, dar alınlı, koyun saçlı, düğme gözlü bir insanı gösteriyordu.

Leni'nin fidanlıktaki işinin hayatta olan üç kadın tanığının adresini bulmak için nüfus dairesine yapılan normal bilgi istemi formu ve ufak bir ücretin ödenmesi yeterli oldu. Bunlardan birincisi o zamanlar çelenk teslim birliğinde çalışan Liane Hölthohne, şimdi yetmiş yaşındaydı ve dört dükkândan oluşan bir çiçekçi zincirine sahipti. Son derece güzel, dört odalı, bir mutfak, antre ve iki banyodan oluşan bir evde oturuyordu kırsal kalmış bir banliyöde, evdeki eşyaları kusursuz bir renk uyumu içinde seçmiş, kitaplar arasında zaten boğulmakta olduğundan iç dekor konusundan zaten kurtulmuş. Mesafeli, ama soğuk değildi, gümüş renkli saçları içinde bakımlıydı, Pelzer'in gösterdiği, 1944'te bir şirket partisinde çekilmiş fotoğraftaki o ufak ezilmiş duygusu veren, saçları örtülü, sert yüzlü kadınla bu zarif yaşlı güzelin aynı kişi olduğunu kimse anlayamazdı. Yazara saygılı ve yardıma hazırdı, sepet biçimi örülmüş ince gümüşten küpeleri içinde yuvarlak kesilmiş mercanlar hareket ediyor, hâlâ güzel, kahverengimsi olan gözlerini daha da canlı kılıyordu; başını da dört kez kıpırdayan, gözleri tedirgin eden bir görüntü objesine dönüştürüyordu: Küpeler sallanıyor, küpelerin içindeki mercanlar sallanıyor, başı sallanıyor ve başında gözleri hareket ediyordu, makyajı da, boyun ve bileklerinde hafifçe buruşmuş olan teni de bakımlı etkisi yapıyordu, ama asla Frau H.nin yaşını sakla-

dığı biçimde değil. Çay, bisküvi, gümüş bir sigaralık içinde sigaralar (ancak sekiz sigara zor sığıyordu içine), yanan bir mum, porselen bir kılıf içine konmuş kibritler, bu kılıfın üzerine elle on bir burcu gösteren bir resim çizilmişti –ortadaki stilize edilmiş yay burcuydu ve pembeydi, diğerleri ise mavi burç resimleriydi, bu durum Frau H.nin yay burcundan olduğu ipucunu veriyordu– perdeler solmuş pembe, mobilyalar açık kahverengi ceviz, halılar beyaz, duvarlarda kitaplardan arda kalan yerlerde Rhein Nehri manzaralarını gösteren dikkatlice elle boyanmış, altı ya da yedi gravür asılı (yazar burada kesin bir sayı veremiyor), gravürler altı çarpı dört büyüklüğündeydi en fazla ve büyük bir titizlikle ve mücevher gibi işlenmişlerdi: Bonn Beuel'den, Köln Deutz'dan, Zons Rhein'ın sağ kıyısında Urdenbach ve Baumberg arasından gözüküyordu, Oberwinter, Boppard, Rees; yazar ayrıca Vanten'i gördüğünü de anımsıyor, sanatçı bu gravürde orayı Rhein'a biraz daha yaklaştırmış, coğrafi doğruluğun izin vermediği bir biçimde – demek ki yedi gravürdü. "Evet, evet," diyor Frau Hölthohne ve yazara gümüş sigaralığı uzatıyor, öyle bir hareketle ki, yazar, onun, yani yazarın kendiliğinden uzanmayacağı hissini taşıdığını sanıyor (ama yazar onu şaşırtıyor, hatta bu yüzden alnında bir kırışıklık olduğunu bile sezinliyor). "Gördüğünüz gibi Rhein'ın yalnızca sol kıyısı manzaraları (Bunu söylerken yazarı anlama, algılama ve yorumlama duygululuğunda geçti). Ben ayrılıkçıydım, hâlâ da öyleyim, ama düşüncede artık, 1923'ün 15 Kasımı'nda Ägidienberg'de yaralandım, ünlü tarafta değil, ünsüz tarafta, ama o taraf benim için hâlâ ünlü taraf sayılır. Burasının Prusya'ya ait olduğuna asla inanmam, oraya hiçbir zaman ait olmadı, hele Prusya tarafından kurulmuş herhangi bir Reich'a hiç ait olmadı. Bugün de ayrılıkçıyım, ama bir Fransız Rhein bölgesi için değil, bir Alman Rhein

bölgesi için. Rhein, 'Rhein Ülkesi' olarak kalmalı, tabii Alsace-Lorrain ona dahil edilmeli, komşu da şoven olmayan bir Fransa olmalı, cumhuriyet tabii. 1923'te Fransa'ya kaçtım, orada iyileştim, daha o zamanlar sahte kimliklerle Almanya'ya dönebildim, 1924'te. Zaten 1933'te Hölthohne adına sahip olmak Elli Marx adına sahip olmaktan daha iyiydi, bir daha kaçıp gitmek, iltica etmek istemiyordum. Neden biliyor musunuz? Bu ülkeyi ve insanları seviyorum, onlar yalnış bir tarihin içine düştüler, şimdi bana istediğiniz kadar Hegel'den söz edin (Yazarın Hegel'den söz etmeye niyeti yoktu! Yazar) ve bana yalnış bir tarihin içine düşmenin imkânsız olduğunu söyleyin, 1933'te oldukça iyi işleyen peyzaj mimarisi büromu iflas etmiş gibi göstermek daha çok işime geldi, zor da olsa, çünkü bürom çok iyi işliyordu, bu en basit ve en az dikkat çekecek yoldu. Sonra secereyi gösteren pasaport işi çıktı, titizlik gerektiren, tehlikeli bir işti bu, ama tabii Fransa'da arkadaşlarım vardı, bu Liane Hölthohne 1924'te Paris'te bir genelevde ölmüştü, onun yerine Saarlouis'li Elli Marx'ı öldürdük. Bütün pasaport işlemlerini Parisli bir avukata yaptırdım, onun da elçilikte bir tanıdığı vardı, bütün bunlar son derece gizlilik içinde yapıldığı halde günün birinde Osnabrück yakınlarında bir köyden bir mektup geldi, Erhard Hölthohne diye biri, Liane'sine, 'Her şeyi affediyorum, vatanına geri dön, sana yeni bir hayat kuracağım,' diyordu. Biz önce secere kâğıtlarının tamamlanmasını beklemek zorundaydık, sonra da aslında Almanya'da fidanlıkta çalışırken onu Paris'te öldürdük. Her şey yolunda gitti. Zaten hep sağlamdı iş, ama kesin bir garantisi yoktu, bu yüzden Pelzer gibi bir Nazi'nin yanında çalışmak daha çok işime geldi."

Nefis bir çay, rahibelerinkinden üç kat daha koyu, nefis bisküviler ve işte yazar üçüncü kez gümüş sigaralığa uzanıyor, ceviz kabuğundan daha büyük olmayan sigara

tablası sigaranın külünü ve izmaritini içine alabilecek büyüklükte değil. Frau Hölthohne'nin zeki ve ölçülü bir kadın olduğuna kuşku yok, yazar onun ayrılıkçı görüşlerine karşı çıkmadığı gibi çıkmaya da niyeti yoktu, buna karşılık sigara ve çay içmede (üçüncü fincan!) ölçüsüz davrandı, ama aralarında oluşan sempati bozulmadı.

"Nasıl titrediğimi gözünüzün önüne getirebilirsiniz, aslında nesnel bir neden de yoktu, çünkü bu Liane'nin akrabaları hiçbir zaman çıkıp gelmediler, ama müessese sıkı bir teftişe tabi tutulabilir, personel sıkı bir kontrolden geçebilirdi, o lanet olası Nazi, Wanft, bir de Alman milliyetçisi Zeven oradaydı ve ben bunlarla aynı masada çalışıyordum, Pelzer koku alma konusunda bir dâhi idi, benim durumumun da öyle pek sağlam olmadığını sezmiş olmalı; çünkü karanlık işlerini artık daha sık olarak çiçek ve yeşillik işine karıştırdıkça ben korkmaya başladım, hem de özel olarak kendi durumum yüzünden değil, onun çevirdiği dolaplar yüzünden korktum; istifa etmek istedim, bunu ona söylediğimde, bana alaylı alaylı baktı ve, 'İstifa mı ediyorsunuz? Cesaret edebilir misiniz buna?' dedi. Bir şey bilmediğine eminim, ama koku alıyordu. Sinirli sinirli istifamı aldım, tabii gerçekten sinirlendiğimi anlamıştı, her seferinde adımı öyle bir biçimde söylemeye başladı ki, sanki sahte bir ad olduğunu biliyordu, ayrıca Kremer'in kocasının da komünist olduğu için toplama kampında öldürüldüğünü biliyordu, Pfeiffer'den de bir koku alıyordu, bu kokunun gerçekten de bir nedeni vardı, hiç birimizin düşünemeyeceği şeyler oluyordu, küçük Pfeiffer ile şu Boris Lvoviç arasında bir yakınlık doğduğu açıktı, bu bile yeteri kadar tehlikeliydi, ama öteki işi bu kadar cesaretle yapabileceğini doğrusu ondan ummazdım. Pelzer bir yığın şeyin kokusunu aldığını daha sonra da kanıtladı, 1945'te çiçeğe *flower* dendiğini ânında biliyordu, yalnız çelenk işinde yanıldı, çünkü

onlara *circles* dedi, Amerikalılar bir süre onun gizli çevreleri kastettiğini sandılar."

Susuldu. Kısa bir süre. Bu arada yazar, üçüncü sigarasını güçlükle ceviz kabuğu biçimindeki gümüş sigara tablasında söndürürken birkaç soru sordu ve kütüphanedeki Proust, Stendhal, Tolstoy ve Kafka'nın kitaplarının çok yıpranmış olduklarını sevinerek saptadı, kirli, lekeli falan değildi bu kitaplar, yalnızca çok kullanılmışlardı, tıpkı tamir edilip yıkanıp yeniden giyilen en sevilen giysi gibi.

"Evet, evet okumayı severim, dönüp dolaşıp okuduğum kitapları yeniden okurum, Proust'u Benjamin'in çevirisinden daha 1929'da okudum; gelelim Leni'ye: Tabii ki harika bir kızdı, kız diyorum, oysa şimdi kırklarının sonuna yaklaşıyor, yalnız onunla öyle çok samimi olunmazdı, onunla olunmazdı, savaş yıllarında, hatta savaştan sonra da, soğuk biriydi demek istemiyorum, ama sessiz ve öylesine suskundu, güler yüzlüydü, ama suskun ve değişikti, bana orada önceleri 'hanımefendi' deniliyordu, Leni gelince 'iki hanımefendi' olduk, ama altı ay sonra Leni'ye 'hanımefendi' dememeye başladılar, geriye bir tek 'hanımefendi' kaldı, o da bendim. Leni'yi böyle farklı, anlaşılmaz yapan şeyin ne olduğunu sonraları anladım – bir proleterdi o, evet bu görüşümde ısrarlıyım, parayla, zamanla olan ilişkisi proleterceydi: Çok iyi durumlara ulaşabilirdi, ama ulaşmak istemiyordu, bunun kaynağı ne sorumluluk duygusunun eksikliği, ne yeteneksizlik, ne planlama yapamamaydı, bunların hepsine sahip olduğunu yeterli derecede ortaya koydu; o Boris Lvoviç'le bir buçuk yıl boyunca sevişebileceğini, böyle bir şeyin mümkün olabileceğini içimizden kimse aklına getiremezdi, bir kez bile ne kendi, ne de o yakalandı, size şunu söyleyebilirim ki her ikisi de Wanft, Schelf ve o pis Kremp tarafından dev gibi gözlerini açmış olarak

gözetleniyorlardı, ben bazen korkuya kapılıyor ve eğer bir ilişkileri varsa Tanrım onları koru, diyordum. Başlangıçta durum tehlikeliydi, pratik nedenlerden ötürü, henüz birbirleriyle hiçbir ilişkileri yokken, bazen acaba bu kız ne yaptığını biliyor mu, diye tir tir titriyordum, çok saftı çünkü. Dediğim gibi, onda ne para, ne mülk sahibi olma hırsı vardı, hepimiz fazla mesailerle çalışma saatlerine göre haftada aşağı yukarı 25 ile 40 mark arası para kazanıyorduk, sonraları Pelzer 'liste primi' diye adlandırdığı bir çelenk için yirmi fenik daha ödeme yoluna gitti, bu paralar da birikiyor, haftada birkaç mark yapıyordu. Ama Leni yalnız kahvesi için iki haftalık parasını bir haftada harcıyordu, böyle yürümezdi işi tabii, oysa evinden de kira alıyordu. Ara sıra bu kızın bir fenomen olduğunu düşünmüşümdür, bugün bile düşünüyorum. Çok büyük bir derinliği mi var, yoksa yüzeysel biri mi iyice anlaşılamazdı, çelişkili gibi gelse de bence onda her ikisi de mevcut, hem derinliği, hem yüzeyselliği olan biri, ama asla hafifmeşrep olmadı, asla, hayır. Ben 1945'te iadeiitibardan yararlanamadım, çünkü ayrılıkçı ya da Yahudi olarak gizlendiğimi açıklamam mümkün değildi. Gizlenen ayrılıkçılara para yardımı yapılmadı, Yahudi olarak gelin de ispatlayın bakalım dikkatleri üzerinizden atmak için bile bile iflas hazırladığınızı. Fransız ordusundaki bir arkadaşım sayesinde elde ettiğim tek şey bahçecilik ve çiçekçilik için bir lisans sahibi olabilmekti. 1945 sonunda çocuğuyla birlikte durumu çok kötüleşen Leni'yi hemen dükkânıma aldım, yirmi dört yıl, 1970'e kadar yanımda çalıştı. On ya da yirmi kere değil, otuz kere, belki de daha fazla, ona ortaklık ve bir şubenin yönetimini teklif ettim, güzel bir giysi içinde dükkânın ön kısmında müşterilere hizmet verebilirdi, ama çalışma önlüğüyle dükkânın soğuk, arka bölümünde kalmayı yeğledi, çelenkler yaptı, ümitler

bağladı, ilerlemek ve yükselmek için hiçbir hırs göstermedi. Bazen onun düş aleminde yaşadığını düşünürüm. Biraz deli, ama çok sevimli. Tabii burada da proleterce bir tavır görüyorum, çok şımartılmıştı: İşçi olduğu, haftada en çok elli mark kazandığı zaman bile, tüm savaş boyunca eski hizmetçisini tuttu, o da ona her gün elleriyle ne yoğurdu biliyor musunuz? Birkaç taze küçük ekmek, bazen ağzım sulanırdı bunları görünce ve bir 'hanımefendi' olarak kendimi tutamayıp, 'Yavrum bırak da bir kez ısırayım,' demek isterdim. Mutlaka ısırtırdı da, inanın, keşke sorsaydım, keşke o da, şimdi durumu bu kadar kötüyken gelip benden para isteseydi, ama ne kadar gururlu olduğunu bir bilseniz. Masallarda anlatılan prensesler gibi gururlu. Çelenk yapma yeteneklerine gelince, bu konuda da fazla büyütüldü, yetenekliydi tabii, ama benim zevkime göre onun süslemeleri aşırı unsurlar taşıyordu, çok süslüydü, işleme gibi, iri motifli güzel bir işleme gibi değil, bence çok iyi bir kuyumcu olabilirdi, ama çiçekçilikte bazen kaba ve cesur davranmak gerekir, o bunu hiç yapmazdı, süslemelerinde yüreklilik vardı, ama gözüpek hiç değildi. Daha önce bu alanda hiç eğitim görmediği düşünülecek olursa, işi bu kadar çabuk kavraması büyük başarı, büyük başarı."

Çay kanası artık yerinden kıpırdatılmadığı, gümüş sigaralık açılıp uzatılmadığı için yazar konuşmasının (haklı olarak şimdilik) bittiği kanısına kapıldı. Leni görüntüsünün tamamlanması için Frau Hölthohne'nin çok büyük katkıda bulunduğu kanısındaydı yazar. Frau H. ona son zamanlarda yeniden uğraştığı peyzaj mimarisiyle ilgili atölyesini gösterdi. Geleceğin kentleri için "asma bahçe" planları hazırlıyordu, onlara "Semiramis" adını vermişti, yazara bu ad, Proust'u bu derece seven biri için basitçe bulunmuş bir ad olarak geldi. Vedalaşırken ziyaretin burada bittiği, ama başka ziyaretlerin imkânsız olmadığı

etkisi uyandı, çünkü Frau H.nin yüzünde her ne kadar yorgun görülüyorsa da daha çok yardımseverlik vardı.

Marga Wanft ve Ilse Kremer'de kısmen benzerliklerle karşılaşıldı; ikisi de maluliyet emeklisi, biri yetmiş, biri altmış dokuz yaşında, ikisi de beyaz saçlı, ikisi de bir buçuk odalı birer sosyal konutta oturuyor, sobalı evler, mobilyalar ellili yılların başlarında kalma, ikisinde de "geçim zorluğu" ve bir çeşit çöküş gözlemleniyor, ama –işte burada bazı ayrılıklar başlıyor– biri (Wanft) peri cinsi, öteki (Kremer) çizgili denilen muhabbet kuşuna sahip. Wanft –ki burada başka türlülük artıyor– sert, yanına yaklaşılmaz, dar ağızlı, ağzının bu darlığı yüzünden de konuşurken sanki devamlı kiraz çekirdeğini güçlükle çıkarıyormuş etkisi yapıyordu ve: "Bu rezil kadın hakkında söyleyecek çok şey yok. Biliyordum ben, seziyordum, o zamanlar bu işi ortaya çıkartmadığım için bugün bile kendimi tokatlayabilirim. Onu saçları kazınmış olarak dolaşırken görmek isterdim. Bizim oğullarımız cephede ölürken, onun kocası şehit olmuşken, babası zaten birinci sınıf dolandırıcı, bir Rus'la yatıp kalkması... Zaten üç ay sonra süsleme bölümüne verildi, benim yanımdan alındı. Yok yok. Bir rezil o, başka bir şey değil –namus diye bir şey tanımıyor, durmadan bedenini ortaya sunuyor– bütün erkekleri deli etti: Grundtsch onun çevresinde kedi gibi dolanıyordu. Pelzer içinse erotik bir yedek parçaydı, iyi bir işçi olan Kremp'i bile deli etti, o bile çekilmez oldu. Ve hep hanımefendi gibi davranıyordu, oysa iflas etmiş bir yeni zenginden başka bir şey değildi. Yok yok. O gelmeden önce ne güzel ahenk içinde çalışıyorduk. Sonra hava bozuldu ve gerilim oldu, hiç de azalmadı, ona dayak atmak gerekirdi. Yaptığı o bayağı çe-

lenkleri hepsi beğenip kandı. Yok, ben kenara itilmiş, yalnız kalmıştım, o gelince öyle olmuştu, hele bana kahve ikram etme pozlarına hiç kanmadım, biz böylelerine 'tatlı saman' deriz, başka bir şey demeyiz, orospu yani, fahişe, hafifmeşrep biri," dedi. Wanft burada yazdıklarımızı öyle çabuk çabuk söylemedi, tane tane, özlü özlü ağzından çıkardı, başkaca da bir şey söylemek istemiyordu, gene de söyledi ve yaşlı Grundtsch için, "O başarı kazanamamış bir Fauna ya da Pan'dır, nasıl isterseniz artık," dedi. Pelzer için de, "Tanıdığım en kötü sahtekâr ve oportünisttir, bir de kalkıp onun için partide aracı oldum, garanti verdim. Partinin güvendiği bir kişi olarak (Gestapo mu? Yazar) her zaman düşüncem sorulurdu. Ya savaştan sonra? Kocam savaşta değil de, 1932-1933 sokak kavgalarında öldüğü için maaşım kesilince ne oldu? Kocamla aynı SA Birliği'nde olan Herr Walter Pelzer'den hiçbir yardım gelmedi. Hiçbir şey. Ufak orospunun ve Yahudi hanımefendinin yardımlarıyla o her şeyden sıyrıldı, oysa ben o sırada hapiste yatıyordum. Yok, gidin, bunlardan bana söz ettirmeyin. Bu dünyada şükran borcu ve adalet yok, başka bir dünyaya da sahip değiliz. Ne yapalım!"

Aynı gün ziyaret edilmesi mümkün olan Frau Kremer, Leni'yle ilgili olarak çok şey söylemedi, yalnız, "Zavallı hoş mahluk, hoş, zavallı ve ne kadar da habersiz hoş zavallı mahluk," diyordu. "O Rus'a gelince, size şunu söyleyeyim ki, o zaman bile güvenemiyordum, bugün de olsa güvenmem. Gizli bir Gestapo ajanı mıydı acaba? Almancayı çok iyi konuşuyordu, çok yardımseverdi, neden bu fidanlığa gönderilmişti, oysa bomba temizleme işi, demiryollarının onarım işleri vardı. Çok hoş bir ço-

cuktu, orası muhakkak, ama ben onunla fazla konuşmaya cesaret edemedim, işte konuşulması gereken şeyleri konuştum yalnızca."

Frau Kremer'i tamamen solgun eski bir sarışın olarak düşünmek gerekiyor, eskiden mavi olan gözleri de neredeyse solmuş, yumuşak bir yüz, yumuşaklık içinde erimiş, kötü niyetli değil, biraz tasalı, mahzun, ama perişan değil, kahve ikram ediyor, ama kendisi içmiyor, ağzı geniş, sözler ağzından hafifçe akıp gidiyor, biraz hafif konuşuyor, dilin ritmindeki noktalamalara hiç önem vermiyor. Eliyle sigara sarışı yalnız şaşırtıcı olmakla kalmıyor, son derece büyük bir özenle bu işi yaptığını gösteriyor: Yarı nemli, bal sarısı tütünü kusursuz bir biçimde sarıyor, ucundan dışarı fırlayan tütünleri makasla kesmeye gerek bile kalmıyor, "Evet, erken öğrendim bu işi, belki de öğrendiğim ilk şeydi, 1916'da kaledeki babam için, sonra hapisteki kocam için, sonra altı ay hapis yatan kendim için, işsizlik zamanlarında, savaşta tabii sigara sardım ve bu işteki ustalığımı kaybetmedim," diyor ve bir sigara yakıyor, taze sarılmış sigaranın aydınlığı içinde birden, bir zamanlar genç ve güzel olduğu anlaşılıyor, tabii bana da bir sigara ikram ediyor, öyle büyük bir merasimle değil, masanın üzerinden sigarayı bana doğru yuvarlıyor ve almamı işaret ediyor. "Yok, yok istemiyorum, artık istemiyorum, artık istemiyorum. Daha 1929'da istemiyordum, hiçbir zaman çok güçlü olamadım, şimdi ise hiç gücüm yok, savaş sırasında da beni yalnızca oğlum Erich ayakta tuttu; hep yaşlanmamasını, büyümemesini umut ettim, savaş bitmeden önce tabii, ama gerektiği kadar büyüdü, onu da çağırdılar, henüz çilingirlik eğitimini tamamlamamıştı, sessiz, suskun, ciddi bir oğlandı, o alınmadan önce hayatımda ilk kez politik bir söz ettim. 'Karşı tarafa geç. Hemen!' dedim. 'Karşı tarafa geçmek mi?' diye sordu, alnını hep kırıştırırdı, ben de ona karşı

tarafa geçmenin ne olduğunu anlattım. O zaman bana gülünç bir bakışla baktı, bir yerde bu konuda bir şey söyler diye korktum, ama geçmek isteseydi bile bunu yapacak zamanı olmadı. Aralık 1944'te onu Belçika sınırı yakınındaki Schanzen'e götürdüler, ben ölüm haberini 1945 sonunda aldım. On yedisindeydi. Hep ciddi ve neşesiz görünürdü oğlan. Gayrimeşruydu, bunu söylemeliyim, babası komünistti, anası da. Okulda ve sokakta hep bunu bağırırlardı ardından. Babası 1942'de öldü, büyükannesinin ve babasının zaten bir şeyi yoktu. Pelzer'le daha 1923'te tanışmıştım. Nerede, tahmin edin bakalım? Edemezsiniz. Komünist Parti'de. O zamanlar bir faşist propaganda filmi görmüş, bu film ürkütücü bir etki yapması gerekirken onun hoşuna gitmiş. Walter filmde devrimle yağmacılığı ve soygunculuğu birbirine karıştırmış, aklı çelinmiş. Mücadele Birliği'nden çıkıp Gönüllüler Kıtası'na, sonra da daha 1923'te SA'ya girdi. Bir ara pezevenklik de yaptı. Her şeyi yapabilirdi. Tabii bahçıvandı da, karaborsacı, ne isterseniz var. Kadınlar katında kahraman. Düşünün bir kere çelenk yapımevindeki görevliler kimlerdi; üç azılı faşist: Kremp, Wanft ve Schelf, iki tarafsız: Friede Zeven ve Helga Heuter; felce uğratılmış bir komünist olan ben; cumhuriyetçi olarak hanımefendi, aynı zamanda Yahudi, politik bir sınıflandırmaya sokulamayacak Leni, ki o da babasının başına gelen skandal yüzünden ezilmiş, gene de bir savaş dulu ve bir de epey kur yaptığı o Rus, eh bu durumda savaştan sonra onun başına ne gelebilirdi ki? Hiçbir şey. Zaten başına da bir şey gelmedi. 1933'e kadar bana sen dedi, bazen bana rastladığında, 'Ee, Ilse, kim kazanacak, siz mi biz mi?' diye sorardı, 1933'ten 1945'e kadar bana siz diye hitap etti, Amerikalılar geleli daha on beş gün olmamıştı ki, bana gene Ilse demeye başladı ve kent belediye meclisine girmem gerektiğini öğütledi. Yok yok, çok

uzun süre bekledim ben, oğlan gittiğinde bu işe son vermeliydim. Artık istemiyordum, çoktandır hem de. 1944 sonunda Leni özel olarak bana geldi, şurada oturup bir sigara içti ve hep bana biraz mahzun gülümsedi, sanki bir şeyler söylemek istiyordu, hatta ben onun neler söylemek istediğini aşağı yukarı biliyordum, ama bilmemezlikten geliyordum. Çok şey bilmemeli insan, ben hiçbir şey bilmek istemiyordum, sessizce oturup bana gülümsediği için ona: 'Gebe olduğun anlaşılıyor, evli olmamanın ne demek olduğunu ben bilirim,' dedim. Eh bir de savaş sonrası bütün o ıvır zıvır, karşı direniş, aylık bağlanması, iadeiitibar, vicdanlarında benim Willi'mi taşıyan insanların Komünist Parti'yi yeniden kurmaları. Onlara ne ad taktığımı biliyor musunuz? Kilise oğlanları. Yok yok, bir de bunun üstüne hiçbir şeyden habersiz Leni, zavallı hoş yaratık, onu, 'Kızıl Ordu'nun kahraman bir cephe savaşçısının dul karısı,' diye gösterip bir çeşit seçim kampanyası sarışını yapmaya kalkıştılar, ufak oğlu Lev Borrisoviç Gruyten'i de, ama bu konuda tüm tanıdık ve akrabaları bu işin olamayacağına onu ikna ettiler, o zaman vazgeçti, ama savaş zamanlarından daha beter belaya girdi başı, yıllar sonra bile ona, 'Sovyet orospusu sarışın,' dediler; zavallı hoş şey, yok kolay değildi onun işi, bugüne kadar da kolay olmadı."

VI

Burada artık, uygun düşmeyecek spekülasyonları önlemek için birinci bölümün baş erkek kahramanının tanıtılması gerekiyor. Bazıları –hem de yalnızca Frau Ilse Kremer değil– onun nasıl olup da bu insanın, bu Sovyet insanının, ki adı Boris Lvoviç Koltovski, kayırılarak 1943 yılında bir Alman çelenk yapım evinde çalışmış olduğunu bir sonuç elde edemeden düşündüler. Leni, Boris, söz konusu edildiğinde bile suskunluğunu koruduğundan, yalnızca ara sıra bir şeyler söylediğinden, Lotte, Margret ve Marja'yla birlikte üç yıl uğraştıktan sonra Boris Lvoviç hakkında bilgi verebilecek iki kişinin adını vermeye hazır olduğunu belirtti. Bunlardan birincisi Boris'i çok az tanıyordu, ama onun kaderinde büyük bir rol oynamıştı. Bu kişi onu kaderin şanslı kişisi durumuna sokmuştu, gücünü kullanarak, sonuçlarına da, ki bu kurban verme bile olsa, razı olarak onun kaderine karışmıştı. Arka planda endüstri olan çok yüksek mevkili bir kişi bu, adının anılmasını kesinlikle istemiyor. Yazar en ufak bir açıklığa bile yer veremez, yoksa bu ona çok pahalıya patlayabilir, bu –gizliliği– ayrıca sözlü olarak Leni'ye de söz verdiği için kibar davranarak sürdürmek zorunda. Ne yazık ki bu yüksek şahsiyet Leni'nin izini çok geç, çok geç bulmuş, 1952 yılında, ancak o zaman Boris'in iki açı-

dan da kaderin bir şanslı kişisi olduğunu öğrenmiş, Boris yalnızca Pelzer'in çelenk yapımevinde çalışmakla kalmadığını, Leni'nin de her zaman beklediği kişi olduğunu öğrenmiş. Boris'ten her açıdan kuşku duyulmuş; Almanların Pelzer'in iş yerine soktuğu, oradaki karışık personeli gözlemlemesi gereken bir ihbarcı olduğundan, ayrıca Sovyet ajanı olduğundan kuşku duyulmuş: Bu durumda işi Alman çelenk yapımının savaştaki sırlarını ya da Alman işçilerinin karışık ruh halleri üzerine bilgi verme olacaktı herhalde? Doğru olan onun kaderin şanslı bir kişisi olması. Başka hiçbir şey değil. 1943'te sahneye girdiğinde herhalde –ki burada yalnızca bir tahmin öne sürebiliyoruz– 1,76 ila 1,78 boyunda, zayıf, sarışın, hemen hemen kesin bir olasılıkla 54 kiloydu. Kızıl Ordu'nun verdiği bir gözlüğü takıyordu. Leni'nin hayatına girdiğinde 23 yaşındaydı, su gibi Almanca konuşuyordu, ama Baltık şivesi seziliyordu, Rusçayı Rus gibi konuşuyordu. Almanya'ya ilk kez 1941'de barışçı yoldan girmiş, bir buçuk yıl sonra ise Sovyet Savaş tutsağı olarak bu tuhaf (ara sıra anlaşılmaz ve endişe verici) ülkeye geri dönmüştü. Berlin'deki Sovyet Ticaret Ataşeliği'nde memurluğa yükselmiş bir işçinin oğluydu. Trakl'ın birkaç şiirini, hatta birkaç tane de Hölderlin şiirini ezbere biliyordu, Almanca olarak tabii, diplomalı bir yol inşaat mühendisi olduğundan yedek subaydı. Burada, yazarın masum olduğu birkaç şans verilerine daha değinmek gerekiyor. Kimin diplomat bir babası ve silah sanayiinde çok yüksek bir mevkiye sahip olan koruyucusu olabilir? Baş kahraman neden bir Alman değil? Ne Erhard, ne Heinrich, ne Alois, ne yaşlı G., ne yaşlı H., ne genç H., ne o tip insan Pelzer, ne de o sevimli insan Scholsdorff, ne o fanatik Slavist; ki hayatının sonuna kadar Lermontov'un Danimarka'da hayalî bir sığınak işinde çalıştırılıyor gösterilişine üzülen o bağnaz Slav dilleri bilimcisi Schols-

dorff değil? Scholsdorff şunu soruyor kendine: Bir insan, hem de yaşlı G. gibi sempatik bir insan, hayalî bir Raskolnikov'un, hayalî çimento torbaları taşıyıp hayalî bir kantinde hayalî bulgur çorbası içmesine nasıl inandı?

Şimdi: Suçlu olan Leni. O buradaki kahramanın bir Alman kahraman olmamasını istedi. Bu gerçek –Leni'yle ilgili diğerleri gibi– böylece kabul edilmeli. Ayrıca bu Boris çok doğru dürüst bir insandı, hatta iyi bir eğitim almıştı, hatta okul eğitimi. Yani diplomalı bir yol yapım mühendisiydi, hiç Latince eğitimi görmediği halde iki Latince sözcüğü çok iyi biliyordu: *De profundis*, çünkü Trakl'ı iyi biliyordu.[1] Öğrenimi son derece üstün olan lise bitirmeyle karşılaştırılamasa bile, nesnel olarak, hemen hemen lise bitirmeye denk düştüğü söylenebilir. Kanıtlanmış bir başka gerçeğe, yani gerçek bir insan olduğu halde, Hegel'i Almanca olarak okuduğu düşünülürse (Hegel okuduktan sonra Hölderlin'i keşfetmemiş, Hölderlin okuduktan sonra Hegel'i keşfetmişti) bilgi konusunda titiz davranan okuyucular bile onun Leni'den aşağı kalmadığını kabul etmek zorunda kalacaklar, hiç değilse onu sevgili olarak ona uygun bulacaklar –hatta daha sonra ortaya çıkacağı gibi– ona layık biri olarak göreceklerdir.

Onun eski bir kamp arkadaşı olan Pyotr Petroviç'in söylediklerinden anladığımıza göre, kendisi de son dakikaya kadar ona bahsedilen bu lütfa şaşıp kalmış. Şimdi altmış altı yaşında olan Bogakov mafsal romatizmasından mustarip, parmakları öylesine eğrilmiş ki çoğu zaman

1. (Lat.) Enginlerden. Avusturyalı ekspresyonist şair Georg Trakl'ın (1887-1914), adını Eski Ahit'teki Mezmur 130'dan olan dinî göndermeli şiiri. Mezmur, "Enginlerden seni çağırdım, ya Rab" sözleriyle açılır.

yemeğini ona başkası yedirmek zorunda kalıyor, ara sıra içtiği sigara bile ağzına tutuluyor, savaştan sonra Sovyetler Birliği'ne dönmemeyi yeğlemiş. Açıklıkla "kendisinin buna bin kez pişman olduğunu" söylüyor. Geri dönen eski savaş tutsaklarının kaderi hakkında durmadan gelen haberler onu karamsar yapmış, Amerikalıların yanında bekçilik yapmış, McCarthy'ciliğe kurban olmuş, İngilizlere sığınmış, orada da mavi renkli İngiliz askerî üniforması giyerek gene bekçi olarak görev yapmış. Birçok kez Alman vatandaşlığına başvurduğu halde vatansız kalmış. Kiliseye bağlı bir hayır kurumunun yurdundaki odasını, çok uzun boylu, Ukraynalı bir ilkokul öğretmeni, ki adı Belenko, sakallı ve bıyıklı, karısının ölümünden sonra durmadan tekrarlayan ağlama nöbetleriyle dolu bir yasa bürünmüş, zamanını kilise ve mezarlık arasında mekik dokumakla geçiren, yirmi altı yıldan bu yana Almanya'da ucuz halk gıdası olmasını istediği, lüks madde olmaktan çıkmasını dilediği hıyar turşusunu aramakla geçiren biri, Bogakov'un öteki oda arkadaşı ise Kitkin adlı bir Leningradlı, çökmüş ve kendi deyimiyle "sıla hasreti çekiyor", zayıf, suskun biri, gene kendi deyişiyle "bu sıla hasretinden hiç kurtulamıyor." Ara sıra üç yaşlı adam arasında eski anlaşmazlıklar yeniden ortaya çıkıyor: Belenko, Bogakov'a, "Seni tanrıtanımaz herif!" diyor; o da ona, "Faşist!"; Kişkin de ikisine birden, "Çenesi düşükler," diyor, Belenko ona, "Eski liberal," Bogakov da "Gerici" diyor. Belenko bu odada altı aydır, yani karısının ölümünden bu yana oturduğu için "yeni" olarak tanımlanıyor. Bogakov iki oda arkadaşının yanında, Boris ve kamptaki hayatları üzerine konuşmak istemediğinden Belenko'nun mezarlığa ya da kiliseye ya da "hıyar turşusunu" aramaya, Kitkin'in de gezmeye, tabii "sigara" aramaya gitmesi beklendi. Bogakov mükemmel Almanca konuşuyor, sık sık ve yersiz olarak kullandığı "yararlı" sözcüğü dışında

söylediği her şey anlaşılıyordu. Elleri "yıllarca süren bu lanet olası bekçilik yüzünden hem de geceleri, soğukta, bazen de omuzda silah taşıyarak" gerçekten de iyice kullanılamaz hale geldiğinden, yazar ve B. önce bir süreyi B.nin sigara içme olanaklarını nasıl düzeltebilecekleri üzerine düşünce üreterek geçirdiler. "Sigarayı yakarken başkalarına bağımlı olmam belki de yararlıdır, ama içerken, her duman çekişte hiç de yararlı değil, ne yapayım, işte ben de günde beş-altı, bulursam da on sigarayı seve seve içiyorum!" Sonunda yazar (kuraldışı olarak kendisini burada öne çıkartarak) nefis bir fikir oluşturdu, koridoru denetleyen rahibeden, hastalara takılan serum aletinden istedi, bir parça tel ve üç mandal sayesinde ve rahibenin (ki çok da çekici) yardımıyla öyle bir sistem kurdu ki Bogakov sevinçle "yararlı sigara ipi" diye ad taktı ona, tel iki mandalla halka biçiminde ipe bağlandı, üçüncü mandal Bogakov'un ağız hizasına raptedildi, buna bir ağızlık takıldı, Bogakov bu ağızlığı çekmekle yetinecekti, tabii "faşist hıyar yutucusu ya da vatan hasreti çeken Gestapo suratlı herif" sigarasını yaktıktan ve ağızlığa taktıktan sonra. Yazarın "yararlı sigara ipi" yüzünden B.nin sempatisini kazandığı ve konuşmasını desteklediği yadsınamaz, aynı biçimde onun ayda 25 mark harçlığına, sigaralar alıp armağan ederek takviyede bulunduğunda, bunu –ki bu konuda yemin eder– asla bencil duygularla yapmadı. Bogakov'un ara sıra astım ve sigara yüzünden kesilen, ama burada kesintisiz olarak anlatacağımız, protokol niteliğindeki sözlerine gelince:

"Durumumuz tamamen yararlı değildi tabii. Oldukça yararlıydı. Boris Lvoviç'e gelince, o tamamen, ama tamamen habersizdi ve bizim kampa düşmüş olmasına büyük bir şans gözüyle bakıyordu. Birinin bu işin arkasında olduğunu seziyordu, ama kim olduğunu çok sonraları öğrendi, tahmin etmiş olmalı tabii. Biz çok sıkı kont-

rol altında, yanan evleri yıkmak ya da söndürmek için ancak saygıdeğer bulunurken, yollardaki ve demiryolu raylarındaki bomba tahribatlarını onarırken –bir çiviyi, evet basit bir çiviyi cebine atmayı göze alabilen kişi, ki bir çivi tutsak için son derece önemli olabilir, yakalandığı zaman hayatının son bulacağını hesaba katmak zorundaydı– işte biz bu işleri yaparken, hiçbir şeyden habersiz bu oğlan her sabah bir Alman nöbetçi askeri tarafından alınıyor, son derece hoş olan bahçeliğe götürülüyordu. Günlerini orada hafif bir iş yaparak geçiriyordu, hatta bir kızı, bir sevgilisi vardı, ben biliyordum bunu ve öğrendiğim zaman oğlanın güzel kellesine yanmaya başladım, kendi oğluma yanar gibi. Sonraları gecenin yarısını da orada geçirmeye başladı. Bu durum bizi kuşkulandırmadığı zaman kıskandırıyordu, her iki duygu da hoş olmadıkları halde tutsaklar arasında sıkça rastlanan duygulardı. Devrimden sonra okula gittiğim Vitebsk'te bir arkadaşımız vardı, o hep at arabasıyla, yani taksiyle okula getirilirdi, Boris de bize onun gibi geliyordu. Sonraları ekmek, hatta tereyağı, bazen gazete ve savaşın gidişatı hakkında en son haberleri getirdiğinde, bir kapitalistin giyeceği türden elbiseler giydiğinde, durumu biraz düzeldi, ama gene de çok iyi olmadı, çünkü o arada komiserliğe yükselmiş olan Viktor Genrihoviç, Boris'in bütün bunlardan burjuva olduğu için faydalandığına inanmak istemiyordu, çünkü bu durum –Viktor Genrihoviç'e göre– tarihsel mantığa aykırı düşüyordu. İşin asıl korkunç yanı, sonunda haklı olduğunu ortaya çıkartması oldu. Nasıl çıkardığını ise kimse bilmiyor. Her ne halse, tam yedi ay sonra ortaya çıkartmıştı: Boris 1941'de Berlin'de babasının evinde babasının arkadaşı olan o beyefendiyi (burada yazarın yayımlamamaya söz verdiği ad anıldı) tanımıştı. Savaş çıktıktan sonra Boris'in babası haber alma hizmetine verilmiş, Almanya'da Sovyet casuslarının

ilişki kurdukları adamlardan biri olmuş, elindeki sayısız telefon ve posta kutusu adreslerini kullanarak oğlunun tutsak düştüğünü, yardım etmesini istediği o beyefendiye bildirmiş. Bu işin o zamanki yorumu şöyle: görevini kötüye kullanarak en adi cinsten bir Alman kapitalist ile vatana ihanet edici nitelikte ilişkiler kurmuş ve oğluna fayda sağlamıştır. Şimdi bana Viktor Genrihoviç'in bunu nasıl ortaya çıkarttığını sormayın! Belki daha o zamandan haber alma satelitleri vardı bu domuzların! Ortaya çıkan ve Boris'in asla duymadığı bir başka şey de babasının bu yüzden yakalanması, sürülmesi ve öldürülmesiydi. Viktor Genrihoviç, yalnız tarihî mantık vardır, burjuva rastlantıları yoktur düşüncesini öne sürerken haklı mıydı haksız mıydı bilemem, ama şu benim dindar hıyar tutkunu arkadaşım olsa, buna kader derdi. Bu olay Boris'in babası için hiç de iyi sonuçlanmadı, Boris için iyi idi, iş ortaya çıktıktan sonra Viktor Genrihoviç daha çok koku almaya başladı: Acaba bu güzel giysiler doğrudan doğruya bu beyefendiden mi geliyordu, bu beyefendinin Sovyetler'le yapılan savaşa karşı çıktığı, Hitler ile Sovyetler Birliği arasında sağlam, sonsuza kadar yıkılmaz bir ittifak kurulmasına taraftar olduğu, hatta Boris'in babası, annesi ve kız kardeşi Lydia'yı Berlin'de istasyona kadar geçirdiği, orada onlarla veda için kucaklaşırken Boris'in babasına bundan böyle birbirlerine 'sen' diye hitap etmeleri önerisini yapmayı bile göze alabilecek durumda olduğu anlaşıldı. Boris'in o gülünç bahçeliğe gidip çelenk yaparken, faşistlerin çelenklerine konulan bantlara yazılacak yazıları bulmaya çalışırken, bu beyefendiyle doğrudan doğruya bir ilişkisi var mıydı? Hayır hayır hayır, hiçbir ilişkisi yoktu, yalnız erkek ve kadın işçilerle ilişkisi vardı, bu kahrolası rahatlık içinde hiç değilse ortaya çıkan şey onların havasının nasıl olduğuydu, Alman işçilerinin havasının nasıl olduğuydu. Üçü taraftardı, ikisi tarafsız

kalıyordu, ikisi ise, açıkça söylemelerine karşın herhalde karşıydılar. Bu Viktor Genrihoviç'in aldığı bilgilerin tersini ortaya çıkarıyordu, ona göre Alman işçileri 1944'ten kısa süre önce ayaklanmak üzereydiler. Lanet olsun, size şunu söyleyeyim ki, oğlan güç durumdaydı ve faydalandığı durumun bedelini ağır ödemek zorunda kaldı. Tarih mantığının tamamen dışında bir durumdaydı, gerçekten de bir sevgilisi olduğu anlaşılsaydı, aman Tanrım, kim bilir neler olurdu, sonradan ortaya çıktığı üzere çok güzel olan bu kızla o gerçekten aşk yaşamıştı ve elde edilebilecek tüm çiçekleri ondan koparmıştı. İnat etti, armağanlar daha sonra giderek çoğaldı, elbise, kahve, çay, sigara, tereyağı, tanımadığı biri tarafından bir toprak yığınının altında saklanıyordu, haberler de, dediğine göre, şefi, şu çiçek ve çelenk tüccarı tarafından kulağına fısıldanıyordu. Viktor Genrihoviç inatçıydı, ama rüşvet almayacak biri değildi, ona hakiki bir kaşmir kazak, sigaralar ve –akıl almaz bir armağan olan– ufacık bir Avrupa haritası hediye edildi –harita bir cep takviminden koparılmış ve beceriyle kesmeşeker büyüklüğünde katlanmıştı–; bu ilahî bir armağandı: Sonunda nerede olduğumuzu ve nereye dayandığımızı biliyorduk. Viktor kaşmir yeleğini tamamen yırtılmış olan gömleğinin altında saklıyordu, gri olan bu kazak yüzünden kirli bir işçi gibi görünüyordu. Bu yelek bir Alman nöbetçi askerinin bile iştahını kabartabilirdi, ona da faydalı olabilirdi. Sonunda Boris cephedeki durum, Sovyet ordularının, ittifak ordularının ilerleyişi ve gerileyişi hakkında inanılır haberler getirmeye başlayınca, Viktor Genrihoviç'in faydalandığı, hoşlandığı biri durumuna yükseldi, bizim moralimizi yükseltmek için onun bu tür haberlere oldukça gereksinimi vardı, doğal olarak onun adamı olunca da ötekilerin güvenini kaybetti, tutsak diyalektiği bilindiğinde, bu durumun ne kadar doğal olduğu kolayca ortaya çıkar."

Pyotr Petroviç Bogakov'dan bu kadar bilgi elde edebilmek için yazar beş uygun zamanı kollamak, sigarasının konduğu serum konan askıdan satın almak zorunda kaldı, çünkü önceleri verilen alet ara sıra asıl işi için kullanılıyordu, Belenko ile Kitkin'i sinemaya yollamak için *Anna Karenina*, *Savaş ve Barış*, *Doktor Jivago* gibi renkli filmlere bilet alındı, Mtislav Rostropoviç'i kaçırmasınlar diye konsere bile yollandılar.

Yazar burada o çok önemli mevkideki beyefendiyi tedirgin etmemeyi uygun buluyor: Şunu eklememiz yeterli olur; bu öyle bir isim ki, 1900 ve 1970 tarih dilimi içinde her Alman, her Rus ve her Sovyet yöneticisi gene aynı tarih dilimi içinde onun önünde hazır ola geçerdi, bugün bile tüm Kremlin kapıları ona açılır, Mao'nun çalışma odasının ise iki kapısı birden açılırdı sonuna dek, eğer şimdiye kadar açılmadılarsa. Leni'nin söz verdiği şeye biz de söz verdik, bu adı hiçbir biçimde anmayacaktık, işkence altında kalsak bile.

Bu beyefendinin gönlünü hoş etmek, belki de gerekli olabilecek diğer konuşmaları lütfetmesini sağlamak için, çok aşağıdan almadan, ama ölçülü bir alçakgönüllülükle yazar, üç çeyrek saat süren bir tren yolculuğu yaptı –şu kadarını söyleyelim yalnız: kuzey-kuzeydoğu yönüne– karısına bir demet çiçek yaptırıp götürdü, beyefendiye de *Yevgeniy Onegin*'in deri ciltli bir nüshasını. Onlarda birkaç bardak iyi çay içti (rahibelerinkinden daha iyi, Frau Hölthohne'ninkinden daha kötüydü), havalardan, edebiyattan konuştu, Leni'nin berbat parasal durumuna değindi (bu sırada beyefendinin karısının o güvensiz "Kim bu?" sorusuna beyefendi, "Biliyorsun ya canım, Boris Lvoviç'in savaş sırasında ilişki kurduğu kadın," diye

yanıt verdiğinde hanımefendi bir aşk ilişkisinden kuşkulandığını belli etmişti. Sonra kaçınılmaz bir biçimde havadan sudan, edebiyattan, Leni'den söz etme son bulunca beyefendi, doğrusu ya, oldukça kaba bir biçimde, "Mieze, lütfen artık bizi yalnız bırak," dedi, bunun üzerine Mieze, yazarın gerçek bir *Postillon d'amour*[1] olduğuna inanarak odayı terk etti, bu arada kırgınlığını saklamaya da gerek görmedi.

Beyefendiyi tanımlamak gerekir mi? Altmışlarının ortasında, beyaz saçlı, asil, sevimsiz değil ama ciddi, bir okulun konferans salonunun yarı büyüklüğündeki bir çay odasında –altı yüz öğrencili bir okulu ölçü alırsak– odadan park görülmekte, İngiliz çimi, en genci aşağı yukarı yüz altmış yaşında olan Alman ağaçları, gül tarlaları ve her şeyin ötesinde, beyefendinin yüzünün üst tarafında asılı olan Picasso, Chagall, Warhol ve Rauschenberg, bunların hepsinin üzerinden belli bir –yazar cesurca söyleyebilir ki– acı sarkıyor. İşte burada da g., a., ı., ve r.! K.nin izine ise rastlanmıyor?

"Demek ki siz, bu Herr Bogakov'un size doğru şeyler anlatıp anlatmadığını merak ediyorsunuz –ayrıca ben ona yardım edeceğim, sekreterime onun adını ve adresini bırakmayı unutmayın–. Evet; genel olarak doğru söyledikleri, Boris'in kampındaki o komiserin bunları nereden duyduğu, nereden öğrendiğine gelince (omuz silkiyor)... Herr Bogakov'un söyledikleri doğru. Boris'in babası ile 1933 ile 1941 yılları arasında Berlin'de tanışıp iyi dostluk kurmuştum. Bu öyle tehlikesiz bir iş değildi, ne onun için, ne de benim için. Hem dünya politikası hem de tüm olarak tarihî açıdan bakıldığında ben hep Sovyetler Birliği ile Almanya'nın ittifak içinde olmasın-

1. (Fr.) Aşk habercisi.

dan yanaydım. Gerçek, içten bir ittifak, karşılıklı güvene dayanan bir ittifak bugün DDR'yi[1] bile haritadan silip atar. Biziz, Sovyetler Birliği'nin ilgilendiği biziz. Neyse, bu geleceğe ait bir düşünce. Evet, o zamanlar Berlin'de bana Kızıl gözüyle bakılırdı –mutlaka öyleydim de, hâlâ da öyleyim– bugünkü Federal devletin Doğu politikasını bana zayıf, çok korkakça geldiği için eleştiriyorum. Gelelim Herr Bogakov'a... Gerçekten de bir gün Berlin'deki büromda bana bir zarf uzatıldı, içinde yalnızca şunlar yazılıydı: 'Lev size B.nin Alm. tutsağı düştüğünü bildirir.' Zarfı kimin getirdiği bulunamadı, o kadar önemli de değildi, aşağıya kapıcıya bırakılmıştı. Nasıl heyecanlandığımı düşünebilirsiniz herhalde. Bu aydın, düşünceli ve sessiz oğlana karşı sevgi duyuyordum, onu birçok kez, belki on iki kere babasının evinde görmüştüm. Ona Georg Trakl'ın şiirlerini, Hölderlin'in bütün eserlerini armağan ettim, onun dikkatini Kafka'ya çektim; şunu iddia edebilirim ki *Bir Köy Hekimi*'ni ilk değilse bile, en önce okuyanlardan biriyim, henüz on dört yaşında bir öğrenciyken 1920 Noeli'nde annemden bana bu kitabı hediye etmesini rica etmiştim. Bana hep düşünceli ve dünyaya çok yabancı gelen bu çocuğun Sovyet savaş tutsağı olarak Almanya'da olduğunu öğrenmiştim. Siz (burada beyefendi, bakışlarımla bile ona saldırmadığım halde neredeyse militan bir savunuya geçti, gene saldırgan oldu) sanıyor musunuz ki, kamplarda neler olup bittiğinden habersizdim? Kör, sağır ve duygusuz olduğumu mu sanıyorsunuz? (Yazar bunların hiçbirini iddia etmemişti.) Bütün bu olup bitenleri doğru bulduğumu mu sanıyorsunuz? (Sesi burada neredeyse öfkeliydi!) İşte (burada sesi piyano ile pianissimo ara-

1. Deutsche Demokratische Republik: Alman Demokratik Cumhuriyeti; Doğu Almanya.

sında değişti) nihayet bir şey yapma olanağım doğmuştu. Peki, ama oğlan neredeydi? O sıralar kaç milyon ya da kaç yüz bin Sovyet tutsağı vardı bizde? Tutsak alınırken vurulmuş ya da yaralanmış mıydı? Bu kadar kişi, arasında bir Boris Lvoviç Koltovski'yi bulup çıkarın bakalım (ses burada da saldırganlığa kadar yükseldi)! Buldum onu, şunu söyleyeyim size (tamamen, ama gerçekten de tamamen suçsuz olan yazara eliyle ihtar işareti yapıyor) buldum onu, OKH ve OKW'deki dostlarımın yardımıyla (Kara Kuvvetleri Genel Komutanlığı, Silahlı Kuvvetler Genel Komutanlığı. Yazar) buldum onu. Nerede mi? Bir taş kırma işçisi olarak, bir toplama kampında değilse de, toplama kampı koşulları altında. Taşocağı nedir bilir misiniz? (Yazar bir zamanlar üç hafta bir taşocağında çalışmıştı, bu soruyla onun taş kırmanın ne demek olduğunu bilmediğine değiniliyordu ve o küçümseniyordu yumuşak bir deyimle, ama bildiğini söyleyebilmesi için soruya yanıt verebilme olanağı ona tanınmadı.) Ölüm cezası demektir bu. Sovyet tutsaklarının bulunduğu bir Nazi kampından birini çıkartmayı denediniz mi hiç? (Ses tonundaki bu sitem tamamen haksızdı, yazar böyle bir şeyi denememişti, birini bir yerden çıkartma fırsatı onun eline geçmemişti, ama tutsak almama ve yakalananları salıverme olanakları eline geçmiş, o da bunu gerçekleştirmişti.) Oğlan konusunda etkili bir şey yapabilmek için tam dört ay uğraştım. Ölüm ortalaması 1:1 olan korkunç bir kamptan, ölüm ortalaması 1:1,5 olan daha az korkunç bir kampa, daha az korkunç olan kamptan ölüm ortalaması 1:2,5 olan korkunç bir başka kampa, bu korkunç kamptan ölüm ortalaması 1:3,5 olan daha az korkunç kampa, böylece de tüm ölüm ortalamalarının oldukça üzerinde olan bir kampa getirilmişti ki buraya hemen hemen normal bir kamp gözüyle bakılabilirdi. Ölüm ortalaması oldukça

elverişli bir yer: 1:5,8, onu oraya ben göndermiştim, çünkü en yakın arkadaşlarımdan biri, eski okul arkadaşım Erich von Kahm, Stalingrad'da bir kolunu, bir bacağını ve bir gözünü kaybettikten sonra bu Stalag'ın komutan binbaşısı olmuştu (Stalag? Ana kamp. Yazar), Boris artık bu kampa aitti, siz, Erich von Kahm'ın tek başına karar verebileceğini mi sanıyorsunuz? (Yazar hiçbir şey sanmıyordu, onun tek isteği tarafsız bilgi toplamaktı.) Hayır, parti kodamanlarının araya girmesi, rüşvet verilmesi gerekiyordu, sevgilisi için havagazı fırını, beş yüz litrelik benzin kuponu ve üç yüz Fransız sigarası kesin olarak bilmek isterseniz (bunu kesin olarak bilmeyi istiyordu yazar). Bu parti kodamanı sonunda bir başka partili kuyruk bulmak zorundaydı, Pelzer'i buldu, Boris'in korunması gerektiği ona beş aşağı beş yukarı anlatılabilirdi, ama sonra tabii muhtarla anlaşmak da gerekti, çünkü o Boris'in günlük nöbetlerini onaylamak zorundaydı, bu muhtar Yüzbaşı Hubert'ti, eski gelenekten, tutucu, hümanist ama dikkatli, çünkü SS birkaç kez onu tongaya düşürmeyi denemişti ve 'eksik insanlığı' yüzünden denetim almak istemişti, Yüzbaşı Hubert'e Boris'in bahçelikteki işinin savaş açısından son derece önemli olduğunu gösteren bir yazı verilmesi gerekti ya da 'yüksek haber alma' olduğu söylenecekti ve işte orada rastlantı ya da şans eseri deyin isterseniz (istemiyordu yazar. Yazar) kaderin bir yüzü gözüktü. Bu Pelzer bir zamanlar KP'ye girmişti ve o zamanlardan tanıdığı bir yoldaş kadını da işe almıştı, onun kocası –ya da sanırım sevgilisiydi, her ne ise birlikte yaşıyorlardı, öyle bir şeydi– son derece önemli belgelerle Fransa'ya kaçmıştı, böylece Boris resmen, kendisi ya da Pelzer bile farkında olmadan, komünist kadını gözetlemekle görevlendirilmişti; bu işi yapacağını gösteren resmî izni 'Doğu Yabancı Orduları' bölümündeki bir arkadaşından al-

dım, en önemli olan şey benim yaptıklarımın da gizli kalmasıydı, yoksa iş ters teperdi: Boris, SS'in dikkatini çekerdi. Siz bu işin ne kadar güç olduğunu düşünebilir misiniz (yazar gene bir şey düşünmüyordu. Yazar) bu oğlan için gerçekten akıllıca olan bir şey yapabilmenin güçlüğünü. 20 Haziran'dan sonra her şey daha da sertleşti, parti kodamanı başka rüşvetler istedi, her şey pamuk ipliğine bağlıydı. Boris Lvoviç Koltovski adlı Sovyet yedek subayının kaderi kimi ilgilendirir ki?"

Bir Sovyet tutsağına yardım etmenin yüksek mevkideki bir beyefendi için bile ne kadar güç olduğu konusunda epeyce bilgilendikten sonra, elimizde hıyar turşuları ve *İrlandalı Kız* renkli filmi için iki sinema biletiyle Bogakov'a dönelim. Bogakov bu arada nargile sahibi de olmuş, marpucu çekiştirip duruyor, sakat eliyle boruyu tutabildiği için artık "öyle rahat içiyor ki" (ben böylece sivrileştirdiğim ağzımı ağızlığa uzatmak zorunda kalmıyorum) yardımseverliğinde neredeyse iyice ileriye giderek Boris'le ilgili en özel, evet en özel şeyleri bile söylemekten kaçınmadı.

"Evet," böyle diyor Bogakov, "onun kaderindeki rahatlığın tarihî uyumsuzluğuna dikkat çekmek için o sert Viktor Genrihoviç'e bile gerek yoktu. Oğlanı tedirgin eden, kendini iyice belli eden, ama görünmeyen, onu kamptan kampa geçiren ve sonunda diğer avantajları yanında iyi ısıtılan, sürekli ısıtılan, ki 1943-1944 kışında hiç de küçümsenmeyecek bir rahatlıktı bu, bu bahçeliğe gönderen o bilinmeyen oldu. En sonunda onun kulağına fısıldadığında ve kendisini koruyanın *kim* olduğunu öğrendiğinde hiç de rahatlamadı, hatta o sevimli kızdan bile kuşku duydu, çünkü onun bu beyefendi tarafından

gönderildiğini ve karşılığında para aldığını sandı. Son derece hassas olan bu oğlanı tedirgin eden bir şey daha vardı, o da çok rahat olan çalışma yerinin çevresinde durmadan atılan silahlardı. Asla oğlanın minnettar olamadığını söylemek istemiyorum, memnundu, ama böyleydi durum: dinmek bilmeyen silah atışları onun sinirlerini bozuyordu.

Burada 1943 sonu ve 1944 başlarında her ölünün Alman kategorisine göre yapılan cenaze töreninde yeni rekorlar kırılıyordu: Yalnız mezarlık bekçileri, papazlar, çenesi düşük belediye başkanları, bölge yöneticileri, birlik komutanları, öğretmenler, arkadaşlar, işyeri müdürleriyle yetinilmiyor, son selamı vermekle görevli tören birliği askerleri de durmadan havaya ateş etmek zorunda kalıyorlardı. Kurbanların sayısına, ölüm çeşitlerine, hizmet derecesine, hizmet mevkiine göre sabahın 7'sinden akşamın 6'sına kadar durmadan ateş ediliyordu. (Şimdi aynen nakledeceğimiz Grundtsch'un söylediklerine göre.) "Çoğunlukla mezarlıkta talim sahasıymış gibi ya da hiç değilse atış yeriymiş gibi silah patlıyordu. Doğal olarak selam, atış izlenimi vermeli –ben de 1917'de kara onbaşısı olarak zaman zaman selam komandolarını yönettim– ama bu isteğim çoğunlukla başarılı olmadı, buradaki yaylım ateşi gibiydi, sanki yeni bir makineli tüfek deneniyordu. Arada bir de bombaların düşmesi, hava ateşi açılması sesten tedirgin olanların hiç de hoşuna gitmiyordu, bazen pencereyi açıp burnumuzu dışarıya çıkardığımızda gerçekten de barut kokusu duyuyorduk, manevra fişeğinden çıkmış olsa da."

Burada yazara kuraldışı olarak yorum yapması izni verilecek olursa şu konuya dikkatinizi çekmek istiyor: Herhalde ara sıra atış yapmakta acemi olan genç askerlere de atış emri veriliyordu, papazların, geride kalan yaşlıların, subayların ve parti kodamanlarının kafalarının üze-

rinden ateş etmek onlara tuhaf gelmeliydi, belki de sinirleniyorlardı, umarım kimse onları bu yüzden lanetlemez. Orada mutlaka bazı g. akmıştır, oldukça çok a. görülmüştür, r. hissedilmiştir, geride kalanların hiçbiri herhalde kendi varlığının güvence altında olduğuna inanmıyordu, bazı yüzlerde görülen r. ve kendilerinin de günün birinde selam atışları arasında toprağa verilecekleri düşüncesi, askerler üzerinde hiç de rahatlatıcı bir etki yapmıyordu. O gururlu yas hiç de öyle gururlu değildi her zaman, her gün mezarlıkta bin değilse bile birkaç yüz gözyaşı torbası çalışıyor, beyne giden damarların kontrolü kayboluyordu, çünkü bazıları burada en yüksek yaşam hazinesini kaybetmiş duygusuna kapılmış olabilirdi.

Bogakov: "Kızdan kuşku duyması tabii uzun sürmedi, bir ya da iki gün, kız elini ona dokundurunca, onda da durum olunca (??) –yani demek istiyorum ki, anlarsınız canım, uzun süre kadınsız kalmış ya da kendi eli değmemiş erkeklerin başına gelen ereksiyon– evet, evet: onun da başına bu geldi kız, öylece elini onun elinin üzerine koyduğunda, çelenkleri getirdiği masanın yanında. Evet, öyle oldu. Bana anlattı, böyle bir durumla birkaç kez daha karşılaşmıştı, ama hep düşünde, gözleri açıkken böyle bir şey olmamıştı, şaşkına döndü ve büyük bir rahatlama duygusu kapladı her yanını. Oğlan saftı diyorum size, yalınç bir eğitim görmüştü, seks denen şeyden hiç haberi yoktu. Ortaya öyle bir şey çıktı ki, bunu size ancak kıza söylemeyeceğinize yemin ederseniz (etti. Yazar) söylerim (yazar Leni'nin bunu duymaktan utanmayacağına, giderek duymaktan mutlu olacağına emin. Yazar) oğlan o güne kadar hiç kadına gitmemişti. (Yazarın hayretle baş kaldırması üzerine:)

Evet, ben hep böyle derim: bir kadına gitmek. Bu işin nasıl yapıldığını pek bilmek istemiyordu, çünkü o kadarını biliyordu. Örneğin belli bedensel koşulların olmasını, yani rahat cinsten ve bunlar sayesinde ereksiyon sırasında bir kadın seviliyorsa ve onunla ilişki kurulmak isteniyorsa belli koşulların olması gerektiğini biliyordu. Evet bunu biliyordu, ama –burada bir ayrıntı vardı kilanet olsun, ben çocuğu seviyordum bilmek isterseniz (yazar bilmek istiyordu. Yazar) o yaşamımı kurtarmıştı, ben o olmasaydı açlıktan ölür, geberir giderdim... onun güveni olmasaydı da. Zaten başka kiminle konuşabilirdi ki Lanet olsun! Ben onun için her şeydim, babası, erkek kardeşi dostu; geceleri şurada yatar korkudan ağlardım kızla gerçekten bir aşk ilişkisine girdiğinde. Onu uyardım, dedim ki: 'İyi, ona bu kadar çılgınca âşıksan kendi kelleni feda edebilirsin, ya onunki ne olacak? Onun için ne büyük tehlikeler bulunduğunu bir düşün, bu işi zorla yaptığını ya da ırzına geçtiğini kimseye anlatamaz, bu koşullar altında kimse inanmaz ona. Aklını başına topla!' 'Aklımı başıma toplayayım, sen onu görseydin akıldan falan söz etmezdin, ben ona akıldan söz etseydim benimle alay ederdi. Benim neleri, onun da neleri göze aldığımızı biliyor, ama aklımızı başımıza toplama konusunu duymak bile istemiyor. Ölmek de istemiyor, yaşamak istiyor, birlikte olabilmemiz için her fırsattan yararlanmak istiyor.' Sonradan onu görüp yakından tanıyınca akıl sözünün aptalca olduğunu anladım. Ama oğlanı korkunç bir biçimde üzen bir başka şey de vardı. İki-üç yaşında ufacık bir çocukken annesi onu içsavaş sırasında Galiçya'da bir köyde saklamış eski bir arkadaşının yanında, bu arkadaşının büyükannesi Yahudi'ymiş, annesinin arkadaşı vurulup öldürülünce bu kadın çocuğu sahiplenmiş, oğlan bir-iki yıl köydeki Yahudi çocuklarla oynamış, sonra bu büyükanne de ölmüş ve oğ-

lanı bir başka büyükanne yanına almış, artık kimse oğlanın nereden geldiğini bilmiyormuş. Günün birinde bu büyükanne ufak Boris'in henüz sünnetsiz olduğunu görüyor ve ölen anneannenin bunu ihmal ettiğini düşünüyor ve onu sünnet ettiriyor, sünnetliydi yani. Delireceğim sandım duyduğumda. Onu sordum, dedim ki, 'Boris, biliyorsun önyargılı biri değilim, ama bana söyle, sen Yahudi misin, değil misin?' O da bana yeminle, 'Hayır, değilim, olsaydım söylerdim,' dedi. Zaten konuşmasında Yahudi şivesinin izi bile yoktu, ama verdiği haber gene de kötüydü, yeterince Yahudi düşmanı vardı bizim kampta, onunla alay edebilirler ya da Almanlara ispiyonlayabilirlerdi. 'Muayenelerden falan nasıl kurtuldun, yani derisi değişmiş şeyinle?' diye sordum ona. Bana Moskova'da tıp öğrencisi bir arkadaşı olduğunu, onun sünnetli olmanın büyük tehlikesini kavramış biri olduğunu ve o askere alınmadan önce bir parça kedi bağırsağıyla orasını büyük acılar içinde yeniden dikip gizlediğini, ama sonradan, şimdi durmadan bu uyarılma durumlarının başlamasıyla dikişi aşınıp o derinin düştüğünü söyledi. Kadınların neler duyduğunu falan öğrenmek istiyordu. Bunları bilmem benim gene geceleri gözyaşları dökmeme ve korkudan tir tir titrememe neden oldu: kadınlar yüzünden değil, bilmiyorum hiçbir şey, kadınlar bunu fark eder mi etmez mi –hayır, Viktor Genrihoviç azılı bir Yahudi düşmanıydı, ötekilerin arasında da kuşkuculuk ve kıskançlık yüzünden onu Almanlara gammazlayacak biri olabilirdi, o zaman ne yapardık– onu kurtaracak yüksek mevkili biri daha çıkmazdı. O zaman bütün rahatımız kaçardı."

Yüksek mevkili beyefendi: "Sonradan bu aşk ilişkisine karıştığını duyduğumda ona çok kızdım. Kızdım, evet. Çok ileri gitmekti bu. Ne kadar tehlikeli olduğunu bilmeliydi, onu korumakta olan bizler –ki korunduğunu biliyordu– hepimiz kötü duruma düşebilirdik. O güç dayanışma çemberi tersine işleyebilirdi. Bu durumlarda kimsenin kimseyi bağışlamadığını biliyorsunuz. Eh neyse ki işler kötüye gitmedi, zaten ben sonradan korkular geçirdim, bu nankörlüğe karşı gösterdiğim şaşkınlığı matmazele –yani Frau Pfeiffer'e– bir tek kelimeyle bile dile getirmedim. Evet, nankörlük diyorum bunun adına. Aman Tanrım, bir kadın meselesi yüzünden! Aracı adamların kanalıyla tabii oğlanın durumu hakkında her zaman bilgi ediniyordum, iş yolculuklarım sırasında oraya gidip durumu yerinde görmek istedim, ama sonunda gene de şeytana uymadım. Başımı oldukça ağrıttı, ara sıra tramvayda insanları kışkırtıyordu, bunu bilerek mi yapıyordu, yoksa bilmeyerek mi bilemiyorum, ama gerçekten de onun ve nöbetçi asker hakkında şikâyetler geliyordu, von Kahm bunları araştırıp halletmek zorunda kalıyordu. Gerçekten de sabahları tramvayda şarkı mırıldanıyordu, çoğunlukla kendi kendine olsa da bazen sesini yükselttiği oluyor ve şarkının sözleri anlaşılıyordu –Sözlerin ne olduğunu biliyor musunuz? 'Kardeşler güneşe özgürlüğe bakın milyonlar gecenin karanlığından, düşlerin ve isteklerin geceyi ve gökyüzünü kaplayana kadar yükseliyor'un ikinci bölümünü söylüyordu– sizce bu gecelemiş erkek ve kadın işçilere sabahın köründe, hem de Stalingrad'dan bir yıl sonra, tıka basa dolu tramvayda söylenecek şey miydi ya da bu kadar ciddi bir durumda şarkı söylemek? Düşünün bir kez, bunu bir art düşünceyle yapmadığına eminim, ama ya üçüncü bölümü söyleseydi: 'Kırın tiranların hükmünü, onlar bize işkence eden, kızıl bayrağı işçi dünyasında dalga-

landırın.' Gördünüz mü, bana Kızıl denmesi boşuna değil. Çok sorun vardı, çok. Nöbetçi askere ceza verildi, von Kahm sıradışı olarak beni telefonla aradı –yoksa hep kurye kanalıyla haberleşiyorduk– ve bana, 'Benim başıma nasıl bir provokatörü sardın?' diye sordu– olay yatıştırıldı, ama ne kadar zorluklar oldu. Gene rüşvet, 'Yabancı Doğu Ordusu' bölümünden yeni bir emir, sonra en korkunç şey oldu: İşçinin biri tramvayda Boris'in kulağına, 'Cesaret yoldaş, savaş hemen hemen kazanıldı,' diye fısıldamış. Nöbetçi asker bunu duymuş, rapor etmesi en büyük zorluklar altında engellendi, bu işçi bunu hayatıyla öderdi yoksa. Hayır, teşekkür görmedim gerçekten. Yalnız zorluklar oldu."

Boris'i baş erkek rolünden çıkartabilecek çapta olan o beyefendiyi yeniden ziyaret etmek zorunluluğu doğdu: Walter Pelzer'di bu, yetmiş yaşında, orman kıyısındaki sarı-siyah villasında oturan kişi. Evin bir duvarını ağırca altınlanmış metal geyikler, diğer duvarını da ağırca altınlanmış metal atlar süslüyordu. Bir binek atı, bu at için ahırı, kendisinin (oldukça pahalı) ve karısının (orta halli) arabaları vardı, yazar onu ikinci kez ziyaret ettiğinde (ki daha başka ziyaretler de zorunlu olacaktı) onu neredeyse pişmanlık karakteri taşıyan savunma melankolisi içine iyice dalmış olarak buldu. "Çocukları okut, bir şeyler öğrenmelerini sağla: oğlum doktor, kızım arkeolog, şu sırada Türkiye'de, sonuç ne? Ana babayı küçük görüyorlar. Yeni zengin. Eski Nazi, savaş zengini, oportünist... Bilseniz daha neler duymak zorunda kalıyorum. Kızım Üçüncü Dünya'dan söz ediyor bana, şimdi sorarım size: Birinci Dünya hakkında ne biliyor ki? Kendi geldiği dünya hakkında? Okumaya ayıracak epey zama-

nım var, düşünüyorum da. Şu Leni'ye bir bakın, o zamanlar beni kuşkulu biri bulduğu için bana evini satmaktan kaçınmıştı, sonra da Hoyser'e sattı, o ne yapıyor kurnaz torunuyla birlikte? Epeydir kirayı zamanında ödeyemediği ya da hiç ödemediği için, odaları yabancı işçilere kiraladığı için ona evi boşaltma kararı çıkartmaya çalışıyor. Ben olsaydım Leni'yi hiç evinden atmayı düşünür müydüm? Asla, siyasal sistemin hiçbir çeşidinde. Asla. Ona yanıma geldiği anda âşık olduğumu gizliyor muyum, evlilik konusunu hiç bu kadar ciddiye almamıştım. Gizliyor muyum bunu? Hayır. Nazi olduğumu, komünist olduğumu, belli ekonomik şanslarım olduğunu, savaşın benim işimde bunları bana sağladığını kabul ettiğimi gizliyor muyum? Hayır –şu kaba terim için özür dilerim ama– neyi buldumsa yuttum. Saklamıyorum işte. Ama 1933'ten sonra işimde ya da işim dışında herhangi bir kimseye kötülük mü yaptım? Hayır. Evet daha önce biraz kabaydım, söylüyorum işte. Ama 1933'ten sonra? Kimseye kötülüğüm dokunmadı. Benim yanımda ya da benimle çalışmış olan herhangi bir kimse yakınabilir mi? Hayır. Zaten kimse de yakınmadı. Yakınacak durumda olan tek kişi belki Kremp'ti, ama o da öldü. Evet ona kazık attım, saklamıyorum, o can sıkıcı bağnaz, o bütün firmayı tepetaklak edip çalışma atmosferini tamamen yıkmak üzereydi. Bu budala, daha Rus'un geldiği ilk gün, aşağılık insan muamelesini işletmeye koymaya kalktı. Bu daha, kahvaltı arasında, saat dokuzu biraz geçe Leni'nin götürüp onun önüne bir fincan kahve koyduğu anda başladı. Çok soğuk bir havaydı, 1943 Aralık sonu, ya da 1944 Ocak başıydı, Ilse Kremer kahve pişirme işini yoluna koymuştu. Bana sorarsanız en güvendiğim kişi de oydu ve o budala Kremp nasıl olup da eski bir komünistin en güvenilir kişi olduğunu sormalıydı bir kez kendi kendine. Herkes kendi kahvesini kendi getiriyordu za-

ten, bir paketçik içinde. Zaten kahve tozunda başlıyordu kışkırtma. Kimisinin yalnızca kahve benzeri tozu, kimisinin 1:10, 1:18'lik kahvesi, Leni'nin hep 1:3'lük karışık kahvesi ve benim de her zaman bir lüks olan 1:1'lik kahvem vardı, hatta bazen gerçek çekirdekten çekilmiş kahvem: Yani on ayrı çeşit kahve paketi, on ayrı çeşit kahve kanası vardı, kahve dağıtımı durumuna göre son derece sorumlu bir görevdi Ilse'ninki, bazen kötü olan paketine iyi olandan dörtte bir kaşık atsa kim fark ederdi ki bunu? Asla. Komünistlerde buna dayanışma denir, Nazi Kremp, Wanft ve Schelf bundan hep yararlandılar. Ne Wanft'a, ne Schelf'e, ne de o tam budala Kremp'e kahve pişirtmeyi hiç kimse aklından bile geçirmezdi: Bunlar birbirlerinin kahvesini değiştirirlerdi. Şunu söyleyeyim ki Kremp'in değiştirecek bir şeyi yoktu zaten, bu konu için oldukça budala ve doğruydu, çoğunlukla sahte kahve içerdi, sonra da kahve dağıtılırken çıkan kokular: o zamanlar hangi kahvenin içinde hakiki kahve olduğu kokusundan hemen anlaşılırdı –işte Leni'nin kahve fincanı en iyi kahve kokan fincandı– neyse. Saat dokuzu çeyrek geçe kahve kanaları dağıtılırken ortaya çıkan kıskançlık, haset, nefret ve intikam hırsını düşünebilir misiniz? 1944 başında polisin ya da partinin herkesi tek tek, ne bileyim ben, ne deniyor adına 'savaş ekonomisine karşı gelme' miydi neydi, yüzünden sorguya çekmeye ya da mahkemeye vermeye gücü yetebilir miydi? İnsanların nereden bulurlarsa bulsunlar birazcık kahve bulmaları onları sevindirirdi. Neyse, Rus'un bize ilk geldiği gün bizim Leni ne yapıyor? Kendi kahve kanasından fincanına kahve boşaltıyor ve bunu ilerdeki masaya, onun Kremp'le çelenk gövdeleri yaptığı birime götürüp önüne koyuyor, kahve 1:3 bilmeniz gerek, oysa Kremp bulanık suyunu içmekte. Leni için ne kahvesi, ne de fincanı olan birine kahve ikram etmek doğal bir şeydi, bu işin ne derece

politik olduğunun farkına varır mıydı sanıyorsunuz? Ben Ilse Kremer'in bile bembeyaz olduğunu gördüm, doğal olarak o bu işin ne derece politik olduğunu biliyordu, bir Rus'a 1:3'lük bir kahve götürmek, hem de öyle bir kahve ki kokusuyla tüm öteki işe yaramaz kahveleri bastırıyor. Kremp ne yapıyor? Çoğu zaman orada oturur ve takma bacağını çıkartırdı, çünkü protez tam olarak oturmuyordu, duvarda asılı duran bu bacağı alıp –biliyor musunuz ki duvarda böyle bir takma bacağın asılı oluşu hoş bir manzaraydı– tamamen şaşırmış olan Rus'un elindeki fincana vurarak onu düşürüyor. Bundan sonra olanlara ölüm sessizliği deniliyor sanıyorum, ölüm suskunluğu da deniliyor. Şimdi bazen okuduğum kitaplarda, bu suskunluğun da çeşitleri vardı: Schelf ve Wanft onaylamacı öldürücü, Heuter ve Zeven'de tarafsız öldürücü, Hölthohne ve Ilse'de sevinçli öldürücüydü. Evet, hepimiz dehşete kapılmıştık. Grundtsch hariç, o büro kapısının yanına dayanmış orada duruyor ve gülüyordu. Artık kimse onu mahkemeye veremezdi, korkacak bir şeyi yoktu, oysa ne yere bakan yürek yakandı o. Ben ne mi yaptım? Ben sinirden büro kapısından atölyeye doğru tükürdüm, ne demek istediğimi anlatabilirsem, bunu başarabilirsem, şakadan bir tükürüktü bu, tükürük Kremp'in tam yanına düştü. Politik önemi olan ayrıntılar nasıl anlatılabilir ki, tükürüğümün Leni'nin yanına değil de Kremp'in yanına düştüğünü ve alay edici karakteri olduğunu nasıl kanıtlayacaksınız? Öldürücü suskunluk devam ediyordu, Leni ne yapıyor bu arada? Soluk kesen korku dolu gerilim sürüp giderken? Ne yapıyor? Fincanı kaldırıyor, çevredeki yosunlar yüzünden düştüğünde kırılmamış, kaldırıyor, musluğa gidiyor, titizce yıkıyor, öylesine titizce yıkaması bile kışkırtıcıydı ve öyle sanıyorum ki o andan sonra iyice kışkırtıcı davrandı, Aman Tanrım, bilirsiniz insan bir fincanı çabucak yıkayıverir, ama o kutsal bir

kabı yıkar gibi yıkıyordu, sonra da hiç gereksiz olan bir şey yaptı, fincanı daha da temizce bir mendille kuruladı, kahve kanasının yanına gitti, ikinci kez fincanı doldurdu, –iki fincanlık kanaydı bu– son derece soğukkanlılıkla fincanı Rus'a götürdü, bu arada Kremp'e bakmadı bile. Sessizce de yapmadı bu işi. Hayır, üstelik bir de 'Buyurun,' dedi. Şimdi herkes Rus'a bakıyordu. Durumun ne derece politik olduğunu o mutlaka biliyordu – sinirli, duygulu bir gençti, öyle bir duyarlılığı vardı ki, herkese dağıtsa bil etkisi uyandırıyor bu onda. Neyse ki bu işle birlikte o çekilmez ölüm suskunluğu da sona ermişti – Hölthohne rahat bir soluk aldı, Kremp, 'Bolşevik savaş dulu, Bolşevik'e kahve,' gibi şeyler mırıldandı, Grundtsch ikinci kez güldü, ben ikinci kez tükürdüm, öylesine kontrolsüzceydi ki neredeyse Kremp'in takma bacağına isabet edecekti, böyle olsaydı kutsal bir şeye hakaret etme olurdu bu. Schelf ve Wanft öfkeyle soludular, ötekiler rahat nefes aldı. Şimdi de Leni kahvesiz kalmıştı ya benim Ilse Kremer ne yapıyor bu arada? Kendi kahvesinden koyarak Leni'ye götürüyor, ona tane tane şunları söylüyor: 'Ekmeğini kuru kuruya boğazından geçiremezsin!' Ilse'nin kahvesi de fena değildi, iyi bir Nazi olan ve Anvers'te bir yerde yüksek bir mevkide bulunan ağabeyi vardı, ona hep çekilmemiş kahve getirirdi, neyse işte. Böyle. Leni'nin karar verme savaşıydı bu."

Leni'nin 1943 sonu, 1944 başındaki bu kesin davranışı yazara o kadar önemli geldi ki bu konu hakkında hayatta kalan kişileri bir kez daha ziyaret edip daha geniş bilgi edinmek istedi. Pelzer'in anlattığı "ölümcül suskunluk" ona çok uzun olarak aktarılmış geldi. Yazar burada edebiyatlaştırmanın söz konusu olduğu kanısında,

bunun açıklığa kavuşması gerekiyordu, çünkü ona göre "öldürücü sessizlik" otuz-kırk saniyeden daha uzun süremezdi. Kremer –ki Nazi bir ağabeyi olduğunu ve ona kahve gönderdiğini yadsımıyor– öldürücü sessizliğin üç-dört dakika sürdüğünü söylüyor, Wanft ise: "Olay kesinlikle aklımda, bugün bile kendime sitem ediyor, hiçbir şeye karışmamamızı ve böylece olanlara bir çeşit onay vermemizi kınıyorum – ölüm sessizliği mi? Lanet olası sessizlik, –böyle adlandırıyorum ben bunu– ne kadar mı sürdü? Bunu bilmek sizin için bu kadar önemliyse, söyleyeyim, bir-iki dakika. Susmamalıydık tabii biz, susmamalıydık. Dışarıda bizim oğullarımız donuyor ve Bolşevikleri kovalıyorlardı (1944'te durum böyle değildi, Bolşevikler 'bizim oğullarımızı' kovalıyordu. Yazarın tarihle ilgili düzeltmesi), o ise sıcak bir yerde oturuyor bir de o orospu tarafından 1:3'lük kahve getiriliyor kendisine." Hölthohne, "Sırtımdan aşağıya soğuk terler boşandı, ürperiyordum, inanın, daha sonra kendi kendime Leni ne yaptığını biliyor mu diye sordum hep. Ona hayran kaldım, cesaretine ve bu işin ne kadar normal olduğuna inanışına ve korkunç soğukkanlılığına, o ölüm sessizliği içinde fincanı yıkayışına, kurulamasına vesaire, bu bir –diyebilirim ki soğukkanlı– içtenlik ve insanlıktı, lanet olsun, süresi mi, sonsuz bir şeydi, üç ya da beş dakika ya da sekiz saniye sürmesi önemli değil. Sonsuz bir şeydi ve ilk kez Pelzer'e karşı sempatiye benzer bir şey hissettim, açıkça Leni'nin yanında ve Kremp'e karşı olduğunu göstermişti, tükürmesi de oldukça kaba bir davranıştı, ama o andaki tek anlatım aracıydı, tükürmekle neyi kastettiği de apaçık meydandaydı, herhalde doğrudan doğruya Kremp'in suratına tükürmek isterdi, ama yapamazdı bunu doğal olarak." Grundtsch: "Yüksek sesle sevinç çığlıkları atmak isterdim: Kızın cesareti vardı. Lanet olsun, daha işin başında kesin savaş açmıştı –farkında olmadan

herhalde– gene de bir şeyler sezmiş olmalı: Oğlanı göreli bir buçuk saat olmuştu, oğlan orada çelenk bağlamaya başlamıştı, kimse, o pis Wanft bile kızın onunla ilişkisi olduğunu iddia edemezdi. Bu olayı askerî terimlerle açıklamamı isterseniz şunu söylerim: Leni kurşun atılacak bir şey ortada yokken atış alanını hazırlamıştı. Yaptığının saf insanlıktan başka bir şey olduğunu kimse ileri süremezdi, bu insanca davranış aşağılık sayılan kişilere karşı yasak edilmişti, ama biliyorsunuz Kremp gibi bir herif bile Boris'in insan olduğunu görüyordu. Onun da burnu ve iki bacağı vardı, hatta burnunun üstünde bir de gözlüğü, oradaki bütün herkesten daha duygulu biriydi. Boris, Leni'nin cesur davranışıyla insan oldu, insan olduğu açıklandı, böylece daha sonra olan bütün kötü şeylere rağmen insan kaldı. Ne kadar sürdüğüne gelince, ah, en az beş dakika gibi geldi bana."

Yazar deneye dayanarak bu ölüm sessizliğinin ne kadar sürmüş olabileceğini saptama zorunluluğu duydu. Şimdi Grundtsch'un malı olan atölye henüz durduğuna göre şu ölçüleri alabildi: Leni'nin masasından Boris'in masasına dört metre, Boris'in masasından musluğa üç metre, musluktan Leni'nin masasına (kana orada duruyordu) iki metre ve bir kez daha Boris'in masasına: Hepsi on üç metre, Leni bu mesafeyi herhalde sakin, ama gene de hızlı gitmiş olmalıydı. Yazarın elinde ne sakat biri, ne de takma bir bacak olmadığına göre fincanın düşüşünü tahmin etti, ama fincanın yıkanışı ve kurulanışını ve kahvenin konuşunu deneyebildi: o –yazar– emin olmak ve kesin süreyi saptamak için deneyi üç kez yineledi. Sonuç: birinci deney: 45 saniye, ikincisi: 58 saniye, üçüncüsü: 42 saniye. Ortalama değer: 48 saniye.

Yazar burada kuraldışı olarak bir kez daha doğrudan doğruya işe karışmak ve bu olayı Leni'nin doğuşu ya da yeniden doğuşu olarak adlandırmak istiyor, ana yaşantı olarak yani, çünkü elinde Leni hakkında aşağıda sıralayacağımız malzeme dışında pek bir bilgi yok, bunlar özetle şöyle: belki biraz sınırlı, romantik, duygusal ve materyalist karışım, biraz Kleist kitapları, piyano, salgılar konusunda her ne kadar derin, oturmuş bilgi sahibi ise de, gene de acemi, (Erhard'ın başına gelen kader yüzünden) suya düşmüş bir sevgili, bahtsız bir dul, dörtte üç öksüz sayılabilecek biri (annesi ölmüş, babası hapiste), ona yarı ya da kabaca öğrenim görmüş biri olarak baksak bile bütün bu kuşkulu nitelikler o andaki davranışının doğallığını anlatmaya yetmez, o âna bundan böyle hep birlikte 'bir fincan kahve saati' diyeceğiz. Evet, Rahel ile insanın gözünü yaşartacak biçimde ilgilenmişti o manastırın bahçesine gömülene kadar, ama Rahel'e güven duyuyordu, o zamana kadarki yaşamı içinde Erhard ve Heinrich'ten sonra en sevdiği kişi oydu. Boris Lvoviç gibi birine neden kahve veriyordu, çünkü saf bir Alman kadının kahve ikram etmesi, onun da kahveyi aynı doğallıkla ve (belki de) aynı saflıkla alması Sovyet savaş tutsağını hayati bir tehlikeye sokuyordu. Margret'in düşüncesine göre Yahudi olmanın bile ne anlama geldiğini bilmeyen Leni komünistin ne olduğunu biliyor muydu acaba?

"Bir fincan kahve saatinden" habersiz olan van Doorn (Leni herhalde bu olayı ona anlatacak kadar önemsememişti), Margret ve Lotte de pek az şey biliyorlardı – bu konuda şu oldukça yalın açıklamayı getirdiler: "Biliyor musunuz bir şey Gruyten'lerde her zaman doğaldı, o da herkese kahve ikram edilmesiydi, dilenci, serseri bile olsa, sevilen ya da sevilmeyen iş arkadaşları da olsa herkes kahvesini içerdi, başka türlüsü düşünülemezdi. Hatta Pfeiffer'lere bile kahve ikram edilirdi, artık anlayın bu ne

demektir. Bu durumda şimdi adaletli davranmak gerekir, kocası değil, Frau Gruyten bu konuda ısrarcıydı. Bu durum bana, eskiden manastır kapılarında, inançlı sözler söylemeleri beklenmeden herkese verilen bir kap çorbayı anımsatıyor. Yok o herkese kahve ikram ederdi, ister komünist olsun, ister olmasın... hatta en korkunç Nazi'ye bile ikram edebilirdi, başka türlü davranamazdı, evet, birçok kötü yanı olmuş olabilir, ama her zaman cömertti, öyleydi, içten ve insancıldı, ama bir noktada, neyi kastettiğimi biliyorsunuz, Herr Gruyten'in gereksinim duyduğu kişi değildi."

Burada kesinlikle belirtilmelidir ki, savaş yılları 1943'ün sonuna ve 1944'ün başına doğru Pelzer'in çelenk yapımevinde Rus sevgisi ya da Rus hayranlığı gibi bir şey olduğu kesinlikle sanılmamalıdır. Leni'nin doğallığı tarihi açıdan değişken, kişisel davranış olarak ise tamamen nesnel bakımdan değerlendirilebilir. Başka (az sayıdaki) Almanların Sovyet insanına karşı gösterdikleri çok daha önemsiz ilgi yüzünden cezaevini, darağacını, toplama kampını boylamak zorunda kaldıkları ve cezalara çarptırıldıklarını düşünecek olursak, bizim olayda bilinçli bir insanca başkaldırının söz konusu olmadığını anlarız, burada söz konusu olan nesnel ve öznel açıdan değişken, yalnızca Leni'nin varlığı ve tarihi yerle ilişkili bir olaydır. Leni daha bilinçli olsaydı bile (bilinçsizliğini Rahel konusunda belli etti) –daha sonra oluşanlar ve davranışları da bu sonuca vardırıyor bizi– gene de böyle davranırdı. Ve Leni doğallığını somutlaştırıp –örneğin bir fincan kahve ile– göstermeseydi, ne olduğu belirsiz, belki de bozulan bir sempati ilişkisi ortaya çıkardı, kutsal bir kapta gibi getirilmiş kahveden daha beter şeyler yaptığını

sanırlardı. Fincanı titizce yıkamasının ve kurulamasının ona duygusal bir sevinç verdiği kabul edilebilir: ama bunda gösterişe yönelik bir yan yoktu. Düşünmek onun aklına hep sonradan geldiği için (Alois, Erhard, Heinrich, Rahibe Rahel, babası, anası, savaş), çok sonradan düşündüğü için, burada ne yaptığının da çok sonradan düşünüp bilincine varmış olduğu var sayılabilir. Bir Sovyet insanına yalnızca kahve ikram etmekle kalmamış, kahveyi ona sunmuştu, bir Sovyet insanının küçük düşmesini engellemiş, buna karşılık bacağı sakat bir Alman insanının küçük düşmesini sağlamıştı. Tahminen 50 saniye süren bu ölüm sessizliği süresi içinde Leni doğmamış ya da yeniden doğmamış, doğumu ya da yeniden doğuşu bitmiş bir olay yerine süren bir olay olmuştu. Kısacası: Leni yaptığı şeyin bilincine o şeyi yaptıktan sonra varırdı hep. Her şeyi materyalize ediyordu. Bu olayın olduğu anda tam yirmi bir buçuk yaşında olduğu unutulmamalıdır. Burada bir kez daha yenilemek zorundayız ki o salgılar ve bununla ilgili olarak da sindirim bağımlısı bir insandı, hazmetme yeteneği asla yoktu. İçinde dosdoğru olmaya yönelik bir yetenek saklıydı, Alois bunu ne anlamış, ne de uyandırabilmişti, Erhard ise ortaya çıkartacak şansa ya da anlamaya sahip olamamıştı. On sekiz ile yirmi beş dakika sürdüğü tahmin edilen Alois'le geçirdiği duygusal tatmin onu tamamen harekete geçirmemişti, çünkü Alois, Leni'nin tamamen duygulu olmadığı ya da olduğu çelişkisini anlayacak yetenekte değildi.

Bundan sonraki önemli yaşantının, yani ellerinin birbirine değmesinin, iki önemli tanığı var. Daha önce bu olayı anlatmış ve ne sonuçlar doğurduğunu söylemiş olan Bogakov ve tek bilgi sahibi olarak gördüğümüz Pelzer.

Pelzer: "O günden sonra devamlı olarak Rus'a kahve verdi tabii, ertesi gün ona kahve götürdüğünde –ki oğlan zaten artık çelenk yapım bölümünde değil, son süsleme bölümünde Hölthohne'nin yanındaydı– size yemin edebilirim ki, artık bu saf ya da bilinçsiz, ne derseniz deyin, bir davranış olmaktan çıkmıştı, çünkü kahveyi verirken hoş bir biçimde çevresine bakıp, dikkat ederek, birden sol elini onun sağ elinin üzerine koydu, bu durum çok kısa sürmesine karşın oğlanın içinden elektrik akımı gibi bir şey geçti. Gökyüzüne fırlatılmış gibi uçtuğunu hissetti. Gördüm, yemin edebilirim, kız benim bu olayı gördüğümün farkında değildi, karanlık olan büromda oturuyor ve dışarıya bakıyordum, çünkü kahve olayının nasıl süreceğini merak ediyordum. Ne düşündüğümü biliyor musunuz, kaba gelir belki kulağınıza, ama biz bahçıvanlar öyle birçok kişinin düşündüğü gibi titiz değiliz, lanet olsun, dedim, kız oğlana yanaşıyor, evet yanaşıyor, diye düşündüm ve Rus'u çok kıskandım. Leni cinsellik konusunda ilerici biriydi, öyle geleneğe göre önce erkeğin kadına yanaşması gerektiği konusu onu ilgilendirmiyordu, kendisi yanaştı, elini onun elinin üzerine koyarak. Oğlanın içinde bulunduğu durumda ona asla yanaşamayacağını bilse de, kendi yaptığı hareket hem erotik, hem de siyasal açıdan çok cesurcaydı, neredeyse küstahlıktı."

Her ikisinin de anlattığına göre (Leni Margret'e, Boris Bogakov'a) "birden ateşler içinde" yanmışlar, Bogakov'dan öğrendiğimize göre, Boris'in başına bir erkeğin başına gelecek şey gelmiş, Margret'ten öğrendiğimize göre Leni'nin yaşadığı "hani sana anlattığım o fundalık öyküsünden çok daha güzel" bir şeymiş.

Boris'in mesleki yetenekleri konusunda Pelzer şunları söylüyor: "Bilmenizi isterim ki, insanları tanırım, daha ilk günden bu Boris'in, bu Rus'un son derece akıllı, organizasyon yeteneği olan bir kişi olduğunu sezdim. Çelenk teslim etme işinde daha üç gün sonra gayriresmî olarak Grundtsch'un yardımcısı olmuştu, Hölthohne ve Zeven'le iyi anlaşıyordu, aslında görevi onların üst kademesindeydi, ama onların bunu fark etmemesi gerekiyordu. Kendi çapında bir sanatçıydı, ne istendiğini oldukça çabuk kavramıştı, istenen, az malzeme kullanımıydı. Aslında hiç hoşlanmayacağı bir iş olması gerektiği halde, kurdelaların yazılışında hiçbir aşırı duygusallık göstermedi. 'Führer, vatan ve millet için' ya da 'SA-Sturm 112' sözlerinin yazılması, gamalı haç ve yüksek rütbeleri gösteren kartallarla bütün gün uğraşılması oğlanı çığrından çıkartmıyordu. Daha sonra büromda, bantların bulunduğu dolabı ve işin muhasebesini tek başına yürüttüğü sırada, ona çok özel olarak bir soru yönelttim: 'Boris, söyler misiniz kuzum, bu gamalı haçlar ve kartallar sabrınızı taşırmıyor mu?' dedim. Yanıt vermek için bir an bile beklemedi. 'Herr Pelzer,' dedi, 'umarım sizi darıltmam, böyle açıkça sorduğunuza göre, şunu saptadım: Bir SA-Sturm'cusu üyesinin de ölümlü olduğunu tahmin etmek değil, görmek, insanı avutuyor, gamalı haçlara ve kartallara gelince, içinde bulunduğum tarihi durumun tamamen bilincindeyim.' Benim için Leni de Boris de kaçınılmaz olmuştu, bunu açıkça söyleyebilirim, ona bir kötülük yapmadığım gibi, bazı ayrıcalıklar da sağladım –aynı şey kız için de geçerli– ticari yanı vardı tabii. Dünyaya yabancı bir insan dostu değilim, hiçbir zaman da bunu savunmadım. Oğlanın düzene ve organizasyona büyük yeteneği vardı, insanlarla da iyi anlaşıyordu, hatta Wanft ve Schelf bile, çok ustaca yaptığı için, onun kendilerine bir şeyler söylemesine göz yumuyorlardı. Size şunu söy-

leyebilirim ki, serbest piyasa ekonomisinde bu oğlan son derece başarılı olurdu. Tabii mühendisti, matematik biliyordu, ben on yıldır, Grundtsch da kırk yıldır işin içinde olduğumuz halde, o hepimizden önce –ki hiçbirimiz anlayamamıştık, akıllı Hölthohne bile anlayamamıştı– süsleme masasında, çelenk bölümünden daha fazla insan çalıştırıldığını anlamıştı, verimli olunamıyordu. O zaman yer değiştirmeler yaptık. Zeven, çelenk yapım bölümüne geri gönderildi, biraz homurdandı, ama biraz daha fazla ücret vererek onu susturdum, sonuçta üretim yüzde 12-15 arttı. Onu elde tutmanın işime gelmesine ve ona bir şey olmaması için sakınmama şaşırıyor musunuz? Ayrıca, arada bir bana doğrudan doğruya, bazen de çiçek yollayarak oğlanın başına bir şey gelmemesi için dikkat etmemi isteyen parti kodamanları vardı. Tabii öyle kolay değildi bu iş, o pis, cüce Kremp, isterik Wanft, ikisi de bizim işi havaya uçurabilirlerdi. Hiçbiri, Leni bile, Grundtsch bile, ona özel seramda iyi gübrelenmiş altı metrekare bir yer verdiğimi, orada tütün, salatalık ve domates yetiştirdiğini bugün bile bilmiyor."

Yazar, savaşta çelenk bağlama zamanlarından hayatta kalan tanıklarla konuşabilmek için, en az karşı koyuşlu yolu seçtiğini ve tanıkları konuşmaya hazır oldukları ölçüdeki sıklıkta ziyaret ettiğini itiraf etmek zorunda. Wanft ikinci ziyaret sırasında yazara birincisinde olduğundan daha açık biçimde sırtını çevirdiğinden, onu listeden sildi. Pelzer, Grundtsch, Kremer ve Hölthohne her zaman ziyaret edilmeye açık ve aynı biçimde konuşkan olduklarından –Kremer'in konuşkanlığı biraz azalmıştı– aralarında bir seçim yapmak biraz güç oluyordu; Hölthohne'nin o bulunmaz çayı, son derece hoş döşenmiş evi,

kendisinin iyi korunmuş, bakımlı güzelliği, açıkça söylediği bölücülük eğilimleri, ki bugüne kadar uzanıyorlardı, yazarı çeken şeylerdi, ama ufacık sigara tablası ve sigara tiryakilerine karşı duyduğu antipati onu itiyordu.

"Neyse, ülkemiz (bununla Kuzey Rhein Vestfalya kastediliyor. Yazar) en çok vergi ödeyen yer, daha az vergi veren eyaletlerden Alsace-Lorrain'lileri ya da Bavyeralıları örneğin bir kez buraya çağırmak, yalnızca vergi paralarımızı yutmalarını değil, burada bu kadar para kazanılmasının nedenlerinden biri olan kirli havayı da içlerine çekmelerini sağlamak kimsenin aklına gelmiyor. Bizim pis ve tatsız suyumuzu içmek örneğin, Bavyeralılar o tertemiz gölleriyle, Holstein'lılar deniz kıyılarıyla gelseler de Rhein'da yüzmeye kalksalar, mutlaka katrana bulanarak, hiç değilse tüyler çıkarmış olarak çıkarlardı sudan. Bir de gelin şu Strauss'a bakın, kariyeri karanlık bir yığın olaya dayanıyor, ayrıca tuhaf da ülkemize nasıl küfür ediyor (KRV. Yazar), ağzında köpükler birikiyor, neden sanki? Sırf burası biraz daha ileri diye. Onu karısı ve çocuklarıyla birlikte üç yıl Duisburg, Dormagen ya da Wesseling'de yaşamaya zorlamalı ki, paranın nereden geldiğini ve nasıl kazanıldığını anlasın, cebine attığı sonra da ona küfrettiği paranın, bizim burada pek parlak sayılmasa da, hiç değilse CDU, hele hele CSU'nun[1] izi bile yok hükümette, ne demek istediğimi anlıyorsunuz, değil mi? Ben ne diye 'aynı yere ait olma' duygusu taşıyayım ki? Reich'ı ben mi kurdum, kurulmasına taraftar mıydım? Hayır. Yukarıda, aşağıda, ortada olan bizi ne diye ilgilendirsin ki? Bu birliğe nasıl girdiğimizi bir düşünün. Sırf o lanet olası Prusyalılar yüzünden, onlarla da ne gibi bir ilişkimiz var ki? 1815'te Yahudi pazarlığı yapan kim-

1. Hıristiyan Demokrat Birliği CDU'nun kardeş partisi Hıristiyan Sosyal Birliği.

di? Biz miydik? İsteseydik, referandum gibi bir şey yapılır mıydı? Yok, yapılmazdı. Strauss bir kez Rhein'da yüzsün, Duisburg'da soluk alsın, tabii ki sağlıklı Bavyera havasında oturuyor, yalnız ağzından kızgın sözler çıkıyor 'Rhein ya da Ruhr havzası'nın adı geçer geçmez. Bizim bu tuhaf köylülerle ne ilişkimiz var? Bizim kendi tuhaflığımız yok mu? Düşünün bir kez bu konuyu! (Yazar düşünmeye söz verdi.) Evet. Ben hep bölücüydüm, öyle de kalacağım, belki birkaç Vestfalyalıyı daha katarız araya başka türlü olmazsa, ama bunlar bize ne getirir ki? Kilise nüfuzu, ikiyüzlülük, belki patates –ne ektiklerini de tam olarak bilmiyorum, ilgilenmiyorum da zaten– ormanlar ve tarlalar var diyelim, birkaç Vestfalyalıyı daha alırız aramıza, ama fazla değil. Onlar durmadan dargınlık çıkarır, kendilerini arka plana itilmiş sanırlar, hep homurdanırlar, 'yayın oranı' ya da benzeri saçmalıklar üzerine. İnsanın başı derde girer onlarla hep. Leni'de en hoş olan yan tam Rhein'lı oluşu. Size komik bulacağınız bir şey daha söyleyeyim, Boris bence ötekilerin hepsinden daha Rhein'lı idi, Pelzer'i katmazsak, onda Rhein'lılara has suçluluk ve insanlık karışımı bir aradaydı. Kimseye dokunmadığı doğru, bir tek Kremp'e dokundu, ona düşünülebilir her yerde eziyet etti. Kremp Nazi olduğu için insan Pelzer'in çıkarcı olmadığı kanısına kapılabilir, ama bu büyük bir yanılma olur: çoğunluk ortalaması göz önüne alınırsa bir tek Kremp'e eziyet etmek çıkarcı bir tavır olarak görülür, çünkü Kremp gerçekten sevilmeyen, hatta öteki iki Nazi'nin bile sevmediği, rahatsız edici bir adamdı, iğrenç bir biçimde kadınlara sulanırdı. Gene de, ona haksızlık etmemeliyim, çok gençti ve 1940'ta yirmi yaşındayken bir bacağını kaybetmişti, sonuçta hepsinin anlamsız olduğunu kim düşünür ki? Bu iki genç adama ilk aylarda kadınların kahramanlara sarılır gibi sarıldıklarını açıkça söyleyelim, ama sonraları, savaş uzadıkça ve her gün da-

ha olağan ve sıradan olmaya başlayınca, iki bacaklılar, tek bacaklılardan daha şanslı oldular. Ben aydın ve ilerici bir kadınım, size oğlanın cinsel ve erotik düzeyi ve psikolojik durumunu bu şekilde anlatıyorum. Tanrım, 1944 başında takma bacaklı bir adamın durumu neydi? Zavallı bir hayvandan başka bir şey değildi, sefil bir emekli maaşına sahip biriydi. Düşünün bir kere, cinsel ilişkinin en önemli ânında biri bacağını çıkartmaya başlıyor, korkunç, hem kendisi, hem de partneri için, bu kişi bir orospu bile olsa. (Ah bu kadındaki çayın güzelliği, üçüncü ziyaretinde, kül tablasının kahve fincanı tabağı büyüklüğünde olmasını acaba yazar kadının kendisine karşı duyduğu ilgiye mi bağlamalı? Yazar.)

Bir de şu tamamen sağlıklı Pelzer vardı, *mens sana in corpore sano*'nun[1] klasik örneği olarak alabilirdiniz onu, yalnız kriminallerde görülen bir durum, tamamen vicdansız kişilerdi. Vicdansızlık insanı sağlıklı yapar, inanın bana. Hiçbir işi kaçırmazdı, hiçbir işi. Boris'i sabah getirip akşam almaya gelen nöbetçi askerlerle de iş çevirirdi, kahve, konyak, sigara falan, çünkü bunlar hemen her hafta taşıyıcı refakatçiler olarak Fransa ya da Belçika'ya giderler ve sandıklarla konyak, sigara ve kahve getirirlerdi, kumaş da, bu heriflere mal bile ısmarlayabilirdiniz. Birinin, yaşlıca olanın adı Kolb'du, çok yapışkan bir herifti, bir keresinde bana Anvers'ten elbiselik kadife getirdi, öteki daha gençti, adı Bolding'di, neşeli bir nihilistti, 1944'te bir yığın böyle adam vardı. Bir gözü cam, bir eli kesik, neşeli bir adamdı, göğsü nişanlarla doluydu, cam gözünü, yitik elini, göğsündeki gümüşü inatla en hoş yanlarıymış gibi gösterirdi, kumarda kâğıtları öne sürer gibi. Führer, halk ve vatan umrunda değildi, ben bile dü-

1. (Lat.) Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.

şünmemiştim böyle, Führer'den vazgeçerdim, ama Rhein bölgesinden ve Rhein'lılardan asla. İşte bu oğlan Leni'den sonra içimizdeki en güzel kadın olan Schelf'le arkadaki seraya, onunla kendi deyimi ile 'fare yakalamak' ya da 'iskete kuşunun ötüşünü dinlemek' üzere geçmekten çekinmemişti. Pelzer'in izniyle oradan bazı çiçekler alacağını bahane ediyordu. Bir yığın bahane buluyordu. Sevimsiz değildi, ama iğrençliğe yüz tutan bir inatçılığı ve kötümserliği vardı. Kremp'i de biraz kendine getirmeye çalışan oydu, ara sıra ona sigara verir, omzuna vurarak o zamanlar çok duyulan bir slogan olan, 'Savaşın tadını çıkar dostum, barış korkunç olacak'ı bağıra bağıra söylerdi. Ötekisi, Kolb, feci bir insandı, insana eliyle dokunup çarpardı. Pelzer'e gelince şimdilerde denildiği gibi cenaze piyasasındaki durum yüzünden tabii her şeyin karaborsası oluşmuştu, çelenk, kurdele, çiçek, tabut karaborsadaydı, doğal olarak parti kodamanları, bombardımanda ölenler için yapılan çelenklerden ayrıca pay alıyordu. Değerli ölülerini kim çelenksiz toprağa vermek ister ki? Gittikçe daha çok asker ve sivil öldüğü için sonunda tabutlar birçok kez kullanılmaya başlandı, bir aldatmaca yaşandı, saygıdeğer ceset çadır bezine sarılarak, sonraları ise keten çuvalda, en sonunda da yalnızca sarılı olarak, neredeyse çıplak, bir kapağın içinden çıkarılıp toprağa veriliyordu, bu aldatmaca kapak bir süre toprağın altında duruyor, üzerine mahsus toprak atılıyordu, ama geride kalan yaslılar (tören birliği, belediye reisi ve parti kodamanları, yeni Pelzer'in deyimiyle 'kaçınılmaz yaslılar taburu' gider gitmez, onlar görüş açısından uzaklaşır uzaklaşmaz tabut çıkarılır, temizlenir, biraz parlatılır, mezar da hemen örtülürdü. Bu iş çabuk yapılırdı, tıpkı Yahudi cenaze törenlerinde olduğu gibi. Berberdeki gibi (sıra kimde, lütfen) denebilirdi neredeyse, tabut kira bedellerini ve cenaze töreni için gerekli bütün öteki

malzemenin bittiğini gören Pelzer, çelenklerin de birkaç kez kullanılabilir oldukları düşüncesini geliştirdi, çelenklerin iki, üç, hatta bazen beş kez kullanılmaları mezar bekçilerine rüşvet verilmeden, onların işbirliği sağlanmadan yapılamıyordu. Yeniden kullanabilme sayısı doğal olarak çelenk malzemesinin dayanıklılığına, yeşilliğin cinsine bağlıydı, ayrıca bu iş yapılırken rakiplerin çalışma tarzını araştırma olanağı da ortaya çıkıyordu. Bu iş örgüt ve işbirliği gerektiriyordu. Gizli tutulması da koşuldu, işi yalnız Grundtsch, Leni, ben ve Kremer'le yapabilirdi, saklamama gerek yok, biz bu işi yaptık. Bazen köy bahçelerinden, savaş öncesinin nitelikli çelenkleri gelirdi, kandırma yürüsün diye. Ötekiler bir şey anlamasın diye bu gruba 'yenileme komandosu' adı verildi. Sahtecilik kurdelelere kadar vardı. Pelzer sonunda müşterileri öylesine kandırdı ki, onların siparişlerini yazılar için vermemelerini sağladı, böylece bantları yeniden kullanma olasılığı artmış oldu. 'Baban, anan' gibi yazılar savaşta çok kullanılabilirdi. 'Konrad'ın', 'Ingrid'in' gibi yazıların da kişisel olmalarına karşın şansı çoktu, kurdele ütülenip rengi biraz düzeltilince, kurdele dolabına konur, başka bir Konrad ya da Ingrid'in gelip birine yas tutması beklenirdi. Pelzer'in o zamanlar en çok sevdiği ve kullandığı söz 'Küçük hayvanlar da pislik yapar'dı. Sonunda Boris nefis bir düşünce oluşturdu, bunu bulmasında Alman piyasa romanlarını iyi tanımasının rolü mutlaka büyüktü, kurdelelere 'Sevildin, arkandan ağlandı, unutulmadın' yazısı yazılmasını önerdi. Bugün çoksatar diyebileceğimiz durum ortaya çıktı bu kurdelelerle, bunlar iyice eskiyip de kullanılmaz duruma gelinceye kadar kullanıldılar. Pek ender olan, isim yazılı bantlar bile, örneğin 'Gudula'n' saklandı."

Bu konuda Kremer şunları söylüyor: "Evet, doğru, ben de bu işe katıldım. Ayrıca çalışma saatleri koyduk dikkati çekmiesin diye. Mezara saldırı olmadığını, bunları atılan çöplerden topladığını söylüyordu. Bana göre hava hoştu. Biz biraz daha fazla para kazanıyorduk, kötü mü? Çelenklerin çöplükte çürümesi kimin işine yarar? Ama sonunda gene de mezara saldırı, ölüye hakaret şikâyetleri yapıldı, çünkü üç-dört gün sonra mezarlarını ziyarete gelenler de çelenklerini göremiyorlardı. Bu işte çok iyi davrandı doğrusu, bizi işe karıştırmadı, mahkemeye yalnız gitti, her şeyi üstlendi, Grundtsch'u bile işin dışında tuttu, bir tanıdığından sonradan duydum bunları, 'kuruş mezarı' diye anılan o millî kuklayı bahane ederek son derece kurnaz davranmış, 'belli bazı düzensizlikleri' kabul etmiş, bir hastaneye bin mark hibe etmiş, zaten mahkeme de gerçek bir mahkeme değildi, esnaf loncası kuruluşuydu, daha sonra parti şeref mahkemesinde gene bir tanıdığımın anlattığına göre, 'Beyler, yoldaşlar, içinizde çoğunuzun bilmediği bir cephede savaşıyorum ben, çoğunuzun benden daha iyi bildiği cephelerde de bazı şeylere göz yumulduğu olmuyor mu?' demiş. Bu olaydan sonra bir süre işi bıraktı, 1944 sonuna kadar, o sıralar zaten genel karışıklık öyle büyüktü ki, çelenk ve kurdele gibi önemsiz şeylerle kimsenin uğraşacak zamanı yoktu."

VII

Grundtsch'un davetleri her zaman içten olduğundan yazar onu arka arkaya birkaç kez ziyaret etti, onunla birlikte gerçekten çok güzel olan kapalı mezarlıkta yaz sonu gecelerinde ortaya çıkan sessizliğin tadına vardı, burada anlatacaklarımız Grundtsch'un dört ziyarette anlattıklarının aynen nakledilmesidir, hepsi de uyum içinde başlamış ve uyum içinde son bulmuştur. Bu dört görüşmeden birincisi mürver ağacı altındaki bir bankta, ikincisi zakkum ağacı altındaki bankta, üçüncüsü yasemin ağacı altındaki bankta, dördüncüsü sarısalkım altındaki bankta yapıldı, (Grundtsch değişiklikten hoşlanıyor, başka ağaçlar altında da banklar olduğunu söylü[illegible]or), sigara içildi, bira içildi, bazen çok uzaklardan gelen ve neredeyse hoşa giden sokak gürültüsüne kulak kabartıldı.

Birinci görüşmenin (mürver ağacı altında) özeti: "Bizim Walter'ciğin ekonomik şanstan söz etmesi gerçekten gülünç. O daha on dokuz yaşındayken, Birinci Dünya Savaşı'ndan yararlanmasını bildi, savaş kalıntıları kumpanyasındaydı. Savaş kalıntıları kumpanyası? Yani savaş sona erdikten sonra savaş alanının temizlenmesi işinde, doğal olarak oralarda toplanacak bir yığın şey vardı, çelik miğferler, silahlar, makineli tüfekler, kurşunlar, hatta toplar vs... çevrede ölüler de vardı tabii. Ölü-

lerin cebinde de çoğunlukla bir şeyler olurdu, resimler, mektuplar, cüzdanlar, bazen içlerinde para, Walter'in bir arkadaşı anlattı bana, hiçbir şeyden ürkmezmiş o, altın dişlerden bile, altın dişler hangi ulustan olursa olsun, eh, Amerikalılar o zaman ilk kez Avrupa savaş alanlarında görülüyordu, bizim Walter'cik de ilk kez cesetler üzerinde nasıl bir ticari kafaya sahip olduğunu gösterdi. Yaptıklarının hepsi yasaktı tabii, ama bazı kimseler gibi umarım siz de yasak olanın yapılmayacak anlamına geldiğini sanmıyorsunuzdur. Walter'ciğin gücü burada, yönetmelik ve yasalara aldırmıyor, ancak yakalanmamaya bakıyor. İşte oğlan Birinci Dünya Savaşı'ndan hatırı sayılır bir sermayeyle döndü eve, daha on dokuz yaşındaydı ve cebinde dolar, sterlin, Fransız ve Belçika frangı, bir de altın dolu bir paketçik vardı. İşadamı olduğunu bu parayı gayrimenkule yatırarak ispatladı, üstünde bina olan ya da olmayan arsalar alarak, bina olmayanları yeğliyordu, bunu bahçelik anlamında değil, mimari anlamda kullanıyorum, gerektiğinde üzerinde bina olanları da alıyordu. O zamanlar dolar ve İngiliz sterlini çok işe yarıyordu, kent dışındaki arsalar da çok ucuzdu, orada burada, ana caddeye mümkün olduğu kadar yakın yerlerde arsalar aldı, kent merkezinde de iflas etmiş küçük esnafla işadamlarının küçük binalarını aldı. Bizim Walter'cik daha sonra barışçı bir iş yapmaya başladı, ölmüş Amerikalıları mezarlardan çıkartıp, çinko tabutlara koyarak Amerika'ya yollamaya başladı, bu işte de hem yasal hem yasadışı yapılacak bir yığın şey vardı, mezardan çıkartılanların da altın dişleri oluyordu, temizliğe çok önem veren Amerikalılar bu işe çok para ödüyorlardı, gene yasal ve yasadışı dolarlar ortaya çıktı, hem de doların kız olduğu zamanlarda ve gene arsalar alındı, küçücük parseller, bu kez kentin göbeğinde, küçük bakkalların ve tamircilerin iflas ettikleri yerlerde."

Zakkum ağacı altındaki görüşmenin özeti: "Yaşlı Pelzer'in yanına ben çırak olarak girdiğimde on dört yaşındaydım, Walter dört yaşındaydı o zamanlar, ana babası ona Walter'cik derdi, öylece de kaldı adı. Ana babası hoş insanlardı, anası biraz fazla dindardı, bütün gününü kilisede geçirirdi, babası ise bilinçli bir dinsizdi, bunun 1904'te ne anlam taşıdığını düşünebiliyor musunuz? Tabii Nietzsche'yi okumuştu, Stefan George de okumuştu, deli değildi, ama kafası biraz dağınıktı, para kazanmak onu pek ilgilendirmezdi, bitki üretimi, deneyler, yeni formüller bulmalar, yalnız mavi çiçeği değil, yeni bir çiçek türü yaratmak onu ilgilendirirdi, başlangıçtan beri gençlik hareketinin içindeydi, beni de oraya sürüklemişti, size bugün bile 'çalışan adamlar' şarkısının tüm mısralarını ezbere söyleyebilirim (Grundtsch şarkı söyledi): 'Altını kim çıkarır ortaya? Tuncu taşı kim kırar? Örtüyü ipeğe kim dokur? Buğdayı üzümü kim eker? Zenginlere ekmeğini verip kendisi en korkunç yoksullukta yaşayan kimdir? Bunlar çalışan adamlar, bunlar işçilerdir. Sabahın köründen akşamın geç saatlerine kadar kim didinir durur? Kim başkalarına hazineler, rahatlık ve görkem sağlar? Dünyanın dümenini tek başına kim döndürür, buna karşılık devlette söz hakkı olmaz? Bunlar çalışan adamlardır, bunlar işçilerdir.'

İşte ben on dört yaşındayken en yoksul Eifel köyünden kalkıp Heinz Pelzer'in yanına çırak girdim. Seradan bana bir oda verdi, –yatak, masa, sandalye vardı, sobanın hemen yanı başında– yiyecek de veriyordu, biraz da para, kendisinin benden fazla parası yoktu ki, benden daha fazla şey de yemezdi. Bu sözün ne anlama geldiğini bilmeden kendimize komünistiz diyorduk. Ben 1908-1910'da Prusyalıların yanına gönderildiğimde Pelzer'in karısı Adelheid bana paketler yolladı, beni nereye yolladılar hem de, o soğuk vatanıma, Bromberg'e,

tatile çıktığımda nereye gidiyordum, hiç de o papazların hükmettiği kendi yöreme değil, Pelzer'lere gidiyordum, Walter'cik seralarda ve bahçelikte ayağımızın altında oynar dururdu, güzel, sessiz, ne asık suratlı, ne de güler yüzlü bir çocuktu. Babasından çok farklı bir insan oluşunun nedenini düşündüğümde bunu korkuya bağlıyorum. Korkuyordu. Mahkemelerle, poliçelerle başımız hep belaya girerdi, biriktirdiğimiz tüm parayı da bazen birkaç çırağa verirdik başımız daha fazla ağrımasın diye. Çiçekçilik hiç de iyi bir iş değildi, ne zaman ki tüm Avrupa'yı çiçek çılgınlığı sardı, o zaman iyi iş oldu. Heinz Pelzer hep yeni üreteceği çiçeğin peşindeydi. O yeni çağın, yeni bir çiçeğe gereksinimi olduğunu savunurdu, kafasında çılgın bir düşünce vardı, yıllarca bir bilimadamı gibi uğraşmasına, saksı ve toprakta bir yığın şey deneyerek gübreler koyup kesip karıştırmasına rağmen yeni bir şey üretemedi, sonunda ortaya hep soysuzlaşmış laleler, bozulmuş güller, çirkin çirkin şeyler çıkıyordu. Walter'cik altı yaşında okula başladığında kafasında bir tek sözcük yer etmişti, o da icracıydı, bununla mahkemeden gelen icra memurlarını kastediyordu. 'Anne bugün icracı gelecek mi?' 'Baba icracı bugün gene gelecek mi?' Korku diyorum size, korku onu bugünkü durumuna getiren şey. Doğal olarak ortaokula gidemedi, dördüncü sınıftan ayrılarak çıraklığa başladı, yeşil önlüğü taktı, her şey tamamdı. Ben o zaman yirmi dört yaşındaydım, ne dediğimi biliyordum, Almanya'da herhangi bir sosyalizm umudu son bulmuştu. Son. Bu budalaların o tatlı bok kralları tarafından kendilerini tongaya düşürmeleri korkunçtu! Walter'in babası Heinz da bunu anladı ve deneylerinden vazgeçti. O da ben de gene askere gitmek zorunda kaldık, diyebilirim ki size öfkeden, hırstan, üzüntüden başçavuş olduk. Ben bu uslu, emirlere itaat eden, köle ruhlu, her açıdan bu-

dala askerlerden nefret ediyordum, nefret ediyordum. Evet, başçavuş oldum ve yığınla adamı eğitip cepheye yolladım. Cebimdeki cüzdanımda Rosa Luxemburg'un küçük bir fotoğrafı vardı, kutsal bir resmi taşır gibi onu hep yanımda taşıdım. Yok, askerler kurulunda değildim, benim için Alman tarihi 1914'te son bulmuştu. Tabii sonra, Rosa Luxemburg'u öldürdüler, sosyal demokrat beyefendiler öldürttüler, daha sonra bizim Walter'cik bile savaşa katıldı, belki de altın diş ve dolar toplamak en akılıca işti. Anası Adelheid iyi bir kadındı, bir zamanlar güzelmiş de, ama çok çabuk çökmüş, uzun, kırmızı burunlu, ağzında acılı kızgın bir ifade, kadınlarda buna katlanamam, büyükannemde de vardı, annemde de, bu güzel yüzlerin yalnız acı çekmeleri, lanet olası papazları dinlemeleri, sabahları hemen ilk ayine koşmaları, öğleden sonraları da tespih çekmeye başlamaları, akşamları gene tespih, eh biz de sık sık kiliseye gidiyorduk, palmiye veriyorduk ödünç, böyle bir iş kurmuştuk, o zaman Adelheid'ın kiliseyle olan ilişkileri işimize yaradı, ayrıca firma kuruluşları ve firma şenliklerine de ödünç büyük çiçek veriyorduk, bana kalsa ben kilisenin ortasına tükürürdüm, ama Adelheid'ın hatırı için yapmadım bunu. Sonraları Heinz bir de içkiye başladı... Eh, Walter'cik neden sık sık evden uzaklaştı, anlıyorum. Coni'leri mezarlardan çıkartıyordu, sonra altı ay gönüllüler kıtasına katıldı, Silezya'da sanırım, bir süre de kentte kaldı, boks yapmaya başladı, profesyonel, ama pek ilerleyemedi, biraz pezevenklik etti – önce çok ucuz orospuları pazarladı, 20 feniklik kahve için yapıyordu onlar bu işi, daha sonra daha kibarlarını pazarladı, evet o zamanlar gerçekten komünist olmuştu, partiye de yazıldı, ama bu durum uzun sürmedi. Hiçbir zaman çok konuşkan olmadı, taşınmaz mülklerinin ona büyük para getirmemesine de pek aldırmadı, bahçıvanlık hiç yapmadı, çün-

kü bu işte insanın elleri kirlenir, derisinin içine kadar işlerdi, bizim Walter'cik her zaman şık, her zaman sağlığına dikkatliydi, her sabah koşusunu, ardından sıcak ve soğuk duşunu yapardı, evdeki dört meyve karışımlı marmelatlı ve kuru ekmekli kahvaltıyı beğenmez, hemen orospuların devam ettikleri kahveye atardı kendini, orada yumurtalarını yer, nefis kahvesini içer bir de konyak ısmarlardı, bunları sonraları hep kızları beğenen adamlar öderdi. Hanomag marka da olsa erkenden kendi otomobilini de almayı bildi."

Yasemin ağacı altındaki konuşmanın özeti: "Ana babasına karşı her zaman iyiydi, gerçekten iyi, onları gerçekten sevdi sanıyorum. Anasına hiçbir kaba söz etmedi, şakadan bile olsa, Adelheid gittikçe daha gamlı oldu, gamdan değil, huysuzluktan öldü, yazık – oysa bir zamanlar güzel ve hoştu; 1904'te ben işe girdiğimde gerçekten neşeli ve iyiydi. Sonraları Walter bizi yanına alıp da palmiye götürdüğümüzde görmeliydiniz onu, kilisede diz çökmüş, elini de kutsal suya batırmış olarak... lekelenmiş gibiydi. Sonra 1932'nin başında SA'ya girdi, 1933 başında da ünlü politikacı avına çıktı, ama hiçbirini hapsettirmedi, yalnız paralarını ve ziynet eşyalarını alıp onları salıverdi – oldukça iyi para getirmiş olmalı bu iş, çünkü hemen yeni bir otomobil, yeni giysiler aldı, eh, o zamanlar ucuza ele geçirilecek Yahudilere ait birçok arsa vardı, orada bir dükkân, şurada bir imarlı arsa, yaptığı bu işlere kendisi sonradan 'Biraz pürüzlüydü,' dedi. Ve birden ince, bakımlı tırnaklı, temiz bir beyefendi oldu çıktı. 1934'te evlendi, tabii parayla, Prumtel'in kızı Eva'yı aldı, aklı hep daha yükseklerde olan bir kızdı, fena değildi, yalnız biraz isterikti, babasının krediler açan bir bürosu vardı, daha sonraları birkaç rehin karşılığı borç para veren tefecilik firmasını kurdu, kızına gelince; Rilke okur, flüt çalardı. Evlenirken o da birkaç arsa ve para getirdi. 1934'ten sonra gö-

nüllü Sturmführer[1] oldu, ama pis işlerin hepsinden uzak tuttu kendini, kaba güce dayanan işlerden de; kaba biri olduğunu hiçbir zaman söyleyemeyiz, taşınmaz elde etmeyi düşünürdü hep. İşin gülünç yanı zenginleştikçe daha insancıl oluşuydu. Kristal Gece'de bile soyguna katılmadı. Yalnız müzikli kahvelerde oturuyor, operaya gidiyordu, abonmanı vardı tabii, çocukları oldu, iki tatlı çocuk, onları tanrılaştırıyordu, küçük Walter ile Eva'yı. 1936'da bahçeliği tamamen ele aldı, Heinz alkolden gittikçe daha beter oluyordu, sıskalaşmış, kötülemişti, ben de o sırada Walter'ciğin müessese müdürü oldum, parti siparişleri yüzünden çelenkçiliğe başladık, bahçenin bir bölümünü bana armağan etti, bugün de bana ait bu bölüm, cömert davrandı aslında, hiçbir kötü, horlayıcı söz söylemedi. İşler gelişti, ama o sırada Heinz da, zavallı Adelheid da toprağın altındaydılar."

Sarısalkım ağacı altındaki konuşmanın özeti: "Walter'e Nazi demenin bir Nazi'nin bile onuruna dokunacağını söyleyen kimseler var. Leni ile Rus'un ilişkisi başlayınca 1944 ortalarında değişti, ikisinin de iyi korunması gerektiği ona söylenmişti, telefonla, konuşmalarla. Değişiklik şuydu: Düşünceli olmuştu. Savaşın kaybedileceğini kendisi de biliyordu, bir Rus'a, Gruyten'in kızına iyi davranmakla savaştan sonra bir şey kaybetmeyeceğini biliyordu – ama bu savaş daha ne kadar sürecekti? Hepimizi çileden çıkaran sorun da buydu: Sırayla herkesin asılıp kurşuna dizildiği son ayları da sağ salim atlatmak; ne Nazi olarak ne de Nazi olmayarak güvenlik içindeydiniz ve lanet olsun, Amerikalıların en sonunda Aachen'dan Rhein bölgesine gelmeleri ne kadar da uzun sürmüştü, neredeyse altı ay. Sağlıklı ve iyi durumda olan, çocukla-

1. İkinci Dünya Savaşı sırasında Waffen SS tarafından kullanılan bir rütbe.

rını deli gibi seven Walter'cik o zamana kadar bilmediği bir şeyi öğrenmişti şimdi, iç çatışmaydı bu. Kentin dışındaki villasında oturuyordu, iki cins köpeği, çocukları, arabası, gittikçe çoğalan arsaları vardı. Eski arsaları yerleşim alanları ve kışlalara vermişti, para karşılığında değil, nakit onu pek ilgilendirmiyordu, arsaları arsa karşılığında vermişti, iki-üç kat büyüklükte, kent dışındaki arsaları almıştı. İyimserdi çünkü. Gövdesine gene iyi bakıyor, her sabah koşusunu yapıyordu çayırlıkta, o nefis kahvaltılarını artık evde yapıyordu, ara sıra da olsa kiliseye gitmek zorunda kaldığında da diz çökmeyi ve istavroz çıkartmayı becerebiliyordu. Ama bir de sevdiği Leni ve Boris vardı, en iyi işçileri onlardı, yüksek güçler tarafından korunuyorlardı, bilmediği güçler tarafından, öte yandan başka yüksek güçler de vardı ki, bunlar birini ihbar eder, kurşuna dizdirir ya da toplama kampına yollatırdı. Ama bir yanlış anlaşılma olmasın, yani Walter'ciğin birdenbire kendi içinde, bazı insanların vicdan dedikleri şeyi keşfettiği sanılmasın ya da birdenbire korkuya ya da meraka kapılıp bugüne kadar kendisine anlaşılmaz görünmüş olan o yabancı sözcüğe, yani etiğe yanaştığı sanılmasın. Hayır hayır. Kendi içinde hiçbir zaman, ama dışında ara sıra horlandıysa da (parti ve SA içinde bazı zorlukları olmuştu) zenginliğe kavuşmuştu. Yaptığı her işte güçlüklerle karşılaşmıştı, savaş alanındaki yağma işinden tutun da 1933'te ünlü politikacıları para ve aile ziyneti karşılığında salıvermeye kadar. Hakkında epey şikâyette bulunulmuştu, hem parti mahkemelerine hem de sivil mahkemelere çıkmıştı, hele çelenk ve kurdele işini abarttığında. Birçok zorluk vardı,bunlara karşı durdu, başını eğmedi, soğukkanlılıkla işinin ulusal ve ekonomik önemine değinerek güçlükleri yendi, o zamanlar 'kuruş mezarı' denilen millî düşmanın amansız çatışmacısı olduğunu söylemişti. Evet zorluklar vardı, ama ken-

disiyle çatışmada kendisine yardım edecek nitelikte değildi. Onun gözünde Yahudilerle Ruslar birdi, komünistler, sosyal demokratlar ya da ne varsa hepsi birdi, ama yüksek güçlerin hepsine karşı oldukları bir devirde nasıl davranmalıydı? Boris ve Leni'yi seviyordu –Ne biçim bir buluşma!– üstelik üretkendiler de. Savaşın kaybedilmiş olması onu hiç ilgilendirmiyordu, bu savaşın 'Alman halkının kader savaşı' oluşu da, ama lanet olsun, 1944 sonunda bile savaşın bitiminden ne kadar uzakta olduğumuzu ona kim söyleyebilirdi ki? Kaybedilen savaşa göre durumu ayarlamanın doğru olacağını sanıyordu, ama ne zaman gerçekleşecekti bu ayarlama?"

Burada bir çeşit toparlama yapmak gerekli gözüküyor, okuyucunun yanıtlayacağı bazı sorular da sorulacak. Önce istatistik ve dışsal ayrıntıları: Pelzer'i puro içen arsızca biri olarak düşünenler yanılır. Her zaman olduğu gibi şimdi de tertemiz giyimli, giysileri ısmarlama dikilmiş, hep moda kravatlar takıyor, eskiden de olduğu gibi, yetmiş yaşında olmasına karşın bunlar ona yakışıyor. Sigara içiyor, her zaman olduğu gibi şimdi de gerçek bir beyefendi, burada bir kez tükürdüğü anlatıldıysa da, hemen hemen hiç tekrarlanmadığını söylemek zorundayız, bizim anlattığımız tükürme olayı tarihî bir dönüm noktasını ve taraf tutmayı dile getirmek amacıyla yapılmıştı. Bir villada oturuyor, ama villa sözcüğünü kullanmıyor. Doktor olan ve ona bakan oğlunun dediğine göre 1,83 boyunda, 78 kilo, gür, eskiden koyu renk olan, ama şimdi hafif kırlaşmış saçları var. Gerçekten de *mens sana in corpore sano*'nun klasik bir örneği olarak mı görülüyor? Yaşamında hiç ı.nın, g. ve a.nın ne demek olduğunu bildi mi? Var olmaya gerçekten inandığı halde k. hakkında yazılan paragraftaki

sekiz sıfattan hiçbiri onun k.sine uymayacak, ara sıra yüzünde bir gülümseme belirse de bu gülümseme Buddha'nınkinden çok Mona Lisa'nın gülümsemesini andıracak. Onu kendi dışındaki çatışmalardan korkmayan, kişisel çatışmayı tanımayan, kendi içinde bir çatışması olmadan 1944 yılında kırk dört yaşına gelen, babasının işini beş kat büyüten, "hiçbir şeyden ürkmeyen" bir insan olarak alırsak, oldukça geç bir yaşta, kırk dört yaşında ilk kez kendi varlığının ona verdiği kesin güvenden dışarı fırlatılmış, korkular içinde yeni bir döneme girmişti.

Öne çıkan huylarından bir diğeri olan aşırı duyarlılığını da dikkate alırsak (kahvaltı etme huyu Leni'ninkine tıpatıp uyum sağlıyordu), onun 1944 ortalarında hangi çıkmaza düştüğünü belki gözümüzün önüne getirebiliriz. Bir diğer özelliği olan aşırı canlılığını da göz önünde tutarsak, 1944 Temmuzu'ndan sonra içine düştüğü çıkmazı düşünebiliriz. Yazar çok önemli bir ayrıntı hakkında bilgi veren ve Pelzer'in savaş sonundaki durumu için tipik olan bir belgeye sahip oldu. 1 Mart 1945'te Amerikalıların kente girmelerinden bir gece önce Pelzer partiden ve SA'dan çıktığını bildiren bir dilekçe hazırladı, bu örgütlerin işledikleri cinayetlerden kendini uzak tuttu, "dürüst bir Alman vatandaşı olduğunu, aldatılıp kandırıldığını" açıkladı, (mektubun onaylı bir kopyası yazarda görülebilir). Gerçekten de Amerikalıların kente girişinden bir gece önce açık bir postane bulmuş ya da görevli bir posta memurunu sıkıştırmış olmalı, çünkü taahhütlü makbuzu da mevcut. Böylece Pelzer Amerikalılar girdiğinde bir Nazi örgütünün üyesi olmadığını gerçeğe uygun biçimde garantileyebildi. Bahçe işini, çelenkçiliği sürdürmek için ona izin verilmişti, işler epey azalmasına karşın, gene de oluyordu. Pelzer işinin sarsılmazlığı hakkında, "Hep ölünür," diyordu.

Önce, daha neredeyse bir dolu savaş yılı süresince

gittikçe ağırlaşan koşullar altında mücadele etmek zorunda kaldı, ondan bir şey istendiğinde (izin, avans, fazla ücret, fazla çiçek) "Ben canavar değilim," derdi. Çelcnk yapım evi zamanından hayatta kalan her tanık bu sözleri sık sık tekrarladığını belirtiyor. "Neredeyse dua halini aldı, sanki yemin ediyordu," (Hölthohne), "gerçekten canavar olmadığına kendi kendini inandırmak istiyordu sanki, örneğin bir keresinde ailesinin nasıl olduğunu sormuştum, o, 'Ben canavar değilim,' diye yanıt vermişti. Artık durum alaya alınıyordu, Boris bile buna katılıyordu, çok dikkatlice tabii, ona bir kez kurdele takması için bitmiş çelengi teslim ettiğimde Boris bana, 'Ben canavar değilim,' dedi. Walter Pelzer'in başına gelen bu durum psikoanaliz açısından çok ilginçti."

Kremer, Pelzer'in dua gibi mırıldandığı bu sözlerini hem nicelik hem nitelik açısından şöyle anlattı: "O kadar çok tekrarlıyordu ki artık duymuyorduk bile, tıpkı kiliselerde 'Tanrı sizinle beraberdir' ya da 'Tanrım bize acı' dendiği gibi. Sonraları iki çeşit oldu bu açıklaması: 'Ben canavar değilim' ve 'Ben canavar mıyım?'"

Grundtsch (ona yaptığım ve ne yazık ki bu kez mürver ağacı ya da başka bir ağaç altında rahatça oturmamıza izin vermeyen kısa ziyaret sırasında): "Evet. Doğru. Doğru. 'Ben canavar değilim. Ben canavar mıyım?' diye yalnız olduğu zamanlarda bile kendi kendine mırıldanıyordu. Çok sık duydum bu sözleri, sonra unutuyordum, çünkü bu sözler artık onda soluk almak gibi bir şey olmuştu. Belki de (G. haince güldü) altın dişler ve savaş süresince çaldığı çelenkler, kurdeleler, çiçekler, arsalar gözünün önüne gelmiştir. Eh, çeşitli uluslardan iki, üç ya da dört avuç dolusu altın dişin, önce hiç de çekici olmayan, ama bugün, elli yıl sonra üzerinde koskocaman bir Alman ordusu hizmet binasının bulunduğu ve ona iyi kira getirdiği bir arsaya dönüştürüldüğünü düşünsenize."

Weimar Cumhuriyeti'nin o yüksek mevkili politikacısının bile izi bulundu, İsviçre'de, ne yazık ki dul eşi bulunabildi ancak. Yaşlı, son derece kırılgan olan bu hanımefendi Basel'de bir otelde olayı tüm ayrıntısıyla anımsıyordu: "Bizim için önemli olan şey ona yaşamımızı borçlu olmamız. Gerçekten de. Yaşamımızı kurtardı, ama bu arada unutmamalısınız ki birinin yaşamını armağan eden bir kişi o zamanlar ne kadar yukarılarda ya da aşağılarda olması gereken bir kişiydi. Yapılan iyiliklerin bu yanı hep unutuluyor: Göring sonradan birkaç Yahudi'nin yaşamını kurtardığını iddia etmişti, bu yüzden unutmamalısınız ki, o zamanlar kim yaşam kurtarabilirdi ve bu ne biçim bir diktatörlük zamanıdır ki insan yaşamı bu tip bağışlanmalara bağlıdır? Gerçekten de bunlar bizi 1933 Şubatı'nda arkadaşlarımızın Bad Godesberg'deki villasında yakaladılar ve o adam –Pelzer mi? Olabilir, ben adını hiçbir zaman bilemedim ki– bana tüm soğukkanlılığıyla tüm mücevheratımı, tüm nakit paramı, hatta bir de çek vermemi istedi, rüşvet olarak değil, hayır, biliyor musunuz nasıl bir açıklama yaptı: 'Size bir motosiklet satacağım, bahçe kapısında bulacaksınız onu, size bir de öneride bulunacağım: Eifel'e gidin, Belçika ya da Lüksemburg'a gitmeyin, Saarbrücken'i geçip sınıra ulaşın, orada sizi karşıya geçirecek birini bulun. Ben canavar değilim,' dedi, 'sorun benim motosikletimin sizin için bu değerde olup olmadığı, onu kullanabilip kullanamayacağınız. Zündap marka.' Neyse ki kocam gençliğinde motosiklet düşkünü biriydi, ama bu –yani gençliği– yirmi yıl geride kalmıştı, bana Altenahr'ın üzerinden Prüm'e, Prüm'den Trier'e nasıl gittiğimizi hiç sormayın, ben arkada oturuyordum, iyi ki Trier'de partili arkadaşlar vardı, onlar bizi bizzat değil, ama aracılarla Saar bölgesine götürdüler. Evet yaşamımızı ona borçluyuz, ama öte yandan

yaşamımız da onun elindeydi. Yok, bana bütün bu olup biteni anımsatmayın lütfen, artık gidin. Yok, o beyefendinin adını da öğrenmek istemiyorum."

Pelzer bunların hiçbirini yadsımıyor, yalnız onun yorumu diğerlerininkinden daha farklı. Son derece konuşkan olduğu ve anlatma gereğini de duyduğu için yazar onu istediği zaman arayabiliyor, telefon edebiliyor, istediği kadar onunla sohbet edebiliyor. Burada bir kez daha anımsatmamız gereken bir şey var, o da Pelzer'in asla yapışkan, karanlık ya da bir suçlu görüntüsüne sahip olmaması. Son derece ciddi, bir banka müdürü olabilirdi, yönetim kurulu başkanlığını da yakıştırabiliriz, onu bize emekli bir bakan olarak tanıştırmış olsalardı, biz ancak emekli oluşuna şaşırırdık, çünkü asla yetmiş yaşında biri gibi durmuyor, daha çok altmış dört yaşında olmasına karşın yetmiş yaşında gibi durmayı başarmış biri gibi duruyor.

Savaş alanlarındaki eşya toplama işi söz konusu olduğunda hiçbir şeyi yadsımadı, konuşmaktan kaçınmadı, çok şey de söylemedi, neredeyse felsefi bir yorum yaptı: "Biliyor musunuz, bugüne kadar en nefret ettiğim şey anlamsız harcamalar, israftır; harcamanın kendi anlamı ve bir şeyle ilişkisi olursa iyi, birine yardım etmek büyük bir armağan almak gibi, ama anlamsız israf beni çok sinirlendirir, Amerikalıların ölülerine davranışları benim için 'anlamsız israf' kategorisine giriyordu, 1919'da askerî bir hastanede ölen herhangi bir Coni'nin cesedini 1922 ya da 1923 yıllarında, diyelim ki Bernkastel'den alıp Wisconsin'e yollatmak için ne büyük masraf, işgücü, malzeme gerekiyordu. Ne gereği vardı bunun? Orada bulduğumuz her altın diş, her nikâh yüzüğü, her altın kolye de birlikte gitmeli miydi? Birkaç yıl önce de Lys ve Cambrai'daki savaştan

sonra cüzdanları toplamasaydık, dolarları biz almasaydık, sanıyor musunuz ki bunlar birliğin bürosundan öteye gidebilirdi? Ayrıca bir motosikletin fiyatını tarihî durum ve onu alacak kişinin mali gücü saptar.

"Ne kadar cömert olabileceğimi de ispatlamadım mı Tanrım? İnsanlık söz konusu olduğunda çıkarlarıma karşı davrandığımı ispatlamadım mı? 1944 ortalarından sonra durumumun ne kadar karışık olduğunu düşünebilir misiniz? Bilerek ve isteyerek vatandaşlık görevlerimi bu iki genç insana kısa bir mutluluk sağlayabilmek için kötüye kullanmıştım. Kızın elini nasıl onun elinin üzerine koyduğunu görmüştüm, sonradan iki, üç, dört dakika için seranın arkasında nasıl kaybolduklarını görmüştüm, orada her türlü yeşillik depolanırdı, ötekilerin fark etmedikleri şeyi ben fark etmedim mi sanıyorsunuz, bombardımanlarda bir-iki saat için kayboluşlarını? Yalnız vatandaşlık görevlerimi yapmamakla kalmadım, erkek olarak da kendisine söyleyebilirsiniz bunu. Biz cephe savaşçıları ve bahçıvanlar bazen kaba oluruz, bugün son derece incelikle, karmaşık sözlerle anlatılan şeye biz o zamanlar 'güreşme' derdik, size ne kadar dürüst olduğumu göstermek için o zamanki anlatıma ve düşünce tarzına geri dönüş yapacağım. Leni'yle seve seve güreşirdim. Vatandaş, şef, parti üyesi olarak değil yalnızca, erkek olarak da epey fedakârlıkta bulundum. Patronla işçi kadınlar arasındaki ilişkiler, aşna fişneler, güreşmeler de diyelim, beni her zaman itmiştir, karşı olmuşumdur, ama birine tutulduğumda bu düşünceleri bir yana itip olduğum gibi davranmışımdır. Birkaç kez başıma dert açtım kızlarla, ufak ve büyük sorunlar, büyük sorun Adele Kreten'le çıktı, o beni seviyordu, benden çocuk doğurdu, benimle evlenmek istiyordu, boşanmalıymışım vs., ama ben her zaman boşanmanın karşısında olduğumu açıkladım, karmaşık sorunların çözümü için bu yolu yanlış buluyorum.

Hohenzollerallee'de Adele'ye çiçekçi dükkânı açtım, çocuğa iyi baktım, oğlan bugün lise öğretmeni. Adele de akıllı, maddi durumu çok iyi bir kadın. Hayalperest Adele'den –dünya görüşü olan bir bahçıvandı, biz öyle deriz uzmanlara, doğayı severdi– konuşkan, cesur ve akıllı bir işkadını çıktı ortaya. Boris'le Leni'nin öyküsü yüzünden 1944 başından beri epeyce ter döktüm. Rica ederim gidin birini arayın bakalım, benim canavar olduğumu söyleyebilecek birini bulabilecek misiniz?"

Gerçekten de onu tanıyanların hiçbiri canavar olduğunu söylemedi. Burada şunu saptamalıyız ki Pelzer korkudan döktüğü terlerle pek ekonomik davranmadı. Altı ay erken terledi, ona kredi notu vermeyi okuyucuya bırakıyoruz. Pelzer'in ofisi saksı çiçeklerini, noel çamlarını satıyor tüm işyerinin tam ortasındaydı, topografik durumlarına sadık kalırsak, doğudan, kuzeyden ve güneyden üç sera bu ofisi çevreliyordu, Pelzer oradan seralarda yetiştirilen çiçekleri denetliyordu (daha sonraları bu işi Boris'e yaptırdı) denetim, çiçekler süsleme masasına gitmeden yapılıyordu, diğer bölümü Grundtsch'a gidiyordu, o daha o zamandan o karanlık mezarlık bakımı abonman işini denetliyordu, bir kısmı da satışa sunuluyordu. Ofisin batı cephesinde üç sera büyüklüğündeki çelenk yapım evi vardı, oradan doğrudan doğruya iki seraya geçiliyordu, doğal olarak Pelzer her türlü davranışı buradan izleyebiliyordu. Görmüş olması gereken şey Boris ve Leni'nin kısa aralarla arka arkaya tuvalete gitmeleri, –tuvaletler kadın erkek diye ayrılmamıştı– ya da seradan malzeme almaya gidişleriydi. Pelzer'in işyerindeki sığınakları, sığınak denetleyicisi tarafından "berbat" olarak nitelendirilmişti, emirlere uygun en yakın sığınak aşağı

yukarı iki yüz elli metre ötedeydi, kent mezarlık yönetimi binasının altındaydı, gene emirlere göre bu sığınaktan Yahudilerin, Rusların ve Polonyalıların yararlanmaları yasaktı. Bu emirlere uyulmasından yana olanlar tabii Kremp, Wanft ve Schelf'ti, İngiliz ve Amerikan bombaları düştüğünde Rus nereye gidecekti, aslında bu bombalar ona yönelik değildi, ama ona isabet edebilirdi. Bir Rus'a isabet etmeleri değildi sorun olan, Kremp bunu şöyle açıklıyordu: "Biri daha eksilmiş olur, neden olmasın?" (Tanık Kremer) Ama öte yandan bir başka sorun daha vardı: Alman yaşamı sığınakta (hayalî de olsa) korunurken, Rus'un nöbetini kim tutacaktı? O yalnız bırakılabilir miydi? Böylece ona herkesin bildiği, ama anlamadığı özgürlük olanağı verilebilir miydi? Pelzer sorunu sert bir biçimde çözdü. Sığınağa gitmeyi reddetti. Sığınağın, 'hiç de iyi bir korunma sunmadığı, mezarlığa benzediği' kent resmî dairelerinde gayriresmî olarak kabul edilen bir durumdu, bombardımanlar sırasında bürosunda kaldı ve böylece Rus'un öyle kolayca özgürlüğe kavuşamayacağını da garantilemiş oldu. "Nihayet ben askerdim ve sorumluluklarımın bilincindeydim." Yaşamı boyunca hiçbir sığınağa ya da bodruma inmemiş olan Leni (bu konuda onunla Pelzer arasında uyum var) mezarlığa gidip bombardımanın geçtiğini haber veren sirenleri bekleyeceğini söylüyordu. "Sonradan herkes istediği yere gitmeye başladı, o gülünç denetleyicinin protestoları ve yazılı şikâyetleri Walter'ciğin iyi bir arkadaşı tarafından durduruldu."(Grundtsch) "Mezarlık yönetim binasındaki bu sığınak çok gülünçtü, boğulabilirdi insan orada, uydurma bir yerdi, birkaç santimetre daha kalın beton dökülmüş normal bir bodrumdu, göz yaşartıcı bomba bile oradan içeri sızardı." Sonuç: Bombardımanlar sırasında anarşi başladı: İşi sürdürmek yasaktı, Rus gözden uzaklaştırılmayacaktı, ötekilerin hepsi "herhangi bir yere" koşuş-

turdular. Pelzer bürosunda kaldı, Boris'in gözlemlenmesini garantiledi, bunun dışında saate bakıp boşa giden işe yandı, çünkü masrafları o ödüyor, ama karşısında bir şey kazanmıyordu bu süre içinde. Denetçi Driesch durmadan karartma perdelerinden söz ettiğinden sonraları ışıkları da söndürdü ve "her yer Karanlık" (Grundtch) oldu.

Bu karanlıkta neler oldu?

1944 başında Pelzer ter döktüğü sıralarda Leni ile Boris "güreşiyorlar" mıydı?

Bu konuda Leni'nin en özel durumlarını anlattığı tek tanık olan Margret'in anlattıklarına göre Boris ile Leni arasındaki cinsel ilişki kesinlikle şu şekilde kurgulanabilir: Leni elini oğlanın elinin üzerine koyduktan sonra birçok geceyi Margret'le geçiriyor, hatta onda kalmaya başlıyordu ve gene "konuşkan dönemine" girmişti, Boris de Bogakov'a göre "oldukça konuşkan bir döneme girmişti". Boris Bogakov'a olayın cinsel yanını Leni'nin Margret'e anlattığı gibi ayrıntılarıyla anlatmadıysa da, anlatılanlardan bir paralellik kurmak olası. O zamana kadar gerçekçilik duygusu su götürmez olan Pelzer ise, daha 1944 başlarında "kanlı terler" dökmeye koyulduğundan gerçekçilik duygusunu yitirmişti. Nihayet 1944 Şubatı'nda –ellerin değmesinden tam altı hafta sonra– kesin karar verildi! Leni Boris'e tuvaletin önünde fısıldayarak, "Seni seviyorum," dedi, o da hemen, "Ben de," diye karşılık verdi. Buradaki gramer açısından yapılan hatalı kısaltmanın kusuruna bakılmaması gerekir. Doğal olarak, "Ben de seni," demesi gerekiyordu, ama herhalde buradaki sen ona "sen de beni"yi anımsatmış olmalı. Her neyse, Leni söyleneni anlatmıştı, "O sırada yapılan o saygı tüfek atışlarının gürültüsü iyice yükselmiş olmasına karşın." (Leni Margret'e söylüyor bunu.) Aşağı yukarı şubat ortalarında ilk öpüşme oldu, ikisini de korkunç heyecanlandırdı bu öpüşme. İlk "birleşme" (Leni'nin kullandığı deyim, Marg-

ret onaylıyor) ya da ilk "buluşma" (Bogakov'un deyimi), kanıtlandığına göre 18 Mart'ta bir gündüz bombardımanı sırasında oldu, bombardıman saat 14.02'den 15.18'e kadar sürmüş, bir tek bomba düşmüştü.

Burada Leni'nin düşünülebilir, ama tamamen asılsız olan bir kuşkudan kurtarılması gerekir, bu kuşku cinsel yaşamın platonik olabilirliğidir. Leni, Rhein'lı kızlara has eşi görülmemiş doğruluğa sahiptir (evet, Rhein'lı o, Frau Hölthohne bile ona bu konuda "diploma" vermiş, bunun ne anlama geldiğinin bilinmesi gerekir), Rhein'lı kızlar birini beğendikleri zaman ya da kendileri için doğru olan kişiyi bulduklarında her şeye, "en cesurca inceliklere" bile hazırdırlar, bu arada ne kilise nikâhını ne de resmî nikâhı düşünürler. Eh ikisi zaten birbirlerine yalnız aşık olmakla kalmamış, "aşkın pençesine düşmüşlerdi" (Bogakov), Boris Leni'nin aşırı duygusallığını ve isteklerini sezmiş, Bogakov'a, "Hazır o, hazır, görülmemiş bir hazır oluş," diye anlatmıştı. İkisinin de oldukça kısa zaman içinde ve oldukça sık birleşmek ya da buluşmak isteği içinde olmalarına kesin gözüyle bakabiliriz, ama durum dikkat etmeyi gerektiriyordu, onların durumunu, mayın dolu bir tarlada farklı yönlerden birbirlerine doğru koşan üç ya da dört metrekare mayınsız bir alanda birleşmeye çalışan ya da güreşmek isteyen iki sevgilinin durumuna benzetebiliriz.

Frau Hölthohne durumu şöyle anlattı: "Bu iki genç insan birbirlerine doğru roket hızıyla itiliyorlardı, onları düşüncesizce davranmaktan kurtaran şey tamamen içgüdüydü. Aslında ben "ilişkilere" karşıyım. Ama o zamanki tarihî ve politik koşullar altında bu iki insanın ilişkisi için kuraldışı bir tutum takınabilirdim, ahlak ko-

nusundaki ilkelerimin dışına taşarak onların bir otele ya da hiç olmazsa bir parka, bir kapı aralığına gidebilmelerini diledim, baş başa kalmak için oldukça bayağı sayılan yerler savaş sırasında gene şerefli yerler haline gelebiliyor. O zamanlar ben ilişki kurmayı ahlakdışı bulurdum, *bugün* bu konuda oldukça ilericiyim."

Margret aynen şöyle anlattı. "Leni bana, 'Biliyor musun, her yerde, her yerde dikkat ölüm tehlikesi yazısını görüyorum,' dedi. Anlaşma olanağının da zayıf olduğunu bilmelisiniz. Leni'nin bir süre daha inisiyatifi elinde tutması gerektiğini bilmesi müthiş bir şeydi, o zamana kadar bağlı olduğum tüm örf ve âdetlere göre ben bir erkeğe hiçbir zaman kendim yanaşamazdım. Onlar yalnız sevgileriyle ilgili sözler fısıldamak istemiyorlar, birbirlerini tanımak da istiyorlardı. Yarım dakika bile yalnız kalmaları son derece tehlikeliydi. Sonraları Leni tuvalet ile kömürlük arasına çuval bir perde astı, bir çiviyle tutturdu perdeyi, istendiğinde kapanıyordu. Böylece küçük bir bölme meydana geldi, işte orada arada sırada fırsat buldukça birbirlerinin yanaklarını okşar, öpüşürlerdi, 'sevgilim' diyebilmesi bile olağanüstü bir şey olmuştu. Söylenecek ne çok şeyleri vardı: nereden geldikleri, ruhsal durumları, kamptaki durum, politika, savaş, yemekler. İşte birlikte çalıştıkları için doğal olarak çelenkleri götürüp ona teslim etmesi gerekiyordu, bu teslim işi belki yarım dakika sürüyordu, bu yarım dakikanın on saniyesinde acele bir şeyler fısıldaşıyorlardı. Bazen ikisinin de önceden ayarlanmadan Pelzer'in bürosunda işi oluyordu, Leni ona kullanılan çiçeklerin listesini dikte ediyordu ya da kurdele dolabından bir şeyler alması gerekiyordu. Böyle zamanlarda fazladan bir dakikalık bir süre daha ortaya çıkıyordu. Kısaltılmış sözlerle anlaşmak zorundaydılar, ama önce bu kısaltmalar *üzerinde* anlaşmak zorundaydılar, Boris 'iki' dediği zaman Leni o gün kamp-

ta iki kişinin öldüğünü anlıyordu. Tabii aslında önemli olmayan, ama sevgililerde kaçınılmaz olan sorularla da zaman kaybediyorlardı, 'Beni hâlâ seviyor musun?' gibi, bunu da kısaltmak zorunda kaldılar, 'hâlâ – benim gibi...' o zaman Leni bunun, 'Benim seni sevdiğim gibi seviyor musun beni hâlâ?' anlamına geldiğini biliyordu ve acele, 'evet, evet, evet' diye yanıt veriyordu, böylece çok zaman kaybetmiyorlardı. Ayrıca ara sıra birkaç sigara bulup bacağı olmayan Nazi'ye vermek zorunda kalıyordu, adı neydi o adamın anımsamıyorum, bu işin son derece dikkatli yapılması gerekiyordu, bir yanaşma, bir rüşvet verme izlenimi taşımamalıydı, arkadaşlar arasında olağan bir davranış gibi gözükmesi gerekiyordu, ters bir şey aklına gelmemeliydi, belki dört hafta içinde Nazi'ye dört ya da beş sigara verince Boris'e de *açıkça* bir sigara verebiliyordu, Pelzer'in de bazen, 'Çocuklar, hadi ara verin, dışarı çıkıp birer sigara için,' dediği oluyordu, o zaman Boris de dışarı çıkabiliyor ve orada açıkça bir sigara içebiliyordu, o zaman iki-üç dakika sohbet edebiliyorlardı, söylediklerini başkalarının anlayamayacağı biçimde konuşuyorlardı. Ara sıra Nazi de hastalanıyordu tabii, o lanet kadın da, bazen ikisi aynı zamanda hastalanıyordu, üç ya dördünün birden hastalandığı mutlu zamanlar da oluyordu, Pelzer de bazen bulunmuyordu, Boris muhasebe işini yapıyordu, o zaman ikisi büroda on ya da yirmi dakika yalnız kalıyorlar, ana babaları, yaşamları, Alois hakkında bir şeyler konuşuyorlardı, biraz bilgi sahibi olabilmeleri sonsuza kadar sürdü, sanıyorum Leni'nin dediği gibi birlikte olmuşlardı, o zaman daha oğlanın soyadını bile bilmiyordu. 'Neden,' dedi bana, 'neden bunu hemen öğreneyim, daha önemli şeyleri bilmek varken, ben ona adımın Gruyten olduğunu söyledim, kimliğimde yazıldığı gibi Pfeiffer demedim.' Leni savaş tarihini öğrenmeye başladı, ona cephedeki durum hakkında doğru bilgi

verebilmek için, İngilizlerden dinlediklerimizi bir atlasta not ediyordu, Ocak 1944'te Krivoy Rog'daki cephenin düştüğünü, Mart sonunda Kamanez Podolsk'ta çarpışma olduğunu ve Rusların 1944 Nisan ayı ortalarında Lamberg yakınına geldiklerini çok iyi biliyordu, sonra Batı'dan Avranches, St. Lo ve Caen'dan kimin geldiğini de çok iyi biliyordu: Amerikalılar. Kasımda epeydir gebe olduğu sıra, yavaş ilerledikleri için Amerikalılara kızmaya başladı, Monschau'dan Rhein bölgesine gelebilmek için bu kadar zaman harcamalarına sinirleniyordu, '80-90 kilometre bu uzaklık yalnızca,' diyordu, 'neden bu kadar uzun sürüyor?' Hepimiz en geç aralık ya da ocakta kurtulacağımızı umuyorduk, ama kurtuluş uzadıkça uzuyor, o da bunu anlamıyordu. Sonra Ardennes saldırısı ve Hürtgenwald Savaşı'nın yarattığı ruh çöküntüsü. Ona anlattım ya da anlatmaya çalıştım. Amerikalılar Alman topraklarına girdikleri için Almanların şimdi deli gibi saldırdıklarını, korkunç kış mevsiminin ilerlemeyi önlediğini söyledim. Bu konuyu öyle çok konuştuk ki bugün bile anımsamıyorum. Tabii o zaman gebe olduğunu ve çocuğun babası olduğunu söyleyecek güvenilir bir adam bulmamız gerektiğini unutmayın. 'Babası bilmiyor' kaydını en son çare olarak düşünüyordu. Kafamızda zaten bir yığın sorun vardı, evet bugün bile saçma buluyorum, Boris bize bir gün şaşkınlıkla bir ad söyledi: Georg Trakl. İkimiz de beynimizden vurulmuşa döndük, bu adın ne anlamı olduğunu bilmiyorduk: Acaba Leni'nin çocuğuna baba adı olarak mı anmıştı, kimdi, nerede oturuyordu? Leni Trakl'ı Trackel olarak algılamıştı, çünkü biraz İngilizce bilirdi, hatta Truckel ya da Truckl sözlerini bile düşündü. Bugüne kadar Boris'in 44 Eylülü'nde ne düşündüğünü bilmiyorum. Bütün gece sağa sola telefon ettim, Leni çok sabırsızdı, hemen o gece öğrenmek istiyordu. Hiçbir şey elde edemedim, tanıdıklarımın hiçbiri

bir şey bilmiyordu. Kendi de gece geç vakit eve gidip Hoyser'lerin hepsine sordu. Hiçbir şey öğrenemedi. Oldukça acıydı bu, ertesi gün (çok değerli) saniyeleri bu adamın kim olduğunu Boris'e sormakla harcadı. O: 'Yazar, Almanca, Avusturya. Ölü,' dedi. Bunun üzerine Leni doğru bir halk kitaplığına gidip kitap arama fişinin üzerine Trackel, Georg yazdı, bu yüzden yaşlı bir kütüphaneci kadının açıkça ortaya koyduğu küçümsemeyle karşılaştı, gene de küçük bir şiir kitabını alabildi, içtenlikle hemen okumaya başladı tramvayda. Bu şiirleri bana her gece, ama her gece okuduğu için birkaç dize aklımda kaldı: 'Eskilerin mermeri grileşti.' Hoşuma gidiyordu bu, müthiş buluyordum, hele diğeri daha da hoştu: 'Kapılarda kızlar duruyor, ürkekçe renkli yaşama bakıyorlar, ıslak dudakları titriyor ve kapılarda bekliyorlar.' Bunu duyar duymaz ağlarım, bugün bile, yaşlandıkça bana çocukluğumu ve gençliğimi daha çok anımsatıyor bu dizeler; nasıl da umut dolu ve neşeliydim, –umut dolu ve neşeli– öteki şiir de Leni'ye öylesine uyuyordu ki ikimiz de ezberlemiştik: 'Gün batarken çoğu kez kuyunun başında onları büyülenmiş gibi görürdük, su çekerken, gün batarken kovaların inip çıkışını.' Bu şiirleri ezberledi ve kendi bestelediği bir melodiyle atölyede çalışırken mırıldanmaya başladı, onu sevindirmek için, o da çok sevindi buna, ama sorun da çıktı, o Nazi ile, Nazi günün birinde avaz avaz bağırarak bunun ne demek olduğunu sordu, Leni de Alman şairin adını söyledi, ama Boris akılsız davranarak işe karıştı ve bu Alman yazarı tanıdığını, onun Avusturyalı olduğunu –gerçekten Avusturyalı dedi– adının Georg Trakl olduğunu vesaire söyledi. Bir Bolşevik'in Alman şiirlerini kendisinden daha iyi bilmesi Nazi'yi büsbütün kızdırdı. Parti yönetim kuruluna ya da ona benzer bir yere sorarak Trakl'ın Bolşevik olup olmadığını öğrenmek istedi, ona bu şairin zararsız olduğu söylendi.

Bir Rus'un, adi bir insanın, bir komünistin Trakl'ı iyi tanımasının doğru olup olmadığını sormuş olmalı ki ona kutsal Alman kültür hazinesinin aşağılık insanların ağzına yakışmayacağı söylenmişti. Durum gittikçe daha beter oluyordu, çünkü Leni geçici olarak küstahlaşmıştı, kendinden emindi, sevildiği için çok güzelleşmişti, ben hiçbir zaman öyle sevilmedim, Schlömer bile öyle sevmedi beni, belki Heinrich severdi, işte Leni tam o gün Sonya'nın şarkısını söyledi: 'Akşamları eski bahçelere Sonya'nın yaşamı, mavi sessizlik geri gelir.' Şarkıda dört kez Sonya adı geçiyor. Nazi bağırmaya başladı. Sonya Rus adıymış, bunu söylemek vatana ihanetmiş ya da benzeri bir suçmuş. Leni hemen: Sonya Henie'nin de adının Sonya olduğunu, daha bir yıl önce *Postmeister*[1] diye bir film gördüğünü, filmde bir yığın Rus, bir de Rus kızı olduğunu söyledi. Bu kargaşalığa herhalde Pelzer bir son verdi, hepsinin saçma şeyler olduğunu, vatana karşı bir şarkı olmadıkça söyleyebileceğini, bu işi oylamaya koyacağını belirtti, oy kullanıldı ve Leni'nin güzel bir alto sesi olduğundan, her şeyin kasvet dolu olduğu, kimsenin şarkı söyleme heveslisi olmadığı bir ortamda herkes, ama herkes Nazi'ye karşı oy verdi, Leni kendi yarattığı Trakl şarkılarını söylemeye devam edebildi."

Hölthohne, Kremer ve Grundtsch başka başka anlatsalar da hepsi Leni'nin şarkılarını hoş bulduklarını söylüyorlar. Hölthohne: "Aman Tanrım, o üzüntülü zamanlar da böylesine hoş bir şey: Ufaklık kalın sesiyle –emir almadan– şarkı söylüyordu. Schubert'i ezbere bil-

1. "Postacı", Gustav Ucicky, 1940.

diği seziliyordu, onun müziği ile o güzel sarsıcı sözleri nasıl bir beceriyle birleştiriyordu." Kremer: "Leni şarkı söylediği zaman gerçek bir güneş ışığı doluyordu. Wanft'-la Schelf bile karşı çıkmadılar, insan onun âşık olduğunu sezmekle kalmıyor, sevildiğini de görüyordu, ama kime âşıktı, kimdi onu seven, bunu içimizden hiçbiri tahmin edemezdi, çünkü Rus hep sessizce durur ve çalışırdı."

Grundtsch: "Hem içimden hem dışımdan bu pis Kremp'in öfkesine katıla katıla gülüyordum. Sonya adına nasıl da köpürmüştü! Sanki yüzlerce, binlerce kadının adı Sonya değilmiş gibi. Leni'nin hemen Sonya Henie'den söz etmesi çok hazırcevapçaydı. Kız şarkı söylemeye başlayınca kış altındaki tarlalarda sanki ay çiçeği açmış gibi oluyordu. Çok güzeldi şarkıları, hepimiz açık olduğunu ve sevildiğini seziyorduk, kendi de nasıl çiçek gibi açtı. Sevdiğinin kim olduğunu Walter'cik dışında kimse anlamadı."

Pelzer: "Şarkıları benim için de tabii sevinç kaynağı oluyordu, o zamana kadar böylesine güzel bir alto sese sahip olduğunu bilmiyordum ki, ama bu işin bile başıma ne büyük dertler açtığını size birazcık anlatabilsem. Her yere telefon edilip her yere bunların Rus şarkıları olup olmadığı, Rus'un bu işle bir ilgisi olup olmadığı soruldu. Sonradan sakinleşti ortalık, ama epey dert çıktı. O kadar da tehlikesiz bir şey değildi, diyorum size, o zamanlar hiçbir şey tehlikesiz değildi."

Burada olası bir yanlışlığı düzeltmemiz gerekiyor. Boris ve Leni'nin günlerini hep hüzün içinde geçirdikleri sanılabilir ya da Boris'in, Leni'nin Alman şiiri ve edebiyatı hakkındaki bilgilerini sınamak ve geliştirmek istediği sanısı ortaya çıkabilir. O sıralarda Bogakov'a her gün anlattığına göre Boris işini seviyordu ve neşeliydi, Leni'yi gene göreceğinden emindi, savaş, bombardıman ve genel duruma göre Leni'yle "birleşmeyi" umuyordu. Tramvay-

da söylediği şarkı yüzünden başına dert açılınca, birden bir istek duyup şarkı söylemekten vazgeçecek kadar akıllıydı. Bir yığın Alman halk çocuk şarkısı biliyordu, bunları hüzünlü bir sesle söyleyebiliyordu, ama bu onun Viktor Genrihoviç ve kamptaki diğer arkadaşlarıyla arasının açılmasına yol açıyordu, çünkü onlar Alman şarkıları dinleyecek durumda değildiler. (Anlaşılır bir durum tabii, yazar.) Sonunda bir anlaşmaya varıldı ve *Lili Marleen*'de karar kılındı, bu şarkı isteniyordu, Boris'in sesinin de güzel olduğu kabul edilmişti (Bogakov'a göre bu şarkıyı söylemek ona pek uymuyordu, yazar), *Lili Marleen*'i söylediği zaman bir başka Alman şarkısı söylemesine de izin veriliyordu. Bogakov'a göre onun en sevdiği şarkılar: *Am Brunnen ver dom Tro, Sah ein Knab, In einem Weisengrunde*'ydi. Tabii sabahın köründe tramvayda üzüntülü bakışlarla çevreyi süzen öteki insanların arasında en çok, "Bak dışarıdan ne geliyor?" şarkısını söylemek isterdi. Gene de bir avunu bulmuştu: O zamanlar kulağına avutucu şeyler fısıldayan işçi de her sabah aynı tramvayla işe gidiyordu. Tabii birbirleriyle konuşamıyorlardı, ama birbirlerine derin ve özgür bakışlarla bakıyorlardı, bunu ancak böylesi bir duruma düşmüş olan insanlar anlayabilir, derin derin ve özgürce birbirinin gözünün içine bakmanın ne anlama geldiğini. Kendisi de işyerinde şarkı söylemeye başlamadan önce akıllıca tedbirler aldı (Bogakov). İşyerindeki hemen hemen herkesin onunla konuşması kaçınılmaz olduğundan, hatta Kremp ve Wanft'ın bile –mırıldanarak da olsa "orada", "hadi gel" ya da "işte" demek zorunda kaldıklarından– Pelzer'in ise ara sıra onunla kurdeleler, çelenkler ve çiçek muhasebesi konusunda uzun konuşmalar yapması gerektiğinden, Boris günün birinde Pelzer'den kendisinin de ara sıra "bir şarkı sunmasına" izin verilmesini rica etti.

Pelzer: "Şaşırmıştım. Evet. Oğlanın hâlâ şarkı söyleme isteği oluşuna. Tramvayda söylediği şarkı yüzünden başına gelen çetin işten sonra, neyse ki ne söylediğini kimse fark etmemişti, yalnız şarkı mırıldandığını anlamışlardı. Ona neden şarkı söylemek istediğini sorup, savaş durumu yüzünden şarkı söyleyen bir Rus tutsağının kışkırtıcı bir davranışta bulunduğu sorununu ortaya çıkaracağını anlattıktan sonra –unutmayın ki olay 1944 Haziranı'nda oluyor, Roma Amerikalıların, Sivastopol yeniden Rusların eline geçmiş– bana, 'Hoşuma gidiyor şarkı söylemek,' dedi. Size şunu söyleyeyim ki son derece duygulandım, gerçekten dokundu bu bana: 'Bakın Boris, siz de biliyorsunuz ki ben canavar değilim, bana kalsa istediğiniz gibi söyleyin şarkınızı, isterseniz Şalyapin gibi söyleyin, ama Frau Pfeiffer'in (onun yanında hiçbir zaman Leni demezdim) şarkı söylemesi nasıl bir huzursuzluk yarattı, şimdi bir de siz söylemeye başlarsanız ne olur? Sonunda gene de cesaret ettim buna, bir konuşma yaptım, dedim ki: 'Dinleyin hanımlar, beyler. Borisimiz altı aydan fazla bir süredir bizimle çalışıyor. Hepimiz iyi bir işçi ve saygılı bir insan olduğunu biliyoruz. Kendisi Alman şarkılarını çok seviyor, çalışırken arada sırada bir Alman şarkısı söyleme izni istiyor. Bunu oylamaya koymamızı teklif ediyorum, kim onun şarkı söylemesini istiyorsa parmağını kaldırsın.' Hemen ilk olarak ben parmağımı kaldırdım ve bak işte bir tek Kremp parmağını kaldırmadı, kendi kendine bir şeyler homurdandı, devam ettim: 'Boris'in söylemek istedikleri Alman kültür birikiminden, bir Sovyet adamının Alman kültür hazinesinden bu kadar çok şey bilmesinde sakınca görmüyorum,' dedim. Boris hemen şarkıya başlamayacak kadar akıllıydı, birkaç gün bekledi, sonra Carl Maria von Weber'den aryalar söyledi, öylesine iyi söyledi ki operada bile daha iyisini dinleyemezdiniz. Beethoven'dan

'Adelaide'ı söyledi, müzik açısından kusursuz, ayrıca da kusursuz bir Almancayla. Ama sonradan çok fazla aşk şarkıları söylemeye başladı, en sonunda da, 'Haydi kalkın Mahagonny'ye gidelim, orada hava serin ve hoş, orada at ve kadın eti var, viski ve poker masası hazır.' Bunu sık sık söylüyordu, ben bu sözlerin şu Brecht'e ait olduğunu sonradan öğrendim, size şunu söyleyeyim ki sırtımdan aşağıya soğuk terler boşandı, şarkıyı aslında güzel buluyorum, plağını da aldım, bugün bile sık sık ve seve seve dinlerim, ama 1944 sonbaharında bir Rus tutsağının Brecht'i söylediğini düşündükçe sırtımdan soğuk terler boşanıyor, o sırada İngilizler Arnheim'daydı, Ruslar da Varşova yakınlarına gelmişlerdi, Amerikalılar ise neredeyse Bologna'daydılar... Bunu düşündükçe insanın sonradan saçları bile ağarır. Ama kim tanıyordu ki Brecht'i. Ilse Kremer bile bilmiyordu, hiçbiri Trakl'ı bile bilmiyordu: Sonradan fark ettim bunu, yani aşk şarkıları değiştokuşu olduğunu, bu işin Leni ile onun arasında! Sürekli bir değiştokuş şarkıları olduğunu."

Margret: "İkisi gittikçe daha da cesur olmaya başlamıştı, ben korktum. Leni artık ona her gün, her gün bir şeyler götürüyordu: Sigara, ekmek, şeker, tereyağı, çay, kahve, gazete, –bunları iyice ufalıncaya kadar katlıyordu– jilet, elbise, kış yaklaşıyordu. 1944 Martı ortalarından sonra ona bir şey götürmediği tek bir gün yoktu. Çimenlerin durduğu yerde bir çukur kazmıştı, götürdüklerini oraya saklıyordu, sonra gene yeşilliklerle örtüyordu, tabii duvara yönelikti bu gizli köşe, nöbetçilere de sevimli görünmesi gerekiyordu üstünü aramamaları için; bunun çok dikkatli yapılması gerekiyordu, nöbetçilerden biri çok küstahtı, hep Leni'yle dansa gitmek isterdi,

hep bir şeyler ister, tedirgin ederdi küstah domuz, belki de bir şeyler biliyordu. O kadar ısrar ediyordu ki Leni'nin bir kez onunla çıkması kaçınılmaz oldu, benim de birlikte gelmemi rica etti. Birkaç kez birlikte o askeri lokale gittik, ben orayı iyi biliyordum, Leni ise hiç bilmiyordu, küstah herif beni Leni'den daha çok beğendiğini söyledi, Leni çok ruhsalmış, ben onun tipiymişim, 'neşeli bir inciymişim'. Tabii olması kaçınılmaz şey oldu, Leni çok korkmuştu, herif –Boldig'di adı– bir şeyler sezecek ve başına iş açacak diye. Ben kendimi –nasıl anlatsam acaba– tam olarak feda etmiş sayılmam, ama onunla ilgilenmeyi üzerime aldım, benim için pek büyük bir fedakârlık sayılmazdı bu, 1944 sonunda ha bir fazla, ha bir eksik olmuş ne fark ederdi. Oldukça iyi yaşıyordu bu nankör herif, kendi deyimiyle 'plak çalmak' istediğinde hep en iyi otellere giderdik, şampanya içiyordu ve en önemlisi yalnız nankör değil, aynı zamanda palavracı oluşuydu, biraz içince çenesi düşüyordu. Her türlü karaborsacılığı yapıyordu, içki, sigara tabii, kahve, et, ama en çok para getiren işi madalya verilmesi için resmî evrakları bulmasıydı, ayrıca yaralı kâğıdı, maaş evrakları, bütün bunları geri çekilen bir birlikten yığınlarla ele geçirmişti, maaş evraklarını da duyunca Boris ve Leni için çok ürktüm. Önce onu iyice konuşturdum, sonra bana cüzdanları gösterinceye kadar iyice şımarttım, gerçekten de ansiklopedi kalınlığında bir kartonun içinde damgalı, imzalı başvuru formları, izin kâğıtları, ehliyetler vardı. Neyse, biz onun hakkında şimdi her şeyi biliyorduk, o elimizdeydi, oysa onun bizim hakkımızda bir şey bilmediği ortaya çıktı. Ona son derece dikkatle Rus'u sordum, bunların zavallılar olduklarını, düşman kazanmak istemediğini söyledi, onlardan da bazen üç-beş kuruş kazandığını ve onlara sigara sattığını saklamadı. Boldig bir şeref nişanı için üç bin mark almıştı, 'Bedavaya verdim,'

diyordu buna, bir emekli maaşı cüzdanı için beş bin, 'Duruma göre yaşam kurtarır bu para,' diyordu, yaralı kâğıtlarını da Fransa'dan büyük geri çekiliş başlayınca sattı, asker kaçakları yığıntıların arasına saklanıyor, birbirlerinin koluna ya da bacağına ateş ediyorlardı. O zamanlar iki yıl askerî hastanede çalışmıştım, bu kendi kendini yaralayanların ne olduğunu iyi bilirim."

Pelzer: "İşlerin geçici olarak hafiflediği bir zamandı o günler. Takma bacağıyla başı her zaman dertte olan Kremp neyse ki birkaç ay için askerî hastaneye yattı. İki-üç kişiyi rahatlıkla işten çıkarabilirdim, ölümler azalmamıştı, ama kentin boşaltılması daha tutarlı ve daha sıkı bir biçimde yapılıyordu. Yaralılar artık o kadar sık bizim kente getirilmiyorlar, hemen Rhein'dan geçiriliyorlardı. Neyse ki Schelf ve Zeven kendiliklerinden Sachsen'e gönderilmelerini istediler; sonunda biz bize kaldık sizin anlayacağınız, ama geriye kalanları bile çalıştırmak oldukça güçtü. Sonunda herkesi çiçek üretiminde çalıştırmaya başladım, ama masraflarını bile karşılamayan felce uğramış bir işyeri olduk. 1943 yılında bile çifte mesai yapıyorduk, ara sıra gece bile çalışıyorduk, şimdi durgunluk gelmişti, sonra işler gene gelişti, bu İngilizlerin bombardımanları artırmalarına bağlı idi, ne yapalım, biz cenaze işindeyiz bir kez, kentte gene epeyce ölüm olayı oldu, çalışanları seradan çıkarıp gene çifte mesai yaptırmaya başladım, o zamanlar Leni işleri çok geliştiren bir keşifte bulundu. Birkaç kırık saksı içinde süpürge otu buldu ve onlarla gövdesiz çelenkler ördü, tabii Roma tipi oldukları kuşkusu gene uyandı, ama 1944 ortalarında bu gibi şeylerle yalnız budalalar uğraşıyordu, bu çelenkler ufaktı, elde tutulabiliyordu, sonradan yaldızla da bo-

yadık, ölenlerin kısaltılmış adlarını ya da çelengi yollayanın adını Leni yazıyordu, adlar uzun değilse hepsi yazılıyordu, Heinz ya da Maria yazılan adlardandı, güzel karşıtlıklar da buluyordu, mor üzerine yeşille yazıyordu örneğin, çelengin sol üst kısmındaki süslemeleri bile bozmuyordu. Ben bayılıyordum bunlara, müşteriler de pek beğeniyordu, biz korkmadan, kimse de bize karışmadığı için kolaylıkla Rhein ötesine geçebiliyorduk, oradan fundalık getirmek sorun değildi. Zaman zaman kalp, haç gibi dinî figürler yaptığından kendi bile şaşırıyordu bu işe."

Margret: "Tabii Leni'nin bu süpürgeotu çelenklerini yaparken art niyeti vardı. Bu otlardan yapacaktı gerdeğini, mezarlık içinde kalmak zorunda olduklarından, randevularını büyük bir aile mezarlığında vermekten başka çareleri yoktu; o Beauchamps'ların büyük, özel şapelini seçti, burası zaman içinde epeyce zarar görmüştü, içinde oturacak sıralar, ufak bir mihrap vardı, mihrabın arkasına konulan süpürgeotu görülmüyordu, mihrabın bir taşını çıkartıp orayı ufak bir kiler yapmak sorun değildi, buraya sigara, ekmek, şarap ve kurabiye koyuyordu. Leni kurnazlaşmaya başlamıştı, Boris'e artık her gün değil, her dört-beş günde bir kahve veriyordu, çelenk verirken de onunla konuşmuyor, işyerinde onunla fısıldaşmıyordu, fundalıktaki gizli yer de değiştirilmiş, Beauchamps Şapeli'nin deliğine nakledilmişti. 28 Mayıs en mutlu günü olmuştu, o gün iki bombardıman oldu, saat birle dört buçuk arasında, çok bomba düşmedi, ama bayağı bir hava saldırısıydı. Her neyse, o gece eve sevinçle geldi ve, 'Bugün evlendik, 18 Mart'ta nişanlanmıştık, Boris bana ne dedi biliyor musun? İngilizleri dinle, onlar yalan söylemez,' dedi. Sonra çok kötü günler geldi, iki ay boyunca

gündüz bombardımanı hiç olmadı, çoğu gece saldırısıydı, birkaç tanesi gece yarısından önceydi, yatıyorduk, Leni küfretmeye başladı: 'Neden gündüz gelmiyorlar, neden gene gündüz gelmiyorlar. Amerikalılar neden ilerlemiyor, buraya gelebilmek için neden bu kadar çok zamana gereksimleri var, uzak değil ki burası?' O zamanlar gebeydi, çocuğa bir baba bulma derdindeydik. Sonunda İsa'nın göğe çıkışının kutlandığı bayram günü büyük bir gündüz bombardımanı oldu, iki buçuk saat sürdü sanıyorum, çok bomba atıldı, mezarlığa bile bomba düştü, Beauchamps Şapeli'nin birkaç camı kırılıp çevreye saçıldı ikisinin üzerinden. Sonra Leni'nin 'zafer dolu' dediği 'zafer dolu ay' geldi, 2 Ekim ile 1928 Ekim arası dokuz büyük gündüz bombardımanı oldu. Leni: 'Bunu Rahel ve Meryem Ana'ya borçluyum, ikisi de onları ne kadar çok sevdiğimi unutmadı.'"

Burada hızla bazı gerçek bilgiler vermek zorundayız, daha doğrusu özetlemeliyiz: Leni yirmi iki yaşındaydı, 1943 Noeli ile 18 Mart 1944, yani burjuvaca söylersek "ilk beraber oldukları" üç ayı nişanlılık dönemi, 1944'teki İsa'nın Göğe Çıkışı Yortusu'ndan sonra da ikisine "genç evli" gözüyle bakabiliriz, o zamanlar henüz adı bilinmeyen hava mareşali Harris'in eline bakan bir çift. Pelzer'in ve Margret'in anlattıklarından çok burada bize güvenilir istatistik daha çok bilgi veriyor. 12 Eylül 1944 ile 31 Kasım 1944 arasında on yedi gündüz bombardımanı olmuş, aşağı yukarı 150 hava mayını düşmüş, 14 000'den biraz daha fazla bomba patlamış ve aşağı yukarı 350 000 yangın bombası atılmış: Bu kaçınılmaz kaosun çiftin işine yaradığını kavramak gerekir: Kimin nerede saklandığı, kimin kiminle nereden çıktığına pek dikkat edilmez ol-

muş, saklanılan yer bir ailenin özel şapeli olsa da. Çok korkak âşıklar bu gibi zamanlarda büsbütün çekinirlerdi, ama görülüyor ki, ne Leni ne de Boris korkaktı. Doğal olarak artık birbirlerine ana babalarından, kardeşlerinden, geçmişlerinden, öğrenimlerinden ve savaş durumundan söz etmeye zaman buluyorlardı. Neredeyse bilimsel bir kesinlikle bombardımanların istatistiğine dayanılarak Leni ile Boris'in 1944 Ağustosu ile Aralık ayı arasında tam yirmi dört saati birlikte geçirdikleri saptanıyor, 17 Ekim 1944'te ise arka arkaya üç saat birlikte kaldıkları ortaya çıkıyor. Biri kalkıp onlara acımak isterse hemen bu duygusundan vazgeçmeli, birbirleriyle resmen bağlı olan ya da olmayan, yakalanmış ya da yakalanmamış ne kadar çok çiftin birbirleriyle bu derece içtenlik dolu saat geçirmediklerini düşünürsek, onlara bu noktada kaderin şanslı kişileri gözüyle bakmamız gerekir, Beauchamps Şapeli'nde birlikte olabilmek için günahkârca İngiliz bombardımanlarının artmasını bekliyorlardı.

Boris'in hiç aklına gelmeyen, hiçbir zaman da öğrenemediği bir durum oldu: Leni gittikçe daha çok para sıkıntısı çekiyordu. Bir aylık maaşının ancak iki yüz elli gram kahveye, evden aldığı kiraların ise yalnız yüz sigara almaya yettiği düşünülür, buna karşılık yarım kilo kahve, başkalarına da vermek zorunda kaldığı sigaralarla birlikte üç-dört yüz sigara tükettiği dikkate alınırsa, burada en basit ekonomik yasanın korkunç bir biçimde ortaya çıktığını herkes anlar, yani gelir az, gider aşırı. Kesin ya da kesin doğruya yakın bir olasılıkla hesaplanırsa, Leni'nin ev idaresi, kahve, şeker, şarap, sigara ve ekmek için 1944 yılının fiyatları göz önüne alındığında ayda tam dört, bazen beş bin marka gereksinimi vardı. Geliri kiralar ve

maaşı dahil bin mark tutuyordu, sonuç açık, borçlanma. Buna bir de Nisan 1944'te babasının nerede olduğunu öğrenip ona dolambaçlı yollardan bir şeyler göndermek istemesi de katılınca aylık gideri altı bin marka çıktı, oysa bu giderlerin karşısında yalnız bin mark geliri vardı. Hiçbir zaman para biriktirmemişti, Boris ve babası ortaya çıkmadan önce de gideri gelirini aşıyordu. Kısacası: 1944 Eylülü'nde yirmi bin mark borcu vardı, alacaklıları sabırsızlanıyordu. İşte tam o sırada para harcama isteği büsbütün artmış, son derece lüks maddeler olan tıraş bıçağı, sabun, hatta çikolata, şarap durmadan şarap gibi şeyler istemeye başlamıştı.

Bu konuda Lotte H.: "Benden hiç para istemedi, iki çocukla durumumun ne kadar berbat olduğunu biliyordu. Tam tersine, bana kendisi bazen bir şeyler verirdi, ekmek karnesi, şeker, bazen de tütün. Yok yok. Çok doğruydu. Nisan ile ekim arasında eve çok seyrek gelmeye başladı, onu seven, kendisinin de sevdiği birinin olduğu anlaşılıyordu. Tabii bu adamın kim olduğunu hiçbirimiz bilmiyorduk. Margret'in evinde onunla buluşuyor sanıyorduk. Ben o zamanlar bir yıl firmaya gitmemiştim, işçi bulma kurumundaydım, daha sonra da evsizleri koruma derneğine girdim, gereksinim olan şeyleri vesikayla alabilecek durumdaydım, firma ise yeniden organize ediliyordu, bakanlıktan görevlendirilen yeni bir herif 1943 Haziranı'nda yönetimi ele almıştı, hepimiz ona 'yeni rüzgâr' diyorduk, çünkü adı Kierwind'di,[1] durmadan 'Firmadan eski, pis havayı atacağım,' diyordu, bu pis havaya

1. (Alm.) *Wind*: Rüzgâr.

kayınpederim ve ben de dahildik. Açıkça bana, 'Siz ikiniz çok uzun zamandır buradasınız, uzun sürmüş bu, sizinle başımı derde sokmak istemiyorum, Batı sınırında bazı işler var. Ruslar, Ukraynalılar, Rus kadınları ve Alman cezalı askerlerle işimiz güç olacak. Bunlar size göre değil. En iyisi kendiliğinizden ayrılın,' diyordu. Kierwind o klasik becerikli tiplerdendi, inatçıydı, hiç de çok kötü değildi, bu tiplerden çok vardır. 'Hepiniz Gruyten kokuyorsunuz,' diyordu. Biz ayrıldık sonunda, ben işçi bulma kurumuna girdim, kayınpederim de muhasebeci olarak demiryollarına. Nasıl anlatayım bilemiyorum, Hoyser asıl yüzünü o zaman mı gösterdi, yoksa koşullar mı onu değiştirdi. Çok hainleşti, bugüne kadar da öyle kaldı. Evimizde esen havaya cehennem havası demek bile az gelir. Önceleri, Gruyten'in tutuklanmasından sonra evde yemekleri birlikte yiyorduk, Heinrich Pfeiffer'i de aramıza katmıştık, o sıra o askere çağrılmayı bekliyordu. İlk zamanlar Marja ve kayınvalidem alışveriş işiyle ve çocuklarla ilgileniyorlardı, Marja ara sıra köye gidiyordu, Tolzem'e ya da Lyssemich'e, hiç değilse patates ve sebze getiriyordu, bazen bir yumurta bulduğu da oluyordu. Bu durum bir süre iyi gitti, kayınpederim öğlenleri demiryolunda karnesiz verilen çorbayı akşamları eve getirmeye başlayıncaya kadar, çorbayı ısıtıyor ve gözümüzün önünde yudumluyordu, evde çıkan ortak yemeğe ek olarak bir de bu çorbayı içiyordu. Bunun üzerine kayınvalidem Marja'nın dediği gibi 'üzüntülü ve sinirli' oldu, her şeyi tartmaya başladı, sonra herkesin kendi payına düşen yiyeceği kilitlemeye başladığı dönem geldi, dolaplara kilit takıldı, hırsızlık yapılıp yapılmadığını da denetlemeye başladılar. Kayınvalidem kilitlemeden önce margarinini tartıyordu, dolaptan aldığında da tartıyordu ve her seferinde, ama her seferinde birasının çalındığını iddia ediyordu. Benim saptadığım ise onun –yani kayınvalidemin–

çocukların sütüne bile el attığı oldu, kendisi ve ihtiyar için ara sıra muhallebi pişirirdi. Ben Marja tarafına geçip alışverişi ve yemek pişirme işini ona bıraktım, durumum düzeldi, ne Marja, ne Leni böyle küçüklüklere tenezzül etmezlerdi, bu kez yaşlı Hoyser'ler yemek pişirildiğinde ya da masanın üzerinde bir şeyler durduğunda çevreyi gözetlemeye başladılar, bir neden daha girdi işin içine, kıskançlık. Leni'ye bayılıyordum, çekip gidebiliyordu, sevgilisiyle Margret'in evinde buluşuyor sanıyordum. Yaşlı Hoyser demiryollarına girdiğinden beri birtakım işler çeviriyordu, makinistlerin muhasebe işlerini yapıyordu, 1943'te trenler Avrupa'nın her yanına işliyordu daha, oralardan istenen şeyleri bulup buraya getiriyorlardı. Bir çuval tuz karşılığında Ukrayna'dan bir domuz getiriyorlardı, bir çuval galete unu karşılığında açlıktan ölmekte olan Hollanda'dan ya da Belçika'dan sigara, tabii Fransa'dan şarap, şampanya ve konyak. Her neyse, Hoyser yerini bulmuştu, daha sonraları yük trenlerinin planlanması işine geçtiği için büyük işadamı olmuştu. Avrupa'nın neresinde neyin eksik olduğunu iyice öğreniyordu. Hollanda sigaraları tereyağı karşılığında Normandiya'ya –tabii orası işgal edilmeden önce– yollanıyordu, tereyağı karşılığında Anvers'te ya da ne bileyim nerede Normandiya'dakinin iki katı sigara alınıyordu. İş bölümü de eline geçtiği için makinist ve ateşçileri tavlamıştı, kim onunla en çok işbirliği yaparsa, en iyi yerlere o gönderiliyordu, tabii Almanya içinde de mallar çeşitli yerlerde çeşitli fiyatlara satılıyordu. Büyük kentlerde her şey iyi satılıyordu, yiyecek maddeleri ve içki-kahve tabii kırsal yörelerde daha çok aranıyordu, takasla, kahve karşılığı tereyağı ya da ne bileyim ne, onun deyimi ile hissesini arttırıyordu. En çok Leni'yi şımartıyordu, kendiliğinden oldu bu. Leni ona bu işi yapmamasını söylemişti sanıyorum, ama ondan para istedikçe veriyordu. Sonunda ona

yalnız para veren değil mal da veren o oldu, böylece daha iyi iş yapıyordu, çünkü Leni'ye daha pahalıya satıyordu, Leni farkında bile değildi durumun. O yalnızca borç senetlerine imza atıyordu. Yaşlı Gruyten'in de nerede olduğunu o ortaya çıkardı, önceleri Fransa'da, Atlantik kıyısında inşaat işçiliği yapmış, beton karıştırma makinesi çalıştırmış bir ceza birliğinde, sonraları Berlin'de bomba yıkıntılarının temizlenmesinde çalışmış, nihayet ara sıra ona bir paket yollama olanağını bulduk, haber de alıyorduk kendisinden, çoğu kez; 'Meraklanmayın,' diye haber gönderirdi, 'yakında gene gelirim.' Sonra gene hep para gerekti. Ağustos 1944'te Leni'nin Hoyser'e yirmi bin mark borcu olduğu ortaya çıktı, ne yaptı Hoyser biliyor musunuz? Parayı vermesi için onu sıkıştırdı! Borç senetlerinin durduğunu söylüyordu, 'Parayı almazsam ne olur yavrum biliyor musun?' diyordu. Leni evini ipotek ederek otuz bin mark buldu, yirmi bini ihtiyara verdi, cebinde on bin mark kaldı. Onu uyardım, enflasyon içinde böyle bir şey yapmanın çılgınlık olduğunu söyledim, ama o güldü, bana çocuklar için hediye verdi, bana onluk bir hisse senedi armağan etti, Heinrich yiyecek bir şeyler bulmak için bizim odaya sızdığında ona da bir şeyler verdi ve hatta şaşkın oğlanla dans etmeyi bile risk etti. Çiçekler gibi açmış olması, hiçbir şeyi dert edinmemesi, neşesi olağanüstüydü, ben yalnız onu değil, o kadar çok sevdiği adamı da kıskanmaya başladım. Kısa süre sonra Marja bir süre için köye gitti, Heinrich askere çağrıldı, kendisine çocuklarımı da bırakmak zorunda kaldığım ihtiyarla yalnız kaldım. Leni'nin başına beklenen geldi, ikinci ipoteğin de vadesi geldi, evet işte o zaman, söylemeye utanıyorum, evi ondan satın aldı, o günlerde kısmen hasara uğramış olan evi, 1944 sonunda –o zamanlar para karşılığında bir şey almak hemen hemen olanaksızdı– yirmi bin daha vererek satın aldı, ipotekleri

kaldırdı, zaten onun adınaydı ikisi de, böylece kaç zamandır ulaşmak istediği şeye ulaşmış, ev sahibi olmuştu, işte bugün hemen hemen yarım milyon eden evin sahibi, içinde gizlediği arzuları 1 Ocak 1945'te hemen toplamaya başladığı kiralardan sezdim. Hayal ettiği şey buydu, ay başında kapı kapı dolaşmak ve paraları toplamak, tabii Ocak 1945'te toplayacak çok para yoktu, çoğu kimse kentten çıkarılmıştı, iki üst kat yanmıştı, beni de kiracılar listesine alması çok gülünçtü, Pfeiffer'leri de tabii, onlar 1952'de geri döndüler, benden ilk kez ev kirası aldığında, yani iki boş oda için 1932 mark 60 fenik, aklıma birden bütün o yıllar boyunca Leni'ye bir kuruş kira vermeden o evde oturduğumuz geldi. Bazen Leni'nin akılsız olduğunu düşündüm, onu uyarmıştım, ama bugün akıllı olduğunu anlıyorum, her şeyi sevgilisiyle birlikte batırmıştı, barışta da aç kalmadı."

Margret: "Leni şimdi ikinci kıta denetimi diye adlandırdığı şeyi yapıyordu. Bana anlattığına göre birincisini Boris'le ilişkisi başlayınca yapmış, bütün tanıdıklarına ve akrabalarına gitmişti, hatta deney yapmak için evde bile bir-iki kere sığınağa girmişti, Hoyser'leri, Marja'yı, Heinrich'i, işyerindeki herkesi gözden geçirmişti, bu kıta denetimlerinde tek işe yarar subay olarak kim ortaya çıkmıştı dersiniz? Ben. İyi bir plancı olabilirdi, düşünüyorum da, nasıl tek tek herkese gitmiş, herkesi tartmıştı, Lotte'yle anlaşmak mümkündü, ama onu 'kıskançlık' yüzünden silmişti, yaşlı Hoyser ve karısını 'eski moda ve Rus düşmanı' bulmuştu, Heinrich Pfeiffer çok 'çekingendi', Frau Kremer'le gerçek ittifak kurulacağından emindi, ona durum anlatmak için ziyarete de gitmişti, ama 'Çok korkak, çok korkak ve çok yorgun, bir şey yap-

mak istemiyor artık, anlamıyor da,' demişti onun hakkında. Frau Hölthohne'yi de tartmış, onu 'sırf eski moda ahlak anlayışı yüzünden, başka bir nedenden değil' reddetmişti, 'tabii böyle bir şeyi bilip buna dayanabilecek güçte kim olduğunu da öğrenmek gerekiyordu.' Savaşı kazanmaya ant içmişti, savaşı yürütebilmek ve üslere sahip olmak için para gerekiyordu. Bu onun için son derece doğaldı, ilk kıta denetiminde bulduğu üs bendim, büyük bir şeref ve omuzlarıma yıkılan bir yük aynı zamanda. Böylece ben yeterince güçlü bulundum. Evdeki sığınakta suskunluğunu bir kenara iterek bir yığın hikâye anlatmayı denedi: Tutuklu bir İngiliz'le ilişki kuran bir Alman kızından söz etti, sonuç yıkıcı olduğu halde –çoğu kurşuna dizmek, yok etmek, toplumdan dışarı kovmak taraftarıydı– bir keresinde de Fransız'la denedi, 'insan olarak Fransız daha çok tutuluyordu', iyi bir sevgili olabileceği de kabul ediliyordu, (Fransızların *faire l'amour*[1] yeteneklerinden olsa gerek. Yazar) 'bıyık altından' gülmüşler, ama sonra 'düşman' olduğunu anımsayarak tamamen karşı çıkmışlardı. Buna karşın Leni bir Polonyalı ve bir Rus'tan da söz etti, daha doğrusu yem diye önlerine attı, gerçekten de 'kafasını kopartmalı'dan başka bir şey söylendiğini duymadı. Aile içinde Hoyser'ler ve Marja şaşılacak biçimde Polonyalılardan yanaydı, onların arasında 'keskin subaylar' görmüşlerdi, Fransızları 'bozulmuş' buluyorlardı, İngilizlerin 'sevgili olarak' söz konusu olamayacaklarını, Rusların 'kapalı' olduğunu söylüyorlardı. Lotte benimle aynı düşüncedeydi, yani hepsinin aynı olduğu kanısındaydı. 'Erkek erkektir' olmuştur yorumu, Lotte, Marja'nın da, kayınpederi ile kayınvalidesinin de milliyetçi duygulardan tamamen arınmış olma-

1. (Fr.) Sevişmek.

makla birlikte politik önyargılardan uzak olduklarını saptadı, Fransızların şehvetli, ama vampir oldukları, Polonyalıların hoş ve ihtiraslı oldukları, ama sadık olmadıkları, Rusların sadık, sadık, çok sadık oldukları kanısına varıldı, ama bugünkü ortamda hepsi, – Lotte de dahil olmak üzere hepsi. Batı Avrupalı biriyle ilişki kurmanın tehlikeli, Doğu Avrupalı biriyle ilişki kurmanın ise öldürücü olduğunu belirttiler."

Lotte H.: "Bir keresinde kayınpederimle para işi konuşmak için gene bize geldiğinde onu banyodaki aynada kendisini çıplak seyrederken buldum, bedeninin dinginliğini kontrol ediyordu, arkasından havluyu attım, yaklaştığım zaman Leni kıpkırmızı olmuştu –oysa onun daha önce böyle kızardığını hiç görmemiştim– elini omzuna koyarak ona, 'Birini sevdiğine sevinmelisin, daha önce de birini sevmiş olsan da, o pis talibini unut. Ben Willi'mi unutamıyorum. Onunla ol, İngiliz olsa da,' dedim. Bir adamla ilişkisi bulunduğunu, bu adamın bir yabancı olduğunu 1944 Şubatı'nda anlamayacak kadar saf değildim, gülünç uydurma hikâyeler anlatıyordu. Rus, Polonyalı ya da Yahudi'den sakınmasını söyledim ona açıkça, çünkü böyle biriyle ilişki kurmak kelleyi kaybetmek demekti. Bugün bile bana bir şey anlatmadığına seviniyorum. Çok şey bilmek iyi değildi o zamanlar."

Margret: "Leni'nin ilk kıta denetiminde Pelzer de söz konusu olmuştu. Grundtsch da olabilirdi, ama onun çenesi düşüktü. İkinci kıta denetimi başlamıştı, gene ben tek güvenilir kişi olarak ortaya çıktım Leni'nin gebeliği

ve bunun sonuçları söz konusu olduğunda. Sonunda Pelzer'i stratejik bir yedek parça olarak göz önünde tuttuk, Boris'i her gün işe getiren nöbetçiyi geveze olduğu için sildik, şu sersem Boldig'i gözümüze kestirdik, ara sıra gene onunla buluşuyordum, işleri çok iyi gidiyordu, ama çok sürmedi, her şeyi abarttığı için 1944 Kasımı'nda yakalandı elindeki tüm evrak ve kâğıtlarla birlikte, hemen istasyonun orada kurşuna dizildi, bir sevkıyat sırasında yakalanmıştı, bu iş de askıda kaldı tabii, ne yazık ki bütün maaş cüzdanları da yanındaydı."

Burada gelenek tarihiyle ilgili olarak birkaç not düşmemiz, Leni ile Margret'i herhangi bir haksız yargıdan arındırmamız gerekiyor: Aslında Leni dul bile sayılmazdı, o Erhard'ın geride bıraktığı yas tutan kişiydi, ara sıra Boris'i ona benzetiyordu. "Bana sorarsan ikisi de şair, ikisi de," diyordu. Anasını, sevgili Erhard'ını, ağabeyini, kocasını kaybetmiş yirmi iki yaşında bir kadın için –üstelik bir de aşağı yukarı iki yüz alarm ve en aşağı yüz hava saldırısı yaşamış, aile mezarlıklarındaki şapellerde yalnızca kocasıyla yatmakla geçirmiyor zamanını, her sabah saat beş buçukta kalkıp işe gitmek için tramvaya biniyor ve karanlık caddelerden geçiyor– işte bu genç kadın için Alois'in zafer gevezelikleri kulağında gittikçe hafifleyen duygulu bir ezgi gibi kalmış olmalı, öyle bir ezgi ki, sanki onun eşliğinde dans edeli yirmi yıl geçmiş. Leni –durumun ve beklenenin tersine– kışkırtıcı biçimde neşeliydi. Çevresindeki kişiler dar kafalı, asık suratlı, üşengeçtiler. Leni babasının pahalı giysilerini karaborsada satıp epey yüklü kazanç temin edebileceği yerde bunu yapmayıp düşman ilan edilmiş bir güçten üşüyen birine (Kızıl Ordu'nun bir komiseri babasının kaşmir yeleğiyle

dolaşıyordu!) verdiği düşünülürse Leni'ye bir sıfat daha yakıştırmamız gerekecek, bonkör olduğunu en kuruntulu gözlemci bile kabul etmek zorunda.

Bir-iki söz de Margret için edelim. Ona orospu demek korkunç bir şey olurdu. Para için yalnızca evlendi. 1942'den bu yana yedek bir askerî hastanede çalışıyordu. Leni'den daha ağır günler ve geceler geçiriyordu, Leni kimseye bağlı olmadan çelenklerini bağlıyor ve en sevdiği kişiyle hep beraber olabiliyordu, Pelzer tarafından korunuyordu. Bu açıdan bakıldığında Leni'ye kahraman diyemeyiz, ancak kırk sekiz yaşındayken bir erkeğe ilk kez acıma duygusu duymuştur (Mehmet adlı Türk'e, ondan daha önce de söz ettiğimizi dikkatli okuyucu anımsayacaktır). Margret yaşamı boyunca gece-gündüz hemşire olarak da "iyi olan ve hüzünlü bakan herkese merhametle yaklaşmıştır", Boldig adlı nankör ve inatçı nöbetçiyle de sırf Leni Beauchamps'ların mezarlık şapelinde aşk mutluluğu yaşasın ve bunu kimse duymasın diye ve Boldig'in dikkatini Leni'den başka yöne çeksin diye beraber olmuştur. Burada biraz haklılığı konuşturacak ve Margret'in kendisi hakkında söylediklerine yer vereceğiz, o uzun merhamet ve özveriyle dolu yaşamı hakkında: "Çok sevildim, ama yalnız bir kişiyi sevdim. Kendim bir tek kez bu çılgın sevinci hissettim, oysa başkalarının yüzünde ne çok görmüştüm bu duyguyu." Yok, Margret'i asla şanslı kişiler arasında sayamayız, Leni'den çok daha şanssızdı, acılı Lotte de şanssızdı, gene de bu kadınların hiçbirinde Leni'ye karşı kıskançlık duygusu saptanmadı.

VIII

Bu arada tamamen araştırmacı rolüne giren yazar (durmadan da muhbir sayılma tehlikesiyle karşı karşıya kalıyordu, oysa o durgun, heykel gibi olan, suskun, hiçbir şeyi belli etmeyen, gururlu, pişmanlık tanımayan bir kişi olan Leni Gruyten Pfeiffer'i doğru dürüst tanımlamaktan başka bir şey düşünmüyordu), onun savaş sonrasındaki durumu hakkında tüm katılımcılardan bilgi edinmekte güçlük çekiyordu.

Burada az çok geniş bilgi vererek tanıttığımız, söylediklerini tekrarladığımız kişilerin bir noktada birleştikleri açıkça görülüyor: Hiçbiri kentten çıkmak istemedi, hatta iki Rus, Boris ve Bogakov bile Doğu'ya gitmeyi istemediler. Sonunda Amerikalılar yaklaştıklarından (Leni Margret'e şöyle demişti: "En sonunda, en sonunda, ne kadar da uzun sürdü.") herkesin istediği, ama bir türlü inanamadığı şey garantilenmiş oldu: Savaş bitmişti. 1 Ocak 1945'ten sonra bir sorun çözüldü: Boris ve Leni'nin sorunu. Kolaylık olsun diye "birleşme günleri" diyelim. Leni yedi aylık gebeydi, "gene de canlıydı" (M.v.D.) ama "birleşme", "beraber olma", "güreşme" hangisi işinize gelirse o deyimi kullanın, "artık söz konusu değildi" (Leni'nin Margret'e itirafı).

Ama nerede ve nasıl hayatta kalınmalıydı? Kimin

neyi, kimden saklayacağı düşünülmezse, bunu sormak kolay. Örneğin Margret'in emir ve kararnameler altında çalıştığı için tıpkı bir asker gibi askerî hastaneyle birlikte Rhein'ın Doğu tarafına geçmesi koşulu vardı. Yapmadı bunu, ama evine de gidemedi, çünkü gelip onu oradan zorla alabilirlerdi. Lotte H. de aynı durumdaydı, onun resmî dairesi de Doğu'ya taşınmıştı. Peki nereye gitmeliydi? 1945 Ocağı'nda insanların Silezya'ya gönderilip Kızıl Ordu'nun kollarına atıldıkları düşünülürse burada coğrafi bir olguya işaret etmemiz gerekecek. Birkaç kez adı anılan Alman Reich'ı 1945 Martı ortalarında aşağı yukarı 800-900 kilometre eninde, bir o kadar da uzunluktaydı. Farklı gruplar arasında nereye gitmeli sorusu en önemli konuydu. Naziler nereye, savaş tutsakları nereye, askerler nereye, köleler nereye gitmeliydi? Denenmiş çözümler de olmuyor değildi: kurşuna dizmek vs. O kadar da kolay olmamış bu, çünkü kurşuna dizenlerin hepsi aynı kanıda değildi ve içlerinden bazıları tam tersini, kurtarıcı rolünü oynamak istiyordu. Bazı ilke sahibi kurşuna dizicilerden kurşuna dizici olmayanlar çıktı, peki, ama kurşuna dizilecek olanlar nasıl davranmalıydı? Bunların hiçbiri kolay şeyler değildi. İnsan sanki savaş birden bitmiş sanıyor, bir yere tarih düşülmüş ve savaş bitti denmiş, inanmış ve inanmamış bir kurşuna dizicinin eline düşüp düşmeyeceğini kim bilebilirdi ya da birden ortaya çıkan, asıl-şimdi-kurşuna-dizici-olan diyebileceğimiz insan grubunun içine düşüp düşmeyeceğini kim bilebilirdi? Oysa bunların çoğu o zamana kadar kurşuna dizmeyenler grubuna dahildiler. Hatta öyle SS kurumları vardı ki, kurşuna dizme konusundaki ünlerini reddediyorlardı! SS ile zaferler kazanmış Alman Wehrmacht'ı arasında mektuplaşmalar oluyor, ölüler çürümüş patates gibi birbirlerinin üzerine atılıyordu! Bunları "yok etmek" ve "halletmek" şerefli kişiler ve kurumlara

bırakılıyordu, çünkü onlar için –barış dersek yanlış olur, savaşın sonu diyelim– savaşın sonunda tertemiz ellerle ortaya çıkmak son derece önemliydi, mektuplaştıkları kişiler için de tabii.

Örneğin yazar şöyle bir şey okuyor:

Toplama kampı komutanları ölüme mahkûm edilmiş Sovyet Rusların yüzde 5 ila 10'unun ölü ya da yarı ölü olarak kampa getirildiğinden yakındılar. Bu durum tutsaklardan böylece kurtulunmak istendiği etkisi yaratıyor.

Ayrıca yürüyüşler sırasında da, örneğin istasyondan kampa kadar olan yolda çok sayıda olmasa da savaş tutsaklarının yorgunluktan ölü ya da yarı ölü olarak yığılıp kaldıkları ve arkadan gelen bir arabaya kondukları saptanmıştır.

Alman halkının bu gibi olaylara tanık olması engellenemez.

Toplama kampına kadar olan bu tip sevkıyatların Alman ordusu tarafından yapıldığı kuralsa da, halk bunun SS tarafından yapıldığına inanacaktır. Gelecekte bu gibi olayların engellenmesi için, suçlu olduklarına kesinlikle kanaat getirilen Rusların zaten ölüme yaklaşmış oldukları açıkça görüldüğünde (örneğin açlık yüzünden) ve kısa da olsa bu yürüyüşe katılamayacak durumda oldukları saptandığında, infaz için asla toplama kamplarına gönderilmemeleri emredilir.

Vekâleten imza Müller

Burada sözü edilen "çok sayıda olmasa da" sözünü ölü adaylarıyla ilişkili olarak düşünmek okuyucuya bırakılmıştır. Daha 1941 yılında Alman Reich'ı oldukça büyükken bile ortaya çıkmış bir sorundu bu. Dört yıl sonra Alman Reich'ı oldukça küçülmüştü, yalnız Ruslar, Yahudiler

ve benzerleri bertaraf edilip imha edilmekle kalmayacak, son derece yüksek sayıda Alman, asker kaçağı, sabotajcı, işbirlikçi de yok edilecek, toplama kampları ve kentler boşaltılacak, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar uzaklaştırılacaktı saygıdeğer düşmana yalnız yıkıntı bırakmak için.

Tabii bu arada gelenekle ya da daha doğrusu hijyenle ilgili sorunlar da çıktı. Örneğin:

"Çoğunlukla rüşvetçi olan ileri gelenler ya da köy muhtarları kendi seçtikleri işçileri geceleri yataklarından kaldırıp sevkıyat bitinciye kadar bodrumlara kilitlettiler ya da kilitlediler. Erkek ve kadın işçilere eşyalarını vs. alabilmek için çoğunlukla zaman kalmadığından, birçok usta işçi yetersiz kılıkta (ayakkabısız, çift giysisiz, yemek ve içecek kapları, battaniyeleri vs. olmaksızın) usta işçilerin toplama kampına geliyorlar. Çok göze batan durumlarda yeni gelenler en gerekli eşyalarını alabilmeleri için hemen geri yollanıyor. Köy milisinin usta işçileri tehdit etmesi ve dövmesi çok sık rastlanan olaylar arasında, bu konuda hemen bütün topluluklardan şikâyet geliyor. Birçok olayda kadınlar yürüyemeyecek duruma gelinceye kadar dövülmüş. Son derece kötü olan bir olayı toplum polisi komutanına (Binbaşı Samek) cezalandırılsınlar diye bildirdim (yerin adı: Sozolinkov, mahalle: Dergatçi). İleri gelenlerin ve milislerin saldırıları o kadar kabaca ki, suçlarını örtbas etmek için çoğu kez bunu Alman ordusu adına yaptıklarını söylüyorlar. Gerçekte ise ordu usta işçilere ve Ukrayna halkına karşı son derece iyi ve anlayışlı davranmıştır. Ama bazı idari makamlar için aynı şey söylenemez. Yukarıda anlatılana örnek vermek için bir kadının bir kez üzerinde yalnızca gömlek giymiş olarak getirildiğini belirtelim."

"Bize gelen şikâyetlere göre işçileri vagonlara kilitlemek ve onları en gerekli ihtiyaçlarını bile yapamadan saatlerce vagonlarda tutmak sorumsuzcadır. Bu sevkıyatlarda içme suyu almaya, yıkanmaya ve tuvalete gitmeye gerçekten zaman ayrılmalıdır. İçine deliklerin açıldığı, böylece ihtiyaçların görüldüğü vagonlar saptanmıştır. Doğaldır ki dışarıya çıkma işi büyük istasyonlar civarında olmamalıdır."

"Bitlerin ayıklandığı kurumlardan oldukça kötü haberler gelmiştir. Erkek hademelerin ya da başka erkeklerin, kadınların ve kızların duşlarına girdikleri, hatta onları sabunladıkları duyulmuştur. Erkekler bölümünde de kadınların hizmet ettiği, erkeklerin kadın duşlarında fotoğraf çektikleri görülmüştür. Ukrayna köylüleri son zamanlarda hep sevk edildiklerinden ve oranın kadın halkının çok ahlaklı ve sağlıklı olduğu düşünülürse, uğradıkları bu davranışa halkın şerefini çiğneme olarak bakılabilir. Başta belirttiğimiz kötü durum, sevkıyat yöneticilerinin işe karışmasıyla önlenmiştir. Fotoğraf çekme işi bize Halle'den, daha önce sözünü ettiğimiz durum ise Kieverce'den bildirilmiştir."

Acaba seks dalgası o zaman mı başladı, bugün önümüze sürülen bir yığın fotoğraf belki de o zaman Doğu Avrupalı tutsakları bitten temizleme evlerinde çekilmiş olabilir mi?

Dünyanın çeşitli yerlerini ele geçirmek ya da fethetmenin öyle kolay bir iş olmadığını, bunu yapmaya kalkışan insanların da bir yığın sorunu olduğunu, Alman düzen duygusu içinde her şeyi yerli yerine oturtmaya kalkıştıklarını ve Alman titizliğiyle her şeyi kayda geçirdiklerini burada görüyoruz. Asla doğaçlamaya gidilmemeli! Defihacet defihacet olarak kalıyor, tabii idam cezasını

infaz edeceğiniz kişilerin de ölü ya da yarı ölü olarak elinize geçmesi olmaz! Domuzluktur bu, cezalandırılması gerekir, hele erkeklerin kadınları yıkaması, bitler temizlenirken birbirlerini sabunlamaları asla olmaz! Ne eller ne de sahne temiz kalır bu durumda. Ahlakı kalmamış kötü niyetliler acaba eylemlerini "aslında" yasalara uygun olarak mı gerçekleştiriyorlardı? Asıl sorun buydu.

Ceset kavgası, ceset parçaları uğruna kavga, bu arada modern geleneksel savaşın tipik bir özelliği olduğundan ahlakın bozulması ve kötü niyet –ikisi aynı üniforma içinde– söylendiği gibi kadınlara yükleniyor, üstelik de fotoğraf çekiyorlar, neyse okuyucuyu daha fazla bu gibi şeylerle sıkmayalım. Yalnız şu var: Hamile Leni, son derece duygulu Boris, enerjik Lotte, son derece merhametli Margret, Grundtsch, şu toprak kurdu, asla kötü bir insan olmayan Pelzer nasıl ve nerede geçirmeliydi bu günleri? 1945 Martı'nda Marja ne hale geliyor, Bogakov ve Viktor Genrihoviç, yaşlı Gruyten ve öteki bir yığın insan ne hale geliyorlar?

Aşağı yukarı 1944-1945 yılı başında Boris hiç de gerekli olmayan bir sorun çıkardı ortaya, bu konuda Leni hiçbir şey, Margret ise her şeyi anlatıyor, Lotte ve Marja ise bir şey bilmiyor. Yazar ona bir şeyler götürmesin diye Margret iyice gözlemleniyor bu arada (doktor yazara, "Dört-beş hafta hiçbir şey yememesi gerekiyor, bozulan içsel ve dışsal durumunu biraz olsun düzeltmemiz gerek, durumu öylesine karışık ki, göğsünden ağlayıp burnundan çişini edebilir. Evet onunla konuşabilirsiniz, ama ona bir şey vermeniz yasak," dedi) Margret artık her şeyin kısıtlanmasına alışmış, iyileşeceğini de ummuyor: "Ama bana bir sigara verebilirsiniz (yazar sigarayı verdi),

işte o zamanlar Boris'e gerçekten kızıyordum, sinirleniyordum, sonra hepimiz birlikte oturunca, onu yakından tanıdım, ne kadar akıllı ve hassas, duygulu olduğunu gördüm, ama 1944 sonunda, Noel sırasında ya da 1945 başında, belki Müneccim Krallar Yortusu'nda, ama asla daha sonraları değil, Leni bir gün gene kafasında bir adla eve geldi, ama bu kez hiç değilse bu adın bir yazara ait olduğunu ve bu yazarın ölmüş olduğunu biliyordu, sağa sola telefon edip sormak zorunda kalmamıştı. Gene bir kitap söz konusuydu, yazarın adı Kafka'ydı, Franz Kafka, kitapsa *Ceza Kolonisinde*. Sonradan Boris'e, Leni'ye 1944 sonunda bir Yahudi yazarı tavsiye etmekle ne gibi güçlükler çıkarabileceğinin farkında olup olmadığını sordum, o da 'Kafamda öyle çok şey var ki, öyle karışık ki, unuttum,' dedi. Leni gene elinde kâğıt kütüphaneye gitti, orada çalışan bir tek kadın kalmıştı, yaşlıca, neyse ki akıllı bir kadındı, Leni'nin kâğıdını yırttı ve onu bir kenara çekip, Rahel'i aradığı zamanlar başrahibenin kendisine söylediklerinin aynısını söyledi: 'Yavrum, aklınızı mı kaçırdınız, kim sizi bu kitap istekleriyle buraya yolluyor?' Leni gene bildiğinden şaşmıyordu. Kütüphaneci yaşlı kadın onun kışkırtıcı olmadığını hemen anlamıştı, bu yüzden onu bir kenara çekmiş ve büyük, büyük bir kesinlikle bu Kafka'nın Yahudi olduğunu, tüm kitaplarının yasaklandığını, yakıldığını vs. anlatmıştı, Leni gene, 'Ee ne var bunda?' diye sormuş olmalı ki, o zaman kadın ona Yahudilerin başına gelenleri, Nazilerin nasıl olduklarını anlatmıştı, ona kütüphanede doğal olarak mevcut olan '*Der Stürmer*'i göstermiş, her şeyi anlatmıştı. Leni eve geldiğinde dehşet içindeydi. En sonunda bir şeyler anlamıştı. Gene de işin ucunu bırakmadı, Kafka'yı ele geçirmek ve okumak istiyordu, ele geçirdi de! Bonn'a gidip birkaç profesörü ziyaret etti, babası zamanında onlarla çalışmıştı, bu yüzden adlarını ve büyük kütüphanelere

sahip olduklarını biliyordu, gerçekten de o zaman yetmiş beş yaşında olan, kitaplarının arasına gömülmüş birini buldu. Onun Leni'ye ne dediğini biliyor musunuz: 'Yavrum, aklınızı mı kaçırdınız, niye Kafka, hem de niye Heine değil?' Bu adam ona karşı çok iyi davranmış olmalı, onu ve babasını hatırlamış, kendisinde kitap yokmuş, bir arkadaşına gitmiş, oradan bir başka arkadaşına, güvenebildiği, ona güven duyan, üstelik de kitaba sahip olan birini bulana kadar dolaşmış. O kadar kolay bir iş değildi bu, bütün bir gün sürdü, gece yarısı eve geldi, çantasında kitap vardı, o kadar kolay değildi, profesörün güvendiği ve profesöre güvenen birini bulmakla bitmiyordu iş, bu adam Leni'ye de güvenmek zorundaydı, yalnız kitaba sahip olması yetmiyordu, verecekti de üstelik! Sonunda kitaba sahip olan iki kişi buldular, ama birincisi vermek istemedi. Aslında çırılçıplak yaşam söz konusuyken onun ve Boris'in ortaya bunları çıkartmaları delilikti. Neyse ki o sırada eski kocam Schlömer ortaya çıktı, onun küçük villasına hepimiz yerleştik, ne eski hoşluğu, ne eski hali kalmış, tamamen bitmiş olarak birden ordu üniforması içinde çıkageldi, ama kimlik kâğıtları yoktu, Fransa'da partizanların elinden zor kurtulmuştu, tam kurşuna dizecekleri sırada. Bilmem neden gene de onu beğenirdim, bana karşı her zaman iyi ve eli açık davranmıştı, kendince beni beğenmiş, hatta sevmişti. Şimdi ufacık kalmış, çok zavallı durumdaydı, bana: 'Margret, öyle şeyler yaptım ki nereye gitsem ancak kellemle öderim, Fransızlar, Almanlar, Naziler ya da Nazilere karşı olanlar da, İngilizler, Hollandalılar, Amerikalılar, Belçikalılar, hele Rusların eline geçer, onlar da kim olduğumu öğrenirlerse biterim. Almanların eline geçsem de durum aynı. Bana yardım et Margret.' Onu daha önceleri tanımanız gerekirdi, yalnız taksiye binerdi ya da resmî arabasına, yılda üç kez tatile gider ve her şeyi getirirdi, hep neşeliydi, şimdi ise zavallı

bir küçük sıçana dönmüştü, hem birleşmiş köpeklerden, hem de Amerikalılardan korkuyordu, herkesten korkuyordu. O zaman aklıma daha öne düşünmem gereken bir fikir geldi. Hastanede bir yığın insan ölüyor, tabii evrakları da kilitleniyordu, tutanağa geçirilip birliklere yollanıyordu, bazı askerlerin bu evrakları hiç vermediklerini ya da evraklarının bulunmadığını da biliyordum, ağır yaralı olarak getirilenler ve yırtık giysileri bir tarafa atılanlar örneğin. Ben ne yaptım? Daha o gece üç tanesini çaldım hemen – öyle çok vardı ki, Schlömer ve Boris'e yaş ve görünüş bakımından uygun olanları seçebilme olanağına sahiptim: İki tane gözlüklü sarışınınkini aldım, aşağı yukarı yirmi dört-yirmi beş yaşlarında olanlarınkini, bir de ince yapılı, koyu renk saçlı, gözlüksüz birininkini, kırkına doğru olan Shlömer gibi, bunu da ona verdim. Bütün paramı, tereyağımı, sigara ve ekmeğimi bir pakete sarıp ona yolladım yeni adıyla: Ernst Wilhelm Keiper, bu adı kendim için not ettim, adresi de hatta, çünkü ne olacağını bilmek istiyordum. Arada uzun süre birlikte olmadıksa da gene de altı yıl evli kalmıştık. Wehrmacht'ın cephe yönetim bürosuna gitmesinin en emin iş olacağını ona söylemiştim. Öyle de yaptı. Ağladı, Schlömer'i 1944'ten önce tanımadan bunun ne anlama geldiğini bilemezsiniz, ağlayan, dilenen, şükran dolu bir Schlömer, elimi öpüyordu. Köpek gibi ağladı, sonra gitti. Bir daha hiç görmedim. Sonradan ben meraktan bu Frau Keiper'i buldum, Buer yakınında, öğrenmek istiyordum, anlıyor musunuz? Gene evlenmişti, ona kocasını askerî hastanede tanıdığımı, ona baktığımı ve kendisini ziyaret etmemi benden onun istediğini söyledim. Tuhaf bir kadındı bu: 'Kocalarımdan hangisini kastediyorsunuz?' dedi, 'Ernst Wilhelm mi, o iki kez öldü, birinde hastanede, ikincisinde de sizin oralarda Würselen denilen bir köyde.' Eh öyleyse Schlömer ölmüştü, bunu öğrenmekle rahatladım.

Naziler ya da partizanlar tarafından kurşuna dizilmektense böylesi daha iyi olmuştu. Gerçek bir savaş suçlusuydu, Fransa, Belçika ve Hollanda'da zorla çalıştırılan işçileri silah altına toplamıştı, daha 1930'da başlamıştı bu işe, ticaret öğrenimi görmüştü zaten. Sonradan onun yüzünden epey sorguya çekildim, evi aldılar zaten elimden, her şeye el koydular, yalnız giysilerimi almama izin verildi. Herhalde Schlömer iyice hırsızlık yapmış, rüşvet almıştı; evet, işte 1949'da tamamen sokakta kaldım. O günden beri hep sokaktayım. Evet sokakta, oysa Leni ve ötekiler bana bir şeyler bulmak için çırpınmışlardı. Altı ay kadar da Leni'yle oturmuştum, ama erkeklerle olan ilişkilerim yüzünden daha uzun süre orada kalamadım, oğlan büyüyordu, bir gün bana, 'Margret, neden Harry –o sırada dostum olan bir İngiliz subayıydı bu– senin içine böylesine girmeye çalışıyor?' diye sordu." (Margret bir daha kızardı. Yazar)

Schirtenstein'in savaş sonunu nerede geçirdiği biliniyor: Piyanoda Rus subayları için *Lili Marleen*'i çalıyordu. Leningrad ile Witebak arasında bir yerde, öyle bir adamdı ki Monique Haas bile ona saygı duyuyor. "Kaba, korkunç bir isteğim vardı (diyor Sch. yazara), yiyip içip hayatta kalmak istiyordum. *Lili Marleen*'i gerekseydi ağız armonikasıyla bile çalardım."

Dr. Scholsdorff savaş sonunu öyle bir biçimde geçirdi ki, neredeyse kahraman olacaktı: "Rhein'ın sağ kıyısında bir köye çekilmiştim, gerçek evraka sahip olduğum ve siyasal hiçbir suç işlemediğim için Naziler bana dokuna-

madı, Amerikalılardan da korkmam gerekmedi, orada savaşın sonunu bekledim. Gizlendiğimi saklamak için bir Volkssturm grubunun komutanlığını üzerime almıştım, grup on kişiden oluşuyordu, üçü yetmişin üzerinde, ikisi on yedi yaşından küçük, ikisinin bacağı kopuk, birinin yarım bacağı eksik, birinin kolu kesik, biri de geri zekâlı, yani köyün delisiydi, silahlarımız, beyaz çarşaflar, bir köprüyü havaya uçurmamıza yetecek kadar el bombasıydı, birlikte yürüyüşe başladık, beyaz çarşafları sopaların ucuna bağlamıştık, köprüye dokunmadık, karşı koymadan köyü Amerikalılara teslim ettik. İki yıl öncesine kadar köyde (Belçika sınırındaki Ausler Mühle söz konusu. Yazar) coşkuyla karşılanıyordum, kermeslere ve benzeri şenliklere davet ediliyordum, ama iki yıldır havanın değiştiğini sezdim, korkak sözünü duyar oldum; hem de 25 yıl sonra, üstelik Amerikalı Yüzbaşı Early Wittney'ye, askerî amaçla kullanılmadığını garanti ederek kilisenin kulesini de kurtarmıştım. Şimdilerde rahatça gidemiyorum artık oraya."

Hans ve Grete Helzen'in suçsuzluklarını kısaca belirtelim: Hans 1945 Haziranı'nda doğmuştu, ana rahminde kurtlaşma belirtileri göstermediği yazarca bilinmiyor. Grete ise 1946 yılında doğdu.

Savaş sonunda 21 yaşında olan Heinrich Pfeiffer ise kısa süre önce bacağı (sol) kopmuş olarak Bamberg yakınlarında hastaneye dönüştürülmüş barok bir manastırda yatıyordu. Dediğine göre: "Tam merkezden çıkmıştım ki Coni'ler kapıda dikilmişti, neyse ki beni rahat bıraktılar."

"Yenilgi gününde" karısının ve kendisinin oturdukları yeri "Dresden'den çok uzakta olmayan bir yer" olarak gösteren yaşlı Pfeiffer ise, felçli bacağını yirmi yedi yıldır (bugünkü tarihi göz önüne alırsak otuz beş yıldır) ardından sürüklüyor. Leni'nin babasının 1943'te henüz hapse girmemişken "Tanıdığım en sahtekâr bacak!" dediği bacağını.

Van Doorn: "Ben kendimi en kurnaz sanıyordum, daha 1944 Kasımı'nda Tolzem'e taşındım, Hubert'in durmadan verdiği paralarla anamın babamın oturduğu evin yanındaki arsayı satın aldım. Leni'ye hep yanıma gelmesini, çocuğu –hâlâ kimden olduğunu bilmiyorduk– yanımda doğurmasını, köyde her şeyin sakin olduğunu, Amerikalıların buraya onların bulunduğu yerden mutlaka iki-üç hafta önce geleceklerini söyledim, ama nasıl gelişti her şey? Neyse ki gelmedi Leni, Tolzem'i yerle bir ettiler, –böyle deniyor değil mi– kaçmak için yarım saatimiz vardı, sonra da Rhein'ı geçip geri dönemedik, öte tarafta Amerikalılar, bizde de Almanlar hükmediyordu. Leni'nin önerime kulak asmaması bir mucize. Kır, sessizlik, iyi hava ve çiçekler yok olup gitmişti, yalnız dev gibi bir toz bulutu görmüştük, bir zamanlar Tolzem'di orası, şimdi yeniden kuruldu tabii, ama söylüyorum size: Dev bir toz bulutuydu!"

Kremer: "Oğlanı alıp götürmelerinden sonra, nereye şimdi, diyordum, Doğu'ya mı, Batı'ya mı, yoksa burada mı kalmalı? Kalmaya karar verdim: Batı'ya kimseyi bırakmıyorlardı, yalnız askerleri ve tahkimat komandoları-

nı ya Doğu'ya? Ne bileyim, belki birkaç ay, belki birkaç yıl daha savaşçılık oyununu sürdürebilirlerdi. Böylece kaldım evimde, ikisine kadar. (2 Mart 1945 kastediliyor, kentte kalan belli çevrelerce o güne doğrudan doğruya 'ikisi' denir. Yazar.) Sonra birçoklarının delirdiği ya da neredeyse delirdiği o saldırı başladı, karşıdaki birahanenin kilerine indim, dünya batıyor sandım, dünya batıyordu, size açıkça söyleyeyim, on iki yaşımdan beri, 1914'ten beri kiliseye gitmemiş, ümmetçelikle ilgilenmemiş olan, *Naziler görünürde* (altını çizme yazar tarafından değil) papazlara karşıymış gibi oldukları zamanlar bile bunlara ilgi göstermemiş olan ben –birçok yoldaş bana aptal, hoş tavuk gözüyle bakmışsa da, bunları öğrenecek kadar diyalektik ve tarihî materyalizmi yutmuştum– size açıkça söylüyorum: Dua ettim, başka hiçbir şey yapmadım. *Ave Maria*, *Pater Noster*, hatta *Sub tuum praesidium*, işte bu duaların hepsini söylüyordum, dua etmekten başka bir şey yapmadım. Şimdiye kadar gördüğümüz saldırıların en kötüsü, en şiddetlisiydi, tam altı saat, kırk dört dakika sürdü, ara sıra birahane bodrumunun tavanı sallanıyordu. Rüzgâra tutulmuş bir çadır gibi sarsılıp sallanıyordu her şey, hepsini de zaten boşalmış durumda olan bir kentin üzerine atıyorlardı, durmadan kente atıyorlardı, yeniden, yeniden, mahzende altı kişiydik, iki kadın, ben ve genç bir kadın daha, yanında üç yaşındaki oğlu vardı, kadının korkudan dişleri birbirine vuruyordu, o kadar sık okuduğumuz şeyin, dişlerin birbirine vurmasının ne demek olduğunu ilk kez gözlerimle gördüm, mekanik bir biçimde oluyordu, hiçbir şey yapılamıyordu buna karşı, sonunda dudaklarını kanatıncaya kadar ısırdı, sonra dişlerinin arasına bir tahta parçası koyduk, düz bir odun parçası, fıçıların birinden bulmuştuk, kadının delireceğini sanıyordum, kendimin de; aslında çok gürültü yoktu, yalnız sarsıntı felaketti, tavan

bazen lastik top gibi sarsılıyordu, ya yıkılırsa diyordum: Küçük oğlan uyudu, yorulmuştu artık, uyudu ve düşünde gülümsedi. Üç de erkek vardı, yaşlıca bir kamp işçisi, SA üniformasıyla –hem de ikisinde– resmen donuna etti, resmen, tiril tiril titriyordu, donuna doldurmuştu, sonra dışarıya koştu: bu adamın pantolon düğmesi bile bulunamadı sonradan. İki de daha genç erkek vardı, sivil kılıkta, Alman, sanıyorum, asker kaçağıydılar, dışarılarda yıkıntılar arasında dolaşmışlar, sonra saldırı başlayınca korkmuşlardı, çok sessizdiler, yüzleri bembeyazdı ve birdenbire yaşlı adam koşarak dışarı çıktıktan sonra, birden –anlatacaklarım belki çok iğrenç gelebilir size, şimdi altmış sekiz yaşındayım, o zaman kırk üç yaşındaydım, genç kadın (onları bir daha görmedim, hiç, dördünü de, ne genç erkekleri, ne çocuğu) belki otuzunu dolduruyordu, işte bu genç adamlar, en fazla yirmi iki-yirmi üç yaşındaydılar– birdenbire, nasıl anlatsam, şehvetli ve saldırgan oldular, yok öyle değildi, doğru değil hiçbiri, ben kocam toplama kampında ölesiye işkence gördükten sonra üç yıldır hiçbir erkeğin yüzüne bakmamıştım, işte o iki adam, evet üzerimize saldırmışlardı, ama bunu gene de söyleyeyim, biz de karşı koymamıştık, ırzımıza geçmediler: Biri yanıma yaklaşıp göğsüme yapıştı ve donumu çıkardı, öteki genç kadının yanına gitti, ağzından tahtayı çıkarttı ve onu öptü, işte biz orada birbirimizle başladık, adına ne derseniz deyin o işe, aramızda uyuyan oğlancık, size korkunç gibi gelebilir, ama nasıl bir şey olduğunu düşünemezsiniz, altı buçuk saat uçakların uçması ve bombaların düşmesi, her yerde patlama oluşu, altı bin bombanın patlaması, biz, dördümüz birleştik, aramızda oğlancık, bugün bile beni seven genç adamın ağzının nasıl tozla dolduğunu duyuyorum, beni öperken, kendi ağzımdaki tozu da duyuyorum, sarsılan tavandan aşağıya dökülüyordu tozlar herhalde, nasıl sevin-

diğimi, nasıl sakinleştiğimi, dua etmeye devam edişimi bugün bile hissediyorum, genç kadının da birden nasıl sakinleştiğini görüyorum, üstündeki adamın saçlarını nasıl okşadığını ve ona gülümsediğini, ben de benimkinin saçlarını okşuyor ve ona gülümsüyordum, sonra gene doğru dürüst giyindik, kendimize çekidüzen verdik, bir süre sessizce oturduk, hiç kararlaştırmadan ceplerimizde neyimiz varsa çıkarmıştık, sigara, ekmek, genç kadının da alışveriş çantasında kendi yaptığı turşu ve çilek marmeladı vardı; hepsini birlikte yedik, bir tek söz bile söylemedik, sanki anlaşmış gibi adlarımızı bile sormadık, tek söz söylemedik, tozlar dişlerimizin arasında gıcırdıyordu, –oğlandan bana, benden de oğlana geçen tozlar– sonra geçti, saat dört buçuğa doğru. Sessizlik. Tam değil. Bir yerlere bir şeyler düşüyor, bir yerlerde bir şeyler yıkılıyordu, bir yerde patlama oluyordu, altı bin bomba. Sessizlik dediğim zaman artık uçakların uçmadığını söylemek istiyorum –hepimiz dışarı çıktık, herkes kendi başına çıktı– vedalaşmak için tek bir söz bile söylemedik, hepimiz dev gibi gökyüzüne varan bir toz bulutu içinde; duruyorduk, duman bulutu, ateş bulutu içinde; bayılmışım, birkaç gün sonra hastanede kendime geldim, hâlâ dua ediyordum. En son dua edişimdi bu. Beni hemen gömmemeleri mucize, kaç kişi ölmeden gömüldü bir bilseniz. Birahane mahzeni ne oldu biliyor musunuz, biz çıktıktan iki gün sonra çöktü, binanın sallanmaya devam ettiğini ve sonunda çöktüğünü iyice gözümün önüne getirebiliyorum. Koştum, evimin ne hale geldiğini bilmek istiyordum: Hiçbir şey, hiçbir şey, hiçbir şey yoktu ortada, doğru dürüst bir yıkıntı diyebileceğimiz şey bile yoktu ortada, hastaneden çıktığımın ertesi günü Amerikalılar da geldi zaten."

Wanft'ın enterne edildiğini biliyoruz. Kötü ve korkunç şeyler yaşamış olmalı (sustuğuna göre, yazar bu kötü şeylerin nesnel mi yoksa öznel mi olduğunu bilemiyor). Tek bir şey söyledi: 'Schneidemühl.' Kremp'in otoyol uğruna otoyolda öldüğünü biliyoruz, dudaklarından 'Almanya' gibi bir söz çıkmış olabilir.

Dr. Henges (H.nin H. hakkında söyledikleri): "Kent şefimle birlikte köylülerin bizi ele vermeyeceklerinden emin olduğumuz bir köye gittik. Orman işçileri kılığına girmiştik, kütüklerden yapılmış bir kulübede oturuyorduk, ama beyefendiler gibi hizmetimiz görülüyordu. Kontun evinde çalışmakta olan kadınlar bize cinsel hizmet sunmaktan bile sakınmadılar, bunu yaptılar da. Bavyera'ya özgü cinselliğin bana kaba geldiğini, Rhein bölgesinin inceliğini özlediğimi size açıkça söylemekten çekinmiyorum, başka konularda da öyle, üzerimde fazla suç olmadığı için 1951'de evime dönebildim, kent ise 1953'e kadar beklemek zorunda kaldı, sonra kendiliğinden adalete teslim oldu, ama öyle bir zamanda teslim oldu ki, savaş suçları sessizce kapatılıyordu. Üç ay Werl'de hapis yattı, hemen ardından diplomatik hizmete girdi. Ben bundan böyle politikaya karışmamayı yeğledim, yalnızca o kesin dilbilimsel bilgilerimden yararlanılmasına izin verdim."

Yaşlı Hoyser: "Ev üzerindeki mülkiyet hakkım yüzünden kendimi bağlanmış hissediyordum, yalnız Gruyten'lerin evine sahip olmakla kalmamış, 1945 Ocağı ile 1945 Şubatı'nda politik açıdan son derece tehlikede olan

iki kişinin daha evini satın almıştım. Bu iki eski Nazi'nin bana sattıkları evler daha önce Yahudilerinmiş, yasaya uygun biçimde, noterle falan oldu bu satın alma işlemi, buna anti-arileştirme de diyebilirsiniz yeniden anti-arileştirme de. Çek verildi, doğru bir mülkiyet değiştirme işlemiydi, nihayet yasak değildi ya ev almak ya da satmak, öyle değil mi? Ayın ikisini yaşamadım, çünkü o gün köydeydim, ama toz bulutunu ertesi gün geri döndüğümde gördüm, Batı kesiminde hiç bozulmamış bir ev buldum, orada İngilizler gelinceye kadar oturdum. Oradan çıkarıldım, çünkü sonradan oturacakları semtleri saptamış ve korumuşlardı. Leni, Lotte, hepsi beni yüzüstü bıraktılar, küçük Sovyet cennetlerinden bana hiç söz etmediler, mezarlıkta yaratmışlardı onu. Yok, benim gibi bir yaşlı adamı, –o zaman altmış yaşındaydım– yanlarına istemediler.

Zaten Lotte çok nankör çıktı, karım ekimde öldükten sonra hele, çocukları alıp kente yerleşti, önce akrabalarında oturdu, sonra o orospu Margret'in yanında, sonra tanıdıklarının yanında, sırf enterne edilmemek için, neden sanki? Çünkü yağma yapmayı düşünüyordu, ordunun depolarının nerede olduğunu çok iyi biliyordu. Tabii ki iyi yürekli büyükbaba olan ben çağrılmadım. Karmelit manastırı yakınındaki depo soyulurken. El arabaları, eski bisikletler, yol kenarında duran yanmış, ama elle itilebilen otomobiller içinde çuvallar dolusu yumurta, tereyağı, domuz yağı, kahve ve giysi yağmaladılar, o kadar hırslıydılar ki, sokakta gaz maskesi tenekeleri içinde sahanda yumurta pişirdiler, içki de içtiler, Fransız Devrimi'ndeki gibi âlemler yaptılar, kadınlar en öndeydi, bizim Lotte de Margret gibi! Gerçek çatışmalar oldu, kentte daha Alman askeri vardı. Bunları sonradan duydum ve zamanında evden çıktığıma sevindim, ev sonra geneleve dönüşmüştü. "Sovyet cenneti" mezarlıktan çıkıp eve gelmiş, Lotte de Hubert'le ilişki kurmuştu. Lotte'yi görseniz ta-

nıyamazdınız, her zaman acılı, sessiz bir kadındı, birden bir dil uzatmalar, bir küstahlık, kendinden geçmişti, o derece değişmişti. Savaş sırasında sosyalistçe saçmalamalarına dayanmıştık, oysa bu bile tehlikeliydi bizim için, o zamanlar ara sıra söyledikleri, oğlumuz Wilhelm'i de kızıl saçmalığın içine çekmesi içimizi yakmıştı, ama onu bağışlamıştık, çünkü ne olsa düzenli, görevini bilen bir kadın ve anaydı, ama sonra, sonra 5 Mart'ta sosyalizmin geldiğini, her şeyin, taşınır ve taşınmaz malların dağıtılacağını sandı. Gerçekten de bir süre ev bulma kurumunu yönetti, evleri dağıttı, şefleri kenti terk etmişti, sonra bu işi yasal olarak yaptı, faşist değildi çünkü, ama faşist olmamak yetmez ki. Gene de bir yıl hükmetti, tuvalette sifonun nasıl kullanılacağını bilmeyen insanları boş durmakta olan villalara yerleştirmeye başladı, bunlar küvette çamaşır yıkayıp sonradan aynı yerde lahana yetiştirmeye başladılar. Gerçekten de içi lahana dolu küvetler görüldü. Neyse bu sosyalizmden demokrasiye geçiş uzun sürmedi de her şey gene eskiden olduğu gibi düzeldi, güzelleşti, gene ufak bir memur olarak çalışmaya başladı. Ama büyük yağma günlerinde ötekilerle birlikte mezarlık cennetinde oturdu, çocuklarla birlikte, nerede oturduğumu bildiği halde bana hiçbir şey söylemedi. Yok, hiçbir şey için teşekkür etmedi, meseleye doğru dürüst bakarsanız yaşamını bizim kurtardığımızı anlarsınız. Onun savaş ve savaşın amaçları konusunda söylediklerinin ufacık bir parçasını söylememiz yeterdi, bir güzel hapse girerdi ya da toplama kampını boylardı, belki de asılmış olurdu, bir de onun yaptığına bakın."

B.H.T.nin Rahel'in desteğiyle öğrendiği idrar hilekârlığının işine epey yaradığı belki birkaç kişiyi ilgilendi-

rebilir, oldukça başarılıydı, ama sonradan bir işe yaramadı. 1944 Eylülü sonunda onu bir mide-bölüğüne aldılar, mide ülserinin, şeker hastasından bambaşka bir diyet yapması gerektiğine hiç aldırmadan, B.H.T. Ardennes saldırısına, Hürtgenwald'deki çatışmaya katıldı, Würselen adlı yerin yakınlarında Amerikalıların eline düştü, Keiper adını almış olan Schlömer'le "omuz omuza" dövüşmüş olabileceği düşünülebilir. B.H.T. savaş sonunu Reims yakınlarında bir yerde Amerikan tutsak kampında geçirdi. "200000 kadar her rütbeden Alman askerinin bulunduğu bir toplulukta, size şunu söyleyeyim ki, ne topluluk, ne de bakımımız iç açıcıydı, hele kadın umudu –özür dilerim bunu söylediğim için– çok çok kötüydü." (Bu konuya değinmesi yazarı şaşırttı. Yazar B.H.T.nin cinsellikle ilgilenmediğini sanıyordu.)

Gruyten'in kaderi hakkında M.v.D.a soru sormak yazara oldukça çetin bir iş gibi göründü, ama gene de dikkatlice bir-iki denemede bulundu, bu denemeler "belli olaylar" yüzünden Lotte'yi kıskanan M.v.D.un ona küfretmesiyle sonuçlandı. "O geri döndüğünde ben henüz burada değildim, onu avutmamı mutlaka benden isterdi yoksa, Lotte'den on üç yaş daha büyük olduğum halde. Ama ben Rhein'ı geçmiştim, neredeyse Wupper'i bile geçmiştim, Vestfalya'da bir köyde kalıyordum, Rhein'lı olduğumuz için orada bize hiç iyi davranmıyorlardı, bizi şımarık, küstah, kışkırtıcı buluyorlardı. Amerikalılar bizim oraya ancak Nisan ortalarında gelebildiler, o zaman Rhein'ın batı tarafına geçmek ne kadar zordu bilmem biliyor musunuz? Mayıs ortalarına kadar orada kalmak zorundaydım. Hubert Mayıs başında geri dönmüş ve herhalde hemen Lotte'nin yatağına giriver-

mişti. Ben geri geldiğimde artık iş işten geçmişti. Çok geç kalmıştım."

Lotte: "Bazen 1945 Şubatı ile Martı arasındaki süreyi, sonra da 1945 Martı ile Mayıs başına kadar olanları birbirine karıştırdığımı sanıyorum. Çok şey olmuştu, seçemiyorduk neler olduğunu, o sürenin içindeyken bile. Tabii Schnürer Sokağı'ndaki eski Karmelit manastırını yağmaladım, ne buldumsa aldım, o zamanlar kayınpederim olacak adamın yardımından çok Pelzer'in yardımından faydalanmayı yeğledim. Çözülecek ne kadar çok sorun vardı. Evden de çıkmak zorundaydım, orada kalmasına izin verilen tek kişi Leni'ydi, ama o da birkaç gün içinde doğum yapacaktı, bu yüzden hep birlikte mezarlıktaki Sovyet cenneti dediği yere geldik. Çocuğun babasının bir Rus olduğu artık ortaya çıkmıştı, ama bir başkasının adını vermişti aptalca davranarak çocuğa, çünkü 1944 Eylülü ya da Ekimi'nde annelik kartını almıştı, Margret ona bu konuda yardım etmiş, askerî hastanede ölen birinin adını bulmuştu: Jendritzki. Bu ölen Jendritzki'nin evli biri olup olmadığını öğrenmeden bu işi yapmışlardı, karısı rezalet çıkarabilirdi, kötü olurdu: Ölülere böyle iftiralar atmamalı bence. Ben bu hatayı Mart ortalarından sonra askerî hükümetin ev bulma kurumunda çalışırken düzelttim. Damga ve benzeri şeyleri bulma, öteki kurumlara gidebilme sorun değildi, böylece oğlana gerçek babasının adını verebildik: Boris Lvoviç Koltovski. Bir yığın kurumun üç odada birlikte çalıştığını düşünürseniz, bu işin zor olmadığını anlarsınız, zavallı Jendritzki'yi Leni'nin çocuğunun babası olmaktan çıkartıp her şeyi düzene soktum. Bütün bunlar ikisinden sonra oldu tabii, Alman salakların tümü çekip gittiğinde, ayın

altısında bile hâlâ asker kaçaklarını kentte asıyorlardı tamamen çekilmeden ve köprüyü de havaya uçurup gitmeden önce. Sonra Amerikalılar geldi, mezarlıktaki Sovyet cennetinden çıkabildik ve eve döndük. Amerikalılar da bu karmaşadan şaşkına döndüler, kentin içine düştüğü durum onları da dehşete düşürmüştü, birkaçını ağlarken gördüm. Katedralin oradaki otelin önünde, özellikle kadınlar ağlıyordu, bu arada ne biçim insanlar çıktı ortaya: Alman asker kaçakları, saklanmış Rusla'r, Yugoslavlar, Polonyalılar, Rus kadın işçiler, kaçıp kurtulmuş toplama kampı tutsakları, birkaç saklanmış Yahudi, bunların hangisinin işbirlikçi olduğunu nasıl saptayacaklardı, onları hangi kampa yollayacaklarını nasıl belirleyeceklerdi? Nazi olanlarla olmayanları ayırt etmeyi daha kolay bir iş sanmışlardı herhalde, ama hiç de öyle olmadığı ortaya çıktı, çocuksu bu Amerikalılar. Her şey düzene sokulacak, kategorilere ayrılacaktı. Hubert geldiğinde, mayıs başında, durum aşağı yukarı bir açıklığa kavuşmuştu, birçok insanın kaderini damga ve belgelerle değiştirdiğimi saklamıyorum, oldukça iyi niyetli bir davranışla, başka ne işe yarar damga ve belgeler? Örneğin Hubert bir İtalyan üniforması içinde geldi, Berlin'de birlikte metre tünelleri kazdıkları arkadaşları vermişti ona bunu, iyice düşünmüşler ve Alman suçlu olarak Batı'ya geçişin çok tehlikeli olduğuna karar vermişler, Berlin ile Rhein arasında daha epeyce Nazi yuvası vardı, oralarda onu asarlardı, sivil olarak gelemeyecek kadar gençti, kırk beş yaşında esarete düşmüş olabilirdi, Rus, İngiliz ya da Amerikan esaretine, böylece İtalyan olarak geldi, tabii bu da tehlikesiz bir durum değildi, ama akıllıca bir davranıştı, onlar hemen asılmıyordu, zaten önemli olan da hemen asılmamayı sağlamaktı ya da kurşuna dizilmemeyi, sorun buydu, İtalyan üniforması içinde ve 'Yok anlamak Almanca,' sözleriyle şansı iyi gitti; tabii bu İtalyan üni-

forması içinde İtalya'ya gönderilmesi ve orada da Alman olduğunun ortaya çıkması çok olasıydı ki bu da asılmasına yol açardı. Neyse başardı işte ve neşeli geldi buraya, neşeli, evet, böylesine neşeli bir adam düşünemezsiniz. Bize, 'Çocuklar, yaşamımın son bölümünü hep gülerek geçirmeye kararlıyım, gülerek,' dedi. Herkese sarıldı, Leni'ye, Boris'e, torununun dünyaya gelmiş olmasına korkunç sevindi, Margret'i, beni ve çocuklarını hepimizi kucakladı ve bana, 'Lotte, seni sevdiğimi bilirsin, bazen senin de beni sevdiğin kanısına varıyorum. Neden beraber olmuyoruz?' dedi, biz böylece üç odaya yerleştik, Leni, Boris ve çocuğu da üç odaya, Margret bir odaya, mutfak ortaklaşa kullanılıyordu, bu akıllı insanlar arasında bir anlaşmazlık da çıkmadı, Schnürer Sokağı'nda zaferler kazanmış, Alman ordusunun tüm mirasına konmuştuk, Margret de askerî hastaneden bir yığın ilaç getirmişti, Hubert'in İtalyan üniforması içinde dolaşmayı sürdürmesi en iyi çare gibi göründü hepimize, ne yazık ki ona bir İtalyan kimlik belgesi bulmam olanaksızdı, sonunda Boris ona askerî hükümetten İtalyan isimli bir nüfus kâğıdı buldu: Manzoni, bildiği tek İtalyan adı buydu, herhalde bu Manzoni hakkında bir kitap okumuştu. Onu özgür bırakılmış bir Alman tutsağı olarak göstermek olanaksızdı, çünkü siyasal değil, adi suçluydu, Amerikalılar adi suçlulara daha çok kızıyorlardı. Adi suçluların çevrede dolaşmalarını istemiyorlardı, aslında siyasi suçlu olduğunu nasıl anlatabilirdik ki. İşte Luigi Manzoni oluşu bu yüzden daha iyiydi, benimle yaşayan bir İtalyan! Lanet olsun, herhangi bir kampa düşmemek için son derece dikkatli olmak gerekiyordu, bu kamp vatana dönenler için hazırlanmış bir kamp da olsa. En iyisi düşmemekti. Bu sevkıyatların sonunda nerede son bulduğu kestirilemiyordu. 1946 başına kadar sürdü bu iş, o zaman Amerikalılar artık tüm Almanları herhangi bir kam-

pa götürmekle ilgilenmemeye başladılar, kısa süre sonra da İngilizler geldi zaten, ben Amerikalı ve İngilizlerle iyi anlaşıyordum. Tabii bir yığın insan neden evlenmediğimizi sordu, ben de o da dulduk, birçoğunun ileri sürdüğü gibi dul maaşından olmamak için yapmıştım bu işi, bu doğru değildi. Evlenmek hiç de gerekli olmayan bir şeydi. Ama bugün pişmanım, çünkü çocuklarım tümden kayınpederimin etkisi altına girdiler. Leni de Boris'le evlenmek isterdi, Boris de onunla, ama olanaksızdı, çünkü Boris'in hiçbir kimlik evrakı yoktu, Rus olduğunun bilinmesini istemiyordu, ara sıra Rusça bilenlere çok iyi işler çıktığı halde, ama çoğunlukla hepsi toparlanıp Stalin babaya teslim ediliyorlardı. Margret sayesinde yirmi dört yaşında yakışıklı bir Alman olan Alfred Bullhorst adlı birinin nüfus kâğıdına sahip olmuştu, tabii bu da tam bir garanti değildi, çoğu zaman evde kalıyordu, ikisinin oğullarıyla nasıl oturduklarını bir görmeliydiniz: kutsal aile gibi. Doğum yaptıktan sonra bir kadınla üç ay yatılmadığı düşüncesinden onu caydırmak olanaksızdı, hatta altı aya kadar da, böylece (Meryem ve Yusuf) gibi yaşadılar, tabii arada öpüşüyorlardı, ama başka şey olmuyordu. Oğlanı aşırı derecede seviyor ve şımartıyorlardı, ikisi de ona şarkılar söylüyorlardı, sonraları 1945 Haziranı'nda Rhein kıyısında yürüyüşler yapmaya başladılar akşamları, gece sokağa çıkma yasağına kadar tabii. Hepimiz onlara bunu yapmamalarını söyledik, Hubert ve ben, Margret, ama caydıramadık, her gece Rhein kıyısında geziyorlardı. Çok güzeldi bu gezintiler tabii, bazen Hubert'le ben de katılırdık, orada oturup on iki yıldan bu yana unuttuğumuz bir şeyi hissediyorduk: barışı. Rhein üzerinde hiçbir gemi yoktu, yalnız gemi kalıntıları vardı, köprüler yıkılmıştı, birkaç arabalı vapur gidip geliyordu, bir Amerikan askerî köprüsü vardı, bazen, keşke hiç köprü yapmasalardı da Alman batısı Alman

batısı olarak kalsaydı diyorum. Ama her şey başka türlü gelişti, Boris'in işleri de; haziran ayında bir akşam Amerikan askerî devriyesi tarafından yakalandı, cebinde Alman nüfus cüzdanı vardı, ne tanıdığım Amerikalı subaylar, ne Margret'in Amerikalı dostları bir şey yapamadılar, kent komutanına gidip Boris'in karmaşık durumunu anlatmam bile bir işe yaramadı. Boris'i götürmüşlerdi, önceleri durum çok kötü gözükmüyordu, Amerikan esaretine düşmüştü, Sovyetler Birliği'ne geri gitmek istemediğini anlatırsa Alfred Bullhorst olarak geri dönebilirdi. Tabii bu Amerikan kampları da cennet değildi, Amerikalıların yazın Alman tutsaklarını Fransızlara teslim ettiklerini ya da sattıklarını, bakım masraflarını dolar olarak istediklerini bilmiyorduk, böylece Boris'in Loren'de bir maden ocağına düştüğünü gerçekten bilmiyorduk. Leni'yi görmeliydiniz, hemen eski bir bisikletle yola koyuldu. Bütün sınırları, bütün bölgeleri geçti, Saar'a, Fransız bölgesine, Belçika'ya, sonra gene gerisingeri Saar'a, sonra Lorrain'e gitti, kamp kamp dolaşıp komutanlara Alfred Bullhorst'unu sordu, yalvardı, dilendi, cesurca, Avrupa'da aşağı yukarı on beş ya da yirmi milyon savaş tutsağı olduğunu bilmiyordu. Kasım'a kadar bisikletiyle dolaştı, ara sıra eve uğruyordu, yiyecek alıyor ve gene yola koyuluyordu. Sınırları aşıp sonra gene geri gelişine bugüne kadar akıl erdirmiş değilim, hele Alman kimliğiyle, bize nasıl olduğunu da hiç anlatmadı. Yalnız bize ara sıra şarkı söylerdi: 'Kutsal gecede biz yoksul insanlar soğuk bir odada oturuyoruz, rüzgâr her yerden giriyor içeriye, gel sevgili İsa, bize bak: Sana gerçekten ihtiyacımız var.' Söylediği şarkılar hepimizi ağlatırdı. Birkaç kez Eifel'i dolaştı, Ardennes'e geçti, sonra geri geldi, Sinzig'e, Namur'a, Namur'dan Reims'e, sonra gene Metz'e, gene Saarbrücken'e ve gene Saarbrücken'e gitti. Avrupa'nın bu köşesinde Alman kimliği ile dolaşmak hiç de tehlikesiz bir iş

değildi. Ama düşünün bir kere, Boris'ini buldu, Jendritzki'sini, Koltovski'sini, Bullhorst'unu, hangi adı isterseniz verin. Buldu onu, ama mezarlıkta buldu onu, mezarlıklar arasındaki bir Sovyet cennetinde değil, bir mezarda, ölü olarak, kazaya uğramış, bir kazaya kurban gitmiş, Minette Ocağı'nda, Metz'le Saarbrücken arasında bir yerde, henüz yirmi üç yaşına basmıştı Leni, doğruyu söyleyecek olursak üçüncü kez dul kalıyordu. O günden sonra gerçekten de bir heykel oldu, geceleri çocuğa şarkı söylediği zaman bir terler, bir ürperirdik, babasının en sevdiği şarkıyı söylerdi:

Ataların mermeri grileşti
Biz bugün de kapkara inançsızlık
gibi oturuyoruz
Bacaklarımıza soğuk kar düşüyor
Kar mutlaka içeri girmek istiyor
Gel kar, yağ bize, ses yok:
Senin de yerin gökte yok...

Sonra birdenbire yırtık bir sesle, 'Haydi kalkın Mahagonny'ye gidelim, orada hava serin ve hoş. Orada at ve kadın eti var, viski ve poker masası var, Mahagonny'ye gidelim, orada hava serin ve hoş. Orada at ve kadın eti var, viski ve poker masası var, Mahagonny'nin güzel yeşil ayı, aydınlat bizi, çünkü bugün cebimizde kâğıt paramız var, aptal ağzının bir gülüşüne vereceğiz.' Sonra birden şenlik havası içinde, oldukça yüksek sesle, 'Oğlan olduğum için bir tanrı beni insanların çağrışlarından ve işkencesinden kurtardı, orada çiçeklerle iyi oynardım, gökyüzünün rüzgârları da benimle oynardı, sana kollarını açan çiçeklerin kalbini nasıl sevindirirsen, benim de kalbimi öyle sevindir'i söylerdi. Bu şarkıları elli yıl geçse de gene ezbere bileceğim, öyle sık duyuyorduk ki, her gece, gün-

düzleri birkaç kez, aslında hep Rhein şivesiyle konuştuğu halde, şarkıları yüksek Almancayla söylerdi. İnsanın içine işlerdi, içine, Margret'in de, onun bazı Amerikalı dostları Leni şarkıya başladığında ona bakmaktan ve onu dinlemekten kendilerini alamazlardı, hele Rhein şiirini oğluna söylediğinde... büyük kızdı, büyük bir kadındı, büyük bir anaydı da bence, sonunda oğlanın böyle olması onun suçu değil, kötü olan oğullarımı da aralarına kattığım sersemlerin suçu, 'birleşmiş Hoyser'lerin', bu kadar kötü olmaları, hele o ihtiyarın, kayınpederimin, şaşılacak şey doğrusu, ay başlarında gelip bizim üç oda için kırk altı mark on beş fenik kirayı almaya kalktığında Hubert kahkahayla gülerdi, şeytanımsı gülerdi, sonunda yazışmayla oldu her iş, sonradan Hoyser'in kiranın getirilmesi, ev sahibinin gelip almaması gerektiğini belirten bir küçük burjuva düşüncesi çıktı ortaya, o zaman Hubert kirayı her ay başında onun kent dışındaki villasına götürdü, orada da şeytanca gülebiliyordu. Hoyser sonunda dayanamadı ve kiranın postayla gönderilmesini istedi. O zaman Hubert dava açtı, kiranın götürülmesi mi, alınması mı, yoksa postayla yollanması mı doğru olur, ortaya çıksın istedi, işçi yardımcısı olduğundan her keresinde en ya da yirmi fenik posta ücreti vermesinin beklenemeyeceğini söyledi. Gerçekten de birlikte mahkemeye çıktılar ve Hubert davayı kazandı, Hoyser şimdi bu şeytani gülüşü kendi evinde mi, yoksa bizim evde mi duyacağına karar vermek zorundaydı, tam kırk ay dinledi bunu, sonra bir temsilci tutmayı akıl etti, bugün bile ciğerinin içinde hissediyor olmalıdır o gülüşü. Şimdi Leni'den çıkartıyor acısını, kanını emmeye kalkıyor, biz bir şey yapmasak atacak evden onu (iç çekme, kahve, sigara, kısa kesilmiş kır saçlarında –başdaki bölüme bak– elini gezdirdi). Hubert Gruyten 1948'de korkunç bir kazada ölünceye kadar iyiydik, mutlu bir zamandı bu,

korkunçtu, işte o günden beri Pelzer'i göremiyorum, adını bile duymak istemiyorum, çok feciydi, kısa süre sonra da çocuklar alındı elimden, ihtiyar bırakmadı bu işin ucunu, hiçbir şeyden çekinmedi, o zaman bizlerle oturan ya da ziyarete gelen herkesi bana yolladı çocukları almak için kandırmak niyetiyle, önce onlara bakmayı teklif etti, ama sonra aldı; zavallı Heinrich Pfeiffer'le birlikte beni suçlamaya kalkıştı, bu zavallı, daha protezi yapılmadığı için, hastaneye ya da bakımevine gittiği zamanlar bizde kalırdı. Odaları kiraya vermek zorunda kalmıştık, çünkü kirayı arttırmıştı, işin peşini bırakmıyordu, sosyal görevli kadın birkaç kez, ne birkaç kez, sık sık gelip beni tongaya düşürüyordu, lanet olsun, üç kez beni bir adamla yakalamıştı, kendisi iki kez diyordu, Boris'in arkadaşı Bogakov'la yatıyordum, ara sıra bize ziyarete gelirdi. Üçüncü yakalanışta Bogakov iç çamaşırıyla pencerenin kenarında duruyor, benim cep aynama bakarak tıraş oluyordu. 'Bu gibi durumlar yetişmekte olan çocukların eğitiminde son derece zararlıdır,' diye yazdı raporunda. Kurt dokuz, Werner on dört yaşındaydı, belki gerçekten de zararlıydı, Bogakov'u sevmiyordum, beğenmiyordum bile, yalnız yatıyorduk işte, sonunda çocukları aldılar, onlardan tamamen ayrılmıştım, giderken önce ağladılar, ama sonra rahibelerin yanından büyükbabalarının yanına gittiklerinde benim hakkımda hiçbir şey duymak istemiyorlardı, o zaman adım yalnız orospuya değil, komüniste de çıkmıştı, ihtiyarın yaptığı bir şeyi inkâr etmemek gerekir, oğlanları okuttu, yüksekokula da yolladı, doğduğunda Frau Gruyten'in Kurt'a hediye ettiği arsa ile öyle bir spekülasyon yaptı ki, bugün üzerindeki dört aparman bloku ve dükkânlarla üç milyon ediyor, kira geliriyle hepimiz yaşayabiliriz, Leni de, oysa Kurt'a armağan edildiği zaman altın kaplamalı bir tas değerindeydi, tabii her sabah brüt bin yüz on iki

mark için büroya çalışmaya giden yaşlı, lanetlenmiş anayı kim düşünür? Ben doğal olarak ihtiyar gibi kurnazca davranamazdım hiçbir zaman. Bu Bogakov'la olan ilişki aptalca bir şeydi, Hubert feci bir biçimde ölünce öylesine yorgun ve üzüntülü idim ki, zavallı Bogakov da ağlayıp duruyordu, anavatanı Rusya'ya mı dönsün, burada mı kalsın bilemiyordu. Boris gibi acıklı şarkılar söyleyip duruyordu, işte bu yüzden birkaç kez yattık, o kadar. Sonunda bizde karaborsa mal deposu olduğunu polise ihbar edenin de Hoyser olduğunu anladık. Kendisinin Schnürer Sokağı'nda hiçbir şey alamamasını bir türlü hazmedememişti, günün birinde, 1946 başındaydı, polisler eve gelip bodrumdaki depomuzu buldular, tuzlanmış tereyağı, domuz yağı, sigara, kahve, bir yığın çorap ve iç çamaşırına el kondu, oysa daha iki-üç yıl yeterdi bize bunlar. Karaborsada bir tek şey bile satmamıştık, durumun böyle olduğunu tabii kimse ispat edemedi, olsa olsa bazı şeyleri değiştokuş etmiştik, çok da armağan vermiştik, Leni yapıyordu bu işi. İngiliz ve Amerikalılarla olan ilişkimiz bu konuda hiç işe yaramadı. Alman polisinin işiydi bu, evleri arıyorlardı, Leni'de gülünç diplomalar bulmuşlardı, okulda Alman Kızı seçildiğinde aldığı diplomayı falan. Bu boktan diploma yüzünden eşeğin biri onu eski Nazi olarak ihbar etmeye bile kalktı, oysa diploma ona on-on iki yaşındayken verilmişti, o pis herifi neyse ki ben daha önceleri SA üniforması içinde görmüştüm, bunu söyleyince sustu, siz gelin, bir İngiliz'e ya da bir Amerikalı'ya 'Alman Kızı' olarak diploma aldığınız halde onlarla bir ilişkiniz olmadığını anlatın. Pelzer o zaman dürüst davrandı, Schnürer Sokağı'ndan payını o da almıştı ve ele verilmemişti, bizim elimizdeki her şeye el konulduğunu duyunca kendiliğinden, para istemeden, karşılığında bir şey istemeden, herhalde Leni'ye yaranmak için bize bir yığın şey yolladı. Gene bu gangster,

yaşlı Hoyser'den çok daha iyi idi. Sonradan, çok sonradan, 1954'te sanıyorum, bu polislerin birinden bizi ihbar edenin kendi kayınpederim olduğunu duydum."

Bu kez yazar, hem kibar biri olduğunu göstermek, hem de sigara içerken ne içsel ne dışsal hiçbir kısıtlamayla karşılaşmamak için pahalı, ufak bir kahvede buluştuğu Hölthohne'den onun savaş sonunu eski Karmelit manastırında, eski manastırın kilisesinin mahzeninde geçirdiğini öğrendi. "Herhalde rahibeler eskiden burada cezalarını çekmek için oturuyorlardı. Önce yağma olduğunu hiç fark etmedim, ikisini de, çok uzaktan gelen, korkunç, uzun süren bir uğultu halinde duydum, yeterince kötüydü, ama çok uzaktaydı, bu bölmeden çıkmayı asla istemiyordum, ta Amerikalıların geldiğini öğreninceye kadar. O kadar çok insan asılıyor ve kurşuna diziliyordu ki, kimliğim sağlam ve düzenli olduğu halde korkuyordum, herhangi biri kuşkulanıp kurşun sıkabilirdi. Orada öylece kaldım, sonradan yapayalnız, yukarıda milletin yağmalarına, kutlamalarına karışmadım. Amerikalıların gerçekten geldiklerini duyunca çıktım, soluk alıp ağladım, sevinçten ve acıdan ağladım, kurtuluş sevinci, tamamen ve anlamsızca yok olan bu kentin durumunun bana verdiği acı yüzünden, sonra bütün köprülerin yıkıldığını görünce sevinçten ağladım, sonunda Rhein Alman sınırı olmuştu, bir olanaktı bu, faydalanmak gerekirdi. Bir daha köprü yapmamak ve iyice denetimden geçen arabalı vapurlar işletmek doğru olurdu. Amerikan kurumları ile hemen bağ kurdum, birkaç yere telefon ettikten sonra dostum, Fransız bölgesi arasında gidip gelme izni aldım, ufak Gruyten'i, Leni'yi birkaç zor durumdan kurtarma olanağı buldum, Boris'ini ararken saf saf oradan oraya

gittiği dönemdi. Daha Kasım ayında çalışma iznimi aldım, bir arsa kiraladım, bir dükkân açtım ve Leni'yi hemen yanıma aldım. Lisansımı almam önemli bir dönüm noktasıydı benim için, gene Saarlouis'li Elli Marx mı olmalıydım, yoksa Liane Hölthohne olarak mı kalmalıydım? Liane Hölthohne olarak kalmaya karar verdim. Pasaportum Hölthohne diye anılan Marx adına çıktı. Bakın benim evimde bu kandırmaca yerdekinden daha iyi çay içersiniz (yazar bunu onayladı). Burada iyi olan şey küçük pastalar, bunu unutmayacağım. Birçok insanın size mezarlıktaki Sovyet cenneti dedikleri yere gelince: Biz de, Grundtsch ve ben bu cennete davet edilmiştik, ama korktuk, ölülerden değil, canlılardan, çünkü mezarlık uçakların bombaladıkları bölgenin içine düşüyordu, eski kentle banliyölerin arasına, ölülere gelince, cennette ölülerin yanında olmak beni tedirgin etmezdi, yüzyıllarca insanlar yer altı mezarlıklarında buluşup şenlikler yapmışlardır. Karmelit manastırındaki bodrumda kilise oyuğu bana daha emin bir yer gibi geldi, inzibatlar buraya gelip bana evraklarımı sorabilirdi, ama mezarlarda kim ne soracaktı, orada olmak bile kuşku çekerdi, insan ne olarak saklanırsa saklansın en emin durumun hangisi olduğunu kestiremiyordu, saklanan bir Yahudi mi, saklanan bir bölücü mü, asker kaçağı olmayan bir Alman askeri mi, kaçmış ya da kaçmamış bir tutuklu mu, kent zaten asker kaçağı ile doluydu, onların yakınında olmak hiç de tehlikesiz değildi, hemen vuruyorlardı, her iki taraf da. Mezarlıktan kırk ya da elli yıldır çıkmamış olan Grundtsch bile aynı korkuya kapıldı, işte şimdi 1945 Şubatı ortalarında orayı terk ediyordu, bir süre için köye gitti, hatta sonunda bir yerde Volkssturm'a bile girmiş, haklıydı da, bu gibi durumlarda meşruluğun herhangi bir biçimine girmek en iyi korunma çaresiydi, benim hep söylediğim şey ise şimdi abartmamaktı. Olduk-

ça iyi olan kâğıtlarla bir deliğe girmek, kafayı sokmak ve beklemek. Ne kadar zor geldiyse de tamamen bilinçli olarak yağmaya katılmadım, tabii bu yağma yasal değildi, insan ölüm cezasına çarptırılabilirdi, yağma yapıldığında kent daha resmen Almanların elindeydi, omuzlarımda böyle bir suçla iki, üç ya da dört gün bile kentte dolaşmak istemezdim. Ben yaşamak istiyordum, yaşamak, kırk bir yaşındaydım ve yaşamak istiyordum ve yaşamımı bu son günlerde tehlikeye atmak istemezdim. Sustum, Amerikalıların kente girmesinden üç gün önce dahi savaşın bittiğini ya da kaybedildiğini söylemeye cesaret edemedim. Oysa ekimden bu yana dağıtılan el ilanları ve bildirilerde tüm Alman halkına, panik yaratanlara, kaçaklara, kötülük edenlere, düşmanla işbirliği yapanlara gereken cezanın verileceği açıkça yazılıyordu. Bu cezanın bir adı vardı: Ölüm. Gittikçe deliriyorlardı, yatak çarşaflarını bir kez daha yıkayıp kurutmak için asan bir kadını beyaz barış bayrağı astığı savıyla kurşuna dizmişlerdi, hemen oracıkta, makineli tüfekle, pencereden içeriye ateş ederek. Parolam biraz daha açlık çekip beklemekti. İkisinde, saldırıdan sonraki bu yağma bana çok tehlikeli görünmüştü, hele aldıkları malları mezarlığa götürmeleri büsbütün tehlikeliydi, çünkü kent hâlâ Almanların elindeydi ve savunulacaktı. Almanlar nihayet çekip gittiklerinde artık kuşkum son buldu. Hemen Amerikalılara koştum, Fransız dostlarımla da hemen ilişki kurdum, kendime ufak şirin bir ev buldum, sonra da ilk bahçecilik iznini aldım. Grundtsch dönmeden onun tesislerini kullandım, payına düşen ücreti de onun adına hesap açarak bankaya yatırdım, o 1946'da dönünce ona her şeyini en iyi durumda, bakımlı olarak geri verdim ve kendi dükkânımı açtım. Pelzer daha 1945 Ağustosu'nda geri geldi, temiz olduğuna dair evraka gereksinimi vardı. Kim sağladı ona bunları? Mahkemede kim onun lehine

konuştu? Leni ve ben. Evet, biz onu temize çıkardık, iki şeye karşı gelerek yaptım bunu: Birincisi vicdanıma karşı gelerek, çünkü onu her şeye karşın namussuz sayıyordum, ikincisi de iş çıkarlarımı düşünmeyerek, buna karşı gelerek, çünkü işimde rakibim olacağı doğaldı, gerçekten de 1950'lerin ortalarına kadar rakibim oldu (Bilgisine başvurduğumuz Hölthohne birden çok yaşlı göründü, yıkılmıştı sanki, o âna kadar gergin duran yüzünün cildi birden sarkmıştı, çay kaşığıyla oynayan eli titriyordu, sesi de titriyordu, neredeyse sarsılıyordu). Bugüne kadar onu temize çıkarmamın doğru olup olmadığına karar veremedim, mahkemede doğru yapıp yapmadığıma, ama biliyor musunuz, ben otuz dokuz yaşından, Aegidionberg'deki o savaştan Amerikalıların gelişine kadar yirmi iki yıl izlenen bir insandım, politik açıdan, ırkçılık açısından, ne derseniz deyin, Pelzer'i bilinçli olarak kendim seçmiştim, çünkü bir Nazi'nin yanında son derece emniyette olacağımdan emindim, hele bu Nazi rüşvet alan ve suçlu biriyse. Onun hakkında neler söylendiğini biliyordum. Grundtsch da bana ara sıra anlatırdı. İşte birden önümde duruyordu, yüzü tebeşir gibi beyazdı, karısıyla birlikte gelmişti, karısı gerçekten suçsuzdu, bir şeyden haberi yoktu, 1933'ten önce neler yaptığını bilmiyordu, gerçekten şirin iki çocuğu vardı, bir oğlan bir kız, onla on iki yaş arasında, harika çocuklardı. Beyaz yüzlü, biraz isterik olan karısı, hiçbir şeyden habersiz olan bu kadın bende acıma duygusu uyandırdı. Kendisi de bana yanında çalıştığım on yıl içinde, bir, yalnız bir tek kötülük yaptığını görüp görmediğimi, bana ve başkalarına işte ve iş dışında kötülük edip etmediğini kimin ispatlayabileceğini sordu, bir insanın işlediği gençlik günahlarının –öyle diyordu kendisi– bağışlanacağı zamanların olması gerekmez mi, dedi. Bana rüşvet teklif etmeyecek kadar akıllıydı, yalnız ince bir baskı yapıyordu,

beni çelenklerin denetleme bölümüne aldığını, böylece bana nasıl güvendiğini hatırlatıyordu, bununla benim de çirkin işlere katıldığımı anımsatmak istiyordu, tabii çalınmış çelenkleri yeniden boyamamız, hatta kullanılmış kurdeleleri bile yeniden kullanmamız hiç hoş şeyler değildi; eh işte, sonunda boş verdim ve onun temiz kâğıdına kavuşmasına yardım ettim, Fransız dostlarımı kendim için kefil gösterdim vs. Aynı şeyi Leni'yle de yaptı, Leni o zamanlar politikanın içindeydi, tıpkı arkadaşı Lotte gibi; ikisi de çok yükselebilirdi, ama Leni öyleydi işte, hiçbir şeyden yararlanmıyordu; Pelzer ona ortaklık bile teklif etmişti, sonradan benim ettiğim gibi, babasına da ortaklık teklif etti, ama babası da Leni gibi bir şey sahibi olmak istemiyordu, tamamen proleter olmuştu, iş konusunda hiçbir şey duymak istemiyordu, ortaklık teklif edildiğinde güldü yalnızca, Leni'ye Pelzer'e temiz kâğıdını vermesini söyledi, o da yaptı bunu, tabii karşılığında bir şey almadan. Boris'in ölümünden sonraydı bu, heykel gibi olduğu zamanlardı. O da tıpkı benim gibi Pelzer'e temiz kâğıdını verdi. Bunlarla kurtulmuş oldu, çünkü ikimizin tanıklığı çok önemliydi. Bu işi yaptığıma pişman olup olmadığımı soracak olursanız, size ne evet, ne hayır, ne de belki diyebilirim, yalnız düşündükçe midem bulanıyor diyebilirim, elimize düştüğünü düşündükçe, anlıyor musunuz: Elimize, bir parça kâğıtla, bir dolmakalemle, Baden-Baden'e ve Mainz'a yapılan birkaç telefon konuşmasıyla, Leni'nin biraz KPD[1] ile uğraşması delice zamanlara rastlıyordu, mahkeme heyetinde bir de KP'li vardı tabii, vesaire. İşte böylece onu temize çıkardık ve kurtardık – iş konusunda her ne kadar spekülatör olarak vahşi hayvan duygularıyla ufak oynatmalar yaptı-

1. Kommunistische Partei Deutschlands, Almanya Komünist Partisi.

ğı açıksa da hiçbir zaman faşist olmamıştı ve olmadı, sonraları, böyle olmanın faydalı olduğu, yeniden işe yaradığı, öyle olunduğunu göstermenin bile işe yaradığı zamanlarda bile olmadı. Hayır, olmadı. Bunu söylemek gerekiyor tabii, bana karşı hiçbir zaman haksız davranmadı, Grundtsch'a karşı da, bunu belirtmek gerekir. Gene de elimize düştüğünü düşündükçe midem bulanıyor. Sonunda Ilse Kremer bile bu işe karıştı, onu da ele geçirmişti, o da politik olarak izleniyordu, onun ifadesi de benimki ve Leni'ninki kadar önemliydi, ikimizin ifadesi yeterli olduğu halde, ondan da temiz kâğıdı almak istemişti, aldı da; o da, Kremer de yani, Pelzer'in iş teklifini reddetti, benimkini de reddetti, eski yoldaşları yeniden ortaya çıktığı için değil. Kafasında bir tek cümle vardı o zamanlar, 'Artık istemiyorum, artık istemiyorum,' diyordu, eski yoldaşlarıyla ilişki kurmak istemiyordu, onlara Stalin ile Hitler'in anlaştıkları o bir buçuk yıl içinde, bu anlaşmaya karşı olan kocasını ya da dostunu Fransa'da bıçak altına yollayan hainler gözüyle bakıyordu. Eh, ne oldu Ilse Kremer, gene yardımcı işçi olarak kaldı, önce Grundtsch'un yanında, sonunda gene Pelzer'in yanında, ben onu yanıma alıncaya kadar, sonra benim yanımda Leni'yle birlikte savaşta hepimizin yaptığını yaptı: Çelenk bağladı, çelenk süsledi, kurdele taktı, çiçek bağladı sakatlanıncaya kadar. Onlar düşünmedikleri, anlatmadıkları, belli bile etmedikleri halde hepsine canlı sitemler gözüyle baktım: Ne kazançları, ne çıkarları vardı, her şey savaş sırasında olduğu gibiydi: Kremer gene sabah kahvesini içiyordu, bu kahve savaştakinden daha da beterdi uzun süre. Kafalarında başörtüleri, ellerinde tereyağlı ekmekleri ve bir kâğıdın içinde kahve tozları, her zamanki gibi geliyorlardı. Kremer 1966'ya, Leni 1969'a kadar çalıştı, neyse ki otuz yılı aşmıştı, onun emeklilik işini ele aldım ve özel olarak eksik paraları ödedim, kendisi bunu

bilmiyor, öğrenmemesi de gerek, hiç olmazsa eline şimdi bir şeyler geçsin istedim. Son derece sağlıklı, ama emeklilik işlemi bitince ne olacak sanki? Dört yüz civarında, belki biraz daha az, biraz daha fazladır. Ona canlı sitem gözüyle bakışımı anlıyor musunuz? Oysa o bana hiç sitem etmiyor, yalnız ara sıra sevdiği, ama elinden almak istedikleri bir şeyi kurtarmak istediğini anlatabilmek için geliyor. Ben çalışkan bir insanım, örgütleme yeteneğim de var, her şeyi akıl yoluyla çözerim, yeni dükkânlar açmak hoşuma gidiyor, işimi geliştirmek de, ama beni çok üzen bir şey hep içimde yaşayacak. Evet, ayrıca Boris'e de yardım edemeyişim, onu bu saçma kaderden kurtaramayışım, Alman askeri diye öylece sokakta yakalanıp götürülmesi ve maden ocağındaki kazada başkasının değil de onun ölmesi? Neden? Neden bir şey yapamadım? Fransızlardan iyi dostlarım vardı, yalnız Boris'i değil, aksi bir Alman'ı bile oradan kurtarabilirdim, onlara rica etseydim, ama Amerikalıların yanında değil de Fransızların yanında olduğunu kesinlikle öğrendiğim zaman çok geç olmuştu, ölmüştü çoktan, bunlar uydurulmuş bir Alman adını bile doğru dürüst bilmiyorlardı – Bellhorst ya da Böllhorst ya da Boll ya da Ballhorst, ne Leni ne de Margret bu adı doğru dürüst biliyordu, ne de Lotte. Ne diye bilmelilerdi zaten. Onlar için o Boris'ti, o Alman kimlik cüzdanına hiç bakmamışlardı, adı da bir kenara not etmemişlerdi."

Mezarlıktaki Sovyet Cenneti hakkında kesin bilgi alabilmek için bazı konuşmaların ve araştırmaların yapılması gerekti. Ne kadar devam ettiği doğru olarak öğrenildi: 2 Şubat ile 7 Mart 1945 arası Leni, Boris, Lotte, Margret, Pelzer ve Lotte'nin o zaman beş ve on yaşında

olan oğulları Kurt ve Werner'le katakomp koşulları altında, Pelzer'in deyimiyle "mezarlık sistemi" içinde Merkez Mezarlığı'nda yaşadılar. Leni ve Boris "birleşme günlerini" nasıl toprağın üzerinde Beauchamps'ların şapelinde geçirdilerse, şimdi de "altına inmek" (Lotte) zorunda kaldılar. Bu düşünce Pelzer'den çıkmıştı. Değişmeyen bir konukseverlikle bir kez daha yazarı kabul etti (son görüşmede olmadı bu), bu kez hobi odasında, gömme barın yanında oturdular, viski ikram etti, ayrıca defne yapraklarından yapılma bir çelenk büyüklüğünde kül tablası koydu. Bir zarara uğramadan, son derece çelişkili tarihî dönemleri atlatmış bir kimsenin hüzünlü oluşu yazarı şaşırttı. Kalp kriz tehlikesi geçirmeden her hafta iki kez tenis oynayan yetmiş yaşında biri, üstelik her sabah ormanda koşusunu yapıyor, "ellisindeyken" (P.P. hakkında) ata binmeyi öğrenmiş, "Aramızda kalsın (P. yazara) erkeklerdeki iktidarsızlık sorununu henüz tanımıyorum, ama duyuyorum," diyor, gene de taşıdığı hüzün her ziyarette artıyor, yazara öyle geliyor –yazarın psikolojik bir saptama yapmasına izin verilirse– bu hüznün şaşırtıcı bir nedeni var, aşk üzüntüsü. O hâlâ Leni'yi arzuluyor. "Ona gökten mavi çiçekleri indirmeye hazırım, ama o bana hoş bir saat yaşatacağına, o yıkanmayan Türklerle düşüp kalkmayı yeğliyor, bana bu saatleri yaşatmaması suçsuz olduğum bir konu yüzünden. Ne yaptım ki ben? Kesinlikle bilmek isterseniz Boris'in yaşamını kurtardım. Saklanmasaydı Alman üniforması ve Alman kimlik cüzdanı ne işe yarardı, Amerikalıların ölülerden ve mezarlıktan, ölümle ilişkili her şeyden ne kadar çok korktuklarını kim biliyordu? Ben. Birinci Dünya Savaşı ve enflasyon döneminde edindiğim deneylerdi bunlar, onlar her yeri ararlar, ama mezarlara girmeye cesaret edemezlerdi. Tabii Leni yalnız kalamazdı, çünkü kısa süre sonra çocuğunu doğuracaktı, Margret ve Lotte

de saklanmak zorundaydılar, bu yüzden evde de yalnız kalamazdı. Ben ne yaptım? Bu grupta iş yapabilecek tek adam bendim, ailem Bavyera'daydı, ben de ne Volkssturm'a ne de Amerikan esaretine düşmek istiyordum. Ne yaptım öyleyse ben? Herriger Mezarlığı ile Beauchamps Mezarlığı'nı birbirine bağladım, gerçek bir yeraltı işçiliği yaptım, duvar yıkıp destek yaptım. Dört rutubetsiz, temiz duvarlı oda çıktı ortaya, ikiye iki buçuk boyutunda, dört odalı bir ev oldu. Sonra elektrik tesisatı yaptım benim bürodan kablo uzatarak, elli-altmış metre uzaktaydı bürom. Soba temin ettim, çocuklar küçük, Leni de gebeydi, neden saklayayım ki, orada duvarları yapılmış, ama boş olan mezarları da vardı Beauchamps'ların ve Herriger'lerin, Zecke'nin. Bunlar da ideal depolar olarak kullanılabilirdi. İçlerine saman ve hasır koydum, ufacık bir soba da oraya kurdum. Margret gündüzleri de bu sobayı yakmaya kalkıştı, delilikti tabii, oysa yalnız geceleri yakılacaktı, onun kamuflaj denen şeyden haberi yoktu tabii. Ben bu köstebek işlerini yaparken Grundtsch bana yardım etti –bu aile mezarlarının sahiplerinin hepsi bizim abone müşterilerimizdi– ama orada kalmak istemedi, Birinci Savaş'tan kalma klostrofobisi vardı, bodruma ya da kapalı bir yere onu götürmek olanaksızdı, toprak dolu küfeleri ona yukarıya uzatıyordum, mezarın içine dünyada girmezdi. Toprağın üzerinde ölüler onu korkutmuyordu, ama toprağın altında kendi ölümünden korkuyordu. Memleketine doğru gitti, Batı'ya, Monschau ile Kronenburg arasındaki köye, 1945 Ocak ayı sonunda, yanık kokusu alınca! Kapana kısılıp Volkssturm[1] olup o yaşta bir tutsak kampına düşmesine şaşmamalı. İşte ben bu dört odalı mezarlık evini Şubat ortalarında

1. Savaşın son aylarında Hitler'in emriyle sivillerden oluşturulan halk kurtuluş ordusu.

bitirdim, Şubat sakin bir ay oldu, bir tek saldırı yapıldı, yarım saat sürdü, birkaç bomba düştü, onları da duymadık bile. Önce Lotte ve iki çocuğuyla oraya taşındım, sonra Margret de geldi, onunla iş tuttuğumu biri size anlatacak olursa ne evet, ne de hayır derim. İkimiz Zecke'lerin iki odasında, Lotte de çocuklarıyla yanda Herriger'lerin odasında oturuyordu. Leni ve Boris içinse asıl aşk yuvaları olan Beauchamps'ların mezarını ayırmıştık, döşekler, saman, elektrikli soba, gevrek, su, süt tozu, biraz tütün, ispirto, bira koymuştuk. Bazen Erft Cephesi'ndeki topçuları duyabiliyorduk, oraya istihkâm için Rusları yığmışlardı, Boris bagajında Alman üniforması ve bir yığın şeref nişanıyla, o lanet olası kimliği yüzünden bunları taşımak zorundaydı – Ruslar oralarda çukurlar kazıyorlardı, eskiden olduğu gibi yoğun izlenmiyorlardı, Leni günün birinde çalınmış bisikleti üzerinde Boris'i getirdi, Alman üniforması Boris'e yakışmıyor değildi doğrusu, imzalı ve damgalı yaralı kâğıdı da vardı, bir yığın köpeğin arasından bunlar sayesinde kurtulup gelmişlerdi, sonra Şubat'ın 20'sine doğru mezarlıktaki kendi evlerine taşındılar, ben haklı çıktım, ne bir inzibat, ne Alman ne Amerikalı mezarlığa girmeye cesaret edebildi, zaman zaman kesin bir sessizlik içinde yaşadık orada, hiçbir şey duyulmuyor, hiçbir şey görülmüyordu, görünüşü kurtarmak için ben gündüzleri gene dükkânımda çalışıyordum, çünkü ölenler hâlâ oluyordu ve gömülmeleri gerekiyordu, artık tören mören olmuyordu, saygı birlikleri de yok olmuştu, çelenk de yapılmıyordu, ama bir-iki çam dalı, bazen bir-iki çiçek konuluyordu, çılgınlıktı her şey. Akşamları önce evimin yolunu tutuyordum, sonra Leni'nin çalınmış bisikletiyle geri dönüp mezarlığa geliyordum. Tabii şu Hoyser'lerle başımız belaya girdi, nankördü oğlanlar, kurnaz ve saygısızdılar, öğrenmek istedikleri tek şey para kazanmaktı. Muhasebe-

ye gelip beni sıkıştırıyorlardı. Daha o zamandan analarının tepesinde her an tepiniyorlardı, Monopoly denilen oyun o zaman keşfedilseydi onları birkaç hafta susturabilirdik. Tabii sonradan sessiz durmaları gerektiğini ve dışarıya çıkmalarının yasak olduğunu anladılar, o kadar akılları vardı, ama içeride neler neler yaptılar! Ölülere karşı biraz saygılı olmak gerekir tabii, herkes duyar bu saygıyı, ben bile duyuyorum, ama bu yezitler hep mezarlıkta hazine bulacaklarını sanıyorlardı, oyuklardaki kapakları bile kazımaya başladılar. Benim için ölülerin altın dişleri sayesinde zengin oldu diyecek olurlarsa ben onlara bu veletler canlıların bile dişlerini söküp çıkartacaklardı derim. Lotte bugün çocuklarının elinden alındığını söylüyorsa, ben de, onları hiç elinde tutmadı ki derim. Onlara ölen büyükanneleri, hayattaki büyükbabaları tarafından bir tek şey öğretilmişti: Çıkarlarını düşünmek ve değerli şeyleri toplamak. Margret'in, Leni'nin, Lotte'nin, hatta Boris'in yaptığını ben hiç yapmadım, yani izmaritlerimi hiç toplamadım, hele başkalarının izmaritini asla, iğrenç geliyordu bu bana. Düzen ve temizliği her zaman sevdim, hepsi size anlatabilir, geceleri nasıl dışarıya çıkıp buz kırdığımı örneğin, buzları büyük çanaklara koyuyordum mezarları sulamak için, çiçekleri demek istiyorum, kendimi de baştan aşağı yıkıyordum, mümkün olduğunca sabah koşularımı da yaptım, ama sonraları gece koşuları oldu bu, o lanet olası izmarit toplama işinden nefret ettim. Şubat sonuna doğru, ikisinde, Schnürer Sokağı'ndaki yağmamızı gerçekleştirmeden kısa süre önce, erzağımız epey azalmıştı – mezarlıktaki Sovyet cennetinde– Amerikalıları bir hafta önce beklemekle yanlış hesap yapmıştık, gevrekler, tereyağı, hatta kahve telvesi, hele sigara iyice azalmıştı; o zaman afacanlar analarının sigara sarma makinesiyle temiz sigaralar sarmaya başladılar, kâğıdı iyi niyetli Margret'ten

bulmuşlardı, bana satmaya başladılar, sonradan bunların benim sigaralarımın izmaritlerinden yapıldığı ortaya çıktı. On markın iyi bir fiyat olduğunu söylüyorlardı. Kadınlar bu işe güldüler ve afacanların gerçekçiliğini övdüler, benim bu güzel şeytansı yaratıklarla alışveriş yaparken sırtımdan aşağıya soğuk terler boşandı. Para değildi söz konusu olan, param boldu, bir sigaraya elli de verirdim, ama ilkeydi söz konusu olan! İlke yanlıştı. Bu kadar ufak çocuklardaki kazanma hırsını komik bulmak ve buna gülmek! Yalnız Boris başını sallıyordu, sonraları Leni de başını salladı, çünkü ikisinden sonra oğlanlar kendi depolarını kurmuşlardı, buna sermayeleri adını vermişlerdi. Bir yerden bir kutu domuz yağı, bir yerden bir paket sigara – bunlara dikkat edemeyecek kadar sinirliydik hepimiz. Leni, ikisi akşamı çocuğunu doğurdu, tabii bir mezarda doğurmak istemiyordu çocuğu, anlıyorum bunu, Aziz Yusuf'u da istemiyordu bunu, bombalanmış mezarlıktan geçip bahçeliğe gittiler. Leni sancılar içinde, Margret ilaçlarla, sonra orada ot, saman ve hasırdan ona bir yatak yaptılar, çocuğunu orada doğurdu, gebe kaldığı yer de belki orasıydı, sağlıklı üç buçuk kilo ağırlığında bir oğlan çocuk, 2 Haziran'da tohumu atılmış olmalı, o günlerde hiç gündüz bombardımanı olmadı, hiç. Gece çalışması da olmamıştı, bunu aylık cetvellerine bakarak ispat edebilirim, hele Boris hiç gece vardiyası yapmadı, bütün bunlar onların güpegündüz bir fırsat ele geçirdiklerini gösteriyor. Neyse, geçmiş şeyler zaten, ama Sovyet cennetinden söz edilemezdi artık, ikisindeki bombardımandan sonra mezarlığı bir görmeliydiniz, yıkılmış melek heykelleri, kutsal kişilerin kafaları, çökmüş mezarlar, tabutlu ve tabutsuz, ne isterseniz vardı, biz de Schnürer Sokağı'ndan taşıdığımız yağma yüzünden ordan oraya gitmekten baygın düşmüştük – akşam bir de doğum olunca! Neyse çabuk ve dertsiz ol-

du doğum. Sovyet cenneti yüzünden olsa gerek! Bize dua etmesini yeniden öğreten tek kişi kim oldu biliyor musunuz, bu Sovyet adamı! Evet. Bize dua etmeyi öğretti. Büyük bir insandı, diyorum size, beni dinleseydi bugün hayatta olurdu. Hemen ayın yedisinde kadınlar ve çocuklarla birlikte, cebinde o boktan Alman kimliğinden başka bir şey olmaksızın kente taşınması delilikti. Oğlan daha aylarca mezarlıkta kalabilirdi, Kleist'ını, Hölderlin'ini ya da ne bileyim neyini okuyabilirdi –Puşkin bile bulurdum ona– gerçek ya da sahte, bırakılma iznini bulana kadar kalmalıydı. Yazın bir yığın köylü, Amerikan toplama kamplarından bırakılmaya başlandı, onun da ihtiyacı olan ya İngiliz ya Amerikan serbest bırakılma izniydi. Kadınlar bu konuyu hiç düşünmediler, barış sarhoşluğu içindeydiler, ama henüz erken bir sarhoşluktu bu. Hele aylarca akşamları ve öğleden sonraları Rhein kıyısında oturmaları, çocukla üstelik, Hoyser'lerle ve durmadan gülen büyükbabayla birlikte. Oğlan bugün bile Rhein kıyısında ya da Volga kıyısında oturabilirdi isteseydi. Haziran başında ortaya çıkmadan önce kendime bulduğum ilk şey bırakılma izniydi, kendi adıma, gerçek bir tutsak numarasıyla, kamp mühniyle damgasıyla, bizim iş tabii tarım alanına giriyor, son derece mantıklı ve doğru hareket ettim, mesleğimde de yapılacak bir yığın şey vardı zaten, artık ölü beklemeye gerek yoktu, yeterince adam ölmüştü, bunların da gömülmesi gerekiyordu. Oğlana doğru dürüst bir serbest bırakılma kâğıdı bulmayı ne Lotte ne Margret akıl etti, oysa Margret kalçasını sallasa alırdı bunu, Lotte de, elinde o kadar damga, başvuru formu ve o kadar iyi ilişkiler varken düşünmeliydi bunu. Oğlanı mayıs ya da haziran-dan sonra meşrulaştırmamak büyük bir düşüncesizlikti, Friedrich Krupp taksaydı adını. Bu oğlandan yalnız hoşlanmıyor, onu seviyordum da, gülersiniz belki ama, bana

her şeyi o öğretmişti, bu aşağılık insanlar konusunun ne saçma olduğunu. Aşağılık ırklar asıl bizi yönetenlerdi."

Pelzer'in gözyaşları gerçek miydi? Viskisini bile bitirmemişti gözünde yaşlar biriktiğinde, onları ürkek bir hareketle sildi. "Leni'nin babasının ölümüne ben mi neden olmuşum? Ben mi? Bu yüzden benden vebadan kaçar gibi kaçılıyor. Ben Leni'nin babasına bir şans tanımaktan başka ne yaptım ki? Onun iyi bir sıvacı bile olmadığını çocuklar bile anlardı, en iyi malzemeyle bile ne yapacağını bilemiyordu, hele onun sıvacı ekibi, başkası bulunamadığı için onları işe almıştık, ama işlerini yaptıkları herkesin tavanı gene düştü, duvarları dağıldı, nasıl sıva yapılacağını öğrenmemişti, doğru olanı bilmiyordu, bilinçli olarak kendini proleter olarak gösteriyordu, tabii kaldığı hapishanede ya da kampta yanındaki komünistlerden öğrendiği delilikti bu. Geçmişinde büyük bir skandal bulunan bu büyük adamın duvar bile öremez duruma gelmiş olması çok şaşırtıcı bir şeydi. Birdenbire eski bir el arabasıyla birkaç tuğla, karınmış çimento taşımaya kalkışması ve evden eve giderek sıva işi yaptığını söylemesi, işin karşılığında para yerine patates, ekmek, bazen de sigara istemesi bir çeşit züppelikten başka bir şey değildi. Geceleri de Rhein kıyısında oturup kızı, torunu ve damadıyla birlikte şarkılar söylemesi, gemilere bakması bu derece büyük örgütleme gücüne ve cesarete sahip bir adam için aklın alamayacağı şeylerdi. Ona birkaç kez iyi önerilerde bulunmuş: 'Gruyten bakın, üç-dört bin markım var, bunu iyi bir işe yatıracak değilim, alın bu parayı ve bir işe başlayın, enflasyon geçince geri verirsiniz, bire karşı bir, bire karşı iki olarak değil, bire karşı üç ve faizsiz olarak. Bu sigara kurunun çocukça olduğunu bilecek kadar akıllısınız, bu kamplarda bir şey içemeyen geri dönmüş kötümserlerin, nikotin düşkünü, bombardımandan çıkma ya da savaş dulu kadınları işi, sigaraların günün

birinde beş kuruş ya da en fazla bir kuruş edeceğini benim kadar siz de bilirsiniz. Bugün beş yüz elli kuruş bir sigaraya yatırır, öteki köşede onu altı yüz elliye satarsanız, çocukluktur bu, ama sigaraları paranın değerli olacağı günlere kadar saklarsanız o zaman size beş yüz elli yerine beş fenik alacağınızı şimdiden söyleyebilirim, tabii o zamana kadar sigaralar küflenmezse.' Güldü, ona sigara işine girmesini önerdiğimi sandı, oysa ben bir örnek vermek istemiştim. Tabii bir inşaat şirketi kuracağını umuyordum, biraz kurnaz olsaydı kendisini çevreye siyasal suçlu olarak lanse edebilirdi, bundan faydalanırdı. Ama hiçbir şey istemiyordu. Sonunda ben elimdeki bu parayı bir işe yatırmak zorunda kaldım, o zamanlar arsa işi pek iyi değildi. Leni evini o zamanlar bana yarım milyona satmış olsaydı hayat boyu ona kira almadan bir katını verirdim, anlaşma da yapardım. Hoyser ne verdi ona ev için? Altmış bin, hem de 1944'ün Aralık ayında, inanılır şey değil! Elimde para öylece kalmıştım. Ne buldumsa aldım, mobilya, resim, halı, kitap bile aldım, gene de üç-dört bin kalmıştı elimde, nakit olarak, evde duruyordu. O zaman aklıma bir düşünce geldi, hepsi güldü ve, 'Pelzer çok insancıl oldu, ilk kez anlamsız işler yapıyor,' dediler. Ne yaptığıma gelince: Hurda demir almaya başladım, herhangi bir cinsini değil, yalnız en iyi cins çelik direkleri, nerede olursa olsun bunları sökme iznini kopardım, birçok insan arsalarının bu biçimde temizlenmesinden hoşnuttu. Bu direkleri depolamak önemliydi, gerektiği kadar arsam vardı, işe giriştim! O zamanlar Leni ya da Kremer gibi bir bahçe işçisi kadının saat ücreti neydi biliyor musunuz? Elli fenik. Bir inşaat işçisi belki bir mark alırdı şansı varsa, ancak çok ağır işlere yirmi bir veriliyordu ki bununla yağ, ekmek, şeker karnesi alınıyordu, kamelere sahip olabilmek için şirket kurmak gerekiyordu, ben de kurdum şirketi, adı 'Yıkım A.Ş.' oldu,

kentin yarısı güldü bana demirleri toplamaya başladığımda, kilometrelerce demir doluydu, bütün Avrupa doluydu hurda demirle, bıraktım insanları gülsünler. Dört gruba iş verdim, aletler aldım, yıkım izni aldım ve sistematik bir biçimde demirleri topladım. Gülün diyordum, çelik çeliktir ve çelik kalır. Bunlar öyle zamanlardı ki, eski savaş gemilerini, tankları ve uçakları bedava denecek fiyata alıyordunuz, kaldırıp götürmeniz yetiyordu, bu işi de yaptım, tankları taşıdım, yeterince arsam vardı, o zamanlar daha üzerlerine bina yapılmamıştı. Böylece 1945 ila 1948 arası tüm sermayemi bu işe yatırdım, yüz bin metre çelik, en iyi cinsten, güzelce yığıp depoladım. Adamları gündelikle çalıştırdım, günde sekiz ya da on mark vermedim, her metreye üç mark verdim, kimisi demirlerin söküldüğü arsanın durumuna göre günde bazen yüz elli mark kazandı, bazen daha fazla, üstelik de ağır işçi karneleri aldılar. Bunu almak ayrıca bir nimetti. Sistemli bir şekilde oluyordu, bazen de seksen markla, ama ücret bunun altına hiç düşmüyordu. Öyle zamanlardı ki bunlar, bahçedeki işçilerin haftada altmış markı zor kazandıkları günlerdi. Gene kentin yarısı benim demir toplayışıma gülmeyi sürdürdü, demirler Schönstätter Caddesi yanındaki arsamda paslanıyordu, yüksek fırınların söküldüğü zamanlarda! Ben inat ettim, birincisi gururdan, tabii tehlikesiz bir iş değildi, ama ben kimseyi zorla çalıştırmıyordum ki, hiç kimseyi, açık bir teklifti bu iş, yığınlar arasında buldukları diğer şeylerle ilgilenmedim, mobilya, kitap ve ev eşyaları ile. Bu çalışanların yan işi oluyordu. İnsanlar güldü durdu, arsalarımın yanından geçerken; 'Pelzer'in parası pas tutuyor!' diyorlardı. Karnaval derneğindeki arkadaşlarım da benimle dalga geçiyordu, teknisyenler falan vardı aralarında, kaç paramın paslandığını oturup hesaplıyorlardı, köprü inşaatlarından falan doğru olan hesapları vardı, doğrusu kendim

de bu işin iyi bir yatırım olup olmadığından kuşkulanmaya başlamıştım. Ama gülünç, 1953'te mal orada beş ile sekiz yıl arası durduktan sonra, kurtulmak istediğim ve kurtulmak zorunda olduğum sırada, çünkü arsaya bina yapacaktım, konut sıkıntısı yaşanıyordu, birden bu hurdadan bir buçuk milyon kazandığımda adımı serseme, spekülatöre, savaş zenginine ya da ne bileyim daha neye çıkardılar. Eski tanklar da birden para etti, kamyonlar da ve bunların yanı sıra edindiğim şeylerin tümü. Tümü de meşru yoldan edinilmişti – arsalarım boş duruyordu, cebimde de para vardı, bu yüzden toplamıştım onları. Sonra işte o korkunç olay oldu, bu yüzden kadınlar beni asla bağışlamadılar. Eski sağlık kurumunun yıkıntıları arasından demir çıkarılırken Leni'nin babası kazada öldü. Hiçbir zaman bu işin tehlikeli, hatta hayati tehlikeli olduğunu inkâr etmedim, riskli iş ücreti de veriyordum ya da metre başına verdiğim ücreti artırdım. Gruyten kazı aracıyla oradan oraya koşuşturmaya başladığında onu uyardım, kendi ayağının altındaki toprağı kazıp sekiz metre derinliğinde bir yıkıntının içine düşeceğini nasıl bilebilirdim? Tanrım, ne de olsa bu adam inşaatçıydı, mühendisti, bunun on misli demirle uğraşmıştı kendi firmasında, benim beş yılda çıkarttığım demirin on katıyla, onun kendi kendini yıkıntıların arasına atacağını nasıl bilebilirdim? Düşünebilir miydim bunu? Benim suçum mu bu? Kentte herkes bombalanmış beton yığınları arasından çelik çubukların çıkarılmasının ne kadar tehlikeli bir iş olduğunu bilmiyor muydu, ben de bunu göz önünde tutarak vermemiş miydim o ücretleri? Bütün bu işlerin yapılması sırasında Gruyten hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranıyordu, oysa inşaatçı olarak eskiden ne büyük bir şöhretti, onu Leni yüzünden işe almıştım, Leni ile Boris'in kaderi beni yakından ilgilendiriyordu."

Pelzer'in gözlerinden şimdi öylesine yaşlar akıyordu ki bunların sahte olduğunu söylemek bile gülünç kaçardı, ama duygusal gerçekliklerini saptamak yazarın işi değildi. Viski bardağını sıkıca tutarak, hafif bir sesle, sanki bu hobi odası, yandaki çelenk koleksiyonunun durduğu oda ona çok yabancı bir yermiş gibi çevresine baktı: "Korkunçtu, tamamen şişlenmişti, bir demet demire takılmıştı, parça parça olmamıştı, ama delinmişti, boynundan dört kez, gövdesinin alt kısmından, göğsünden, sağ kolundan içeriye demir çubuklar girmişti. Hâlâ gülümseyerek –delilik– çarmıha gerilmiş bir deliye benziyordu. Çılgınlık. Bu yüzden beni suçlamak! Ve (P.nin sesinde tereddüt, gözlerinde acı, ellerinde titreme. Yazar.) kaynak aracı orada cızırtı çıkartarak duruyordu. Gruyten'in kaynak yaptığı demirin üzerine püskürüyor, tükürüyordu. Çılgınlıktı hepsi, para kuru ayarı reformundan bir ay önce hem de, bu işe tam son vermeyi düşündüğüm sırada, Reich marklarından oluşan sermayem de zaten bitmişti. Bu kazadan sonra işi tümden durdurdum tabii, kadınlar işe zaten son vermek üzere olduğumdan bunu yaptığımı söyleseler de gerçek değil, 1946 ortalarında da son verebilirdim işe, ama gelin de 'olsaydı – eğer' gibi şeyleri ispatlayın bakalım! Olan oldu işte, hem de para kuru reformundan bir ay önce, üstümde kadınların nefreti, yüzlerde alaylı ifade öylece kaldım, durmadan pas tutan demir yığını yüzünden alay ediyordu insanlar. Yaşlı Gruyten sigortalı olmadığı için, onu serbest işçi olarak işe almıştım, ne işçiydi, ne de memur, bir çeşit anlaşmalı gibiydi, bu yüzden Leni ve Lotte'ye kendiliğimden maaş bağlamayı önerdim, hiçbir ses çıkmadı bu önerime, bir kezinde Lotte'yi ziyaret ettiğimde arkamdan tükürdü. 'Kan emici!' diye bağırdı, 'Çarmıha gerici!' ve daha da beter şeyler söyledi. Oysa ben onun yaşamını kurtarmıştım, mezarlıktaki Sovyet cennetine alarak, Schnürer So-

kağı'ndaki yağma sırasında birden deli gibi sosyalist parolaları bağırdığında onun ağzını tıkamıştım. Afacanlarıyla uğraştım, benim izmaritlerimden sardıkları sigaraları satın aldım, şubat sonunda mezarlıkta kıtlık başladığında –ikisinde de neredeyse yedi saat birbirimize yapışarak orada oturduk, size şunu söyleyeyim ki, inançsız Lotte bile, *Pater Noster* duasını mırıldanmaya başladı, Boris yüksek sesle söylüyordu duayı, küçük Hoyser itleri bile susmuşlardı, korkulu ve dindardılar– Margret ağladı, erkek ve kız kardeşler gibi birbirimize sarılıp oturmuştuk orada. Sanki dünya yerinden oynuyormuş gibiydi. Biri daha önce Nazi olmuş, komünist olmuş, hiç önemli değildi artık, birinin Rus askeri ya da Margret gibi çok merhametli, çok merhametli bir hastabakıcı olup olmadığı önemli değildi, bir tek şey vardı: yaşamak ya da ölmek. Kiliselere sık gitmesek de onlara bağlıydık, bunlar yaşamın içindeydi, görüyorduk onları, ama hepsi tek bir günde toz olmuştu, sonra günlerce dişlerimizin arasında tozlar gıcırdadı, boğazımıza takıldı, saldırıdan sonra hepimiz birden nasıl Alman ordusunun mirasına konmak için fırladık, gene aynı gün hava kararmaya başladığında, Leni ile Boris'in oğlunu doğurtmaya hep birlikte yardım ettik. (Gözyaşları, sesi gittikçe yumuşuyor) Beni anlayan, beni seven, oğlum gibi bağrıma basacağım, ailemin yanına alacağım, işime, her şeyime ortak edeceğim tek kişi kimdi biliyor musunuz? Boris Lvoviç! Kızı elimden aldığı halde onu sevdim, bugün bile seviyorum, beni gerçekten tanıdı o, oğlanı vaftiz etmemde ısrar etti. Ben, bu ellerle, evet, bir an bu işi düşündüğümde kendim bile dehşete kapıldım, bu eller neler yapmıştı, hem ölülere, hem canlılara, kadınlara ve erkeklere, çekler ve kasalar içinde, çelenk ve kurdelelerle ve saire – ve ben, başkası değil de ben, bu ellerle oğlanı vaftiz etmeliydim, Lotte bile çenesini tuttu, Boris bana, 'Walter –bu ikisinden

sonra birbirimize sen diyelim– Walter, şimdi senden oğlumuzun vaftizini yapmanı rica ediyorum,' dediği zaman ağzı açık kaldı. Ben de yaptım bunu, büroma gittim, musluğu çevirdim çamurlu suyun akışı duruncaya kadar bekledim, su biraz berraklaşınca su bardağımı yıkadım, doldurdum, kilisede papaz yardımcısıyken gördüğüm gibi oğlanı vaftiz ettim, aynı zamanda vaftiz babası olacağım için oğlanı küçük Werner'le Lotte tuttular, ben onu şu sözlerle vaftiz ettim: 'Baba, oğul ve Kutsal Ruh adına seni vaftiz ediyorum ve sana Lev Borisoviç adını veriyorum –bu sırada o sersem Kurt bile ağladı, keskin dilli Lotte bile ağladı– yalnız Leni ağlamadı, orada açık gözlerle yatıyordu, tozdan iltihap kapmıştı, sevinçten yüzü parladı, sonra oğlanı kucağına aldı. Evet, böyle oldu işte her şey, şimdi beni yalnız bırakın lütfen, yüreğimde çok fazla şey kabardı."

Yazar kendi yüreğinin de kabardığını ve arabasının direksiyonuna geçtiği zaman gözlerinden akmaya başlayan iki-üç damla yaşı zorla durdurabildiğini burada açıkça belirtir. Daha fazla duygusallığa kapılmamak için doğru Bogakov'a gider, onu iyi durumda bulur: Camlı taraçada tekerlekli sandalyede oturduğunu gördü, battaniyelere sarınmıştı, düşünceli düşünceli ağaçlara bakıyordu, ağaçların ötesinde iki demiryolunun kesiştiği bir yer gözüküyordu. İki demiryolu arasına çakıl yığını, ufak bir bahçe ve moloz sıkıştırılmıştı. Oralarda bir yerde şaşırtıcı biçimde bir tenis sahası görülüyordu, toprağın rengi açılmış kırmızısı üzerinde su birikintileri vardı, çevre yolundan otomobil gürültüsü geliyordu, bahçenin ara yollarında boş süt tenekeleriyle hokey oynayan çocuklar vardı. Bogakov da duygulanmış bir ruh durumu içinde,

sigara asacağı da olmaksızın terasta tek başına oturuyor, ikram edilen sigarayı geri çeviriyor, yazarın bileğini sanki onun –yazarın– nabzını yoklamak istermiş gibi tutuyordu. "Orada karımla oğlumu bıraktım, kellesini kurtarabileceği bir yığın durumdan kurtulduysa şayet şimdi sizin yaşınızda olması gerek. Lavrik'im 1944'te on dokuz yaşındaydı, onu da almışlardır mutlaka, kim bilir nereye, bazen kalkıp oraya gitmeyi ve orada ölmeyi düşünüyorum, nerede olursa olsun, Larissa Ivanova acaba yaşıyor mu hâlâ? Elime geçen her fırsatta aldattım onu, daha 1945 Şubatı'nda sığınaklar kazmak için bizi Erft Cephesi'ne yolladıklarında. O zaman aradan geçen dört yıl sonra bir kadın buldum ve onunla yatıp kalktım –karanlıkta, bir samanlıkta hepimiz birden yatıyorduk, Ruslar ve Almanlar, askerler, tutsaklar, kadınlar– size yaşının kaç olduğunu söyleyecek durumum yok, pek karşı koymadı, ama sonra biraz ağladı, çünkü ikimiz de evlilikte ihanete alışık kimseler değildik, o karanlık yerde, o çılgınlık içinde, kimsenin nereye ait olduğunu bilmediği zamanlarda, işte orada samanlar ve pancarlar arasında yatıyorduk, gerçek bir Kulak köyüydü, –Grossbüllheim'da– aman Tanrım ikimiz de nasıl ağlamıştık, korku içinde, karanlık ve pislik içinde bir birleşmeydi bu, ayaklarımız balçık içinde, belki de beni Alman ya da Amerikalı sanmıştır. Orada yaralı, yarı donmuş Amerikalılar yatıyordu, onları birinin askerî hastaneye ya da toplama yerine götürmesi gerekiyordu, siz Almanların dediği gibi bayrağı bırakıp tüydü bu adam herhalde, oğlanları öylece orada bıraktı, onlar '*fucking war*', *fucking generals* ve *shit on the Hürtgen forest*'tan[1] başka bir şey söylemez olmuşlardı. Elbe kıyısında değil de Erft kıyısında cephe kurulmasına karar

1. (İng.) Sırasıyla: Kahrolsun savaş, kahrolsun generaller, kahrolsun Hürtgen Ormanı.

verilmişti, bu pis nehrin kıyısında, buraya ancak tükürülür, işte orada Erft Cephesi kuruluyor, Rhein ile Batı sınırı arasına – on yaşında bir çocuk bile bu nehre işeyip geçer. Bazen kendisini bana veren bu kadını düşünürüm, yanağını okşadım, saçını da, saçı sık ve düzdü. Sarışın ya da esmer olup olmadığını bile bilmiyorum, otuz yaşında mıydı, yoksa elli mi, adı neydi? Oraya karanlıkta geliyor ve karanlıkta ayrılıyorduk, yalnızca büyük avluları gördüm, yanan ateşi, bu ateş üzerinde yemek pişiriliyordu, kızartma yapılıyordu, askerlerle donan Amerikalılar ve aralarında biz, bir de Boris üstelik, Leni onu demir çarıklı kız gibi izliyordu, yedi demir çarıklı ve yedi çoraplı kız masalını biliyorsunuzdur umarım, güzeldir. Karanlık, ayaklarda balçık, pancarlar, bir kadının yanağı, gözyaşları – bir de kadının kucağı. Marie ya da Paula ya da Katharina, dilerim olup biteni kocasına ya da bir papaza anlatma düşüncesine kapılmamıştır. Gelin evladım, elinizi verin bana, bir insanın nabzını duymak çok güzel bir şey. Turşu yiyicisi ve Leningradlı dünyanın acısını çeken bu Rusla sinemaya gittiler. Kursk yakınındaki savaşla ilgili bir Sovyet filmi görecekler. Görsünler. Ben daha 1941 Ağustosu başında Alman esaretine düştüm oğlum, Kirovograd yakınındaki bir çarpışmada. Kentin adı o zamanlar böyleydi, kim bilir bugün ne olmuştur, Kirov'a neler yapıldığı zaten biliniyor –benim adamım, bizim adamımızdı bu Kirov– işte böyle, gitti. Hiç de iç açıcı değildi bu oğlum, şu sizin Alman esareti, sen de bana bizimkinin de iç açıcı olmadığını söylersen, o zaman ben de sana, bizim insanların da zaten Alman tutsakları gibi berbat durumda olduklarını söylerim – üç-dört gün tarlalardan geçip yürüdük, susuzluktan ölecektik, bir çeşme ya da bir dereye rastladığımızda dudaklarımızı ıslattık, açlığı hiç düşünmüyorduk bile, bir kolhoz ahırına beş bin adam sığıyorduk susuzluktan gebererek. Barışsever sivil-

ler ya da kendi insanlarımız bize bir şey getirmeye kalktıklarında, su falan gibi, içeriye bırakılmıyorlardı, hemen kurşuna diziliyorlardı, içimizden biri bir sivile yanaşacak olsa hemen makineli tüfek çekiliyordu oğlum, yok oluyordu o anda. Kadının biri beş yaşında bir kız çocuğuyla bize ekmek ve süt yollayacak oldu, küçük tatlı bir Nataşa'yla –elinde süt dolu bir kap ve ekmek olan bu kadar hoş küçük bir kıza dokunmazlar diye düşünmüştü herhalde– ama nerede –makineli– küçük Nataşamız herkes gibi vurulmuştu, süt ve ekmek yerde toprağın üzerinde kalmıştı. Böylece Tarnovka'dan Uman'a, Uman'dan Ivan-Gora'ya, Ivan-Gora'dan Gaisin'e, oradan da Vinnitsa'ya geldik, altıncı gün Znamenka'ya sonra Rakovo'ya devam ettik, günde iki kere su gibi bezelye çorbası veriliyordu, Prekurov'daydı bu, kazanlar topluluğun arasına öylece konuluyordu, topluluk dediğim yirmi-otuz bin insan, sonra kazanların başına üşüşüyorduk, köpekler gibi ellerimizle kazandan çorbayı alarak şapırdatıyorduk, alabilme olanağımız olursa tabii, bazen yarı çiğ haşlanmış pancar, lahana ya da patates olurdu, bunlar ısırılır ısırılmaz hemen mide ağrıları başlardı insanda, dizanteri başlar, yol kenarında geberilirdi. Orada 1942 Martı'na kadar kaldık, bazen günde sekiz yüz ya da dokuz yüz kişinin öldüğü olurdu, arada dayak ve alay, alay ve dayak, gene arada kalabalığın ortasına ateş açılması, bize verecek yiyecekleri olmamasına rağmen neden barışsever halkın bir şeyler getirmesini engellediler? Sonra Königsberg'de Krupp'un tırtıllı zincir işine girdim, geceleri on bir, gündüzleri on iki saat çalışılıyordu, helalarda uyuyorduk, biri şanslıysa eğer bir köpek kulübesi buluyordu, dardı köpek kulübeleri, ama insan hiç değilse yalnız kalabiliyordu. İşin en kötü yanı hastalanmak ya da adının tembele çıkmasıydı: Tembeller SS'e veriliyordu, hastalanıp da çalışamayacak duruma geldiğin zaman büyük revire

yollanırdın, burası hastaneye dönüştürülmüş gizli yok etme yerleriydi, ölüm kamplarıydı, yığınla tahta sedir, üst üste, pislik içinde, günlük yemek 250 gram ekmek benzeri bir şey ve iki litre su gibi çorbadan oluşuyordu. Bu ekmek benzeri şey un benzeri bir şeyden yapılıyordu, bu da iyice ufalanmış samandan başka bir şey değildi, içinde tahta liftleri olurdu, bağırsakları mahvederdi, beslenme değildi bu, beslenmemeydi, durmadan dayak atılıyordu, alay ediliyor, coplanılıyordu. Sonunda bu ekmeği bile çok görür oldular, su gibi çorba da artık kokmuş patatesten yapılıyordu, mutfaktaki pisliklerin hepsi konuluyordu içine, baharat olarak da fare boku, o zaman günde yüz kişi ölmeye başladı. Oradan bir daha çıkabilmek hemen hemen olanaksızdı, kaderin şanslı bir kişisi olmak gerekirdi oradan çıkabilmek için, herhalde ben de böyle biriydim. O verilenleri yemedim, açtım ama hastalanmadım, verdiklerinin zehir olduğunu hemen anlamıştım, Herr Krupp'un tırtıllı zincirlerini günde on iki saat monte etmek daha iyiydi. Şimdi bir kente gelip ceset ve enkaz toplamanın ne büyük bir mutluluk olduğunu tahmin edersin. Sonunda Boris'in de bize tahta çıkan masal prensleri gibi görünmesinin ne demek olduğunu. Bahçıvanlık öğrenmediği halde bir bahçelikte çelenk bağlamasına izin veriliyordu, sabahları özel bir nöbetçi tarafından alınıyor, akşamları getiriliyordu, dövülmüyordu, armağan bile alıyordu ve benden başka kimsenin bilmediği bir şey daha olmuştu: seviliyor ve seviyordu. Kralın oğluydu o! Bize gelince, biz kral oğulları değilsek de kaderin şanslı kişileri sayılabilirdik. Alman cesetlerine dokunmamıza ve onları taşımamıza izin verilecek kadar şerefli görülmüyorduk, ama kentlerdeki enkazları topluyor, demiryollarını onarıyorduk, buna izin veriliyordu, enkazı kürerken bazen o kaçınılmaz şey oluyor ve Rus'un eli ya da Rus'un kullandığı bir kürek cesedin birine çarpı-

yordu, o zaman mecburen ara veriliyordu, hak edilmemiş bir mutluluktu bu – cesetler çıkarılıp gönderilinceye kadar işe ara veriyorduk, işte bu cesetler için Boris herhangi bir yerde çelenkler yapıyor, çiçek buluyor, kurdele takıyordu. Bazen yıkıntılar arasında ezilmiş mutfak dolapları ya da büfelere rastlanıyordu, bazen içlerinde bir şeyler olurdu, işe yarar şeyler, tabii nöbetçinin bakmadığı mutlu dakikalar da oluyordu ara sıra, örneğin yiyecek bulunduğunda, mutluluğun üç katına çıktığı günler olurdu, bir şey bulunduğu, nöbetçinin bakmadığı ve yakalanılmadığı anlar, yakalananın durumu boktandı, Almanların bile bir şey almasına izin yoktu, kaldı ki Rus olarak cebinize bir şey atmaya kalkışmak! O zaman Gavril Ossipoviç ve Aleksey İvanoviç'in kaderine uğrardınız, bunların ikisi de SS'e teslim edildi ve gırt gırt. Bir şey bulduğunuzda hemen yemek zorundaydınız, hem de çiğnediğinizi belli etmeden, iş yapılırken bir şey yemek yasaklanmıştı, ama böyle bir yasağa gerek yoktu ki, zaten bizim gibi biri bir şey yemeye ne hakla cesaret edebilirdi ki? Mutlaka çaldığı bir şey olurdu bu. Şanslıydık ki başımızdaki binbaşı iyi biri çıktı, bazen ele verildiğimizde bize hapis cezası verirdi, ama kumandan üstelediği zaman insanları SS'e teslim ederdi, hiç olmazsa bize doğru dürüst yemek verilmesine özen gösterirdi. Bir seferinde kendi kulaklarımla telefondaki birine neler söylediğini duydum, işimizin sözü edilir bir iş olup olmadığını tartışıyorduk, eğer değer bir işse aşağı yukarı 320 gram ekmek, 22 gram et, 18,5 gram yağ ve 32 gram şeker alınıyordu günde, sözü edilmeye değmeyen işlerde ise 125 gram ekmek, 15 gram yağ ve et ve aşağı yukarı 21 gram şeker alıyorduk – Berlin ya da Düsseldorf'taki biriyle iyice tartışıyordu, bizim işin sözü edilmeye değer iş olduğunu kabul ettirmeye çalışıyordu, evet dostum, gene de bu 100 gram daha fazla ekmek, 3,5 gram daha

fazla yağ, 7 gram daha fazla et ve 11 gram daha fazla şeker demekti. Binbaşı enerjik bir adamdı, kusursuz bir insanda bulunması gereken şeylerden onda bir kol, bir bacak ve bir göz eksikti. Beni ihbar ettiklerinde avaz avaz bağırdı, ama sonradan kampta kalan on kişinin hayatını kurtardı, otuz kişi çoktan kaçmıştı, ağır bombardıman sırasında, ya enkaz altına saklanmış ya Batı'ya Amerikalılara doğru gitmişlerdi, bizim Viktor Genrihoviç onları idare ediyordu, sonra onlardan hiçbir haber alamadık, biz Boris de dahil olmak üzere kalmıştık, Boris neşe içinde bahçeliğe götürüleceği ânı bekliyordu, bir sabah uyandığımızda bizim nöbetçilerin hepsinin toz olduğunu fark ettik, nöbetçi yoktu, nöbet kulübesinin kapısı açıktı, kapı açıktı, ama dikenli teller gene yerinde duruyordu, manzaramız aynı buradaki manzaraya benziyordu, bu terastan görünene: Demiryolları, ağaçlar, kireç kuyusu, çöplük işte öylece özgürlüğümüzle orada kalakalmıştık, müthiş boktan bir duygu, inan. Bu özgürlükle ne yapmalı ve nereye gitmeliydik: Yaşam garantisi değildi ki bu, hele özgür bırakılmış bir Sovyet savaş tutsağı olarak ortalıkta dolaşmak. Nöbetçilerin yaptığı resmî değil özel bir savaşa son vermekti, belki onların da birkaçını yakalamış, asmış ya da kurşuna dizmişlerdir. Bir toplantı yapıp durumu idareye bildirmeye karar verdik, tabii o binbaşı da o anda tabanları yağlayıp kaçmamışsa, o anda hiç de gereği bulunmayan ve son derece tehlikeli olan özgürlükten yeniden kurtulmamızı ancak o sağlayabilirdi, koşup gitmek son derece anlamsızdı, diğer nöbet yerlerinde köpeklerin kollarına düşebilirdik, insanlardan kurtulmak için basit yollar da vardır, hele onları gözaltında tutmak, hapsetmek, cezalandırmak güçleştiği zaman: Kurşuna dizilirler, işte biz de bundan kurtulmak istiyorduk, anlarsın sen de bunu. Bazen top atışlarını duyuyorduk, özgürlük gibi bir şeyi

ansıtıyorlardı, ama birden öyle özgür bırakılmak bize çok tehlikeli göründü. Viktor Genrihoviç eylemi son derece sistemli bir biçimde, haritalar, yiyecek malzemesi ve birkaç ad bularak hazırlanmıştı, grup grup çıktı onlar, buluşma yerleri Heinsberg'di, Hollanda sınırında, sonra Arnheim'a gitmek istiyorlardı, neyse. Ama biz, bir gecede armağan edilen bu özgürlükten çok sıkılmıştık. Beş kişi bu özgürlükten yararlanmaya cesaret etti, giysiler buldular, biraz kılık değiştirdiler ve tren yoluna çıktılar, işçi grubu olarak, ellerinde kürek ve kazmalarla, fena düşünce değildi. Ama geriye kalan biz yedi kişi korkmuştuk. Boris, Leni yüzünden zaten bir yere gitmek istemiyordu. Tabii tek başına, nöbetçisi olmadan da gidemezdi oraya, hemen telefona koştu, neyse ki bahçeliğe ulaşmayı başardı, alarm verdi, yarım saat sonra kız bisikletiyle Näggerath-Wildersdorfer Caddesi köşesine gelmişti, orada bekliyordu. Boris sonra birliğe de telefon etti, nöbetçisiz olduğumuzu söyledi, yarım saat bile geçmemişti ki tek kollu, tek bacaklı, tek gözlü binbaşı birkaç asker ve arabayla geldi, önce sessizce barakada dolaştı, çok iyi oturan bir takma bacağı vardı, bisiklet bile kullanabilirdi, sonra nöbetçi kulübesine gitti, dışarı çıktı, Boris'in önünde düğmelerini ilikledi, elini sıkarak, erkekçe gözlerinin içine bakarak ona teşekkür etti. Gerçek bir Alman gibi, ama gülünç olmadan, olduğu gibi. Lanet olsun ki Amerikalıların kente girmelerinden on dört gün önce oluyordu bu, binbaşı bizi onlara doğru yolladı! Erft Cephesi'ne, zaten Amerikalılar oradaydı. Boris'e, 'Koltovski, ne yazık ki bahçecilik işine artık son bulmuş gözüyle bakabilirsiniz,' dedi. Ama ben kızın otomobilin şoförüyle nasıl konuştuğunu gördüm, ondan nereye gideceğimizi mutlaka öğrenmişti, karnı da davul gibi şişmişti, gebe olduğu meydandaydı, neredeyse patlayacaktı, ben de benimkini düşündüm. Biz kamyonla

yirmi dakika sonra hareket ettik, önce Grossbüllesheim'a, sonra Grossvernich'e, gece gene yola koyularak Balkhausen'e gittik, Frechen'e getirildiğimiz zaman gene geceydi, bir tek Boris'le ben kalmıştık, ötekiler binbaşının verdiği taktiği anlamış ve Amerikalıların yanına geçmişti, bizim prens de prensesi tarafından bir Alman üniformasıyla bezendi, yaralıymış gibi sarıldı, tavuk kanıyla üzerine lekeler yapıldı ve mezarlığa götürüldü. Bense bir çılgınlık yaptım, tek başına kente geri döndüm, geceydi, Şubat sonu, yerle bir olmuş, yıkılmış kente, orada bir yıl enkaz temizlemiş, ceset toplamıştım, azar işitmiş ve alaya alınmıştım, bazen oradan geçen birinin ayağımın altına bir sigara izmariti ya da bütün bir sigara, bazen de bir elma ya da bir parça ekmek attığı yere, nöbetçinin bakmadığı ya da bakmak istemediği zamanlarda; kente geri döndüm ve iyice harap olmuş bir villaya yerleştim, yarı yarıya yıkılmış olan bodrum katına girdim, tavan tepemde eğri bir çatı oluşturuyordu, korunmuştum, bu köşede bekledim. Köylülerden ekmek ve yumurta çalmıştım, çamaşırhanede birikmiş bir oluktan yağmur suyu içtim, gündüzleri tahta topladım, parke o kadar iyi yanıyordu ki, harap olmuş mobilyalar arasında sigara gibi bir şey buluncaya kadar uğraştım, sonunda altı tane kalın, en iyi cinsten puro buldum hakiki deri bir kapitalist puroluğu içinde. Puroluğun üzerinde Luzern 1919 yazılıydı. Bugün bile saklarım onu, sana gösterebilirim, altı hakiki kapitalist purosu, çok hor kullanmazsan otuz altı sigara eder, hele kibritin varsa bir servettir, yalnız kibrit değil sigara kâğıdı da gerek, sigara kâğıdı yerine ince kâğıda basılmış Grossvernich'ten gelen bir dua kitabını kullandım, beş yüz sayfaydı kitap, İlk Komünyon 1878 yazılıydı üzerinde, tabii sigara sarmadan önce yan sayfada neler yazılı olduğunu okudum: 'Burada vicdanını ara, vicdanında Tanrı'yı, düşünce, söz

ve hareketinle incittin. Günaha girdim ey Tanrım, sana ve gökyüzüne karşı gelerek günaha girdim, kaybolmuş bir kuzu gibi yolumu şaşırdım, senin çocuğun olmaya layık değilim.' Orada oturdum kaldım, ne bulursam ona sarındım, yırtık kumaşlar ya da yırtık olmayan kumaşlar, perde ve masa örtüsü parçaları, eteklikler, halı parçaları, akşamları da parkelerle ufak bir ateş yakıyordum; işte ikisini orada geçirdim, göğün yarılmasını, cehennemi, dünyanın batışını ve size şimdiye kadar kimseye söylemediğim bir şeyi söyleyeceğim, ben bu kente, yuttuğum tozuna, sallanan toprağına, yıkılan kilise kulelerine, sonradan yattığım kadınlara, o soğuk kışlarda insanı bir kadından başka hiçbir şeyin ısıtamayacağı soğuklarda – hepsine âşık oldum ben. Bu kentten başka bir yere gidemezdim, Lavrikim ile Larissam bağışlarlar bunu umarım, dua kitabında okuduğum şeyleri de bağışlarlar umarım. 'Kutsal evlilikte kurallara göre davrandın mı? Düşünce, söz ve davranışla buna karşı günaha mı girdin? Yalnız düşüncelerinde ve arzularında dahi olsa –gerçekte bir şey olmasa da– başka bir kadın ya da erkekle ya da bekâr biriyle günaha girmeyi istedin mi?' Katharina Wermelskirchen'e sorulan bir yığın soru, benim de hepsine evet diye yanıt vermem gerekiyor, belki de dua etmenin en iyi yolu dua kitaplarının sayfalarıyla sigara sarmaktır, sigara sarmadan önce de her sayfayı dikkatlice okumayı görev bilmek. Şimdi elini bana ver ve sus." (Son derece şaşıran yazar bunu yaptı, Bogakov'da da g., ve a. keşfetmiş, r. hissetmiş ve doğruluğa yakın bir olasılıkla g. sezmişti.)

Bogakov'un verdiği nesnel bilgilerin iddiasız bir tamamlayıcısı olan yazar, birkaç yüksek mevkili beyefen-

dinin ağzından sözlü olarak alınmış ya da yüksek mevkili beyefendilerin protokol ve raporlarından alınmış birkaç cümleyi, süsleme diyebileceğimiz bir biçimde buraya aktarmaya cesaret ediyor.

Rosenberg: "Siz kısmen Almanya'ya giden yolun Sibirya'ya giden yola benzediği düşüncesindesiniz.

Doğaldır ki, buraya 3,5 milyon insan getirilirse onlara kalacak güzel yerler bulmak güç olur. Burada binlerce insanın kötü koşullar altında yerleştirildiği ve kötü muamele gördüğü olağandır. Bu konuyu düşünmek bile yersiz. Ama sorunuz yerinde bir soru, sanıyorum Nazi Vali Sauckel bu konuda konuştu ya da konuşacak: Bu insanlar Doğu'dan Almanya'ya çalıştırılmak ve olabildiğince iş gücü elde edilmek için getiriliyorlar. Bu doğal, ama verimi sağlamak için bunların 3/4'ünü buraya donmuş olarak getirmek ve 10 saat ayakta tutmak yanlıştır, onlara güç depolayacak kadar yemek verilmelidir..."

"Polonya asıllı her işçiyi tutuklama hakkı her işyeri yöneticisine verilmiştir... Böyle bir durumda hiçbir kuruluş işyeri yöneticisinden hesap soramaz.

Polonya asıllı tarım işçileri olabildiğince evlerinden uzaklaştırılmalıdır, bunlar ahırlarda yatabilirler. Bu konuda engelleyici çekingenlik olmamalıdır."

"*Speer*: Otomatik bantlardaki modern üretim sayesinde iş süresinin tüm ay boyunca aynı olması gerekir. Bombardımanlar yüzünden bazı parçaların ve hammaddenin gelmesinde tıkanıklıklar oluyor. Bu yüzden işyerlerinde çalışma süresi sekiz ile on iki saat arasında değişiyor. İstatistiklerimize göre haftada ortalama 60 ile 64 saat olmalıydı.

Dr. Flächsner: Toplama kamplarından fabrikaya getirilen işçilerin çalışma saatleri nasıldı?

Speer: İşyerindeki öteki işçilerle aynıydı. Toplama kamplarından gelen işçiler tüm işçilerin bir bölümünü oluşturuyordu, bu bölüm işyerindeki öteki işçilerden daha fazla çalıştırılmıyordu.

Dr. Flächsner: Nasıl oluştu bu?

Speer: Toplama kamplarından gelen tutukluların fabrikanın bir bölümünde bir arada tutulmaları konusunda SS'in emri vardı. İş yöneticileri Alman ustalardan ve yetişmiş işçilerden oluşuyordu. Çalışma saatlerinin işletmecilik açısından tüm işyerinde aynı olması gerekiyordu, bilindiği gibi işyerinde aynı tempo ile çalışılır.

Dr. Flächsner: Başka bir konuyla ilgili olarak vereceğim iki belgeden toplama kamplarından getirilen işçilerin hava, kara ve deniz silahları yapımında haftada ortalama 60 saat çalıştıkları anlaşılmaktadır. İşyerlerinde özel toplama kampları neden kuruldu Herr Speer, o işçi kampı denilen şey?

Speer: Bu çalışma kampları uzun yollardan kâr etmek için, işçileri işyerinde canlı ve seve seve çalışacak durumda tutmak için kuruldu." (Altı yazar tarafından çizildi.)

"Nasyonal Sosyalist Almanya'nın en büyük can düşmanı olan Bolşevizm... Böylece Bolşevik asker, Cenevre Antlaşması'ndan sonra şerefli asker olma durumunu kaybetti... Sovyet savaş tutsaklarını gözlem altında tutmakla yükümlü olan Alman askerlerinin gururu ve düşünceliliği her zaman tanınacaktır. En ufak bir karşı koyuşta, özellikle de Bolşevik kışkırtıcılara karşı, hiçbir şeyden kaçınılmadan, kuvvetle müdahale edilmesi emredilir... Sovyet savaş tutsaklarını karşı disiplin nedenleriyle silah kullanmak şarttır."

"Wehrmacht, savaş tutsakları arasında Bolşevik kışkırtıcılar olarak görülen her türlü unsurdan temizlenme-

lidir. Doğu seferlerinin özel durumu, özel tedbirler almayı gerektirmektedir, bu tedbirler bürokratik ve idari etkiler göz önüne alınmadan yerine getirilecektir."

"Sovyet savaş tutsaklarının kurşuna dizilmeleri. (G.O.)
Sovyet Rus savaş tutsaklarının kurşuna dizilmeleri ya da kaza sonucu ölmeleri bundan böyle özel bir olaymış gibi savaş tutsakları komutanlığına telefonla bildirilmeyecektir."

"Tam verimle bütün gün çalışan savaş tutsakları bir iş günü için şu ücreti alırlar:
RM[1] 0,70 Sovyet olmayan savaş tutsaklarına
RM 0,35 Sovyet savaş tutsaklarına."

"Bir iş günü için verilen asgari ücret şudur:
RM 0,20 Sovyet olmayan savaş tutsaklarına
RM 0,10 Sovyet savaş tutsaklarına."

Burada alıntılara girdiğimize göre, bir belgeden daha söz edelim, yorulmaz ve sempatik biçimde Camel (filtresiz) marka sigarayla rüşvete yatkın olan Marja van Doorn, Leni'nin köye gelmesini istemesiyle yaptığı toparlama işi sırasında onun sandığını da düzeltirken bir şey bulmuştu. Bu merhum Heinrich Gruyten'in şimdiye kadar bilinmeyen bir mektubuydu, yazar bu mektubu "somut şiirin vazgeçilmez bir örneği" olarak tanımlamaktan çekinmiyor.

1. Reich markı.

Mekânın bölüştürülmesi doğrudan doğruya matematiksel. Özellikle mevcut yaşam mekânlarının ne kadarının kışladaki birliklerin yerleştirilmesine ekonomik bir biçimde ayrılmasını ispata yarar (kullanım planının "yönetmeliğe uygun olarak düzenlenmesi" paragrafı). Birlik bölümünün ona çizilen kullanma planı sınırları içinde yaşama alanlarını gerçekten nasıl kullanacağı göz önünde tutulmuyor. Plana uygun olarak izin verilen tek tek odalar, büyüklüklerine göre kışladaki gücü içine alıncaya kadar hesaplanması gereken odalardır. Yönetmeliğe, yani kullanma planına uygun olarak yararlanılması gereken, ama kullanılmalarına gerek olmayan odalar, mekân dağılımında bir kenara bırakılmalıdır. Subay bölümlerindeki nöbetçi odaları ve alt kademeli subayların ve birliklerin yerleşimine ayrılan kışlama bölümleri, birlik bölümlerinin yıllık payıyla yönetilecek, bu yüzden de hep doluymuş gibi idare edilecek.

Tahsis edilmesi gereken mekân verilmediği takdirde, yani kışlalar gereğinden fazla dolduğunda, tüketim malzemeleriyle ve küçük araçlarla ilgili yıllık kullanım payının bildirilmesinde mevcut tüm odaların dikkate alınması gerekir. Kışladaki güce göre mekânların bölüştürülmesi o zaman kullanım planına göre yönetmeliğe uygun olarak değil, gerçekteki yerleştirilmeye göre düzenlenmelidir.

Mekânın dağılımı yeniden yapılacaktır kışladaki güç yeniden hesaplandığında.

Askerî toplulukların dinî amacına yönelik bina ve mekânların hazırlanması, bakımı ve idaresi (belirli yerdeki kiliselerin ve birlik eğitim alanı kiliselerinin) ve belirli mezarlıkların işlemleri ordunun yüksek idaresine verilmiştir.

Büyük askerî hastanelerde bir dua etme salonu tahsis edilmiştir. Daima konaklama yerlerinde yapılacak yeni kiliselerin ve yeni mezarlıkların ve yan tesislerinin, dinî amaçlı mekânların ya da mevcut tesistekilerden değişimi başkomutanlığa iznine tabidir. Cephe kardinalleri daha önce dinlenecektir. Daimi konaklama yerlerindeki dinî amaçlı Reich'a ait me-

kânlar yoksa, o zaman sivil kiliselerin kullanımı garantilenmelidir. Bu birlikte kullanımda sivil kiliselerin mevcut araç ve gereçlerinden yararlanma yoluna gidilmelidir. *Bu sağlanamazsa bu araçlar II 113 a'ya uygun olarak yönetim tarafından sağlanır.* St.O. yönetiminin yapacağı kontratta Kara-(Deniz) daimi konaklama papazının ve çevre papazının (M-üssü) katılımı sağlanmalıdır.

Kiliseye kabul ayinleri (İlk Komünyon) dersi için kiliselerde ve başka binalarda uygun mekânlar hazırlanacaktır. Bunlar da ordu, garnizon ve St.O. idaresinin onaylamasıyla olacaktır. Belli koşullarda mekânların emniyeti din görevlisine bırakılabilir. Bu durumda ona ordu garnizon komutanlığı tarafından uygun bir ücret ödenir.

Daimi konaklama yerlerindeki kiliselerin, özel mekânların ve yan kuruluşlarıyla birlikte daimi konaklama yeri mezarlıklarının masrafı 150'ye göre, plana uygun olarak yapılan kalma araçlarının, ayrıca ısıtma, aydınlatma, kilise ve mezarlık şapellerinin temizlenmesi, kilisede kullanılan çamaşırların temizliği ve düzeni bütçenin "yerleştirme" adı altındaki kaleminden sağlanır.

Ahır gübresi kendi üretimine alınan yerlerde, her net kazançtan (vergi çıktıktan sonraki brüt kazançtan, 69 (2) sayılı paragrafı karşılaştır), hesaplanır, verilen gübrenin yarısı kendi geçimini sağlayan birliklerde 'karma gelir' adı altında muhasebe defterlerine geçirilir, öteki yarısı kendi ekonomisini yürüten yerde 244'e göre "S", defterine "gübre geliri" adı altında özel olarak işlenir.

Kendi ekonomisini idare eden yerler buna karşılık:

a) Gübre mekânlarını boşaltırlar – II 408 d'ye göre,

b) Kendi yem arabalarının bakımını ve tamamlanmasını sağlar,

c) Ahırların, atların durduğu depoların, binicilik alanlarının, tramplenlerin düzeltilmesini ve bu gibi yerlerin plana uygun olarak donanımını ve hazırlanmasını sağlar (179 e) ve 246),

d) Yem ve diğer gerekli malzemenin temininde atlar için en iyi olanları seçilir.

Diğer masrafların olacağı kaçınılmazdır. Kendi kendini idare eden yerler bozulmakta olan ahır gübresini St.O. idaresiyle birlikte belirtmelidir. Bu idare en iyi satış olanağını sağlamalıdır. Ahır gübresi yemle değiştirilmediğinde, bu değişim satış ve alış biçiminde gerçekleştirilmelidir, anlaşmanın yapıldığı kişinin bundan haberi olması gerekmez. Parasal değer muhasebe defterlerine giriş-çıkış olarak işlenmelidir, gübre getirisinin yarısı gübre gelirlerinin hesaplanabilmesi için "karma gelirler" bölümüne işlenmeli, birliğin kendisinin kullandığı gübre, örneğin, tahılın gübrelenmesi içinde kullanılır. Diğer yarısı ise karışık gelire işlenir.

Ahır gübresinin değerlendirilmesi ekonomi bölümünün işidir (süvari alayı, batayon vs.), tek tek süvarilere, binicilere ve başgediklilere de bırakılabilir. Muhasebesi "S" defteri, 244 ve 261'e göre.

"S" defterindeki "gübre gelirleri" bütünü kendi kendini idare eden birliklerde bu birlik başka bir kışlaya nakledildiğinde de onlarda kalır. Bir birliğin tek tek ayrılan bölüklerinde yeni bölüğe aynı meblağ verilir. Bir birliğin çözülmesinde vs. gübre gelirlerinin tümü geriye kalan masraflar tartışıldıktan sonra karma gelir defterine işlenir. Bu gibi durumlarda gübre parasıyla alınmış araç gereç para alınmadan, yalnızca bir belge karşılığında idareye verilir ve onun araç gereç demirbaş defterinde işlenmiş olması gerekir.

Bazı bilgiler edinmek, bazı şeyleri tamamlamak, bunları az çok kesinliğe kavuşturabilmek için yüksek mevkideki beyefendiyi bir kez daha rahatsız etmek kaçınılmaz oldu. Kendisine telefon edildiğinde, yazarın istediği şeylerin neler olduğunu duyunca, ona hiç tereddüt etme-

den bir konuşma, "gerekirse bir konuşma daha" yapabileceklerine söz verdi. Sesi bu kez neşeli geliyordu, yazar da böylece aşağı yukarı otuz altı dakika süren tren yolculuğuna iç sıkıntısı duymadan başladı. Taksiye binme riskine girdi, bu yüzden yüksek mevkili kişinin onu aldırmak için istasyona yolladığı şoförünü ve Bentley marka arabasını kaçırdı. Yazar böyle bir inceliği aklına getirmediği, arabanın yollanacağı da kendisine daha önceden söylenmediği için bu olanaktan yararlanamadı ve bu ona 17,80, bahşişle birlikte 19,50 marka patladı, çünkü yüksek mevkili kişi kentin oldukça dışında oturuyordu. Yazar bu yüzden maliyeyi 1,75 ila 2,20 mark arası bir zarara sokmaktan üzüntü duydu. Bu kez de hediye götürmeyi uygun bulmuştu. Frau Hölthohne'nin evinde gördüğü o mücevher berraklığındaki Rhein manzaralarının bir benzerini götürmeyi doğru buldu. 42 marka aldı, çerçevesiyle birlikte 51,80'i buldu, bundan böyle kısaca Mieze diye anılacak olan beyefendinin karısı yalnız sözleriyle değil, her haliyle 'böyle bir incelikten duyduğu memnuniyeti' belli etti. Yazar, beyefendi için de Komünist Manifesto'nun ilk baskısını bulmuştu, aslında tıpkı basımdı (basit bir fotokopiydi, ama grafik düzenleme yapılmıştı, beyefendi bunu görünce sevinçle gülümsedi).

Bu kez rahat bir hava esiyordu. Mieze kuruntuya kapılmadan çayla ilgilendi, çay Frau Hölthohne'nin kahvede çok iyi bulmadığı çaydandı, kuru pasta, *dry sherry*, sigara ikram edildi, bu iki hassas insanın yüzünde ince bir hüzün görülüyordu, gözyaşı dökmüyorlar, ama gözleri yaşarıyordu. Hoş bir öğleden sonra oldu, üstü kapalı saldırganlık olmadı, ama açık agresyon oldu. Parkı, salonu daha önce anlatmıştık, ama terası anlatmamıştık, terasın barok kavisleri, iki ucunda üstünü sarmaşıkların sardığı pergolalar vardı, orta bölümü parka doğru uzanıyordu, çimin üzeri bitkilerle süslüydü. İlk çiçekler (leylak) açmıştı.

Mieze: Kumral, elli altı yaşında olmasına karşın, gerçekten kırk altısında gösteriyor, uzun bacaklı, dar ağızlı, normal göğüslü, pas kırmızısı jarse giysi içinde, cildini kendisine yakışan biçimde açık renk pudralamış. "Bisikletle kamptan kampa giden ve sevgilisini arayan, sonunda onu mezarlıkta bulan kızın öyküsü çok hoş, tabii hoşla mezarlığı ve onu orada bulmasını kastetmiyorum, genç bir kadının bisikletle Eifel'i dolaşmasını, Ardennes'a, Namur'a kadar gitmesini, Reims'e girebilmesini, Metz'e geri dönmesini, sonra gene eve gelmesini, gene Eifel'i geçmesini, bütün bölgeleri ve ülke sınırlarını geçmesini kastediyorum. Bu genç kadını tanıyorum ben, o zaman sözünü ettiğiniz kadının bu kadın olduğunu bilseydim, şey, şey, kesinlikle bilemiyorum ne olduğunu, ne yapabilirdim bilemiyorum, ama onu sevindirmeyi denerdim, oldukça içine kapalı bir kişi olmasına rağmen. Biz 1952' de, kocam sonunda tutukluluktan kurtulup geldiğinde, bahçıvanı bulup adresini öğrenince hemen ona gittik. Tuhaf bir güzelliği olan bir kişiydi, erkekler üzerinde yaptığı etkiyi ben bir kadın olarak bile kavrayabiliyorum (Yazar). Hele o aynı güzellikteki düz sarı saçlı çocuk. Kocam duygulanmıştı, çocuk ona genç Boris'i anımsatıyordu, o zayıf ve gözlüklü olsa da, çocuk ona çok benziyordu, değil mi? (Beyefendi başıyla onaylıyor. Yazar) Seçtiği eğitim tarzı yanlıştı tabii. Çocuğu okula yollamalıydı. Çocuk o zamanlar yedi buçuk yaşındaydı ve kadının yaptığı romantiklikten başka bir şey değildi. Şarkılar söylüyor, masallar anlatıyor, Hölderlin, Trakl ve Brecht okuyordu ona, Kafka'nın *Ceza Kolonisinde*'nin henüz sekiz yaşında olmayan bir çocuk için uygun düşen bir edebiyat olup olmadığından kuşku duyarım, insan organlarının tümünün apaçık biçimde gösterilmesi bilmiyorum ama, materyalist bir yaşam bakışı yaratmaz mı? Gene de bir büyüklük vardı onda, tam bir anarşi içinde olmasına

karşın. İnsan cinsel organlarının bu resimleri, hem de büyütülmüş olarak, bilemiyorum, bunları böyle göstermek biraz erkendi sanıyorum, bugünse geç bile kalındı denir (ikisi de gülüyor. Yazar). Ama oğlan çok tatlıydı, çok tatlı, özgürdü –o zaman hemen hemen otuz yaşında olan bu kadının kaderi– üç erkeği kaybetmiş, erkek kardeşini, babasını, anasını ve nasıl da gururluydu! O kadar gururluydu ki onu bir kez daha ziyaret etme cesaretini gösteremedim. Onunla mektuplaşmadık da, kocam 1955'te Adenauer ile birlikte Moskova'ya gittiğinde, Dışişleri Bakanlığı'nda Berlin zamanlarından bir tanıdığı gerçekten bulmuş ve ona acele Koltovski'yi sormuştu. Sonuç: Kötü; tatlı oğlanın büyükannesi, dedesi ölmüşlerdi, halası Lydia'nın ise izi kaybolmuştu."

Beyefendi: "Boris'in şimdi hayatta olmamasının nedeni Batılı müttefik devletler yüzündendir dersem abartmış olmam. Bununla Alman maaş defteri sahtekârlığını ya da bir maden ocağında kazaya uğrayarak ölmesini kastetmiyorum. Hayır, bunu değil. Batılı müttefiklerin suçu beni tutuklamaları ve yedi yıl kilit altında tutmalarıydı, kilitler hiç de sıkı olmadığı halde, Boris'in durumu güçleştiği zaman Erich von Kahm'a beni hemen alarma geçirmesini söylemiştim, ama nöbetçilerin tabanları yağlayıp kaçmaları üzerine kendini kaybetmiş, tabii bu durumda yapacağı en iyi şey onu Erft Cephesi'ne yollamak olurdu, orada ilk olarak karşı tarafa geçebilirdi güçlük çekmeden. Oysa kararlaştırılan şey başka türlüydü: Kahm ona İngiliz ya da Amerikalı üniforması bulacaktı, yanlışlık ortaya çıkıncaya kadar savaş bitmiş olurdu. Tabii ona bir Alman kimliği, bir Alman üniforması vermek, üstelik bir yaralıymış gibi göstermek çılgınlıktı. Çılgınlıktı bu. Tabii ne Kahm, ne de ben işin ardında kadın meselesi bulunduğunu bilemezdik! Yolda bir de çocuğun olduğunu, bombardımanları! Çılgınlık! O zamanlar

kızdan fazla bir şey öğrenemedim, yalnız Boris'i bahçeliğe gönderenin ben olduğumu duyunca teşekkür etti, iyi terbiye görmüş bir kızın çikolata için teşekkür edişi gibi bir şeydi bu. Neleri göze aldığımı, Boris'in yazacağı bir kâğıdın Nürnberg'de ne kadar işime yarayacağını anlayamadı. Mahkemede, Boris Lvoviç Koltovski adında, şu yaşta bir adamın yaşamını kurtardığını söylediğim zaman tüm arkadaşlarım ve herkesin önünde rezil oldum. Davacı Rus, 'Birlik numarasını bile bildiğinize göre bu Boris Lvoviç Koltovski'yi arayacağız,' dedi. Ama bir yıl sonra bile bulunamamıştı! Buna korkunç bir hile gözüyle baktım. Boris yaşasaydı ve ona izin verilseydi beni kurtarabilirdi. Bana orada en adi suçlar yüklendi, katıldığım konferanslarda söylenen sözler tekrarlandı, ama hiçbiri benim sözlerim değildi. Yoksa böyle şeyler söyleyebileceğimi düşünür müsünüz? (Not defterini çıkartıp okudu) 'İşine sadık ve söz dinleyen Sovyet savaş tutsaklarına karşı bile yumuşak davranılmayacaktır. Bu zayıflıktır ve sonucuna katlanılır.' Ayrıca ben 1941 Eylülü'nde ordu ordonat şefiyle yaptığım bir konuşmada dört katlı ranzalarla doldurulmuş bir RAD-barakası (Reichsarbeitsdienstbaracke.[1] Yazar) yapılmasını, o zamana kadar yüz elli tutsağın sığdığı yere sekiz yüz kırk tutsağı yerleştirmeyi önermiştim. Benim işyerlerimden birinde Ruslar sabahları ekmek yemeden ve iş giysileri olmaksızın işe gelmişler ve Alman işçilerden ekmek dilenmişler, ceza hücreleri varmış. Oysa 1942 Martı'nda bizde çalışan Rusların korkunç beslenme koşulları yüzünden zayıfdüştüklerini ve örneğin kıvrık bir çeliği çekecek güce bile sahip olmadıklarını söyleyip şikâyet eden bendim. Tüm savaş tutsaklarının sorumlusu olan General Reinec-

1. Reich İç Hizmetleri Barakası.

ke ile yaptığım bir konuşmada, Rus ekmeği denilen şeye karşı çıktım, bu Rus ekmeği yüzde 50 çavdar kırıntısı, yüzde 20 şeker pancarı posası, yüzde 20 kâğıt unu ve yüzde 10 saman ununda yapılıyordu. Çavdar kırıntılarının yüzdesinin 55'e, pancar posalarınınkinin de yüzde 25'e çıkarılmasını kabul ettirdim, böylece diğer iğrenç şeylerin miktarı azalıyordu, tabii yalnız bizim işyerlerinde ve işyerinin parasıyla oldu bu. Sorunların ne güçlükle çözüldüğü çok çabuk unutuluyor. Reich Beslenme Bakanlığı'ndaki Müsteşar Backe'ye ve Genel Müdür Moritz'e savaş sanayisine ölüm cezası gelmeyeceğini, savaş endüstrisinin güçlü insanlara gereksinimi olduğunu söyledim. Sonunda o ünlü un çorbası günlerini koyan da benim. Sauckel'le bu yüzden aramızda tartışma çıktı, beni hapsedebileceğini söyledi ve OKH, OKW ve RSHA'nın (Oberkommando des Heeres, Oberkommando der Wehrmacht, Reichssicherheitshauptamt. Yazar)[1] bana tanıdığı tüm ayrıcalıkları başıma yıkacağını söyledi. Bu insanlık dışı beslenme biçimi Alman kamuoyundan gizlendiği için haberleri gizlice İsveç'e gönderdim, oysa çok büyük tehlikeleri göze alıyordum bunu yaparken, yani dünya kamuoyunu alarma geçirirken, ne oldu teşekkürü? İki yıl enterne edilmek, Königsberg'deki öteki işyerimiz yüzünden beş yıl hapis, oysa oranın sorumluluğu gerçekten bende değildi. Neyse, neyse, başkaları öldü, başkalarına daha da kötü davranıldı, ne de olsa ben sağlıklıyım ve çok zedelenmedim, (Neden? Yazar) davadaki o hilekâr itilip kakılmaları, benim hiç de sarf etmediğim sözlerin gözümün önüne serilmesini unutalım. Bu oğlanı savaştan sağ çıkartmayı o kadar istiyordum ki, oysa başaramadım, ana babasını ve kız kardeşini de yeni-

1. Reich Emniyet Merkezi.

den bulmayı başaramadım, tümden başarısız olduğum konu ise oğlunun eğitimini üzerime almak oldu. Boris'te yaptığım kültür etkisinin hiç de kötü olmadığını saptanmıştır. Trakl ve Kafka'yı, Hölderlin'i kimden öğrendi? Bu içine kapalı kadın da hepsini sayemde öğrenip çocuğuna öğretmedi mi? Koltovski'den geriye kalan tek varlık olan bu oğlana daha fazla şeyler vermem, buna kendimi zorunlu duymam kötü bir şey miydi? Boris'in böylesine bir teklifi asla reddetmeyeceğinden emindim, kadının beni yüzüstü bırakması gerekli miydi? Hele onun yanında oturan o nankör kadının –adını unuttum– basit sosyalist düşünceleriyle bana adice küfretmesi ve sonunda beni kapı dışarı atması, duyduğuma göre oğlunu da idare edememiş ve hep toplum dışı bir çizgide kalmış bu kadın, hatta orospuluk yapmış. Tuhaf, suskun kadının babası olan Herr Gruyten'in, bu pembe–kızıl, yarı orospu sonradan arkadaşı olmuş, Herr Gruyten savaş yılları sırasında suçsuz bir kuzu muymuş? Demek istediğim şu ki, beni böyle kapı eşiğinden kovacak bir neden yoktu ortada, şu sıralar herkesin bildiği gibi, kuşkulu olan bu mahkemenin kararlarını incelemeden beni kovmaları gereksizdi. Yok yok, hiçbir teşekkürle karşılaşmadım."

Bunların hepsi hafif bir sesle söylendi, saldırganlıktan çok incinmiş bir sesle, ara sıra damarları kabardığında Mieze onun elini tutuyordu. "Postayla yolladığım paralar geri gönderildi, karşılık verilmedi, verdiğim öğütlere kulak asılmadı ve o nankör kadın, ötekini kastediyorum, bir gün bana açıkça, 'Leni'nin sizinle hiçbir ilişkiye girmek istemediğini hâlâ anlamıyor musunuz?' diye yazdı. Neyse –sonra kendimi bu işten çektim, ama onlar hakkında sürekli bilgi alıyordum, oğlan yüzünden– ve işte ne oldu oğlan? Suçlu diyemem, çünkü şimdiki hukuk anlayışını incelemeden onun suçluluğunu kabul etmek bana yakışmaz. Ben de suçluydum, kendi kendime ver-

diğim kararla, çavdar kırıntısı yüzdesini ve pancar posası yüzdesini yüzde beş artırmam ve Rus ekmeğindeki öteki iğrenç şeylerin yüzdesini indirmem yüzünden cezaya çarptırılabilirdim, toplama kampına gönderebilirlerdi beni; fabrikalarda ortaklıklarım olduğu, karışık ailevi ve karışık ekonomik nedenlerle büyük sanayici sayıldığım için de kriminal olarak görüyorlardı. Çeşitli dönemlerde kendim de suçlu sayıldığım için oğlana hiçbir araştırma yapmadan suçlu diyemem, ama yaşamının kaydığı bir gerçek, çılgınlık bu, çılgın bir eğitim yüzünden oldu. Yirmi üç yaşındayken oğlan çek sahtekârlığı yapıyor ve mülk sahibinin adını değiştirerek evin sahibi olmaya çalışıyor, bir zamanlar meşru yollarla, acı da olsa, kimsenin gözünün yaşına bakmayan bu adamın, diyelim ki evin şimdiki sahibinin kurnazlığı yüzünden el değiştirmiş olan yerin sahibi olmaya kalkıyor. Ama satılmış satılmıştır. Psikoanalitik açıdan bakılırsa oğlanın anasına aşırı bir bağlılığı ve bir de baba travması var. Kadın Kafka'yla neler yaptığının farkına bile varmadı, Kafka ve Brecht gibi birbirine bu kadar zıt iki yazarı aynı anda ve iyice okuttu ona. Bu yetmiyormuş gibi son derece marazi olan Hölderlin'in şiirlerini, korkunç güzel bir çöküş şairi sayılan Trakl'ın şiirlerini de okudu. Çocuk henüz konuşmaya ve duymaya başladığı zaman bunları yuttu, hele mistisizm karışımı materyalizm: Tabulara karşıyım tabii, ama biyolojiyi böylesine ayrıntılı abartmak, insan bedeninin bütün organlarına ve onların işlevlerine böylesine tapmak doğru muydu? Eninde sonunda biz de kendi yaradılışımız içinde hastayız. Of, ne kadar kötü, yardım etmeme izin verilmemesi, kovulmam ne kadar acı."

İşte burada da yazarın kesinlikle olanaksız diye düşüneceği bir şey gerçekleşti: a.nın sonucu olarak g., a. ise gizli ı. sonucu olarak ortaya çıktı, o sırada nefis çimlerin

üzerinden koşarak köpekler geldi, soylu, güzel, Afgan köpekleri. Yazarı kokladılar, herhalde onu çok bayağı buldular ki hemen bıraktılar, koşup efendilerinin gözyaşlarını sildiler. Lanet olsun, şimdi herkes duygusal olmaya başlıyor: Pelzer, Bogakov, yüksek mevkili kişi, Lotte'nin gözleri bile kuşkulu parlamadı mı, Marja van Doorn da açıkça ağlamadı mı? Margret zaten gözyaşları içindeydi, oysa Leni gözlerine onları açık tutabilecek kadar nem veriyordu.

Mieze'ye ve beyefendiye veda ediş sıcak biçimde oldu, seslerde hâlâ bir hüzün dalgalanıyordu, hele yazardan mümkünse aracı olmasını istedikleri, her zaman Boris'in oğluna, Boris'in oğlu ve Lev Koltovski'nin torunu olduğu için yardıma hazır olduklarını söylediklerinde.

Grundtsch'un savaş sonundaki fiziksel-ruhsal, coğrafi ve politik durumu açıklanamadı, neredeyse belirsiz kaldı. Onu ziyaret etmeyi ayarlamak çok kolaydı: Telefon edildi, randevu alındı ve Grundtsch mezarlıktaki işi bittikten sonra pas tutmuş demir kapıda göründü, bu kapı, plastik kökenli oldukları için gübre yapılamadıklarından ötürü götürülüp atıldıkları için çelenk ve çiçek çöplerinin alınması gerektiğinde açılıyordu. Her zamanki gibi konuksever olan Grundtsch bu ziyarete sevinerek yazarı elinden tuttu ve "çok kaygan olan yerlerden" kolayca geçmesini sağladı. Mezarlığın içindeki durumu oldukça düzelmişti. Ona genel tuvaletlerin bir anahtarı verilmişti, bir transistorlu radyo ve televizyon almıştı (Paskalya'ya yakın bir zamandı. Yazar). Bu serin Mart akşamı dışarıdaki sıralarda oturmak mümkün değildi, ama mezarlıkta sakin bir yürüyüş yapılabilirdi, bu kez ana yolda dolaşıldı. Grundtsch oraya ana cadde diyordu. "En iyi semtimiz," diyordu gülerek, "en pahalı arsalarımız.

Walter'ciğe inanmak gibi bir düşünceye kapılırsanız, o zaman onun size söylediği rakkamları gösteren bir şey sunabilirim. Hiç yalan söylemez o, hiçbir zaman da hain olmamıştır" (kıkırdadı). Grundtsch yazara Pelzer'in kendisiyle birlikte 45'te kurduğu elektrik tesisatını gösterdi, kötü kaliteli, siyah, izole edilmiş bir tesisatın parçalarıydı bunlar, bahçelikten bazı ağaçlara geçirilmişti, ağaçlara tutturulduğu pas tutmuş pensler görülebiliyor ve sonunda Zecke'lerin mezarlarına varıyordu. Bu saygıdeğer mezarların dış duvarlarında gene pensler görülüyordu, gene siyah izole elektrik kordonu parçaları, kötü kaliteli, sonra birden yazar (hafif bir ürperti geçirdiğini itiraf etmek zorunda) o zamanlar mezarlıktaki Sovyet cennetine giden bronz kapının önünde buldu kendini, ne yazık kapı, bu ilkbahar öncesi akşamında kapalıydı. "İşte içeriye buradan giriliyordu," dedi Grundtsch, "sonra içerden Herriger'lerin, oradan da Beauchamps'ların mezarlarına geçiliyordu." Zecke ve Herriger'lerin mezarları çok bakımlıydı, yosun, menekşeler ve güller vardı. Bu konuda Grundtsch: "Evet, bu iki aboneyi ben Walter'cikten devraldım, geçitleri de zaten savaştan sonra gene duvarla ördü ve temizletti, ne yazık ki iyi yapılmadı, yaşlı Gruyten yaptı, sonradan ortaya çıkan çatlakları, dökülmüş sıvayı bombardıman sonucuymuş gibi gösterdi, bu da yalan sayılmaz, buranın ikisinde iyice sallanmış olması gerek. Arkada gördüğünüz meleğin başında bomba parçası izi var." (Yazar karanlık basmakta olmasına karşın meleği gördüğüne, söylediğinin doğru olduğuna tanıklık eder.) "Görüyorsunuz, epey değişiklik de yapıldı, Herriger'ler restore ettirdiler, Zecke'ler çağdaş hale getirdiler, Beauchamps'lar ya da Beauchamps mezar bakımıyla hiç ilgilenmiyor. Haylaz oğulları eh, o da bu arada altmış beş yaşına geldi, ama ben onu daha 1920'lerde burada bahriyeli giysisiyle ağlayıp dua ederken görmüş-

tüm, çok gülünç bir görüntüsü vardı, o zamanlar bile bu bahriyeli giysisini giymek için oldukça büyüktü, ama çıkartmak istemiyordu, belki şimdi güneyde Meran'daki sanatoryumda bu giysiyle dolaşıyordur. Ara sıra avukatı bir şeyler yaptırıyor, hiç değilse mezarlıkta biten yabani otları temizletiyor. Avukat bahriyeli giysisi içindeki yaşlı adamın cenaze işinin üzerine almakta ısrar ediyor, adam hâlâ sigara kâğıdı fabrikasının geliriyle yaşıyor. O ısrar etmese belki belediye bu mezarı düzelttirirdi. İşte bu mezarlar yüzünden durmadan dava açılıyor, (kıkırdadı, Yazar) sanki güneyde Tirol'de bir yere gömülemezmiş gibi. İşte şapel de burada, kapısı yıkılmış, isterseniz içeri oradan girebilirsiniz." Yazar gerçekten yıkılmakta olan şapele girdi, dökülmekte olan duvar fresklerine baktı, her şey mimari açıdan son derece ilgi çekiciydi. Şapelin içi pis, serin ve rutubetliydi. Yazar birkaç kibrit çaktı, (bunları maliyeye masraf olarak bildirmeli miydi acaba, kabul ederler mi bilinmiyor, sürekli sigara içiyor, bu yüzden de çok kibrit harcıyor, konuyu yüksek maaşlı resmî ve gayriresmî maliye memurlarına inceletmek gerekir, yani on üç ile on altı kutu kibritin işyeri masrafı olarak gösterilip gösterilemeyeceğini), mihrabı görebilmek için birkaç kibrit daha çaktı, oradaki renkli madenler çalınmıştı, mihrabın arkasında yazar bitkisel geçmişi olması gereken kırmızımsı-mor parlak bir toz yığını gördü, gerçekten de iyice bozulmuş fundalığın artıkları olabilirdi bunlar, kadınların elbise ya da kazak altına giydikleri bedenlerinin yalnız üst kısmını kaplayan bir çamaşır parçası, şaşkın bir biçimde Beauchamps Şapeli'ni terk eden yazara piposunu içen Grundtsch tarafından zevkle gösterildi, "Herhalde buraya hâlâ ara sıra yollarını şaşıran nereye gideceklerini bilemeyen, bir kapı aralığı bile olmayan, otele verecek paraları bulunmayan ve ölülerden korkmayan sevgililer geliyor," dedi.

Bu serin akşamda güzel bir gezi oldu bu. Akşamı Grundtsch'un kulübesinde içtiğimiz kiraz likörüyle bitirdik.

"İşte, bizim oralarda korkunç çarpışmalar olduğunu duyunca sinirlerimi kaybettim, oraya gitmek, anamı bir kez daha görmek ve belki de ona yardım etmek istedim. Seksenine geliyordu, yirmi beş yıldır onu ziyaret etmemiştim, tüm yaşamı boyunca papazların peşinden koşması kendi suçu sayılmazdı, belli birtakım yapılanmanın (kıkırdadı) sonucu bu boyun eğiş. Delilikti oraya gitmem, ama gittim, çok geç kalmıştım, o yöreyi iyi tanımama güvendim. Çocukken orada sığırtmaçlık yapmıştım, orman yollarına kadar gelirdim. Ama bu budalalar beni Düren'de yakaladılar, elime bir silah tutuşturup koluma da bant takarak beni yarısı henüz çocuklardan oluşan bir birlikle ormana yolladılar. Gözetim birliğiydi bu, ne boktan bir iş olduğunu son savaştan biliyordum, birkaç genci yanıma aldım, ama o yöreyi iyi bilmem işe yaramadı, oralarda hiçbir şey kalmamıştı, yalnız yıkıntılar, devrilmiş ağaçlar, mayınlı yollar kalmıştı, Coni'ler bizi hemen yakalamasaydı geberir giderdik, mayınsız yollar Coni'lerin elindeydi, neyse ki hiç olmazsa bu gençler kurtulmuştu, ben de kurtulmuştum, beni bırakmaları epey sürdü, dört ayı çadırda, soğuk ve pislik içinde geçirdik, Coni'lerin yanında da güzel olan bir tek şey yoktu, ama romatizmadan kurtulmuştum, anamı bir daha göremedim, beyaz bayrak astığı için hayvan bir Alman onu öldürmüştü, Kaff bir süre iki bölge arasında kalmış, bazen Coni'lerin, bazen Almanların eline geçmiş, bizim ihtiyar da oradan çıkıp gitmek istememiş, Germenler neredeyse seksen yaşında olan anama kurşun sıkmışlar, herhalde şimdi oralarda adlarına heykel dikilen domuzlardır bunlar. Bu pis heykellere papazlar hâlâ karşı çıkamıyor. Söylüyorum size, Haziran sonunda Coni'ler beni çiftçilerle birlikte salıverince, neredeyse mahvolmuş

durumdaydım. O çevreden olduğum halde hiçbir şey kolay değildi. Çiftçi parolasını gizli tutmuşlardı kampta, yalnız arkadaşlarına söylemişlerdi. Ben de orada dindar bir işçi pozuna girdim ve Haziran'da kurtulabildim. Buraya geldiğimde son derece iyi düzenlenmiş, tertemiz yürütülmüş ufak, hoş bir işyeriyle karşılaştım, Hölthohne yapmıştı bunu, bana kirayı da verdi. Hiç unutmam bu iyiliğini, bugün bile ona çiçekleri sermayesine veririm. Walter'cik benden temiz kâğıdı istemedi, isteseydi onu birkaç ay terletirdim, çünkü o, o en kötü zamanları hiçbir şey kaybetmeden atlattı. Tabii biraz huylandırırdım onu, fena da olmazdı bu. Bana karşı da iyi davrandı, payıma düşen yeri ve krediyi verdi, böylece en sonunda kendi işime başlayabildim. Aboneleri paylaştık, bana bol bol tohum da verdi, her şeye karşın altı ay, altı aylık bir tutuklanma, ne türden olursa olsun, ona iyi gelirdi."

Yazar bir süre daha (aşağı yukarı bir buçuk saat) Grundtsch'un yanında kaldı, asla ağlamaklı olmadı o, durmadan insanı dinlendiren biçimde susuyordu. Odası son derece rahattı, bira ve vişne likörü ikram etti, Grundtsch'un odasında yazar sigara da içebiliyordu, oysa mezarlıkta içmesi Grundtsch tarafından yasaklanmıştı ("Bir sigara kilometrelerce öteden görülebilir"). Grundtsch yazarı gene elinden tutarak kaygan yerlerden geçmesine yardım ettiğinde, ağlayarak değilse de, son derece duygulu bir sesle: "Leni'nin oğlunun cezaevinden kurtulması için her şeyin yapılması gerek. Onunkisi ufak bir aptallıktı yalnızca, aslında anasının malı olan evi, o pis Hoyser'den kurtarmak istemişti. O tıpkı anası ve babası gibi harika bir çocuk, benim şimdi oturduğum yerde doğdu, mezarlık müdürlüğüne, sonra da sokakların temizlenmesi işine girmeden önce üç yıl yanımda çalıştı. Harika bir çocuk, anası gibi suskun da değil. Bu oğlan için bir şeyler yapılması gerek. Daha ufak bir oğlanken

buralarda oynardı, Leni Pelzer'e, sonradan da bana yardım ettiği sıralar, sezonluk işlerde. Saklanması gerekse, burada babasının saklandığı yerde saklarım. Onu kimse bulamaz, onun benim gibi çukurlardan ve bodrumlardan korktuğu da yok."

Yazar içtenlikle vedalaştı ve gene geleceğini söyledi –bu sözünü tutmayı düşünüyordu– genç Gruyten'i de tutuklanmaktan kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapacağına söz verdi, ona Grundtsch'un dediği gibi "mezarlık bahşişi" vereceğine de söz verdi. Grundtsch yazarın ardından seslendi: "Ona benim yanımda her zaman kahve, çorba ve sigara bulabileceğini söyleyin. Her zaman."

Leni'nin söylediği az sayıdaki sözler burada özetle yeniden verilmeli:

"Sokağa çıkmak" (piyanosunu hacizden kurtarmak için).

"Ruhlu varlıklar" (uzayda).

"Risk edilen dans" (H.H. ile).

"İş oraya varınca bununla gömüleceğim" (bornozuyla).

"Tanrım, nedir bu gövdemden çıkan şeyler?" (Leni' nin küçük bir kızken gövdesinden dışarı çıkan şeylerle ilgili olarak).

"Uzandım ve tam olarak kendimi verdim", "açıldı", "alındı", "verildi" (fundalık yaşantısı).

"Lütfen, lütfen bana bu yaşam ekmeğini verin. Neden bu kadar çok beklemek zorundayım?" (Birinci vaftizden kaçınılmaya götüren açıklama.)

"Sonunda bu açık renk, kuru, hiç tadı olmayan şey dilimin üzerine kondu – onu neredeyse tükürüp atacaktım" (gerçek birinci vaftizle ilgili olarak).

"Kas işi" (dışarı çıkmakla ilgili olarak "kâğıtsızlığı" hakkında).

"Sevmek ve kendimi koşulsuz olarak teslim etmek istediğim", "cesur incelikleri anımsamalı", "benden sevinç duymalı, ben de ondan" (gelecekte karşısına çıkacak kişi için).

"Herif"(in) "zarif elleri yok" (ilk buluşma).

"Rahatça biraz ağlayabilmek için" (sinemaya gidişleriyle ilgili olarak).

"Bu derece sevimli, çok sevimli ve iyi" (erkek kardeşi Heinrich).

"Korkunç bilgili oluşu yüzünden ondan ürküyorum" (erkek kardeşi Heinrich).

"O kadar iyi, o kadar iyi olduğu için sonra şaşırdı" (erkek kardeşi Heinrich).

"İyi kurtuldu", "parçalayıcı" (1945'ten sonra babası için).

"Babam için daha o zamandan doğru bir baştan çıkarılma, bununla kendi baştan çıkarıcı anlayışımı anlatmıyorum" (Lotte H. hakkında).

"Kötü, kötü, kötü" (ağabey H. ile ailece içilen kahve saatleri hakkında).

"Bizim ozanlar en cesur tuvalet temizleyicileriydi" (Margret'in tıkanan tuvaletini temizledikten sonra H. ve E. ile ilgili olarak).

"O iş yatakta" (olmaz ve olmalıdır). "Açık havada, açık havada. Bu birlikte yatağa girme işi benim aradığım şey değil" (Margret'in yanında, genel olarak birlikte olma denilen olay hakkında öne sürdüğü düşünceler).

"Benim için ölmeden önce ölmüştü" (kocası A.P. hakkında, onu yukarıda adı geçen olaya zorladıktan sonra söyledikleri).

"Orada kurudu, açlıktan öldü, oysa son zamanlarda ona yiyecek götürmüştüm, öldüğünde onu bahçeye sakladılar, mezar taşı bile koymadılar, oraya gittiğimde artık orada olmadığını sezmiştim, Scheukens de bana: Anlamı

yok artık hanımefendi, anlamı yok – yoksa toprağı mı kazmak istiyorsunuz, dedi. Sonra başrahibeye gittim, ısrarla Rahel'i sordum, bana yolculuğa çıktığını söyledi, nereye diye sorduğum zaman başrahibe korkuya kapıldı ve, 'Ama yavrum, aklınızı mı kaçırdınız,' dedi." (Rahel'in ölümü üzerine).

"Akıl almaz derecede korkunç" (A. ile macerası).

(Korkunç) "Yeni basılmış paranın görünümü" (savaş sırasında bürodaki işi hakkında). "İntikam" (babasının ölü canlarla yaptığı sahtekârlığa Leni'nin ileri sürdüğü sav).

"Hemen alev aldı" (elini Boris'in eline koyduğu an).

"Sana bir zamanlar anlattığım fundalık öyküsünden çok daha güzel bir şey" (yukarıya bakınız).

"Tam o sırada lanet olası saygı atışları doruk noktasına vardı" (Boris'in aşk açıklaması yaptığı an).

"Yatmak" (başka yerlerde daha kaba biçimde anlatılan olayın Leni'nin Margret'e söylediği biçimi).

"Biliyor musun, her yerde, her yerde, dikkat ölüm tehlikesi levhasını görüyorum" (ilk kez yattıktan sonraki durumu hakkında).

"Neden bunu daha önce öğrenmeliyim ki, konuşacak çok daha önemli şeyler vardı ve ona adımın kâğıtta yazdığı gibi Pfeiffer değil, Gruyten olduğunu söyledim" (Leni, Boris'le yaptığı bir konuşmayı Margret'e anlatıyor).

"Neden ilerlemiyorlar" (Amerikalılar).

"80-90 kilometre yalnızca, neden bu kadar uzun sürüyor?" (Yukarıya bak).

"Neden gündüzleri gelmiyorlar, ne zaman gene gündüz gelecekler, Amerikalılar neden ilerlemiyor, buraya gelebilmek için neden bu kadar zamana gereksinmeleri var, uzak değil ki burası" (Amerikan bombardımanları ve Leni'ye yavaş gelen ilerleme hakkında).

"Tespih zaferi ayı" (1944 Ekimi'yle ilgili olarak, o ay

çok sayıda gündüz bombardımanı olmuş ve Leni ile Boris sevişme olanağı bulmuştu).

"Bunu Rahel'e ve Meryem Ana'ya borçluyum, onları ne kadar çok sevdiğimi unutmadılar" (Zafer ayıyla ilgili olarak).

"İkisi de ozan bana sorarsan, ikisi de" (Boris ve Erhard hakkında).

"Sonunda, sonunda, ne kadar da uzun sürdü" (gene Amerikalıların ilerleyişi hakkında).

"Birlikte olmak artık söz konusu değildi" (Leni, gebeliği hakkında).

IX

Yazar daha önce bilgisine başvurulan bazı kişilerin değindiği, Leni'nin yaşamının bir bölümüyle ilgili olarak yazmamayı seve seve isterdi. Yani Leni'nin 1945 yılından sonraki kısa politik eylemi üzerine. Bu noktada yazarın elinden kaçırdığı yalnızca görme gücü değil, ama inancı da. Gene de inandırıcı biçimde anlatılanlara inanması mı gerekir? Yazarın içine düştüğü ve profesyonel ve amatörlerce en çok sevilen konu olan çelişki konusu, burada tüm sertliğiyle kâğıda dökülüyor! Leni'nin politikaya ilgisiz olmadığı kendileriyle bazı televizyon yayınlarını izlediği Hans ve Grete Helzen tarafından ne bir noterin tasdiki ne de bir raporcunun herhangi bir onay mektubunu esirgemeyeceği biçimde kanıtlanmıştır. Leni (siyah-beyaz televizyonunun önünde iki yıla yaklaşan bir süredir kendisiyle birlikte yayınları seyreden Helzen'lerin kesinlikle söylediklerine göre "en çok çıkıp politikadan söz eden insanların suratlarını seyretmekten" hoşlanıyormuş. (Bu alıntı Leni'nin doğrudan doğruya söylediği ender sözlerdendir!) Onun Barzel, Kissinger, Strauss hakkındaki hükümlerini burada yenilemek olanaksızdır, bu yazara pahalıya patlayabilir. Bunu göze alamaz, bu üç beyefendinin yanında hissettiği gibi duymaktadır. O –yazar– burada haberleri iletme görevini kısıtlamaya mec-

burdur, Leni'den alıntı yapmak, bunları ispatlama durumunu yıkmak, mahkemeye çıkmasına neden olmak, Leni'nin ne kendisini ne de Helzen'leri tek başına bırakamayacağını bildiği için yazar burada alıntı yapmaktansa, yalnızca konuya değinip geçmeyi yeğlemektedir. Yalınç bir nedenden ötürü: Leni'yi mahkeme parmaklıkları arasında görmek istememektedir. Leni'nin başı yeterince derttedir kanısını taşımaktadır: Biricik sevgili oğlu hapistedir, son zamanlarda piyanosu da haciz konulma tehlikesi ile karşı karşıyadır, korkusu ya da sinirliliği, kuşkusu acaba Türk'ten mi "kaptığı" (Hans ve Grete'ye göre Leni anlatıyor) biyolojik bir ayrıntıyla ilgilidir: Onda hâlâ kadınlara özgü bir durum söz konusudur: zehirlenme tehdidi, böyle bir tehlike uygulanabilir mi; komşulardan emekli bir memur Leni'ye yaklaşmayı denemiş (kaba bir biçimde karanlık koridorda ona sarkıntılık etmeye kalkmış, fırında ona dokunmuş, aynı koridorda teşhirci davranışlarda bulunmuştur), bütün bunların yanı sıra bir de haciz konulan ve haczedilme tehlikesiyle karşı karşıya olan eşyaların durumu "bir umut pırıltısı göstermeyecek kadar" (Lotte H.) karanlıktır. Üstelik bir de mahkeme parmaklıkları ardında, kesinlikleri (salt edebî açıdan) nefis olan Barzel, Kissinger ve Strauss hakkındaki kanılarını mı tekrarlasın? Bu soruya tek bir karşılık verilebilir: Hayır hayır ve bir kez daha hayır.

Artık dolambaçlı yollara sapmayalım: Evet, Leni KPD'de "çalışmıştır" (Lotte H., Margret, yaşlı Hoyser, M.v.D. ve partinin o zamanki yöneticilerinden birinin aynı ifadeyi dile getirmeleri). Ama herkes "şu veya bunun katılımlarıyla..." yazılı afişleri bilir, bununla tanınmış kişiler kastedilir, bunlar hiçbir zaman ortada görülmezler,

onlara düşünceleri bile sorulmaz ya da zaten söz vermemişlerdir, onlara etkili kişiler olarak bakılır. Leni'ye etkili kişi gözüyle mi bakılmıştır? Görülüyor ki evet, yanılmış olsalar da. Şimdilerde kentin iyi bir yerinde geçici olarak gazete bayiliği yapan o zamanki parti görevlilerinden biri, kendini "68'lilerden" olarak niteledi, bu –hiç değilse yazara– sevimli görünen elli yaşının ortalarındaki adam, düşünceli bir tavır takındı, kimseye söylenmemesini rica etti ve pek kolay anlaşılamayan "68'liler" sözünü açıklamak için şöyle konuştu: "Eh ben 1968'den beri partide değilim. Yok yok, değilim." Bundan sonraki bölümde, bilgi veren bu kişinin anlattıklarına dayanılarak yazılanlar, onun tarafından yüksek mevkili beyefendininki gibi adı anılmadan verilsin istendi, bu bölümler ayrıca kesik kesik anlatıldı, çünkü sürekli gazete satışı, konuşmasının kesilmesine yol açıyordu. Böylece yazar "68'lerden" olan bu adamın çok farklı dağıtım çalışmasını da öğrenmiş oldu, adama yarım saat gibi kısa bir sürede en az on dört, on beş kez açık saçık resimler sunan yayınlar soruldu, o alaylı değilse de homurdanarak, "Burada satılmıyor," diye karşılık verdi. Basit gazeteler, bulvar gazeteleri, ciddi ya da ciddi olmayan günlük gazeteler düşük ya da orta seviyeli dergiler bile yazara öyle geldi ki, bu "68'li" tarafından istemeye istemeye çıkartılıp alıcıya uzatılıyordu. Yazarın, bu tip bir satış politikasıyla bayiliğin gelirini azaltacağı hakkındaki dikkatli saptamasına, adı geçen, bilgisine başvurulan kişi aynen şöyle karşılık verdi: "Malullük maaşım bağlanır bağlanmaz nasılsa bu bayiliği kapatacağım. Şimdiye kadar bana verilen ufak bir iyileştirme ödentisi, bunun izni çıkarken şunu anladım ki, yaşamasaydım onların işine daha çok gelecekti her şey. Daha ucuza gelirdim. Hayır, bu burjuva teslimiyetçiliği bokunu, bu porno emperyalizmini satmam ben, beni buna zorluyor olsalar, 'iyi konumu olan bir bayi, alıcının isteklerini karşılamakla

yükümlüdür' (CDU kent meclisi üyelerinden birinin sözleri) deseler de yapmam. Hayır, ben yapmam. Bu pisliği nereye aitse orada satsınlar: kilise kapılarında, patlayan kâğıt yapmaya yarayan dini dergiler ve sahte bekaret safsataları arasında. Hayır, ben satmam. İster Nannen olsun, ister Kindler, Pannen ya da Schindler, beni boykot etmeye istedikleri gibi devam etsinler, beni suçlamayı sürdürsünler, ben sansürümü uygularım. Onların bu burjuva teslimiyetçiliği pisliğini ölsem de satmam." Bilgisine başvurduğumuz bu kişinin zincirleme sigara içtiğini sözlerimize eklemek belki yerinde olur, teni ve gözleri bir karaciğer hastasınınki gibi, gür saçları kırlaşmış, gözlerinde ileri derecede miyop olduğunu gösteren gözlük var, elleri titriyor, yüzüne yoğun bir küçümseme ifadesi hâkim, yazar bile bu küçümsemenin kendisine de yönelik olmadığı düşüncesinden sıyrılmakta güçlük çekiyor. "Ilse Kremer'in Werner'ini Vichy faşistleri kampından çıkartıp sonradan duyduğuma göre Nazilere teslim ettiklerinde anlamalıydım her şeyi. Stalin-Hitler anlaşması diye nitelenen o bir buçuk yıl boyunca ne durumda olduğumuzu kimse düşünemez! Evet, Werner'i kurşuna dizdiler, bizlere onun faşist bir gammazcı olduğunu, faşist gammazcılardan kurtulabilmek için gerektiğinde faşistlerden yararlanabileceğini fısıldadılar. Bu saçmalıklara 68'e kadar inandım. 'Saflarınızdaki faşistleri, onları faşistlere casus olarak gammazlayarak def edin.' Eh, bu durumda dikte eden proletaryanın elleri hiç değilse temiz kalıyor bu işten. Güzel. Ben bu işe katılmam. Hayır. 1945'te Ilse'yi dinlemeliydim. Dinlemedim, yirmi üç yıl yasal ve yasadışı çalışmalarımı sürdürdüm, kendimi gammazlattım, tutuklattırdım, ispiyonlattırdım, alay edilmeme yol açtım. Şimdi, bu dükkânı kapatınca İtalya'ya gideceğim, orada hâlâ birkaç insan var, bizim gibi kıç yalayıcı olmayan birkaç kişi. On yedi kardinalin tümü kadar bağnaz olduğum

o zamanlarda bile bu Pfeiffer ya da Gruyten denen kıza acıdım. O sıralar Kızıl Ordu'nun bir askeriyle ölüm tehlikesi altında aşk yaşadığını, ona yiyecek, harita, gazete, durum hakkında bilgiler verdiğini, hatta ondan Rus adı taşıyan bir çocuğu bile olduğunu duymuştuk. Onu bir direniş savaşçısı gibi lanse etmek istemiştik, biliyor musunuz bu Kızıl Ordu askeri ona ne öğretmiş? Dua etmeyi! Çılgınlıktı! Eh, çekici bir kadındı, çok güzel bir şey, bizim o zavallı toplantılarımızda hoş kaçıyordu, sözüm ona Doğu Prusya'da kurulan sosyalist ordu çılgınlığına karşı savaş veriyorduk. Keşke Ilse'yi dinleseydim, o bana: 'Fritz, bunun böyle süremeyeceğini kendi kendine itiraf et, böyle yürümez. Taktik nedenlerden ötürü belki korumak zorunda olduğumuz Teddy Talmann zamanında, 1928'lerde istediğimiz bu değildi bizim. Sen de kabul et ki Hindenburg kazandı, 1945'te de. Bu hoş kızı rahat bırakın artık, ona zorluklar çıkartıyorsunuz, ona bir faydanız yok.' Evet, ama kız bir işçiydi, düşmüş bir burjuva aileden gelse de, biz birkaç kez onun eline kızıl bayrağı verip kentte yürüttük, bunu başardık, önce onu iyice sarhoş ederek de olsa, çünkü hastalık derecesinde çekingendi, birkaç kez de çok dekoratif olarak tribünlerde oturdu ben konuşurken. Bugün bile acı duyarım bundan düşündükçe." (Fritz'in zaten koyu olan cildinin daha da koyulaşması bir tür yüz kızarması mıydı? Sorulabilir. Ayrıca Fritz adı da takma; "Fritz"in gerçek adı yazarca biliniyor). "Öyle müthiş bir biçimde proleterdi ki – burjuva çıkarcılığı düşüncesini benimsemek ve bundan yararlanmakta kesinlikle beceriksizdi, ama Ilse haklı çıktı: Biz ona zarar verdik, kendimize de bir faydamız olmadı, çünkü bir-iki kez raportörler kendisine Boris'i ve 'yeraltı'nda ondan ne öğrendiğini sorduklarında, gerçekten de 'dua etmeyi' diye yanıt verdi! Ağzından çıkan tek sözcük bu oldu, tabii bu da tutucu basının arayıp da bulamadığı bir yemdi. Onlar

şu başlığı atmaktan geri durmadılar: 'KPD'de dua etmeyi öğrenin. Delacroix sarışını Truva atı olarak çıktı ortaya.' Gereksiz yere bir ara partiye kaydını da yaptırmıştı, partiden çıkmayı unuttuğu için, parti yasaklandığında evi arandı, o zaman işi büsbütün inada bindirip asla ayrılmayacağını söyledi ve ben bize neden katıldığını sorduğumda: 'Sovyetler Birliği, Boris gibi bir insanı yetiştirdiği için,' dedi. Çok karmaşık bir biçimde gerçekten bize ait oluşu düşünüldüğünde çıldıracak gibi olurdu insan, ama biz ona ait değildik; sonra, evet sonra insanın kafasında her şey karmakarışık oluyor, buna bakılarak proleter dünya hareketinin Batı Avrupa'da neden tamamen iflas ettiği anlaşılıyor. Neyse, bırakalım. Ben İtalya'ya gidiyorum, onun durumunun bu derece berbat olduğunu duymak beni üzüyor. Beni iyi duygularla anımsamayacaktır, yoksa sizden ona benim selamlarımı götürmenizi rica ederdim. Ben hem Ilse'yi, hem de kızın babası yaşlı Gruyten'i dinlemeliydim, o hep gülüyordu, gülüp başını sallıyordu, Leni'si kızıl bayrakla yola koyulduğunda."

Fritz hor gördüğü burjuva gazetelerini isteksizce satarken, yazarla birbirlerine karşılıklı sigara ikram ettiklerini belki sözlerimize eklemek gerekir. Gazeteleri öylesine bir el hareketi ve tavırla veriyordu ki, gazeteyi satın alan duygulu bir insan, bu davranışı kırıcı olarak niteleyebilirdi. Fritz'in yorumu: "Gidip bu sahtekârlığı okuyorlar, bu feodal bayağılığı, hatta okurken yazarın sesindeki küçümsemeyi bile hissedebilirsiniz. Seks ve esrar yutuyorlar, eskiden tavadaki artıkları kemirdikleri gibi. Ve uslu uslu mini, maksi giyiyorlar, savaş sonrası uslu rahibe bluzlarını giydikleri gibi. Size iyi bir akıl vereceğim: Barzel'ı ya da Köppler'i seçin, o zaman hiç değilse o iğrenç liberal pisliğe ilk elden kavuşmuş oluyorsunuz. Ben, ben insan dilini öğreniyorum, İtalyancayı ve şu sloganı yayıyorum: Kapmak halkın esrarıdır."

Leni'nin yaşamındaki bu acı dönemi yarı yarıya açıklığa kavuşturduğu için yazarın yüreğinden büyük bir ağırlık kalkmış oldu, bilgi verebilecek diğer kişilerin daha kapılarının önünde yenilgiye uğradı, çünkü onlar onu, "Siz 68'den yana mısınız, yoksa karşı mısınız?" sözleriyle karşıladılar. Yazar birbirinden farklı motiflerle, çeşitli duygularla ordan oraya atılarak, yirminci yüzyılın tümüne taraftar ya da karşı olma durumunu birden ya da önce kavrayamayarak, karar veremedi, bu yıl hakkında uzun uzadıya düşündü, sonunda açıkça belirttiği gibi huyu olan hayır deme gereksinimiyle, "Karşıyım!" yanıtını verdi – böylece de o, kapıların yüzüne kesinlikle kapanmasına yol açtı. Gene de Fritz'in Leni'yle ilgili olarak sözünü ettiği o gazeteyi arşivde bulmayı başardı. Hıristiyan bir gazeteydi bu, 1946 yılında çıkmıştı yazı, Fritz'in alıntısı "kelimesi kelimesine uyuyordu" (yazar). Bunun dışında ilginç, bu yüzden de anılmaya değer iki nokta daha vardı: Makalenin metni ve KPD bayraklarıyla ve simgeleriyle süslenmiş olan konuşmacılar kürsüsünü gösteren bir fotoğraf, burada Fritz'i çalışılmış nutuk atma pozunda görmek mümkündü: şaşırtıcı derecede genç, aşağı yukarı yirmilerinin ortasında ya da sonunda, henüz gözlüksüz. Arka planda Leni görülüyor, bir Sovyet amblemini Fritz'in başına doğru eğik biçimde tutuyor, bu poz yazara belirli bazı dinî törenlerde flamaların rolünü canlı olarak anımsatıyor, o törenlerde de en yaslı anlarda bayraklar eğilir. Leni bu fotoğrafta yazarda iki türlü etki yarattı: sevimli ve yanlış yerde, sahte demek zor olduğu, söylenemeyeceği için, yanlış yerde diyor. Yazar hiç ayrışmamış olan bu düşüncesini henüz keşfedilmemiş bir büyüteçle paylaşsın ya da bu fotoğraftan Leni'yi yakıp silsin isterdi. Mutlu bir rastlantı ki Leni, bu kötü basılmış gazete fotoğrafında tanınır gibi değil, yalnız tanıyanlar onu çıkarır, geriye tek bir umut kalıyor, o da bu fotoğrafın

herhangi bir arşivde negatifinin bulunmamasını dilemek. Belki de burada yazıyı kelimesi kelimesine aktarmak gerekir. Daha önce değindiğimiz resim altı yazıları dışında, makalenin başlığı şöyle: "Genç, Hıristiyan eğitimi görmüş bir kadın kızıl çeteden dua etmeyi öğreniyor. Bunu kavramak olanaksız, ama deliller ortada. Frau G. olarak mı yoksa Frau P. olarak mı anmamız gerektiğini bilemediğimiz bir genç kadın, Kızıl Ordu'nun bir askerinden dua etmeyi yeniden öğrendiğini iddia ediyor. Bu kadın gayrimeşru bir çocuğun anasıdır. Çocuğun babasının bir Rus olduğunu gururla öne sürüyor, kocası P.nin gayrimeşru çocuğunun babasının ülkesinde yaşamını feda etmesinden iki yıl sonra, bu Rus askeriyle yasak bir ilişkiye girmiş. Stalin propagandası yapmaktan utanmıyor. Okurlarımızın böylesine bir çılgınlık karşısında uyarılmalarına gerek yok, ama şu soruyu belki sorabiliriz: sözüm ona saflığın belirti biçimleri siyasal kriminalite kategorisine girmez mi? Biz nerede dua etmeyi öğreneceğimizi biliyoruz: din derslerinde ve kilisede ve biz ne için dua ettiğimizi de biliyoruz: Hıristiyan bir Avrupa için, belki de düşünceli okurlar Frau G., diğer adıyla Frau P. için sessizce dua etmelidir. Onun buna ihtiyacı var. Dua eden eski belediye başkanı Dr. Adenauer'in üzerimizde daha güçlü bir etkisi var, bu küçük parmağından tutularak yalnışlıklara sürüklenmiş, belki de akıl hastası olan hanımefendiden (Matmazel?), iyi ama her açıdan çökmüş bir aileden gelen bu kadından."

Yazar Leni'nin o zamanlar da şimdiki gibi kötü bir gazete okuru olduğunu ummakta. O –yazar– Leni'yi bu Hıristiyan inancı içinde (burada "içinde" sözcüğü bilerek kullanılmıştır. Yazar) incinmiş olarak görmek istemezdi.

Burada önemli bir ayrıntıya da değinebiliriz: Pfeiffer'ler Gruyten'lere gelip Leni'yi Alois'e istediklerinde Marja van Doorn'un çiziktirdiği liste Grete Helzen tarafından bir kapı aralığında keşfedilmiştir – gerçekten de namus sözcüğü o zaman altmış kez geçmiş. Bununla iki nokta ispatlanmış oluyor: M.v.D. güvenilir bir tanık ve Leni'nin kapısı otuz yıldır hiç boyanmamış.

Bazı güçlüklere (gereksiz görünen) yol açan tuhaf "Kristelier" sözcüğü de şimdi anlatılabilir. Yazar bazı genç Katolik papazların (gene gereksiz olarak) açıklamalarına başvurmuştur, çünkü bu sözcük yazara birtakım sağlık tedbirlerinin yanı sıra, güvenilir bir insan olan Commer tarafından, kiliseyle ilgili olarak söylenmişti. Sonuç: olumsuz.

Birçok ruh sağlığı kurumuna boş yere telefon edilmiş, onlar (haksız olarak) kendileriyle alay edildiği kanısına varmışlar, kuşku duymuşlar, acı verici bir dikkatle bunu anlatmaya çaba göstermişlerdir, ama dil açısından açıklamalarda bulunmanın tümüyle görevleri dışında kaldığına değinip telefonu kapamışlardır. Yazar ilk başta anımsaması gerekip sonradan bu sözcüğün Werpen-Tolzem-Lyssemich coğrafi üçgeninden kendisine aktarıldığına hem kızmış, hem de zaman kaybetmiştir: M.v.D.ye sormuş, o bir an bile duraksama gereğini duymadan bu sözcüğün "Hıristiyanlık eğitimi" için kullanılan bir lehçe olduğunu belirtmiştir: "Aslında özellikle çocuklar için genişletilmiş bir din eğitimiydi, ama yetişkinler de ara sıra bilgilerini yenilemek, canlandırmak için bu egzersizleri yaparlardı, çoğunlukla evimizde zengin bir öğle yemeği yedikten sonra uykuya yattığımızda yapılırdı: pazar günleri saat 3'e doğru." (M.v.D.) Belki de burada söz

konusu olan Protestan alışkanlığı "pazar okulunun" Katolikliğe uzanan bir paralelidir.

(Clay-Frazier boks maçı yüzünden araştırmalarında geciken) yazar bir vicdan sorunuyla karşı karşıya kaldı, araştırmalarının parasal gereksinimi ve bununla ilgili olarak maliye kurumuna verdiği zarar; acaba Roma'ya gidip tarikatın merkezinde Haruspica'nın kaderini araştırmayı göze almalı mıydı? Gerçi insancıl açıdan değerli olan iki Cizvit papazı ile Freiburg ve Roma'daki karşılaşma, raporu yazan için bir sonuç vermemiş, telefon, telgraf, posta ve yolculuk masrafları gerçekten gereksiz bir yatırım olmuştu: Her iki papaz da yazara bir aziz resmi çizmekten öteye gidememiştir, oysa hem dış görünüşü, hem de iç organları hasta olan Margret'i ziyaret, arada bir götürülen çiçeğe, bir şişeye doldurulan az miktardaki cine, bazen birkaç sigaraya patlamış, taksiye bile binilmemiş, sağlık sorunları yüzünden yürüyerek gidilmiş, buna karşın Heinrich Gruyten hakkında birkaç önemli ayrıntının aydınlanmasını sağlamıştı. Ayrıca yalnız vergi politikası değil, insancıl düşüncelere de değinmek gerekir: iyi yürekli Rahibe Cecilia'yı da güç duruma sokmaz mıydı gitmesi, Rahibe Sapientia'yi şaşırtmaz mıydı, sevimsiz olsa da Alfred Scheukens'i cezalı sürgüne göndermezler miydi?

Yazar bunların tümünü sakin bir kafayla düşünebilmek için önce Aşağı Rhein bölgesine gitti, yemekli vagonu bile olmayan bir trenin ikinci mevkiinde yolculuk etti, içecek bile satılmıyordu, haç yöresi Kevelaer'den, Siegfried'in vatanından geçip hemen ardından Lohengrin'in sinirlerini kaybettiği kente vardı, orada bir taksi tutarak Joseph Beuys'un yöresinden geçerek beş kilo-

metre ötedeki, gerçekten de tüm özelliklerini taşıyan köye vardı. Bu rahatsız ve neredeyse üç saat süren yolculuktan yorulmuş olarak, hatta biraz da sinirli olduğu için, yazar önce kendisini biraz kuvvetlendirmeye karar verdi, bir büfede alımlı görünen sarışın bir kadın tarafından nazikçe sunulan patates kızartması, mayonez ve (sıcak) köfte aldı, kadın onu kahve içebilmesi için karşıdaki birahaneye yolladı. Sisli bir gündü, zamanında Siegfried Worms'a giderken atıyla yalnız Nifelheim'dan geçmemiş, aynı yoldan geri de dönmüştü anlaşılan. Birahane sıcak ve sessizdi; uykulu bir meyhaneci uyuklamakta olan iki erkek müşteriye *korn*[1] servisi yapıyordu, yazarın önüne de büyük bir *korn* kadehini şu sözlerle iteledi: "Bu havada en iyisi budur, uyuşukluğu alır, ayrıca mayonezli patates kızartmasından sonra gereklidir de." Sonra sakince öteki iki müşterisiyle konuştu, Printen lehçesini andıran bir ağızla, genzinden konuşuyordu, oldukça kaba. Yazarın geldiği yer buraya yalnızca yüz kilometre mesafede olmasına karşın, o kendisini burada çok Güneyli hissetti, iki uykulu adamın ve kendisine ikinci korn kadehini bardan uzatan meyhanecinin fazla meraklı olmayışları hoşuna gitmişti, onların ana konuları "de Kerk" ti, hem soyut, hem mimari, hem organizasyon, aynı zamanda da soyut, neredeyse metafizik anlamda ondan söz ediyorlardı, başlarını çok sallıyorlardı, biraz mırıldanma, sonra Paapen üzerine de bir şeyler söylediler, tabii asla o acıklı durumdaki Reich başbakanını kastetmiyorlardı, o herhalde bu asil adamların ağızlarına alınmaya bile değmezdi. Bu üç adamdan, Alman olup da meyhanede savaştan söz etmeyen bu adamlardan biri, Alfred Bullhorst'u tanımış mıydı acaba? Belki üçü de tanıyor-

1. Tahıl tanelerinden yapılan Almanlara özgü bir içki.

du, onunla birlikte bir okul sırasında pineklemiş olmaları olağandı, cumartesi günleri banyo yapar yapmaz, taranmış yaş saçlarla günah çıkarmaya, pazar günü ayine, pazar öğleden sonraları da daha güneyde Kristelier adı verilen toplantılara gitmişler, Pantinen'de paten kaymışlar, ara sıra gene Kevelaer'e hacca gitmişler, Hollanda'dan sigara kaçırmışlardı. Yaşlarına bakılırsa onu tanımaları gerekiyordu, 1944 yılında Margret'in çalıştığı hastanede iki takma organ ameliyatından sonra ölen, er maaş defteri Sovyet askeri Boris'e –geçici olarak da olsa– geçen, yani yasaya uygun bir koşul elde etmek amacıyla verilen bu adamı tanıyorlar mıydı? Yazar üçüncü *korn* kadehini geri çevirip bir kahve istedi, insanı gevşeten uykulu havadan sıyrılmaya çalışıyordu. Burada Nifelheim'da böyle sisli bir günde, Elsa kuğuya binmelerini istediğinde mi sinir hastası olmuştu Lohengrin, daha sonraki kuşaklar onun adını bir margarin markası olarak kullanmayı uygun bulmuşlardı? Kahve çok güzeldi, yazarın ancak kırmızımsı kollarını görmesine izin verilen bir kadın, servis penceresinden uzatmıştı onu, meyhaneci fincanın yanına şeker koyarken oldukça cömert davrandı, küçük sütlükte süt değil mecburen alınması gereken krema vardı. Kerk ve Paapen, kısılmış sesleriyle konuşmalarını sürdüren adamların hafif öfkeleri devam ediyordu. Alfred Bullhorst neden, neden üç kilometre daha Batı'da doğmamıştı, durum böyle olsaydı, o gün Margret, Boris için hangi maaş cüzdanını çalardı?

Gücünü biraz toplayan yazar önce kiliseye gitti, orada savaşta ölenler listesinde adreslere baktı, Bullhorst adıyla kayıtlı dört kişi vardı, ama ön adı bir tekinin Alfred'di ve bu Alfred de deftere –yirmi iki yaşında– 1944'te değil de 1945'te ölmüş olarak geçirilmişti. Şaşırtıcı bir şeydi bu. Keiper adıyla Schlömer'in ikinci kez ölmesi gibi, burada da söz konusu olan ikili bir ölüm değil miydi?

Herhangi bir dinî ayinin hazırlıkları için –yeşil, mor ya da kırmızı örtüler miydi bunlar– umursamazca ağzında piposuyla apsisin arkasından çıkıp gelen zangoç bu konuda bilgi verebiliyordu. Yalan söylemeyi ya da bir şeyler uydurmayı hiç beceremeyen yazar (aşırı derecede gerçeklere bağlıdır, bu arada herhalde herkes bunu fark etmiştir) aşırı derecede sıkılarak, savaşta karşılaşmış olduğu Alfred Bullhorst adlı biri hakkında bir şeyler mırıldandı, zangoç bunun üzerine yazarın söylediklerine hiç de inanmayarak, ama güvensizlik göstermeden Alfred'lerinin savaş tutsağı olarak Fransa'da bir maden ocağında kaza sonucu öldüğünü, Lothringen'de gömülü olduğunu, St. Avold'daki bir bahçeliğin mezarın bakımını abonmanla üstlendiğini, "ince, güzel, sevimli ve akıllı bir sarışın" olan nişanlısının manastıra girdiğini, savaşın bitmiş olmasına karşın ölümün oğullarının pençesini bırakmadığını düşünen ana babasının hâlâ olayın etkisinde olduklarını anlattı. Evet bir margarin fabrikasında işçi olduğu doğruymuş, uslu, sessiz bir kişiymiş, askere istemeyerek gitmiş, yazar ona nerede rastlamışmış? Hâlâ kuşku duymuyordu, ama merak etmişti, kabak kafalı zangoç yazara öylesine derin derin baktı ki, o hemen diz çöküp acele veda etti. Alfred'in ölüm tarihini düzeltmeyi pek istemezdi, Alfred'in ana babasının ödediği mezar bakımı ücretinin oğulları için değil de, bir Rus'un – tozuna, külüne, kemiklerine ödendiğini onlara anlatmak istemezdi, onun –yazarın– bunu Rus'a çok gördüğü anlamı çıkarılmamalı bundan, ama insan mezarda yattığını bildiği kişinin gerçekten de o kişi olmasını ister, açıkçası burada böyle bir durum söz konusu değil, ama asıl tedirgin edici olan Alman ölüler bürokrasisinin tümüyle foslamış oluşu. Çok şaşırtıcıydı her şey. Herhalde zangocun içine de yeterince kuşku düşmüştü.

Bir taksi bulmanın güçlüğünü burada anlatmayalım, Kleve'de uzun süre kalışı, sonra gene rahatsız bir trende üç saat süren geri dönüş yolculuğunu da, gene Xanten ve Kevelaer'den geçildi.

Hemen o gece bilgisi rica edilen Margret, yemin ederek, bu Alfred Bullhorst'un kendi kollarında öldüğünü anlattı, sarışın, üzgün bir gençmiş, papaz istemiş, iki bacağı da kopmuşmuş, onun ölümünü bildirmeden önce hemen kalem odasına koşmuş, çalışanlar işi paydos etmişlermiş, sahte bir anahtarla dolabı açmış ve ölen gencin maaş cüzdanını çekip almış, el çantasına saklamış, sonra Alfred'in ölümünü bildirmiş, Alfred Margret'e nişanlısından söz etmiş, sarışın bir kızdan, yazarın gerçekleri bulma uğruna güçlüklere katlanarak ziyaret ettiği kasabasından da söz etmiş, gene de o acele içinde, askerî hastanenin naklinden kısa süre önce "formalitelerin" unutulmuş olması mümkünmüş, Margret bu formalitelerle ölünün gömülme işini değil, ana babasına haber verilmesini kastediyormuş.

Burada bir tek soru sorulması gerekiyor: Alman bürokrasisi gerçekten foslamış mıdır, yoksa yazar yaşlı Bullhorst'lara gidip, ölünün kemikleri hakkındaki gerçeği söylemeyi görev mi edinmelidir? Onlar her yıl Azizler Yortusu'nda mezara menekşe diktiriyorlar, bir de onlara şunu sormak gerekir ki, Leni ve oğlu Lev'in ara sıra yaptıkları ziyaretlerde mezara koydukları kan kırmızısı bir demet gül hiç mi dikkatlerini çekmemiştir; yoksa yazar yaşlı Bullhorst'larda belki de Boris'in doldurduğu, üzerine sağlıklı olarak Amerikan esaretine düştüğünü anlatan notlar yazdığı haritayı mı bulacaktı? Tüm bu sorular yanıtsız kalmak zorundadır. Yazar kendiliğinden –tıpkı Elsa von Brabant ya da Lohengrin gibi– Aşağı Rhein'lı, hatta neredeyse Hollandalı bir zangocun Nijmegen'den çok ırak olmayan o yerde, meraklı ve ona inanmayan bakışlar atfetmesi karşısında sinirlerini kaybettiğini saklamayacak.

Tam olarak değilse de şaşırtıcı biçimde aydınlığa kavuşan konu Haruspica'nın ölümü, gelecekle ilgili olarak kendisinin yaptığı planlar değilse de, başkalarının onun geleceği ile ilgili olarak yaptığı planlar açıklığa kavuştu. Roma kentiyle ilgili olarak yazar belli broşürlere ve gezi rehberlerine, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Amerikanca ve Almanca filmlere ve aynı zamanda son derece zengin olan İtalya üzerine yapılmış Alman yazınına atıfta bulunmakta kaçınır, onun açıklamak istediği yalnızca –Roma'da bile– Fritz'in isteklerini anlamış olmasıdır, bir Cizvit manastırı ile bir rahibeler manastırı arasındaki farkı orada etüt etme olanağını bulmuştur, en çok kırk bir yaşında gösteren son derece hoş bir rahibe tarafından karşılanmış, o yazara tepeden bakmayıp gerçekten iyi niyetle ve akıllıca gülümsemiştir, yazardan Columbanus, Prudentia, Cecilia ve Sapientia adlı rahibeler hakkında hoş şeyler duyduğunda. Leni'nin bile adı geçti ve ortaya Roma'nın kuzeybatısındaki bir tepede bulunan bu tarikat merkezinde onun tanındığı ortaya çıktı. Düşünün bir kere, Leni'yi biliyorlar! Çam ağaçları ve palmiyeler altında, mermer ve bronzlar arasında, gözle görülür derecede şık ve serin bir mekânda, siyah deri Morris koltuklarda oturarak, masadaki hiç de küçümsenmeyecek çayı içer, fincanın altındaki tabağa sigaranın külünü koymama hiç de hoşgörü, iyilik yüzünden değil, gerçekten görmeyerek. Fontane üzerine doktora yapmış, bir süre sonra Gottfried Benn (!!) üzerine hazırladığı tezle tarikat üniversitesinde doçentliğini alacak olan, bu çok kültürlü, dinî kıyafetin (ki kendisine müthiş yakışıyor) içindeki gerçekten çok çekici olan rahibe, Heissenbüttel'i bile tanıyordu ama asıl önemlisi Leni'yi biliyordu!

Şunu göz önüne getirmek gerekir: Roma! Fıstık çamı gölgesi. Ağustosböcekleri, vantilatörler, çay, kurabiye, sigaralar, aşağı yukarı akşamın saat altısı, hem bedensel

olarak, hem de düşünsel olarak aynı biçimde baştan çıkarıcı bir kişi, *Marquise von* O...'ya değinildiğinde, bir an bile şaşkınlık izi göstermeyen, yazar birinci sigarasını fincanın tabağında (taklit, ama iyi bir Meissner taklidi) söndürüp hemen ikincisini yaktığında, birden derin bir sesle fısıldayarak, "Tanrım, bana da verin bir tane, bu Virginia tütününün kokusuna karşı koyamıyorum," deyip ancak "günahkâr" diye adlandırabileceğimiz bir biçimde dumanı içine çekti ve gerçek bir ant içirici sesle, "Rahibe Sophia gelirse, sigara sizin, tamam mı?" dedi. Burada, dünyanın merkezinde, Katolikliğin derin kalbindeki bu kişi Leni'yi biliyordu, hem de yalnız Gruyten olarak değil Pfeiffer olarak da, bir bilimadamı soğukkanlılığıyla, alanı DIN A4 genişliğinde, yüksekliği aşağı yukarı on santim olan yeşil bir karton içindeki kâğıt ve paketlerini ara sıra anımsamak için çıkartarak, "Rahibe Rahel Maria Ginzburg" hakkında bilgiler verdi, Baltık kökenli, 1891'de Riga'da doğmuş, 1908'de Königsberg'de liseyi bitirmiş, Berlin, Göttingen ve Heidelberg'de yükseköğrenim, 1914'te orada biyoloji doktorası yapıyor. Dünya savaşı sırasında Yahudi asıllı savaş karşıtı olarak birkaç kez tutuklanıyor. 1918'de doktora tezini Claude Bernard'da endokrinolojinin başlangıcı olarak hazırlıyor, bu çalışmanın bir yere konulabilmesi oldukça güç, çünkü konunun tıbbî, dinî, felsefi ve ahlaki boyutları var, en sonunda bir dahiliyeci tarafından tıp çalışması olarak kabul ediliyor. Ruhr Havzası'nda doktor olarak işçi çevrelerinde çalışıyor. 1922'de din değiştiriyor. Genç kuşak çevrelerine konferanslar veriyor. Sözde materyalist düşüncelerinden değil, ama daha çok yaşının ilerlemiş olması nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşarak manastıra intisap ediş. Hafifleterek söylersek, tamamen platonik bir yaşamı da yok ve 1932'de ne de olsa kırk bir yaşında. Bir kardinal kefil oluyor. Manastıra giriş, öğretmenliği altı ay sonra

elinden alınıyor. "Evet..." Güzel Rahibe Klementina burada hiç çekinmeden yazarın sigara paketine uzanıp "bir sigarayı alıyor ağzına" (Yazar), "Gerisini biraz biliyorsunuz zaten. Ama burada önemli bir yanlışı düzeltmek isterim, o da manastırda ona baskı yapıldığı, tam tersine, onu sakladılar. Kendini 'kaçmış' olarak bildirmişti, Frau Gruyten ya da Frau Pfeiffer'in koruyucu, büyük bir olasılıkla hafif eşcinsellik taşıyan erotik bağı, onunla ilgilenişi Rahibe Ginzburg için yaşamsal tehlike taşıyordu. Bahçıvan Scheukens de son derece sorumsuz davranmış Frau Gruyten'i içeriye salarak. Neyse bunların hepsi atlatıldı, hüzünlü olsa da, karşılıklı acı çekilmiş olsa da geçti gitti, sizde hiç değilse biraz da olsa materyalist bir motivasyon olduğunu varsayıyorum, bu yüzden size toplama kampına gönderilmektense, saklanan birinin toplama kampı koşulları altında saklanması gerektiğini söylemeye gerek görmüyorum. Korkunç bir durumdu, ama onu ele vermek daha korkunç olmaz mıydı? Ne yazık ki sevilmiyordu, hakkında şikâyetler olurdu, hep birtakım kötülükler olurdu, karşılıklı, çünkü inatçı biriydi. Yani kısacası, ki şimdi en korkuncu geliyor: Tarikat asla kutsal bir kişilik ya da bir azize yaratmakla ilgilenmez, ama belli bazı oluşumlar nedeniyle, ki bunları severek bastırmak ister, asla popüler olmayan bir yol izlemek zorunda kaldığını söylersem bana inanacak mısınız?" Bu sorunun biçiminde fiilin gelecek zamanda kullanılan inanmak sözcüğünün, bu kalitedeki bir Alman dilbilimcisinin, "günahkârca" Virginia tütününü içine çeken, aynaya baktığı her anda güçlü zarif koyu renk kaşlarının klasik çizgisinin, başına taktığı rahibe başlığının altında açık anlamlı ağzının son derece baştan çıkarıcı çizgisini hoşuna giderek sezen, akıl almaz derecede çekici olan ellerinin etkisinin kesinlikle bilincinde olması gereken, giyinik olmasına karşın rahibe kılığının altında kusursuz

göğüslere sahip olduğunu "hissettiren" bir kişinin, evet böyle bir rahibenin ağzından "inanmak" fiilinin gelecek zamanda kullanılarak çıkması yazara haksızlık olarak göründü! Gelecek zamanla ilgili yalın bir soru, –Örneğin: "Benimle gezmeye gidecek misiniz?", "Benimle evlenmeyi düşünecek misiniz?"– bu gibi durumlarda kolaylıkla sorulabilir, ama birinin duyduğu şeylere inanıp inanmayacağı sorulamaz! Yazar inanacağını belirten biçimde başını eğecek kadar zayıftı, ayrıca içine işleyen bakışlar karşısında bunu sözlü olarak da onaylamak zorunda kalarak, aslında yalnız nikâh törenlerinde kilisede fısıldandığı cinsten bir de evet dedi. O –yazar– başka ne yapabilirdi ki? İşte o anda Roma'ya yapılan yolculuğun değdiği artık kuşku götürmez oldu, bu evet fısıltısı zorunluluğu yazara, Rahibe Cecilia'nın sezdirdiği dinsel nedenlerle evlilik dışı kalan platonik erotizmin yüksek kalitelerini apaçık gösterdi. Rahibe Klementina bile biraz fazla ileriye gittiğini hissetmiş görünüyordu; gözlerindeki yoğun çekiciliği oldukça azalttı, o gül ağzı –ki bunu belirtmeliyiz– biraz kızgınlıkla büzüldü, yazar onun bundan sonra söylediklerini bilinçli olarak uygulanan psikolojik bir duş olarak algıladı. Kirpiklerinin seğirmesini önlemeden, tam tersine –şaşırtıcı ve ayıltıcı kısa, sert nerdeyse süpürge etkisi yapan kirpikleri oldukça seğiriyordu – şunları söyledi: "Ayrıca biz bugün *Marquise von* ... sorununu işlerken, kız öğrenciler bize arsızca, 'Dul da olsa doğum kontrol hapı kullanmalıydı,' diye karşılık veriyorlar, Kleist seviyesindeki bir yazarın şiirselliği bile böylece en ucuz magazin seviyesine indirgeniyor. Ama bundan kaçmak niyetinde değilim. Ginzburg olayında en korkunç şey, belki sizin küçük gördüğünüz, mucizelerin manipüle edilmesidir! Oysa alay bunun tam tersidir, biz mucizelerden kurtulamıyoruz! Kış ortasında orada, Rahibe Rahel'in gömülü olduğu yerde yetişen güllerden kurtu-

lamayacağız! Sizi Rahibe Cecilia ve Scheukens'ten uzak tuttuğumuzu kabul ediyorum, ayrıca Scheukens'e çok iyi bakılıyor, onu merak etmenize gerek yok, ama bunu mucizeyi manipüle etmek için yapmadık, mucize bizi manipüle ettiği için yaptık, yayın yapma niyetinde dışarıdan kişileri dışarıda tutmak istememizin nedeni, ölünün ruhunu kutsamak değil, bunu istememizdendir! Şimdi inanacağınıza söz verdiğiniz şeye inanıyor musunuz?" Yazar bu kez yanıt vermeden önce ona düşünceli ve "incelercesine" baktı: Rahibe Klementina birden öyle çökmüş göründü ki –bu başka türlü anlatılamaz– ayrıca sinirliydi, başlığını oynattı ve bu arada –ne yazık ki doğru– o muhteşem yoğunluğu içinde koyu kızıl saçları gözüktü, sonra gene bir sigara arakladı paketten, bu kez sabah dörtte altı saat sonra Kafka üzerine vereceği konferansın tamamen başarısız olduğunu gören bir üniversite öğrencisi kızın durmadan sigara içmesinin yorgun alışkanlığını yapar gibiydi. Yeniden çay koydu, tam yazarın tercih ettiği gibi sütünü ve şekerini de kattı, çayı onun önüne doğru itti ve ona yardım istercesine baktı – bu konuda başka bir sözcük kullanılamaz. Bu durumu bir kez daha canlandırmamız şart: bahar ayında güneşli bir öğleden sonra. Roma. Fıstık çamı kokuları. Yavaşça sönen cırcırböceği sesleri, kilise çanları, mermer, Morris deri koltuk, tahta saksılar içinde henüz açmış şakayıklar, Protestanların zaman zaman hayranlık duydukları o Katoliklik vibrasyonları her yanda, Klementina'nın daha birkaç dakika önce çiçek açan güzelliğinin birden solması, *Marquise von* O. hakkında yaptığı ayıltıcı sözleri. Soluyarak şişe yeşili karton kutudan arka arkaya kâğıtlar çıkarması, bunlar ataç ya da lastikle tutturulmuş küçük paketçikler, beş, altı, on, on sekiz – hepsi yirmi altı tane: "Her yıl bir rapor var, hepsi de aynı: aralık ayında birden topraktan fışkıran güller, normal olarak güllerin solmaya

başladığı zamanda açmaya başlayan güller! Belki de size korkunç gelecek olan en kutsal araçlara başvurduk, onu mezarından çıkardık, ölüm yaşına uygun olarak tamamen çürümüş olan kalıntılarını manastırın başka mezarlıklarına gömdük, orada da o korkunç güller bitince gene çıkarttık, eski yerine gömdük, gene çıkarttık, kemiklerini yaktık, bunları şapele koyduk, orada gerçekten de toprak anadan hiçbir iz yoktu: Gene güller! Küllerini uçaktan aşağıya atsak bile okyanusun içinde ya da çölde gene güller biteceğinden eminim! Bizim sorunumuz bu. Bu konunun yayılması değil, gizli tutulması bizim sorunumuz, işte bu yüzden sizi Rahibe Cecilia'dan uzak tuttuk, Scheukens'i Würzburg yakınındaki bir tarım çiftliğinin yönetimiyle görevlendirdik, Frau Pfeiffer bu yüzden tedirgin olmamıza neden oluyor, çünkü o bu oluşumu tartışmaz, tam tersine onun hakkında bildiklerime, sizin de bana anlattıklarınızla tamamlanan bilgilerle, son derece anlaşılır bulurdu, yani Haruspica'nın küllerinden her yıl aralık ayının ortasında güllerin açmasını, sık, dikenli bir gül ağacı yığınının tıpkı *Uyuyan Prenses* masalında olduğu gibi çıkmasını. Bütün bunlar İtalya'da olsaydı neyse, biz burada komünistlerden bile ürkmeyiz, ama Almanya'da! Bu ne bileyim ben, kaçıncı yüzyıla geri dönüş anlamı taşırdı. Din reformu, mucize denen şeylerin fiziksel-biyolojik açıklanışı ne hale gelirdi! Ayrıca: bu durum açığa kavuşturulursa bakalım güller açmaya devam eder miydi? Birden durursa bizim durumumuz ne olurdu? Oldukça tutucu Roma çevresi bile bize kibarca bu dosyayı kapatmamızı tavsiye etti. Botanikçiler, biyologlar ve dinbilimcilerinden kesinlikle gizli kalması sözü alınarak bu fenomeni incelemeleri istendi. Biliyor musunuz kim süfli davrandı ve doğaüstü güçlerin işin içinde olduklarını savundu: Botanikçiler ve biyologlar, din adamları değil. Bir de işin siyasal uzantılarını dü-

şünün: din değiştirmiş bir Yahudi kadının külleri, rahibe olmuş, ders vermesi hemen yasaklanmış, sonra gizlememize gerek yok, oldukça tatsız koşullar altında ölmüş, küllerinden 1943 yılından bu yana güller fışkırıyor! Bu gerçek bir cadı kazanı. Büyü. Mistik. Ve özellikle eleştirel biçimde biyolog Benn'le uğraşan bana veriliyor bu dosyalar! Dün yüksek bir papaz bana telefonda kıkırdayarak ne dedi biliyor musunuz: 'Paul bize yeterince mucize sunuyor, lütfen başka mucizeler çıkmasın! O bizim için yeterince bir *little flower*[1] zaten, yani çiçek gereksinmemiz karşılanıyor.' Susacak mısınız?" Yazar burada başını eğmekle yetinmedi, onu iyice salladı ve sözle güçlü bir "hayır" çıktı ağzından, Klementina şimdi gülümsüyordu, yorgundu, boş sigara paketini çöp kutusu gibi kullanıp kendi tabağındakileri ve yazarın izmaritlerini içine doldurdu, sigara içildiği izlerini mavi plastikten çöp kutusuna atarak yok etti, sonra gülerek ayakta durdu ve bununla gitme zamanının geldiğini belli etti, yazar burada inkâr edilmesi istenen bir mucizenin manipüle edilip edilmemesi gerektiğini bilemiyordu.

Edebiyat üzerine sohbet ederek Klementina yazarı kapıya uğurladı. Oldukça uzun bir yoldu, o büyük arazi içinde aşağı yukarı dört yüz metre kadar. Selviler, fıstık çamları, zakkum ağaçları – biliyoruz. Önde caddeye, sarımsı, kırmızımsı ölümsüz kentin üzerine bakan manzaranın önünde yazar açılmamış yedek sigara paketini Klementina'nın eline tutuşturdu, o da sigarayı gülümseyerek rahibe giysisinin lastikle büzülmüş koluna sıkıştırdı, burada sigara dışında başka şeyler de saklanabilirdi. Şimdi sokakta kendisini Vatikan istikametine, kente götürecek otobüsü beklerken yazar platonik sihri yok et-

1. (İng.) Küçük çiçek.

mek istedi; Klementina'yı iki genç selvi ağacının arasına çekip alnından, sağ yanağından ve dudağından öptü. Hiç karşı koymadığı gibi, iç çekerek, "Ah, işte böyle," dedi, sonra bir an gülümseyerek durdu, o da yazarı yanağından öptü, sonra otobüsün yaklaşan sesi duyulduğunda, "Gene gelin, ama lütfen güllerle değil," dedi.

Yazarın bu yolculuğu zahmete değer bulmasını kuşkusuz herkes anlayacaktır; birtakım insanların başına acele iş açmamak için geri dönüşünü ertelemek istememesi de anlaşılır olacaktır, "Acele işe şeytan karışır" sözü onun için bir anlam taşımadığından geri dönüş için hava yolunu yeğlemiştir, bu yolculukla ilgili olarak –hem de bugüne kadar– ruhu, mesleki durumu ile özel bir durumu birbirine karıştırıp karıştırmadığı sorunu çıkmazıyla karşı karşıya kalmıştır, ayrıca bir diğer mesleki ve özel sorunla yarı yarıya da olsa içi parçalanmıştır, o da K.nin acaba Gerselen gül mucizesi için ince bir biçimde *publicity*[1] mi istediği, yoksa aynı incelikle bunun önlenmesini mi istediğiydi ve eğer başarabilirse bundan sonra artık sevgili olan bu kişinin arzularını onun dudaklarından okuyabildiğinde nasıl davranacaktı, görevinin gerektirdiği gibi tarafsız mı yoksa K.nin hoşuna gitmek arzusu ve eğilimine göre mi?

Bu dört yönlü sorunla düşünceli, sinirli, hatta oldukça sinirli olarak Roma ilkbaharından sonra karşısına çı-

1. (İng.) Reklam, tanıtım.

kan ülkesindeki kış ona ağır geldi: Nifelheim'da kar, kaygan yollar, durmadan birine gazlamak, kurşuna dizmek, öldürmek ya da hiç değilse dövmekten söz eden keyifsiz bir taksi şoförü ve –kaba bir hayal kırıklığı– Gerselen'deki manastırın kapısında son derece kaba bir karşılanış, huysuz, yaşlı bir rahibe tarafından anlaşılmaz sözlerle hemen geri çevrilmesi: "Gazetecilerden bıktık!" Ona manastır duvarı çevresinde dolaşmak avuntusu kaldı (tüm uzunluğu kare içinde beş yüz metre), Rhein'ı seyretmek kaldı, köy kilisesi kapalıydı (burada Margret'in cildinin çekiciliğine kapılan papaz yamağı çocuklar hizmet vermişlerdi). Leni burada yaşamıştı, Haruspica burada gömülüydü, mezarından çıkarılmış, taşınmış, gene gömülmüş, gene çıkarılmış, yakılmıştı; manastır duvarının hiçbir yerinde, ama hiçbir yerinde bir boşluk yoktu! Geriye bir tek köyün meyhanesi kalıyordu, orası Alfred Bullhorst'un memleketindeki gibi barışsal biçimde sessiz ve uykulu değildi. Evet, burası gürültülüydü, yazara kuşkuyla baktılar, burada yöreye yabancı birtakım kişiler vardı, kimler oldukları konusunda asla yanılamazdı. Gerçekten de gazetecilerdi bunlar, otel sahibine boş oda bulunup bulunmadığını sorduğunda bunların hepsi koro halinde ve alayla, "Gerselen'de bir oda arıyorsunuz, hem de bugün," –daha sonra alaycılıklarının dozunu yükselterek– "bu oda aynı zamanda manastırın bahçesine bakmalı öyle değil mi?" dediler. Ve yazar safça bu söylenenleri evetleyen biçimde başını salladığında gerçek bir kahkaha tufanı koptu. Modaya uygun giyinmiş kadın ve erkeklerden bir hahaha bir hihihi yükseldi, bu sahte yakınlığa da kanarak onların kendisini tamamen aptal biri olarak görmelerine neden oldu, böylece şimdi onu daha sevimli bulmalarını sağladı, meyhaneci durmadan bardakları dolduruyor ve bira çekiyordu, bira çekiyor ve bardakları dolduruyordu, bu arada onlar: Bütün

dünyanın konuştuğu şeyi duyup duymadığını sordular – manastırın bahçesinde bir termal kaynağı bulunmuştu, bu da eski bir gül ağacının çiçek açmasını sağlamıştı, rahibeler kaplıca kaynağının bulunması üzerine o yeri kendi elleriyle ördükleri bir duvarla sınırlamışlar, kilise kulesine çıkan yolu kapamışlardı, komşu üniversite kentine (B.H.T.nin Haruspica'yla baş başa olduğu kentin ta kendisi. Yazar) bir çöküntü sırasında gerekebilecek yirmi beş metrelik açılıp uzayan bir merdiven getirmesi için yollamışlardı, bununla "rahibelerin kaynayan tencerelerine bakacaklardı". Artık kendisinin de saf mı, safsa ne kadar saf olduğunu bilmeyen yazarın çevresini sarmıştı hepsi. UPI'dan, DPA'dan, AFP'den, kişiler, hatta Novosti'nin bile bir temsilcisi vardı, o CTV[1] temsilcisiyle birlikte, "Dinsel faşiszmin maskesini düşürmek niyetindeydi, CDU'nun seçim propagandalarını çürütmeye azmetmişti. Biliyor musunuz," diye sözünü sürdürdü aslında sevimli bir insan olan Novosti temsilcisi yazara bira uzattığı sırada, "İtalya'da seçim yapıldığında Meryem Ana ikonları ağlıyor, Federal Almanya'da son zamanlarda manastır bahçelerinde kaplıca suları fışkırıyor, rahibelerin gömülü olduğu yerlerde güller bitiyor, bu rahibeler güya Doğu Prusya'nın işgali sırasında ırzlarına geçilmiş kişiler olarak sunulmak isteniyor bize. Ne olursa olsun bu mesele bize bir komünist dalaverası olarak sunulmak isteniyor, komünistler rahibelerin ırzına geçmekten başka ne yapabilirlerdi ki?" diyor. Orada bulunan herkesten daha iyi bilgi sahibi olan yazar, beş saat önce Roma'nın ayaklar altında olduğu bir yerde bir rahibenin yanaklarını öpmüştü, bu cilt hiç de kâğıt gibi değildi, teslim olmaya ve

1. Sırasıyla: United Press International: Merkezi ABD'de bulunan haber ajansı; Deutsche Presse Agentur: Alman Basın Ajansı; Agence France-Presse: Fransız Basın Ajansı; Kanada TV kanalı.

gazetelerde çıkacak yazıları beklemeye karar verdi. Burada gerçeği araştırır gibi tavır almanın hiç gereği yoktu. Çapraşık bir biçimde Leni'yi de gerçekten bir *story*'nin[1] içine sokmuşlar mıydı, Haruspica değişimle ısı mı olmuştu? Lokalden çıktı, kapıyı kapamadan önce, kadın gazetecilerden birinin, "Bir gül bitti..." şarkısını başlattığını duydu.

Yazar ertesi gün, daha önce de adını andığı bir gazetenin sabah baskısında "tamamlayıcı nitelikte" bir haberle karşılaştı: "Doğu basınının alayla "Gerselen gül kaplıcası mucizesi" diye sözünü ettiği ilginç olayın kökeninin doğal kaynaklara dayandığı anlaşılmıştır. Yörenin adının da ortaya koyduğu gibi, Germen asıllı sözcük Geysir'i içermektedir (Gerselen herhalde daha önce Geysirenheim olmalıydı), Gerselen'de daha MS IV. yüzyılda sıcak kaynaklar mevcuttu, bu nedenle orada VIII. yüzyılda imparator için bir köşk bile kurulmuştu, kaynaklar tükeninceye kadar. Rahibelerin hepsinin, Başrahibe Sapientia'nın da bize verdiği özel ropörtajda belirttikleri üzere, hiçbir zaman bir mucize olarak düşünmemişler, böyle bir şeyi de yaymamışlar. Bu söylenti büyük bir olasılıkla, Gerselen'de çoktan beri mevcut olan kilisenin eski bir öğrencisinin liseyle olan değişken diye adlandırılabilecek ilişkisinin sonucu haberlere yansımıştı, kendisi daha sonra KPD'ye girmişti. Gerçekte ise, bu arada uzmanların da saptadıkları gibi, sıcak su kaynağının yeniden faaliyete geçmesiydi söz konusu olan, bu kaynak birkaç gül ağacının çiçek açmasına yol açmıştı. Rahibe Sapien-

1. (İng.) Hikâye, öykü, söylenti.

tia modern, açık görüşlü ve aydın bir din kadını, burada doğaüstü bir konunun asla söz konusu olmadığı apaçık meydanda."

Yazar, Margret'e gül-kaplıca suyu mucizesinden ve bunun ardındaki olaylardan söz etmek için bir an bile tereddüt etmedi (onun yüzü güldü, tüm anlatılanlara inandı ve yazara Klementina'yı kesinlikle ihmal etmemesini öğütledi), yazar Lotte'nin ağır alayına uğradı, o tabii bütün bunlara sahtekârlık gözüyle baktı ve yazarı da "rahibelerin öncüsü" gibi acıklı bir kategoriye oturttu, ("Bu hem gerçek, hem de simgesel." Lotte), bunun üzerine yazar Gerselen'de olup biten tuhaf olaylardan Leni'ye söz edip etmemekte kararsız kaldı, B.H.T.nin de –yazara göre– kuşkusuz saygı duyduğu Rahel'in küllerinin ne gibi bir etki yarattığı konusunda bilgilendirilmeye hakkı vardı, hem de yirmi yedi yıl sonra. Bir petrol şirketi araştırmacılarının desteklediği birkaç tanınmış jeolog da, mutlak reklam amacıyla, gül-kaplıca suyu olayını kesinlikle "doğal" olarak niteleldiler ve aynı biçimde onayladılar. Gene de Doğu Avrupa basının bir bölümü "Gerselen olayının gerici güçlerin seçim desteği" çeşitlemesinde direndiler ve şöyle yazdılar: "Bu destek sosyalist güçlerin yorulmaz gayretiyle yıkılmıştır, kapitalizmin hizmetinde olan sözüm ona doğabilimsel güçler geri itilmiştir. Bununla kapitalist bilimin hilekârlığı bir kez daha kanıtlanmıştır."

Burada yazar görevini gerçek anlamıyla yerine getirmemiş olabilir, işe dört elle sarılıp, Gerselen duvarına tırmanmalıydı. Belki de kel kafalı B.H.T. kendisini des-

teklerdi. Hiç değilse Leni için birkaç gül koparıp bunları kapısının önünde ona sunmalıydı. Bu güller kuşkusuz Leni'nin yapmakta olduğu büyük boyuttaki "Rahel adı verilen Bakire Meryem Ana'nın sol gözündeki ağ tabakanın kesiti" adlı tablonun üstünü süslemeye yarardı, ama tüm olaylar da şimdi patlak veriyor, düğümleniyor ve yazara kendisini Roma'ya çeken kişisel özlemi giderecek zaman bırakmıyordu. Görev onu çağırıyordu, görev Herweg Schirtenstein kılığına bürünmüş olarak çağırıyordu, o bir çeşit "Leni'nin başı dertte - Leni'ye yardım komitesi" kurmuş ve herkesi yardıma çağırmayı planlıyordu, gittikçe artan Hoyser baskısına karşı ona maddi, manevi yardımda bulunmak, gerekirse politik eyleme bile geçmek; telefonda Schirtenstein'ın sesi biraz heyecanlıydı, ama kendinden emin bir hali de yok değildi, daha önceki konuşmalarda ince çıkan sesi duyarlı bir boğuklukla madenimsi bir niteliğe bürünmüştü. "Bu şaşırtıcı kişi"yle ilgilenen herkesin adresini rica etti, adresleri aldı ve akşam için bir konferans düzenledi, böylece yazara nihayet tarafsızlık, adalet ve gerçek açısından duygusal bir tavır alma dışında somut şeyler yapabilmek için de yeterince zaman kaldı ve karşı tarafın merkezine girdi. Hoyser'ler bu mutsuz öyküye ilgi göstermemekle kalmayıp, bazı eylemlerden de ürktükleri için, "Çok önemli işlerini bir kenara itip onu hemen kabul ettiler." Güç olan konuşma yerini saptamaktı. Şu yerler arasında seçim yapılabilirdi: Daha önce anlatılmış olan yaşlı Hoyser'in lüks otel niteliğindeki yaşlılar yurdundaki apartman dairesi, müşterek bahis bürosu sahibi olan Werner'in işyeri ya da özel evi, Kurt Hoyser'e ait yapı yönlendirme menajeri (kendi sözlerine dayanılarak yazar tarafından aynen aktarılmıştır. Yazar) firması ya da özel evi, ayrıca Hoyser Ltd. ve Kom. Şti.nin konferans salonu, ki "burada ortak çıkarlarımızı toplu olarak yürütüyoruz." (Bu

alıntıların hepsi Kurt Hoyser'in telefonda verdiği bilgilerden aktarılmıştır.)

Yazar özel isteğiyle Hoyser Ltd. Şti.nin Rhein Nehri kıyısındaki bir gökdelenin on ikinci katında yer alan konferans salonunu önerdi, orayı bilenlerin aşina olduğu, yazarın ise henüz bilmediği olağanüstü bir doğa ve kent manzarasıyla karşılaştı burada. Oraya giderken yazarın kalbi çarpmadı değil, onun küçük burjuva ruhu gösterişe dayalı yerleri sıkışarak algılıyor, aşırı küçük burjuva kökeni nedeniyle orada kendini rahat hissediyor, ama buna karşın yabancılık çekiyordu. Bu çok şık apartmanın lobisine kalbi çarparak girdi, buranın çatı katı daireleri çok tutuluyordu. Aslında üniformalı ya da armalı olmayan, ama bir biçimde gene de üniformalı ya da armalı etkisi yapan bir kapıcı, aşağılayıcı olmayan ama denetleyen bir biçimde onu süzdü, ayakkabılarının bu sınavı iyi atlatamadıklarını belli etti. Sessiz bir asansör, bilinir bu. Asansörün içinde katlardaki işyerlerini gösteren pirinç levhalar, kaçamak bir bakış, yoğun bir inceleme için asansörün sessiz, aşırı hızı elverişli değil, gene de bu kaçamak bakış, bu binada yalnız yaratıcı güçlerin iş başında olduklarını göstermeye yetti: Mimarlar, yayın yönetim merkezleri, modaevi temsilcileri, levhanın biri genişliği yüzünden iyice dikkati çekti: "Erwin Kelf Yaratıcı Kişilerle İletişim."

Yazar bu ilişkilerin bedensel ya da düşünsel olup olmadığını, belki de doğrudan doğruya toplumsal ilişkilerin söz konusu olduğunu ya da deneyli *call-man* ya da *call-girl*[1] çevresinin söz konusu olup olmadığını düşünmeye zaman bulamadan on ikinci kata ulaştı bile, orada kapı sessizce açıldı ve sempatik bir insan onu bekliyordu, kendisini şu yalın sözlerle tanıttı: "Ben Kurt Hoy-

1. (İng.) Teleerkek, telekız.

ser'im." Onda tepeden bakma ya da küçümsemenin izleri asla yoktu. İyi niyetli, tarafsız bir yakınlık göteriyor, yürekli görünüyordu. Kurt Hoyser onu konferans salonuna aldı, burası yazarın daha iki gün önce Klementina'yla karşı karşıya oturduğu yeri anımsatıyordu: mermer, madenî kapı ve pencere pervazları, Morris deri koltuklar, sarımsı-kırmızımsı Roma'ya değil, yalnızca Rhein'a ve çevresindeki yörelere bakan bir manzara, bu görünümün coğrafi noktası her şeye karşın olağanüstü olan nehrin tam da en kirli yerine rastlıyordu, nehirde yukarı doğru yetmiş ya da seksen kilometre gidildiğinde tüm Alman pislik nehri ya da nehir pisliği hiçbir suçu olmayan Hollanda kentleri Arnheim ve Nijmegen'e varıyordu.

Mobilyasına kadar şaşırtıcı biçimde hoş olan mekân, yarım küre gibiydi, orada yalnızca birkaç masa ve Roma'daki tarikat merkezinde bulunan Morris koltuğun eşi bulunuyordu. Yazarın duyduğu özlemin burada arttığı anlaşılacaktır, bu yüzden zaten birkaç dakika öylece kaldı. Ona en güzel yer sunuldu oturması için: cam kenarında Rhein manzarasını, beş köprüyü gören yer, kemerli pencereyle uyumlu bir şekilde şık bir kavise sahip üzerinde çeşitli alkollü içkiler, meyve suları, termosta çay, puro ve sigaralar duruyordu, asla basit, yeni zengin tarzında değildiler, tam tersine akıllıca ve ölçülü olarak seçilip sunuluyorlardı. Burada bakımlı sözcüğünü kullanmak yerinde olur. Yaşlı Hoyser ve torunu Werner, ikisi de yazarın anımsadığından daha sevimli bir izlenim uyandırmaktaydılar, yazar önyargılarından durumuna uygun biçimde kurtulmak için acele ediyordu, ilk kez karşılaştığı Kurt Hoyser'e sevimli, sessiz, akıllı bir insan olarak bakmaya çalışıyordu, o aslında iyi cinsten olan giysisine, bariton sesine yaraşır bir umursamazlık vermişti. Annesi Lotte'ye şaşılacak derecede benziyordu: saçlarının dibi yusyuvarlak gözleri tıpkı onunkiler gibiydi. Bir zamanlar

dramatik koşullar altında dünyaya gelen bebek bu muydu, annesinin ısrarlı isteği üzerine vaftiz edilmesi istenmeyen, bugün beş kişilik Portekizli bir ailenin yaşadığı odada doğan, kendisinden çok daha fazla sert görünüşlü etkisi yapan ve şimdi otuz beş yaşında olan Werner'le, Sovyet cennetinde, mezarların içinde, Pelzer'i bugün bile kızdıran onun sigaralarını, yeni sigara kâğıdına sarıp bunu hisse senedine dönüştüren bu çocuk muydu?

Birkaç saniye sıkılgan bir hava esti, yazarı herhalde bir parlamenter gibi gördükleri için o kendi açısından buraya neden geldiğini anlatmak için kaçınılmaz açıklamaları yapmak zorunda kaldı. O *bilgi almak* için gelmişti, gerçeği öğrenmek için. Burada –yazarın kısaca açıkladığı gibi– sempati, eğilimler, teklifler, karşı teklifler söz konusu değildi. Burada ilginç olan yalnızca gerçek durumdu, yoksa ideoloji, savunma gibi şeyler değil, onun –yazarın– hiçbir şeye yetkisi yoktu, böyle bir yetkiyi ele geçirmeye de çabalamıyordu; "tartışma konusu olan kişi" şimdiye kadar ona asla takdim edilmemişti, kendisi onu bir-iki kez sokakta görmüş, ama hiç konuşmamıştı, yazarın amacı, kesintilerle de olsa, ama mümkün olduğunca az kesintili olarak bu kişinin yaşamını araştırmaktı, ona –yazara– bu öneri ne dünyevi ne de dünya dışı bir güç tarafından yapılmıştı, o *varoluşçuydu* ve şimdi o üç Hoyser'in de yüzünde onun anlattıklarına karşı zorla gösterilen nazik bir dikkat sezdiğinden ve son söze karşı bir ilgi uyandığını keşfettiğinden, çünkü açıkça belliydi ki varoluşçu sözcüğü doğrudan doğruya maddi bir çıkarı anımsatıyordu, varoluşla ilgili her türlü bakış açısını da izah etmek zorunda kaldı. Sonra Kurt Hoyser'in onun idealist olup olmadığını sorması üzerine bunu kesinlikle reddetti, materyalist ya da gerçekçi olup olmadığı sorulunca gene aynı kesinlikle reddetti, ister istemez kendisini bir sorgulamanın içinde bulmuştu, yaşlı Hoyser, Kurt ve

Werner sırayla bu sorgulamayı yürütüyorlardı, ona akademisyen, Katolik, Protestan, Rhein'lı, sosyalist, Marksist, liberal, cinsellik dalgasına taraftar mı karşı mı, doğum kontrol hapına karşı mı taraftar mı, Barzel, serbest ekonomi, planlı ekonomiye taraftar mı karşı mı olup olmadığını soruyorlardı; her şey bir sorgu ruleti gibi olduğundan yazar, o sırada soru sormakta olan Hoyser'e bakmak için başını durmadan çevirmek zorunda kalıyordu ve hep hayır diyordu tüm sorulara, o sırada daha önce hiç dikkat çekmemiş olan görünmez bir kapıdan içeriye giren sekreter kız ona çay ikram etti, peynirli çörekleri de önüne doğru iteledi, sigara kutusunun kapağını açtı, bir düğmeye basarak şimdiye kadar kusursuz ve kalın görünen duvarlar açıldı ve oradan bir belge dosyası çıkarttı, onu Kurt Hoyser'in önüne masaya koydu, yanına bir not defteri, kâğıt ve pipo yerleştirdi, kapıdan kaybolup gitmeden önce tarafsız bir güzelliği vardı bu kişinin, yazara belli bazı filmlerde erkeklerin işlerini gören salt bir işi anımsattı, sarışın, orta büyüklükte göğüsleri olan bir kızdı. Sessizliği bozarak ilk söze başlayan gene yaşlı Hoyser oldu, bastonuyla hafifçe dosya paketine vurdu, ara sıra ritmik vurgulama yapabilmek için bastonu orada bıraktı. "Böylece," dedi –sesi asla acımasız değildi– "böylece bir bağ, bir ilişki, beni yetmiş beş yıl Gruyten'lere sıkı sıkıya bağlamış olan bir öykü sona eriyor. Sizin de bildiğiniz gibi on beş yaşındayken Hubert Gruyten'in vaftiz babası oldum; şimdi ben ve benimle birlikte torunlarım da bütün ipleri koparıyoruz, masa örtüsünü yırtıyorum." Burada yaşlı Hoyser'in anlatıma çok eskiden başladığını belirtmeliyiz, hemen hemen 1890'lardan, altı yaşında bir çocukken Gruyten'lerin baba evinin bahçesinde topladığı elmalardan söz etti, iki dünya savaşını tüm ayrıntılara inerek anlattı, arada kendi demokratik temel tutumuna değindi, Leni'nin çeşitli (politik, ahlaki, ekono-

mik) yanlışlarını ve aptallıklarını tanımladı, şimdiye dek anlatımızda adı geçen hemen hemen herkesin yaşam öykülerini aktardı – ortalama bir buçuk saat süren bu konuşma yazarı oldukça yordu, çünkü o, başka bir açıdan da olsa bu anlatılanlar hakkında bilgi sahibiydi. Leni'nin annesi, Leni'nin babası, bir kez birlikte hafta sonu geçirmeye gittiği genç mimar, ağabeyi, yeğeni, ölü canlar, hepsi hepsi-yazara öyle geldi ki, iki torunu bile ilgileri dağılmadan dinlemediler bu anlatılanları, "belirli ve tamamen kanuni hisseler"de gösterildi, tek yönlü bir saldırganlıkla değil, daha çok neredeyse yüksek mevkili beyefendinin tarzında, savunmaya yönelik bir saldırganlıkla izah edildi, Kurt'a beşik bebeğiyken armağan edilen arsa – yazar burada dikkat kesildi. "Bu arsayı Frau Gruyten'in büyükbabası 1870'te başka bir yere göçen bir çiftçiden elde etmişti, metrekaresi bir kuruşa, oldukça iyi bir fiyattı, çiftçiye dört kuruş da verilebilirdi, ama bir deli olduğundan ücreti bir de yuvarlak hesaba çevirdi, hep cömert olduğunu ileri sürdüğünden, beş bin mark yerine iki bin taler verdi, böylece metrekaresi on iki feniğe geldi. Bugün metrekaresinin üç yüz elli etmesi bizim suçumuz mu? Geçici enflasyonist eğilimler göz önünde tutulursa metrekare değeri beş yüz mark olarak da kabul edilebilir, bina değeri buna dahil değildir, bunu da kolaylıkla arsa değerine eş görebilirsiniz. Size şunu da söyleyeyim ki yarın bir alıcı getirseniz ve bu alıcı masanın üzerine beş milyon koysa gene elden çıkartmayız, şimdi gelin bir dakika ve şu pencereden dışarıya bir bakın." Burada hiç utanmadan bastonunu yazarın tam iliklenmemiş ceketine uzatarak onu kanca gibi kullandı ve onu kabaca çekti –o anda hakkını vermeliyiz ki torunları şaşkınlıkla başlarını salladılar– kendine doğru çektiği yazara civardaki binaları gösterdi, uzun lafın kısası, çevredeki sekiz, yedi, altı katlı yapıları, on iki katlı gökdelenin çevresini saran

binalara bakmak zorunda kaldı yazar. "Biliyor musunuz?" dedi sesini tehlikeli biçimde alçaltarak, "Bu semtin adı ne biliyor musunuz?" Topografik değişimleri aklında pek tutmayan yazar başını salladı. "Bu semtin adı Hoyseringen, bu semt yetmiş yıl boyunca boş bırakılıp sonunda bu genç adama (bastonu şimdi Kurt'a yöneltmiş, sesi alaylı) beşikteyken hediye edilmiştir, ben, ben, ben bu arsanın onun beşiğinde takılıp kalmamasını sağladım, atalarımızın 'bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur' sözünü akıldan çıkarmadan."

Bu noktada zaten oldukça yaşlı olan bu beyefendi şimdi özürlü etkisi yaptı, açıkça saldırgan olmasına karşın, yazarın onun bastonundan kurtulma girişimini kendi açısından bir saldırganlık gibi gördü, oysa yazar oldukça ince ve düğmelerini düşünerek büyük bir çekingenlikle davranıyordu. Yaşlı Hoyser birden kıpkırmızı kesildi ve şimdi gerçekten de bir düğmeyi kopardı, bu arada tüvit kumaşın bir parçası da ayrıldı, bastonunu gözdağı verircesine yazarın kafasına doğru salladı. Yazar aslında her zaman sol yanağını da uzatmaya hazır biri olmasına karşın, burada savunma gereğini duydu, eğildi, geri kaçtı, bu acıklı durumdan onuruyla kurtulmayı başardı zorla da olsa. Bu arada Kurt ve Werner de davrandılar, belki de görülmeyen bir düğmeye basarak sarışın, orta göğüslü işleri halletme makinesinin içeriye girmesini sağladılar, anlaşılması güç ve taklit edilemeyecek bir davranışla bu kız ihtiyarın kulağına bir şeyler fısıldadı ve onu dışarıya sürükledi. İki torun bir ağızdan, "Trude, sen her işi halledersin!" diye emir verdiler, ihtiyar orayı terk etmeden (yazar burada oda sözcüğünü kullanmayı risk etmiyor, çünkü alınganlıklar doğabilir) bağırdı: "Hubert, bu kahkaha sana pahalıya mal olacak. Son gülen, iyi güler."

Werner ve Kurt Hoyser beyefendiler bu olaydan sigorta tekniği açısından rahatsız olmuşa benziyorlardı.

Yırtılan ceket üzerine acıklı bir üçlü konuşma oldu. Werner'in cekete değerinin de üzerinde bir fiyat ödeme önerisi, Kurt'un bir bakışıyla önlendi. Oysa Werner elini cüzdanına atmıştı bile, ama hemen geri çekti. Şu sözler edildi: "Buna zorunlu olmadığımız halde gene de ceketin yeni alınış fiyatını öderiz," "Tazminat verilmeli," "Şok ödentisi," gibi sözler edildi, sigorta şirketleri anıldı, numaralarıyla poliçelerden söz edildi, sonunda meşum Trude anıldı, o yazarın kartvizitini istedi, böyle bir şeye sahip olmadığı ortaya çıkınca, bloknotuna onun adresini kaydetmek zorunda kaldı, yüzündeki ifade, sanki pis pis kokan bombok bir işle uğraşmak zorunda bırakılıyormuş gibiydi.

Yazar burada biraz da kendisi hakkında bir şey söylemek istediğini duyuyor, yeni bir cekete, hatta iki kat değerindeki yeni bir cekete ilgi duymuyordu, eski ceketini istiyordu, tuhaf da gelse eski ceketine bağlıydı, yazar eski ceketinin tamir edilmesinde direnince, iki Hoyser de terzilik mesleğinin ne derece gerilediği konusu üzerinde durdular, yazar ceketini örebilecek bir örücü bayan tanıdığını anlattı, bu kadın başarıyla birkaç kez ceketini tamir etmişti. Kendilerine konuşmaları yasaklanmadığı ya da hiçbir zaman kısıtlanmadığı halde, birden, "İzin verirseniz ben de bir şey söyleyeceğim," ya da "Benim de bir diyeceğim var," diyen insanları herkes bilir, bu durumda yazar da kendisini benzer bir ortam içinde buldu, ceketinin eskiliğine, onu giyerek yaptığı yolculuklara, ceplerine doldurarak sonra gene çıkarttığı pek çok kâğıt parçasına, astarın içine girmiş birçok bozuk paraya ve ekmek kırıntılarına, söküklere değindi, Klementina'nın yanağının henüz kırk sekiz saat önce, kısa bir süre için de olsa sağ omzuna dokunduğundan da bahsetmeli miydi? Vergilius'un *Lacrimae rerum*'da anlattığı gibi böylesine

somut ve Avrupa'ya özgü bir durumda duygusal olduğu kuşkusunu mu uyandırmalıydı?

Daha önce esen uyumlu hava uçup gitmişti. Her iki Hoyser de insanın eski bir eşyaya yenisinden daha bağlı olabileceğini azıcık da olsa anlayışla karşılasalar ve yeryüzündeki tüm öğelere sigorta tekniği açısından bakılamayacağını kavrasalardı, bir bağdaşma olabilirdi. Sonunda Werner Hoyser, "Eğer," dedi, "biri eski Volkswagen'inize çarpsa ve aslında onu tamir ettirmekle yükümlü olduğu halde yeni bir VW vermeye kalksa ve siz de bunu reddetseniz ben böyle bir durumu ancak anormallik olarak niteleyebilirim." Yazarın eski bir VW kullandığına değinilmesi, bilmeden de olsa kırıcıydı, burada gelir durumuna ve zevke bir gönderme yapılıyordu, nesnel olmasa da öznel bir küçük görme karakteri taşıyordu. O – yazar– tarafsızlığının dışına çıkıp tüm yeni ve eski Volkswagen'lerin hiç de umurunda olmadığını, bir bunağın yırttığı ceketinin tamir edilmesinde ısrarlı olduğunu söylese çok mu tuhaf kaçardı? Böyle bir konuşma tabii yapılamadı. İnsan eski bir cekete bağlı olduğunu nasıl anlatabilir, hele ceketteki zararın saptanması için onu sırtından çıkarması istendiğinde bunu yapamazsa, çünkü bir kere insan lanet olsun ki, böyleyse huyu, gömleğinde bir delik varsa, daha doğrusu Roma'da otobüste tutunmak isteyen bir genç gömleğini oltayla yırtmışsa, gömlek ayrıca da çok temiz değilse, gerçek uğruna durmadan yolları aşarak, sürekli kurşun ve tükenmez kalemle not alarak ölü gibi yorgun olduğunda gömleğini çıkartmadan onunla yatağa kıvrılmışsa, bunları nasıl anlatabilir? Onarım kolayca anlaşılabilir bir sözcük değil midir? Kendi toprakları üzerine kurulan semtlerin sahiplerinin adıyla anılması mümkün olabilir, bunlar gibi mülk sahibi bazı insanlar için birtakım öğelerin önem taşıdığı, örneğin bir ceketin değerinin parayla ödenemeyecek kadar olduğu-

nu duyunca afallamaları mümkündür. Bütün bunların içinde üzücü bir kışkırtma da bulunabilir, ama yazarın gerçek tutkusunu şimdiye kadar yarı yarıya da olsa sezinlemiş biri, kulağa inanılmayacak gibi gelse de bunlara inanacaktır: Gerçekten de o bu tartışmada gerçekçi davranan, sessiz ve saygılı olan kişiydi. Bu arada her iki Hoyser de esastan ayrılmış, sesleri yükselmiş, sinirlenmiş, alınmış ve elleri bu acıklı durumun sonuna doğru Kurt'un eli bile durmadan cüzdanının durduğu varsayılan yöne doğru uzanıp durmuştu, on iki yıllık sevilen bir ceket, insan kendi derisinden daha çok bağlanıyor ona, bu ceketin yerini ne tutabilir ki, derinin yerine yenisi çıkar, ama ceketin yerini yenisi alamaz, insan ona bağlıdır, duygusal olmadan, doğrudan doğruya, çünkü bu insan Batılıdır ve *Lacrimae rerum* içine işlemiştir.

Yazarın parke döşemede diz çökerek ve orada kayarak düğmesiyle birlikte kopan kumaş parçasını araması da kışkırtıcı olarak nitelendirildi, oysa örücüye gittiğinde bu parçaya gereksinimi olacaktı. Sonuçta yazarın örücü masrafını da kendisinin karşılamak istediğini söylemesi, çünkü burada ne de olsa görevi gereği bulunduğunu anlatması, böylece de bunu mesleki masraf hanesine yazabileceğini açıklaması da kırıcı olarak yorumlandı, onlar kendilerini küçük düşürtmezlermiş vs... Ah, ne büyük yanılgı zinciri! İnsan birine istediğinin yalnızca ceketi, ceketinin dışında da hiçbir şey olmadığını anlatamaz mı? İnsanın hemen fetişist duygusallıkla damgalanması mı gerekir? Yamanabilir, tamir edilir ve kullanılabilir, taşıyıcısına da mutluluk veren bir ceketin sırf kalın cüzdanlara sahip oldukları için öylece, başları derde girmesin diye atılmasını istemeleri dışında daha yüksek bir ekonomi yok mudur?

Başlangıçtaki uyumlu havayı bozan bu öfkeli sahneden sonra esasa gelindi: Açıkça Leni'nin dosyaları olduğu anlaşılan üç klasördü ortada duran. "Leni teyzenin dağınıklığı"yla ilgili neler toplandığına burada değinmek gerek. Leni teyzenin gerçekdışı davranışları. Leni teyzenin eğitim yanlışları, Leni teyzenin çevresi: "Burada bizim tutucu davrandığımızı düşünmeyin, söz konusu olan Türkler, İtalyanlar ya da Yunanlılar değil, söz konusu olan yerin yüzde 65 değerinin altında kullanıldığı, yalnızca satıştan elde edilecek para, iyi bir yatırımla yılda en az kırk-elli bin mark faiz getirir, gelirin daha yüksek olacağı kesindir, ama biz burada taban fiyatı göz önünde tutmak istiyoruz, ya ev ne getiriyor? Onarım giderlerini, evin yönetimi için harcanan paraları çıkarırsak, bir de zemin katta oturan Leni'nin orada sosyal kişilerin de barınması yüzünden ve daha iyi kiracıları ürkütmesi yüzünden –ve böylece kira düzeyini bozması yüzünden– ne getiriyor ev? On beş, zor bela on üç-on dört." Werner Hoyser anlatıyor bunları.

Ve Kurt Hoyser alıyor sözü (yazarın aldığı notlardan özetle aktarılmıştır) söz konusu olan yabancı işçiler değilmiş, ırk ayrımı yaptıkları yokmuş, ama Leni teyze piyasadaki kira bedellerine uyulacağını kabul etseymiş, o zaman bütün evi yabancı işçilere kiralamak söz konusu olabilirmiş, ister yatak yatak, ister oda oda, bu durumda Leni teyze yönetimle görevlendirilir, evde bedava oturması sağlanır, hatta bir ücret de verilebilirmiş, ama o sosyalist ekonomi bilimine bile aykırı davranarak, kira olarak aynen kendi ödediği bedeli alıyormuş, oysa sırf onun yüzü suyu hatırına kira bedelinin metrekaresi 2,50 tutulmuş, yoksa başkaları yararlansın diye değil, bu yüzden Portekizli aile 50 metrekare için 125 mark, 13 mark da banyo ve mutfaktan yararlanma eki ödüyormuş, 3 Türk (ki bunlardan biri sürekli onun odasında yatmakta oldu-

ğu için, yalnız iki odayı dolduruyorlarmış) otuz beş metrekare için 87,50 Alman markı, iki Helzen de gene 50 metrekare için 125 Alman markı, artı on üç ödemektelermiş, "ve o derece deli ki, mutfak ve banyo masraflarını kendisi için iki kat olarak hesaplıyormuş, çünkü şimdilerde kaldığı yerde bedava yaşayan Lev'in odasını boş tutuyor". Bardağı taşıran son damla ise mobilyalı daireler için boş ev kirası hesaplaması olmuş, bu o anarşist-komünist deneme gibi zararsız bir şey değil, tam tersine piyasanın altüst edilmesiymiş, evden rahatlıkla banyo ve mutfak kullanımı dahil oda başına 300-400 mark gelir sağlanabilirmiş, vs. vs. Şimdi değineceği konu Kurt Hoyser'in bile canını sıkıyormuş, ama "gerçeği ortaya koymak için" değinmek zorundaymış, aslında bu on yataktan yalnızca yedisi Leni'nin malıymış, biri büyükbabanın, ikincisi çok kırılmış olan Heinrich Pfeiffer'in, üçüncüsü ise onun ebeveyni Pfeiffer'lerinmiş: "Bu yataklarda olup biteni düşündükçe tüyleri diken diken oluyor." Yani Leni yalnız ekonomi kurallarını çiğnemekle kalmamış, kullanma haklarını, mülkiyet haklarını da çiğnemiş ve Pfeiffer'lerin Leni'yle doğrudan doğruya konuşmaları olanaksız olduğundan yatak mülkiyeti ve yatak kullanma haklarını Hoyser Ltd.nin yediemine vermişler, yani burada söz konusu olan yalnız kendi haklarının korunması değil, aynı zamanda avukat kanalıyla korunması istenen haklarmış ve durum böylece yeni bir boyut kazanmaktaymış, o da esas meseleymiş. Gerçi Heinrich Pfeiffer'e ait olan yatak, "o savaş sırasında askere alınmasını beklerken" Leni teyzenin annesi tarafından ona hediye edilmiş olan yatakmış, ama hediye edilmiş hediye edilmiş demekmiş ve kanun gözünde hediye edilmiş bir mal el değiştirmiş sayılırmış. Ve –yazar bunu gönül rahatlığıyla kullanabilir yazdıklarında– tüm kiracılar ya da kiracının kiracılarının hepsinin çöpçülük işlerinde ya da kent temizliği işlerin-

de çalışıyor olmaları da gözden kaçmamalıymış, Yazar burada itiraz etti ve iki Helzen'in çöp işinde çalışmadıklarına değindi, Herr Helzen orta dereceli bir belediye memuru, Frau Helzen de güzellik uzmanlığı gibi şerefli bir işte çalışmaktaydı ve Portekizli Ana-Maria Pinto gözde bir mağazanın self servis lokantasında tezgâhta çalışmaktaydı, yazar şimdiye kadar oradan köfte, peynir tatlısı ve kahve almış, hesabı onunla görmüş ve her şeyin doğru yürüdüğünü saptamıştı. Kurt Hoyser başını sallayarak bu düzeltmeyi onayladı, ama başka bir noktada da Leni teyzenin mali açıdan doğru davranmadığına değindi, kendisi tamamen sağlıklı ve daha on yedi yıl çalışacak durumdaymış, oysa raydan çıkmış oğlunun delice telkinlerine kanarak işini bırakmış, Portekizli çocuklara bakmak, onlara şarkı söylemek, Almanca öğretmek, onları o "resim karalamalarına" katmak ve tıpkı kendi oğlunda uyguladığı gibi onları –ki bu belgelerle saptandı– okula gitme mecburiyetinden alıkoymak için. Söz konusu olan bir yanlışlıklar "zinciri"ymiş, yasalarla çelişkiye düşen bir kişi zaten çevre tarafından nasıl olsa tuhaf karşılanırmış, çöp işi ve sokakların temizlenmesi de zaten en aşağı işler olarak görüldüğünden evin toplumsal çekiciliği, dolayısıyla da kira bedelleri düşüyormuş.

Bunların hepsi sakin bir sesle, akıllıca nedenler ortaya sürülerek yapıldı, anlaşılır etkisi yarattı. Ceket yüzünden çıkan kızgınlık çoktan unutulmuştu, ama yazarın kafasını kurcalıyordu, ister istemez en sevdiği giysisini yokluyordu, iç astarda da oldukça önemli bir yırtık oluştuğunu saptadı, ayrıca bir İtalyan gencinin neden olduğu, gömleğindeki yırtık da genişlemişti. Her şeye karşın iyi çay, peynirli kurabiyeler, sigaralar vardı, pencereden dışarıya açılan müthiş görüntü olduğu gibi durmaktaydı, ayrıca Werner Hoyser kardeşinin açıklamalarını düzenli bir biçimde başını sallayarak onaylıyor, neredeyse her noktayı,

virgülü, tireyi, noktalı virgülü koruyordu, böylece tamamen uyumlu ruhsallık ve caz ritimli bir etki doğuyordu.

Yazarın tamamen bir küçük burjuva duyarlılığıyla ketumluk göstererek, aslında değinmek istediği, dilinin ucuna gelen bir konuya değinmediğini sezen Werner Hoyser'e kompliman yapmak gerekir, bu konu Lotte Hoyser'di, istikrarlı görünen bu iki genç erkeğin anneleri ne de olsa.

Çekinmeden bu "acıklı, ama ne yazık ki tam yabancılaşmaya" değinen gene o –Werner– oldu, insan kendi kendine sitem etmemeli, somut bir gerçeği çözümlemeyi bilmeliymiş, acı da gelse, psikolojik bir irdelemenin yapılması gerekirmiş, annesi ile yazar arasında bir ilişki olduğunu, hatta sempatinin bile var olabileceğini biliyormuş, oysa kendisi, kardeşi, büyükbabası ve yazar arasındaki sempati "üzücü, ama aslında hiç de önemli olmayan bir olay" tarafından artık "bir dengeye" oturtulamaz duruma girmiş. Üçüncü sınıf bir giyimevinin eskimiş tüvit ceketinin önemli bir giyimevinin yepyeni ceketine yeğlenmesini kavrayacak durumda değilmiş, ama hoşgörülü yetiştirilmiş, bu yüzden hoşgörülü davranmaya hazırmış, Rhein bölgesinde dendiği gibi herkes istediğini yapmakta özgürmüş, ayrıca Volkswagen gibi çok sevilen, çok kullanılan bir arabayı hor görmeyi kavrayacak durumda değilmiş, kendisi karısına ikinci araba olarak VW satın almış, şimdi on iki yaşında olan oğlu Otto altı ya da yedi yıl sonra liseyi bitirir, yükseköğrenimine ya da askerliğe başlarsa bir üçüncü araba olarak gene VW alırmış. Neyse, bunlar önemsiz, gelelim annesine. Onun baş hatası, yalnızca şehit düşen babanın görünümünü saptırmak değil, aynı zamanda onun şehit düşmesine neden olan tarihî arka planı da basit bir biçimde eşyalaştırmak olmuş, bunların hepsini ihanet olarak sunmuş. "Bizim gibi akıllı iki erkek çocuk bile günün birinde babalarının

nasıl biri olduğunu bilmek ister." Bu onlardan saklanmamış, babaları onlara iyi, duygulu, kısmen de olsa mesleğinde başarılı olamamış biri olarak anlatılmış, annelerinin babaları Wilhelm'e karşı duyduğu sevgide de kuşku duyulacak bir yan yokmuş, ama babanın görünümü hiç durmadan ve tüm tarihî bağlantılar sırasında kullanılan ihanet sözcüğüyle planlı olmasa da, sistematik olarak çökertilmiş, bundan daha beteri de sevgilileri olmasıymış. Gruyten neyse, o olabilirmiş, bu ilişkinin gayrimeşruluğu onlarla alay edilmesine ve kızdırılmalarına neden olduysa da, sonra "Rusları" bile almış yatağına, hatta ara sıra o korkunç Margret'in getirdiği Coni'leri bile, üçüncüsü de onun din ve Kilise karşıtı tavrıymış, onun da bileceği gibi korkunç sonuçlar doğurmuş, onda bu iki tavır "öldürücü biçimde uyumlu"ymuş, onları uzun ve sıkıcı olan özgür okula gitmeye mecbur etmiş, "Büyükbaba Gruyten" öldükten sonra gittikçe daha sinirli ve sert olmuş, bir denge eksikliği duymuş, bu dengeyi, Leni teyzede bulmuş, onun her zaman sevimli, içten, bonkör biri olduğunu, şarkılar söylediğini, masallar anlattığını kabul etmek ve takdir etmek gerekirmiş, o ölen –belki de rahatlıkla kocasının diyebiliriz– erkeğinin Kızıl Ordu mensubu olduğu halde görünümüne asla dokunmamış, Leni sayısız zırvalama ya da ihanet, kader yorumlarına hiç katılmamış, yıllarca, evet resmen yıllarca onlar ve Lev'le birlikte Rhein kıyısında olmuş, "gül dikenlerinden iyice sıyrılmış elleriyle", ama Lev vaftiz edilmiş, Kurt edilmemiş, ancak yedi yaşındayken rahibelerin yanında vaftiz edilmiş, büyükbabaları Otto "çok şükür ki" onları "o ortamdan" kurtardıktan sonra, "Çünkü Leni teyze küçük çocuklar için harikulade, ama yetişmekte olanlar için zehir saçtığı için, çok şarkı söyler, az konuşur, iyi gelen ve olumlu etki yapan şey, onun bir daha erkeklerle ilişkisinin olmamasıydı, ama annemizin durumu açık de-

ğildi, o korkunç Margret ise genelev gibi çalışıyordu." Werner Hoyser Marja van Doorn'dan da övgüyle söz etti, hatta Bogakov için bile söyleyecek iyi bir söz buldu "bazen fazla şarkı söylemesine karşın". Neyse ki sonunda doğru olan, Hıristiyanlık yoluna girilmiş, başarı ve sorumluluk öğretilmiş, yükseköğrenimlerini yapmışlar, kendisi hukuk, Kurt iktisat. "Büyükbabamızın dâhi olduğunu kabul etmek gerekir: Servet edinme politikasını yürüttü ve bizlerin bilgilerimizi hemen kendi firmalarımızda uygulamamıza olanak sağladı." İşlerinin yanı sıra yürüttüğü müşterek bahis firması belki ilk bakışta insana pek ciddi görünmeyebilir, ama onun kişisel zevklerinden biriymiş, şirket temeline oturtulmuş bir işi oyuna duyduğu ilgiyle birleştirmek. Ama sonuç olarak Leni teyzenin annelerinden daha tehlikeli biri olduğunun saptanması gerekirmiş, anneleri "umudu tamamen kurumuş bir sosyalist bozması"ymış, o kötülük yapamazmış. Oysa o Leni teyzeyi kelimenin tam anlamıyla tutucu biri olarak görüyormuş, her türlü kâr düşüncesini yalnız reddetmesi değil, ki bunu dile getirmek gerekirmiş, ama kabul bile etmiyormuş, hümanist olmayan bir biçimde, yani bizim dilimizle söylersek insanca olmayan, dürtülerle, inatla, konuşmadan ve sürekli olarak. Ondan bıkma ve kendini mahvetme yayılıyormuş, bu herhalde Gruyten'lere özgü bir nitelik olmalıymış, ağabeyinde, daha aşırı biçimde de babasında varmış. Kendisi, Werner Hoyser, kötü bir insan değilmiş, dünyaya açıkmış, en geniş anlamıyla liberalmiş, gördüğü eğitim bunu ona sağlamış, doğum kontrol hapının, seks dalgasının açık destekçisiymiş, gene de kendisini Hıristiyan olarak görebiliyormuş, yani ona "hava aralıkları açmak isteyen bir fanatik" denebilirmiş, Leni teyzenin de öyle olması gerekirmiş, onun da havalandırılması lazımmış. O değilmiş kötü insan olan, çünkü din bilimin ispatladığı ve giderek Marksist düşü-

nürlerin de kabul ettikleri gibi, sağlıklı bir insanın doğasında kâr ve mülk edinme gayreti varmış. Sonuç olarak Leni'de hiç affetmediği bir nokta daha varmış, o da Leni'nin manen taşıdığı, kendisinin de yalnız sevmekle kalmayıp bugün de sevmeye devam ettiği Lev Borrisoviç Gruyten adlı kişi, onun vaftiz oğlu, "Bana dramatik koşullar altında verildi bu görev, görev diye niteliyorum, geçici olarak bu göreve sinik gözle baktımsa da, gene de onun vaftiz babasıyım bir kez, bu yalnızca metafizik, toplumsal-dinsel değil aynı zamanda hukuksal bir statü, gereği gibi davranmam gerek," demiş. Erkek kardeşi ve ona, Lev'i "birkaç, hukuken kuşkulu budalalıklar yüzünden" tutuklatmaları nedeniyle ondan nefret ettikleri damgası vurulmuş, şikâyet etmeleri, mahkûm ettirme; aslında bu davranış onun aklını başına getirmek için sevgiyle yapılmış, onun "günahların en büyüğü olan gurur ve kendini beğenmişlikten" kurtulması için yapılmış. Lev'in babasını da çok iyi anımsamaktaymış, iyi, ince duygulu, sessiz bir insan olarak, o da mutlaka birçok dolambaçlı yoldan sonra oğlunun sonunda çöp arabacısı olmasını kabul etmezdi. Çöp taşımanın büyük önemi olduğunu ve toplumsal işlevi açısından birinci dereceli olduğunu tartışmak değilmiş niyeti, ama Lev, kuşkusuz, "daha yüksek işler" için yaratılmıştı, o bunu tartışmak bile istemezmiş. (Tırnak işaretlerini yazar koydu, Werner Hoyser'in sözlerinden onun burada bir alıntı mı yaptığı, yoksa kendi sözlerine mi bir alıntı aldığını tam olarak anlayamamıştı, burada kullanılan tırnak işaretlerinin yerinde olup olmadığı açıklık kazanamadı. Bunlara bir öneri olarak bakılmalıdır.)

O âna kadar neredeyse üç saatin, dörtten yediye kadar geçtiğini düşünmek gerekir. Bazı şeyler olmuş, bazı şeyler söylenmiştir. Her işe koşuşturan kız bir daha görünmemiş, termostaki çay acılaşmış, aşırı derecede yo-

ğunlaşmış, sonuçta gene de fazlasıyla ısıtılan mekânda peynirli kurabiyeler tazeliğini kaybetmiş ve kayış gibi olmuştu, Werner Hoyser kendisini havalandırmacı olarak betimlese de, tütün dumanıyla dolan (Werner Hoyser: pipo, Kurt Hoyser: puro, Yazar: sigara) salonu havalandırmak için hiçbir girişimde bulunmamıştır; kemerli pencerenin ortasında yer alan bir madenî çerçeveden açılabileceği anlaşılan camı yazarın açmaya kalkışması Kurt Hoyser tarafından gülümsemeyle ve hafif bir güç kullanılarak engellenmiştir, bu arada karmaşık havalandırma sistemine değinilmeden edilememiştir, bu sistem "birdenbire kişisel bir havalandırmaya" ancak belli bir işaretin yanmasıyla izin vermekte, bu işaret binanın havalandırma sistemini düzene sokmakta, ama şu anda –Kurt Hoyser bunu sevimli bir sesle söylüyor– tam bu saatte, bürolar ve yayınevleri kapanırken, en kritik saatin yaşanmakta olduğundan, ancak bir buçuk saat sonra pencere çerçevelerinden birine yerleştirilmiş olan mıknatıslı bir gözün yanmasını ve havalandırmayı devreye sokmasını hesaplamak gerekirmiş; havalandırma sistemi aynı zamanda fazla yüklü olduğunda, kendi kendine temiz hava püskürtmekten âcizmiş. "Bu kırk sekiz –dört çarpı on iki– bölümü olan bir yapıymış ve herkes bu saatte mektuplarını dikte eder, önemli telefon konuşmalarını yapar, önemli toplantılarını düzenlermiş ve bu yüzden binanın yükü artarmış. Kırk sekiz bölümü dört odalı olarak hesaplayın, her odada ortalama iki buçuk kişinin sigara içtiğini de hesaplayın – istatistiksel olarak bunlardan birinin zincirleme sigara tiryakisi olduğunu, yarım bir pipo içicisini, aşağı yukarı dörtte birinin istatistiksel olarak puro içicisi olduğunu; o zaman tam bu saatte bu binada dört yüz yetmiş beş tütün tüttüren kişi ortaya çıkar – ama ben ağabeyimin sözünü kestim, sanırım artık bağlamak istiyoruz, sizin de zamanınız mutlaka kısıtlıdır."

Evet gene Werner Hoyser almıştı sözü (en kaba hatlarıyla tekrarladığımızda) şunları söylemişti: Yüzeysel gözlemcilerin, ki burada asla yazar kastedilmiyordu, sandıkları gibi para değildi söz konusu olan. Leni teyzeye çok iyi konumlu bir ev parasız olarak önerilmiş, yakında mahkûmiyeti bitecek olan Lev'e akşam lisesini bitirme ve ardından yükseköğrenim yaptırma olanakları sağlamaya hazır oldukları belirtilmiş, ama onlar kendilerini bu çöpçüler çevresinde huzurlu hissetiklerinden önerilerin tümünü reddetmişler, en ufak bir uyuma bile yanaşmak istememişler, hiçbir konfor onları çekmemiş ya da razı olmaya itmemiş, eski tarz ocaklarına, eski sobalarına, alışkanlıklarına sıkı sıkıya bağlıymışlar, burada kimin tutucu olduğu apaçık meydandaymış. Söz konusu olan ilerlemeymiş ve kendisi bu sözü çift anlamlı olarak, yani önce Hıristiyan olarak Hıristiyanlık anlayışı içinde, sonra da hukuk devleti ilkelerine bağlı, hoşgörü sahibi bir millî sanayici ve hukukçu olarak kullanmaktaymış, evet: "İlerlemek isteyen bazı kimseleri çiğner geçer. Artık annemizin bizi bıktırıncaya kadar söylediği, *Ne zaman Omuz Omuza Yürüyeceğiz* romantik şarkısının yeri olmaz. Gördüğünüz gibi biz bile dilediğimiz zaman kendi binamızın camlarını açamıyoruz." Doğal olarak Leni teyzeye Hoyser'lerin yeni binalarının hiçbirinde iki yüz on bir metrekarelik bir ev tahsis edilemezmiş, bu iki bin marklık bir kira eksikliği anlamına gelirmiş, olanaksızmış, sobalı ve her an açılabilen pencereler yapmak mümkün değilmiş, tabii onun kiracıları, alt kiracıları ya da sevgilileri konusunda da belirli "hafif toplumsal" kısıtlamaların yapılması şartmış. "Ama lanet olsun!" Burada Werner Hoyser geçici de olsa ilk kez hiddetlendi, "Ben de Leni teyze gibi rahat olmayı isterdim." Bu ve başka nedenlerden ötürü, her şeyden önce de yüksek çıkarlar doğrultusunda gaddar gibi görünen makinenin işlemesi gerekiyormuş.

Yazar bu noktada yatıştırıcı bir söz söylemeyi dilerdi, artık bu denli güç sorunlarla karşı karşıya olan, kendi binalarında bile pencerelerini açamayan bu insanlar karşısında, ceket yüzünden doğan kırgınlığı bile önemsiz bulduğunu açıklamaya hazırdı; sonuçta bu başlangıçta düşündüğü kadar önemli bir olay değildi. Barıştırıcı değilse de, anlayışlı bir söz etmesini engelleyen –çünkü yazar ile bilgisine başvurduğu bu iki insan arasında bir anlaşmazlık yoktu– Kurt Hoyser oldu. Bir çeşit son sözü söyleyen o oldu, asla tehdit edici değildi, daha çok rica eder biçimde çıkış yolunu kapattı, yazar paltosu ve şapkasını eline alıp kısaca veda ettiği sırada.

Yazarın onun birçok önyargısını düzeltmesi gerekirdi, anlatılan tüm ayrıntılardan sonra onun gözünde sırtlan ile kurt arası bir karışım gibi olmuştu, acımasız bir ekonomi şövalyesi gibiydi, ama Kurt H.nin yakından bakıldığında oldukça yumuşak gözleri vardı, içeriği değil, ama biçimi annesininkilere benziyordu, bu yuvarlak, yumuşak kahverengi gözlerde –diyebiliriz ki ceylan gözlerinde– annesindeki alaylı sertlik ve gözyaşı dökmeye meyilli acılık yoktu, onunkiler bu yumuşatıcı unsuru babası Wilhelm'den, hiç değilse çizgisini almıştı, onun babasından, yani Kurt'un büyükbabasından değil. Leni'nin çevresinde, onunla doğrudan doğruya ilişkisi olan kişilerin tüm soylarının Werpen-Tolzem-Lyssemich üçgeninden geldikleri düşünülürse, o zaman bu pancar tarlalarına da küçük bir övgü düzmek yerinde olur, orada Pfeiffer'ler gibilerini çıkarmış olsa da aynı yöre. Hiç kuşku yok ki Kurt Hoyser duyarlı bir kişi, zaman kısıtlı olsa da bu duyarlılığını ortaya koyması için ona olanak tanınmalı. Ellerini yazarın omzuna koymaktan çekinmedi, bu davranışta ne bir yakarış, ne de hor görme vardı, kimseden esirgenmemesi gereken bir kardeşlik düşüncesiyle davranıyor olsa gerekti. "Bakın," dedi sakince, "Leni teyze

konusunda toplumsal-tarihî açıdan iğrenç bir mekanizmanın döndürüldüğü düşüncesiyle buradan ayrılmamalısınız. Bu güç bir davadır, önemli öğeleri yerle bir etmektedir, biz de bu çarkın ister istemez içindeyiz, tabii bizler bu çarkı bilinçsiz olarak da döndürsek sonuç değişmeyecekti. Oysa durum öyle değil, biz görevimizi bilinçli olarak yerine getiriyoruz, vicdansız da davranmıyoruz, hiç değilse kendi vicdanımızı bir sınavdan geçirmeden eyleme girişmiyoruz. Komşu arsa sahiplerinin ve komisyoncu firmaların üzerimizdeki baskılarını yadsıyor değilim, ama biz onları bir kenara itecek, yani belirli bir zaman kazanacak güce de sahibiz. Büyükbabamızda aşırı duygusal bir hızla hareket etme olduğunu da tartışabilirim, biz ona da yıllar, onyıllar boyu yaptığımız gibi engel olabiliriz, Leni teyzenin kira bedelini kendi cebimizden ödeyerek bu yolla ayarlayıcı ve barışçı etkisi uyandırırız. Sonuç olarak biz onu seviyoruz, ona çok şey borçluyuz, tuhaflıklarını sevimli buluyoruz, tatsız olarak nitelemiyoruz. Size söz ve bu sözümün aynen aktarılması için tam yetki veriyorum. Yarın evinden kiracılar çıkarılır, ev boşaltılırsa, binalarımızdan birinde onun için güzel bir kat hazırdır, ama bu, içine kiracı dolduracağı bir ev olamaz. Oysa oğlu ve muhtemel sevgilisi için yeterince yer var, onu sevgilisinden ayırmayı asla düşünmeyiz. Söz konusu olan bir başka şey, ben hiç çekinmeden bu eğitimle ilgili tedbir diyeceğim, ne yazık ki kaba uygulama araçlarına başvurulan sevgi dolu bir yönetme. Ne yazık ki özel bir icra yok. Kısa ve acısız olacak, öğlene doğru her şey bitmiş olur, korkulur ki karşı koyacaktır, koymazsa aynı akşam onun için hazırlanan eve geçebilecektir. Her şey yoluna kondu, çok sevdiği eski eşyaları kendisi adına rehinden kurtarılacak. Bu eylemin eğitici niteliklerinin yanında sevgi dolu ve ilkeli geri plan nedenleri de var. Belki siz ev ve taşınmalar sahibi bir grubun sosyolo-

jik görüşlerini küçümsüyor olabilirsiniz, ama oldukça ucuz olan evlerin bu eski ve büyük yapılar olduğunu, bunların belli konfor taşıdığını ve oralarda üretime dayalı başarıya oturtulmuş toplumsal yapımıza savaş açan hücrelerin oluşmakta olduğu sırrını size verebilirim. Yabancı işçinin aldığı yüksek ücret halk ekonomisi açısından bir dengeye oturtulmalı, bunun bir bölümü kiralar yoluyla geri dönmeli ve ülkede kalmalıdır. Üç Türk'ün birlikte kazandıkları para iki bin markın üstünde, onların mutfak ve banyo giderleri dahil olmak üzere yüz mark kira ödemeleri dayanılır gibi değil. Normal bir meslek sahibinin yüzde yirmi-kırk arası ödediği bir ortamda onların ki yüzde beş. İki Helzen iki bin üç yüz marklık bir kazanca karşılık, mobilyalı bir konuta yuvarlak hesap yüz kırk mark ödemekteler. Portekizlilerin durumu da aynı. Burada rekabet durumu bir biçimde sahteleniyor, bu durum yaygınlaşacak olursa, başarıya dayalı tüketim toplumumuzda özgür, demokrat hukuk devletimizde rekabet gömülecek, silinecek bir salgın hastalık haline gelir. Burada şanslar dengesi yaralanır, anlıyor musunuz? Bu ekonomik antisüreçle eşzamanlı olarak bir de ahlaki süreç oluşuyor. Leni teyzenin evinde varlığını sürdüren durumlar, komünist demeyeyim ama, komün hayallerinin gelişmesini sağlar, hayal olarak değil ama, imrenilecek şeyler olarak yaygınlaşır, bu gibi insanların yan yana yaşamasına yol açar, çiftlerin sık sık değiştirildiği bir cinsel yaşama götürür, yavaş yavaş utanma duygusunu, gelenekleri ortadan kaldırır, bireyciliği de alay konusu yapar. Size daha, yarım düzine kadar aydınlatıcı örnek verebilirim. Uzun sözün kısası, alınan tedbirler Leni teyzeye karşı ve kişisel değildir, bir nefret söz konusu olamaz, öc almıyoruz, tersine yakınlık ve bu sevimli anarşizme karşı biraz özlem bile duyuyoruz, evet, biraz kıskançlık duyduğumu da itiraf ediyorum; ama işin çözüm noktası şudur: Birliği-

mizin kesin analizlerine göre bu evler ve bu tür inançlar keyif âlemlerinin kuluçka yataklarıdır, duygusallığa kapılmadan söyleyelim ki, ortak yaşam ütopik idil ve cennet kavramını beraberinde sürükler. Size gösterdiğiniz sabırdan ötürü teşekkür ediyorum, günün birinde konut sıkıntısı çekecek olursanız hiçbir koşula bağlı olmadan, yalnızca size ilgi duyduğumuzu ve hoşgörü düşüncesiyle yardımınıza hazır olduğumuzu bilmenizi isteriz."

X

Schirtenstein'ın evinde esen hava, 1917 yılı Ekim ayında St. Petersburg'da Smolni'nin yan odalarındaki gibiydi. Çeşitli odalarda çeşitli komiteler toplantı halindeydi. Frau Hölthohne, Lotte Hoyser ve Dr. Scholsdorff'tan oluşan finans komitesinin işi Leni'nin berbat mali durumunun boyutlarını, rehin tutanaklarını ve boşaltma şikâyetlerini incelemekti. Helzen'lerin, Mehmet adlı Türk'ün ve Portekizli Pinto'nun yardımıyla Leni'nin savruklukla açmadan komodinin gözüne, sonra burada yer kalmayınca komodinin altına sakladığı mektuplar bulundu. Pelzer bu üçlü komiteye bir çeşit genelkurmay başkanı olarak katılmıştı. Schirtenstein Hans Helzen'le birlikte, Lotte'nin bir taksiyle getirdiği Grundtsch ve Bogakov'u da aralarına katarak "toplumsal süreç" işiyle uğraşıyordu. Yemek işini M.v.D. üzerine almıştı, sandviç, patates salatası, yumurta ve çayı hep hazır bulunduruyordu. Semaverden anlamayan birçok kişi gibi o da çayın semaverde kaynatılacağını sanıyordu, Bogakov ona semaverin çeşitli işlevlerini açıkladı, Schirtenstein'ın açıkladığına göre bu dev boyutlu araç bilinmeyen biri tarafından günün birinde evine gönderilmişti, üzerine daktiloyla yazılmış bir kâğıt iliştirilmişti: "*Lili Marleen*'i binlerce kez çaldığınız için teşekkürler. Tanıdığınız biri" yazılıydı. Kendi yaşıtı

tüm ev kadınları gibi çay pişirme becerisi olmayan M.v.D. kendi öngördüğü çay miktarını en azından dört katına çıkartmayı neredeyse güç kullanılarak kabul etti. Ayrıca müthiş biri olduğu da ortaya çıktı, yiyecekleri oldukça yoluna koyduktan sonra yazarın ceketini eline aldı, uzun bir süre boşuna, ama sonra Lotte'nin yardımıyla Schirtenstein'ın komodinindeki dikiş kutusunu bularak, cekette açılmış olan malum yaraları gözlük bile takmadan hem içten hem de dıştan örmeye başladı. Onun bu konuda bir diploma sahibi bile olmadığı düşünülecek olursa bu becerikliliğe ancak sanatçı yeteneği denilebilir. Yazar Schirtenstein'ın banyosunu da kullanmış, buranın genişliğine, küvetin büyüklüğüne ve Schirtenstein'ın güzel koku koleksiyonuna hayran kalmıştı. Yazar engel olmaya çalıştıysa da Lotte onun gömleğindeki yırtığı da görmüştü, üstelik Schirtenstein ona bir gömlek ödünç vermişti, biraz beden farkına karşılık göğüs ve boyun ölçüsü tıpa tıp oturmuştu. Schirtenstein'ın evini ideal bir ev olarak nitelemek için her neden var, eski yapı bir bina, avluya bakan üç oda, birinde kuyruklu piyano, kitaplık ve bir de yazı masası, ikincisi neredeyse dev boyutta denilebilecek odada (büyüklük ölçüyle değil adımla alınmıştır: yedi çarpı altı) Schirtenstein'ın yatağı, bir gardırop, komodinler, tüm eleştirilerinin bulunduğu dosyalar çevreye yayılmış, üçüncü oda mutfak, çok büyük olmamakla birlikte yeterli ve o banyo, yeni yapılardakilerle karşılaştırıldığında hem büyüklüğü, hem de içinin donanımıyla lüks olmasa bile savurganca. Pencereler açıktı, avluda ağaçlar görülüyordu, bunlar en azından seksen yıllık ağaçlardı, sarmaşıkların sardığı bir duvar yükseliyordu, yazar banyoyu incelerken, yan odalarda birden sessizlik oldu, Schirtenstein "şişşt, şişşt" diye emir vererek bu sessizliği sağlamıştı. Yazarın düşüncelerini bir an Klementina'dan uzaklaştıran bir şey oldu ya da bu dü-

şünceleri iyice derinleştiren, acılı kılan bir şey. Olağanüstü bir şey oldu: Bir kadın şarkı söylüyordu, ancak Leni olabilirdi. Genç ve güzel masal perisini gözlerinin önünde tam anlamıyla canlandıramamış olanlar, bundan sonraki satırları okumasalar da olur, ama güzel masal perisini gözlerinin önünde birazcık canlandırabilmiş kişilere şunu söyleyebiliriz: O ancak böyle şarkı söylerdi. Bir kız, bir kadın sesiydi, ama gene bir çalgıdan çıkıyor gibiydi ve bu sessiz avluya, açık bir pencereden bir açık pencerenin içine hangi şarkıyı söylüyordu?

Şarkım için bir örtü yaptım
onu işledim
baştan aşağıya
eski efsanelerle
çılgınlar alıp götürdü onu
tüm dünyanın gözü önünde
kendileri yapmış gibi
varsın taksınlar
çıplak dolaşmak için
daha çok cesaret ister.

Varoluşçu açıdan bu sesin etkisi, bu sözleri avluya söyleyen ses, ki belki de oraya kırk yıldan fazla bir zamandır söylüyordu, yazar için şimdiye kadar hiç duyulmamış ve olağanüstüydü ve o gözyaşlarını zorlukla tutabildi, ama sonunda kendi kendine neden hep tutmak gerektiğini sorarak onları bıraktı ve ağladı. Evet burada başına bir mucize gelmişti, bir iç huzuru duydu, o edebiyatla ilgili düşüncelerini zor zaptettiğinden, Leni'nin kitapları hakkında verilen bilgilerden birden kuşku duydu: Ona yeterli bilgi verilmemişti, titizlikle aranmamıştı kitaplar, köşe bucak, çekmeceler, dolaplar karıştırılmış mıydı, belki Leni'nin annesinden kalan bir kısım kitap

gözden kaçmıştı, belki de adını yanlış söylemekten utandıkları için bir yazardan hiç söz etmemişlerdi. Leni'nin kitapları arasında kim bilir daha ne hazineler vardı, annesinin 1914'te genç bir kız olarak, en geç 1916'da topladığı değerli eserler.

Finans komitesi henüz kesin bir sonuca varmadan, Toplumsal Gidişat Komitesi bu tür adli tedbirlere sabah yedi buçuğa doğru başlandığını, ama bunu, engellemek için başvurulacak büroların hemen hemen aynı saatte açıldıklarını saptadı, Schirtenstein'ın birtakım avukat ve hatta savcılarla bu konuyla ilgili olarak yaptığı telefon konuşmaları, işlemlerin geceden durdurulmasının olanaksız olduğunu ortaya koydu. Böylece zaman kazanma sorunu doğdu, çözümlenmesi hemen hemen olanaksız olan sorun evin tahliyesinin saat dokuz buçuğa kadar nasıl geciktirileceğiydi. Pelzer bir ara bilgi ve ilişkilerini Toplumsal Gidişat Komitesi'nin emrine verdi, birkaç nakliyeciye ve hacizciye telefon etti, onları karnaval ekibinden tanıyordu, şimdi ortaya çıktığı üzere aynı zamanda, birçok hukukçunun da cirit attığı bir erkek şarkıcılar derneğinin üyesi olduğundan, onlara da telefon etti, yasaya uygun düşecek bir engellemenin hemen hemen olanaksız olduğunu öğrendi. Sonra gene telefona yapışıp "Jupp" diye hitap ettiği birine, olası bir araba kazasından söz etti, bunu önerdi ve masrafını üstleneceğini bildirdi, ama bu Jupp, herhalde işi alan nakliyeciydi, bir türlü kanmıyordu, Pelzer durumu yana yakıla, "Hâlâ bana güvenmiyor, benim insancıl düşüncelerle hareket ettiğime inanmıyor," diye yorumladı. Ama bir kez araba kazası sözü edilmiş olduğundan, Bogakov'un aklına dâhiyane bir düşünce geldi. Lev Borrisoviç çöp kamyonu şoförü

değil miydi, Türk Kaya Tunç ve Portekizli Pinto çöp arabası şoförleri değiller miydi, çöp kamyonu şoförleri ve tutuklu olan çöp kamyonu şoförü arasında dayanışma yok muydu, onun anasına yardım etmezler miydi? "Ne gibi?" dedi Pinto, tıpkı Tunç gibi o da öylesine köylü görünümlüydü ki, onu ne finans komitesinde ne de toplumsal gidişat komitesinde kullanabilmişlerdi, bu yüzden mutfakta patates soyma işiyle uğraşıyordu, Tunç da semaverde çay hazırlama işini üslenmişti, şimdi o da katıldı ve ikisi birlikte bu dayanışmanın nasıl olacağını sordular? Yani onlar şimdi –bu kez alıngan ve kuşkuluydular– dayanışma gibi burjuva sözcüğüyle mi uğraşmalıydılar (tabii onlar bunu başka türlü dile getirdi: "sözler, sözler, burjuva sözlerinden başka bir şey değil") gibi, hem de on insan, içlerinde üç de çocuk yasal olarak sokağa atılırken? Ama Bogakov o an başını salladı, ağrıyan, güçlükle kımıldattığı koluyla bir işaret yaparak sessizlik istedi. Vaktiyle öğrenciyken Minsk'te tutukluların naklinin nasıl engellendiğini görmüştü. Nakledilmeden yarım saat önce yangın alarmı verilmiş, tabii itfaiye arabalarının güvenilen yoldaşlar tarafından kullanılmasını sağlamışlar, sonra tutukluların bulunduğu okulun önünde ki yaya kaldırımı bile bloke edilmişmiş, itfaiye arabalarını getirmişler, böylece bir karambol yaratılmış ve zaman kazanılmış, kaçamakla ve silahlı isyanla suçlanan tutuklular, ki büyük tehlikeyle karşı karşıya olan asker ve subaylarmış, arka kapıdan kurtarılmış. Pinto, Tunç, Schirtenstein ve koşarak yetişen Scholsdorff hâlâ bir şey anlamadıklarından Bogakov daha açık konuşmak zorunda kaldı: "Çöp arabaları," dedi, "bunlar oldukça ağır şeyler, bunlar sokak trafiği için zaten pek elverişli değil. Her yerde trafiği tıkarlar, iki ya da daha da iyisi üç çöp kamyonu buradaki yol kavşağında çarpışsa, tüm mahalle trafiğe en az beş saat kapanır, bu Jupp da eve beş yüz metre

bile yanaşamaz, ancak giriş yasak olan tek yönlü sokağa girerse eve yanaşabilir, Almanları tanıdığım kadarıyla gerekli makamlardan izin almadıkça bunu yapmaya kalkışmaz. Geçiş alır, yani çok önemli bir görevi yerine getirmek üzere girilmesi yasak olan yönden sokağa girme iznini koparırsa diye, yolun öteki ucunda da iki çöp kamyonu çarpışmalıdır." Schirtenstein böyle bir olaya yol açmanın yabancı işçilerin başına iş açacağı kaygısını dile getirdi, bu iş için Alman kazanmanın daha yerinde olacağının düşünülmesini istedi. Bunu gerçekleştirmek için yol parası verilerek Salazar dışarıya gönderildi, aynı anda Scholsdorff'tan kalem kâğıt isteyen Bogakov bir plan çizdi, Helzen'in yardımıyla tüm tek yönlü sokakları belirledi. Tam anlamıyla bir karambol yaratmak için iki çöp arabasının çarpışmasının yeterli olduğu sonucuna vardı, bu durumda Jupp'un kamyonu evin bir kilometre ötesinde çakılıp kalıyordu. Helzen trafik istatistiği konusunda bilgi sahibi olduğundan, yol yapım bürosu memuru olarak da bir çöp kamyonunun ölçüsü ve tonajını bildiğinden, Bogakov'la birlikte üzerinde çalıştı ve stratejik eskizde şu sonuca vardı: "Bir tek aracın bu ağaca ya da şu sokak lambasına çarpması yeterli olacak." Ama gene de ikinci bir aracın çarpışma kazası yapmasının doğru olacağına karar verildi. "Bütün bunlar polis şu bu işin içine girdiğinde dört-beş saat sürer." Bunun üzerine Schirtenstein Bogakov'u kucakladı, bir dileği olup olmadığını, onun için ne yapabileceğini sordu: Bogakov en büyük ve son dileğinin –çünkü kendisini çok kötü hissetmekteydi– bir kez daha *Lili Marleen*'i dinlemek olduğunu söyledi. Kendisi Schirtenstein'ı daha önce tanımadığından burada kötü niyet değil, doğrudan doğruya Rus-lara özgü bir saflık olduğu bilinmelidir, Schirtenstein bembeyaz oldu, ama kibar bir beyefendi olduğunu kanıtladı, çünkü hemen piyanonun başına geçti ve *Lili*

Marleen'i çaldı, belki de on beş yıldır ilk kez çalıyordu. Doğru çaldı. Bu şarkıyı gözyaşlarına boğulan Bogakov'un yanı sıra Türk Tunç, Pelzer ve Grundtsch da beğendiler, Lotte ve Frau Hölthohne kulaklarını tıkadı. M.v.D. sırıtarak mutfaktan dışarıya çıktı.

Yeniden esasa dönen Tunç kazayı yapmayı üzerine alabileceğini açıkladı, sekiz yıldır hiç kaza yapmadan kent ulaşım yönetiminin hoşnutluğunu kazanmıştı, artık bir kaza yapabilirmiş, ama o günkü iş yönünü değiştirmesi, daha doğrusu değiştokuş etmesi gerekirmiş, bunun için de oldukça güç, ama yürürlüğe konması gene de olanaklı olan bir girişimde bulunması gerekiyormuş. Bu arada para komitesi bir sonuca varmıştı. Frau Hölthohne "Ama," dedi "hiç önyargımız olmasın, durum korkunç. Hoyser'ler her şeyi araştırmışlar, yabancılara olan borçları bile satın almışlar, gaz ve su da dahil olmak üzere. Ortaya çıkan yekûn –korkmayın– altı bin yetmiş sekiz mark otuz fenik. Ayrıca bu açık tam tamına Lev'in tutuklanmasıyla ortaya çıkan gelir azalmasına eşit düşüyormuş, bu açıdan kayıp bir ek gelir yokmuş, yalnızca borç alma söz konusuymuş." Çek defterini çıkartıp masanın üzerine koydu, bir çek yazıp şunları söyledi: "Şimdilik bin iki yüz. Şu anda daha fazlasını verecek durumda değilim. Uzun saplı İtalyan bitkilerine para yatırdım. Pelzer, siz bunun nasıl bir şey olduğunu bilirsiniz." Pelzer de çek defterini çıkartmadan önce bir moral yorumu yapmaktan kendini alamadı. "Evi bana satmış olsaydı, bunların hiçbiri olmayacaktı. Ama ben bin beş yüz veriyorum. Ve, –o anda Lotte'ye bakarak– umuyorum ki, para gerektiğinde parya sayılmam yalnızca." Pelzer'in batırmaya çalıştığı iğneye aldırmadan Lotte meteliği olmadığını söyledi. Schirtenstein ne kadar istese de, yüz marktan fazlasını veremeyeceğini açıkladı, Helzen ve Scholsdorff üç ya da beş yüz verdiler; Helzen bu arada kalan borcun

ödenmesi için daha yüksek bir kira bedeli ödemeye hazır olduğunu belirtti. Scholsdorff kızararak geri kalan paranın karşılanmasını üzerine alabileceğini, buna kendisini zorunlu hissettiğini, çünkü az ya da çok Frau Pfeiffer'in berbat mali durumundan kendisini sorumlu tuttuğunu anlattı, çünkü bir düşkünlüğü olduğunu, Rusya'ya özgü şeyler topladığını, bunun da nakit parasını hep kısıtladığını, özellikle orijinal imzalar topladığını, son olarak onun için çok değerli olan Tolstoy'un mektuplarını aldığını, ama ertesi gün resmî adımları sabahın ilk saatlerinde atmaya hazır olduğunu, bunu da sabah vezneler açıldığında hemen gerçekleştireceğini, maaşına karşılık kredi alacağını, tüm bu yekûnla, nakit parayla gereken resmî kurumlara gideceğini anlattı. Ayrıca gerisinin öğlene kadar ödeneceği sözü verilirse önce yekûnun yarısını vermek yeterli olurmuş. Ne de olsa kendisi memurmuş, güvenilir bir kişi olarak bilinirmiş, ayrıca savaştan sonra Leni'nin babasına onunla yaptığı birçok görüşmede özel tazminat önermiş, ama o reddetmiş, ama artık onun eline dilbilimsel günahlarından arınma fırsatı geçmiş, bu günahların boyutunu çok geç kavramış. Scholsdorff'u görmek gerekirdi, tam bir bilim adamı, Schopenhauer'a benzer biri, sesindeki üzüntü hissediliyordu. "Ama bayanlar baylar, benim gereksinimim olan şey en az iki saatlik bir süre. Çöp kamyonu eylemini onaylıyorum, zorunluluk sonucu olarak kabul ediyorum, memur yeminim beni bu konuda çelişkiye düşürse de, susacağım. Sizi temin ederim ki, benim de dostlarım, nüfuzum var. Eğilimlerime karşı da olsa, yeteneğime karşı değil açıkçası, otuz yıla yaklaşan iş hayatım önemli mevkilerde dostlar kazandırdı bana, onlar bu işin durdurulmasını hızlandıracaklardır. Bana yalnızca zaman bulun."

Bu arada Tunç'la birlikte kent planını inceleyen Bogakov tek çarenin dolambaçlı bir yolda yanlışlık sonucu

meydana gelen kazaya, çok sıkışılırsa mola vermiş gibi kamyonları yan yollardan birinde bırakmaya bağlı bulunduğu kanısına vardı. Scholsdorff'a ona gereken zamanın sağlanacağı sözü verildi. Schirtenstein konuşmaya başlamadan önce kendi kendisini hızla "hişşt, hişşt" diyerek engelledi: Leni gene şarkı söylüyordu.

> Senin gövdenin böylesine güzel yuvarlaklaşması gibi
> yamaçlardaki bağlar altınlaşarak olgunlaşıyor
> uzaktaki gölün yüzeyi ayna gibi parlıyor
> ve orak hışırdıyor tarlada.

Önce Lotte'nin alaylı kıkırdamasıyla bozulan kutsal sessizliğe Pelzer yorumu girdi: "Onun ondan gebe olduğu doğru demek ki." Bu sözlerle yüksek değerli şiirin bile halk düzeyine indirgenebilen iletişim değeri olduğu kanıtlandı. Yazar bu şölensel topluluğu terk etmeden önce burada ilk kez tarafsızlığını bir kenara itti ve Leni fonuna alçakgönüllü bir katkıda bulundu.

Ertesi sabah saat on buçuğa doğru Scholsdorff tarafından tahliyenin geciktirilmesinin başarıldığı konusunda aydınlatılan yazar, bundan bir gün sonra yerel gazetede "Yabancılar olmalı mı?" başlığı altında şu haberi okudu: "Sabotaj mı, rastlantı mı, çöp kamyonu *happening*'lerinin[1] bir tekrarı mı, yoksa ne? Dün erken saatlerde bir Portekizlinin kullandığı ve aynı saatte Bruckner Caddesi'nin beş kilometre batısında görevde olması gereken çöp kamyonu ile bir Türk'ün kullandığı ve aynı saatte

1. (İng.) Doğaçlama yapılan bir çeşit sanat etkinliği.

beş kilometre uzakta Kreckmann Caddesi'nde görevde olması gereken çöp kamyonunun Oldenburger ile Bitzerath Caddesi'nin kesiştiği noktada çarpışması? Üstelik bir de Alman şoförün kullandığı çöp kamyonunun nasıl olup da giriş yasağı işaretini umursamadan gene Bitzerath Caddesi'ne dalıp orada bir sokak lambasına çarpması? Bu kente hizmetleri dokunan, burada önemli isim yapmış sanayi çevrelerinden gazetemize gelen haberlere göre, planlı bir eylem söz konusu. Şu ilginç duruma bir bakınız: Türk de Portekizli de Bitzerath Caddesi'nde adı kötüye çıkmış olan aynı evde oturmaktalar, bu ev dün sosyal büro ve ahlak zabıtası tarafından boşaltılacaktı. 'Zevk hizmeti' sunduğu söylenen bir kadının destekçileri oldukça yüksek olan 'teminatı' ödeyip tahliyenin engellenmesini sağlamışlar, tahliye anlatılması güç trafik keşmekeşiyle sabote edilmiş (fotoğrafa bakınız). Siyasal açıdan güvenilir olmadıkları büyükelçiliklerince açıklanan her iki yabancı uyruklu şoför hakkında soruşturma açmanın zamanı herhalde gelip çatmıştır. Son zamanlarda yabancıların birtakım olaylara karıştıklarını duymadık mı, biz şu soruyu yineliyoruz: Bu işlerin altında hep yabancılar mı var? Açıkça bir skandal olan bu olay daha irdelenecektir. Şimdiye kadar bilinmeyen biri olan bir kişi, ipe sapa gelmez bir 'varoluşçu' olarak kendini tanıtarak yukarıda sözünü ettiğimiz sanayi çevresine sızmış, bu kişiye iyi niyetle bazı bilgiler verilmiştir, bunları kötüye kullanan bu kişinin olayın elebaşısı olduğu sanılmaktadır. Ortaya çıkan zarar ilk tahminlere göre altı bin marktır. Trafiğin saatlerce tıkanmasından doğan zararın ise hesaplanması olanaksızdır."

Yazar korkaklıktan değil, ama özlem duyduğu için, hayır Roma'ya değil, ama Frankfurt'a uçtu, oradan da trenle Würzburg'a geçti, Klementina cezalı olarak oraya tayin edilmişti, çünkü Rahel Ginzburg hakkında gizli

şeyler söylemekle suçlanmıştı. Klementina bu arada başından rahibe örtüsünü çıkarmayı düşünmek bir yana, onu atmaya ve bakır kırmızısı saçlarını tamamen göstermeye karar vermişti.

Belki burada kulağa bayağı gelecek bir şeyden söz edilmelidir, yazar belirli bir doktor gibi dolambaçlı patikalarda "yeryüzü arabalarını, öteki dünya atlarıyla" yürütme gayreti gösteriyorsa da nihayet o da bir insandır, bazı edebî yapıtlarda "Effi'yle Kuzey Denizi Kıyıları"nda dolaşmanın iç çekişlerini duymuştur, Kuzey Denizi Kıyıları'na birlikte gidebileceği bir Effi'si yoksa da bundan vicdan azabı duymamaktadır, ama Klementina'yla diyelim ki Veitshöchheim'a gitmek ve onunla orada varoluşla ilgili sorunları çözmek ister. Ona "kendi kadını" demekten çekinmektedir, çünkü kadın "onun" olmaya çekinmektedir, onda akıl almaz bir başörtüsü kompleksi vardır, yaklaşık on sekiz yılını bu başörtüsü altında geçirmiştir, bir daha onun altına girmek istememektedir, şerefli bir öneri denilen şeye o şerefsizlik demektedir, ayrıca kirpikleri de Roma'da bir an görüldüğünden daha uzun, daha yumuşak biçimlidir, yıllar boyu erken kalkmış olduğundan şimdi uzun uzun uyumak, yatakta kahvaltı etmek, gezintiye çıkmak, öğle uykusuna yatmak istemektedir, yazarla birlikte Main Nehri boyunca kuzeye bir yolculuk yapma konusundaki korkuları hakkında uzun nutuklar atmaktadır (ki bunlara meditasyon ya da monologlar da denilebilir). Onun Veitshöchheim öncesi yaşamı hakkında konuşulmayacaktır. "Boşanmış ya da dul olduğumu düşün, o zaman da evliliğim hakkında bir tek kelime bile söylemek istemezdim." Gerçi yaşı kırk bir, gerçek adı Carola, ama ona Klementina demeye de-

vam etmeme karşı çıkmıyor. Daha yakından bakıldığında, birkaç konuşmadan sonra şımarık olduğu ortaya çıktı. Kira, elbise, kitap, geçim derdi gibi dertleri hiç olmamıştı, bu yüzden en basit bir öğleden sonra kahvesinin parasının nasıl ödeneceği konusunda aşırı korkusu vardı, cüzdanın her ortaya çıkışında ürküyordu. Onun deyimiyle "Kuzey Main"a yapılan gerekli, sürekli telefon konuşmaları onu sinirlendiriyordu, çünkü Leni hakkında duyduğu her şey ona uydurma geliyordu. Leni'nin kendisi değil, çünkü onu tarikat dosyalarından tanıyordu. "*Marquise von* O..." üzerine yazılan o ünlü kompozisyonu bulup okuyamadıysa da, Rahibe Prudentia'dan biçimi ve içeriği hakkında yazılı olarak bilgi almıştı. Rahel Ginzburg'un adının her geçişi onu sinirlendiriyordu, yazarın birlikte Gerselen'e gidip gül toplama önerisine, sol elini kediler gibi kaldırarak "mucizeler hakkında hiçbir şey duymak istemediğini" söylüyordu. Burada belki onun –bilmeyerek de olsa– inanç ile bilim arasında farkı fark etmediğine işaret etmek yerinde olur, Gerselen'in kaplıca olacağı olasılığı büyük, oradaki suyun derecesi 28 ile 39 derece arası, ideal olarak tanımlanıyor. Bu arada kesin olan bir başka şey de Scholsdorff'un işe tamamen angaje olduğu (Schirtenstein'a göre), adı geçen gazeteye dava açılmış, "adı kötüye çıkmış ev", "zevk dağıtıcısı kadın" gibi sıfatları geri alması istenmiş, işin en güç yanı ise mahkemeyi "zevk dağıtıcısı kadın" gibi sevgi dolu sözcüğün hakaret anlamında olduğuna ikna etmekmiş, ayrıca Lotte geçici olarak Lev'in odasına yerleşmiş. Tunç ve Kılıç adlı iki Türk herhalde Lotte'nin apartmanına geçeceklermiş ("Levantenlerden nefret eden" kişi olarak bilinen ev sahibi izin verirse), çünkü Leni ve Mehmet birlikte yaşama kararı almışlar, geçici bir tanımlama bu, çünkü Mehmet evliymiş, ama Müslüman'mış, böylece iki karılı olabilirmiş, ama konuk olduğu ülkenin yasaları buna izin

vermiyormuş, Leni isterse İslamiyete geçebilirmiş, bu hiç de olanaksız değilmiş, çünkü Kuran'da Meryem Ana'ya da bir yer verilmekteymiş. Bu arada alışveriş işi de çözülmüş, Portekizli çocukların en büyüğü olan sekiz yaşındaki Manuela taze ekmekçikleri almaya gidiyormuş. Helzen ofisinde "geçici hafif bir baskı" altına alınmış (hepsi Schirtenstein'a göre). Leni bu arada "Leni'ye yardım et" komitesinden haberdar olmuş, "sevinç ve utançtan" yüzü kızarmış (belki de yaşamında dördüncü kez, Yazar), gebeliği bir jinekolog tarafından onaylanmış, artık şimdi zamanının büyük bölümünü doktorlarda geçiyormuş, kendini "tepeden tırnağa kontrol ettiriyormuş", çünkü bebeğe "iyi bir yuva hazırlamak istiyormuş." (Sch.ye göre hepsi Leni'nin ağzından çıkan sözler). Dahiliye doktorunun, dişçinin, ortopedistin, üroloğun bulgularının hepsi yüzde yüz negatif, yalnız psikoloğun koyduğu bazı kısıtlamalar var, o, hiç nedensiz yere kendine olan güveninin zarar gördüğünü ve yüksek derecede bir çevre kirliliği saptamış, ama bunun Lev hapisten çıkar çıkmaz iyileşebileceğini söylemiştir. O zaman o –"ki buna reçeteyle verilmiş bir ilaç gibi bakılmalıdır." (Sch.ye göre psikiyatrist)– mümkün olduğunca çok Mehmet Şahin ve Lev'le kol kola açıkça gezintiye çıkmalıymış. Psikiyatristin anlamadığı şey, Leni'nin Mehmet'in avutan kollarında uyurken bile gördüğü tırmık, kalas, desenci ve bir subay sanrılarıdır. Buna –yazara göre son derece basite indirgenerek ve tamamen asılsızca– "dulluk kompleksi" denilmektedir ki, yazar bunun aksini ispat edebilir, bunlar Leni'yi Lev'i doğurduğu koşullara geri götüren şeyler değildir. Klementina'nın da bulduğu gibi bu korku düşlerinin çukurlar, bombardımanlar ve bunlar olurken sarılmalarla hiçbir ilgisi yoktur.

Yazar, yavaş yavaş ilkin Mainz'a, sonra Koblenz'e, üçüncü durak olarak da Andernach'a giderek Klementina'yı "Kuzey Main"a gitmeye ikna etti. Doğa görüntüleri yanında insanlarla olan karşılaşmalarda da dikkatli davranıldığı önce Frau Hölthohne, kütüphanesi, kültürlü atmosferi ve neredeyse rahibesel koşulları yüzünden ziyaret edildi, eğitim görmüş kişilere de temkinli davranmak gerekir. Başarılı bir karşılaşma oldu, Frau Hölthohne bu buluşmayı "tebrik ederim"le bitirdi (neyi? Yazar.) İkinci olarak B.H.T.ye gidildi, harika bir soğan çorbası, nefis bir İtalyan salatası ve kızarmış bir biftek hazırlamıştı, Rahel Ginzburg, Gerselen ve üzerine verilen her ayrıntıyı neredeyse yuttu, gazete haberlerini küçümsediğinden bu arada çıkan skandaldan hiç haberi olmamıştı, veda ederken, "Çok şanslısınız," dedi. Grundtsch, Scholsdorff ve Schirtenstein gerçek bomba etkisi yarattı, birincisi "doğal davranışı" yüzünden ve eski mezarlıkların baştan çıkarıcı hüznünün hiç azalmamış oluşundan, Scholsdorff'un gerçek bir sevimlilik abidesi oluşu yüzünden, kim ona karşı koyabilirdi ki? Gerçek bir taban bulduğundan bu yana o derece rahatlamıştı ki Leni'ye hizmet edebiliyordu, ayrıca filolog olarak da Klementina'nın meslektaşıydı, ikisi çay içilip kurabiyeler yenilirken hararetli bir Rus-Sovyet kültür dönemi tartışmasına daldılar, K. bu döneme şekilcilik, Scholsdorff yapısalcılık diyordu. Buna karşılık Schirtenstein biraz düşük kaldı, genç bestecilerin entrikaları ve Wagner'cilikleri üzerine epeyce bakındı, K.ye acı dolu bir bakış atarak ve daha da acı bir bakışı avluya doğru yönelterek, kendisinin hiçbir kadına bağlanmadığını, hiçbir kadının da ona bağlanmadığını söyledi, piyanoya ve müziğe lanet okudu, mazoşist bir krizle piyanonun başına geçip neredeyse çekiçle vurur gibi kendisine zarar vererek *Lili Marleen*'i çaldı, sonra özür diledi, gözyaşlarını akıtmadan ağladı, "onu

acısıyla baş başa bırakmamızı" rica etti, Pelzer'e yapılan kaçınılmaz ziyarette bu acının nasıl bir acı olduğu ortaya çıktı, Pelzer o beş Veitshöchheim, Schwetzingen ya da Nymphenburg günlerinde müthiş zayıflamıştı, karısı yorgun, ama sempatik bir yorgunlukla kahve ve pasta ikram ederken o birkaç hayal kırıklığı sözü etti, kadın oldukça lekeli, resim yaparken taktığı önlüğün içinde pek doğal gözükmüyordu, hüzünlü bir konuşma yapmaya kalkıştı –Beuys'un, Altmann'ın objeleri için "sanatın anlamlı anlamsızlığı" gibi laflar etti ki bunların çoğunu ciddi bir gündelik gazeteden alıntılar olarak naklediyordu– ama sonra şövalesinin başına gitmesi gerektiğini söyleyerek, "Gitmeliyim, özür dilerim," dedi. Pelzer'in durumu içler acısıydı. Klementina'ya sanki "cepte keklik" gibilerden bir bakış attı, o mecburen tuvalete gittiğinde (Scholsdorff'ta dört, Schirtenstein'da üç fincan çay, şu âna kadar da Pelzer'de iki fincan kahve içilmişti) fısıldayarak: "Önce şeker sandılar, ama kanımdaki şeker oranı normal çıktı, başka bir şey de bulunmadı. Bana inanın ki, isterseniz gülebilirsiniz de, yaşamımda ilk kez bir ruhum olduğunu anladım, bu ruh acı çekiyor, ilk kez hiçbir kadının değil, ama bir tek kadının beni iyileştirebileceğini yaşamaktayım, şu Türk'ü boğabilirim –o köylüde ne buldu sanki, koyun eti ve sarmısak kokan ayrıca kendinden on yaş genç olan bu adamda, karısı ve dört çocuğu var, şimdi de ondan bir çocuk yapıyor– ben... yardım edin bana." Yazar, bu gibi durumlarda bir üçüncü kişinin işe karışmasının doğru olmayacağını, müdahalenin aksi etki yapacağını, bu gibi durumlara düşenlerin kendi kendilerine çözüm bulmalarının doğru olacağını söyledi, Pelzer'e duyduğu bir sempati vardı. "Oysa ben," dedi Pelzer, "Meryem Ana'ya her gün bir düzine mum yakıyorum, –erkek erkeğe aramızda kalsın– başka kadınlarda teselli arıyorum, bulamıyorum, içiyorum, kumarhaneye gidi-

yorum, ama *rien ne va plus*[1] diyebilirim. Lütfen." Pelzer'in burada yalvarırcasına konuşmasını aktarıyorsak, bunda asla bir alay söz konusu değildir, o kendi durumunu en iyi biçimde dile getiriyordu: "Hayatımda âşık olmadım, hiç, para karşılığı kadınlarla düşüp kalktım, evet orospularla, karımdan hoşlandım, acı çekmesini de istemem yaşadığım sürece, ama ona âşık olmadım, Leni'yi ise hep arzuladım ilk gördüğüm andan beri. Yoluma da hep birtakım yabancılar çıktı, ona âşık değildim, ama şimdi âşığım, bir hafta önce onu yeniden gördüğümden bu yana. Ben... ben babasının ölümünden sorumlu değilim, ben... ben onu seviyorum, bunu hiçbir kadın için söylemedim." O an Klementina odaya geri döndü, belirsizce ama hissedilir biçimde kalkmamızı işaret etti. Onun yorumu oldukça soğuk ve çok nesneldi: "Sen istediğin gibi yorumla Pelzer ve Schirtenstein hastalığını."

Tolzem-Lyssemich'e yapılan bir gezintiyle bir taşla iki kuş vurmak olasılığı doğdu. Durmadan tepeli yerlerden geldiğini ve Bavyeralı olduğunu ileri süren Klementina'nın Mainz Nehri kuzeyindeki düzlük yöreleri tanıması, buralarda da hoş insanların bulunduğunu benimsemesi sağlandı; şimdiye dek hiç bu denli düz alanlar ve bu denli uzayan düzlükler görmediğini açıkladı, bu yöreler ona Rusya'yı anımsatmış. "Buradaki düzlükler üç yüz-dört yüz kilometre uzanırken, Rusya'dakilerin binlerce kilometreye uzandığını bilmesem, Rusya'yı anımsatıyor derdim." "Çitler" hariç kısıtlamasına yanaşmadı, çünkü çitleri, sınırlar, ayırma işaretlerini çok "edebî" ol-

1. (Fr.) Bahisler kapandı.

dukları için ve bu sözlerin Keltik kökenine dayanarak "çok ırkçı" bulduğu için reddetti, ama sonunda gene de, "suyun burada yatay çevresi, oysa bizde dikey bir çevresi" olduğunu kabul etti, zorla da olsa; "Burada hep yüzme duygusuna kapılıyorsun, otomobilde de, belki trende de ve korkuyorsun rıhtıma hiç ulaşmayacaksın diye ya da burada gerçekten bir kıyı var mı?" Ona öndeki dağların yükseltilerini ve Ön Eifel'i göstermemi tamamen küçümseyen bir gülümsemeyle karşıladı.

Buna karşılık Marja van Doorn tam bir başarı oldu. Erikli pasta, kremalı (yorumu: "Siz burada her fırsatta krema yiyorsunuz"), M.v.D.nin belirttiği üzere "her zaman olması gerektiği gibi" taze çekilmiş bir kahve karşı konulmaz lezzetteydi, "Nefis, şimdiye kadar içtiğim ilk kahve aslında, şimdi kahvenin ne olduğunu anladım" vs. vs. Ve: "Belki de siz ehli keyifsiniz." M.v.D.den ayrılırken de bir veda sözü edildi: "Belki biraz geç, ama çok geç değil, Tanrı sizi kutsasın," diye fısıldadı, sonra, "Bu kadın size öğretecek," dedi (Kızararak düzeltti sözlerini ve gene fısıldayarak): "Yani sizi düzene sokacak falan." Sonra gözyaşları: "Bense yaşlı, evde kalmış bir kız oldum."

Yurtta Bogakov'un "ayrıldığı" söylendi, şaşılacak biçimde de "nereye gittiği belli olmadan". Neyse ki bir not bırakmıştı: "Beni aratmayın, şimdilik teşekkürler, ben haber veririm," ama bu haber dört gündür gelmemişti. Belenko, Bogakov'un gene "orospuların içine düştüğünü" sanıyordu, Kitkin ise herhalde "kızıl casus" olarak yollara düştüğünü, yolda o canayakın bakıcısı kadın bu durumun her yıl ilkbaharda tekrarlandığını bildirdi. "O zaman bir kere gidiyor, ama gittikçe zorlaşıyor, çünkü aşılarının yapılması gerekli. Umarım sıcak bir yerdedir."

Leni hakkında doğrudan ve dolaylı olarak bu kadar çok yansıma duyduğu halde, ki bunların kimisi şiddetliydi (B.H.T. örneğin onun varlığını onaylamıştı). K. şimdi onu mutlaka görmek istiyor, "görülür, koklanır, elle tutulur tüm varlığıyla". Hans Helzen kanalıyla hiç de kolay olmayan ve çoktan yapılması gereken doğrudan doğruya karşılaşma sağlandı Leni'yle. Leni "çok sinirli" olduğundan yalnızca Lotte, Mehmet ve, "Bir de şaşıracaksınız kim bu buluşmada bulunacak," diyordu.

"Mehmet'le yaptığı ilk gezintilerden sonra o kadar heyecanlı ki, beş kişiden fazlasıyla bir arada olmak onun için dayanılmaz oluyor. Bu yüzden ben ve karım da bulunmayacağız. Onu sinirlendiren âşık olma durumu ve durumdan erotik beklentilerin bulunması ya da gerilimlerin, bunları Pelzer ve Scholsdorff ona hissettiriyorlar yaydıkları ışınlarla."

K. yazarın sinirliliğini kıskançlık olarak yorumlayınca, yazar ona Leni hakkında hemen her şeyi, ama onun –K.nin– hakkında hiçbir şey bilmediğini açıkladı, yazar uzun araştırmalar sonucu Leni'nin en mahrem yanlarından bile haberdar olmuştu, kendisini ihanet içinde ya da azmetmiş biri gibi gördüğünü, o –K.– ona yakınken, Leni ona ondan hoşlanmasına karşın çok uzaktı.

Açıkça söylemek gerekir ki yazar K.nin kendisine eşlik etmesinden hoşnuttu, onun dilbilimsel ve sosyolojik merakını beğeniyordu, o olmadan –şurası kesin ki onu gene Leni ve Haruspica kanalıyla tanımıştı– yazar mutlaka Schirtenstein ya da Pelzer'in içine düştüğü amansız hastalığın pençesine düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirdi.

Neyse ki heyecan dolu dikkati ve beklentisi bir sürprizle başka yöne çevrildi, orada onun ellerini tutarak kim oturmaktaydı, şaşkınlıktan gülümseyemiyor, ama sırıtıyordu, sofanın üzerinde hoş bir biçimde kızaran

Lotte Hoyser'in yanında? Bogakov'dan başkası değildi bu! Bir şey kesindi: yurttaki o sevimli hemşire dert etmemeliydi, burası sıcaktı! Lotte'nin sıcaklık saçamayacağından herhangi biri kuşku duymuşsa, ona bunun doğru olmadığını söylemek gerekirdi. İşte orada Türk de oturuyordu, şaşılacak biçimde hiç de Şarklı bir görünüme sahip değildi; köylü gibiydi, dimdikti, şaşkın değildi, mavi takım elbise, kolalı gömlek giymişti, belirsiz (orta kahverengi) bir kravat takmıştı, öylece orada oturuyordu Leni'nin elini tutarak, tıpkı 1889 yılında bir portre fotoğrafçısının devasa makinesi karşısında poz verir gibi, sanki fotoğrafçı camı o an makineye sokmuş, hareket edilmemesini rica etmişti elindeki flaşı patlatacak olan lastik balona dokunmadan önce. Sonra ürkerek de olsa tüm bakış Leni'ye çevrildi, o bitmez tükenmez araştırma çalışmaları sırasında yazar onu ancak iki kez sokakta şöyle bir görmüştü, yandan, yüzden hiç görmemişti, o gururlu yürüyüşünün farkına varmıştı, ama artık bir kaçış söz konusu değildi, gerçeğin gözünün içine bakmanın zamanı gelmişti, burada bir alt yorum yapılmasına izin verilmeli, doğrusu buna değerdi! İyi ki K. yanındaydı, yoksa Mehmet'i kıskanmamak çok güç olacaktı, gene de onun yazarın kollarında değil de Mehmet'inkilerde tırmık, desenci ve subayın düşünü görmesi, pişmanlığın yarattığı hafif bir iğne batırdı içine. Saçlarını kesmiş ve biraz griye boyamıştı, otuz sekiz yaşında göründüğü söylenebilirdi, koyu renk gözleri berraktı, içinde hüzün taşıyordu, ispatlandığı üzere 1,71 boyunda olmasına karşın 1,85 gibi duruyordu, uzun bacakları yalnız otururken güzel olmadıklarını belli ediyordu. Büyük bir zarafetle kahve ikramını üstlendi, Lotte pastaları tabaklara koyuyor Mehmet de isteyene, "Bir kaşık mı, iki mi?" diyerek kaçınılmaz kremayı dağıtıyordu. Leni gerçekten yalnızca sessiz ve suskun değil, tek söz etmeyen biri, çekingenlik-

ten yüzünde hep ürkek bir gülümseme var. –Yazarın sevinçle saptadığı üzere– K.ye hoşlanarak ve iyi niyetle baktı, K. ona Haruspica'yı sorduğunda, duvarda asılı duran gerçekten de etkileyici olan resmi işaret etti, rengârenk değil, ama renkli –bir buçuğa bir buçuk boyutunda, sofanın üzerinde asılı– bitmemiş olsa da akıl almaz bir kozmik güç ve incelik saçıyor; çok değil, ama bu bitmemiş, hayatının yapıtını sekiz katlı yaptığını sayabiliyoruz –altı milyon damardan belki henüz yalnızca otuz binini, bir milyondan ancak seksen binini çizmişti– kesit karakterini ortadan kaldırmış, bunun yerine yatay çalışmış, sonsuz bir düzlük gibi yapmış, sanki oluşacak bir başka ufka buradan geçilip gidilecek gibi. Leni: "Bu resim o, gözünün ağ tabakasının belki de binde biri bittiğinde." Neredeyse konuşkan oldu ve "Büyük hocam, büyük arkadaşım," dedi. Elli üç dakika içinde daha fazla bir şey söylemedi. Mehmet oldukça esprisiz bir adam etkisi yaptı, krema dağıtırken bile Leni'nin elini tutuyordu, Leni kahve ikram ederken, onu bunu tek elle yapması için zorluyordu, boştaki eli tutuyordu. Bu el tutuşma işi bulaşıcı oldu, sonunda K. de sürekli olarak nabzını yoklamak istermişçesine yazarının elini tuttu. Kuşkusuz K. çok etkilenmişti. O akademik kendini beğenmişliği uçup gitmişti, Leni hakkında bilgisi vardı, ama ona inanmamıştı, tarikat dosyalarında yer almıştı, ama onun gerçekten var oluşu K.yi sarstı. Ağır nefes alıyordu, yükselen kalp atışını yazara da bulaştırdı.

Sabırsız okur burada bir yığın mutlu sondan söz edildiğini mi sezinliyor? Eller tutuluyor, bağlar oluşuyor, eski dostluklar –Lotte ve Bogakov'unku gibi– yenileniyor, o sırada Pelzer, Schirtenstein ve Scholsdorff'lar su-

suz ve aç yarı yolda mı kalıyor? Rhön ya da Orta Eifel bölgesinden bir köylüymüş gibi görünen Türk nişanlısını evine mi götürüyor? Halen evinde karısı ve dört çocuğu olan, çokeşliliğe hakkı olduğunu bilen, ama bundan bugüne kadar yararlanmamış olan, bu konuda bir kez bile bir vicdan sorununa değinmeyen bir Doğulu kadına durumu anlattı mı yoksa? Bogakov ve yazarla karşılaştırıldığında akıl almaz derecede temiz görünen, neredeyse fırçalanmış etkisi yapan, ütülü pantolonu olan, kravat takan, kolalanmış bir gömleğin onu mest ettiği biri, çünkü bir şeyler kutlanırken giyilmesi gereken giysiler bunlar. Hâlâ orada oturmakta, sanki o hayalî fotoğrafçı, sanatçı kasketi ve sanatçı fularıyla, yarım kalmış ressam, Ankara ya da İstanbul'un herhangi bir yerinde 1889'da, elinde hâlâ lastik balon? Bir çöp işçisi, çöp bidonlarını itiyor, yukarı kaldırıyor, boşaltıyor, bir kadına aşkla bağlı, o kadın üç erkeğe yas tutuyor, Kafka okumuş, Hölderlin'i ezbere biliyor, şarkıcı, piyanist, ressam, sevgili, anneliği başarmış, yeniden anne olmak üzere, eski bir rahibenin nabzının daha hızlı atmasına neden oluyor, bu rahibe yaşamı boyunca edebî yapıtlardaki gerçeklikle ilgilenmiş, nabzı gittikçe daha çok, daha çok atıyor.

Çok konuşkan olan Lotte bile susmuştu, sanki o da duygusallaşmış, heyecanlanmış, sarsılmıştı, kekeleyerek Lev'in yakında serbest bırakılacağını söyledi, bu yüzden ortaya çıkacak olan konut sorununu anlattı, ev sahipleri "Türk çöp arabacıları" almayı reddediyorlardı, Helzen'ler de, çünkü Grete Helzen akşamları odalardan birinde yan gelir sağlamak için güzellik uzmanı olarak çalışmaktaydı, oturdukları bölümden vazgeçmezlerdi, "beş Portekizli arkadaşı bir odaya tıkmak" olmazdı, kendisi ise Bogakov ile Leni'nin yakınında olmak zorundaydı, "Pyotr'um" dediği Bogakov'la, çünkü oğullarına ve kayınpederine "günlerini göstermeliydi". Onunla nikâh dairesine gitmeye

hazırdı, ama onun dul ya da boşanmış olup olmadığı saptanamıyordu.

Leni sonunda konuşmaya bir katkıda bulundu, "Margret, Margret, zavallı Margret," dedi, gözleri önce nemlendi, sonra yaşlar aktı. Sonunda Mehmet o dik oturuş biçimini iyice dikleştirerek çözümlenemeyen bir hareketle, ama çok anlaşılır biçimde bu buluşmanın son bulduğunu belirtti.

Veda ederken K. Leni'ye, "Umarım son buluşmamız değildir," dedi, bunun üzerine o öylesine sevimli biçimde gülümsedi ki, ama hemen ardından vedalaşma tamamlandı, âdet olduğu üzere fotoğrafların, piyanonun, evin döşenişinin, sevimli sözlerle övülmesi işinden kaçınıldı, biraz antrede duruldu, orada Leni, "Biz yeryüzü arabaları ve dünya dışı atlarla yolumuza devam etmeyi denemeliyiz," dedi, bu göndermeyi eğitimli olduğu kesinlikle kuşku götürmez K. bile anlamadı.

Sonunda dışarıda, o can sıkıcı Bitzerath Caddesi'nde K. gene kaçınılmaz, düzelmez edebî yorumlarına kaptırdı kendini ve: "Evet, o var, ama gene de yok. O yok, ama aynı zamanda var." Yazara göre kuşkulu bir yorum ve K.nin niteliklerinin çok altında.

Gene de ekledi: "Günün birinde bütün o adamları, onun yüzünden acı çeken hepsini, hepsini iyileştirecek."

Hemen ardından da ekledi: "Acaba Mehmet Batılı toplu danslarını Leni kadar seviyor mu diye soruyorum kendi kendime."

XI

Yazar iç rahatlığıyla anlatının bundan sonraki bölümlerinin hemen hemen tümünün alıntılardan oluşacağını saptadı: bir psikolojik rapor, yaşlıca bir hastabakıcının mektubu, bir polis memurunun protokolü. Bu belgeleri hangi yolla ele geçirdiği meslek sırrı olarak kalacak. Her zaman yasal yoldan olmadığını, tamamen gizlilik içinde kalmadığını kabul edelim, ama bu yasaların ve gizliliğin çiğnenmesi bir kutsal amaca hizmet etmek içindi: gerçeğe. Psikolojik raporun, ki hiç de polisiye bir içeriği yoktu, Hoyser'lerde çalışan bir görevli kanalıyla (her işe bakan kız değil) elde edilmesinin, onun acele birkaç daktilo sayfasının fotokopisini çıkarmasının ne gibi bir sakıncası olabilirdi, bu Hoyser'leri 2,50 Alman markı tutarında bir zarara sokuyordu, ancak (yazara beş milyona mal olan düğme anımsanmalı, 2,50 marka işletme giderleri dahil değil. 4,50 mark değerindeki bir kutu çikolata ye demez mi? Hastabakıcının özgün ve uzun mektubunu yazar bizzat kendisi sayfası 0,50 Alman markından bir alışveriş merkezinde fotokopiletti, toplam 8,00 Alman markı tuttu, yorulmaz M.v.D.ye verilen sigaralar dahil. Polis memurunun protokolünü yazar bedava elde etti. Protokolde ne polisle ne polis siyasasıyla ilgili sırlar bulunduğundan, özgürce yapılmadıysa da ba-

şarılı bir sosyal araştırma niteliği taşıdığından, belki pratik değil, ama teorik güçlükler çıkarabilirdi, ama bunun üzerine de bir bardak bira içildi, yazar polis memurunun biranın parasını ödeme isteğini saygısızlık olmasın diye kabul etti, memur, yazar onun karısına bir demet çiçek yollama ya da bir buçuk yaşındaki oğluna güzel bir oyuncak alma olanağı da bulamadı (kendisine gösterilen oğlanın fotoğrafına "tatlı" demişti hiç de abartmadan. Karısının fotoğrafı ise yazara gösterilmemişti! Zaten bir adamın karısı için onun yanında "tatlı" demek de oldukça zor olurdu).

İlkin işletme psikolojisiyle ilgili rapora değinelim. Raporu yazanın eğitimi, yaşı, geçmişi anonim kalmıştır, ama genç kadın raporu hazırlayan kişinin DGB yöneticileri ve iş hukuku savcıları tarafından aynı ölçüde saygı gördüğünü söylemiştir.

Raporu veren bilirkişi (ki bundan böyle B. olarak anılacaktır) Lev Borrisoviç Gruyten'i (ki bundan sonra L.B.G. olarak anılacaktır) tanımaktadır, çünkü onun tutuklanmasından dört ay önce belediye temizlik işleri personel şefinin isteğiyle onunla bir görüşme yapmıştır. İlk görüşmede L.B.G.nin yönetim içinde yarım günlük bir görev alarak çok sayıdaki yabancı işçinin iş ve çalışma saatlerinin ayarlanmasında danışman olarak çalışması .söz konusu edilmişti. Bu iki iş için de L.B.G. o zaman ... tarafından tavsiye edilmiş ama L.B.G. bu işleri kabul etmemişti. L.B.G.nin psikolojik oluşumu o zamanlar ancak yüzeysel ve eldeki verilere göre yapılabiliyordu, ama bu arada cezaevi yönetimi birer saat süren dört ayrı konuşma yapılabilmesini sağladığından, duruma daha derinden bakmak, yeterince ayrıntılara inilememiş, bu çapraşık insanın psikolojisi bilimsel ölçülere indirgenmemiş olsa da, ona daha çok yaklaşmak olanağı bulunmuştur. L.G.B. mutlaka. ayrıntılı, derin, bilimsel bir araştırma

yapmaya değer bir kişidir. Bu arada, uzmanlık okulunda psikoloji öğretim üyeliğine atanan B., öğrencilerinden birine L.B.G.yi konu almasını önermeyi düşünmektedir.

Psikolojik durumun saptanması eldeki koşullar altında tam anlamıyla mümkün olmadıysa da, yaklaşık bir tablo elde edilmiştir, belki bilimsel bir kullanıma elverişli değildir, ama öylece alınması gerekmektedir. Bu rapor işletme içindeki bilgilenmeye, L.B.G. ile olan ilişkilerde yardımcı olacaktır, yukarıda belirtilen kısıtlamalar yüzünden L.B.G.nin "kriminal" davranışlarının motiflerinin açıklanmasında bir deney niteliği taşıyacaktır.

L.B.G. aile dışı koşullar göze alındığında son derece elverişsiz bir ortamda, aile içi koşullar ele alındığında ise son derece elverişli bir ortamda büyümüştür. Son cümlede kullandığımız "elverişli" sözünü daha da dar bir çerçeveye indirgeyecek olursak, buna "şımartılma" diyebiliriz, bugün yirmi beş yaşında olan L.B.G.nin ağır toplumsal rahatsızlıklar göstermesinin temelinde bu şımartılma yatsa da, kendisi son derece faydalı ve toplumumuzun sevindirici bir unsurudur.

L.B.G. için son derece elverişsiz olan, gayrimeşru doğması ve babasız büyümesine karşın, ne öksüz bir çocuğun büyümesinde temel olan psikolojik gelişimden ne de savaş öksüzü olmanın getirdiği koşullardan yararlanabilmesidir. Gayrimeşru çocuk için ölmüş olan babası öksüz çocukluk mazereti değildir. Sokakta ve okulda ona "Rus çocuğu", annesine de "Rus sevgilisi" diye bağrıldığından o zorla tecavüze uğramış bir kadının değil de, kadının kendi isteğiyle yapılmış bir çocuk olduğu, hep pis bir şeymiş, aşağılayıcı bir şeymiş gibi yüzüne vurulmuş. O babası ve annesi için ölüm cezası değilse de ağır cezaları gerektirecek koşullar altında ortaya çıkarılmış. Bu anlamda o da bir "tutuklu çocuğu"dur. Tüm öteki çocuklar, gayrimeşru olanlar bile, L.B.G.den toplumsal olarak

bir sınıf yukarıda "şehit düşmüşlerin çocukları" unvanını alarak kendilerini psikolojik olarak bir sınıf daha yukarıda hissetmişlerdir. Daha açık anlatacak olursak onun durumu daha da kötüleşmiş ve büyük ölçüde sonradan bir işe yaramadığı ortaya çıkan dinî okulların kurbanı olmuştur. (B. bunu birçok makalesinde de belirtmiş açıkça!) Aslında vaftiz edilmişti, hem de Katolik olarak, sonradan onun bir ara ustası olan Pelzer adında biri tarafından da bu onaylanmıştı, ama kiliseler bu "zaruri vaftizin" normal vaftiz olarak yinelenmesinde ısrarlıydılar. Bu konuyla ilgili olarak yapılan, derin, titiz ve acı veren araştırmalar, L.B.G.ye akıl almaz ürkütücülükte bir ad daha takılmasına neden olmuştur. O "mezarlık çocuğu", "sığınak çocuğu", "cesetler arasında ana rahmine doğan, cesetler arasında dünyaya gelen" bir çocuk olarak anılmaya başlanmıştır. Kısacası, annesi onu yeniden vaftiz ettirmek istememiştir, çünkü L.B.G.nin babasının da bulunduğu vaftiz töreninin anısı onun için son derece değerlidir, bu anının herhangi biri tarafından bozulmasına izin veremez, öte yandan oğlunu o zamanlar on beş kilometre ötede olan "özgür okula" göndermeye de yanaşmamaktadır, "Protestan"lara göndermeyi ise hiç istememektedir (Protestanların da yeni bir vaftiz isteyip istemeyecekleri zaten açıklığa kavuşamadı), böylece L.B.G. en son, en korkunç yakıştırmaya da kavuştu: "Hıristiyan mıydı", "Katolik miydi" yoksa değil miydi?

Durumun arkasındaki bu olaylara bakıldığında "şımarıklık" terimi bir denge kazanıyor ve onu neredeyse yüceltiyor. Neyse ki L.B.G.nin yeterince teyzeleri vardı: Margret teyze, Lotte teyze, Liane teyze, Marja teyze, hepsinden öte annesi vardı, birçok kadın onu şımartıyordu, ayrıca "amcaları" da vardı, "yeğenleri" de, baba ve erkek kardeş yerine geçen yedek kişiler Otto ve Pyotr Amca, yeğenler Werner ve Kurt, büyükbabasını anımsıyor-

du, "onunla yıllar boyu Rhein kıyısında gezmeye gitmişti".

Şimdi geriye bakıldığında annesinin içgüdüsellikle onu okula yollamayışına bu ürkütücü koşullar altında olumlu bakmak yerinde olur. L.B.G. ayrıca "şımartılma ortamından" kurtularak sokağa oynamaya çıkarak olağanüstü bir psikolojik güç ispat etmiştir, ne dolaylı, ne de dolaysız dayaklardan korkmuştu, okuldaki baskıya dayanabilir miydi kuşkulu. L.B.G. –varsayımsal olarak düşünürsek– birazcık kötü eğitimli ya da kırılgan olsaydı, on dört yaşından sonra çevrenin bu yoğun baskısına dayanamazdı: şizoid, iyileşmez depresyon ya da saldırgan kriminalite onu bulurdu. L.B.G. gerçekten birçok şeyi atlattı, aynı biçimde birçok şeyi de içine attı. Ne atlatabilip ne de içinde saklayamadığı şey ise, o zamana kadar o kadar "sevimli" görünen Otto amcasının onu "yeğenleri" Kurt ve Werner'den ayırması oldu, onlar ondan beş ve on yaş daha büyüktüler, onun için kendi kendine kurması gerekmeyen korunmayı temsil ediyorlardı, onlara güvenebilirdi. Bu arada ortaya çıkan sosyal uçurum yeğenleriyle arasında oluşan fark yüzünden intikam ve öç almak istemesi apaçık biçimde anlaşılır "suçluluk" motiflerini doğuruyor, bu kriminalite de iki çekin beceriksizce sahteleştirilmesinden oluşuyor, B. toplam beş görüşmede bu "sahtekârlığın" beceriksizce yapılmasının amcanın ve yeğenlerin kışkırtmasıyla bilinçli mi yoksa bilinçsizce mi yapılmış olduğu konusunda bir karar verememiştir. Bu sahtelik tekrarlandığı için (toplam dört kez olmuş) ilk üçünün üstü örtülmüş, ancak dördüncüsünde bir ilan konusu olmuşlar, dört sahtecilikte de aynı yanlış bulunmuş (yazıyla yazılan yekûnda yapılan yanlışlık), bu yüzden bilinçli bir provokasyonun söz konusu olduğu olasılığı yüksektir, bu da son zamanlarda öğrenilen savaş sırasında Gruyten'lerin ve Hoyser'lerin servet oranının farklılığına bağlanmaktadır.

L.B.G. çocukluk ve yetişme yıllarında içinde açılan yaraları nasıl dengelemiştir? Burada toptan "şımartılma" diye sözünü ettiğimiz aile içi dengeleme yetersizdi, L.B.G.nin kendi inisiyatifini kullanması da gerekiyordu, özellikle iki "yeğenin" ayrılmasından sonra, kendisini yalnızca annesi ve sayısız teyzeye teslim etmemesi gerekiyordu, bunu içgüdüleriyle sezmiş olmalı, sonuç olarak "evin erkeği olacağını" annesinin çaresizliği ve kırılganlığı yüzünden kavramıştı.

Burada "verimli olmaktan kaçınma"dan söz etmeliyiz (bundan böyle v.o.k. olarak geçecek). Önce: v.o.k. okulda başlamıştır, bir süre özgür okula ya da yedek okula gönderilmiştir. Tartışmasız olan yeteneği ve zekâsına karşın toplumun otomatik olarak böylesine asosyallik belirtileriyle yüklenmiş bir gençten beklediği davranışları göstermiştir: Öğrenci olarak olması gerektiğinden çok daha kötüymüş, sanki budalaymış gibi davranıyormuş. İş yardımcı okulun tekrarlanmasına geldiğinde, ki bu da yeniden oraya gönderilmek demek olduğundan, çünkü annesi bu okulun uzun yolundan ürküyormuş, ancak o zaman sınıfta kalmıyormuş. Yardımcı okula severek gidebileceğini B.ye söylemiş, ama bu okul o zamanlar çok uzak bir banliyödeymiş, annesi de işe gittiğinden, L.B.G. çok erken yaşta ev işlerini yüklenmiş, o uzun okul yolu "evin işlerini" aksatırmış.

V.o.k.ye paralel olarak verimliliğin artması (bundan böyle v.a. olarak anılacak) görülmüş, ama bu ona okulda yardımcı olacak bir şey değilmiş. On üç yaşındayken annesinin ve dedesinin bir dostunun nazik yardımıyla, ondan haftada üç kez ders alarak, su gibi Rusça yazmayı ve okumayı öğrenmiş. Unutmamalı ki babasının dili bu. Şaşırtıcıydı, ama o zamanki orta sınıf ilkokul öğretmenlerinin psikolojik temelleri göz önüne alındığında, onları kızdıran bir durumdu çocuğun Rus şiirinden, Puşkin'den

Blok'a kadar alıntılar yapabiliyor olması, oysa aynı sırada Alman grameri dersinde yedek okul seviyesinde duraklamıştı. On üç yaşına basan ve beşinci sınıfa kadar gelebilen bu çocuğun, üstelik de kendisine sorulmadan öğretmenlerini Kafka, Trakl, Hölderlin, Kleist, Brecht ve kim olduğu anlaşılamayan, İngilizce yazar, olasılıkla İrlanda kökenli bir şairle karşılaştırması kızdırıcı olmakla kalmayıp, kışkırtıcı da oluyordu.

Yeterince örnek verdik. B. şu sonuca varıyor: verimliliğin "kâr" getirdiği bir yerde, okulda v.o.k. topluma karşı akıl almaz bir kutuplaşmanın neden olmasına götürüyor, verimliliğin hiçbir şey getirmediği yerde, okulun dışında v.a. uygulanıyor.

Aşırı kutuplaşma L.B.G.nin yaşamında önem kazanıyor. Bu durum, yaşı ilerlediği ve sağlıklı bir biçimde "şımartılma" durumundan ve sağlıklı bir biçimde "şımartılma" durumundan kendini kurtardığı için, karşı koyma ve ayakta kalma gücünü aldığı gerilimi yaratıyor. Yaşadıkları on dört yaşına kadar pek değişmiyor. O yaşta, okuldan uzaklaştırılmadan biraz önce L.B.G. ilk kez suçlu oluyor, şu anlamda, B. bunu ancak yansıtabiliyor, asla kesin analiz edemiyor, çünkü anlatacağı yaşantının malzemesine ne içerden, ne de dışarıdan yaklaşabiliyor, bunun için din psikolojisi ve tarih öğrenimi yapmak gerekli. Böylece burada yalnızca yaşanan olay ve tarihleri verilecek: L.B.G. zorla ve genellikle de kendisi ve ruhban sınıfı için oldukça kızdırıcı durumlar altında din dersine girdiğinden, onun sözlerini kullanıyorum "kutsal ekmek ve komünyon benden esirgendi, hem de yarım kalmış vaftizim yüzünden değil, beni aykırı, burnu havada, kendini beğenmiş biri olarak gördükleri için, yani beni yeterince aşağıdan alıcı bulmuyorlardı, bense amatörce de olsa yoğun bir biçimde ve öğrenme hırsıyla dinî edebiyata vermiştim kendimi. Bu öğretmenlerimi kızdırıyordu,

yani din hocalarımı? "Kutsal ekmeğin" verilmesini "onun boyun eğmesine" bağladıkları için L.B.G. itiraf ettiği üzere bugün de prensip olarak ve mistik düşüncelerle bunların bahşedilmelerinden yana, sonunda Tanrı'yı kızdıracak bir eylemle, hırsızlıkla, daha doğrusu mihraba saldırarak kutsanmış ekmeği ele geçirdi ve yedi. Bir skandal çıktı. Eğer aydın kafalı, psikolojik deneyimi olan bir papaz olmasaydı L.B.G. daha o zamandan gençlik hapishanesine girerdi. L.B.G. B.ye: "O gün bugündür komünyonu sabah kahvaltılarında bir tek annemle yaparım."

Bir diğer v.o.k. de on dört yaşına kadar görülür: Neredeyse sınıfına uymayan bir yanı; gittikçe artan bir düzen sevgisi, ortalığı toparlama dürtüsü, o sırada başlayan buluğ çağıyla ilgili mutlaka. Yalnız evin önünü, sokağı, ön bahçeyi, evi temizlemekle kalmıyor, gezmeye gidildiğinde bile çevreyi düzeltiyor, yere düşmüş olan yaprakları kaldırıyor, bunlar çoğunluğu "kadın" olan bir çevrede "kadınca" işler olarak yakıştırılıyorsa da, onun sekiz ile on üç yaşı arasındaki en sevdiği oyuncak süpürge oluyor. Bu olayın psikolojik açıklaması olarak; durmadan horlandığı ve kirletildiği bir çevreye karşı temizlik yapma –ki bu da bir kutuplaşma– isteği ve bunu da uygulaması gösterilebilir.

Altıncı sınıfta okuldan ayrılan L.B.G., iyi niyetle verilmediği anlaşılan karnesiyle normal bir çıraklık öğrenimine başlama şansına sahip değildi. Pelzer adında birinin serasında yardımcı işçi olarak –genç çoğunlukla süpürgeyle– daha sonra da Grundtsch diye birinin yanında aynı işte çalıştı, sonra mezarlık idaresine alındı, daha sonra oradan belediye temizlik işlerine tayin edildi, belediyenin parasını ödemesiyle ehliyet aldı. Orada altı yıldan bu yana çalışıyor, hafta sonu ve tatilleri uzatma eğilimini, ki bu da herhalde v.o.k. tutkusuna bağlı, bir yana bırakacak olursak, şimdiki işvereni ondan çok memnun. L.B.G.nin v.o.k. eğilimi son altı yılda bir tek annesine

yönelik, ona işini bırakmasını salık vermiş, oysa kadın oldukça genç ve verimli olabilecek bir yaşta. Ona yabancı işçileri ve ailelerini kiracı olarak getirmiş. Bu işçilerden birinin sonunda annesinin sevgilisi olması, kuvvetli bir anne bağı olan L.B.G.de akıl almaz biçimde az sorun yaratmış. Doğu kökenli bu yabancıdan annesinin hamile oluşunun kesinleşmesini ise B.nin dediğine göre kuşku uyandıracak bir çığlıkta belli bir kasılma duyulur, diyor B.

Bu kasılmanın kökünü salt Oidipus kompleksi alanında aramak yanlış olur. Altında mutlaka çevreden gelecek yeni güçlüklerin yatacağı kesindir, L.B.G. doğacak çocuğun da bu zorluklarla karşılaşacağına kesin gözüyle bakmaktadır, onun başına gelecek zorluklarla kendi çektiklerini özdeşleştirmektedir.

Kıskançlık kuşkusu ise dışlanamaz, ama büyük değildir. L.B.G.nin akranları ve iş arkadaşları arasında yapılan araştırmalar onun kadınlar ve kızlar tarafından sevilmekle kalmayıp bu sevilmenin sonuçlarından da kaçmadığını göstermekteydi.

Burada tüketim toplumunun çoğalan çöplerine bağlı olarak temizlik işçilerinin halkın özel dilekleriyle karşı karşıya geldiklerini, bu istekleri yerine getirirken, önceden bilinmeyen ilişkiler doğduğunu söylemek gerekir. Bu gibi davranışlara –yani halkın özel dileklerinin yerine getirilmesine, fazla çöpün bahşiş karşılığı alınmasına– çöp tonajındaki sıkıntılı durum yüzünden idarece göz yumulmaktadır.

L.B.G.nin bu âna kadar çizilen portresi oldukça uyumlu gözükse de gene de toplumsal bozukluklar vardır, bunlar kendini savunmadan doğan kutuplaşma zorunluluğudur, ancak böyle açıklanabilir ve kuşkusuz öyle görülmektedir.

L.B.G.de amatör bir psikolog bile hemen 1) dayanışma kompleksi olduğunu anlar. Bu babası ve annesiyle

özdeşleşme dürtüsünden doğmaktadır, ama şimdi, bu arada büyümüş olan bu kişide yabancılara yoğunlaşmış, üç aylık bir hapis döneminde ise tutuklulara yönelmiştir. Tutuklular topluma yabancı kişiler olarak ele alınırsa bu dayanışma kompleksinden 2) yabancılara karşı sevgi ve 3) yabancı dillere karşı sevgi eğilimi ortaya çıkar, yabancının dilini öğrenme, isteği duyulur. (L.B.G. aylardır bir Türkçe kursuna gitmektedir). Bir kişi (B. bazı kaygılar taşısa da kişilikten söz etme eğilimindedir), L.B.G. gibi biri, son derece gelişmiş duyarlılığı ve zekâsıyla uyum sağlamak dışında bir çıkış bulamaz, böylece kendisini ve özdeşleşmiş noktalarına "ihanete" ya da "uyumsuzlaşmaya" zorlayarak kendini ve kendi özdeşleşme noktalarını onaylar, bu yüzden her zaman toplumda elde edecekleri ve yeteneği arasında bir çelişkiye düşer. Bu kişinin (Kişilik?) hep yeni, daha sonra da yapay karşı koyuşlara gereksinimi vardır, kendi kendisine ve çevresine karşı kendisini ispatlayabilmek için. Çoğunlukla haklı olarak küçük görülen koşullar düşünülecek olursa, bu kişinin çıkarlar sağladığı (hastanede uzun kalışlar, aylıkların önceden ödenmesi ya da ücretsiz izin vs.), o zaman L.B.G.

4) numaracıdır –abartılı bir deyişle– numarayı çıkar elde etmek için değil zarar görmek için yapmaktadır, bununla da dayanışma kompleksini, yabancı sevgisini, yabancı dillere olan eğilimini uygulamak ister. Belgelerde yaptığı sahtecilik de numaracılık olarak görülmelidir, bu yüzden "suç" teşkil etmezler. Bazı numaracılıkların ona fayda sağladığı (örneğin yabancı işçilerin güveni, aşırı saygıları) böylesine bir varoluş deneyiminin diyalektiğinde vardır, bir toplum modelini ya da prensibini gösterirler ki, Marksist meslektaşlar buna manifesto eder diyorlar.

L.B.G.de neden v.o.k. olduğunun da açıklanması gerekir. Bu arada grup başkanı olmuştur ("Daha fazla yükselmek istemem!"), şaşılacak derecede organizasyon ye-

teneği göstermiştir. Ona bırakılan caddelerin çöpünün alınması, trafik koşulları altında, kendi birliğinin bidonları alması ve çöpleri boşaltmasını öylesine iyi ayarlamıştır ki, iş için verilmesi öngörülen saatten iki bazen de üç saat önce işi bitirmiştir, hem de hiç koşuşturmadan. L.B.G. daha sonra grubunda uzun paydoslar yaparken yakalanmış, ama bunlar verimliliği azaltır gibi görülmemiştir. Organizasyon konusunda edindiği deneyleri planlama başkanlığına sunması istendiğinde buna yanaşmamış, gene kurallar ve deneyleri çerçevesinde işe gitmiştir, halk arasında bu uzun paydoslar, özellikle de yabancı işçilerinki kızgınlık yaratmış, hatta bunlar basın tarafından bile konu edilmiştir. Bu olay B.nin ilk kez L.B.G ile karşılaşmasını sağlamış; çünkü olay iş mahkemesine götürülmek istenmiş, ama B.nin tavsiyesi üzerine gidilmemiştir. (B. burada kendisinin de çalıştığı yerdeki H.M. adında bir idare memurunun, bu arada çalışma hukuku literatürüne giren v.o.k. kavramını ilk kez kullandığını, H.M. kendisinden sekiz saatte bitirilmesi talep edilen işi iki buçuk saatte tamamlıyor, sonradan L.B.G.nin tersine mesai arkadaşları için bir çalışma modeli geliştiriyor, ama bu onların entrikalarıyla engelleniyor, kendisi ruhen ağır hastalanıyor, tekrar işe başladığında, ama bu kez başka bir büroda, altı buçuk saat büroda oturmakla yükümlü kılınıyor hiçbir iş yapmadan, bunun üzerine günde altı buçuk saat boşuna zaman harcadığından ötürü şikâyet ediyor, bunu tatil olarak istiyor. Bu şikâyetin reddedilmesinden sonra H.M. daha beter hastalanıyor, olay epey patırtı kopardığından, iyice iyileştiğinde bir sanayi şirketi tarafından işe alınıyor ve orada v.a. büyük katkılarda bulunuyor. B.nin de görevli olduğu H.M. olayında v.o.k.ye yöneltilen eleştiri öngörülen saatin tamamlanmamasıydı. V.o.k. gittikçe yaygınlaşan bir fenomen, verim toplumuna büyük sorunlar çıkaracak.) L.B.G. ola-

yında v.o.k. onun iş verimini tamamlaması, ama sahip olduğu zekâyı, organizasyon yeteneğini –daha yüksek ücret teklif edilse de– işvereninin hizmetine tamamen vermeye yanaşmaması. Verim toplumu en düşüğü ya da en yükseği ya da orta değeri bilgisayarlarla hesaplatabilir, ama çöp işinde olduğu gibi özel durumların irdelenmesi çok karmaşık olduğundan, hesapta olmayan şeylerin ortaya çıkması yüzünden, örneğin trafik tıkanıklığı, kazalar ve bunların topografik çeşitlilikleri ancak deneyli L.B.G. gibi soyutlamaya yetenekli işçiler tarafından hesaplanabilir. Bunun dışında, burada yöresel değil tüm ülkenin çöp sorununun iyice rasyonelleştirilmesi düşünülecek olursa, L.B.G.nin ekonominin tümüne verdiği zarar ölçülemez bile. Bu açıdan büyük bir v.o.k. söz konusudur. B., L.B.G.nin fiziki yapısını da öğrenmek istediğinden tutukevi doktoruna onun boyunu, ağırlığını ve her türlü organik yapısını denetletmiştir. Sonuç: tümden negatif. L.B.G.nin alkol ve sigara alışı da normal, nikotinin verdiği bir zarara henüz rastlanmamıştır. Sağ gözünde saptanan 0,50 derecelik bir miyopluk dışında başka hiçbir bedensel arızası yoktur. Öte yandan büyük ölçüde toplumsal bozukluklar ve kanıtlanan bozuk davranışların oluşu, bunların L.B.G.nin iç organlarında da ispatlanabilir olmaları gereğini söyleyen B., bu normalliği o durmadan tekrarlanan aşırı kutuplaşmaya bağlıyor, böylece bir denge sağlandığını belirtiyor. Bu çapraşık, durmadan yüksek bir iç gerilimi gerektiren dengeleme işi son bulursa, L.B.G. kısa süre içinde ağır şeker hastası, ağır sarılık, belki de böbrek hastalığına yakalanabilir. Bu yüzden onun zamanından önce tutukevinden çıkarılması tavsiye edilmez, çünkü orada bu kutuplaşmayı yaşamaktadır, ayrıca dayanışma kompleksini ve yabancıları sevme arzusunu tatmin edebilir. Hatta, L.B.G.nin tutuklanma gibi aşırı uç bir durumu kendi isteğiyle seçtiği bile söyle-

nebilir, azalmaya başlayan bir toplumsal gerilimi yüksek düzeyde tutabilmek için. B.nin öğrendiğine göre bu arada L.B.G.nin annesiyle ilgili oldukça güçlü bir dayanışma eylemi başlatılmıştır, sözünü ettiğimiz kutuplaşma olanağı kısılacaktır, bu yüzden ona verilen cezanın bitimine kadar hapiste yatması daha uygun olur, aynı zamanda iş arkadaşları arasında başlayan onun kahramanlaştırılması süreci de tamamlanmış olur. B., Prof. Hunx'un kurduğu yeni bir teoriyi L.B.G.de uygulayıp uygulamamaya karar verememektedir. Burada söz konusu olan Prof. Hunx'un testlere tabi tuttuğu kişilerden edindiği deney sonucu saptadığına inandığı "normalitenin kandırıcılığı"dır, aşırı heteroseksüellik içindeki kişilerde gizli homoseksüel eğilimlerin bulunduğu, "isteriyle yönetilen denge"yle (Hunx) bunu saklamaya çalışmaları. Hunx yeni bilimsel analizlerle cadıların "güzelliğini", "bedensel çekicilik ve hoşluklarını" zamanlarının çok ötesinde "bir aşk sanatına sahip olduklarını" ve bunun kökeninde "isteriyle yönetilen bir dengenin" yattığını ve gerçek doğalarının üzerini örttüğünü söylüyor.

B., L.B.G.de "normalliğinin üstünü örtme" gibi bir durum olduğu kanısına varmamıştır, daha çok normal yaradılış içinde normallikten kaçış görmüştür. Çöpçülük işinin onun seçtiği meslek ve amacı oluşu, onun içgüdüsel olarak uygun bir kutuplaşma aradığını gösterir, pis iş olarak bakılan, ama temizliğe hizmet eden bir meslek.

XII

55 yaşındaki hastabakıcı B.E.nin Leni'ye yazdığı mektup.

Değerli Frau Pfeiffer,

Profesör Dr. Kernlich'e yazdığınız mektup bir rastlantı sonucu elime geçti, bana verilen görev gereği masasını, notlarını toplarım, bu notlar ona bir bilirkişi raporu yazması için gerekiyordu, genellikle de bana dikte eder. Mektubunuza yanıt verirken işimde göstermem gereken gizliliğe karşı çıkmış oluyorum, Profesör Kernlich'e, burada çalışan erkek ve kadın meslektaşlarıma, nöbet tutan tarikat rahibelerine bundan söz etmemenizi sizden rica ediyorum, yoksa bunu çok pahalıya ödemek zorunda kalırım. Bu gizliliği zorla ihlal ediyorum, bir meslek sırrını bozuyorum, oysa gizli davranmak dermotoloji kliniğindeki on iki yıllık çalışmamda benim önderim olmuştu. Sizin acı dolu mektubunuz, Frau Schlömer'in cenazesinde gösterdiğiniz derin ve tutkulu yas değil yalnızca neden, hayır, size yazarak, merhumenin bir çeşit dileğini, bir son arzusunu da yerine getiriyorum, yaşamının son on dört gününde konan ziyaretçi yasağından çok acı çekti –ama şunu belirtmek gerekir ki– onun durumundaki bir hasta için bunun yapılması kaçınılmazdı. Mutlaka beni hatırlıyorsunuzdur, sizi iki, belki de üç kez merhumenin yanına götürme fırsatını bulmuştum ziyaret-

lere izin verildiği sıralarda. Ama bir yılı aşkın bir süredir profesörün bürosunda çalışıyorum, bilirkişi raporları ve hasta durumu raporları hazırlanmasına yardımcı oluyorum, bu yüzden belki beni hastabakıcı olarak anımsamayacaksınız. Ama belki Frau Schlömer'in cenazesinde yaşlıca, toplu, kel kafalı koyu kahverengi Burberry paltolu bir adamın bir kenarda durduğunu, sizin de onu Frau Schlömer'in tanımadığınız âşıklardan biri olduğunu sandığınızı hatırlayacaksınız. Ama öyle değil, inandırıcı olmayan, yüreğin derinliklerinden gelmeyen bir "ne yazık ki öyle değildi," desem, bunda değerli arkadaşınıza karşı bir hata işlediğim sanılmasın. Gerçekten de sürekli bir hayat arkadaşı bulmam mümkün olmadı, birkaç kez iyi niyetle ilişkiler kurdumsa da –size gerçeği söyleyeyim ki– bunlar kadınların insafsızlığı, görevim (ki devamlı olarak zührevi hastalıklara yakalanmış olanlarla uğraşıyorum) ve kendi isteğimle sık sık gelen gece nöbetleri yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı.

Profesör Bey mektubunuza yanıt vermeyecek, merhumenin akrabası olmadığınız için, akrabası olsaydınız da, yanıt verme yükümlülüğü yoktu, yani sizin Frau Schlömer'in ölümü hakkında daha geniş bilgi alma istemenizi yanıtlayamazdı. Bu, doktorluk yeminini kötüye kullanmak anlamı taşırdı, hastabakıcılık yemini de bunu gerektirir, ama ben onu delmek istiyorum. Hepsini anlatmasam da bazı gizlilikleri size yazarken yemini deliyorum, merhume arkadaşınızın son haftası hakkında size rapor verirken, bundan asla kimseye söz etmemenizi bütün kalbimle rica ediyorum. Resmî ölüm raporunda kalbin duruş nedeni olarak kan dolaşımının bozukluğu yazması doğrudur, sürekli hastalığının tam iyileşme yolundayken nasıl olup da ölüme götürdüğünü size açıklayacağım. İlkin, arkadaşınıza hastanemize gelmesine neden olan ileri iltihabi hastalık, burada da saptandığı üzere, kendisine bir yabancı uyruklu kişiden geçmiştir, arkadaşınızın uzun süre sürdürdüğü hafif meşrep hayatı siz benden daha iyi bilirsiniz, bu hayattan iki yıl önce vazgeçmişti, ana babasından kalan taşra evine yerleşmiş, yaşa-

mını pişmanlık ve hüzün içinde dürüst bir biçimde tamamlamak niyetindeydi. Siz de benden daha bilirsiniz ki doğası gereği bir orospu değildi, daha çok durmadan belirli erkek arzularına bulaşan biriydi. "Hayır" demeyi başaramıyordu, insanları sevindirme olanağı çıktığında kimseyi reddedemiyordu. Onun kişiliğini böyle tanımlamakta kendimde hak görüyorum, çünkü ölümünden bir gece önce bana tüm yaşamını, "kayışının" tüm ayrıntılarını anlattı, ben –üniversitenin dermatoloji bölümünde geçen on iki yıllık meslek hayatımda, ileride sözünü edeceğim daha önceki görevlerime dayanarak– orospuluk mesleğini yüceltecek eğilimi taşımıyorum, romantikleştirmekten yana da değilim, ama bu tip kadınların çoğunu acılı, hasta, pis, dudaklarında meydana gelen en vahşi yaralarla öldüklerini bilirim, içlerinde çoğu öylesine çürümüştür ki, şimdilerde piyasaya çıkan en azılı seks dergileri bile onları kapak resmi yapmak istemezdi. Düşüneceğiniz en berbat ölümdür, terk edilmiş, çürümüş, kimsesiz, yoksul olarak ölürler – ben bu yüzden cenazelerin çoğuna katılırım, genellikle bir bakıcı ve görevli bir papazdan başkası bu kadınların son yolculuğuna katılmaz.

Artık daha fazla lafı uzatmadan asıl konuya nasıl gireceğimi bilemiyorum, sizi modern ve aydın bir kadın olarak görüyorum, evlendiniz, anlatacağım ayrıntıların çoğunu belki de biliyorsunuz, ama gene de bu, durumun ne kadar acıklı olduğunu değiştirmez. Ben de "tıp adamı"ydım, doktor olamadımsa, savaşın yarattığı durumlar nedeniyle –bir de ön fizik sınavı denilen sınav korkusu yüzünden– sağlık hizmetinde takıldım kaldım, sonradan Alman ve Rus askerî hastanelerinde o kadar çok bilgi sahibi oldum ki, 1950'de otuz beş yaşındayken Rus esaretinden kurtulunca kendimi doktor olarak tanıttım ve muayenehane açtım, ama 1955'te sahtecilikten tutuklandım, birkaç yıl hapis yattım, Prof. Dr. Kernlich'in araya girmesiyle erken salıverildim, onu 1937'de öğrencilik yıllarımdan tanıyordum, birlikte çalışmıştık, beni işe alan da odur, 1958 yılıydı. Demek istediğim şu ki alnına damga vurulmanın ne

demek olduğunu bilirim. Ayrıca "doktor" olarak çalıştığım beş yıl içinde bir tek hata bile işlemediğim saptandı. Şimdi karşınızda kimin olduğunu biliyorsunuz, hiç değilse bu işi tamamladık. Ya ötekini nasıl anlatacağım? Bir hamle yapmaya çalışacağım! Arkadaşınız Margret iyileşme konusunda o kadar büyük bir ilerleme göstermişti ki altı ila sekiz hafta içinde taburcu edilebilirdi. Her türlü ziyaret, belirsiz, ama sempatik biri olan ve kendisini sık sık yoklayan o beyefendininkiler bile (Yazar) ki biz onu önce eski bir âşığı, sonra pezevengi, sonra bir protokol memuru sandık, onu o felaket yabancı uyrukluyla buluşturanın o olduğunu sandık, kendisinin anlattığına göre bu adam onu "anlaşma yapma durumuna" sokacaktı ve soktu da, oysa öteki bayanlar bu "anlaşma havasına" sokmayı başaramamışlardı.

Ama işte, taburcu edilmesine çok az kala çok tuhaf, ters bir şey oldu. Tıp öğrenimi, uzun yıllar süren "doktorluk"la birlikte toplam olarak otuz beş yıllık meslek yaşamımda her türlü sinik jargonu, kelimelerin farklı kullanımını öğrendimse de sizin gibi bir hanımefendiye bunu anlatmaya çekiniyorum, sözlü olarak mutlaka daha da zor olurdu. Evet Sayın Frau Pfeiffer, söz konusu olan fiziki ve biyokimyasal ve psişik açıdan son derece karmaşık davranan ve işleyen bir kas, kabaca erkek cinsel organı deniliyor (Neyse artık dile getirmeyi başardım), ama bizim kliniğimizde kalan kadınlar tarafından bu organa bambaşka adlar takıldığı sizi şaşırtmayacaktır. En çok sevilenler ve hep öyle kalan adlar bazı erkek adlarıdır. Adi terimlerin kullanılması epey kötü etki yapar, ama bu yakıştırılan adlar gene de ortama ve klinik özelliğinin esasına uyar, bu durumda bu sözler adiliklerinden biraz kaybeder, neredeyse "asilleşirler". Arkadaşınızın iyileşmeye yüz tuttuğu günlerde yukarıda sözünü ettiğimiz uzuvla ilgili erkek adlarının kullanılması kliniğimizde bayağı bir biçimde moda oldu. Bilmeniz gerekir ki Sayın Frau Pfeiffer, bu kliniklerde kız yatılı okullarından bilinen bayağılık dalgaları eser, ayrıca bu dalgalar hastabakıcılar ya da nöbetçi-

lere bile bulaşır. Üç yıllık hapislik süremden bildiğim üzere "diyalektik sıçrayış", tutuklular ve gardiyanlar arasında söz konusudur. Rahibeler ve tarikat hastabakıcıları zaten bayağılığa meyillidir, özellikle de dermatolojik kliniklerde bu bayağılıklara seve seve katılırlar, kötü de değildir, daha çok bir çeşit savunmadır bu. Tarikat hastabakıcıları arkadaşınıza karşı çok naziktiler, ziyaretçilere, alkole ve sigaraya göz yumuyorlardı, çoğunluğu otuz-kırk yıldır zührevi hastalık taşıyan kadınlarla bir arada bulunduğundan bir savunma aracı olarak, onların argolarını benimsemiş, giderek bunların gelişimine bile katkıda bulunmuşlardı. Şimdi size büyük bir olasılıkla çok şaşırtıcı, ama sizin düşüncenizi doğrulayacak olan bir şey söyleyeceğim: Frau Schlömer son derece utangaçtı. Önceleri onunla "Gustav Adolf", "Egon" ya da "Friedrich" diye eğlenildi, ama Frau Schlömer'in neyin söz konusu olduğunu anlamadığı ortaya çıktı. Günler, geceler, aylar boyu süren, hemşirelerin de katıldığı bir eğlence oldu bu. Bu hain oyun önceleri aşırı Protestan adları çevresinde dönüyordu: "Gustav Adolf senin ziyaretine çok gelmiş" ya da "Sen Egon'u çok sevmişsin" vs. vs. Daha sonraları Frau Schlömer'in üzerindeki "O lanet olası utangaçlığı atmak için (K.G. adlı altmış yaşındaki kadın satıcısı biri tarafından) bu alayların hızı arttığında ve o da aradaki bağlantıyı kavradığında her erkek adının geçtiği anda kıpkırmızı olmaya başladı. Sık sık artan kızarması, şımarıklık ve çekingenlik olarak algılandığından, korkunç oyuna büsbütün hız verildi ve iş aşırı bir sadizme kadar vardı. Sonunda bu hainliği iyice tamamlamak için aynı bağlamda kadın adları da kullanılmaya başlandı. Bu arada en sevilen adlar aşırı Protestan adlarıyla aşırı Katolik adlarını yan yana kullanmak oldu, bunlara "karma" deniyordu. Örneği Alois ve Luise vs. Sonunda, en basit yorumuyla anlatırsak, Frau Schlömer bu kızarma durumundan hiç çıkamaz oldu, koridorda oyunla ilgisi bulunmayan bir ziyaretçinin ya da hastabakıcının adı geçtiğinde de kızarıyordu. Bu vahşi davranış içinde Frau Schlömer'in gösterdiği hassasiyeti de içlerine

sindiremeyen işkenceciler işi iyice abartarak artık Tanrı katına kadar götürdüler ve Aziz Alois'den, Aziz Agatha vs.'den söz etmeye başladılar ve Frau Schlömer'in "Heinrich" ya da "Aziz Heinrich" sözleri geçtiğinde yalnız kızarmakla kalmayıp ruhunda duyduğu acıyla haykırdığını anlamak için psikolojik bir duyarlığa sahip olmak gerekmez.

Ve, değerli Frau Pfeiffer, kızarmanın tıbbi bağlantısı ispat edilebilirdi. Kızarma denilen şey, yüzdeki cildin damarlarında ve kılcal damarlarda oluşan ve birden ortaya çıkan kan hücumuyla olur ve sevinçli bir heyecanlanmada ya da şaşkınlıkta (ki Frau Schlömer'de söz konusu olan buydu) istem dışı sinir sistemi tarafından yönlendirilir. Kızarmanın diğer nedenlerine, örneğin aşırı yorgunluk vs.'ye burada değinilmese de olur. Frau Schlömer'de *permeabilite kapilar*[1] zaten hızlanmıştı. Hemen hematomlar (halk dilinde mavi, mavi lekeler denilen şey) ve purpura, basitçe kırmızı lekeler denir, oluşmuştu. Değerli Frau Pfeiffer, işte bu yüzden öldü arkadaşınız. Sonradan otopsinin de ortaya koyduğu gibi tüm gövdesi hematomlar ve purpurayla kaplanmıştı, vejetatif sinir sistemi aşırı derecede çalışmıştı, kan dolaşımını tıkamıştı, kalbi durdurmuştu, kızarmak Frau Schlömer'de yoğun bir nevroz halini almış olduğundan, rahibeler şapelde tüm azizler şarkısını söylerken öldüğü gece de kıpkırmızı kesilmişti. Teorimi, daha doğrusu savımı asla bilimsel olarak ispatlayamayacağımı biliyorum, ama size şunu söylemek zorunda olduğumu hissediyorum: Arkadaşınız Margret Schlömer kızarmak yüzünden öldü.

Gücünü iyice yitirdiğinde, olaylarla bağlantılı olarak hep şunları fısıldadı: "Heinrich, Heinrich, Leni, Rahel, Heinrich." Ölmeden önce son duasını yapma zamanını yakalamış olmama karşın bundan uzak durdum, çünkü aşırı hale getirdikleri tanrısal alaylarda "sevgili azizler ülkesine", "sevgili İsa'ya" dek

1. Kılcal damarların geçirgenliği.

vardırmışlardı oyunu, Azize Meryem, Azize Bakire, giderek *Rosa Mistica* vs. gibi şarkılar da bu vahşete katılmıştı, bunları ölüm yatağındaki Frau Schlömer'e söylemek kuşkusuz avutmaktan çok ona işkence etmek anlamına gelirdi. Frau Schlömer, Heinrich, Leni, Rahel adı dışında "ara sıra gelen adam" dediği kişiden de sevgi dolu söz etti. Herhalde bununla gizemli olmayan, daha çok tuhaf olan ziyaretçiyi kastediyordu.

Bu mektubumu derin saygılarımla diye bitirirsem, bunda geleneksel biçim kayması görmeyin lütfen. İçten selamları yazma hakkını kendimde görmediğimden, çünkü bu belki biraz ileri gitmek olabilirdi, bu yüzden izin verirseniz dostça selamlarımla...

Saygılarımla,
Bernhard Ehlwein

XIII

Soruşturmalara canla başla katılan K. uzun uzun düşündükten sonra polis memurunun raporunun dolaylı deyişe çevrilmesinin ve kelimesi kelimesine verilmemesinin daha doğru olacağına karar verdi. Doğal olarak bu durumda önemli biçim kaymaları oluyor ve birtakım güzel ayrıntılar havaya uçuyor (örneğin saçında bigudiler olan bir kadın, bir erkeğin yanında iç çamaşırıyla görülüyor, bu adamın kıllı göğsü "koyun postu gibi" tanımlanıyor, "acıklı biçimde vızıldayan köpek" diye söz ediliyor, taksitleri toplayan muhasebeciden... Bütün bu sözler bir çeşit vandalizmin kurbanı oluyor, yazar bu işten memnun değil, ama karşı koyamayışının kurbanı oluyor). Onda da v.o.k. mi var yoksa k.k.k. (karşı koymadan kaçma) mi bilinmez. K. ona fazla görünen her şeyin üzerini çizdi, onun için son derece değerli olan kırmızı kalemini kullanmaktan da kaçınmadı ve K.nin dediğine göre geriye kalan "işin özüydü".

1) Polis memuru Dieter Wülffen birkaç gün önce devriye gezdiği arabasıyla güney mezarlığı yöresinde park ettiğinde, Käthe Zwiefäller adlı bir kadın tarafından kendisine başvurulmuş ve Nurgheimer Caddesi 5 numaralı Frau Ilse Kremer'e ait evin zorla açılmasını istemiştir. Bunun neden gerekli gördüğü kendisine sorul-

duğunda Frau Zw. uzun araştırmalardan sonra (tam olarak 25 yıl) Frau Kremer'in adresini ancak öğrenebildiğini, tabii yalnız araştırmayla geçirmediğini, itiraf ettiği üzere, aynı zamanda izin alıp ona ziyarete geldiğini ve ona çok önemli bir haberi vermesi gerektiğini söylemiştir. Frau Zw.nin yanında oğlu vardır, 25 yaşındaki Heinrich Zwiefäller, tıpkı annesi gibi çiftçi (tıpkı annesi gibi dendiğinde onun için de kadın çiftçi demek gerekirdi. Yazar). Ziyaret nedenleri Frau K.ye 1944 yılında ölen oğlu Erich'in Kommerscheidt ve Simmerath arasındaki bir köyde Amerikalıların yanına kaçmayı denediğini söylemekmiş. Bu arada o hem Almanlar, hem Amerikalılar tarafından yaylım ateşine tutulmuş, Zwiefäller'lerin çiftlik evine sığınmış, korunma aramış, bunu bulmuş, orada birçok gün geçirmiş, kendisiyle yani Käthe Zw. ile Erich K. arasında bir aşk olayı yaşanmış, oğlan o zaman on yedi, kendisi ise on dokuz yaşındaymış, "nişanlanmışlar", "ebedî bağlılık sözü" vermişler birbirlerine, evden hiçbir zaman ayrılmamaya karar vermişler, çünkü savaş müzakereleri çok yoğun ve son derece tehlikeliymiş, ev iki hat arasındaymış, Amerikalılar yaklaştığı zaman Erich K. içinde daha çok beyaz rengin ağır bastığı bir mutfak bezini teslim olma işareti olarak kapı aralığından uzatmaya çalıştığı sırada Alman ordusu tarafından açılan ateş sonucu kalbinden vurularak öldürülmüş. Frau Zw. ateşi açanı görmüş de, o yüksek bir yerde "iki hattın arasında" oturmaktaymış, silahı Amerikalılara değil köye yönelikmiş, köy düştükten sonra zaten artık kimse beyaz bayrak çekmeye cesaret edememekteymiş ("köyde aşağı yukarı beş kişi kalmıştı"). Frau Zw., ölmüş olan K.yi evin içine çektiğini, onu ilkin samanlığa gömdüğünü, ardından çok ağladığını, daha sonraları Amerikalılar köyü ele geçirdiklerinde onu "kutsanmış toprağa" gömdüğünü söylemiştir. Kısa süre sonra hamile olduğunu anlamış, tam olarak 20

Eylül 1945 günü bir oğlan çocuğu dünyaya getirmiş, onu Heinrich adıyla vaftiz ettirmiştir, ana babasının –1944'te evde kendisi yalnız kalmaktaymış– o yöre boşaltılırken gitmelerinden sonra bir daha onlardan hiçbir haber alınamamış, onlar kayıp sayılıyorlarmış, herhalde yolda bir bombardıman yüzünden ölmüşlerdir. Gayrimeşru bir çocuk doğurmuş bir anne olarak sonradan iyice geliştirdiği o küçük çiftlikte oldukça güç günler geçirmiş, ama "zaman arayı kapamış", oğlunu yetiştirmiş, çocuk okulda başarılı bir öğrenci olmuş sonra ziraatçilik mesleğini seçmiş. Gene de onda bir çocukta olmayacak bir şey varmış, babasının mezarı yakındaymış. Frau Zw.da (!!) 1948'de Frau K.yi bulmayı denemiş, sonra 1952'de bir "daha" (!!) denemiş, sonra işi umutsuz diye bırakmış. Bir başka deneme de 1960'ta (!!) sonuçsuz kalmış. O zamanlar kendisi henüz Erich K.nin de evlilik dışı bir çocuk olduğunu bilmiyormuş, annesinin adını ve mesleğini de bilmiyormuş. Sonunda yaklaşık altı ay önce, bu işe büyük bir çaba sarf ederek dört elle sarılan bir gübre şirketi temsilcisinin yardımıyla Frau K.nin adresini öğrenmiş, ama durumu nasıl karşılayacağını bilmediğinden gene gecikmiş. Sonunda oğlan diretmiş, kente inmişler, Frau K.nin evini bulmuşlar, ama evin kapısını uzun uzun ve üst üste çalmalarına karşın kapı açılmamış. Komşulara sormuşlar (tam burada saçları bigudilerle sarılı kadın önemli bir rol oynamaktadır, acıklı biçimde vızlayan köpek de vs. – bütün bu bölümler bir vandalizme feda edilmiştir), Frau K.nin asla yolculuğa çıkmış olamayacağını, hayatında yolculuğa çıkmadığını öğrenmişler. Kısacası Frau Zw. kötü bir şey sezinliyormuş.

2) Wülffen çelişkiye düşmüştü. Bu durumda "öncelikle tehlike" Frau K.nin evini zorla açmanın tek yasal yolu muydu? Sonunda Frau Zw. ve oğluyla Nurgheimer Caddesi 5 numaraya ulaşmış ve Frau K.nin bir haftadır

ortalıkta görünmediğini saptamıştı. Komşulardan biri (göğüsleri kıllı olanı değil, Rhein kökenli ayyaş olarak tanınan ve Frau K.den '*et Ils*' diye söz eden bir emekli) onun kuşunun üç gündür "acıklı acıklı ötmekte olduğunu" duyduğunu sandığını söylemişti. Wülffen burada "öncelikle tehlike" sezinlediğinden değil, ama sırf acıdığı için evi açtırmaya karar verdi. Neyse ki gene komşular arasında genç bir adam vardı (bu kadar ilginç adam ne yazık ki burada donuk kelimelerle anlatılacak, bu adam dört-beş kere yaralama, pezevenklik, hırsızlık yüzünden ceza yemişti, orada oturan herkes ona "Krökes iti" diyordu, polis memuru) Wülffen bile onu "vahşi, gür uzun, yağlı kahverengi saçlı" biri olarak gayet iyi tanıyordu, işte bu adam yardıma çağrıldı, kuşku duyurtacak bir beceriyle ve çok şey anlatan "Bu kez de polis *için* açayım bari," sözleriyle evi açtı.

3) Frau K. uyku tabletleriyle zehirlenmiş olarak, tamamen giyinik vaziyette mutfak tezgâhının üzerinde ölü bulundu, henüz çürümemişti. Ketçap artığıyla ve parmaklarını kullanarak bir tek (!! Yazar) "istemek" fiilini çeşitli yazı şekilleriyle eski bir aynanın üzerine yazmıştı. "Artık istemiyorum. Artık istemiyordum. Çok uzun süredir istemiyor..." Herhalde burada ketçapı bitmişti. Ölü muhabbetkuşu yandaki yatak odasında komodinin altında bulundu.

4) Dieter Wülffen Frau K.nin polis tarafından tanındığını –K.14 dolayısıyla– onun komünist olduğunun bilindiğini, 1932'den beri politik eylemi olmadığının da polisçe saptandığını söylemiştir, KPD'nin yasaklanmasından sonra gene de birçok ziyaretçi gelmiş, onu eyleme çağırmıştır. (K. burada "Fritz"in adının tümünü yazmıştı, ama bu ad bu kez yazarın kırmızı kalemine kurban edildi.)

5) Frau Zw. ve oğlu miras hakkı talep ettiler. Dieter W. içinde 15,80 Alman markı bulunan bir cüzdanı sap-

tadı, 67,50 Alman markı tutarında bir banka cüzdanını da. Belirgin tek değerli eşya olarak yeni alınmış bir siyah-beyaz televizyon saptandı, Frau K. bunun üzerine bir kâğıt yapıştırmıştı, üzerinde "ödendi" yazıyordu. Mutfak tezgâhının üzerinde asılı duran bir resimde Frau Zw. oğlunun babasını tanıdı. Erich K.ydi bu. İkinci bir fotoğraf, "Herhalde babası. Akıl almaz derecede benziyor," dedirtiyordu. Tanınmış bir kahve firmasına ait çiçekli bir çinko kutuda da şunlar bulundu: Hemen hemen değersiz, ama işleyen bir erkek kol saati, sahte yakut taşlı bir eski altın yüzük, ki bunun da hemen hemen hiçbir değeri yoktu. 1944 yılından kalma bir kâğıt on mark. Bir Kızıl Cephe savaşçısı simgesi, ki bunun değeri zabıt tutan kişi tarafından saptanamadı. 1936 yılından kalma bir rehin makbuzu, bununla birlikte 2,50 Reich markı değerinde bir altın yüzük, 1937 yılına ait ve 2,00 Reich markı değeri karşılığı rehin verilmiş bir samur kürk yaka rehin belgesi, noksansız tutulmuş bir kira bedeli defteri. Değerli yiyecek stokuna rastlanmamıştır, yarım şişe sirke, bir teneke yağ, hemen hemen dolu küçük boy, kurumuş çavdar ekmeği, (beş dilim) açılmış bir kutu süt, teneke kutuda kakao aşağı yukarı 65-80 gram, yarım bardak çekilmiş kahve, az miktarda pirinç, şeker, tuz, patates, bir kesekâğıdı kuş yemi, açılmamış. Ayrıca iki paket sigara kâğıdı, açılmış ve ince doğranmış "Türkenkost" marka tütün. Emile Zola diye birine ait altı roman, cep kitabı dizisinden, okuna okuna eskimiş, ama kirli değil. Değerleri mutlaka az. "İşçi hareketi şarkıları" adını taşıyan bir başka kitap. Merakla içeriye doluşan tüm komşular haddini bilmez halleriyle bütün mobilyaların "döküntü" olduğunu söylediler. Adli tıp görevlisinin gelmesi beklendikten sonra, yasalar uyarınca ev mühürlendi. Frau Zw. miras hakkı istediğinden, kendisine adliyenin yolu gösterildi.

6) Frau Zw.ye beyefendiyle ("Fritz") ilişkiye girmesi önerildi, onun ölünün yaşamı ve merhum Erich K.nin babası hakkında ilginç ayrıntılar anlatabileceği söylendi. Ama o bunu reddetti. Komünistlerle, hiçbir alışverişi olmasını istemezmiş.

XIV

Kırmızı kalemiyle işe girişmese, K. eşi bulunmaz bir insan. Onun tartışılmaz Alman dili duyarlılığı, bir tek metin biçimi ya da editörlük amacı söz konusu olduğunda aksıyordu, ruhani uygulamalardaki oldukça uzun deneyi, dünyevi olarak uygulamaya geçtiğinde hiç de boşa gitmiş sayılmaz, belirli biçimde özgürlükçü bir kadın olduğundan, yazara çok iyi gelen bir biçimde ve çabayla mutfak ve yemek pişirme işine dört elle sarılmıştır, hele bulaşık yıkamayı çok sevmektedir, bir yandan alnını kırıştırarak et fiyatlarının pahalılığına karşı çıkmakta, kiralara da aynı tepkiyi göstermekte, öte yandan seve seve taksiye binmektedir, son derece yoğun porno arzına kızıp kızarıyor, işin yazarlık yanı söz konusu olduğunda özgürleşti, yani artık kırmızı kalemiyle başkalarının yazılarına müdahale etmiyor, yalnızca kendi metinlerini düzeltiyor. Kendi deyimiyle Ilse Kremer'in ölümü onu "sarsmış", bu olay onu ağlatmış (hâlâ da ağlatmaktadır), bu kadının kısa bir biyografisini yazmak istiyor. Elli yıl işçi olarak çalışmış olan bu kadından artakalan eşyaların taksidi henüz ödenmiş bir televizyon cihazı, yarım şişe sirke ve birazcık sigara kâğıdı ile kira hesap defteri oluşu üzerine yazacak. Bütün bunlar övülmeye değer görüşler ve başlangıçlar.

Ayrıca K. ispiyoncu olarak değil, ama gözlemci olarak kıymeti bilinmeyen hizmetler de sunmuştur. Yazar hâlâ o özlemini duyduğu tümden v.o.k. durumuna erişemezken, o artık ancak hoşuna giden şeyleri yapmaya başlamıştır. Schirtenstein ve Scholsdorff'u ziyaret etmek hoşuna gitmektedir, onları rahatlamış görmek de hoşuna gitmektedir: Onların keyifli olmalarının nedenini daha sonra keşfetti, Schirtenstein, "Leni'yle yanak yanağa, el ele Blücher Parkı'nda oturuyordu". Scholsdorff'a gelince, onunla Café Spertz'de el ele tutuşulduğunun tanığı olmuştu, bir gün Leni'nin evinde bir insana rastlamıştı, bu da tüm tanımlamalara göre Kurt Hoyser'den başkası olamazdı. Şimdi içinde bulunduğu durumda Mehmet'le özel bir ilişkiye girememesine karşın, Leni'nin evinin çok uzağında olmayan bir yerde bir arabanın içinde Pelzer'i öptüğüne ve oldukça ileri gittiğine tanık olmuştur. Pelzer'i ziyaret etmekten "çekiniyor" çünkü temelinde onun için, "Kaba biri olduğunu sanıyor, benden de elle yapılan cinsellik bekleyebileceğinden korkuyorum," diyor.

Lev Gruyten hakkında sıkıntısı yok. "Nasıl olsa yakında hapisten çıkacak." O kadar eylemci ki, temizlik işçilerinin ceza mahkemesi önünde yaptıkları bir gösteriye de katıldı, dövizler yazdı. "Dayanışma suç mudur?", "Sadakat cezalandırılabilir mi?", ayrıca tehdit ediciler de vardı bunların arasında: "Arkadaşlarımız cezalandırılırsa bütün kent pislikten batar," gibi. Bunlar yerel bir gazetede ilk kez manşete çıkmasına neden oldu: "Kızıl saçlı eski rahibe çöpçü şoförlerin Jakobeni!" Bunun dışında da faydalı işlere koşuşturuyor: Leni'nin elindeki Portekizli çocuklara Almanca dersi vermekte, Bogakov ile Sovyetler Birliği'ndeki bugünkü durum üzerine sohbet etmekte, Grete Helzen'in onu güzellik açısından şımartmasına izin vermekte, çeşitli Türk ve İtayanların formları doldurmalarına yardımcı olmakta, örneğin ücret artışı konula-

rında. Savcılara telefon açıp (çöp kamyonları şoförleri hakkında süren davayla ilgili olarak), şimdiki kent müdürüne çöp kamyonu şoförlerinin greve gittikleri takdirde nasıl bir karmaşanın doğacağını (gene telefonla) anlatmakta vs. vs... Ara sıra *Marquise von* O...ya bir gözyaşı, *Bir Köy Hekimi* ve *Ceza Kolonisinde*'ye iki gözyaşı dökmesi anlaşılır bir durum, ama o bile tüm bu gözyaşlarına karşın "yeryüzü arabalarıyla, öteki dünya atlarıyla" teriminin ne anlama geldiğini anlayamadı. Belki de çok, hem de çok radikal bi biçimde öteki dünyadan kopmuştu. Gerselen'e gitmekte ısrar eden o olmadı. Leni oldu onu oraya sürükleyen, orada gerçekten de bir kaplıca açılacağını duyduğunda. Burada "*Kurdirektor*"[1] ve "*publicity manager*"[2] olarak kimin adının geçtiğini belirtmeliyiz? Scheukens'ten başkasının değil, o orada karıncalar gibi koşuşturuyor, işçiler ve mimarlarla hararetli telefon konuşmaları yapıyor, "O lanet olası gül skandalının kökünü kazımak için gerekirse güç kullanacağı" propagandasını yapıyor. Bu "eşi bulunmaz kaynağın" elli metrelik bir çevresine zehir makinesi koymuş, onun saçtığı zehirle güllerin yetişmesini gerçekten önlemiş. Buna karşılık bir zamanlar Rahel Ginzburg adını taşıyan bir avuç kül umurunda değil. Bütün bunlara karşın Bogakov kaplıcanın o "baş belası eklem ağrılarına iyi" geldiğini sezinlediğini söyledi bile. Lotte'yi v.o.k.ye yönelttiğinden bu yana, ikisi oradaki kaplıca parkında sık sık gezmeye gitmekteler.

Doğal olarak K., Mehmet de dahil olmak üzere, şimdiye kadar adı geçen tüm kişiler içinde, eski rahibelere has bir yetenekle, ki bu eski rahibe olmayanlarda yok, ısrarla ve sabırla, Leni'yi susup resim yaparken seyrede-

1. (Alm.) Kaplıca müdürü.
2. (İng.) Reklam müdürü.

rek, ona kahve pişirerek, fırçalarını yıkayarak, sanatçıya destek olarak, ona okşayıcı sözler söylemekten kaçınmayarak, Meryem'in resminin televizyonda gösterilişini yaşadı. K.nin yorumu karakalemin yazmamıza elverdiğinden daha da yalındır: "Kendisi bu, kendisi, ileride aydınlatılması gereken yansımalara göre kendi kendisine göründüğü biçimde." İşte böylece "ileride aydınlatılması gereken yansımalar" kalıyor geriye; bir de uzakta, gerilerde bir yerde çok iyi şeyler müjdelemeyen fırtına bulutları gözüküyor: Mehmet'in kıskançlığı ve bu arada ortaya koyduğu toplumsal danstan hoşlanmama eğilimi.